

13-15 MART 2020

TOKAT

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

FULL TEXTS
BOOK

5. İKSAD

INTERNATIONAL
CONGRESS ON SOCIAL
SCINECES

5.İKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

Editors

Dr. Mehtap DİNÇER
Zhuldyz SAKHI

5.İKSAD ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

Bu kitabın tüm hakları İKSAD Yayınevi'ne aittir.
Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden
sorumludurlar. İKSAD Yayınevi - 2020©

Yayın Tarihi: 23.03.2020

ISBN-978-625-7914-50-5

All rights of this book belong to İKSAD. Without
permission can't be duplicate or copied.
Authors are responsible both ethically and
juridically

Issued: 23.03.2020

ISBN-978-625-7914-50-5

CONFERENCE ID

TITLE OF CONFERENCE

5.İKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCIENCES

PARTICIPATION

Keynote & Invited

DATE - PLACE

March 13-15, 2020 Tokat, Turkey

TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY CAMPUS

HOSTED by

Tokat Gaziosmanpaşa University
İKSAD- Turkey

PARTICIPANT INSTITUTES

Atlas International Journal
Ejons International Journal

HONORARY HEAD

Prof. Dr. Bünyamin ŞAHİN
Rector of the Tokat Gaziosmanpaşa University

ORGANIZATION COMMITTEE

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK
Prof. Dr. Sarash KONYRBAEVA
Assoc. Prof. Doğan BOZDOĞAN
Dr. Mehmet KENDİRCİ
Dr. Veysel YILMAZ
Dr. Mutlu ÖZGEN
Dr. Yavuz ACUNGİL

COORDINATOR

Zhuldyz SAKHI

LANGUAGES

Turkish, Georgian, English, Russian, Arabic

SCIENTIFIC COMMITTEE

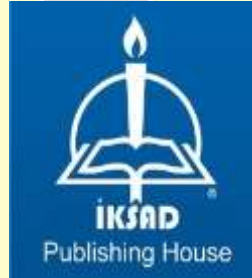
- DR. AHMET ÖZKİRAZ, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. ABDİGAPPAR MAVLYANOV, KYRGYZSTAN MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ADNAN OKTAY, MARDİN ARTUKLU UNIVERSITY
DR. ADİL AKINCI, KIRKLARELİ UNIVERSITY
DR. AHMET GÜVEN, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. AHMED SALİH -ABDULVEHHAB EL EZHER UNIVERSITY
DR. AKMARAL S. SYRGAKBAYEVA, AL - FARABİ KAZAK NATIONAL UNIVERSITY
DR. ALİ EROL, EGE UNIVERSITY
DR. ALİA R. MASALİMOVA, AL - FARABİ KAZAK NATIONAL UNIVERSITY
DR. ALMA T. AKAJANOVA, ABAY SWEATER NATIONAL PEDAGOGY UNIVERSITY
DR. AMANBAY MOLDİBAEV, TARAZ STATE PEDAGOGY UNIVERSITY
DR. ARZU TUNCER, HASAN KALYONCU UNIVERSITY
DR. BEKİR BULUÇ, GAZİ UNIVERSITY
DR. BEKZHAN B. MEYRBAEV- AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BELGİN AYDINTAN - GAZİ UNIVERSITY
DR. CANAN GAMZE BAL - KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM UNIVERSITY
DR. CUMA ÇATALOLUK- TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. CYNTHİA CORREA, SAO PAULO UNIVERSITY
DR. DOĞAN BOZDOĞAN, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. GÜNDÜZ AKSU KOCATÜRK, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. HAKAN CANDAN, KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. İLHAN EROĞLU, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. KUBİLAY ÖZYER, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. KÜBRA BOZDOĞAN, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. MALİK YILMAZ, ATATÜRK UNIVERSITY
DR. M. NAZAN ASLANEL, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. MAHA HAMDAN ALANAZİ, RIYAD KING ABDULAZİZ TECHNOLOGY INSTITUTE
DR. MAHBUB UL ALAM, BANGLADESH İSLAMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAVLYANOV ABDİGAPPAR, KYRGYZSTAN ELARALIK UNIVERSITY
DR. MUSTAFA GÜL, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. OSMAN DEMİR, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. OSMAN KUBİLAY GÜL, CUMHURİYET UNIVERSITY
DR. RÜŞTÜ YAYAR, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. SALİH BARIŞIK, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. SADETTİN PAKSOY, KİLİS 7 ARALIK UNIVERSITY
DR. SÜLEYMAN SERDAR KARACA, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. TÜRKER ŞİMŞEK, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. VEYSEL BOZKURT, İSTANABUL UNIVERSITY
DR. ÜMMÜGÜLSÜM CANDEĞER, OSMANİYE KORKUT ATA UNIVERSITY
DR. WALİ RAHMAN, SARHAD ÜNİVERSİTY OF SCIENCE & INFORMATION
DR. YANG ZİTONG, WUHAN UNIVERSITY
DR. YAVUZ ACUNGİL, TOKAT GAZİOSMANPAŞA UNIVERSITY
DR. ZİA UR REHMAN, A/P NATIONAL DEFENCE ÜNİVERSİTY

5.İKSAD
4. INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL
SCINECES

March 13-15, 2020

Tokat, Turkey

CONFERENCE VENUE: Tokat Gaziosmanpaşa University Campus

- Registration desk opens at 09:00 and shall function till 17:00 pm.
- Please registrate at least an hour prior to your session
- Be in the session room at least 10 minutes before the session starts
- Head of session are fully empowered in all matters related to the presentations, coffee-breaks and session.
- Certificates will be given by the session chair at the end of the session.
- In the congress program, requests such as location and time changes will not be taken into consideration.
- The names of the authors and titles of paper in the certificate will be printed as in the program.

★ 2010 ★

13.03.2020

FRIDAY / 10⁰⁰-12⁰⁰

SESSION-1/ Hall-1	Head of Session: Prof. Dr. Fatma TEZEL-ŞAHİN
Prof. Dr. Fatma TEZEL-ŞAHİN Öğr. Gör. Betül Kübra ŞAHİN- YONCA	TORUNLARINA BAKAN BÜYÜK EBEVEYNLER ÜZERİNE BİR İHTİYAÇ ANALİZİ
Prof. Dr. Fatma TEZEL-ŞAHİN Doç. Dr. Ramazan SAK Doç. Dr. İkbal Tuba ŞAHİN-SAK Öğr. Gör. Betül Kübra ŞAHİN- YONCA	FARKLI BRANŞLARDAN ÖĞRETMEN ADAYLARININ OKUL ÖNCESİ EĞİTİME İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ
Aytekin KARBAYAZ Muhammet YILMAZ Doç. Dr. Murat KURT	7. SINIF ÖĞRENCİLERİN MATEMATİK KAYGI DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ (SİVAS-YILDIZELİ İLÇESİ ÖRNEĞİ)
Muhammet YILMAZ Aytekin KARBAYAZ Doç. Dr. Murat KURT	SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ARA TATİLİN ÖĞRETİME ETKİSİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ
Arş. Gör. Dr. Abdulmuttalip İŞİDAN	İMAM HATİP ORTAOKULLARINDA ARAPÇA ÖĞRETİMİNDE KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Arş. Gör. Dr. Abdulmuttalip İŞİDAN	YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE ŞİİRİN YERİ
Dr. Öğr. Üyesi Özge MAVİŞ SEVİM	ÖZEL OKUL ÖĞRETMENLERİNİN KURUMLARINDAKİ KARAR ALMA SÜREÇLERİNE VE BU SÜREÇLERE KATILIMDA ÖZERKLİK DÜZEYLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ
Dr. Ahmet YILDIZ	ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN SINIF İÇİ OLUMSUZ DAVRANIŞLARINA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Dr. Ahmet YILDIZ	ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN MATEMATİK EĞİTİMİ İLE İLGİLİ YAPILAN LİSANSÜSTÜ TEZLERİNİN İNCELENMESİ

13.03.2020

FRIDAY / 10⁰⁰-12⁰⁰

SESSION-1/ Hall-2	Head of Session Doç.Dr. Adem KARA
Adem KARA	OSMANLI VİLAYET SALNAMELERİNE GÖRE OSMANCIK
Adem KARA	OSMANLI VİLAYET SALNAMELERİNE GÖRE İSKİLİP
Dr. Öğretim Üyesi Fahri DAĞI	TÜRKİSTAN ŞAMANLARINDAN ANADOLU HALAY BAŞLARINA
Dr. Öğretim Üyesi Fahri DAĞI	GÂVUR DAĞI (CEBEL-İ BERKEK) TÜRKMEN MASALARINDA OLAĞANÜSTÜ VARLIKLAR
Prof. Dr. Pınar ÜLGEN Gülnur ÖZER	ORTA ÇAĞ İNGİLTERE'SİNDEKİ BATIL İNANÇLAR HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME
Prof. Dr. Pınar ÜLGEN Gülnur ÖZER	PROVISORS VE PRAEMUNIRE YASALARI ÇERÇEVESİNDE TAHT VE PAPALIK İLİŞKİLERİ
Prof. Dr. Pınar ÜLGEN Banu ÇETİN ÜNAL	ORTA ÇAĞ ALMANYA'SININ UNUTULAN BİLGE KADINI: GANDERSHEİM'Lİ HROTSVİT
Prof. Dr. Pınar ÜLGEN Banu ÇETİN ÜNAL	ORTA ÇAĞ ALMANYA'SINDA BESLENME KÜLTÜRÜ
Murat SAĞLAMCI Çetin KAPLAN	KAMU YÖNETİMİNDE MODERNİZM VE POSTMODERNİZM
Dr. Öğr. Üyesi. Mutlu SESLİ	MODERNİTE VE DİN İLİŞKİSİNİ YENİDEN OKUMAK
Dr. Öğr. Gör. Cem ANGIN	YAPISAL-İŞLEVSEL DÖNÜŞÜMDE YENİ SİSTEMİN YENİ DÜZENLEYİCİ ARACI: CUMHURBAŞKANLIĞI KARARNAMELERİ

13.03.2020

FRIDAY/ 13⁰⁰-15⁰⁰

SESSION-2/ Hall-1	Head of Session: Doç. Dr. Enver BAYRAM
Erkan GÜNEŞDOĞDU Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR	DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN KUR'AN VE HADİSLERDEKİ ANALOJİK ÜSLUP
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YALÇINKAYA	EHL-İ -SÜNNET GELENEĞİNDE İMAN-AMEL- AHLAK İLİŞKİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YALÇINKAYA	AİLE HAYATINDAKİ DENGESİZ HARCAMALARIN OLUMSUZ NETİCELERİ
Dr. Öğr. Üyesi Fahri HOŞAB	HZ. PEYGAMBER'İN BEYAN ETTİĞİ VE UYGULADIĞI HUKUKİ PRENSİPLER
Doç. Dr. Enver BAYRAM	İBN HALDUN'UN NÜBÜVVET ANLAYIŞI (MUKADDİME BAĞLAMINDA)
Esmâ Nur ÖNDER Dr. Öğr. Üyesi. Ayşegül GÜN	ORTAÖĞRETİM DÖNEMİ ÖĞRENCİLERİNİN DİN EĞİTİMİNDE AKRAN İLİŞKİLERİNİN ROLÜ (AMASYA ÖRNEĞİ)
Dr. Öğr. Üyesi Sabri DEMİRCİ	İSVEÇLİ KUR'ÂN ÇEVİRMENİ MUHAMMED KNUT BERNSTRÖM VE "KORANENS BUDSKAP" İSİMLİ KUR'ÂN MEÂLİ
Dr. Öğr. Üyesi Sabri DEMİRCİ	İSRÂ SÜRESİ 22-40. ÂYETLERDE GEÇEN DİNİ VE AHLÂKİ BUYRUKLARIN TEVRAT'TA GEÇEN ON EMİR İLE KARŞILAŞTIRILMASI

13.03.2020

FRIDAY / 13⁰⁰-15³⁰

SESSION-2/ Hall-2	Head of Session: Prof. Dr. Salih BARIŞIK
Prof. Dr. Mehmet DEMİR Muhammed Said ALICI Nazik KARADAĞ	ÖĞRENCİLERİN MUHASEBE MESLEK ETİĞİ ALGISI: SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ İİBF ÖRNEĞİ
Prof. Dr. Mehmet DEMİR Nazik KARADAĞ Muhammed Said ALICI	MUHASEBE ALANINDA HATA, HİLE VE MANİPÜLASYON ÜZERİNE YAZILMIŞ MAKALELERİN BİBLİYOGRAFİK ANALİZİ (2009-2018 Yılları Arası)
Dr. Öğr. Üyesi Ünal GÜLHAN Dr. Öğr. Üyesi Aslı Cansın DOKER	TÜRKİYE'DE SERMAYE AKIŞLARI "KAÇIŞ" MI?
Dr. Öğr. Üyesi Ünal GÜLHAN Dr. Öğr. Üyesi Aslı Cansın DOKER	ALTIN FİYATLARININ FİNANSAL VE EKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: TÜRKİYE ÜZERİNE BİR UYGULAMA
Prof. Dr. Salih BARIŞIK Öğr. Gör. Engin DURSUN	TÜRKİYE'DE EKONOMİK GÜVEN ENDEKSİ İLE ALTIN FİYATLARI VE DÖVİZ KURU ARASINDAKİ İLİŞKİNİN ANALİZİ
Büşra KESİCİ Doç. Dr. Yasemin Asu ÇIRPICI	OBEZİTENİN İKTİSADİ BELİRLEYİCİLERİ
Öznur ÖZBEK Mahmut ÖZBEK Prof. Dr. Rüştü YAYAR	E-DEVLET VE TÜRKİYE UYGULAMALARI KAPSAMINDA 'VEDOP' PROJESİ
Öznur ÖZBEK Mahmut ÖZBEK Prof. Dr. Rüştü YAYAR	TÜRKİYE'DE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ: GİRİŞİMCİ KADINLARA SAĞLANAN TEŞVİKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Prof. Dr. Rüştü YAYAR Furkan Giray DİNÇ	TÜKETİCİ SATIN ALMA DAVRANIŞLARININ BİREYSEL FAKTÖRLER AÇISINDAN İNCELENMESİ: TOKAT MERKEZ İLÇE ÖRNEĞİ
Prof. Dr. Rüştü YAYAR Furkan Giray DİNÇ	ANTİK ÇAĞDA YAŞAMIŞ YUNAN DÜŞÜNÜRLERİN İKTİSADİ GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE; GENEL BİR BAKIŞ

13.03.2020

FRIDAY/ 15⁰⁰-17⁰⁰

SESSION-3/ Hall-1	Head of Session: Prof. Dr. Rüstü YAYAR
Öznur ARSLAN	İŞLETMELERİN MALİYET YÖNETİM SİSTEMLERİ KULLANIMLARININ VE MALİYET YÖNETİM SİSTEMLERİNE BAKIŞ AÇILARININ ARAŞTIRILMASI: SİVAS İLİ UYGULAMASI
Prof. Dr. Salih BARIŞIK Arş. Gör. Kubilay ERGEN	BOTSWANA MUCİZESİ BİR DOĞAL KAYNAK MUCİZESİ Mİ?
Dr.Öğr.Üyesi Nedim DİKMEN Nilüfer RÜZGAR	REGRESYON MODELLERİNDE OTOKORELASYON SORUNLARI
Dr. Öğr. Üyesi Alırıza AĞ Dr. Öğr. Üyesi Eşref KULOĞLU	ORGANIZATIONAL CULTURE PERCEPTIONS OF EMPLOYEES THAT WORK IN COURTHOUSES: A RESEARCH IN BURSA COURT HOUSE
Dr. Öğr. Üyesi İsmail ŞENTÜRK Öğr. Gör. Mücella BURSAL	"İŞLETMELERİN FİNANSAL PERFORMANSININ VERİ ZARFLAMA ANALİZİ YÖNTEMİYLE TESPİT EDİLMESİ: BİST ENERJİ PİYASASINDA BİR UYGULAMA"
Prof. Dr. Rüstü YAYAR Berrak TEKGÜN	TÜRKİYE'DE DIŞARIDA YEMEK ALIŞKANLIĞI: HANEHALKI DÜZEYİNDE BELİRLEYİCİLER
Öğr. Gör. Tuğba TÜLEGEN	NÖROEKONOMİNİN KARAR ALMA SÜRECİNE ETKİSİ
Doç. Dr. Serap BARIŞ Öğr. Gör. Serap ORUÇ	FİNANSAL OKURYAZARLIK VE MESLEK YÜKSEK OKULU ÖĞRENCİLERİNİN FİNANSAL OKURYAZARLIK DÜZEYLERİNİN ÖLÇÜLMESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
	TİCARİ KÜRESELLEŞME VE VERGİ GELİRİ İLİŞKİSİ: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İÇİN BİR ANALİZ

13.03.2020

FRIDAY/ 15³⁰-17⁰⁰

SESSION-3/ Hall-2	Head of Session: Dr.Öğr.Üyesi Zeynep Deniz UYAN
Öğr. Gör. Hadiye KILIÇ	TOKAT SERAMİKLERİ ÜRETİMİNDE SON USTALARDAN 'LÜTFÜ BİZ'
Doç. Esra KAVCI ÖZDEMİR	TOKAT YAZMA DESENLERİNİN İZMİR'DE (20. YÜZYILIN BAŞINDA) ÖZEL BİR KOLEKSİYONDA BULUNAN BAZI YAZMA DESENLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI
Elif YAPRAK BAŞARAN	TOKAT İLİ GELENEKSEL KONUT DOKUSU VE EVLERİ ÜZERİNE İNCELEME
Elif YAPRAK BAŞARAN	KIRSAL MİMARİ MİRASI KORUMAYA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ BAĞLAMINDA TOKAT TEKNELİ KÖYÜ
Prof. Dr. Gülistan ERDAL Melike TEKİN Esma UZAN	KIRSALDAN KENTE GÖÇ HAREKETLERİNİN NÜFUSUN CİNSİYET, YAŞ VE EĞİTİM FAKTÖRLERİNE ETKİSİ
Prof. Dr. Gülistan ERDAL Esma UZAN Melike TEKİN	TOKAT İLİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Aygün Kalımbayrak ERCAN	BİR ENERJİ BİTKİSİ OLARAK KENEVİRİN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE TÜRKİYE'NİN PAYI
Feride Betül YILMAZ Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin BAŞDEMİR	ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR IŞIĞINDA TOKAT VE ÇEVRESİNDE YERLEŞİM TARİHİ
Dr.Öğr.Üyesi Zeynep Deniz UYAN	TOPLU KONUTLARDA KULLANICI MEMNUNİYETİNİN İNCELENMESİ, TOKAT TOKİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi M. Ozan UYAN	ORKESTRA/ODA MÜZİĞİ DERSİ İLE BİREYSEL ÇALGI DERSİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ
	KLASİK ARMONİ İÇERİKLİ DERSLERDE KULLANILMAK ÜZERE GELİŞTİRİLEN BİR "ARMONİK ÇÖZÜMLEME DEĞERLENDİRME SİSTEMİ"

14.03.2020

SATURDAY / 10⁰⁰-12⁰⁰

SESSION-1/ Hall-1	Head of Session: Dr. Öğr. Üyesi Şenol YAVUZ
Burcu DURMUŞ	OKUL ÖNCESİ FEN EĞİTİMİNDE ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM: SINIF DIŞI EĞİTİM
Burcu DURMUŞ	CANLI CANSIZ VARLIKLAR TEMASINA YÖNELİK SINIF DIŞI FEN ETKİNLİĞİNİN 6 YAŞ ÇOCUKLARINDA BİLİŞSEL GELİŞİME KATKISININ İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Şenol YAVUZ Öğr. Gör. Murat ÇAKAN Dr. Öğr. Üyesi Berna GÜR	MİLLİ EĞİTİMDE GÖREV YAPAN ÖĞRETMENLERDE TÜKENMİŞLİK SENDROMUNUN İNCELENMESİ: ÇORUM ÖRNEĞİ
Öğr. Gör. Murat ÇAKAN Dr. Öğr. Üyesi Şenol YAVUZ	ÜNİVERSİTELERDEKİ İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KONUSUNDAKİ RİSK FAKTÖRLERİNİN ÖNEM DERECELERİNE GÖRE SIRALANMASI: HİTİT ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
Miray Çetin	İÇİMİZDEN BİRİ: ÖMER
Merve AKGÜL Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR	4-6 YAŞ GRUBU KUR'AN KURSU EĞİTİMİNİN VELİ VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ DOĞRULTUSUNDA DEĞERLENDİRİLMESİ (AMASYA ÖRNEĞİ)
Ahmet SEL Zafer YILDIZ	EZBERCİ ÖĞRENMEYE KARŞI ALTERNATİF UYGULAMA VE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ
Songül ÖZEL	HÜSN Ü AŞK ADLI ESERDE ANLATILAN PEYGAMBERLER

14.03.2020

SATURDAY / 10⁰⁰-12⁰⁰

SESSION-1/ Hall-2	Head of Session: Doç. Dr. Doğan BOZDOĞAN
Prof.Dr.Zekai ÖZTÜRK Öğr.Gör. Zeynep ÇİMEN Öğr. Gör. Feride DÜŞÜNGÜLÜ	ÖZEL HASTANELERDE TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ UYGULAMALARINA İLİŞKİN ÇALIŞAN GÖRÜŞLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
Dr. Mehmet Ali POLAT	TARIMSAL KREDİLERİN EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Beyzanur SİLAHLI Ecem ARGU Muhammed Fatih İŞIKMAN Doç. Dr. Doğan BOZDOĞAN	TÜRKİYE' DE YENİ BİR VERGİ: DİJİTAL HİZMET VERGİSİ
Ecem ARGU Muhammed Fatih İŞIKMAN Beyzanur SİLAHLI Doç. Dr. Doğan BOZDOĞAN	TÜM YÖNLERİYLE DEĞERLİ KONUT VERGİSİ
Muhammed Fatih İŞIKMAN Beyzanur SİLAHLI Ecem ARGU Doç. Dr. Doğan BOZDOĞAN	TÜRKİYE'DE KONAKLAMA VERGİSİ VE UYGULANABİLİRLİĞİ
Öğr. Gör. Alperen Timuçin SÖNMEZ	ERBAA DESTİNASYONU EKOTURİZM POTANSİYELİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞIR Fatih EKİCİ	ÖRGÜTLERDE PSİKOLOJİK SÖZLEŞME VE DUYGUSAL EMEK: SANAYİ İŞLETMELERİ ÖRNEĞİ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞIR Fatih EKİCİ	PSİKOLOJİK SÖZLEŞME, ROL ÇATIŞMASI VE ROL BELİRSİZLİĞİ VE DUYGUSAL EMEK ARASINDAKİ ETKİLEŞİM

14.03.2020
SATURDAY / 13⁰⁰-15³⁰

SESSION-2/ Hall-1	Head of Session: Dr. Öğretim Üyesi Mehmet KAHRAMAN
Şeyma Zehra SARI	BELGRAD ATAŞEMİLİTERİ ABUK AHMED BEY'İN GÖZÜNDEN SİRBİSTAN ORDUSU (1888-1894)
Nazmiye AYDIN	TRABZON'DA YAZMACI (ÇÖMBERÇİ) AİLELER, BASKI KALIPLARI VE ÇÖMBERLERİ
Nazmiye AYDIN Nermin SARAL	AHŞAP BASKILARDA TARİHİ TRABZON MİMARİ DOKULARINDAN İZLER
Nermin SARAL	ÇEREKLERDEKİ GÜZELLİK "TOKAT ELMALISI"
Nermin SARAL Nazmiye AYDIN	GİYSİ TASARIMINDA SHIBORI, KAYTAN VE AHŞAP BASKI ÜÇLEMESİ
Dr. Öğr. Üye. Mehtap DİNÇER	EBLA KENTİNİN TARİHİ KAYNAKLARI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME
Emine ÇELİKKUT Burhan BUDAK	BİR İTTİHATÇININ PERSPEKTİFİNDEN II. MEŞRUTİYET'İN İLANI: AHMED ZİYA-"MEŞRUTİYET UĞRUNDA"
Burhan BUDAK Emine ÇELİKKUT	MECLİS-İ MEBUSAN'DA ÜÇ SOSYALİST FİĞÜR: KRİKOR ZOHRAP, DİMİTAR VLAHOV, VARTKES SERENGULIAN"
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet KAHRAMAN	KAZAKÇA TERİMLERİN ULUSLARARASILIĞI ÜZERİNE
Dr. Öğretim Üyesi Mehmet KAHRAMAN	TÜRKÇE SÖZLÜKLERDE ETİKETLENME DÜZENİ ÜZERİNE
Ahmet KUTLU Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ACUNGİL	EĞLENME VE BÜTÜNLEŞME ARACI OLARAK YAZLIK AÇIK HAVA SİNEMALARI: SİVAS KENTİ ÖRNEĞİ

14.03.2020
SATURDAY / 13⁰⁰-15³⁰

SESSION-2/ Hall-2	Head of Session: Doç. Dr. Fatih KONAK
Dr. Öğretim Üyesi Gündüz AKSU KOCATÜRK	TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGISI
Dr. Öğr. Üyesi Umut ÜZAR	KÖMÜR TÜKETİMİ ve EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: ASYA-PASİFİK ÜLKELERİ İÇİN AMPİRİK BİR DEĞERLENDİRME
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Kendirci	VAR İLE YOK ARASINDA: TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİ GÖZÜYLE TASARRUF
Burcu KÜNTER Prof. Dr. Ahmet ÖZKİRAZ	STRATEJİK PLANLAMA: TOKAT İL ÖZEL İDARESİ ÖRNEĞİ
Ahmet SEL Numan ZENGİN	TURİZM GELİRLERİNİN MEVSİMSEL ARIMA MODELLERİ İLE TAHMİNİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Ahmet SEL	BULANIK KÜMELEME YÖNTEMLERİ İLE AVRUPA BÖLGESİ ÜLKELERİNİN ENERJİ DEĞERLERİ BAKIMINDAN İNCELENMESİ
Dr. Öğr. Üyesi Süleyman TEMİZ	GÜNEYDOĞU ASYA'DA ASEAN BÖLGESEL FORUMU'NUN TERÖRE KARŞI İŞBİRLİĞİ GELİŞTİRME FONKSİYONU
Doç. Dr. Fatih KONAK Semra AYAN CİVELEK	HİSSE GERİ SATIN ALIMLARI PİYASA FİYATINI ETKİLER Mİ?: BİST SİNAİ ENDEKSİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA
Doç. Dr. Fatih KONAK Semra AYAN CİVELEK	VERİ ZARFLAMA ANALİZİ VE TOPSİS YÖNTEMİ İLE FİNANSAL PERFORMANS DEĞERLENDİRMESİ: BİST TEKNOLOJİ ENDEKSİ UYGULAMASI
Dr. Aslı YERLİKAYA Erdem KANIŞLI Dr. Doğan BOZDOĞAN	"ÜNİVERSİTELERDE YER ALAN KARIYER UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZLERİ: KARADENİZ BÖLGESİ"

14.03.2020

SATURDAY / 15³⁰-17⁰⁰

SESSION-3/ Hall-1	Head of Session: Prof. Dr. Bozkurt KOÇ
Prof. Dr. Bozkurt KOÇ Arş. Gör. Doğan Güneş TEMLİ Öğr. Gör. Aysu GÜL ŞANLI	ZENOFOBİYİ ANLAMAK
Prof. Dr. Bozkurt KOÇ Öğr. Gör. Aysu GÜL ŞANLI Arş. Gör. Doğan Güneş TEMLİ	SÜRÜCÜLÜĞÜ MESLEK OLARAK YAPANLAR İLE MESLEK OLARAK YAPMAYANLARIN SÜRÜCÜ ÖFKE DÜZEYLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI
Dr. Öğr. Üyesi Kübra BOZDOĞAN	KONAKLAMA VERGİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
Prof. Dr. İlhan Eroğlu Öğr. Gör. Fatih Yeter	CORONA VİRÜS SALGININ KÜRESEL EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME
Prof. Dr. İlhan Eroğlu Öğr. Gör. Nalan KANGAL	KALKINMANIN DİNAMİKLERİ VE SOSYAL SERMAYENİN ROLÜ
Emre OKUR Şakire ERBAY ÇETİNKAYA	FİNANSAL RASYOLARIN BIST 50 ENDEKSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ COPING STRATEGIES TO RESPOND TO COMMONLY ENCOUNTERED ENGLISH-TURKISH TRANSLATION CHALLENGES: A VIGNETTE ANALYSIS FROM FRESHMEN'S PERSPECTIVE
Şakire ERBAY ÇETİNKAYA	CULTURAL DIMENSION OF TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE: FOREIGN STUDENTS' PERSPECTIVES ON CULTURAL ASPECTS, SOURCES, AND METHODS
Şakire ERBAY ÇETİNKAYA	TEACHING READING THROUGH ENGLISH AS AN INTERNATIONAL LANGUAGE (EIL)-ORIENTED LENS: A SAMPLE LESSON PLAN

14.03.2020

SATURDAY / 17⁰⁰-18⁰⁰

SESSION-3/ Hall-1	Head of Session: Dr. Ermamat ERGESHOV
Musa MURSAQULİYEV	SHELTERS IN THE KESHIKCHIDAG CAVES COMPLEX azerbaycan
Ahmad İMTİAZ	THE IMPACT OF TECHNOLOGY IN PRIMARY PUBLIC SCHOOLS OF LESS DEVELOPED COUNTRY: PAKISTAN
Abdul-Rahman Balogun Muhammed-Shittu	ACADEMIC INTEGRITY: EXPLORING THE EFFECTS OF THE SECOND LANGUAGE ON ACADEMIC MISCONDUCT OF HIGHER INSTITUTION STUDENTS."
Dr. Ermamat ERGESHOV	KIRGIZİSTAN'DA İLAHİYAT TEMELLİ EĞİTİMDE TEKNOLOJİ KULLANIMI
İsmayıl Babaş oğlu KAZIMOV	"SOSIAL MÜNASİBƏTLƏRİN TÜRKCƏLƏRDƏ TƏZAHÜRÜ

2010

CONTENT

CONGRESS ID	I
COMMITTEE	II
PROGRAM	III
CONTENT	IV

Author & Title	No
Adem KARA OSMANLI VİLAYET SALNAMELERİNE GÖRE İSKİLİP	1-7
Ahmet SEL & Numan ZENGİN TURİZM GELİRLERİNİN MEVSİMSEL ARIMA MODELLERİ İLE TAHMİNİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	8-19
Burcu KÜNTER & Ahmet ÖZKİRAZ STRATEJİK PLANLAMA: TOKAT İL ÖZEL İDARESİ ÖRNEĞİ	20-37
Mehtap DİNÇER EBLA KENTİNİN TARİHİ KAYNAKLARI HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME	38-47
Elif YAPRAK BAŞARAN TOKAT İLİ GELENEKSEL KONUT DOKUSU VE EVLERİ ÜZERİNE İNCELEME	48-65
Enver BAYRAM İBN HALDUN'UN NÜBÜVVET ANLAYIŞI (MUKADDİME BAĞLAMINDA)	66-77
Gülistan ERDAL & Melike TEKİN & Esmâ UZAN KIRSALDAN KENTE GÖÇ HAREKETLERİNİN NÜFUSUN CİNSİYET, YAŞ VE EĞİTİM FAKTÖRLERİNE ETKİSİ TOKAT İLİ ÖRNEĞİ	78-85
Gülistan ERDAL & Esmâ UZAN & Melike TEKİN BİR ENERJİ BİTKİSİ OLARAK KENEVİRİN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE TÜRKİYE'NİN PAYI	86-95
Fahri HOŞAB HZ. PEYGAMBER'İN BEYAN ETTİĞİ VE UYGULADIĞI HUKUKİ PRENSİPLER	96-105
Mehmet SAĞIR & Fatih EKİCİ ÖRGÜTLERDE PSİKOLOJİK SÖZLEŞME VE DUYGUSAL EMEK: SANAYİ İŞLETMELERİ ÖRNEĞİ	106-116
Pınar ÜLGEN & Gülnur ÖZER ORTA ÇAĞ İNGİLTERE'SİNDEKİ BATIL İNANÇLAR HAKKINDA BİR DEĞERLENDİRME	117-129

5. İKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES
March 13-15, 2020 Tokat, Turkey

M. Ozan UYAN KLASİK ARMONİ İÇERİKLİ DERSLERDE KULLANILMAK ÜZERE GELİŞTİRİLEN BİR “ARMONİK ÇÖZÜMLEME DEĞERLENDİRME SİSTEMİ”	130-136
Öznur ÖZBEK & Mahmut ÖZBEK & Prof. Dr. Rüştü YAYAR E-DEVLET VE TÜRKİYE UYGULAMALARI KAPSAMINDA ‘VEDOP’ PROJESİ	137-156
Murat SAĞLAMCI & Çetin KAPLAN KAMU YÖNETİMİNDE MODERNİZM VE POSTMODERNİZM	157-164
Nermin SARAL ÇEREKLERDEKİ GÜZELLİK “TOKAT ELMALISI”	165-176
Nermin SARAL & Nazmiye AYDIN GİYSİ TASARIMINDA SHIBORI, KAYTAN VE AHŞAP BASKI ÜÇLEMESİ	177-190
Özge MAVİŞ SEVİM ÖZEL OKUL ÖĞRETMENLERİNİN KURUMLARINDAKİ KARAR ALMA SÜREÇLERİNE VE BU SÜREÇLERE KATILIMDA ÖZERKLİK DÜZEYLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ	191-197
Öznur ARSLAN İŞLETMELERİN MALİYET YÖNETİM SİSTEMLERİ KULLANIMLARININ VE MALİYET YÖNETİM SİSTEMLERİNE BAKIŞ AÇILARININ ARAŞTIRILMASI: SİVAS İLİ UYGULAMASI	198-210
Pınar ÜLGEN & Banu ÇETİN ÜNAL ORTA ÇAĞ ALMANYA’SINDA BESLENME KÜLTÜRÜ	211-224
Serap BARIŞ & Serap ORUÇ TİCARİ KÜRESELLEŞME VE VERGİ GELİRİ İLİŞKİSİ: GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER İÇİN BİR ANALİZ	225-235
Songül ÖZEL HÜSN’Ü AŞK ADLI MESNEVİDE ANLATILAN PEYGAMBERLER	236-249
Şakire ERBAY ÇETİNKAYA TEACHING READING THROUGH ENGLISH AS AN INTERNATIONAL LANGUAGE (EIL)-ORIENTED LENS: A SAMPLE LESSON PLAN	250-262
Şakire ERBAY ÇETİNKAYA COPING STRATEGIES TO RESPOND TO COMMONLY ENCOUNTERED ENGLISH-TURKISH TRANSLATION CHALLENGES: A VIGNETTE ANALYSIS FROM FRESHMEN’S PERSPECTIVE	263-274
Şakire ERBAY ÇETİNKAYA CULTURAL DIMENSION OF TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE: FOREIGN STUDENTS’ PERSPECTIVES ON CULTURAL ASPECTS, SOURCES, AND METHODS	275-285
Nazmiye AYDIN TRABZON’DA YAZMACI (ÇÖMBERÇİ) AİLELER, BASKI KALIPLARI VE ÇÖMBERLERİ	286-324
Nazmiye AYDIN & Nermin SARAL AHŞAP BASKILARDA TARİHİ TRABZON MİMARİ DOKULARINDAN İZLER	325-346
Z. Deniz UYAN ORKESTRA/ODA MÜZİĞİ DERSİ İLE BİREYSEL ÇALGI DERSİ ARASINDAKİ İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ	347-351

5.İKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES
March 13-15, 2020 Tokat, Turkey

Ahmet KUTLU & Yavuz ACUNGİL EĞLENME VE BÜTÜNLEŞME ARACI OLARAK YAZLIK AÇIK HAVA SİNEMALARI: SİVAS KENTİ ÖRNEĞİ	352-366
Esra KAVCI ÖZDEMİR TOKAT YAZMA DESENLERİNİN İZMİR'DE (20. YÜZYILIN BAŞINDA) ÖZEL BİR KOLEKSİYONDA BULUNAN BAZI YAZMA DESENLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI	367-379
Prof. Dr. İlhan EROĞLU & Nalan KANGAL KALKINMANIN DİNAMİKLERİ VE SOSYAL SERMAYENİN ROLÜ	380-388
Prof. Dr. İlhan EROĞLU & Fatih YETER COVID-19 (CORONAVİRÜS) SALGININ KÜRESEL EKONOMİ ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME	389-396
Nilüfer RÜZGAR ADLIYE ÇALIŞANLARININ ÖRGÜT KÜLTÜRÜNE İLİŞKİN ALGILARI: BURSA ADLIYESİ ÖRNEĞİ	397-408
Hadiye GÜVENATEŞ KILIÇ TOKAT SERAMİKLERİ ÜRETİMİNDE SON USTALARDAN; LÜTFÜ BİZ	409-419

OSMANLI VİLAYET SALNAMELERİNE GÖRE İSKİLİP

Adem KARA

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

ÖZET

Osmanlı devletinde siyasi ve idari yönden Tanzimat'ın ilanı önemli bir dönüm noktasıdır. Yapılan pek çok iyileştirme ve yenileşmenin yanında, resmi olarak devletin, ziraat, sanayi, iktisadi, idari, üretimden tarihe bir yıllık sürede hesaplaşmasını özet olarak içeren salnamelerin yani yıllıkların basılmaya başlandığı bir süreçtir.

Salname yada yıllık kelime manası olarak, belirlenmiş bazı konularda her yıl yapılan çalışma sonrası basılan eserler için kullanılan bir terimdir. Bu eserlerde ait olduğu yıla dair ait olduğu vilayetin tüm gelişmelerini özet olarak bulmak mümkündür. Bizim için salnameler, olayların ait olduğu dönemde kaleme alınmış olunması ve bu eserlerin basılması önemli olmakla beraber şehrin o döneme ait anı kitabı olarakta görebiliriz.

Ait olduğu bölgeye dair vermiş olduğu tarihi bilgilerin yanında, bölgeye dair içerdiği tüm bilgiler açısından değerlendirdiğimizde 19 ve 20. yüzyıl kent tarihi yazımı için oldukça önemli olduklarını ifade etmemiz gerekir. Salnameler zaman içinde içerik olarak oldukça zenginleşmiş ve oldukça fazla sayfaları olan eserler ortaya çıkmıştır.

Çorum ilinin günümüzdeki idari taksimatını oluşturan coğrafyaya dair bir çalışma yapmak için Osmanlı dönemi vesikalarında farklı bölgeleri incelemek zarureti bulunmaktadır. Çorum vilayetinin bugün karşımıza çıkan kazaların bazıları kaza, köy veya nahiye olarak görülmektedir. 1870'li yıllarda İskilip Kastamonu Sancağına bağlıdır.

İfade ettiğimiz gibi zaman içinde farklı idari merkezlere bağlı olarak gördüğümüz Çorum ve kazalarına dair bilgiler, Sivas, Kastamonu ve Ankara vilayet salnamelerinde bulunmaktadır. Konuya ilişkin değişik tarihlerde çalışmalar yapılmış olmakla birlikte biz İskilip özelinde salnamelerde yer alan bilgileri derlemeye çaba sarf edeceğiz. Doğrudan asıl kaynaktan yapılan inceleme sonrası çalışmamızı şekillendirmek gayemiz olacaktır.

Biz çalışmamızda Kastamonu vilayetine bağlı olarak gördüğümüz İskilip kazasına dair 1870lerden 1907'ye kadar salnamelerde yer alan idari yapı, nüfus, eğitim ve ekonomi gibi konuları derlemeye çalışacağız.

ACCORDING TO OTTOMAN PROVINCIAL YEARBOOKS ISKILIP

SUMMARY

The declaration of Tanzimat in the Ottoman state in terms of politics and administration is an important turning point. In addition to many improvements and innovations, it is a process in which the yearbooks, which include the summarization of the state officially, in a year, from agriculture, industry, economic, administrative, production, in a year.

It is a term used for works published every year as a salname or an annual word meaning on certain topics. In these works, it is possible to summarize all the developments of the province to which it belongs. Although it is important for us to write the yearbooks at the time of the events and to print these works, we can also see the city as a memory book of that period.

In addition to the historical information it gives about the region it belongs to, it should be stated that they are very important for 19th and 20th century urban history writing when we

evaluate them in terms of all the information it contains. Over time, the yearbooks have been enriched in terms of content and works with many pages have been created.

In order to conduct a study on the geography that constitutes the administrative division of the province of Çorum, it is necessary to examine different regions in the Ottoman period documents. Some of the accidents that we encounter today in Çorum province are seen as accidents, villages or sub-districts. It was connected to the İskilip Kastamonu Sanjak in the 1870s.

As we have stated, information about Çorum and its accidents, which we have seen in different administrative centers over time, are found in the provincial yearbooks of Sivas, Kastamonu and Ankara. Although studies have been carried out on different dates on the subject, we will try to compile the information included in the yearbooks in İskilip. It will be our aim to shape our work after a direct examination from the original source.

In our study, we will try to compile the subjects such as administrative structure, population, education and economy in the yearbooks from the 1870s to 1907 regarding the İskilip accident that we see in Kastamonu province.

Salnamelerde İskilip

Salnamelerde 1870 yıllarında İskilip tasviri yapılmış olmakla birlikte ifade edilenlerden hareketle bir tablo yapmamız mümkündür. Bir dere içinde olan İskilip kazası, bir kasaba gibi evlerin yanana olduğu değil bahçeli, meyve ağaçları ile süslenmiş evlerden oluşmaktadır.

Kuzey, doğu ve batısı dağlarla çevrili olan şehrin güneyi açık bir araziden oluşmakta, kuzey tarafında devamlı akan iki küçük çay kazanın alt tarafında birleşmekte, üç saat mesafede olan büyük nehre (Kızılırmak) kavuşmaktadır. Kızılırmak kenarında bağları ve güzel havası ile 19 mahalle ve 128 köyden oluşan bir güzel kasaba olarak tasvir edilmiştir.

Kasaba arazisi her türlü tohum ve ağacın yetişmesi için uygun olup, buğday, arpa, pamuk, tütün ve her çeşit hububat ve sebze yetiştirilmektedir.

Bağlı olduğu Kastamonu vilayetine 24 saat mesafede yer almaktadır. Kazanın doğusunda Yozgat'a bağlı olan Çorum, Güneyinde Amasya'ya bağlı olan Osmancık ve Hacı Hamza ve kuzey ve batısında Tosya ile çevrilidir. (KVS, (Kastamonu Vilayet Salnamesi) 1311)

1-Kazanın İdaresi

Osmanlı döneminde İskilip, Çorum Sancağına bağlı bir kaza konumunda görülmekle birlikte 1869 yılı idari yapılanmasında Kastamonu Vilayetinin Tosya Kazasına bağlı nahiye olarak görülmektedir. Osman Ağa adında bir müdürün idaresindeki İskilip nahiyesinde kurumsal yapının varlığı da kayıtlardan anlaşılmaktadır. Nahiye Naibi Ömer Hulusi Efendi, müftü Abdülkadir Efendi ve Katip Mehmed Rüştü Efendidir. 1870 yılına ait salnamede ise İskilip tekrar üçüncü sınıf kaza yapılmıştır.

İskilip Kazasında bağlı mahalleler ve köylere ilişkin 1869 yılına ait Kastamonu Vilayet salnamesinde bilgi yer almaktadır. Aslında nüfus bilgilerinde 49 mahalle ve köy olduğu belirtilmekle birlikte 45 yer ismi verilmiştir. (KVS, Def'a 1, sene 1286) Bu yerler;

Kal'a Boğazı Mahalleleri, Tepe, Bahaeddin, Büyüктаş, Cami-i cedid, Çavuş Sokağı, Hacı Ağa Fevkâni, Ulu Dere, Ali Bey, Sarac İsa, Debbaghâne, Hacı Piri, Ekiz oğlu Müvtaş, Fevkâni Viran, Meydan, Kaya ağızı Pancarlık Labe, Asarcık, Ovacık, Kuşlu, Akdoğan, Sakıözü, Urubağı, Kayı Karabudak, Ereğ, Karaviran, Yavru, Ayhad Yakası, Kuzuluk, Haruta Van, Elmalı, Kurusaray, Cemur, Karmaş, Kunduzlu, Kil Kuyu, Yaylacık, Seki, Göbekli, İshaklı, Eski Ali Bey, Ziveli Aşireti, Aşağı Oymak, Yukarı Oymak, Çukur Oymak" dir.

2 numaralı 1870 yılına ait Kastamonu vilayet salnamesinde İskilip Kazası teşekkül etmiş olup Kaymakam olarak Ali Rıza Efendi, Belediye reisi olarak Ebubekir Sıtkı Efendi isimleri karşımıza çıkmaktadır. Kazanın bu tarihlerde idari, dava, belediye ve Emlak Komisyonunun mevcut olduğu tespit edilmektedir. Bu tarihte kaza yönetimi şu şekildedir. (KVS, Def'a 2, sene 1287)

İSKİLİP KAZASI	
Kaymakam Ali Rıza Efendi Müftü Abdulkadir Efendi	Nâib Ahmet Sırrı Efendi Mal Müdürü Hüseyin Hüsnü Efendi
İDARE MECLİSİ	DAVA MECLİSİ
Reis: Kâ'im-makâm Ali Rıza Efendi Azâlar Ebu Bekir Sıtkı Efendi, Osman Efendi, Ömer Bey, Hacı Ahmet Ağa, Kâtip Mehmet Rüştü Efendi Mal Müdürü Refiki Sandık Emni	Reis: Nâib Mümevvizân Memiş Ağa Osman Nuri Efendi Hacı Mustafa Ağa Mehmet Mansur Efendi Kâtip
BELEDİYE MECLİSİ	
Reis Ebu Bekir Sıtkı Efendi Azalar Hacı Ahmet Ağa Abdurrahman Ağa Mustafa Ağa Memiş Ağa Kâtip Mustafa Efendi	

Yeri gelmişken İskilip Kazasının bundan sonraki süreçte salnamelerde tespit edebildiğimiz belediye başkanı ve kaymakamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Kaymakamlar:

İskilip kazasında salnamelerde kaydı bulunduğu şekilde görev yapan kaymakamlar şunlardır. (KVS)

1870-71	Ali Rıza Efendi
1873	Ali Galip Efendi
1874	Mehmet Emin Efendi
1875	El-hac Mehmet Efendi
1876-1878	Niyazi Efendi
1876	Kadri Bey
1880-81	Ahmet Raşit Efendi
1888-92	Mehmet Muhlis Efendi
1893	Mehmet Asım Efendi
1900-1902	Ahmet Tevfik Efendi
1907	Ali Hilmi Bey

Belediye Başkanları:

1869'dan itibaren baktığımızda 1892 yılına kadar ismi geçen kişilerin belediye meclisi başkanı, 1892 yılından sonra ise bu kişilerin belediye başkanı olarak ifade edildiğini görüyoruz. Bu bilgiden hareket ile İskilip'in ilk belediye başkanı Osman Nuri Efendi'dir. Dolayısı ile İskilip'te belediyenin kuruluş tarihi olarak 1891 yılını ifade etmemiz mümkündür. (KVS)Bu isimler;

1870-71	Ebu Bekir Sıtkı Efendi
1873-74	Abdurrahman Ağa
1875-76	Hacı Salih Efendi
1876	Hacı Osman Efendi
1877	Hacı Şakir Efendi
1878	Ömer Bey
1879	Mehmet Memiş Ağa
1880	Memiş Ağa
1881	Hacı Salih Efendi
1888	Osman Efendi
1892-93	Osman Nuri Efendi
1900	Ethem Efendi
1902	Raşit Efendi
1907	Vekil olarak Ahmet Hamdi Efendi

Kastamonu Vilayet Salnamelerine göre, 1880 yılı itibari ile kazada bazı kurumlar teşekkül ettirilmiştir. Bu meclisler, idare meclisi başında Kâ'im-makâm olup, Naib, Müftü, Mal müdürü ile altı azadan oluşmaktadır. Bidayet Mahkemesi (Asli mahkeler) reisi Naib olup iki azası bulunmakta serkatip mahkeme katibi, ikinci katip ve müderris vardır. Belediye

Meclisinin başında Reis olup 8 azadan oluşmaktadır. Ziraat Meclisi başında Reis ve 4 aza bulunmaktadır. Maarif Meclisinin reisi müftü olup 5 azası bulunmaktadır. Menafî Sandığı, yararlı işler için kurulan sandık anlamında olup 7 azadan oluşmaktadır. Bu seneye ait sermayesi ise 89200 kuruş olarak belirtilmiştir. (KVS, Def'a 11,12, sene 1297) 1892 senesinde mal müdürlüğü, nüfus müdürlüğü, ziraat bankası, ticaret ve ziraat odasında kurulmuştur. (KVS, Def'a 16, sene 1310)

2-Nüfus:

İskilip kazasının Çorum'a bağlanmasının devamında nüfusunda ve şehirleşmesinde bir değişim yaşanmış olduğu anlaşılmaktadır. Tabloya baktığımızda islam nüfusu yoğunluklu olmakla birlikte az sayıda gayri müslim tebeda kısa sürelide olsa kazada bulunmuştur. Bu noktada yorumumuz bölgede yer alan tuzla işletmelerinin ve yine çok canlı geçtiği belli olan panayırın dolayısı ile ticaretin sebep olduğunu düşünmemiz mümkündür. (KVS)

Sene	İslam	Kıbtî Müslim	Rum	Ermeni	Gayri Müslim	Toplam
1869	11 921					11 921
1871	11 921					11 921
1872	11 921					11 921
1873	11 921					11 921
1874	14 120					14 120
1875	15 000	65				15 000
1876	15 500	65				15 500
1878	15 500	65				15 500
1878	11 000	65				11 000
1879	11 000	40		5		11 000
1880	11 000	40		8		11 000
1888	37 776			43		37 776
1892	42 779					42 779
1893	43 486		5	20		43 486
1900	35 432					35 432
1902	35 543				36	35 543
1907	48 788					48 88

3-Eğitim Durumu:

1869 tarihli Kastamonu Vilayet Salnamelerine göre İskilip'te yedi medrese bulunmakta olup medreselere ilişkin bilgiler ise şu şekildedir.

Medresenin ismi	Müdürrisi	Öğrenci sayısı
Hacı Emir Sultan	Arab zade Hacı Emin Efendi	39
Ahmet Ağa	Müfti-i belde Abdulkadir	37
Köprübaşı	Hafız Ahmed Efendi	10
Debbaghane	Ahmet Efendi	22
İstanbulluoğlu	Hamdi Efendi	13
Hoca zade	Ömer Efendi	17
Kurban Efendi	Hasan Efendi	15

Aynı salnamede 44 sıbyan mektebi bulunmakla birlikte kütüphanede teşekkül ettirilmiştir. Az sayıda da olsa gördüğümüz gayrimüslimlere ait bir okul bulunmamaktadır. 1872'ye geldiğimizde 4 numaralı Vilayet salnamesinde kazada 3 kütüphane oluşturulduğunu görüyoruz. Cami-i Kebir yakınında bulunan Serbest Ahmet Ağa Medresesi Kütüphanesinde çeşitli konulara ilişkin 120 kitap, Hocazâde Medresesi Kütüphanesinde 350 kitap, Debbaghâne Medresesi Kütüphanesinde 45 kitap bulunduğu kaydedilmiştir. Bu kitap sayıları diğer salnamelerde zamanla artmış görünmektedir. (KVS, Def'a 4, sene 1289) 1894'te öğrenci sayısında da yaşanan artışa paralel olarak İskilip'te, 5 Kütüphane, 14 Medrese, 1 Rüştüye, 2 İbtidai ve 97 Sıbyan mektebi bulunduğu zikredilmiştir. (KVS, sene 1311)

Kazada 1888'de Rüştüye Mektebi açılmış olup 70 öğrencisi bulunmaktadır. Rüştüyede Birinci Mu'allim Osman Efendi, ikinci Mu'allim Hacı Abdulkadir Efendi, Rık'a Mu'allimi Hasan Efendi ve Kapıcı ise Ali Rıza Efendi olarak kaydedilmiştir. (KVS, Def'a 15, sene 1306) 1890'ların başında ibtidai mekteplerinin açılmıştır. Mu'allim olarak Ragıb Efendi, Hafız Mustafa Efendi ve Hanifi Efendinin isimleri geçmekle birlikte, 1306 tarihli salnamede Ragıb Efendinin 138, Hafız Mustafa Efendi'nin 118 ve Hanifi Efendi'nin ise 57 öğrencisi olduğu belirtilmiştir.

4-Dini ve Kültürel Hayatı:

1869 yılına tarihlenen ilk salnamede, İskilip Kaza merkezi ve köylerinde 38 cami ve mescit, 6 tanede zaviye bulunmaktadır. Bölge de bulunan türbe ve yatırlarda oldukça önemli isimlere aittir. Şeyhülislam Ebu Suud Efendinin İskilip bölgesinde yaşamış olması bölgeye maneviyat katmıştır. Bölge manevi olarak oldukça önemli olup en önemli yatırlar şunlardır.

Kasabanın dışında Ebu Suud Efendinin babası Şeyh Muhiddin-ı Yavsi Efendi, çocukları Şeyh Ebu'n-nasr, Şeyh Ebu'l-feth Efendinin türbeleri bulunmaktadır. Yine dönemin önemli şeylerinden Şeyh Habib, Şeyh Muslihiddin, Elhac Karani, Şeyh Muslihiddin, Şeyh Siraceddin, Şeyh Hacı Ferani, Şeyh Ahmedçe Sultan, Şeyh Ahmed Dede, Şeyh Akşemseddin, Karadonlu Can Baba, Şeyh Hamza, Mümin Dede, Şeyh Ali Dede ve Şeyh İshak Dede yatırlarıdır. (Çanlı, 2013, 31)

5-Ekonomik Yapısı:

İskilip Kazasının ekonomisi bölgenin yapısına uygun olarak tarım, küçük ve büyükbaş hayvancılık, tuzla madenleri ve ormancılığa dayanmaktadır. Geniş bir araziye sahip kazanın verimli topraklara sahip olduğu salnamelerde devamlı ifadesini bulmaktadır. XX. yüzyılın başlarında İskilip'te üretim yapılan arazi 320 bin, sahip olduğu mezrası ise 41 bin dönüm civarındadır. Kazanın verimli arazisinde buğday, arpa, tütün, pamuk, mısır, kırmızı boya için kök, mahmûze bitkisi gibi ürünler hasat edilmektedir. Kaza halkının ihtiyacını karşılayacak her türlü sebze üretiminde yapılmaktadır. Ayrıca bağcılıkta önemli bir uğraştır. (Çanlı, 2013, 31)

Kastamonu Vilayet Salnamelerine baktığımızda kazada sahip olunan hayvan sayısı konusunda bir bilgi mevcut değildir. Fakat kazanın Agnam vergisine baktığımızda hayvan sayısına dair yorum yapmamız mümkün olmakta ve bu sayının önemli bir boyutta olduğunu ifade edebiliriz. Hayvancılık noktasında özellikle koyun ve tiftik keçisi öne çıkmaktadır. Salnamelerde bölgede 18 Debbağ hanenin bulunduğu dair bilginin yer alması bu görüşümüzü desteklemektedir. Hayvancılıktan kaynaklı olarak kaza ekonomisine tiftikten elde edilen ürünlerde önemli ticari değere sahiptir. Yün çorap ve kuşak, kilim, seccade gibi ürünler katkı vermektedir.

İskilib Kazasında tahmini olarak 110 kilometre çam, köknar, kavak ve değişik ağaçların bulunduğu yine *Kise Gölü*, *Beyoğlan*, *Köse*, *Sarıyâr Çatak Öbek*, *Sülük Gölü*, *Karatepe*, *Sakar Öküz*, *Delik Taş* adlarında dokuz orman bulunmakta, buralardan elde edilen ağaçlardan bir kısmı halk tarafından ağıl ve ev yapımında kullanıldığı gibi, yakacak olarak ve kömür imalinde kullanılmaktadır. Bu ağaçlardan imal edilen beşik, kereste vs. ekonomik değer taşıyan ürünler Çankırı pazarlarına nakledilmekte senelik 4700 kuruşa yakın kazanç sağlanmaktadır. (KVS, sene 1311) (Çanlı, 2013, 32)

1869 tarihli ilk salnamede nahiyede bulunan tuzla gelirleri dikkat çekmekte Vergi müdürü olarak İbrahim Ağanın görev yaptığı görülmektedir. Tuz üretimi önemli olup Yorga, Kocec, Kecec, Yerli ve Taylak adında 5 tuzla 388 adet gölden oluşmakta ve senelik 3.025.000 kıyye göl tuzu üretilmektedir. Ayrıca kayatuzu üretiminde yapılmaktadır. (KVS, def'a 1, 1286)

Kazaya dair salnamelerdeki bilgilerde ticari faaliyetler için en başta *Menafi-i umumiye Sandığı*'nın sermaye sağladığını görmekle beraber daha sonra kazaya Ziraat Bankası şubesinin açıldığı görülmektedir. 1294 (H) tarihli salnamede 998 dükkan, 150 değirmen, 3 hamam, 4 han bulunduğu kaydı ticari canlılığı ortaya koymaktadır. İskilip'te ticari hayatın canlılığına bir diğer örnekte her sene 12 Eylül'de başlayan beş gün süren Yapraklı ya da İskilip panayırmasıdır.

Kaynakça

Salname-i Vilayet-i Kastamonu

Çanlı, Mehmet (2013). Ankara, Kastamonu, Sivas Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Çorum (1869-1908), Çorum Belediyesi Kültür yayınları, Çorum.

TURİZM GELİRLERİNİN MEVSİMSSEL ARIMA MODELLERİ İLE TAHMİNİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dr. Ahmet SEL

Matematik Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı

Öğr. Gör. Numan ZENGİN

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

Turizm; Türkiye'nin her döneminde önemli sayılan gelir kaynakları içerisinde yer almıştır. Özellikle ekonomik kriz zamanlarında bir çıkış kapısı olarak görülmüştür. Aynı zamanda istihdam oranlarının yükselmesinde etkili bir rol oynamaktadır. Çalışmada 2020 yılı Türkiye ekonomisinde turizmin pazar payı tahmin edilmiştir. Tahminleme çalışmalarında aylık zaman serileri kullanılmıştır. Turist sayısı için 1990-1 ile 2019-12 arası, turizm gelirleri için aylık ortalama harcamalar baz alınarak 2012-1 ile 2019-12 arası aylık veriler kullanılmıştır. Aylık zaman serilerindeki mevsimsellik, modelin tahmin çalışmalarında modelin anlamlı olabilmesi için göz ardı edilmemesi gereken konudur. Bundan dolayı mevsimsellik dikkate alınarak seriler durağan hale getirilmiştir. Modellerin tahmin edilmesinde mevsimsel ARIMA modelleri kullanılmıştır. Elde edilen anlamlı modeller ile hesaplamalar sonucunda 2020 yılı beklenen toplam yabancı turist sayısı 57.537.453 kişi, aylık ortalama harcamalar 686\$ ve elde edilmesi beklenen toplam turizm geliri 39.023.413.759 \$'dır. 2019 yılında elde edilen turizm geliri dikkate alındığında değişimin pozitif yönde %13,04 artması öngörülmektedir. Ancak küresel bir sorun haline gelen corona (covid-19) virüsünün yayılması bu durumu olumsuz etkileyebilir. 2019 yılı verilerinde Asya ülkelerinden Türkiye'ye gelen turistlerin toplamdaki payı %20 olduğu göz ardı edilmemelidir. Ayrıca turizm sektörü Türkiye'nin konumu dikkate alındığında potansiyelinin tam olarak kullanılmadığı da söylenebilir. Bundan dolayı tanıtım ve reklam çalışmalarına daha fazla önem verilmesinin etkili olabileceği ve ekonomik açıdan katkı sağlayacağı açıkça görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mevsimsel ARIMA, Turist Sayısı Tahmini, Turizm Pazar Payı Tahmini, Turizm Planlaması

ABSTRACT

Tourism; Turkey has been involved in every period considered important sources of income. It was seen as an exit door, especially in times of economic crisis. It also plays an effective role in raising employment rates. Working in Turkey's economy in 2020 was estimated tourism market share. Monthly time series were used in estimation studies. Monthly data from 2012-1 to 2019-12 were used for the number of tourists, based on average monthly expenditures for tourism revenues. Seasonality in the monthly time series is an issue that should not be ignored in order for the model to be meaningful in the prediction studies of the model. Therefore, the series have been made stationary by taking into account the seasonality. Seasonal ARIMA models were used to predict the models. As a result of the calculations with the meaningful models obtained, the total number of foreign tourists expected in 2020 is 57,537,453 people, the monthly average spending is \$ 686 and the expected total tourism income is \$ 39,023,413,759. Considering the tourism income obtained in 2019, the change is expected to increase by 13.04% in a positive way. However, the spread of corona (covid-19) virus, which has become a global problem, may adversely affect this situation. The share of the total tourists coming to Turkey from Asian countries in the 2019 data should not be ignored is 20%. Considering the potential of the tourism sector also Turkey's position can be

said to be used in full. Therefore, it is clear that giving more importance to promotion and advertisement works can be effective and will contribute economically.

Key Words: Seasonal ARIMA, Number of Tourists Estimation, Tourism Market Share Estimation, Tourism Planning

GİRİŞ

Turizm kavramının kökeni, Latince “Tornus” kelimesinden gelmektedir. Daha sonra dünya dillerine Tour olarak geçmiş ve iktisadi terim olarak Tourism adıyla yerleşmiştir (Yılmaz, 2007: 1). Dünya Turizm Örgütü (UNWTO)’ nün yaptığı tanıma göre turizm: “Turizm sürekli kalışa dönüşmemek ve gelir getirici hiçbir uğraşta bulunmamak şartı ile bireylerin geçici süre konaklamalarından doğan olay ve ilişkilerin tümüdür”. Kültür bakanlığı ise turizmi şöyle tanımlamıştır: İkamet edilen yerin dışındaki yerlere yapılan seyahat faaliyetleridir. Yurtiçi seyahat 6 ay, yurtdışı seyahatler ise 12 aydan fazla olmamalıdır (Sezgin, 2015: 15-16). Turizm günümüzde ülkeler için ekonomik anlamda önemli bir yer teşkil etmektedir. Özellikle bazı ülkelerin ya da bölgelerin tek geçim kaynağı olarak görülebilmektedir.

Turizm endüstrisinin günümüzdeki gelişme düzeyine ulaşabilmesi, Endüstri Devrimi ile birlikte ivme kazanmıştır. Turizmin ortaya çıkmasını sağlayan unsurlar:

- Boş zamanın artması
- Ücretli tatil hakkı
- Teknolojik gelişmeler
- Gelir düzeyinin artması
- Kentleşme ve nüfus artışı
- İnsan ömrünün uzaması
- Sosyal güvenlik
- Turizm bilincinin oluşması
- Kültür ve eğitim düzeyin artması

Turizmin, gelişmesine neden olan etkenlerle birlikte günümüzde önemli bir sektör haline gelmiştir. Uluslararası turizm, döviz kazandırıcı niteliği olduğundan ekonomik açıdan tüm ülkeleri etkilemektedir. Turizmin öznesi turist, yani insandır. İnsanların bir yerden başka bir yere serbestçe dolaşımı turizmi geliştirmektedir. Turizm endüstrisinde bulunan işletmelerin ürettiği ürün işletme düzeyinde bir hizmettir. Turizm, ülkeye döviz girişi sağladığından ihracat olarak nitelendirilebilir. Uluslararası turizm pazarından pay almak isteyen ülkeler turizme yatırım yapmaktadır (Yarcan, 1996:3). Türkiye ekonomisi turizm yatırım alanı olarak nitelendirilmekte ve pazar payı yüksek bir sektördür. Özellikle enerji konusunda ithalattan doğan döviz bağımlılığı turizm sayesinde bir nebze hafifletilebilmektedir.

Turizm harcamaları, ekonomide bir miktar paranın ayrılması ile bu paranın belirli bölgelere akmasına, turist kabul eden bölgelere ziyaretçilerin gelmesine katkı sağlar. Böylece ulusal ekonomileri hareketlendirerek bölgeler ve uluslararası ticaret dengelerinde farklılıklara neden olmaktadır. Ekonomik faaliyetleri canlandıran bu harcamaların ekonomi için yararlı olduğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte işletmelerin geçici bir şekilde gelişme eğilimi, sürdürülebilirlik konusunu ele alan bir stratejilerin az olması olumsuzluklarıdır (Mitchell and Hall, 2005:3). Türkiye ekonomisi için ana kaynağı yaz sezonunda gelen turistler oluşturmaktadır. Bu açıdan mevsimsel olarak yaşanacak olumsuzluklar turizmi, bu da doğrudan ekonomiyi etkilemektedir.

Turizm sektörünün olumlu bir yönü, işgücünü teşvik edici sektörlerin biri olmasıdır. İş yaratma ve ekonomik kalkınmaya katkıda bulunma potansiyeline sahiptir. Son yıllarda ülkemize gelen yabancı turist sayısında artışla birlikte turizm sektörünü geliştirmektedir. Turizm, ülkemiz için önemli bir gelir kaynağıdır. Özellikle döviz girdisiyle devlet bütçesindeki dış ticaret açığının kapanmasında önemli rol oynamaktadır. Bundan dolayı turizm, ülkemizin gelişmesinde önemli ve sürükleyici bir güç olduğu söylenebilir (Azboz ve Gören,1996:13).

Turizm pazarlaması, bir ülkenin turistik yerlerini ve ürünlerini turistlerin memnun olacağı şekilde üretilip fiyatlandırılması, konumlandırılması, dağıtılması faaliyetlerin sistematik bir bütün içinde yürütülmesi olarak tanımlanmaktadır (İslamoğlu, 2010:21).

Turizm istatistikleri incelendiğinde dünya turizmini etkileyen birçok faktör olduğu görülmekte ve bu istatistiklerin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Turizmi etkileyen faktörler şöyle sıralanabilir:

- Ekonomik faktörler
- Seyahat kolaylıkları
- Sosyal ve yasal faktörler
- Sahip olunan boş zaman
- Ticari ilişkilerin yoğunluğu
- Araştırma ve öğrenmeye karşı duyulan ilgi
- İnsanların ihtiyaç, istek, arzu ve beklentileri

Topluların eğitim düzeylerinin artması ve dünya ölçeğinde refah düzeyinin artması turizme hareketlilik kazandırmaktadır. İnsanların gezmeye dinlenmeye daha fazla ihtiyaçları oluyor. Turizmi teşvik eden birçok faktör incelendiğinde, sektör gelirlerinin artacağına işaret etmektedir. Ülkelerin gelişmişliklerinde milli hasıla içinde sanayinin payına bakılırken, günümüzde hizmet sektörünün milli hasıladaki payı da ülkenin gelişmişliğini gösteren önemli bir unsur haline gelmiştir. Turizm de hizmet sektörü içinde önemli bir paya sahip olduğundan dolayı önem taşımaktadır (İslamoğlu, 2010:4). 2018 yılına ait Dünya üzerinde elde edilen turizm gelirleri ve turist sayıları paylarının ülkeler bazında incelenmesi Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Dünya Turizmi: Turist Sayısı ve Turizm Geliri

Sıra	Turist Sayısı			Turizm Geliri		
	Ülkeler	(milyon kişi)	% Pay	Ülkeler	(milyar USD)	% Pay
1	Fransa	93.6	6.7	ABD	215.5	16.1
2	İspanya	82.6	5.9	İspanya	70.3	5.2
3	ABD	82.2	5.9	Fransa	64.7	4.8
4	Çin	62.1	4.4	Tayland	62.0	4.6
5	İtalya	61.2	4.4	Birleşik Krallık	47.9	3.6
6	Türkiye	46.7	3.3	İtalya	46.7	3.5
7	Meksika	41.7	3.0	Avusturalya	46.5	3.5
8	Almanya	39.0	2.8	Çin	42.4	3.2
9	Tayland	38.2	2.7	Macao	41.3	3.1
10	Birleşik Krallık	35.7	2.5	Almanya	41.0	3.1
11	Japonya	31.3	2.2	Japonya	40.6	3.0
12	Avusturya	30.8	2.2	Hong Kong	37.5	2.8
13	Yunanistan	30.1	2.1	Hindistan	30.3	2.3

14	Hong Kong	29.2	2.1	Türkiye	25.7	1.9
Dünya Toplamı		1,403.0	100	Dünya Toplamı	1,340.0	100

Kaynak: The World Tourism Organization (UNWTO)

Tablo 1’de yer alan değerler incelendiğinde ülkelerin elde ettiği turizm gelirleri ve turist sayıları arasında farklılıklar görülebilmektedir. Turizm açısından daha fazla gelirin elde edilebilmesinde gelen turistlerin daha uzun zaman ülke sınırları içerisinde kalarak harcama yapması istenilmektedir. ABD ve İspanya için gelen turist sayıları neredeyse aynı olmasına rağmen ABD gelirleri İspanya’nın yaklaşık 3 katına tekabül etmektedir.

Tablo 2’ de Türkiye’ye gelen turist sayılarının yıllar itibariyle Avrupa ve Dünya turist sayısı içerisindeki payları verilmiştir.

Tablo 2. Türkiye’nin Dünya ve Avrupa Turizmi İçindeki Yeri (Turist Sayısı)

Yıllar	Turist Sayısı (milyon kişi)					
	Türkiye(1)	Avrupa (2)	Dünya (3)	1/2	1/3	2/3
2008	25.0	486.3	917.0	5.1	2.7	53.0
2009	25.5	462.7	884.0	5.5	2.9	52.3
2010	31.4	488.7	949.0	6.4	3.3	51.5
2011	34.7	520.0	1,038.0	6.7	3.5	52.2
2012	35.7	540.0	1,087.0	6.6	3.4	52.0
2013	37.8	566.6	1,135.0	6.7	3.5	52.1
2014	39.8	583.6	1,186.0	6.8	3.5	51.4
2015	39.5	607.7	1,239.0	6.5	3.3	51.2
2016	30.9	619.3	1,329.0	5.0	2.5	50.0
2017	37.6	674.4	1,403.0	5.8	3.0	50.8
2018	46.1	712.6	5.3	6.5	3.3	50.8
Yıllık ort. büyüme %	8.4	4.7	5.3.			

Kaynak: The World Tourism Organization (UNWTO)

Tablo 2 incelendiğinde Dünya turizmi içerisindeki turist artış sayıları dikkate alındığında Türkiye’nin yıllık artış oranı Avrupa ve Dünya genelinin çok üstünde bir ortalamaya sahiptir. Ancak Avrupa içerisindeki payı %5-7 olarak az olduğu söylenebilir. Avrupa ise Dünya genelindeki payın her yıl neredeyse yarısını misafir etmektedir. Tablo 3’te Tablo 2’de yer alan turist sayılarının turizm geliri açısından karşılaştırılmaları ilgili yıllar için verilmiştir.

Tablo 3. Türkiye’nin Dünya ve Avrupa Turizmi İçindeki Yeri (Turizm Geliri)

Yıllar	Turizm Geliri (milyar USD)					
	Türkiye(1)	Avrupa (2)	Dünya (3)	1/2	1/3	2/3
2008	22.0	472.0	940.0	4.7	2.3	50.2
2009	25.1	412.5	853.0	6.1	2.9	48.4
2010	22.6	412.1	928.0	5.5	2.4	44.4
2011	25.1	466.6	1,042.0	5.4	2.4	44.8
2012	25.3	454.9	1,115.0	5.6	2.3	40.8
2013	28.0	491.7	1,197.0	5.7	2.3	41.1
2014	29.6	508.8	1,245.0	5.8	2.4	40.9
2015	26.6	449.8	1,202.0	5.9	2.2	37.4
2016	20.4	449.4	1,225.0	4.5	1.7	36.7
2017	22.5	519.6	1,340.0	4.3	1.7	38.8
2018	25.7	-	-	-	-	-

Yıllık ort. büyüme %	8.4	4.7	5.3.
----------------------	-----	-----	------

Kaynak: The World Tourism Organization (UNWTO)

Turizm gelirleri açısından Türkiye'nin Dünya ve Avrupa üzerindeki yeri Tablo 3'te incelendiğinde yıllık ortalama artış oranı turizm sayıları ile aynı olduğu gözükmektedir. Ancak Avrupa içerisindeki payı turizm sayıları oranından daha düşük olarak %4-7 seviyelerinde yer almaktadır. Avrupa'nın turizm gelirlerinin Dünya içerisindeki payı ise giderek azaldığı söylenebilir.

Bu çalışmada Türkiye'nin 2020 yılı için yabancı turist sayıları ve turizm gelirleri aylık olarak tahmin edilecektir. Tahmin işleminde zaman serisi verileri kullanılacak olup mevsimsel ARIMA modelleri kullanılacaktır.

MATERYAL

Bu çalışmada, Türkiye'ye gelecek yabancı turistlerin aylık olarak tahmini için TÜRSAB (Türkiye Seyahat Acenteleri Birliği) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayınlanan veriler kullanılmıştır. Turist sayısı için 1990-1 ile 2019-12 arası aylık turist sayıları ile turizm gelirlerinde 2012-1 ile 2019-12 arası ortalama aylık harcamalar kullanılmıştır.

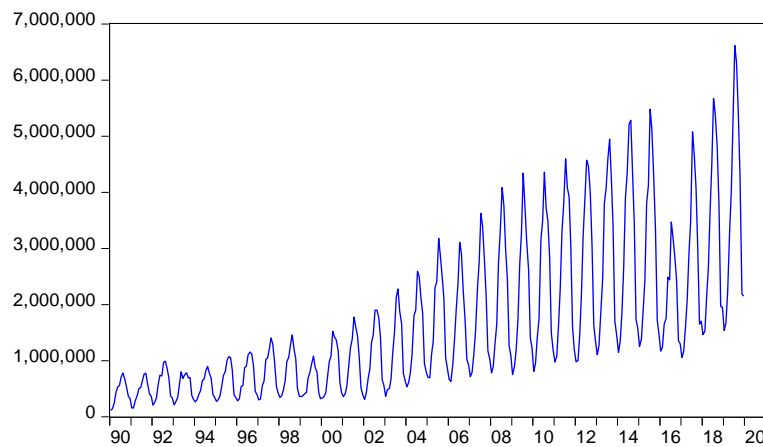
YÖNTEM

Aylık olarak ele alınan zaman serileri için tek boyutta değişken oldukları için Box-Jenkins yöntemi kullanılarak tahminler yapılmıştır. Veriler aylık olarak değişkenlik gösterdiği için mevsimsellik özelliğinin de var olduğu düşünülerek, mevsimsel ARIMA modelleri oluşturularak tahminler elde edilmiştir.

UYGULAMA

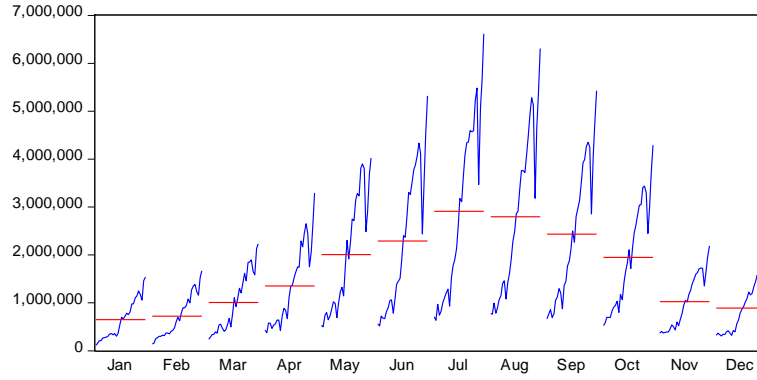
AYLIK TURİST SAYISI TAHMİNİ

Aylık tahminler, öncelikle 2020 yılında gelmesi beklenen aylık turist sayıları üzerinden hesaplanmıştır. Şekil 1 aylık turist sayılarının çizgi grafiğini ve Şekil 2 mevsimsel grafiği göstermektedir.

Şekil 1. 1990/1-2020/1 Aylık Yabancı Turist Sayısı

Şekil 1 incelendiğinde Türkiye'ye gelen yabancı turist sayıları 2016 dışında yıldan yıla artan bir trende sahip olduğu söylenebilir.

Şekil 2. 1990/1-2020/1 Aylık Ortalama Yabancı Turist Sayısı

Şekil 2 incelendiğinde turist sayılarının yaz aylarında artış gösterdiği söylenebilir. Şekil 1 ve Şekil 2 incelendiğinde serinin mevsimsellik içerdiği gözükmektedir. Zaman serilerinde tahminleme yapılabilmesi için öncelikle serinin mevsimsellikten arındırılması ve durağan hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun için serinin mevsimsel farkı alınarak durağanlık testi için birim kök testi uygulanmıştır. Tablo 4'te arttırılmış Dickey-Fuller testi birim kök testi sonuçları yer almaktadır.

Tablo 4. Mevsimsel Fark Alınmış Turist Sayısı Serisinin Birim Kök Testi

Birim Kök Testi	t-İstatistiği	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller İstatistiği	-5.899515	0.0000
Test Kritik Değerleri	1% level	-2.571682
	5% level	-1.941745
	10% level	-1.616084

Birim kök testi ADF sonucunda Tablo 4'te görüldüğü gibi $p=0.00 < 0.05$ çıktığından serinin durağan hale geldiği söylenebilir. Durağan hale gelmiş turist sayılarından oluşan seri için model seçme kriteri olarak AIC (Akaike bilgi kriteri) ve BIC (Schwarz Bayesci bilgi kriteri) kriterlerinden yararlanılmıştır. Mevsimsel ARIMA modeli için en uygun modelin SARIMA (1,0,2) (1,1,1) olarak belirlenmiştir. Modelin anlamlılık testi sonuçları Tablo 5'te görülebilir.

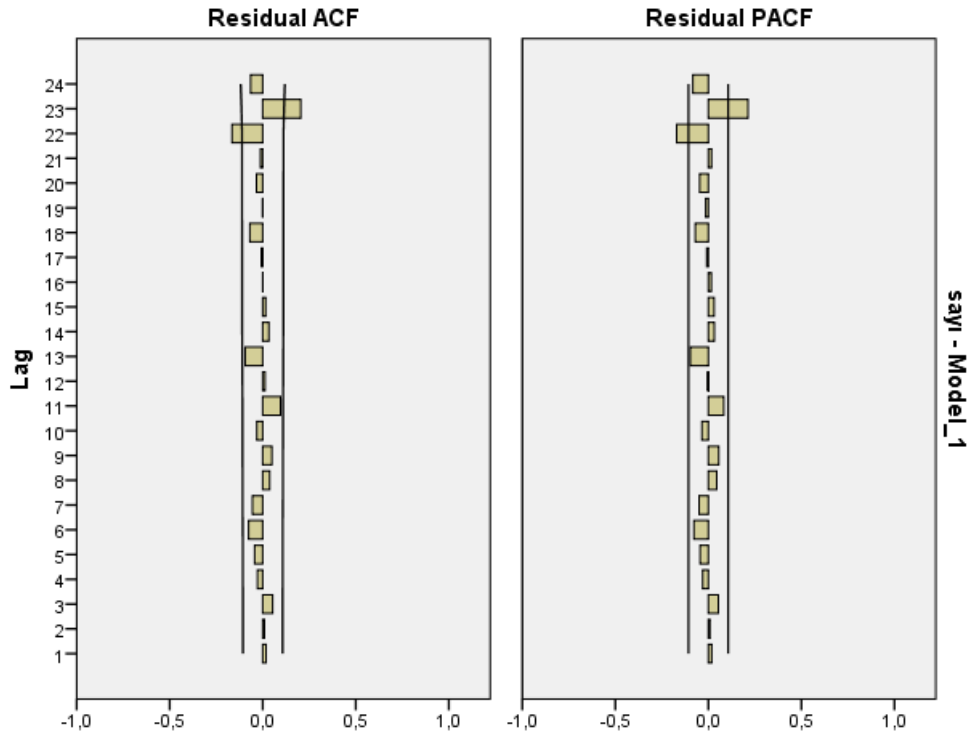
Tablo 5. Turist Sayısı SARIMA Modeli Parametreleri Anlamlılık Testi

Değer	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Prob.
AR(1)	0.854582	0.022391	38.16666	0.0000
SAR(12)	0.370476	0.120157	3.083268	0.0022
MA(2)	0.270341	0.044975	6.010848	0.0000
SMA(12)	-0.604808	0.111369	-5.430687	0.0000
SIGMASQ	2.60E+10	1.34E+09	19.35138	0.0000
R-kare	0.781497	Akaike Kriteri		26.85579
Düzeltilmiş R-kare	0.778949	Schwarz Kriteri		26.91114
Log Olabilirlik	-4667.907	Hannan-Quinn Kriteri		26.87782
Durbin-Watson	1.841104			

Model parametreleri ve modelin anlamlılık testi sonuçları $p < 0,05$ olduğundan modelin kullanılabilir olduğu söylenebilir. Elde edilen S-ARIMA modeli için kalıntıların White Noise serisi olması gerekmektedir. Böylelikle tahminlemelerin daha tutarlı sonuçlar vermesi

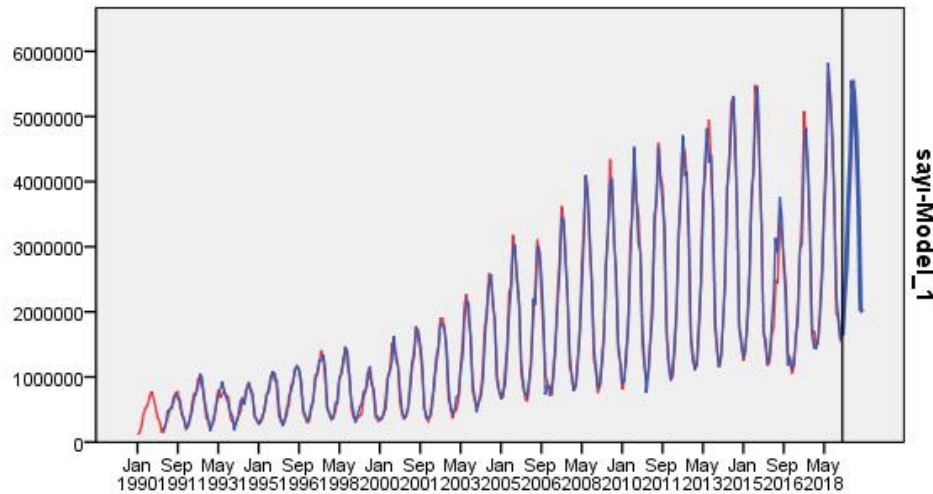

beklenir. Bunun için kalıntıların Şekil 3'te bulunan ACF ve PACF grafiğine bakmak yeterlidir. Grafikler incelendiğinde modele ait kalıntıların (residual) ACF ve PACF grafiğinde sınırlar içerisinde kalması beklenir.

Şekil 3. SARIMA Modeli Kalıntıların ACF ve PACF Grafiği

Şekil 3 incelendiğinde 22. ve 23. Gecikmelerin sınırların dışında olduğu görülmektedir. Turist sayılarının tahmininde kullanılan model için seri değerlerinin 22 ve 23 ay önceki verilerden etkilenmesi tesadüfi olarak değerlendirilebilir. Elde edilen seri için tahmin grafiğimiz Şekil 4'te, tahmin değerlerimiz Tablo 6'da gösterilmiştir.

Şekil 4. Turist Sayıları 2020 Yılı Tahmin Grafiği

Şekil 4'te yer alan çıktılarımız için grafikte bulunan renkler kırmızı; gözlemler, ince mavi; ortalamalar olmak üzere kalın mavi; tahminleri göstermektedir.

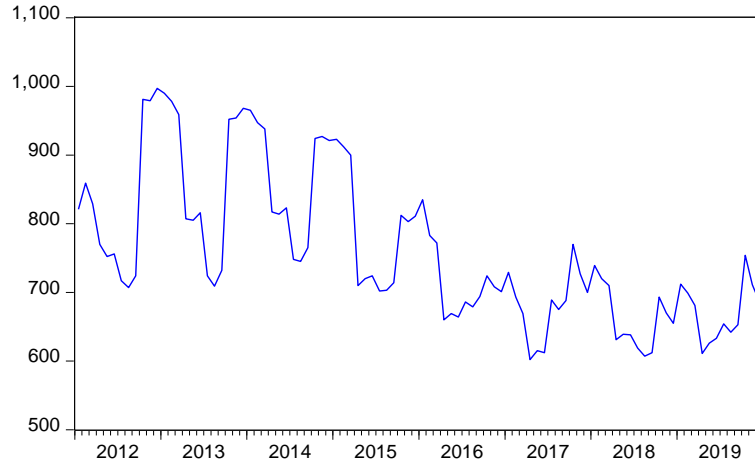

Tablo 6. 2020 Yılı Aylık Turist Sayıları Tahmini

Aylar	Turist Sayıları
2020 Ocak	1.906.462
2020 Şubat	1.961.844
2020 Mart	3.126.299
2020 Nisan	4.279.477
2020 Mayıs	5.394.904
2020 Haziran	5.544.253
2020 Temmuz	6.774.466
2020 Ağustos	7.815.867
2020 Eylül	7.510.590
2020 Ekim	5.714.510
2020 Kasım	3.967.645
2020 Aralık	3.541.136
Toplam	57.537.453

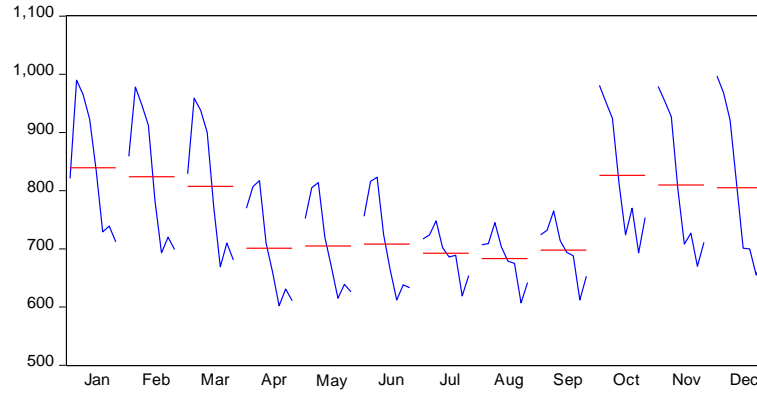
AYLIK ORTALAMA HARCAMA TAHMİNİ

Türkiye’yi ziyaret eden turistlerin aylık olarak ortalama harcadıkları tutar dolar cinsinden TÜİK tarafından yayınlanmıştır. Buna göre 2012/1-2019/12 tarihleri arasında dolar cinsinden dağılım grafiği Şekil 5’te verilmiştir.

Şekil 5. Aylık Ortalama Harcama Tutarı (\$)

Şekil 5 incelendiğinde yıllar itibariyle aylık ortalama harcamanın azalan bir trende sahip olduğu söylenebilir. Grafikte meydana gelen dalgalanmalar ise mevsimsel grafik yardımıyla Şekil 6’da incelenmiştir.

Şekil 6. Mevsimsel Olarak Ortalama Harcama Tutarı (\$)

Şekil 5 ve Şekil 6 incelendiğinde serinin mevsimsellik etkisi altında olduğu görülmektedir. Serinin durağan hale gelmesi için öncelikle logaritması alınmış daha sonra mevsimsellikten kurtarılması için mevsimsel fark alınmıştır. Durağanlığın belirlenmesi için serinin ADF testi sonucu Tablo 7’de görülmektedir.

Tablo 7. Aylık Turist Harcama Tutarı Log. ve Mevsimsel Farkı Serisi Durağanlık

	t-İstatistiği	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller İstatistiği	-2.878100	0.0045
Test Kritik Değerleri	-2.593121	-3,525618
	-1.944762	-2,902953
	-1.614204	-2,588902

ADF testi sonucunda $p=0.0147<0,05$ olduğundan serinin durağan olduğu söylenebilir. Logaritması ve mevsimsel farkı alınarak durağan hale gelen turist sayılarından oluşan seri için, model seçme kriteri olarak AIC ve BIC kriterlerinden yararlanılmıştır. Buna göre mevsimsel ARIMA modeli için en uygun modelin S-ARIMA (4,0,1) (0,1,0) olarak belirlenmiştir. Modelin anlamlılık testi değerleri ise Tablo 8’de verilmiştir.

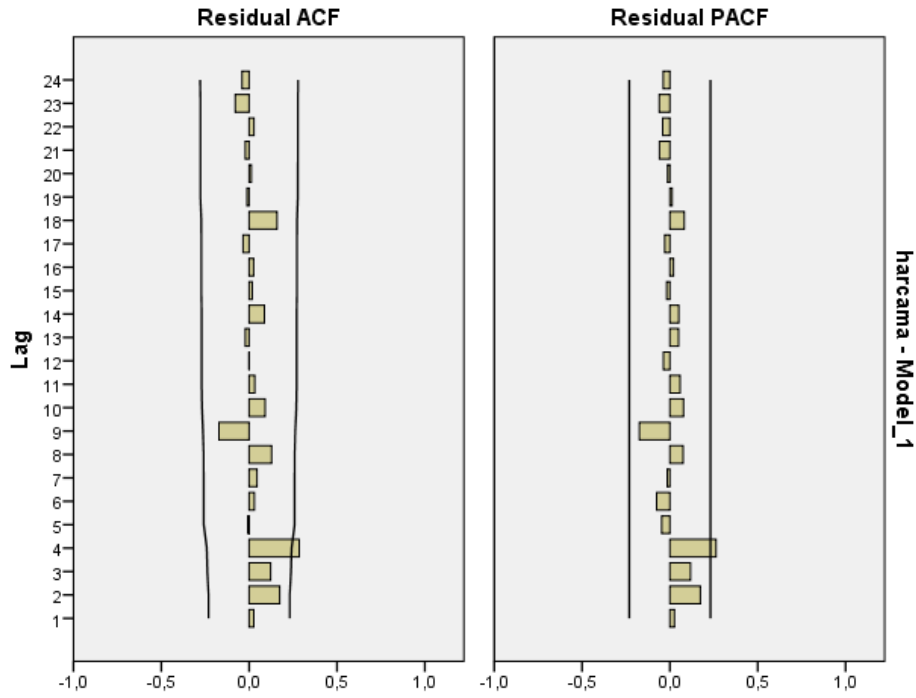
Tablo 8. Turist Harcama SARIMA Modeli Parametreleri Anlamlılık Testi

Değer	Katsayı	Standart Hata	t-İstatistiği	Prob.
AR(1)	0.553645	0.077687	7.126608	0.0000
MA(4)	0.787298	0.065949	11.93800	0.0000
SIGMASQ	1385.120	197.3910	7.017136	0.0000
R-kare	0.591983	Akaike Kriteri		10.16610
Düzeltilmiş R-kare	0.581909	Schwarz Kriteri		10.25291
Log Olabilirlik	-423.9761	Hannan-Quinn Kriteri		10.20100
Durbin-Watson	1.629211			

Model parametreleri ve modelin önemlilik testi sonuçları $p<0,05$ olduğu için anlamlı oldukları Tablo 8’de görülebilir. Elde edilen S-ARIMA modeli için modelin tahminlerinde tutarlı

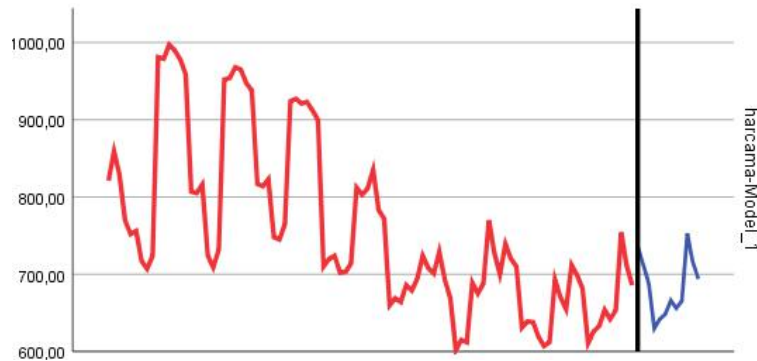

olabilmesi adına kalıntıların White Noise serisi olması gerekmektedir. Bunun için kalıntıların (residual) Şekil 7’de bulunan ACF ve PACF grafiğine bakmak yeterlidir.

Şekil 7. SARIMA Modeli Kalıntıların ACF ve PACF Grafiği

Şekil 7 incelendiğinde 4.gecikme harici kalıntıların sınırlar içinde kaldığı görülebilir. Elde edilen modelimiz için tahmin değerlerimizin güvenilir olduğu söylenebilir. S-ARIMA (0,0,) (0,1,0) modelimiz için tahmin grafiğimiz Şekil 8’de ve tahmin değerlerimiz Tablo 6’da gösterilmiştir.

Şekil 8. Turist Aylık Harcamaları 2020 Yılı Tahmin Grafiği

Şekil 8’de yer alan çıktılarımız için grafikte bulunan renkler kırmızı; gözlemler olmak üzere kalın mavi; tahminleri göstermektedir. 2020 yılı aylık harcama tutarları incelendiğinde ortalama aylık harcama tutarı 686\$ tahmin edilmiştir. 2020 yılı için tahmin edilen aylık ortalama harcamalar Tablo 9’ da görülebilir.

Tablo 9. Aylık Ortalama Harcama Tahminleri (\$)

Aylar	Ortalama Harcama
2020 Ocak	741
2020 Şubat	723
2020 Mart	696
2020 Nisan	629
2020 Mayıs	644
2020 Haziran	650
2020 Temmuz	667
2020 Ağustos	654
2020 Eylül	665
2020 Ekim	758
2020 Kasım	717
2020 Aralık	692

2020 YILI TURİZM GELİRLERİ TAHMİNİ

2020 Yıllarına ait elde ettiğimi aylık turist sayıları ve harcama tutarlarını tek bir tablo altında toplandığı zaman elde edilen 2020 yılı değerlendirmesi Tablo 10'daki gibidir. 2020 yılı için tahmin edilen toplam turist sayısı 57.537.453 kişi olmak üzere turizm pazar payı 39.023.413.759\$ olarak hesaplanmıştır.

Tablo 10. 2020 Yılı Aylık Beklenen Turizm Gelirleri (\$)

Aylar	Ortalama Harcama	Turist Sayısı	Toplam Gelir
2020 Ocak	702	1.906.462	1.412.535.825
2020 Şubat	692	1.961.844	1.417.648.093
2020 Mart	690	3.126.299	2.176.091.682
2020 Nisan	612	4.279.477	2.691.277.496
2020 Mayıs	620	5.394.904	3.471.917.444
2020 Haziran	619	5.544.253	3.604.207.990
2020 Temmuz	601	6.774.466	4.516.231.631
2020 Ağustos	589	7.815.867	5.111.342.542
2020 Eylül	594	7.510.590	4.992.439.385
2020 Ekim	672	5.714.510	4.333.627.231
2020 Kasım	650	3.967.645	2.843.928.583
2020 Aralık	636	3.541.136	2.452.165.857
Toplam	8235	57.537.453	39.023.413.759

SONUÇ VE ÖNERİLER

Elde edilen hesaplamalar sonucunda 2020 yılı beklenen turizm geliri ise 39.023.413.759 \$'dır. 2019 yılında elde edilen turizm geliri dikkate alındığında değişimin pozitif yönde %13,04 artması öngörülmektedir. 2018 yılında elde edilen gelir yeni ekonomi programı (YEP) verilen

GSYH değerinin 763 milyar dolar için %3,87 iken bu oranın 2020 yılında 795 milyar dolar için %3,57 olarak hesaplanmıştır. Turizmde yeni projelerin ve hedef ülke programlarının uygulanması ile 2017 yılında 23 milyar dolar olan seyahat gelirleri 2021 yılında 42 milyar dolara çıkarılacaktır (YEP). Temel hedefler 9. Maddede geçen turizm hedefi için artış miktarının kümülatif %48,04 olması gerekmektedir. 2020 yılı tahmin edilen değerimiz için 2020 ve 2021 yıllarında olması gereken artış oranları ise %21,67'dir.

Asya ve Avrupa kıtalarını birleştiren bir yarımada olan Türkiye'nin turizm potansiyeli oldukça yüksektir. Özellikle bir geçiş noktası olarak düşünüldüğünde birçok medeniyetle geçmişte etkileşimleri olmuştur. Yaz turizmi açısından çoğu zaman gözde olan Türkiye'nin elindeki potansiyeli değerlendirerek gelirlerini bir üst seviyeye çıkarması mümkündür. Ayrıca doğa turizminden öte tarih turizmini de ön plana çıkararak sadece dönemsel değil sürekli bir turizm ekonomisine sahip olabilir. Bundan dolayı tanıtım ve reklam çalışmalarına daha fazla önem verilmesinin etkili olabileceği ve ekonomik açıdan katkı sağlayacağı açıkça görülmektedir. Ancak küresel bir sorun haline gelen corona (covid-19) virüsünün yayılması bu durumu olumsuz etkileyebilir. 2019 yılı verilerinde Asya ülkelerinden Türkiye'ye gelen turistlerin toplamda ki payı %20 ve Avrupa ülkelerinden gelenlerin payı %33,65 olduğu göz ardı edilmemelidir. Virüsün sezon başlangıcından önce kontrol altına alınması turizm gelirlerini olan olumsuz etkisinin bir nebze önüne geçebilir.

KAYNAKLAR

- Azboz, E. , Gören, Ç. G.** (1996). Turizm Ders Kitabı. İstanbul: Meram Yayıncılık.
- Çuhadar, M., Güngör, İ.ve Göksu, A.** (2009). Turizm Talebinin Yapay Sınır Ağları ile Tahmini ve Zaman Serisi Yöntemleri ile Karşılaştırmalı Analizi: Antalya İline Yönelik Bir Uygulama. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 14(1). S.99-114.
- İslamoğlu, A.H.** (2010). Turizm Pazarlaması. İstanbul: Beta Yayınları
- Köse, N., Yalçın, Y. ve Emirmahmutoğlu, F.** (2008). Türkiye Turizm Sektörünün Talep Analizi. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*. 23(263), 24-40.
- Mitchell, M. And Hall, D.** (2005). Aspect of Toruism: Rural Tourism and Sustainable Business. Toronto: Channel View Publications.
- Sezgin, M.** (2015). Ed. Zeynep Aslan. Genel Turizm. Ankara: Grafiker Yayınları
- Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK,** turizm istatistikleri, www.tuik.gov.tr
- UNWTO,** World Tourism Organization (2020), <http://www2.unwto.org/>
- Yarcan, Ş.** (1996). Türkiye' de Turizm ve Uluslararasılaşma. İstanbul: Boğaziçi Üni Matbaası.
- Yılmaz, D.** (2007). Ed. Orhan İçöz. Genel Turizm: Turizmde Temel Kavramlar ve İlkeler. Ankara: Turhan Kitabevi.

STRATEJİK PLANLAMA: TOKAT İL ÖZEL İDARESİ ÖRNEĞİ

Burcu KÜNTER

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet ÖZKİRAZ

Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

Stratejik planlama kavramı, literatüre kazandırıldığından beri farklı akademisyenler ve farklı kurumlarca değişik anlamlarda kullanılmıştır. En geniş biçimde stratejik planlama, “Kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plan” olarak tanımlanmıştır. Planlı hizmet sunumu, politika geliştirme, belirlenen politikaları eylem planları, programlar ve bütçelere dayandırma ile uygulamayı etkili bir şekilde izleme ve değerlendirmelerini sağlamaya yönelik temel bir araç olarak benimsenen stratejik planlama bu bağlamda kamu kurum ve kuruluşlarının daha etkin çalışması için kullanılan bir araç olarak kamu kurumlarının işlerliğini geliştirmektedir. Bu çalışmada öncelikle stratejik planlamanın tanımı ve tarihçesi incelenmiş, daha sonra Türkiye’deki gelişim süreci üzerinde durulmuştur. 2015-2019 Tokat İl Özel İdaresi Stratejik Planı, bazı kriterler baz alınarak incelenmiş ve bulgular belirtilmiştir. Bulgular, ikincil verilerin incelenmesi ve yapılan görüşme sonucu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: stratejik plan, strateji, il özel idaresi

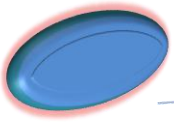
ABSTRACT

Ever since the concept of strategic planning has brought to the literature, there have been different definitions of the concept created by different scholars and different public institutions and organizations. The broadest definition of strategic planning is “Plan containing medium and long term goals, basic principles and policies, goals and priorities, performance criteria, methods to be followed and resource allocations of public administrations Strategic planning, which is adopted as a basic tool for planning service delivery, policy development, basing the determined policies on action plans, programs and budgets, and ensuring effective monitoring and evaluation of the implementation, is used as a tool for public institutions and organizations to work more effectively and it improves operability. In this study, firstly the definition and history of strategic planning is examined, later, the course of strategic planning in Turkey is analyzed. The Strategic Plan of 2015-2019 of Tokat Provincial Special Administration is analyzed based on some criterias and the results are stated. The results are obtained from the examination of the secondary data and interview.

Key Words: startegic planning, strategy, provincial special administration

Giriş

Nadaroğlu, (Nadaroğlu, 2001) yerel yönetimleri, “devlet sınırları içinde yerleşmiş irili ufaklı insan topluluklarının (köy, kasaba, kent) ortak ve yerel nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla belli bir hukuk düzeni içinde oluşturulmuş anayasal kuruluşlar” olarak açıklarken, Ökmen (Ökmen & Dönmez, 2005) ise bu kuruluşları, “belirli bir coğrafi alanda (kent, köy, il v.b.) yaşayan yerel topluluğun bireyelerine, bir arada yaşamaları nedeniyle kendilerini en çok ilgilendiren konularda hizmet üretmek amacı ile kurulan, karar organları yerel toplulukça seçilerek göreve getirilen, yasalarla belirlenmiş görevlere ve yetkilere, özel gelirlere, bütçeye

ve personele sahip, üstlendiği hizmetler için kendi örgütsel yapısını kurabilen, merkez yönetimi ile ilişkilerinde idari özerklikten yararlanan kamu tüzel kişiler,” olarak tanımlamaktadır.

Yerel yönetimler, yerel kamu hizmetlerinde etkinliği ve verimliliği esas alan, halkın yönetime daha çok katıldığı, demokratik değerlerin daha derin ve yaygın biçimde gelişme ortamı bulunduğu özerk kuruluşlardır. Verdikleri yerel hizmetler, insan yaşamını doğrudan etkileyen ve insanların en yakından izledikleri ve değerlendirdikleri hizmetlerdir. Ülkemizde de, küreselleşme ve Avrupa Birliği sürecinde öne çıkan konulardan birisi bu kuruluşların yapılanmaları ve işlevlerindeki değişimler olmuştur. Avrupa Birliği'nin yerel yönetimlerin örgütsel yapılarına ve işleyişlerine yaklaşım biçimi Türk yerel yönetimlerindeki değişimi de hızlandırmıştır (Çetin, 2009).

Her ne kadar yerel yönetimler hakkında olumlu tanımlamalar yapılsa da olumsuz tanımlamalardan da bahsedilmektedir. Karasu, “Hantal ve verimsiz olarak nitelendirilen kamu kurumlarının toplumsal ihtiyaçları karşılayamadığı; esnek olmayan, merkeziyetçi yapılarının siyasal yozlaşmaya ve kaynak israfına neden olduğu dile getirilmekte, çözüm olarak kamu kurumlarının özel sektöre has yönetim tekniklerinin kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır.” (Karasu, 2012) diyerek olumsuz eleştirilerin de varlığına vurgu yapmıştır.

Burada eklenmesi gereken bir diğer kavram da stratejidir. Strateji, kelime anlamı ile “sevk etme, yöneltme, gönderme, götürme ve gütmeye” demektir (Aygör, 2008). Eski Yunanlı General Strategos'un adına atıfla kullanılmakta ve bu generalin savunma alanındaki bilgi ve taktiklerini ifade etmektedir (Acar, 2007). Kılıç ise, strateji sözcüğünün köken olarak iki farklı şekilde ifade edildiğinden, birincisinin Latince'de yol, çizgi, yatak vb. anlamlarda kullanılan “stratum” kavramından geldiğinden, ikincisinin ise General Strategos'a atıf olduğundan bahsetmektedir (Kılıç, 2018).

Günümüzdeki anlamı ile strateji, bir kurumun misyon ve vizyonu doğrultusunda seçtiği hedeflere ulaşmak üzere tedbirler alması ve bu bağlamda her türlü aracı kullanması olarak ifade edilir (Kılıç, 2018). Kavram, yönetim alanında ise 20. Yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlamıştır (Demir & Yılmaz, 2010). Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra oldukça önem kazanan kavram, özel sektör ve kamu sektörü açısından çok önemli bir yönetim aracı haline gelmiştir (Kılıç, 2018).

Stratejik planlamanın diğer parçası olan plan ise “bugünden, gelecekte nereye ulaşılacak istendiğinin, nelerin gerçekleştirilmek istendiğinin kararlaştırılmasıdır” (Demir & Yılmaz, 2010). Bir diğer tanımı da “iktisadi karar birimlerinin belli bir dönemde belirledikleri hedeflere ulaşmak için izleyecekleri yol haritası” şeklinde yapılmaktadır (Türkçe Kelime Sözlüğü, 2019). Dolayısıyla planlama, örgütün amaçlarını tanımlama, bu amaçlara ulaşmak için genel stratejiler belirleme, örgütteki çalışanları koordine etme ve bütünleştirmek için ayrıntılı planlar oluşturma sürecidir (Demir & Yılmaz, 2010). Planlama, nereye, ne zaman, nasıl, niçin, hangi araç ve yöntemle, nerede ve kimler aracılığı ile ulaşılabileceğinin belirlenmesi işlemidir (Çiğdem, 2007). Bu haliyle planlama; iktisat bilimi, siyaset bilimi, yönetim bilimi ve idare hukuku gibi birçok alanı ilgilendiren ve bu alanlarla ortak bir şekilde hareket eden bir kavramdır (Kılıç, 2018).

Planlamanın, iyi yönetim ve yönetişim için kritik olduğu konusunda kar amacı gütmeyen kuruluş liderleri ve uzmanlar hemfikirdirler (World Bank, 2001).

Stratejik planlama bu açıdan bakıldığında yerel yönetimlerde yapılması düşünülen çalışmaların bir plan bütünlüğünde yapılmasını ifade eden kavramdır. Bu çalışma, stratejik planlama kavramı ve kavramın tarihsel süreci üzerinde durduktan sonra Tokat İl Özel İdaresi tarafından oluşturulan 2015-2019 Stratejik Planı'nı belirli kriterleri baz alarak incelemektedir.

Çalışmanın teorik kısmı için ikincil verilerin incelenmesi tekniği kullanılırken, çalışmanın inceleme kısmında ikincil verilerin incelenmesi tekniğini yanında yapılandırılmamış görüşme tekniği kullanılmıştır.

Stratejik Plan Kavramı

Stratejik plan kavramı birçok akademisyen ve kurum tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'na göre stratejik plan, “Kamu idarelerinin orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, bunlara ulaşmak için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımlarını içeren plan” (TBMM, 2003) olarak tanımlanmıştır. Bir başka tanımlama ise, “stratejik planlama, bir örgüt veya kuruluşun mevcut pozisyonu ile gelecekte olmak istediği pozisyon arasındaki farkları belirleyen, planlanan süre içinde bu farkları giderecek faaliyetleri uygulayan, performansı izleyen ve sonuçta gelişmeyi hedefleyen bir yol haritası olarak, sonuca odaklı, yönetsel bir araç niteliği taşımaktadır” (Kerman, Altan, & Öztop, 2012) şeklinde yapılmıştır. AFAD ise stratejik planı, “Kurum ve kuruluşların orta ve uzun vadeli amaçlarını, temel ilke ve politikalarını, hedef ve önceliklerini, performans ölçütlerini, hedeflerine ulaşabilmek için izlenecek yöntemler ile kaynak dağılımını içeren plan” (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2016) olarak tanımlamaktadır.

Planlı hizmet sunumu, politika geliştirme, belirlenen politikaları eylem planları, programlar ve bütçelere dayandırma ile uygulamayı etkili bir şekilde izleme ve değerlendirmelerini sağlamaya yönelik temel bir araç olarak benimsenen stratejik planlama; bir yandan kamu mali yönetimine etkinlik kazandırırken, diğer yandan kamu idarelerinin kurumsal kültür ve kimliğinin gelişimi ile güçlendirilmesine destek olmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 2018). Stratejik planların, yapıldıktan sonra da sürekli olarak değişen şartlara göre güncellenmesi gerekir. Aynı zamanda yapılan bu planların kağıt üzerinde kalmaması ve uygulamaya geçmesi de son derece önemlidir (Logo Blog, 2018).

Ulusal düzeydeki kalkınma planları, hükümet programları ve stratejiler çerçevesinde kamu idarelerince hazırlanmakta olan stratejik planlar; programlar, sektörel ve tematik planlar, bölgesel planlar ve il gelişim planlarıyla birlikte planlama ve uygulama sürecinin etkinliğini artırmakta ve kaynakların rasyonel kullanımına katkıda bulunmaktadır. Stratejik planlar söz konusu belgelerde yer alan politikalardan idarelerce yerine getirilmesi gereken sorumluluklar ile kurumsal gelişime yönelik hususların gerçekleştirilmesine hizmet etmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı, 2018).

Stratejik plan; bir organizasyonun liderlerinin organizasyonun ileride ne olmak istediğine karar verip oraya nasıl gideceğini kararlaştırmasıdır. Diğer bir deyişle, liderler, organizasyonun geleceği ile ilgili bir vizyon belirlerler ve o vizyona ulaşmak için gereken öncelikleri, prosedürleri ve stratejileri belirlerler. Bunların içinde, kısa süreli amaçlardan ziyade ulaşılabilir ve realistik, ölçülebilir ama biraz da zorlayıcı hedefler, uzun süreli hedefler ve stratejiler olmalıdır (World Bank, 2001).

Kamu yönetiminin stratejik planlamadan yararlanma eğiliminin nedenleri; mali disiplini sağlama, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki değişimi yakalama, artan talep ve kamu hizmetleri karşısında daha etkili hizmet sunma gereği olarak sayılabilmektedir (Kerman, Altan, & Öztop, 2012).

Özelden Yerele Kamu Yönetiminde Bir Araç: Stratejik Planlama

Stratejik Plan'ın Dünyada Özel Sektörden Kamu Sektörüne Yolculuğu

Stratejik planlama konusunda ilk adımları Henri Fayol 1866 yılında stratejik planlama prensiplerini geliştirerek atmıştır. Fayol, işletmelerin ilerlediği yönü belirlemek amacıyla bir plan hazırlanmasını, bu plandan hareketle işletmenin örgütlenmesini ve planın gerçekleşme durumu ile ilgili izleme yapılmasını belirtmiştir (Kılıç, 2018). Stratejik planlamanın ilk çalışmaları 1860'lara dayansa da günümüzdeki anlamıyla stratejik planlamanın başlangıcı 1960'larda özel sektörün bu kavramı gündeme getirilmesiylelerdir. Gürer'e göre stratejik planlamanın kökenleri, II. Dünya Savaşı'ndan sonra işletmelerde uygulanmaya başlanan uzun vadeli planlama çalışmalarına kadar uzanır (Gürer, 2006). Alfred Chander, 1962 yılında kaleme aldığı "Structure and Strategy (Yapı ve Strateji)" eserinde ilk kez modern anlamda kullanılan stratejik plandan bahsetmiştir (Kılıç, 2018). 1980'li yıllardan sonra kar amacı gütmeyen örgütler de kullanmaya başlamıştır (Demir & Yılmaz, 2010). 1990'lı yıllara gelindiğinde ise stratejik plan, kamu yönetimine de sızmaya başlamıştır (Kerman, Altan, & Öztop, 2012). 1993 yılında, Amerikan Birleşik Devletleri'nde kabul gören Hükümet Performansı ve Sonuçlar Kanunu (GPRA) kamuda stratejik planlama konusunda bilinen ilk örneği oluşturmuştur (Kaygısız, 2017).

Stratejik Plan'ın Türkiye'de Kamu Sektöründe Gelişimi ve Yasal Zemini

Türkiye'de planlama 1930'larda ilkel biçimiyle gündeme gelmiş, ardından 1960 yılında kalkınma planlaması olarak kurumsallaşmıştır. 1980 sonrası dönemde ise kalkınma planlamasının temellerini oluşturan sosyal devletin tasfiyesi ile eş zamanlı olarak kalkınma planlaması da sonuna gelmiştir (Yılmaz Uçar, 2016).

2001 yılında hazırlanan Kamu Harcamaları Gözden Geçirme Raporu (PEIR) ile stratejik plan kavramı mali yönetime girmiştir (Kılıç, 2018). Stratejik planlamanın Türk kamu yönetiminde uygulanmasının gündeme gelmesi mali sektör ve kamu yönetimine yönelik orta vadeli reform programlarının desteklenmesi amacıyla 12 Temmuz 2001 tarihinde Dünya Bankası ile imzalanan 1. Program Amaçlı Mali ve Kamu Sektörü Uyum Kredi Anlaşması (PFPSAL-1) ile olmuştur (Gürer, 2006). Bu anlaşmayla birlikte Türkiye'de stratejik planlama konusundaki sorunların çözüme kavuşturulması için Devlet Planlama Teşkilatı'na yetki verilmiştir (Kılıç, 2018). Lakin Devlet Planlama Teşkilatı 2011 yılında çıkan kanun hükmünde kararname ile lağvedilerek görevini Kalkınma Bakanlığı'na devretmiştir. Stratejik planlamaya yer veren metinlerden bir diğeri de 2003 yılındaki 58. Hükümet tarafından hazırlanan Acil Eylem Planı (AEP)'dir. Bu plan ile birlikte ilk kez bir hükümet, stratejik planı öncelikli hedefleri arasına almıştır (Kılıç, 2018). Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında 13 Numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 24 Temmuz 2018 Tarih ve 30488 Sayılı Resmi Gazete İle yayımlanmıştır. Böylece, Cumhurbaşkanlığına bağlı Strateji ve Bütçe Başkanlığı kurulmuş ve Stratejik Plan konusunda sorunların çözümünde Devlet Planlama Teşkilatı yerine artık Strateji ve Bütçe Başkanlığı görevlendirilmiştir.

Stratejik planın yasal mevzuatı ise 24 Aralık 2003 tarihli 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile oluşturulmuştur (Kerman, Altan, & Öztop, 2012). Bu kanunla stratejik planlama, kamu kurumları için zorunlu hale getirilmiştir. 5018 sayılı Kanun kapsamında kamu kurumları; bütçelerini, stratejik planlarındaki misyon, vizyon, stratejik amaç ve hedeflerle uyumlu ve performans esasına dayalı hazırlamalı ve hazırladıkları planlar ile kalkınma planları uyumlu olmalı, ayrıca program ve projelerine ayırdıkları kaynak tahsisleri, hazırladıkları stratejik planın göstergelerine dayanmalıdır (Karasu, 2012).

DPT, kamu kurumlarında stratejik planın nasıl bir çerçevede hazırlanacağını belirlemek için Haziran 2003'te "Kamu Kuruluşları İçin Stratejik Planlama Kılavuzu"nun birinci sürümünü hazırlamıştır. Kılavuz, stratejik planlama kavramını tanıtır ve planın nasıl hazırlanacağı ile ilgili bilgi vermektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2003). 26 Mayıs 2006'da "Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" ve 2006 yılında Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan "Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu" ikinci sürümü kamu kurumlarına stratejik planlama sürecinde yol gösterici unsurlar olmuştur (Kaygısız, 2017).

2003/14 ve 2004/37 sayılı Yüksek Planlama Kurulu Kararları uyarınca 2006 yılında 8 kamu idaresinde pilot uygulama olarak ilk stratejik planlamalar hazırlanmıştır. Pilot kuruluşlar bütçe türü, yapı ve büyüklüklerin temsil edilmesine dikkat edilerek seçilmiştir. Bu bölgelerde yönlendirme, izleme ve değerlendirme DPT tarafından yapılmıştır. Bu kuruluşlar şunlardır (Erkan, 2008):

1. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
2. Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (bugünkü adıyla Türkiye İstatistik Kurumu)
3. Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü
4. Karayolları Genel Müdürlüğü
5. Hacettepe Üniversitesi
6. Denizli İl Özel İdaresi
7. İller Bankası Genel Müdürlüğü
8. Kayseri Büyükşehir Belediyesi

5018 sayılı Kanun'un yanı sıra 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile büyükşehir belediyesi görevleri arasında stratejik planın hazırlanması yer almıştır (TBMM, 2004). 2005 tarihli 5393 sayılı Belediye Kanunu'na göre nüfusu 50.000'in üzerindeki tüm belediyeler stratejik plan hazırlamakla görevlendirilmiştir (TBMM, 2005). Ayrıca 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu ile il özel idarelerinde de stratejik planlama zorunluluğu başlamıştır (Karasu, 2012). Bu kanunun geçici üçüncü maddesinde il özel idarelerinin stratejik planlarının 2006 yılından itibaren hazırlanması gerektiği belirtilmiştir (Kerman, Altan, & Öztop, 2012).

26 Mayıs 2006 tarihinde ise "Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" çıkarılmıştır. Yönetmeliğe göre, yerel yönetimler dışında kalan kamu idarelerine stratejik planlarını hazırlamaları için 2009'a kadar süre verilmiştir (TBMM, 2006). Geçen dönem boyunca yerel yönetimler, ilki 2006 yılında, ikincisi 2010 yılında, üçüncüsü 2015 yılında, dördüncüsü ise 2020 yılında olmak üzere 4 adet stratejik plan hazırlamışlardır.

TOKAT İL ÖZEL İDARESİ VE 2015-2019 STRATEJİK PLANI

Tokat İl Özel İdaresi Tarihçesi

5302 sayılı İl Özel İdare Kanununun 4 Mart 2005 tarihinde yürürlüğe girmesi ile birlikte, İl Özel İdaresi gerek yapısal ve gerekse görev ve yetki bakımından önemli değişikliklere uğramıştır. YSE, TOPRAKSU ve TOPRAK-İSKÂN kuruluşlarının birleştirilmesi ile 1984 yılında kurulan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü; 5286 sayılı kanunla kaldırılarak 5302 sayılı kanunla görev ve sorumlulukları 16.03.2005 tarihinden itibaren İl Özel İdaresi'ne devredilmiştir.

Tokat İl Özel İdaresi, 5302 sayılı kanununun 36.maddesindeki norm kadro ilke ve esaslarına göre; 2007 yılı sonu itibariyle yeniden oluşturulmuştur. 2012 yılında yapılan bir revizyon ile müdürlüklerin sayısı 12'den 11'e indirilmiştir. Organizasyon yapısı; Tokat ilinin coğrafi, sosyal ve ekonomik yapısı dikkate alınarak, hizmetlerin etkin yürütülebilmesi amacıyla yönelik olarak şekillendirilmiştir (Tokat Valiliği, 2014).

Tokat İl Özel İdaresi web sitesinde kurumun vizyonu “Çağdaş beklentilere yakışır bir kalite ve hizmetin tüm topluma sunulduğu; bulunduğu ortamda mutlu, huzurlu ve geleceğe ümitle bakan insanlara sahip bir TOKAT” olarak belirlenmiştir (Tokat İl Özel İdaresi).

Misyonu ise “Adil, şeffaf, hızlı ve etkin, kaynak israfına müsaade etmeyen, hizmet ve yatırımlarda vatandaş memnuniyetini esas alan temel ilkeler ışığında ve yasalarla belirlenen görev sınırları içerisinde yaşayan yöre halkına; Eğitim, sağlık, tarım, sanayi ve ticaret, imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, gençlik ve spor, güvenlik, acil yardım ve kurtarma alanlarında hizmet vermektir.” şeklinde ifade edilmiştir (Tokat İl Özel İdaresi, tarih yok).

Tokat İl Özel İdaresi'nin ilkeleri ise şöyle belirtilmiştir:

- Adil olmak,
- Hızlı ve etkin olmak,
- Tasarruflu davranmak,
- Vatandaşın memnuniyetini sağlamak.

Tokat İl Özel İdaresi, 2019 yılına kadar 5 adet stratejik plan geliştirmiştir. Bu planlar (Tokat İl Özel İdaresi, 2019);

- I. 2006-2008 Stratejik Planı
- II. 2009-2013 Stratejik Planı
- III. 2010-2014 Stratejik Planı
- IV. 2011-2015 Stratejik Planı
- V. 2015-2019 Stratejik Planı

Çalışmada 2015-2019 Stratejik Planı incelemeye alınmıştır. Bunun sebebi de planın 5 yıl boyu kullanılan ilk plan olması ve gerek sonuçları açısından, gerekse Yargıtay tarafından yapılan incelemelerin sonuçlarına erişilebilirliğin kolay olmasından dolayıdır.

2015-2019 Tokat İl Özel İdaresi Stratejik Planı'nın İncelenmesi

Bu çalışmada, stratejik planın incelenmesi için 8 ayrı alana ilişkin kriterler kullanılmıştır¹. Bu alanlar (Kerman, Altan, & Öztop, 2012);

1. Hazırlık Süreci Kriterleri
2. Durum Analizi Kriterleri
3. İç ve Çevre Analizi Kriterleri
4. Geleceğe Bakış Kriterleri
5. Amaç Hedef ve Stratejilere İlişkin Kriterler
6. Maliyetlendirme Kriterleri

¹ Analiz için Kullanılan sorular için bkz: Kerman, U., Altan, Y., & Öztop, S. (2012). Büyükşehir Belediyeleri ve İl Özel İdarelerinde Stratejik Planlama: Ankara, İstanbul ve İzmir Örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(1), 89-100. Kriterlerde araştırmancının gerektirdiği düzeyde bazı eklemeler yapılmış, 8. Kriter ise çalışma boyu yapılan araştırmalar sonucu tarafımızca eklenmiştir.

7. İzleme/ Değerlendirme Kriterleri

8. Muhasebe Kriterleri

Çalışmada, sadece 2015-2019 Tokat İl Özel İdaresi Stratejik Planı incelenmiştir (Tokat Valiliği, 2014). Ayrıca çalışmada, sorunun cevabı stratejik plandan elde edilebilmişse + işareti ile, sorunun cevabı stratejik planda bulunamamışsa – işareti ile belirtilmiştir. Stratejik planda anlaşılamayan, bilgisi bulunamayan alanlar ise ? ile belirtilmiştir.

Sayıştay, 2015-2019 Stratejik Planı'nda 2015 ve 2016 yıllarında olmak üzere iki kez denetim yapmıştır. Çalışma boyu bu denetimlerin sonuçları ve planı hazırlayan Bilgi İşlem Müdürü Murat Eker ile yapılan röportaj sonuçları da kullanılmıştır.

Hazırlık Süreci Kriterleri

HAZIRLIK SÜRECİ KRİTERLERİ		TOKAT İÖİ
1	Planın kapsadığı süre 5 yıl mıdır?	+
2	Stratejik Planlama görevlendirmeleri yapılmış mıdır?	+
3	Stratejik Planlama Ekibi Başkanı üst yöneticiler arasından mı seçilmiştir?	-
4	Üyelerin farklı uzmanlık alanından seçilmesine dikkat edilmiş midir?	-
5	Ana hizmet birimlerinin yeterli temsiline dikkat edilmiş midir?	-
6	Hazırlık süreci safhalara ayrılmış ve bunların hangi tarihlerde sonuçlandırılacağına ilişkin planlama yapılmış mıdır?	-
7	Plan ekip ile mi hazırlanmıştır?	-
8	Plan tek kişi tarafından mı hazırlanmıştır?	+

2015-2019 stratejik planı, 5 yıl için yapılmıştır. Planlamada hangi faaliyetleri hangi bölümlerin ve müdürlüklerin yapması gerektiği belirtilmiştir. Lakin, stratejik planlamanın yapılması ve uygulamasının takip edilmesi için herhangi bir ekip oluşturulmamıştır. Stratejik planda her ne kadar bir ekip varlığından söz edilse de ekip üyeleri ile ilgili herhangi bir bilgi verilmemiştir. Ekip ile ilgili bilgiler verilmediği için temsilin yeterliliği konusunda da bir bilgiye ulaşılamamıştır. Hazırlık süreci ile ilgili de yine bir bilgi verilmemiştir. Plan ise tek kişi tarafından hazırlanmıştır. Bu bilgiye ise kurumda Bilgi İşlem Müdürlüğü görevini yürüten Murat Eker ile yapılan röportaj sayesinde ulaşılmıştır (Eker, 2019):

“2015-2019 Stratejik Planı'nı derleyen, toparlayan benim. Ama ben bunu tüm müdürlüklere yazı ile önümüzdeki dönemlerde neler yapmak istediklerini sorarak hazırladım. Geçen stratejik plan hazırlık döneminde tüm köy muhtarlıklarına yazı yazdım, durum tespiti yapmaya çalıştım. Her müdürlüğün de zaten kendine göre bir durum tespiti vardır, onlardan da veri aldım. Dış paydaşlara da yolladım tabii. Durum tespiti ve önümüzdeki dönem için ihtiyaç tespiti yapmaya çalıştım. Ama planın tüm yazımını, derleyip toplamasını ben yaptım sadece. 2006'daki ilk stratejik plan da dahil şimdiye kadar tüm stratejik planları ben yaptım. Stratejik plan ilk kez ülkemizde uygulanacağı zamanlarda hatta İçişleri Bakanlığı'nın verdiği eğitimlere katıldım. Esasen kanuni olarak stratejik plan hazırlama sorumluluğu Mali Hizmetler Müdürlüğü'nde, ben de onlar adına hazırladım şimdiye kadar.”

Kendisine belirli bir çalışma grubunun yokluğu sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

“Hayır, bir çalışma grubu oluşturamadık. Ben gelen verileri değerlendirerek yaptım stratejik planı. Ama bu yıl bu kurul oluşturulması yönünde isteğim var.”

Murat Bey, bu çalışmaların yeterli olmadığından, gelen verilerin değerlendirilmesinde güçlük çekildiğinden, plan yapılırken çalışanların bir araya gelip tartışarak o anda yeni fikirler

üretilmesi gerektiğinden, stratejik planın sade ve çözüm odaklı olması gerekliliğinden de bahsetmiştir (Eker, 2019). İşyeri dışında toplanılmasının da fikirlerin rahatça açıklanmasına yardımcı olacağından bahsetmektedir.

Ayrıca 2015 Sayıştay Denetim Raporu'nda hazırlık kısmına ilişkin şu görüşlere yer verilmiştir (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2016):

“Kurumun 2015-2019 dönemine ait Stratejik Planının mevzuata uygun olarak zamanında çıkarıldığı görülmüştür. Faaliyet sonuçlarının ölçümünde belirlenen performans göstergeleri kullanılmakta olup tam ve yeterli değildir, ayrıca risk belirleme kurulu ve risk belirleme ekipleri henüz oluşturulmamıştır. Bunun dışında iç denetim, meclis denetim komisyonu marifetiyle yapılmaktadır. İç denetçi bulunmamaktadır. Dolayısıyla tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda kurum performans bilgilerini kayıt altına alma sürecinde kontrol riski mevcuttur. İdarenin riskleri önleyici etkin bir iç kontrol mekanizması kurması, sistemden kaynaklı risklerin en aza indirilmesi için gereklidir.”

Durum Analizi Kriterleri

DURUM ANALİZİ KRİTERLERİ		TOKAT İÖİ
1	Kuruluşun tarihçesi, bugüne kadar geçirdiği kritik aşamalar ve önemli dönüşümler açıklanmış mıdır?	+
2	Kuruluşun yükümlülükleri ve bunların kaynakları (mevzuat analizi) belirtilmiş midir?	+
3	Kuruluşun paydaşları belirlenmiş midir?	+
4	Paydaşlar sınıflandırılmış mıdır?	+
5	Paydaş görüşlerinin alınmasında yöntem, zamanlama, sorumlular, raporlama ve değerlendirmeye ilişkin çerçeve oluşturulmuş mudur?	+

Kurumun tarihçesi, geçirdiği dönüşümler “Kurumsal Gelişim” kısmında açıklanmıştır. Mevzuat analizi de yine aynı alanda kısmen yapılmıştır. Kuruluşun paydaşları ile ilgili ise, “2015-2019 Yılı Stratejik Plan Çerçevesi” bölümünde bilgilendirme yapılmıştır. Bu paydaşların hangi kurumlar olduğu hakkında bilgi Murat Eker ile yapılan görüşme sonrası elde edilmiştir. Buna göre paydaşlar (T.C. Tokat İl Özel İdaresi, 2014):

A) Kamu Kurumları

1. İl Milli Eğitim Müdürlüğü
2. Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlüğü
3. İl Sağlık Müdürlüğü
4. Halk Sağlığı Müdürlüğü
5. Kamu Hastaneleri Birliği
6. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Rektörlüğü
7. İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü
8. Tokat Orman İşletme Müdürlüğü
9. Orta Karadeniz Geçit Kuşağı Tarımsal Araştırma İstasyonu Müdürlüğü
10. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
11. İl Çevre ve Şehircilik Müdürlüğü
12. İl Bilim, Sanayi ve Teknoloji Müdürlüğü
13. İl Emniyet Müdürlüğü
14. İl Jandarma Komutanlığı

15. İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü
16. Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü
- B) Sivil Toplum Kuruluşları
 1. Tokat Ticaret ve Sanayi Odası
 2. TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Tokat İl Temsilciliği
 3. TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Tokat İl Temsilciliği
 4. TMMOB Şehir Plancıları Odası Tokat İl Temsilciliği
 5. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tokat İl Temsilciliği
 6. Tokat TEMA Vakfı İl Temsilciliği
 7. ÇEKÜL Vakfı Tokat Temsilciliği
- C) Kalkınma Ajansları
 1. OKA- Samsun
 2. Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Tokat İl Koordinatörlüğü

Kuruluş İçi Analiz ve Çevre Analizine İlişkin Kriterler

İÇ VE ÇEVRE ANALİZİ KRİTERLERİ		TOKAT İÖİ
A) Kuruluş İçi Analiz		
1	Kuruluşun örgütsel yapısı, yapılan önemli değişiklikler, gündemdeki değişim ihtiyaçları, izleme ve değerlendirme sistemi dikkate alınmış mıdır?	+
2	Kuruluş personelinin sayısı ve dağılımı, eğitim düzeyi, yetkinliği ve deneyimleri dikkate alınmış mıdır?	+
3	Kuruluşun teknolojik alt yapısı, teknoloji kullanma düzeyi dikkate alınmış mıdır?	+
4	Mali kaynaklar, bütçe büyüklüğü, araç, bina envanteri ve diğer varlıklar dikkate alınmış mıdır?	+
B) Çevre Analizi		
1	Kuruluşun faaliyet alanında Dünyadaki ve Türkiye'deki durum ve gelişmeler dikkate alınmış mıdır?	?
2	Kuruluş çevresindeki temel eğilimler ve sorunlardan kuruluşu yakından ilgilendirenler belirlenmiş ve kuruluşa etkileri dikkate alınmış mıdır?	+
3	Ulusal Ölçekli Programlar (Kalkınma Planları, Orta ve Uzun Vadeli Programlar) dikkate alınmış mıdır?	+
4	Kuruluşun güçlü ve zayıf yanları ile karşılaşabileceği riskler ve belirsizliklere yer verilmiş midir?	+

2015-2019 Stratejik Planı incelendiğinde kuruluşun faaliyet alanındaki gelişmelerin takip edilip edilmediği hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Vizyon, Misyon ve Temel Değerlere İlişkin Kriterler

GELECEĞE BAKIŞ KRİTERLERİ		TOKAT İÖİ
A) Misyon Bildirimi		
1	Misyon kuruluşun var oluş nedenini belirtiyor mu?	+
2	Kuruluşun faaliyet alanı belirtiliyor mu?	+
3	Kuruluşun sunduğu hizmet ve/veya ürünler belirtiliyor mu?	+

4	Misyon ifadesi özlü, açık ve etkileyici midir?	+
B) Vizyon Bildirimi		
1	Kısa ve akılda kalıcı mıdır?	+
2	Özgün müdür?	+
3	İlham verici ve iddialı mıdır?	+
4	Gelecekteki başarıları ve idealleri tanımlamakta mıdır?	+
C) Temel Değerler Bildirimi		
1	Temel ilke ve inançlar açık ve kesin bir dille ortaya konulmakta mıdır?	+
2	Kuruluşun vizyonunu gerçekleştirmesini sağlayacak sistem ve süreçleri desteklemekte midir?	+
3	Kuruluşun çalışma felsefesini açıklamakta mıdır?	+
4	Kuruluşun temel ilkeleri, standartları ve ideallerine yer verilmiş midir?	+

2015-2019 Stratejik Planı'nda kurumun misyonu “Adil, şeffaf, hızlı ve etkin, kaynak israfına müsaade etmeyen, hizmet ve yatırımlarda vatandaş memnuniyetini esas alan temel ilkeler ışığında ve yasalarla belirlenen görev sınırları içerisinde yaşayan yöre halkına; Eğitim, sağlık, tarım, sanayi ve ticaret, imar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, gençlik ve spor, güvenlik, acil yardım ve kurtarma alanlarında hizmet vermektir.” şeklinde tanımlanmıştır. Temel ilkeler ise şunlardır:

- Çözüm ve Hedef Odaklı Çalışma
- Değişime ve Gelişime Açıklık, Yenilikçi Anlayış
- Tarafsızlık ve Şeffaf Uygulama
- Kurumsal Güvenilirlik
- Etkin ve Verimli Hizmet Anlayışı
- Kolay Erişebilirlik
- Güçlü Kurumsal Yapı
- Stratejik Bakış Açısı
- Sürdürülebilir Gelişme
- Kaliteli Hizmet Anlayışı
- Katılımcı Hizmet Anlayışı

Amaç, Hedef ve Stratejilere İlişkin Kriterler

GELECEĞE BAKIŞ KRİTERLERİ		TOKAT İÖİ
A) Amaçlar		
1	Kurumsal misyona katkısı var mıdır?	+
2	Kurumsal misyon, vizyon ve temel değerler ile uyumlu mudur?	+
3	Ulaşılmaması hedeflenen sonuçlar açık bir şekilde ifade edilmekte midir?	+
4	Amaçlar orta vadeli bir zaman dilimini kapsamakta mıdır?	+
B) Hedefler		
1	Yeterince açık ve anlaşılabilir midir?	+
2	Ölçülebilir midir? (miktar, zaman, kalite veya maliyet)	+
3	Sonuç odaklı mıdır?	+
4	Zaman çerçevesi belli midir?	-

5	Vizyon, misyon, temel değerler ve amaçlar ile uyumlu mudur?	+
	C) Stratejiler	
1	Strateji ve hedeflerin karşılıklı uyumları dikkate alınmış mıdır?	+
2	Amaç ve hedeflere ulaşmakta karşılaşılan sorunları en aza indirmeye yönelik stratejiler geliştirilmiş midir?	+
3	Stratejiler amaç ve hedeflere ulaşmak için yapılması gerekenleri cevaplamakta mıdır?	+

Stratejik Planda belirtilen amaçlar şunlardır:

1. Kırsal yerleşim birimlerini, çağın sunmuş olduğu modern imar ve altyapı imkanlarına kavuşturmak.
2. Ulaşımın hızlı ve güvenli bir şekilde sağlanabilmesi için tüm kırsal yerleşim birimlerinin yolları çağdaş standartlara kavuşturulacaktır.
3. Bitkisel ve hayvansal üretimde, modern üretim altyapısına ve yüksek üretim düzeyine ulaşmak.
4. Tokat İlindeki tarihi, kültürel ve doğal mekânları korumak, geliştirmek ve tanıtımını yaparak turizme kazandırmak.
5. Hızlı, kaliteli, verimli ve sürdürülebilir bir yatırım hizmeti sunulabilmesi amacıyla, modern kurumsallaşma düzeyine ulaşmak.

Bu amaçlara uygun hedefler de belirlenmiş ve stratejik planda gösterilmiştir. Lakin hedeflerin zaman aralığı belirtilmemiştir.

2015 Sayıştay Denetim Raporu'nda şu görüşlere yer verilmiştir (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2016):

“Stratejik Plana ait toplam 5 amacın bulunduğu amaçların gerçekleştirilmesine yönelik 13 hedefin belirlendiği ve bu hedeflerin 12’sinin amaçlarla ilgili, ölçülebilir ve iyi tanımlanmış olduğu saptanmıştır. Diğer bir hedef ise amacın gerçekleştirilmesine yönelik olmadığından, ilgililik kriterine göre değerlendirme dışı bırakılmıştır. Planda yer alan amaçların ise kurumun misyon ve vizyonu ile uyumlu, gerçekçi ve ulaşılabilir nitelikte olduğu ve orta vadeli bir zaman dilimini kapsadığı düşünülmektedir. Ayrıca Stratejik Planın, şekil ve içerik bakımından mevzuata uygun, kapsamlı olduğu görülmüştür.”

Maliyetlendirmeye İlişkin Kriterler

MALİYETLENDİRME KRİTERLERİ		TOKAT İÖİ
1	Hedefi gerçekleştirecek alternatif faaliyetler/projeler ortaya konulmuş mudur?	+
2	Hedefin yerine getirilmesi sürecinde faaliyetin/projenin rolü ve önemi belirlenmiş midir?	+
3	Her bir hedef/amaç için maliyetler belirlenmiş midir?	+
4	Amaç maliyetleri toplanarak stratejik planın yıllık ve beş yıllık toplam maliyeti belirlenmiş midir?	+

2015-2019 Stratejik Planı'nda maliyetlendirme ile ilgili bilgiler gösterilmiştir.

2015 Sayıştay Denetim Raporu'nda ise konuyla ilgili şu bilgiler gösterilmiştir (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2016):

“Stratejik Plana ait toplam 5 amacın bulunduğu amaçların gerçekleştirilmesine yönelik 13 hedefin belirlendiği ve bu hedeflerin 12’sinin amaçlarla ilgili, ölçülebilir ve iyi tanımlanmış olduğu saptanmıştır. Diğer bir hedef ise amacın gerçekleştirilmesine yönelik olmadığından, ilgililik kriterine göre değerlendirme dışı bırakılmıştır. Planda yer alan amaçların ise kurumun misyon ve vizyonu ile uyumlu, gerçekçi ve ulaşılabilir nitelikte olduğu ve orta vadeli bir zaman dilimini kapsadığı düşünülmektedir. Ayrıca Stratejik Planın, şekil ve içerik bakımından mevzuata uygun, kapsamlı olduğu görülmüştür.”

Rapora göre ilgililik denetimi yapılamayan hedef, “Hızlı, kaliteli, verimli ve sürdürülebilir bir yatırım hizmeti sunulabilmesi amacıyla modern kurumsallaşma düzeyine ulaşmak” olarak belirlenmiştir.

İzleme ve Değerlendirmeye İlişkin Kriterler

İZLEME/DEĞERLENDİRME KRİTELERİ		TOKAT İÖİ
1	Planda yer alan amaç ve hedeflere yönelik proje ve faaliyetlerin uygulanabilmesi için amaç, hedef ve faaliyetler bazında sorumluların kimler/hangi birimler olduğu belirlenmiş midir?	+
2	Sorumlu olunan faaliyetlerin ne zaman gerçekleştirileceği belirtilmiş midir?	-
3	Performans göstergeleri ile ilgili verilerin düzenli olarak toplanması ve değerlendirilmesine dikkat edilmiş midir?	+
4	İzleme ve değerlendirme faaliyeti sonucunda toplanan bilgiler değerlendirilerek stratejik planın gözden geçirilmesine dikkat edilmekte midir?	+

İzleme ve değerlendirme kriterlerinde belirtilen kriterlerden neredeyse hepsi gerçekleştirilmiştir. Fakat faaliyetlerin ne zaman gerçekleştirileceği ile ilgili bilgilere ulaşamamıştır.

2015 Sayıştay Denetim Raporu'na göre; “Faaliyet sonuçlarının ölçümünde belirlenen performans göstergeleri kullanılmakta olup tam ve yeterli değildir, ayrıca Risk Belirleme Kurulu ve Risk Belirleme Ekipleri henüz oluşturulmamıştır. Bunun dışında iç denetim, meclis denetim komisyonu marifetiyle yapılmaktadır. İç denetçi bulunmamaktadır. Dolayısıyla kurum performans bilgilerini kayıt altına alma sürecinde kontrol riski mevcuttur. İdarenin riskleri önleyici etkin bir iç kontrol mekanizması kurması, sistemden kaynaklı risklerin en aza indirilmesi için gereklidir” (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2016).

Muhasebe Kriterleri

MUHASEBE KRİTELERİ		TOKAT İÖİ
1	Muhasebe kayıtları tutulmuş mu?	+
2	Muhasebe kayıtlarının tutulması konusunda görevli belirlenmiş mi?	+

3	Muhasebe kayıtları denetime sunulmuş mu?	+
4	Denetim sonucunda yanlışlar var mı?	+
5	Denetim sonucunda muhasebe kayıtlarındaki yanlışlar düzeltilmiş midir?	-

Tokat İl Özel İdaresinde mali işlemlerle ilgili muhasebe kayıtları Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği çerçevesinde İçişleri Bakanlığının sunduğu e-İçişleri otomasyon sistemi üzerinden yürütülmekte olup, mali nitelikteki hesap ve işlemleri Mali Hizmetler Müdürlüğüne gerçekleştirilmektedir (T.C Sayıştay Başkanlığı, 2017).

Muhasebe kriterleri ile ilgili bilgilere 2015 ve 2016 Sayıştay Denetim Raporları üzerinden ulaşılmıştır. 2015 Sayıştay Denetim Raporu'nda (T.C. Sayıştay Başkanlığı, 2016):

“Tokat İl Özel İdaresinin 2015 yılına ilişkin ilçe özel idarelerine ait gelir ve giderler Faaliyet Sonuçları Tablosuna dahil edilmediğinden Faaliyet Sonuçları Tablosuna görüş verilememiştir. Tokat İl Özel İdaresi'nin 2015 yılına ilişkin bilançosunun tüm yönleriyle doğru ve güvenilir bilgi içerdiği kanaatine varılmıştır.” denmektedir.

Aynı raporda “Denetim Görüşünü Etkilemeyen Tespit ve Değerlendirmeler” başlıklı bölümünde İl Özel İdaresi'nin eksikleri belirtilmiştir. Buna göre eksik kısım; “Kıdem tazminatları karşılıklarının izlenmesi için kullanılması gereken kıdem tazminatı karşılığı hesaplarının kullanılmaması” olarak belirtilmiştir.

2016 Sayıştay Denetim Raporu'nda ise denetim sonucu şu şekilde ilan edilmiştir (T.C Sayıştay Başkanlığı, 2017):

“ Tokat İl Özel İdaresi'nin 2016 yılına ilişkin ekte yer alan mali rapor ve tablolarının Denetim Görüşünün Dayanakları bölümünde belirtilen hesap alanları hariç tüm önemli yönleriyle doğru ve güvenilir bilgi içerdiği kanaatine varılmıştır.”

Denetim Görüşü Dayanakları kısmındaki hesap alanları ise şunlardır:

1. Tesis, Makine ve Cihazlar Hesabı, Taşıtlar Hesabı ve Demirbaşlar Hesabında İzlenen Duran Varlıklar için Birikmiş Amortismanlar Hesabına Kayıt Yapılmaması
2. Tokat İl Özel İdaresinin Mülkiyetinde Bulunan Taşınmazların Kamu İdarelerine Ait Taşınmazların Kaydına İlişkin Yönetmelik Hükümlerine Göre Yapılması Gereken Envanter ve Değerleme İşlemlerinin Tamamlanmaması ve İlgili Hesaplara Kaydının Yapılmaması Nedeniyle Mali Tablolarda Taşınmazlarla İlgili Hesapların Doğru Bilgi Sunamaması
3. Tokat İl Özel İdaresince Diğer Kamu İdarelerine Tahsis Edilen veya Diğer Kamu İdarelerince Tahsisli Kullanılan Taşınmazlarla İlgili Tahsis İşlemlerinin Muhasebeleştirilmemesi

Ayrıca aynı raporda Denetim Görüşünü Etkilemeyen Tespit ve Değerlendirmeler kısmında da yine bazı muhasebe hatalarından bahsedilmiştir. Bu hatalar (T.C Sayıştay Başkanlığı, 2017):

1. 3213 Sayılı Maden Kanununa Göre Hesaplanacak Devlet Hakkı ve Özel İdare Payının İl Özel İdaresi Tarafından Maden İşleri Genel Müdürlüğü Nezdinde Takip Edilmemesi
2. Kiraya Verilen Taşınmazların Kayıtlı Değerlerinin Kiraya Verilen, İrtifak Hakkı Tesis Edilen Maddi Duran Varlıkların Kayıtlı Değerleri Hesabında, Kira Bedellerinin de Maddi Duran Varlıkların Kira ve İrtifak Hakkı Gelirleri Hesabında İzlenmemesi
3. 5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanununun 6'ncı Maddesi Kapsamında Bakanlık ve Merkezi İdare Kuruluşlarınca İl Özel İdarelerince Gerçekleştirilmek Üzere Aktarılan

Yatırım Ödeneklerinin Tekrar Köylere Hizmet Götürme Birliklerine (KHGB) Aktarılması

4. 5355 Sayılı Mahalli İdare Birlikleri Kanununun 18'inci Maddesinin Üçüncü Fıkrasında Sayılan Köye Yönelik Hizmetlere İlişkin Yapım, Bakım ve Onarım İşleri, Bölünmüş Yol, Elektrifikasyon, Köy Yolu, İçme Suyu, Sulama Suyu Ve Kanalizasyon Yatırımları Dışındaki İşler İçin Köylere Hizmet Götürme Birliklerine Aktarmalar Yapılması
5. Dönem Olumlu Faaliyet Sonucu Hesabı ile Dönem Olumsuz Faaliyet Sonucu Hesabının Bilançoda Birlikte Yer Alması

Raporda;

- a. 253- Tesis, Makine ve Cihazlar Hesabı, 254- Taşıtlar Hesabı ve 255- Demirbaşlar Hesabında izlenen duran varlıklar için 257- Birikmiş Amortismanlar Hesabına kayıt yapılması gerektiği konusunda kamu idaresi ile mutabakat sağlanmakla birlikte 257- Birikmiş Amortismanlar Hesabı açısından 2016 yılı mali tablolarındaki hata devam etmektedir.
- b. Tokat İl Özel İdaresinin mülkiyetinde bulunan taşınmazların envanter ve değerlendirme işlemlerinin tamamlanarak ilgili hesaplara kaydının yapılması gerekliliği konusunda kamu idaresi ile mutabakat sağlanmakla birlikte 250- Arazi ve Arsalar Hesabı, 251-Yeraltı ve Yerüstü Düzenleri Hesabı, 252- Binalar Hesabı, 257- Birikmiş Amortismanlar Hesabı ve 500- Net Değer hesapları açısından 2016 yılı mali tablolarındaki hata devam etmektedir.
- c. Gerekli muhasebe kayıtlarının yapılması konusunda kamu idaresi ile mutabakat sağlanmakla birlikte, 250-Arazi ve Arsalar Hesabı, 251- Yeraltı ve Yerüstü Düzenleri Hesabı, 252- Binalar Hesabında 02 ve 03 kodlu yardımcı hesaplar kullanılmamış olduğundan denetim görüşünü etkileyen mali tablolardaki hata devam etmektedir.
- d. 3213 Sayılı Maden Kanununda belirlenen oranlar üzerinden hesaplanacak devlet hakkı ve özel idare payının ruhsat sahiplerinden tahsilinin takibi hususunda idare ile görüş birliğine varılmıştır.
- e. Kiraya verilen duran varlıkların kayıtlı değerlerinin tespit edilerek kayıtlı değerleri üzerinden 990- Kiraya Verilen İrtifak Hakkı Tesis Edilen Maddi Duran Varlıkların Kayıtlı Değerleri Hesabında ve kira bedellerinin de 993- Maddi Duran Varlıkların Kira ve İrtifak Hakkı Gelirleri Hesabı ve 999-Diğer Nazım Hesaplar Karşılığı Hesabında izlenmesinin gerekliliği konusunda kamu idaresi ile mutabakat sağlanmakla birlikte söz konusu hesaplar açısından 2016 yılı mali tablolarındaki hata devam etmektedir.
- f. 5302 sayılı Kanunun 6'ncı maddesi kapsamında bakanlık ve merkezi idare kuruluşlarınca il özel idarelerince gerçekleştirilmek üzere aktarılan yatırım ödeneklerinin tekrar köylere hizmet götürme birliklerine aktarılamayacağı konusunda kamu idaresi ile mutabakat sağlanmıştır.
- g. 5355 Sayılı Kanunun 18'inci maddesinin üçüncü fıkrasında sayılmayan işler için köylere hizmet götürme birliklerine ödenek aktarılmaması konusunda mutabakat sağlanmıştır.
- h. 590- Dönem Olumlu Faaliyet Sonucu ve 591- Dönem Olumsuz Faaliyet Sonucu Hesaplarının bilançoda birlikte yer almaması gerektiği ve bu durumun e- işleri sisteminden kaynaklandığı hususunda idare ile görüş birliğine varılmıştır. Ancak e- işleri sisteminin olumlu ve olumsuz faaliyet sonuçlarını bilançoda bir arada göstermesi Mahalli İdareler Bütçe ve Muhasebe Yönetmeliği hükümlerine aykırıdır ve 2016 yılı mali tablolarında 590- Dönem

Olumlu Faaliyet Sonucu Hesabı ile 591- Dönem Olumsuz Faaliyet Sonucu Hesabı gerçek durumu yansıtmamaktadır.

Denilerek olumsuz değerlendirmeler, giderilmeyen hatalar ve idare ile Sayıştay'ın üzerinde mutabakat sağladığı konular belirtilmiştir.

Raporda son olarak “(...) mali tablolarla ilgili hataların bu sistemden kaynaklandığı idarelerce belirtilmekle birlikte sorun aktarma ve giderme konusunda il özel idarelerinin vesayet kuruluşu olan İçişleri Bakanlığınca yeteri kadar dikkate alınmadığı anlaşılmaktadır. İl özel idarelerinin herhangi bir tasarruf yetkisi bulunmaması göz önüne alındığında bu sistem hatalarının söz konusu bakanlıkça düzeltilmesi gerekmektedir.” Denilerek idarenin ve bakanlığın sorumlulukları belirtilmiştir.

Denetim sonucunda muhasebe kayıtlarındaki yanlışlar düzeltilmemiş, fakat bu konuda hem İl Özel İdaresi, hem de İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan e-içişleri sisteminin yanlışlarının bulunduğu dikkat çekilmiştir.

Bilgi İşlem Müdürü Murat Eker İle Yapılan Röportaj

Murat Eker, 2004 yılı Temmuz ayından itibaren Tokat Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü'nde ve teşkilatın devri ile birlikte, Tokat İl Özel İdaresi'nde görev yapmakta olup; 17.04.2017 tarihinden itibaren de, Tokat İl Özel İdare içerisinde Bilgi İşlem Müdürlüğü görevini yürütmektedir. Kendisi 2015-2019 Stratejik Planı'nı hazırlayan kişidir. Yapılan röportaj ve sorular şu şekildedir (Eker, 2019):

İl Özel İdaresi Tokat nüfusunun ne kadarı ile ilgileniyor?

“İl Özel İdaresi, belediyelerin görev sahası dışındaki tüm yerlerde, belediyenin belediye içinde yaptığı tüm kamu işlerini, altyapı hizmetlerini yapar. Belediye imar sınırları dışındaki tüm yerlerde il özel idaresi görevlidir. İl özel idaresi, 148.756 kişiye hizmet veriyor, köylerde yaşayan nüfus bu son sayıma göre, nüfusun %25'ine tekabül ediyor.”

Kırsalda ve kent içinde İl Özel İdaresi adına çalışan kaç kişi var?

“İl özel idarenin tüm personeli kırsala hizmet eder, merkeze hitap etmezler. Son verilere göre personel sayısı 277 kişi. Bunun 134 kişisi işçi, 143 kişi de teknik personel şeklindedir. İşçi kırsalda direkt çalışan gruptur, teknik personel de sürekli gidip gelir.”

2015-2019 Stratejik Planı ve daha önceki planlarda kimler görevliydi?

“Planı derleyen, toparlayan bendim. Ama ben bunu, tüm müdürlüklere yazı ile önümüzdeki dönemde ne yapmak istediklerini soruyordum. Geçen stratejik plan döneminde tüm köy muhtarlıklarına yazı yazdım, durum tespiti yapmaya çalıştım. Her müdürlüğün de zaten kendine göre bir durum tespiti vardır, onlardan da veri aldım.”

2020-2024 planı için kimler görevlendirildi?

“Yeni bilgilendirme ile görev mali hizmetler müdürlüğüne verildi, daha önce ben hazırlamıştım tüm stratejik planları. İlk defa bu sefer stratejik planlama kurulu adıyla tüm müdürleri de içine alan bir kurul kurmuşlar. Kanunen stratejik plan hazırlama sorumlusu mali hizmetler müdürlüğü, ben de onların adına hazırlıyordum.”

Stratejik plan ile ilgili denetimler ne sıklıkla yapılıyor?

“Yeni formata göre denetimlerin yılda bir yapılması gerekir. Ama Sayıştay'dan 4-5 yıl önce bir grup denetçi geldi bir kere, onun dışında stratejik plan denetimine gelinmedi. Yeni tebliğde denetleme ile ilgili bir şeyler konuşmuş ama. Ama biz her yıl performans programı ve

faaliyet raporu ile bir denetleme yapıyoruz, ne yapmışız, ne yapamamışız bunları belirtiyoruz. Fakat İç Denetçi gibi bir durum söz konusu değil, Sayıştay'dan da dediğim gibi birkaç yıl önce gelindi, daha sonra denetim için gelinmedi. Ama şu da var, teknoloji gelişti, artık her şey online yapılabilir, denetimler de internet üzerinden yapılabilir.”

SONUÇ

Bu çalışmada, öncelikle stratejik planlamanın tanımı, tarihçesi ve ülkemizde gelişimi ele alınmış, daha sonra ise 2015-2019 yılı Tokat İl Özel İdaresi Stratejik Planı incelenmiştir. İnceleme sonucunda planın kanuni gereksinimlere uygun olarak yapıldığı görülmüştür. Planın eksikleri olsa da genel anlamda kanuni şekle uyulmuştur. Sayıştay'ın yaptığı denetimlerde de planın şekli uygunluğu kabul edilmiş, eksikleri ise belirtilmiştir.

Stratejik planı hazırlayan Murat Eker ile de röportaj yapılmış, stratejik plan hazırlama sürecinde en büyük eksikliğin planı hazırlayan bir ekibin olmaması, planın tek kişi tarafından hazırlanması olduğu görülmüştür. Aynı zamanda 2020-2024 Planı için bir kurul hazırlandığı da belirtilmiştir.

Stratejik plana uygunluk ise her yıl hazırlanan Faaliyet Raporları ile denetlenmiştir. Bunun dışında Sayıştay da belirli dönemlerde denetimler yapmıştır.

KAYNAKLAR

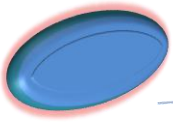
- Acar, E.** (2007). YARI RESMİ BİR ÖRGÜTTE STRATEJİK PLÂNLAMA UYGULAMASI: AYDIN TİCARET ODASI ÖRNEĞİ. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 6. Aydın.
- Adgager Blog.** (2018, 2 9). *Stratejik Planlama İçin Adım Adım Yapılacaklar*. 04 21, 2019 tarihinde Adgager-Blog: <https://blog.adgager.com/stratejik-planlama-icin-asama-asama-yapilacaklar/> adresinden alındı
- Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı.** (2016). *AFAD*. 04 16, 2019 tarihinde AFAD Web Sitesi: <https://www.afad.gov.tr/tr/23792/Aciklamali-Afet-Yonetimi-Terimleri-Sozlugu?kelime=stratejik+plan> adresinden alındı
- Aygör, Ö.** (2008). *Öz Yazılım*. 04 16, 2019 tarihinde www.ozyazilim.com:8080/http://www.ozyazilim.com/ozgur/marmara/uluslararası/stratejikplan.htm#_Toc480254587 adresinden alındı
- Çetin, S.** (2009). Yerel Yönetim Birimi Olarak Türkiye’de İl Özel İdareleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(25), 249-258.
- Çiğdem, B. T.** (2007, Haziran). Kamu Kurumlarında Stratejik Planlama. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Demir, C., & Yılmaz, M. K.** (2010). Stratejik Planlama Süreci ve Örgütler Açısından Önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25(1), 69-88.
- Devlet Planlama Teşkilatı.** (2003). Kamu Kuruluşları İçin Stratejik Planlama Kılavuzu. *T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı*. Ankara. Kamuda Stratejik Yönetim. adresinden alındı
- Eker, M.** (2019, 05 07). Murat Eker İle İl Özel İdaresi Stratejik Planı Üzerine Röportaj. (B. Künter, Röportaj Yapan) Tokat.

- Erkan, V.** (2008). *Kamu Kuruluşlarında Stratejik Planlama: Türkiye Uygulaması ve Kuruluşlarda Başarıyı Etkileyen Faktörler*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası. 04 20, 2019 tarihinde <https://sgb.saglik.gov.tr/Dkmanlar/Kamu%20Kurulu%C5%9Flar%C4%B1nda%20Stratejik%20Planlama.pdf> adresinden alındı
- Gürer, H.** (2006). Stratejik Planlamanın Temelleri ve Türk Kamu Yönetiminde Uygulanmasına Yönelik Öneriler. *Sayıştay Dergisi*(63), 91-105.
- Karasu, M. A.** (2012). Büyükşehir Belediyelerinde Stratejik Planlama:Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 8(16), 159-180.
- Kaygısız, E.** (2017). Üniversitelerde Stratejik Planlama: Trakya Bölgesindeki Üniversitelerin Stratejik Planlarının Karşılaştırılması. 16.
- Kerman, U., Altan, Y., & Öztop, S.** (2012). Büyükşehir Belediyeleri ve İl Özel İdarelerinde Stratejik Planlama: Ankara, İstanbul ve İzmir Örneği. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 4(1), 89-100.
- Kılıç, Ö.** (2018). Stratejik Planlama Süreci ve Edirne Belediyesi 2015-2019 Stratejik Planı Değerlendirmesi. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(3), 1-24.
- Logo Blog.** (2018, 03 23). *Logo Blog*. 04 16, 2019 tarihinde <https://blog.logo.com.tr/stratejik-plan-nedir-adim-adim-nasil-olusturulur/> adresinden alındı
- Nadaroğlu, H.** (2001). *Mahalli İdareler, Teorisi, Ekonomisi, Uygulaması*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Narinoğlu, A.** (2006, 6). Yerel İdarelerde Stratejik Planlama Modeli. 36. Mersin. 4 21, 2019 tarihinde http://docs.neu.edu.tr/library/nadir_eserler_el_yazmalari/TEZLER_YOK_GOV_TR/205751.pdf adresinden alındı
- Ökmen, Ö., & Dönmez, D.** (2005). *Kamu Kurumlarında Mükemmellik*. İstanbul: Kalder Yayınları.
- T.C Sayıştay Başkanlığı.** (2017). *Tokat İl Özel İdaresi 2016 Yılı Sayıştay Denetim Raporu*. Ankara: T.C. Sayıştay Başkanlığı. 04 22, 2019 tarihinde <https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/kid/2016/%C3%96zel%20%C4%B0dareler/TOKAT%20%C4%B0L%20%C3%96ZEL%20%C4%B0DARE S%C4%B0.pdf> adresinden alındı
- T.C. Kalkınma Bakanlığı.** (2018). *Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu*. 3. Sürüm. Ankara. 04 18, 2019 tarihinde http://www.sp.gov.tr/upload/xSpKutuphane/files/VrllQ+Kamu_Idareleri_Icin_Stratejik_Planlama_Kilavuzu.pdf adresinden alındı
- T.C. Sayıştay Başkanlığı.** (2016). *Tokat İl Özel İdaresi 2015 Yılı Sayıştay Denetim Raporu*. Ankara: T.C. Sayıştay Başkanlığı. 04 20, 2019 tarihinde <https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/kid/2015/%C3%96zel%20%C4%B0dareler/TOKAT%20%C4%B0L%20%C3%96ZEL%20%C4%B0DARE S%C4%B0.pdf> adresinden alındı
- T.C. Tokat İl Özel İdaresi.** (2014). 2015-2019 Stratejik Plan Hazırlık Çalışmaları Dış Paydaş Anketi. Tokat.

- TBMM.** (2003, 12 24). Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu. 04 16, 2019 tarihinde <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5018.pdf> adresinden alındı
- TBMM.** (2004, 7 10). Büyükşehir Belediyesi Kanunu. *Resmi Gazete*. Ankara. 04 20, 2019 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf> adresinden alındı
- TBMM.** (2005, 7 3). Belediye Kanunu. *Resmi Gazete*. 04 20, 2019 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5393.pdf> adresinden alındı
- TBMM.** (2006, 05 26). KAMU İDARELERİNDE STRATEJİK PLANLAMAYA İLİŞKİN USUL VE ESASLAR HAKKINDA YÖNETMELİK . (26179). *Resmi Gazete*.
- Tokat İl Özel İdaresi.** (2019). *Tokat İl Özel İdaresi Stratejik Plan Arşivi*. 04 20, 2019 tarihinde Tokat İl Özel İdaresi Web Sitesi: <https://www.tokatozelidaresi.gov.tr/performans-raporu-arsivi/> adresinden alındı
- Tokat İl Özel İdaresi.** (tarih yok). *Misyonumuz, Tokat İl Özel İdaresi*. 04 25, 2019 tarihinde Tokat İl Özel İdaresi Web Sitesi: <https://www.tokatozelidaresi.gov.tr/misyonumuz/> adresinden alındı
- Tokat İl Özel İdaresi.** (tarih yok). *Vizyonumuz, Tokat İl Özel idaresi*. 04 25, 2019 tarihinde Tokat İl Özel İdaresi: <https://www.tokatozelidaresi.gov.tr/vizyonumuz/> adresinden alındı
- Tokat Valiliği.** (2014). *Tokat İl Özel İdaresi Stratejik Planı 2015-2019*. Tokat Valiliği. Tokat: Tokat İl Özel İdaresi. 04 15, 2019 tarihinde https://www.tokatozelidaresi.gov.tr/wp-content/uploads/2018/04/2015_stratejik_plan.pdf adresinden alındı
- Türkçe Kelime Sözlüğü.** (2019). *Türkçe Kelime Sözlüğü*. 04 16, 2019 tarihinde kelimeler.gen.tr: <https://kelimeler.gen.tr/plan-nedir-ne-demek-253411> adresinden alındı
- Türkiye Cumhuriyeti Kalkınma Bakanlığı.** (2018). Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu. 1. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı.
- World Bank.** (2001, Temmuz). *STRATEGIC PLANNING: A TEN-STEP GUIDE*. 04 16, 2019 tarihinde [World Bank Website: https://siteresources.worldbank.org/INTAFRREGTOPTEIA/Resources/mosaica_10_steps.pdf](https://siteresources.worldbank.org/INTAFRREGTOPTEIA/Resources/mosaica_10_steps.pdf) adresinden alındı
- Yılmaz Uçar, A.** (2016). Türkiye'de Stratejik Planlamamın Kuruluş Süreci Üzerinden Planlamada Dönüşümün Çözülmesi. *Mülkiye Dergisi*, 40(2), 5-42.

**EBLA KENTİNİN TARİHİ KAYNAKLARI HAKKINDA BİR
DEĞERLENDİRME**

Dr. Öğr. Üye. Mehtap DİNÇER
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

ÖZET

Modern adı Tell Mardikh olan, İdlip kentinin, İdlip ilçesine bağlı ve Halep'in 55 km güneybatısında bulunan, antik kent Ebla, MÖ. 3. binyılın ortalarından başlayarak MÖ. 2. binyılın ortalarına kadar bölgede hüküm sürmüş bir krallığın merkezidir. Ebla kenti ile ilgili kapsamlı bilgi edinmemizi sağlayan yazılı kaynaklar, 1968 yılından itibaren kentin kalıntılarında yapılan kazılarda gün yüzüne çıkarılmaya başlamıştır. Bu kaynaklar Ebla kentinin bulunduğu coğrafyanın, günümüzde de olduğu gibi, Yakındoğu'nun kilit noktalarından biri olduğunu ve kentin yöneticilerinin dönemin kültürel ve siyasi olaylarında etkin rol oynadığı ortaya çıkarmıştır. Çalışmamız ağırlıklı olarak bu yazılı kaynakları ve onları temel alarak oluşturulmuş neşriyatı konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arşiv, İdlip, Ebla, Çivi yazısı, Kil Tablet

AN EVALUATION ON THE HISTORICAL SOURCES OF THE EBLA CITY

ABSTRACT

The ancient city of Ebla, whose modern name is Tell Mardikh, is located in the Idlip city's county Idlip and 55 km southwest of Aleppo. The city of Ebla is the center of a kingdom that reigned in the region starting from the middle of the 3rd millennium BC until the middle of the 2nd millennium BC. The written sources, which enable us to obtain comprehensive information about the city of Ebla, have been started to be unearthed in excavations in the ruins of the city since 1968. These sources have revealed that the geography of Ebla city have been one of the key points of the Near East, and have found out that the city's administrators have played an active role in the cultural and political events of the period. Our study mainly includes these written sources and publications that have created by basing on them.

Keywords: Archieves, İdlip, Ebla, Cuneiform, Clay tablet

GİRİŞ

Günümüzdeki arşivlerin oluşturulma gayeleri ile birebir örtüşmese de varlık ve bilinçlerini MÖ 3. binde, Sumer şehirlerinde kullanmaya başladığı yazıyla tescilleyen insanoğlu, diplomatik yazışmalarını, ekonomik, edebi ve dinsel metinlerini, yani toplumsal ve siyasal yaşamla ilgili tüm bilgilerini yazılı metinler haline getirip, bunları da sistemli bir şekilde muhafaza altına alarak ilk arşivleri oluşturmuşlardır.

Bu ilk arşiv örneklerini Tell Fara/Şuruppak ve Tell Mardikh/Ebla gibi merkezlerde bulunan tablet koleksiyonlarında görmekteyiz. Hatta Ebla'nın şimdiye kadar keşfedilen en eski arşivlerden biri olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü MÖ 3. binyılın ortalarına ait binlerce tabletin çıkarıldığı yerdir ve aynı zamanda vesikaların arşivlerdeki düzenlemeleri ve sınıflandırmaları ile ilgili ipucu veren birçok somut kanıt mevcuttur. Ebla Eskiçağ'da Yakındoğu'da arşiv uygulamalarının gelişmişliği hakkında bilgi vermektedir.

Bu makale, uygun arkeolojik kaynaklar hala eksik olmasına rağmen, yazılı kaynakların zaten oldukça kapsamlı görüldüğü Ebla'nın arşivlerinden başlayarak, bu konuyla ilgili dokümantasyona ve dijital kaynaklarına genel bir bakış sunmaktadır.

EBLA KENTİ

Ebla kenti, yeri henüz keşfedilmeden önce de, Mari arşivlerinde, Anadolu'dan gelen Hitit metinlerinde ve ayrıca Mısır'da Karnak Tapınağı'nın duvarlarında geçen adından dolayı biliniyordu¹. Üstelik bu kent kayıtlara göre çok önemli bir siyasi ve ticari merkezdi².

Bahse konu belgelerden birinde Ebla ismi, Sumer Kralı Gudea dönemi yazılı kaynaklarında "İbla'nın (Ebla) dağlarından" getirilen değerli kerestelerden bahsedilirken anılmıştır³. Akad Kralı Sargon döneminden günümüze ulaşan bir metinde de Sargon'un "Mari, Yarmuti ve Ebla" şehirlerine karşı giriştiği mücadelede, adı zafer kazandığı şehirler arasında geçer⁴. Ayrıca Karnak'ta III. Tutmosis'in fethettiği antik kentlerin sıralandığı bir listede de Ebla isminin geçtiği görülmektedir⁵.

1964'te Roma Üniversitesi'nde arkeolog olan Paolo Matthiae ve ekibi tarafından Tell Mardikh'te⁶, yapılan kazılarda burada oldukça eski dönemlerden beri yerleşim görmüş antik bir kentin kalıntlarına ulaşılmıştır⁷.

1968 yılı kazıları sırasında Matthiae tarafından tapınaklardan birinde bir heykel gövdesinde bulunan Akad çivi yazısı ile yazılmış metinde kendisini Ebla'nın hükümdarı ilan eden, Kral Ibbit-Lim dönemine ait metinlere ulaşmıştır. Bu metinlerde kral kendini Ebla'nın hükümdarı

¹ Hans H. Wellisch, "Ebla: The World's Oldest Library", *The Journal of Library History*, (1974-1987), V. 16, No. 3, University of Texas Press., s. 488.

² Lucio Milano, *Ebla: A Third Millennium City – State in Ancient Syria*, In *Civilizations of The Ancient Near East*, (Ed.) J. Sasson 2:1219 – 1230, New York 1995, s.1225.

³ *Eblaitica*, Ed. Cyrus Herzl Gordon, Gary Rendsburg, Nathan H. Winter, Vol 4, Eisenbrauns Indiana 2002, s. 81.

⁴ Herzl, Gordon, Rendsburg, *a.g.e.*, s. 69.

⁵ Trevor Bryce, *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia From The Early Bronze Age to the Fall of the Persian Empire*, Routledge, New York 2009, s. 210.

⁶ Tell Mardikh, Günümüz Suriye sınırları içinde, İdlip ilinin İdlip ilçesine bağlı, Halep'in 55 km güneybatısında bulunan bir yerleşim yeri. Geniş bilgi için bkn. (Ed.) Ian Shaw, Robert Jameson, *A dictionary of Archeology*, Blacwell Publishing, USA, 1999, s. 211.

⁷ Paolo Matthiae, Masterpieces Of Early And Old Syrian Art: Discoveries Of The 1988 Ebla Excavations in a Historical Perspective, *Proceeding Of The British Academy*, LXXV, University Of Roma, 1989, s. 25.

olarak tanıtmıştır. Bunun yanında Ebla antik kent adının defalarca geçtiği çivi yazılı tabletlerin de bulunmasıyla buranın, daha önce başka yerlerde ele geçen metinlerde adına rastlanan, Akdeniz kıyılarında, Fırat vadisinde ya da Toros dağlarının eteklerinde aranan⁸, Ebla kenti olduğu doğrulanmıştır⁹.

Erken Tunç Çağı'nda yani MÖ 3500 dolaylarında küçük bir yerleşim yeri olarak kurulan Ebla'nın refahı, tarım ve hayvancılık ekonomisinden kaynaklanmıştır. Zaman içerisinde sağladığı ekonomik gelişme sonucunda da Kuzey ve Doğu Suriye'de hatırı sayılır bir egemenlik kurmuş ve Mısır, İran, Sumer kent devletleriyle ticaret ve diplomasi ilişkileri tesis etmiştir. Mezopotamya ile Akdeniz Kıyısı arasında yer alan Ebla'nın stratejik konumu, burayı kereste, yarı değerli taş ve metal ticareti için ideal bir nokta haline getirmiştir. Ebla gücünün zirvesine ulaştığı MÖ 2400-2250 yılları arasında etki alanını tüm Suriye coğrafyasının yanı sıra Sina Yarımadası'ndan Mezopotamya yaylalarına kadar genişletmiştir¹⁰. Bunun sonucu olarak da Suriye'nin kuzey ve doğu bölgelerinde egemenliğini dayatan bir yayılmacı güce dönüşmüştür¹¹.

İlk krallık döneminde yani MÖ 2500 yıllarında Ebla Kralı Kun-Damu¹², Mari'yi¹³ hâkimiyet altına almış, ancak yine onun döneminde devletin gücü azalmaya başlamıştır. Sorunlar Isar Damu¹⁴ döneminde de devam etmiştir. Ebla ile Güney Mezopotamya arasındaki ticaret yollarının da kapanması sonucu ilk krallık dönemi MÖ 2400'lü yıllarda sona ermiştir. Merkezi otoriteden yoksun kalan Ebla, MÖ 2340-2300 yılları arasında Akad hükümdarı Sargon'un hâkimiyetine girmiştir. MÖ 2250 ile 2225 yılları arasında da Sargon'un torunu Naram-Sin Ebla'yı, kuzeybatı sınırlarına dek işgal etmiştir. MÖ 2120 ile 2000 yıllarında ise kent bağımsızlığını yeniden kazanmıştır. İkinci Ebla, yeni bir kraliyet hanedanı tarafından yönetilen ilkinin devamı niteliği göstermiştir. İlk evresini MÖ 2000 ile 1800 yılları, ikinci evresini ise MÖ 1800 ile 1600 yılları arasında yaşayan üçüncü krallık da önce Hurrilerin kısa süreli işgalinden nasibini almış, 1600'de ise Hitit Kralı I. Murşili tarafından harap edilmiş ve çok uzun bir süre boyunca ıssız kalmıştır¹⁵. Ebla, son kral İndilimma dönemindeki bu üçüncü yıkımdan sonra bir daha toparlanamamıştır¹⁶. MÖ 1500 civarında Karnak'taki bir anıtta büyük firavun III. Thutmoses'in fethettiği antik kentlerin sıralandığı bir listede Ebla'yı da işgal ettiği ve ordularını buradan Fırat'ın karşısına geçirdiği tarihi kayıtlara yansımıştır¹⁷. Bu kayıtlar Ebla ile ilgili son kayıtlardır.

⁸ Matthiae, Masterpieces....., s. 211.

⁹ Bryce, a.g.e., s. 210.

¹⁰ Robert L. Smith, *In Search of Truth From The Creation to The Restoration an Overview of The History of Christianity*, An Imprint of Cedar Fort, Sprinville Utah, 2012, s. 50.

¹¹ Smith, a.g.e., s. 50-51.

¹² Alfonso Archi, *The King-Lists from Ebla*, CDL Press, 2001, s. 13.

¹³ Mari, Orta Fırat Bölgesi'nde, Irak-Suriye sınırlarının kesiştiği yerde Tell-Hariri denilen köyün yakınındaki antik bir yerleşim yeridir. Ayrıntılı bilgi için bkn. William C. Hayes., M. B. Browton, *Chronology Egypt – To End of Twentieth Dynasty*, Cambridge At The University Press.,1964, s.41.

¹⁴ Archi, a.g.e., 2001, s.1.

¹⁵ Michael Roaf, *Cultural Atlas of Mesopotamia and The Ancient Near East*, Fact on File, Inc., New York 1996, s. 87.

¹⁶ Paolo Matthiae, A lost Metropolis of 4000 Years Ago Discovered in Syria, Courier Unesco, 1977, Paris, S. 6-13. s.8.

¹⁷ Donald B. Redford, The Wars in Syria and Palestine of Thutmoses III, Culture and History of The Ancient Near East, (Ed.) B. Halpern, M. H. E. Weippert, Th. Pj. Van Den Hout, I Winter, *Library of Congress Cataloging in Publication Data*, Leiden; Boston: Brill, 1566-2055, Vol.16, 2003, s. 74.

EBLA ARŞİVİ VE SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Ebla’da, 1964- 1973 yılı arasındaki ilk on yıllık kazı çalışmalarında Orta Tunç Çağı’na ait (yak. MÖ 2000-1600) olduğu anlaşılan D Mabedi, N Mabedi E Kral Sarayı ve Güneybatı Şehir Kapısı (Şam Kapısı) gün yüzüne çıkarılmıştır¹⁸. 1973-1980 yılları arasında gerçekleştirilen ikinci on yıllık kazı çalışmalarında ise akropolün batı yamaçlarında Kral Sarayı G keşfedilmiştir. Ebla kentinin geçmişini aydınlatacak olan asıl atılım 1975 yılı kazı döneminde kraliyet sarayının bir odasında 17000’e yakın tabletin ortaya çıkarılması ile gerçekleşmiştir. Araştırmalar kral sarayının bulunduğu alanda yoğunlaşmış ve 2010 yılına kadar devam ederek toplamda 4500 kilometrekarelik bir alanın açığa çıkarılmasıyla sonuçlanmıştır¹⁹. Kazılar 1964 – 2010 yılları arasında 47 yıl kesintisiz devam etmiştir. 2010 yılından sonra bölgedeki tüm çalışmalar sekteye uğramıştır. Çünkü 2011 yılında Arap baharının Suriye’ye ulaşması ile başlayan ülke çapındaki trajedi modern şehirleri yok etmekle kalmamış, antik yerleşimler de bu yıkımdan payını almıştır. Tell Mardikh’deki saha operasyonları ve restorasyonlar, yapılması planlanan arkeoloji parkının tamamlanması ve İdlib Müzesi'nin yenilenmesi gibi projeler kesintiye uğramıştır. Neyse ki uzaktan yürütülen çalışmalar ve yayınlar sürdürülebilmiştir²⁰.

Ebla şehrinde çıkan tabletler ağırlıklı olarak MÖ 2500 ile şehrin ağır tahribat gördüğü bilinen MÖ 2250 yıllarına tarihlendirilir. Ebla Arşivi bilinen en eski belgeleri içermese de keşfedilen en kapsamlı arşivlerden birini teşkil etmektedir. Ebla’da 1800 tam kil tablet, 4700 parça ve binlerce küçük parçadan oluşan bir saray arşivi koleksiyonu ele geçmiştir. Kral listeleri, fermanlar, kraliyet törenleri kayıtları, anlaşmalar, yer isimlerinin bulunduğu bir haritanın yanı sıra dini içerikli belgeler, destanlar ve atasözlerini içeren edebi metinler gün yüzüne çıkarılmıştır²¹. Arşivin kalıntılarında, bilginin saklanması ve yazı yazma işlemlerinin Ebla’da fiziksel olarak ikiye ayrıldığı gözlemlenir. Oda L. 2769 metinlerin saklandığı ve başvurulduğu arşiv odası iken, bitişikteki L. 2875 daha çok yazıcıların odanın duvarlarındaki alçak sıralara oturup yeni metinler oluşturdukları yer olduğu düşünülmektedir. Eski Mezopotamya arşiv odasının ortasında ve duvarlarda üzerlerinde belli ki kronolojik düzende altı sıraya kadar tabletlerin bulunduğu; yaklaşık 50 cm genişliğinde, çamur kerpiç karışımı sıralar olduğu saptanmıştır²².

Tabletlerin yaklaşık %80’i Sumer dili ile yazılmıştır, ancak yüzde 20’sinin bilim adamlarının “Eblait” olarak adlandırdığı, antik İbranice’ye benzeyen çok eski bir semitik dilde yazıldığı görülür. Arşivde Sumer-Ebla dilinde iki dilli listeler de mevcuttur. Ebla tabletlerinin sadece bir kısmı tamamen tercüme edilmiştir, ekonomik, idari, tarihsel ve edebi başlıklar içeren birçok tabletin ise sadece tasnifi yapılabilmıştır²³. Bu tabletlerin çoğunluğu bugün Suriye’de Halep, Şam ve İdlib müzelerinde tutulmaktadır.

¹⁸ Paolo Matthiae, Ebla and Beyond Ancient Near Eastern Studies After Fifty Years Of Discoveries at Tell Mardikh, *Proceedings of The International Congress Held In Rome, 15th – 17th 2014*, (Ed.) Paolo Matthiae, Frances Pinnock and Marta D’ Andrea, 2018, s.517.

¹⁹ Paolo Matthiae, 50 Years of Ebla Discovery : Past, Present and Future, 50th Anniversary of Excavations at Tell Mardikh / Ebla, (Ed.) Paolo Matthiae, Maamoun Abdulkarim, Frances Pinnock, Mohammed Alkhalid, *Ministère De La Culture Direction Générale Des Antiquités Et Des Musées République Arabe Syrienne*, Vol. LVII – LVIII, 2014-2015, s.9.

²⁰ Matthiae, a.g.m., s. 12.

²¹ R. Biggs, “The Ebla tablets: an interim perspective”, *The Biblical Archaeologist* Vol. 43, No 2, Spring 1980, s. 80.

²² <http://blog.kavrakoglu.com/tag/tell-mardikhdeki-ebla/>, (Erişim Tarihi 20.01.2018).

²³ Robert L. Smith, *In Search of Truth From The Creation to The Restoration an Overview of The History of Christianity*, An Imprint of Cedar Fort, Sprinville Utah, 2012, s. 50.

Tell Mardikh'te ilk arkeolojik araştırmalar daha önce de belirttiğimiz üzere 1964'te gerçekleşmiştir. Ebla ve arşivi ile ilgili yayınlar ise 1965'te başlamıştır. 1974'te ilk çivi yazısı tablet grubunun keşfinden sonra yayınlarda büyük bir artış olmuştur. Bilimsel çalışmaların çoğunluğu 1965 ile 1974 yılları arasında yapılmıştır. En verimli yıl, toplam 121 yayınlara 1984 yılı olmuştur²⁴.

Ebla için bir bibliyografya referans listesi oluşturulacak olursa ilk sırada anılması gereken çalışma Scott Beld, W. W. Hallo ve Piotr Michalowski tarafından "*The Tablets Of Ebla: Concordance and Bibliography*" adı altında 1984'te yayınlanan çalışmadır²⁵. Ebla bibliyografyası için referans niteliğinde olan diğer 4 liste ise "*Eblaite Bibliographies*" adı altında Massimo Baldacci, Francesco Pomponio and Francesca Baffi Guardata tarafından yayınlanmıştır. Ebla bibliyografyası 1987 yılında "*1975-1985 Eblaite Bibliographies*" bülteninde yayınlanmıştır. Bu yayın 1966'dan 1985'e kadar olan girişleri ve 1986'da basında yer alan makaleleri içermektedir. *Eblaite Bibliographies II*, 1986 ile 1988 arasında yayınlanan eserlere referanslar, 1986'dan önce yayınlanan ilk *Eblaite Bibliographies*'de mevcut olmayan referanslar ve gelecek eserlere referanslar içermektedir. *Eblaite Bibliographies III*, 1989-1992 yıllarını arasındaki referansları kapsamaktadır. *Eblaite Bibliographies IV* ise 1992-1997 yılları arasındaki referansları içermektedir. Ayrıca *Eblaite Bibliographies*'e özel ekler de yapılmıştır²⁶. *Eblaite Bibliographies*'in dışında sonraki güncellemeler "*Journal Studi Epigrafici e Linguistici*" dergisinde yayınlanmıştır²⁷. Son olarak, her yıl *Orientalia* dergisinde yayınlanan *Keilschriftbibliographie* de bibliyografya referans listesi grubunda anılabilir.

Ebla ile ilgili ilk kazı raporları *Missione Archeologica Italiana in Siria* (MAIS)²⁸ adı altında 1964-1965 ve 1966 yıllarında 3 seri halinde yayınlanmıştır. Ebla arşivinin seri yayınlarından bir diğeri, *Archivi Reali di Ebla Studi* (ARES)²⁹ serisi adı altında 1988-2008 yılları arasında 4

²⁴ Erica Scarpa, *The City Of Ebla A Complete Bibliography of its Archeological and Textual Remains*, Edizioni Ca' Foscari - Digital Publishing Venezia, 2017, s. 19.

²⁵ Scott Beld, W. W. Hallo ve Piotr Michalowski (eds.). *The Tablets of Ebla: Concordance and Bibliography*. Winona Lake: Eisenbrauns, 1984.

²⁶ - Baldacci, Massimo. «Il vocabolario del vino ad Ebla». *Rivista Biblica Italiana* (= Bibliografia eblaita no. E-IV-30);

- Buccellati, Giorgio; Jaffe, Matthew Lee; Paul, Judith R. *Repertory of Ebla Onomastics* (= Bibliografia eblaita no. N-10);13

- Matthiae, Paolo. «The Architectural and Artistic Culture of the Royal Palace of Ebla and its Relations with Pre-Sargonic Mari». *MARI 5* (= Bibliografia eblaita no. O-36);14

- Matthiae, Paolo. «Temple, Cult Terrace and Great Goddess. Preliminary Thought about a New MB II Sacred Area at Ebla». *AJA* (= Eblaite Bibliography III no. G-40);

- Matthiae, Paolo. «The Old Syrian Ebla King: A Bone Carving from the MB II Northern Palace». *AfO* (Eblaite Bibliography III no. O-96);

- Matthiae, Paolo. «Excavations at Tell Mardikh 1990». *AJA* (Eblaite Bibliography III no. O-97);

- Mazzoni, Stefania (1992). «Aspetti della cultura materiale ed artistica del palazzo del III millennio». *VO*, 8. (Eblaite Bibliography III no. Q-46);

²⁷ -M. Baldacci - F. Pomponio, *Bibliografia eblaita*, in L. Cagni ed., *Ebla 1975-1985. Dieci anni di studi linguistici e filologici*, Napoli 1987,429-456;

-F. Baffi Guardata - M. Baldacci - F. Pomponio, *Bibliografia Eblaita II: SEL*, 6 (1989), 145-158.

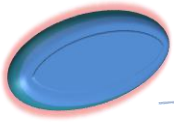
-F. Baffi Guardata - M. Baldacci - F. Pomponio, *Eblaite Bibliography ni: SEL*, 10 (1993),93-110.

²⁸ MAIS I :Davico, A.; Floriani Squarciapino, M.; Liverani, M.; Matthiae, P.; Minganti, P., Pericoli Ridolfini, F.S. (a cura di) (1965). *Missione Archeologica Italiana in Siria. Rapporto preliminare della campagna 1964*. Roma.

MAIS II: Castellino, G.R.; Cecchini, S.M.; Davico, A.; Floriani Squarciapino, M.; Fronzaroli, P.; Liverani, M.; Matthiae, P.; Scandone Matthiae, G. (a cura di) (1966). *Missione Archeologica Italiana in Siria. Rapporto preliminare della campagna 1965 (Tell Mardikh)*. Roma.

MAIS III: Davico, A.; Floriani Squarciapino, M.; Fronzaroli, P.; Liverani, M.; Matthiae, P.; Scandone Matthiae, G. (a cura di) (1967). *Missione Archeologica Italiana in Siria. Rapporto preliminare della campagna 1966 (Tell Mardikh)*. Roma.

²⁹ ARES I: A. Archi (ed.), *Archivi Reali di Ebla Studi, I. Eblaite Personal Names and Semitic Namegiving. Papers of a Symposium held in Rome, July 15-17, 1985*, Roma 1988.

seri halinde yayınlanmıştır. Bunun yanında *Archivi Reali di Ebla, Testi* (ARET)³⁰ serisi ise 1981-2013 yılları arasında 16 seri olarak yayınlanmıştır. *Materiali e Studi Archeologici di Ebla* (MSAE)³¹ serisi 1992 ve 2010 yılları arasında 8 seri halinde yayınlanmıştır.

ARES II: A. Archi et al. (eds.), *Archivi Reali di Ebla, Studi, II. I nomi di luogo dei testi di Ebla (ARET I-IV, VII-X e altri documenti editi e inediti)*, Roma 1993.

ARES III: J. M. Pagan, 1998: A Morphological and Lexical Study of Personal Names in the Ebla (*Archivi Reali di Ebla. Studi III*), Rome: La Spienza.

ARES IV: M. Civil, *Archivi Reali di Ebla, Studi, IV. The Early Dynastic Practical Vocabulary A (Archaic Harrara A)*, Roma 2008

³⁰ ARET I: A. Archi, *Archivi Reali di Ebla, Testi, I. Testi amministrativi: assegnazioni di tessuti (Archivio L.2769)*, Roma 1985.

ARET II: D.O. Edazard, *Archivi Reali di Ebla, Testi, II. Verwaltungstexte verschiedenen Inhalts (Aus dem Archiv L.2769)*, Roma 1981.

ARET III: A. Archi, M.G. Biga, *Archivi Reali di Ebla, Testi, III. Testi amministrativi di vario contenuto (Archivio L.2769: TM.75.G.3000-4101)*, Roma 1982.

ARET IV: M.G. Biga, L. Milano, *Archivi Reali di Ebla, Testi, IV. Testi amministrativi: Assegnazioni di tessuti (Archivio L.2769)*, Roma 1984.

ARET V: D.O. Edzard, *Archivi Reali di Ebla, Testi, V. Hymnen, Beschwörungen und Verwandtes (Aus dem Archiv L.2769)*, Roma 1984.

ARET VI: E. Sollberger, *Archivi Reali di Ebla, Testi, VI. Administrative Texts Chiefly Concerning Textiles (L.2769)*, Roma 1986.

ARET VII: A. Archi, *Archivi Reali di Ebla, Testi, VII. Testi amministrativi: registrazioni di metalli e tessuti (L.9)*, Roma 1988.

ARET IX: L. Milano, *Archivi Reali di Ebla, Testi, IX. Testi amministrativi: Assegnazioni di prodotti alimentari (Archivio L.2717 – Parte I)*, Roma 1990.

ARET: XI: P. Fronzaroli, *Archivi Reali di Ebla, Testi, XI. Testi rituali della regalità (Archivio L.2769)*, Roma 1998.

ARET XII: M. Lahlouh, A. Catagnoli, *Archivi Reali di Ebla, Testi, XII. Testi amministrativi di vario contenuto (Archivio L.2769)*, Roma 2006.

ARET XIII: P. Fronzaroli, *Archivi Reali di Ebla, Testi, XIII. Testi di cancelleria: I rapporti con le città (Archivio L. 2769)*, Roma 2003.

ARET XV: F. Pomponio, *Archivi Reali di Ebla, Testi XV,1. Testi amministrativi: Assegnazioni mensili di tessuti. Periodo di Arrugum (Archivio L.2769)*, Roma 2008.

³¹ MSAE I: S. Mazzoni, *Materiali e Studi Archeologici di Ebla, I. Le impronte su giara eblaita e siriane nel Bronzo Antico*, Roma 1992, p. 266, tav. 51.

MSAE II: F. Pinnock, *Materiali e Studi Archeologici di Ebla. II. Le perle del Palazzo Reale G*, Roma 2002, pp. 172, tavv. LXXII.

MSAE III: G. Scandone Matthiae, *Materiali e Studi Archeologici di Ebla, III. Gli avori egittizzanti dal Palazzo Settentrionale*, Roma 2002, p. 94, tav. 57.

MSAE IV: L. Peyronel, *Materiali e Studi Archeologici di Ebla, IV. Gli strumenti di tessitura dall'Età del Bronzo all'Epoca Persiana*, Roma 2004, p. 534, tav. 128, graf. 49.

MSAE V: N. Marchetti, *Materiali e Studi Archeologici di Ebla V. La coroplastica eblaita e siriana nel Bronzo Medio. Campagne 1964-1980*, Roma 2002, p. xiv+480, tav. 309.

MSAE VI: F. Pinnock, *Materiali e Studi Archeologici di Ebla, VI. La ceramica del Palazzo Settentrionale del Bronzo Medio II*, Roma 2005, pp. 171, tavv. CXVIII.

MSAE VII: E. Ascalone, L. Peyronel, *Materiali e Studi Archeologici di Ebla, VII. I pesi da bilancia del Bronzo Antico e del Bronzo Medio*, Roma 2006, p. 646, tav. 77.

MSAE VIII: L. Nigro, *Materiali e Studi Archeologici di Ebla, VIII. I corredi vascolari delle Tombe Reali di Ebla e la cronologia ceramica della Siria interna nel Bronzo Medio*, Roma 2010, p. 471, tav. 63.

Miscellanea Eblaitica (MisEb)³² serisi 1988-1990 yılları arasında 4 seri halinde yayınlanmıştır. (SEb) 1979-1986 yılları arasında 9 seri halinde yayınlanmıştır. *Materiali Epigrafici di Ebla* (MEE)³³ serisi ise 1979-2001 yılları arasında 12 seri halinde yayınlanmıştır

Ayrıca Ebla Arşivleri ve Ebla dili ile ilgili makalelerin toplandığı *Eblaitica Essays on The Ebla Archives and Eblaite Language* (Eblaitica)³⁴. 4 cilt halinde yayınlanmıştır. Bunlar dışında Ebla'nın bir de EbDA başlığı altında yayınlanan dijital arşivi mevcuttur. Bu veritabanının amacı, Ebla Royal Archives'e ait çiviyazılı metinlerin tümünün bir sayısal baskısını sağlamaktır. Metinler, Sapienza Üniversitesi (Università degli Studi di Roma La Sapienza Missione Archeologica in Siria) İtalyan Arkeoloji Misyonu Sirion tarafından yayınlanan Archivi Reali di Ebla - Testi serisinin bireysel ciltlerinde olduğu gibi aynı düzende yayınlanmaktadır.

Ebla referansları farklı araştırma ürünlerini temsil eden yedi kategoriye ayrılabilir: Listelenen tüm girişlerden, makaleler (hem dergilerde hem de toplu ciltlerde) en yaygın araştırma ürünüdür, çünkü toplamın % 70,8'ini temsil ederken, %6,40'ını kitaplar, %0,90'ı ansiklopedi makaleleri, %15,40 sergi katalogları, % 0,20'si ise dijital yayımlardan oluşmaktadır. Bu referanslar içinde en çok temsil edilen yazarlar Paolo Matthiae ve Alfonso Archi'dir³⁵.

³² MisEB I Fronzaroli, Pelio (a cura di) (1988a). *Miscellanea eblaitica*, 1. Firenze. Quaderni di Semitistica.

MisEB II Fronzaroli, Pelio (a cura di) (1989a). *Miscellanea eblaitica*, 2. Firenze. Quaderni di Semitistica.

MisEB III Fronzaroli, Pelio (a cura di) (1990a). *Miscellanea eblaitica*, 3. Firenze. Quaderni di Semitistica.

MisEb IV Fronzaroli, Pelio (a cura di) (1997a). *Miscellanea eblaitica*, 4. Firenze. Quaderni di Semitistica.

³³ MEE I: G. Pettitano, 1979: *Catologo dei testi cuneiformi di Tell Mardikh-Ebla*, (Materiali epigrafici di Ebla I), Napoli: Istituto Universitario Orientale di Napoli.

MEE II: G. Pettitano, 1980: *Testi amministrativi della biblioteca L. 2769*, (Materiali epigrafici di Ebla II), Napoli: Istituto Universitario Orientale di Napoli.

MEE IV: G. Pettitano, 1982: *Testi lessicali bilingui della biblioteca L. 2769*, (Materiali epigrafici di Ebla IV), Napoli: Istituto Universitario Orientale di Napoli.

MEE V: G. Pettitano, 1996: *Testi amministrativi di Ebla. Archivio L. 2752*, (Materiali per il vocabolario sumerico 2. Materiali Epigrafici di Ebla V), Rome: La Sapienza

MEE VII: D'Agostino F, 1996: *Testi amministrativi di Ebla. Archivio L. 27569*, (Materiali epigrafici di Ebla VII), Rome: La Sapienza

MEE X: Mander P., 1990: *Administrative Text of the archive L. 2769*, (Materiali epigrafici di Ebla X), Rome: La Sapienza

MEE XII: Waetzoldt H., 2001: *Wirtschafts- und Verwaltungstexte aus Ebla. Archiv L. 2769* (Materiali epigrafici di Ebla VII), Rome: La Sapienza

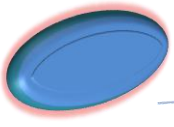
³⁴ - Eblaitica: Essays on the Ebla Archives and Eblaite Language, Volume 1, Edited by Cyrus H. Gordon, Gary A. Rendsburg, and Nathan Winter, 1987.

- Eblaitica: Essays on the Ebla Archives and Eblaite Language, Volume 2, Edited by Cyrus H. Gordon and Gary A. Rendsburg, 1990.

- Eblaitica: Essays on the Ebla Archives and Eblaite Language, Volume 3, Edited by Cyrus H. Gordon and Gary A. Rendsburg, 1992.

- Eblaitica: Essays on the Ebla Archives and Eblaite Language, Volume 4, Edited by Cyrus H. Gordon and Gary A. Rendsburg, 2002.

³⁵ Scarpa, a.g.e.,s.19.

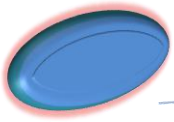

SONUÇ

Eski arşivleri konu edinen çalışmaların ağırlıklı olarak okuyucuya kil tabletlerin neden ve nasıl oluşturulduğunu, korunduğunu ve üçüncü sırada da arşiv, kütüphane ve kayıt yönetimini anlama amacını taşıdığı görülmektedir. Bu arşivlerin bilgi uygulamaları hakkında bir şeyler öğrenme fırsatı ve çeşitli profesyonel disiplinlerin ve ortak miraslarının köklerini daha fazla takdir etmenin bir yolu da o arşivler üzerine yapılmış olan bilimsel çalışmaları mümkün olduğunca fazla kişinin erişimine sunmaktır.

Özellikle dijital arşivler, araştırmacısına metinlerin incelenmesi için kullanımı kolay ancak güçlü bir araştırma aracı sağlamaktadır. Çivi yazısı belgelerinin dijital temsili için en gelişmiş veritabanı uygulaması sayesinde kullanıcılar belgelere ayrı ayrı göz atabilmelerinin yanı sıra bu belgelerle ilgili çalışmalara da kolaylıkla erişebilmektedirler.

Ebla kenti, tarihi, arşivi, toplumu vb. konularda Ebla'nın keşfinden günümüze kadar gelen süreçte çalışmalar yapan bilim adamları, konservatörler, arkeologlar bu çalışmalar sonucunda yazılan önemli ve kalıcı değerler içeren yayınlar yapmayı ve yeni metodolojiler ile deneysel sonuçlar hakkında bilgi yaymayı amaçlamışlardır. Ayrıca en güncel bilimsel uygulamalar ve kültürel miras ile ilgili fikir ve bulgu alışverişi konusunda sağlıklı veri akışını da onların bu gayretleri sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

ARCHI Alfonso, *The King-Lists from Ebla*, CDL Press, 2001.

BRYCE Trevor, *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia From The Early Bronze Age to the Fall of the Persian Empire*, Routledge, New York 2009.

BELD Scott, HALLO W. W., MICHALOWSKI, (Ed.) *The Tablets of Ebla: Concordance and Bibliography*. Winona Lake: Eisenbrauns, 1984.

BIGGS R., “The Ebla tablets: an interim perspective”, *The Biblical Archaeologist* Vol. 43, No 2, Spring 1980.

GORDON C. H., - RENDSBURG G., WINTER N. H.(Ed.), *Eblaitica*, Vol 4, Eisenbrauns Indiana 2002.

HAYES William C., BROWTON M. B., *Chronology Egypt – To End of Twentieth Dynasty*, Cambridge At The University Press.,1964.

MATTHIAE Paolo, 50 Years of Ebla Discovery : Past, Present and Future, 50th Anniversary of Excavations at Tell Mardikh / Ebla, (Ed.) Paolo Matthiae, Maamoun Abdulkarim, Frances Pinnock, Mohammed Alkhalid, *Ministère De La Culture Direction Générale Des Antiquités Et Des Musées République Arabe Syrienne*, Vol. LVII – LVIII, s. 9-13, 2014-2015.

- A lost Metropolis of 4000 Years Ago Discovered in Syria, *Courier Unesco*, Paris, s. 6-13, 1977.
- Ebla and Beyond Ancient Near Eastern Studies After Fifty Years Of Discoveries at Tell Mardikh, *Proceedings of The International Congress Held In Rome, 15th – 17th 2014*, (Ed.) Paolo Matthiae, Frances Pinnock and Marta D’ Andrea, 2018.
- Masterpieces Of Early And Old Syrian Art: Discoveries Of The 1988 Ebla Excavations in a Historical Perspective, *Proceeding Of The British Academy*, LXXV, University Of Roma, s.25-56, 1989.

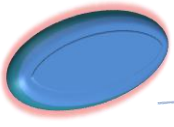
MILANO Lucio, *Ebla: A Third Millennium City – State in Ancient Syria, In Civilizations of The Ancient Near East*, (Ed.) J. Sasson 2:1219 – 1230, New York 1995.

REDFORD Donald B., The Wars in Syria and Palestine of Tuhutmose III, Culture and History of The Ancient Near East, (Ed.) B. Halpern, M. H. E. Weippert, Th. Pj. Van Den Hout, I Winter, *Library of Congress Cataloging in Publication Data*, Leiden; Boston: Brill, 1566-2055, Vol.16, 2003.

ROAF Michael, *Cultural Atlas of Mesopotamia and The Ancient Near East*, Fact on File, Inc., New York 1996.

SCARPA Erica, *The City Of Ebla A Complete Bibliography of its Archeological and Textual Remains*, Edizioni Ca’ Foscari - Digital Publishing Venezia, 2017.

SHAW Ian, JAMESON Robert, *A dictionary of Archeology*, Blackwell Publishing, USA, 1999.

SMITH Robert L., *In Search of Truth From The Creation to The Restoration an Overview of The History of Christianity*, An Imprit of Cedar Fort, Sprinwille Utah, 2012.

WELLISCH Hans H., “Ebla: The World's Oldest Library”, *The Journal of Library History*, (1974-1987), V. 16, No. 3, University of Texas Press.

[http://blog.kavrakoglu.com/tag/tell-mardikhdeki-eblla/](http://blog.kavrakoglu.com/tag/tell-mardikhdeki-ebbla/) , (Erişim Tarihi 20.01.2018).

TOKAT İLİ GELENEKSEL KONUT DOKUSU VE
EVLERİ ÜZERİNE İNCELEME

1

Arş. Gör. Elif YAPRAK BAŞARAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

Tokat tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Anadolu'nun önemli yerleşim merkezleri arasında yer alır. Tokat'ın tarih boyunca değişik devletlerin egemenliğinde olması şehirdeki yapıların da mimari açıdan farklı karakterlerde olmasını sağlamıştır. Ancak, bu tarihi eserlerin bir kısmı doğal afetlerden, bir kısmı ise ihmalkârlık yüzünden günümüze ulaşamamıştır. Tokat ili sınırları içerisinde bulunan ve birçoğu özel mülkiyette olup, geleneksel Anadolu konut yapılarından günümüze ulaşabilenler, oldukça yıpranmış ve değişikliklere uğramış durumdadır. Bu çalışma kapsamında, Tokat Merkez ve Niksar İlçelerinde sit alanı içerisindeki 13 geleneksel konutta incelemeler yapılarak; evlerin kat sayıları, yapı sistemleri, plan şemaları, arsa-yapı ilişkisi, yapıya giriş, cephe özellikleri, plan elemanları, mimari elemanlar, malzeme kullanımı açısından incelenerek elde edilen sonuçlar sunulmuştur.

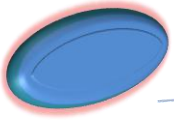
Anahtar kelimeler: Tokat, koruma, restorasyon, tipoloji, karşılaştırmalı çalışma

ABSTRACT

Tokat has been a major settlement area in Anatolia that hosted many civilizations throughout the history. The dominion of Tokat by various States throughout the history resulted in the variation in the architectural character of the buildings within the city. However, some of these structures have not survived to our day due to natural disasters or neglect. The surviving traditional houses in Tokat province, most of which are under private ownership, have worn out or undergone changes. Within the scope of this study, 13 traditional houses in Tokat center and Niksar were investigated in terms of the number of building storeys, construction systems, plan types, plot-building relations, entrances, façade characteristics, plan elements, architectural members, and material use. Finally, the results of this investigation are presented.

Keywords: Tokat, preservation, restoration, typology, comparative study.

1 Bu çalışma 2014 yılında, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Anabilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi Nurçin Çelik danışmanlığında tamamlanmış olduğum "Tokat İli Mustafa Yılmaz Evi Restorasyon Önerisi" isimli Yüksek Lisans çalışmasından üretilmiştir.

1.Giriş

Tokat ili, Karadeniz Bölgesi'nin Orta Karadeniz Bölümü'nde yer almaktadır. Kuzeyden Samsun, doğudan Ordu, güneyden Sivas ve Yozgat, batıdan Amasya illeriyle çevrili olan ilin yüzölçümü 10,071 km²'dir [1]. Tokat ili Karadeniz kıyısı ile İç Anadolu arasında geçit alanı durumunda olup, bölgede değişik yörelerde değişik iklim tipleri görülmektedir. Tokat'ın M.Ö. 5500'lere inen bir tarihi olduğu, M.Ö. 2000'lerde bölgede Hititlerin hâkim olduğu ve önemli merkezler kurdukları bilinmektedir [2].

2. Kent Dokusunun Gelişimi ve Bugünkü Durumu

İldeki yapıların tarihsel gelişimine bakıldığında ilk yerleşimlerin kale ve çevresinde olduğu, Danişmentlilerin egemenliğine girildiğinde yerleşimin kale dışına doğru yayılmakta olduğu, İlhanlı ve Selçuklu zamanında ise Tokat ilinin imar gördüğü bilinmektedir [3]. Tarih boyunca değişik devletlerin yönetiminde kalması nedeniyle şehirdeki tarihi yapıların mimarisi değişik stil, malzeme ve yapı tekniği gösterirler [4]. Sit alanı dar sokakları, cumbalı, cumbasız, ayrık, bitişik, atrium ve anıtsal tipteki yapıları dikkate değer özellikler göstermektedir [5].

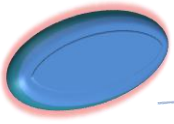
Tokat'ta inşa tarihi kesin olarak bilinen bir ev vardır. Beyhamam Sokak üzerinde No:33 de bulunan Cevdet Erek Evi'nin H.1321/M.1903'de yapıldığı bilinmektedir. Ancak, diğer evlerde inşa tarihini gösteren bir belge olmadığı için yapım tarihi ile ilgili kesin bir bilgi verilememektedir. Bu durumda diğer evler mimari ve süsleme tipinden karşılaştırarak tarihlendirilmektedir. Bu bağlamda diğer evlerin büyük kısmı için 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyıl başları demek uygun olur [6]. Kentteki geleneksel evlerin yapım malzemelerinin ahşap çatki arası kerpiç dolgu olması dolayısıyla çok dayanıklı olmaması nedeniyle meydana gelen yangın ve deprem yüzünden geleneksel yapıların birçoğu günümüze kadar ulaşamamıştır [7].

Zengin bir kültürel mirasa sahip olan Tokat'ta, bu mirasın korunup günümüze kadar gelmesine katkı sağlayan ilk koruma hareketi 1981 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu (G.E.E.A.Y.K.)'nun kararı ile belirlenen koruma alanları ve tescil sürecidir. Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu (T.K.T.V.Y.) 1984 yılında sit alanlarının ve yapılanma koşullarının belirlendiği kararları almış, aynı tarihte 181 yapı, taşınmaz kültür varlığı olarak tescil etmiştir [8].

3. Karşılaştırmalı Çalışma

Bu çalışma kapsamında, Tokat Merkez ve Niksar İlçelerinde sit alanı içerisindeki 13 geleneksel konutta incelemeler yapılmıştır. Evlerin kat sayıları, yapım sistemleri, plan şemaları, arsa-yapı ilişkisi, yapıya giriş, cephe özellikleri, plan elemanları, mimari elemanlar, malzeme kullanımı açısından incelenerek elde edilen sonuçlar sunulmuştur.

Tokat kentsel sit alanındaki konutlar; Tokat Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri" isimli çalışmasındaki envanter bilgileri gözetilerek gerçekleştirilmiştir [9].

3.1. Karşılaştırmalı Çalışmada Kullanılacak Yapıların Tanıtılması

1. Envanter No:70 (tescilli yapı)

Tescilli Ev Tokat İli, Merkez İlçesi, Soğukpınar Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapının girişi sokak cephesinden olup arka tarafında bahçe yer almaktadır. Yapı zemin, arakat ve üzeri bir katlıdır. Yapı ahşap çatkı arası kerpiç dolgu olarak inşa edilmiştir. İki kanatlı özgün süslemeli ahşap kapı, üzerindeki dikdörtgen formlu ara kayıtlı aydınlık penceresi ile son bulur. Üst katta ve çıkma üzerindeki pencereler üç kademeli ahşap pencere tipindedir. Yapıda yatay ve dikey ahşap kaplamalar vardır. Çatı alaturka kiremit ile kaplıdır. Yapı iç sofalı plan tipi özelliğinde olup yapıda ahşap tavan, dolap, ocak, alçı mumluk ve sedir bulunmaktadır.

Şekil 1. Doğu cephesi

Şekil 2. Kuzey cephesi

2. Envanter No:74 (tescilli yapı) Sami Yaveroğlu

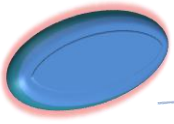
Tescilli Ev Tokat İli, Merkez İlçesi, Aksu Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapı girişi sokak cephesinden olup arka tarafında bahçe yer almaktadır. Yapı bodrum kat+zemin kat+birinci kattan oluşmaktadır. Yapı ahşap çatkı arası kerpiç dolgu olarak inşa edilmiştir. Giriş kapısının üstünde ferforje demir parmaklıklı pencere açıklığı bulunmaktadır. Giriş kapısının üzeri alaturka kiremit çatılı sundurma ile kapatılmıştır. Yapıda yatay ve dikey ahşap kaplamalar vardır. Çatı alaturka kiremit ile kaplıdır. Yapı iç sofalı plan tipi özelliğinde olup ve yapıda ahşap tavan, dolap, alçı mumluk ve sedir bulunmaktadır.

Şekil 3. Batı cephesi

Şekil 4. Kuzey cephesi

3. Envanter No:79 (tescilli yapı)

Yapı Tokat İli, Merkez İlçesi, Soğukpınar Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapı bodrum kat+zemin kat üzeri 1 katlı olarak, su basman seviyesine kadar kesme taş ve moloz taş üzeri ahşap çatkı arası kerpiç dolgu malzemesi kullanılarak yapılmıştır. Moloz taş üzeri ahşap hatıl kullanılmış ve diğer katların tamamı ahşap çatkı arası kerpiç dolgu kullanılarak inşa edilmiştir. Çatı alaturka kiremit ile kaplıdır. Yapı iç sofalı plan tipi özelliğinde olup yapıda ahşap tavan, dolap, ocak, alçı muyluk ve sedir bulunmaktadır.

Şekil 5. Güney cephesi

Şekil 6. Batı cephesi

4. Envanter No:84 (tescilli yapı)

Tescilli Ev Tokat İli, Merkez İlçesi, Topçubağı Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapının girişi sokak cephesinden olup arka tarafında bahçe yer almaktadır. Yapıda zemin kat ve diğer katların tavanlarında, yer döşemelerinde, katlar arasındaki merdivenlerde ve korkuluklarında, giriş kapısı ve oda kapılarında, pencerelerde ve pencere çevresi, zemin kat ve üst katı ayıran kornişlerde ve çatı konstrüksiyonunda ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapı birinci katta gönye çıkmalıdır. Yapıda yatay ve dikey ahşap kaplamaların bulunmaktadır. Çatı alaturka kiremit ile kaplıdır. Yapı iç sofalı plan tipi özelliğinde olup yapıda ahşap tavan ve dolap bulunmaktadır.

Şekil 7. Doğu cephesi

Şekil 8. Kuzey cephesi

5. Envanter No:8 (tescilli yapı)

Tescilli Ev, Tokat İli, Merkez İlçesi, Kaleönü Mahallesi, Pervane Hamam Sokak'ta, yer almaktadır. Yapının girişi sokak cephesindedir. Yapı zemin, arakat ve üzeri bir katlı köşe yapısıdır. Zemin kat dükkân olarak kullanılmaktadır. Cephenin köşesinde yer alan çift kanatlı giriş kapısının sol yanında aydınlık penceresi bulunmaktadır. Yapı birinci katta gönye çıkmalıdır. Yapının ana giriş kapısı doğu cephesinden çift kanatlı ahşap bir kapıdan sağlanmaktadır. Yapının diğer iki girişi yani diğer iki evin girişleri ise kuzey cephesinde tek kanatlı ahşap kapılardan sağlanmaktadır. Yapı taş temel üzerine ahşap çatkı arası kerpiç dolgu

olarak inşa edilmiştir. Yapıda yatay ve dikey ahşap kaplamaların bulunmakta olup çatı alaturka kiremit ile kaplıdır. Yapı iç sofalı plan tipi özelliğinde olup yapıda ahşap tavan, dolap ve ocak bulunmaktadır.

Şekil 9. Doğu cephesi

Şekil 10. Kuzey cephesi

6. Envanter No:2284 (tescilli yapı)

Tescilli Ev, Tokat İli, Merkez İlçesi, Yaşmeydan Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapının girişi sokak cephesindedir. Yapı ahşap çatkı arası kerpiç dolgu olarak inşa edilmiştir. Yapı, ikinci katta oda boyu konsol çıkmalıdır. Çatı alaturka kiremit ile kaplıdır. Yapı U tipi sofalı plan tipi özelliğinde olup yapıda ahşap tavan, dolap ve ocak bulunmaktadır.

Şekil 11. Batı cephesi

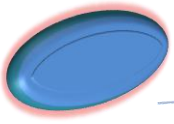

Şekil 12. Kuzey cephesi

7. Envanter No:2283 (tescilli yapı)

Tescilli Ev Tokat İli, Merkez İlçesi, Yaşmeydan Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapının girişi sokak cephesinden olup arka tarafında bahçe yer almaktadır. Yapı zemin üzeri iki katlıdır. Yapı ahşap çatkı arası kerpiç dolgu olarak inşa edilmiştir.

Zemin kat ve diğer katların tavanlarında, yer döşemelerinde, katlar arasındaki merdivenlerde ve korkuluklarında, giriş kapısı ve oda kapılarında, pencerelerde ve pencere çevresi, zemin kat ve üst katı ayıran kornişlerde ve çatı konstrüksiyonunda ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapı birinci ve ikinci ikinci katta konsol çıkmalıdır. Kuzey cephesine bakan birinci ve ikinci kat pencereleri 1/2 oranında özgün formunda olup harap durumdadır. Yapı alaturka kiremitle örtülü beşik çatılıdır. Geniş saçaklı olup saçak altı ahşapla kapatılmıştır.

Yapı U tipi sofalı plan tipi özelliğinde olup, yapıda ahşap tavan, dolap, alçı muhluk ve sedir bulunmaktadır.

Şekil 13. Güney cephesi

Şekil 14. Kuzey cephesi

8. Envanter No:17 (tescilli yapı)

Yapı, Tokat İli, Niksar İlçesi, Yusufşah Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapının girişi sokak cephesinden olup arka tarafında bahçe yer almaktadır. Yapı bodrumda su basman seviyesine kadar moloz taş üzeri ahşap çatkı arası kerpiç dolgu malzemesi kullanılarak yapılmıştır. Yapı kuzey cephede doğu ve batı kenarlarından oda boyu çıkmalıdır. Diğer cephelerde ise çıkma yoktur. Yapı kuzey cepheden ise sokağa bitişik olup, bodrum kuzey cephede toprak altındadır. Cephelerde yatay ve dikey ahşap kaplamaların bulunmaktadır. Yapı alaturka kiremitle örtülü ve kırma çatılıdır. Geniş saçaklı olup saçak altı ahşapla kapatılmıştır. Yapı iç sofalı plan tipi özelliğinde olup yapıda ahşap tavan ve dolap bulunmaktadır.

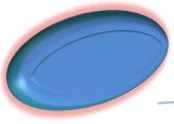
Şekil 15. Kuzey cephesi

Şekil 16. Güney cephesi

9. Envanter No: 24 (tescilli yapı)

Tescilli Ev Tokat İli, Niksar İlçesi, Gaziosmanpaşa Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapının girişi sokak cephesinden olup arka tarafında bahçe yer almaktadır. Yapı bodrum kat+zemin kat üzeri 1 katlıdır. Bodrum katta moloz taş üzeri ahşap çatkı arası kerpiç dolgu malzemesi kullanılarak yapılmıştır. Söz konusu yapı iç sofalı plan tipinde olup etrafında birden fazla oda bulunmaktadır. Yapı kuzey cephede birinci katta sofa kısmı konsol çıkmalıdır. Diğer cephelerde ise çıkma yoktur. Çatı alaturka kiremit ile kaplıdır. Yapıda ahşap tavan, dolap, ocak, alçı muhluk bulunmaktadır.

Şekil 17. Güney cephesi

Şekil 18. Kuzey cephesi

10. Envanter No:1 (tescilli yapı)

Tescilli Ev, Tokat İli, Niksar İlçesi, Cahit Külebi Caddesi üzerinde İsmetpaşa Mahallesi'nde yer almaktadır.Yapının ana girişi sokak cephesinden olup arka tarafında bahçe yer almaktadır.Yapı bodrum kat +ara kat +zemin+1. katlıdır. Bodrum katta moloz taş üzeri ahşap çatkı arası kerpiç dolgu malzemesi kullanılarak yapılmıştır. Yapının kuzey cephesinden (yol girişi) doğu cephesinden (bahçe) olmak üzere 2 adet girişi vardır. Çatı alaturka kiremit ile kaplıdır. Yapı iç sofalı plan tipi özelliğinde olup yapıda ahşap tavan, dolap, ocak, alçı mumluk bulunmaktadır.

Şekil 19. Güney cephesi

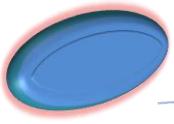

Şekil 20. Batı cephesi

11. Envanter No: 28 (tescilli yapı)

Tescilli Ev, Tokat İli, Niksar İlçesi, İsmetpaşa Mahallesi'nde yer almaktadır.Yapının girişi sokak cephesinden olup arka tarafında bahçe yer almaktadır. Yapı bodrum, zemin üzeri bir katlıdır. Yapı ahşap çatkı arası kerpiç dolgu olarak inşa edilmiştir. Yapı güney cephede zemin ve birinci katta sofa çıkmalıdır. Çatı alaturka kiremit ile kaplıdır. Yapı iç sofalı plan tipi özelliğinde olup yapıda ahşap tavan, dolap, ocak bulunmaktadır.

Şekil 21. Güney cephesi

Şekil 22. Batı cephesi

12. Envanter No:25 (tescilli yapı)

Yapı, Tokat İli, Niksar İlçesi, Gaziosmanpaşa Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapı ilk yapıldığında bodrum kat+zemin kat ve üzeri 2 katlı olarak inşa edilmiştir. Ancak, 1942 yılında meydana gelen Niksar-Erbaa depreminde yapının ikinci katı yıkılmış olup tamirâtı sırasında birinci katın üzeri çatı ile örtülerek kat sayısı bir kat düşürülmüştür [10]. Yapı ahşap çatkı arası kerpiç dolgu olarak inşa edilmiştir. Yapıda yatay ve dikey ahşap kaplamalar bulunmaktadır. Çatı alaturka kiremit ile kaplıdır. Yapıda ahşap tavan, dolap, ocak, bulunmaktadır.

Şekil 23. Güney cephe

Şekil 24. Kuzey cephesi

13. Envanter No:27 (tescilli yapı)

Tescilli Ev, Tokat İli, Niksar İlçesi, Kültür Mahallesi'nde yer almaktadır. Yapıya giriş, bahçe cephesinden olup, ahşap çatkı arası kerpiç dolgu olarak inşa edilmiştir. Zemin kat ve diğer katların tavanlarında, yer döşemelerinde, katlar arasındaki merdivenlerde ve korkuluklarında, giriş kapısı ve oda kapılarında, pencerelerde ve pencere çevresi, zemin kat ve üst katı ayıran kornişlerde ve çatı konstrüksiyonunda ahşap malzeme kullanılmıştır. Yapı cephe tipolojisine göre güneybatı cephesinde zemin ve üst katta da oda boyu çıkmalıdır. Çatı alaturka kiremit ile kaplıdır. Yapı iç sofalı plan tipi özelliğinde olup yapıda ahşap tavan, dolap, ocak bulunmaktadır.

Şekil 25. Güneydoğu cephesi

Şekil 26. Güneybatı cephesi

3.2. Konut Yerleşiminin Özellikleri

Tokat kent merkezi iki dağın arasında konumlandığından dolayı parseller ve yapı nizamı birbirine yakın konumlanmıştır. Yola cephesi olan yapılar genel olarak yol cephesine bitişik konumlanmakla birlikte çoğunun arka bahçesi bulunmaktadır. Miras yoluyla parsel bölünmesi

ve imar planında öngörülen yolu açılması ile bahçe içerisinde yer alan konutların bazılarının geniş bahçeleri bölünmüş ve ufalmış durumdadır.

Kentsel sit alanındaki yapılarda genellikle girişler yol cephesinden olmaktadır. İnceleme alanındaki 14 adet yapının 1, 5, 6, 7, 8, 11 envanter numaralı olanlarında yol cephesinden, 2 ve 4 envanter numaralı olanlar avludan, 3 ve 12 numaralı olanlar taşlıktan ve 9, 10 ve 13 numaralı yapılara bahçeden giriş sağlanmaktadır (Çizelge 6-9).

3.3. Plan Özellikleri, Tipleri ve Elemanları

Bu bölümde incelenen yapıların plan özellikleri, tipleri ve plan elemanlarından söz edilmektedir.

Plan özellikleri ve tipleri

Yapılar genellikle zemin kat, ara kat ve birinci kat olarak yapılmış olup, birinci katta çeşitli şekillerde çıkmalar mevcuttur. Karşılaştırmalı çalışmada incelenen yapılardan 1, 4, 5, 10, 12 ve 13 numaralı konutlarda ara kata rastlanmıştır.

Sofalı Plan tiplerine sahip konutların odaları, Türk Evi odasının tüm özelliklerine sahiptir. Odalarında sedir, ocak, gömme dolap (yükçük), niş, lambalık, raf (sergen) gibi sabit donatıların bir kısmı ya da hepsi mevcuttur [11].

Sedat Hakkı Eldem tarafından yapılan tipoloji sınıflandırılması göz önünde alınarak yapılan karşılaştırmalı çalışmada iç ve dış sofalı plan tiplerine rastlanmıştır (Çizelge 6-9).

Yapıların giriş katı olan zemin katında genellikle ıslak hacimler, depo, içerisinde ocak bulunan mutfak gibi servis mekânlarının yanı sıra hayvanların konulması için bulunan ahırlar günümüzde odunluk olarak kullanılmaktadır.

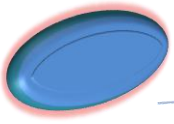
Ara katlar ve üst katlar yaşam mekânlarının bulunduğu bölümlerdir. Bu nedenle bu kattaki odalarda süsleme elemanları zemin kata göre daha fazladır. Ara katların yüksekliğinin az olması bu odaların kışık olarak kullanıldığı anlamına gelir.

Tokat ilinde incelenen konutlarda harem-selamlık olarak iki ayrı girişi olan yapılar bulunduğu gibi tek giriş ile ulaşılan yapılarda mevcuttur. Harem-selamlık konut örneklerinde iki adet benzer özelliklere sahip yapıların yan yana bir araya gelmelerinden oluşmuştur. Oda sayıları eşit olmakla birlikte yapılardan birinin diğerine oranla daha küçük olduğu gözlenmektedir. 1. katlarda katlar arası geçiş sağlanmaktadır.

Evlerde yaşayan insanlarla görüşüldüğünde; aile yaşantısında erkek evlatların ailesiyle birlikte yaşadığı bilgisi alınmıştır. Büyük yapıda erkek evladın anne, baba, evlenmemiş kardeşler ve kendi ailesiyle yaşadığı; oda sayıları eşit fakat daha küçük bitişik yapıya ise “kız hakkı” denildiği ve bu evin miras yoluyla evlenen kız çocuklarına verildiği öğrenilmiştir.

Plan elemanları

Dış mekân plan elemanları: Tokat Evleri'nde genellikle yapıya girişler yol tarafından, avlu veya taşlıktan yapıldığı için bahçeler genellikle yapıların arka kısmında bulunur. Yapılarda avlu genellikle yer alan bir mekândır. Avlunun olmadığı yerlerde oda kapılarının açıldığı geniş holler yani sofalar bulunmaktadır (Çizelge 6-9).

Bahçelerde genellikle müştemilât, kuyu, havuz, çeşme ve tandır gibi elemanlar bulunmaktadır. Ancak, incelenen ve karşılaştırmalı tabloda yer alan yapıların çok azında müştemilâta rastlanmıştır (Çizelge 6-9).

Müştemilât-Su Kuyusu-Havuz-Çeşme-Ocak: Karşılaştırmalı çalışmada incelenen yapıların bahçelerinde müştemilât, su kuyusu, havuz, çeşme, ocak gibi elemanlar mevcuttur (Çizelge 6-9).

İç mekân plan elemanları: İç mekân plan elemanları; yaşama mekânları, servis mekânları ve ıslak hacim mekânları olarak üç grupta incelenmiştir.

Yaşama mekânları

Sofa: Yapılarda arsa konumuna bağlı olarak sofa en iyi ışığı ve manzarayı görecektir şekilde genellikle yol cephesinde üst katlardan çıkmalı olacak şekilde konumlanmıştır. Bu çalışma sırasında incelenen konaklar arasında iç, orta ve dış sofalı plan tipleri örnekleri yer almaktadır. Çıkmanın olduğu yerde ikili pencere sırası ve ahşaptan yapılmış sedir bulunmaktadır. Tavan süslemeleri hemen hemen her sofada görülmektedir.

Odalar: Yapı içinde belirli eylemleri kendi başlarına karşılayan birimlerdir. Farklı büyüklük ve şekillerde düzenlenmiştir. Konutlarda başoda olarak adlandırılan, diğerlerinden daha büyük ve özel mekânsal özellikte düzenlenmiş odalar bulunur. Bunlar genellikle çıkıntılarla sokağa yönlendirilmiştir. Türk Evi'ndeki başoda, bir fonksiyonu olan günlük oturma, dinlenme, misafir ağırlama, yatma amaçlı kullanılan odalar olup diğer odalardan daha büyük ve özenli süslemeye sahip olabilir. Odalar arası işlevsel farklılık görülmemesine karşılık, kullanımalarında mevsimlere göre farklılaşma vardır. Pek çok evde, yazın başka kışın başka oda kullanılır.

Servis mekânları

Evlerin servis mekânları ahır ve odunluk ile mutfak başlıkları altında incelenmiştir.

Ahır ve odunluk: Karşılaştırmalı çalışmada incelenen yapılara bakıldığında Tokat Şehir Merkezi'nde ve Niksar Merkez'de hayvancılık yapılmaması dolayısıyla bu işlev için herhangi bir mekân ayrılmadığı görülmektedir. Yapılan karşılaştırmalı çalışmalarda incelenen konutların hiçbirinde ahır veya ağıl mekânına rastlanılmamıştır (Çizelge 6-9).

Genellikle yakacak olarak kullanılan odun ve kömürün muhafaza edileceği alanlara ihtiyaç duyulması, yapılarda odunluk mekânının bulunmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu mekânlar genellikle girişe yakın olarak, yapının içinde veya konuta bitişik müştemilâtlarda konumlanmıştır.

Bodrum katı bulunan yapılarda genellikle odunluk olarak kullanılan kısımlar buralardır (Çizelge 6-9).

Mutfak: Tokat'ta incelenen konutlarda mutfak olarak kullanılan kısımların diğer yaşama mekânlarından belirgin bir şekilde ayrıldığı görülebilmektedir. Bu mekânlarda, yapı ilk yapıldığı zaman inşa edilen ocaklar ve dolapların olduğu görülmektedir. Mutfak genellikle evlerin köşelerinde, alt kata veya zemin kata yapılmıştır. Yapılan karşılaştırmalı çalışmada incelenen yapıların hiç birinde bodrum katta mutfak mekânının bulunmadığı; mutfak

mekânının 1, 3, 8, 9, 11, 12, 13 nolu konutlarda zemin katta, 5, 10 nolu konutlarda ara katta ve 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13 nolu konutlarda ise 1.katta olduğu görülmektedir (Çizelge 6-9).

Islak hacim mekânları

Evlerin ıslak hacim mekânları Helâ ve Abdesthâne başlığı altında incelenmiştir.

Helâ-Abdesthâne: Yapılan çalışmalarda helâ hacimlerinin ilk yapıldıklarında konut içerisinde olduğu, daha sonraları bina dışından izlenebilen özgün olmayan eklentilerin olduğu görülmektedir. Genellikle merdiven altlarında konumlanan bu mekânlar ileriki zamanlarda konutun içerisinde bir alan çevrilerek bu alanlara taşınmıştır. Evlerin içinde her katta bulunan ortası delik büyük bir mermer taş yerleştirilerek yapılan helâlar bulunur.

3.4. Mimari Elemanlar

Yapıdaki mekân elemanları sedirler, yüklük ve dolaplar, gusulhâneler, ocaklar ve merdivenler başlıkları altında incelenmiştir.

Sedirler: Geleneksel Tokat Evlerinde genellikle çıkma olan odalarda veya pencere kenarlarında dışarının rahat seyredebileceği şekilde yerden 40-50 cm yüksekliğinde pencere hizasına kadar gelen duvar boyunca uzanan sabit ahşaptan yapılan oturma elemanlarıdır.

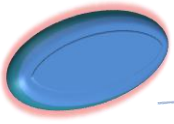
Yüklük ve dolaplar: Geleneksel evlerde odaların birden çok fonksiyonunun olması (oturma, yatma, yemek yeme), eşyaların konulacağı dolapların olmasını zorunlu hale getirmiştir. Evlerde yatak, yorgan, sandık vb. yükleri koymaya mahsus, tahtadan, genellikle duvar boyunca olan sabit, büyük ve geniş dolaplar vardır. Bazı dolaplarda oymaların olması estetik anlayışın ne denli gelişmiş olduğunu gösterir. Karşılaştırmalı çalışmada incelenen yapılarda bulunan ahşap dolaplar Çizelge 5'de gösterilmiştir. Mutfak mekânlarında bulunan dolaplar çok gözlü olup diğer yaşama mekânlarında yer alan dolapların bazılarının içinde gusülhane, bazılarının ortalarında ocak vardır.

Ayrıca karşılaştırmalı çalışmada incelenen yapılarda bulunan alçı mumluk ve aynalık detayları Çizelge 4'de gösterilmiştir.

Gusülhâneler: Yatılan bazı odalarda büyük bir dolap şeklinde, mangal ateşiyle ısıtılan, zemini tuğla veya metal kaplı bir yer bulunur. Yıkama ve temizlenme mekânı olarak kullanılan bu bölümler genellikle dolap içinde bir göz olarak ayrılmış mekânlardır.

Ocaklar: Büyük konaklarda, mutfağı ısıtmak ve yemek pişirmek için etrafı siperli, üstünde dumanı çekmek için koni şeklinde davlumbazı olan ocaklar bulunmaktadır. Bu ocaklar mutfak olarak kullanılan mekânlarda bulunduğu gibi, bazı yapıların diğer odalarında bulunan dolapların orta aksında yer almaktadır.

Merdivenler: Evlerin içinde bulunan merdivenler genellikle ahşaptır. Merdiven basamaklarının kenarında bel hizasına kadar yapılan merdiven parmaklığı, tahtadan oymalı olarak yapılmıştır. Yapı içerisinde kullanılan merdivenler ahşap olup taşlık kısmında bulunan merdivenler yıkamaya ve dış ortam koşullarına dayanıklı olması için taştan yapılmıştır. Karşılaştırmalı çalışmalarda yapı içinde bulunan merdivenler çeşitlerine göre incelenmiştir. Tokat Evlerinde görülen ahşap merdiven korkuluğu detayları Çizelge 3'de gösterilmiştir.

Tavan kaplaması: Tavan süslemeleri Türk mimarisinin özel ve önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Ev tavanları ahşaptır. Genel olarak çıtalı ahşap tavan vardır. Bazı odaların tavanında ahşap süslemeler vardır.

3.5. Cephe Özellikleri, Tipleri ve Elemanları

Çıkmalar: Geleneksel konutlarda genellikle birinci katta yapılan çıkmalar manzaranın daha iyi görülebilmesinin, iç mekânın daha fazla ışık almasının, eğri olan parselde yapılan binanın çıkmalarla odaların daha düzgün olmasının ve genellikle başoda olan çıkmanın olduğu odaların öneminin cepheden de anlaşılabilirliğinin sağlanması için yapılır.

Kapılar: Evlerin çoğunda sokak kapısı nişi içeriye çekilmiştir. Giriş nişi olmayan evlerde kapı, duvar hizasında ve sokak üstündedir. Eski evlerin sokak kapıları iki kanatlı ve tahta olup çeşitli motiflerle süslenmiştir. Kapılar dış tesirlere dayanıklı olması için sert ağaç meşeden, yağmura maruz kalmıyorsa çamdan yapılmıştır. Oda kapıları ve iç kapılar genel olarak tek kanatlı ve düzdür. Eğer ışık gerekiyorsa dış kapı üstünde pencereler yapılmıştır. Kapılar kentte demirciliğin güzel örnekleri olan tokmaklar (şakşaklar), 'çekecek' adı verilen demir halkalar, anahtar ağızlıklar, kilitler ve kapı kolları ile süslüdür (Çizelge 2).

Pencereler: İçeriye bol ışık ve hava girmesi için genellikle büyük pencereler yapılmıştır. Üst kat pencerelerinin zeminden yüksekliği, alt kat pencerelerinin zeminden yüksekliğinden daha azdır. Zemin kat ve birinci kat pencerelerinde demir parmaklıklar vardır. Parmaklıklarda estetik unsurlar görülmektedir (Çizelge 1).

Cephe süslemeleri ve silmeler: Tokat'ın eski evleri, genellikle iki veya üç katlı olup ahşaptan yapılmıştır. Duvarları ahşap, çatki arası kerpiç dolgudur. Dış cephe yatay olarak ağaç malzeme ile kaplanmıştır. Temeller ve zemin kat taştan yapılmıştır. Ağaç giriş kapıları çift kanatlı, oyma, kapı kollu veya tokmaklıdır. Giriş kapısı çoğunlukla giriş nişi ile içeri çekilmiştir.

Saçaklar: Saçaklar Türk mimarisinin karakteristik unsurlarından biri olup bina duvarını yağmurdan korumak amacıyla yapılmıştır. Genel olarak görülen küçük saçaklarda desteğe gerek yoktur. Merteklerin ileri uzatılmasıyla yapılır.

Çatılar: Binaların içini yağmur ve güneşten korumak için üzerine kiremit döşenerek su geçirmez ve akıntılı vaziyette yapılır. Bitişik evlerde kırma çatı kullanılır. Çatılar saçaklı ve alaturka denilen tek oluklu kiremitle kaplıdır.

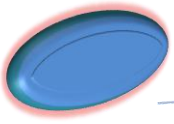
3.6. Malzeme ve Yapım Tekniği

Bu kısımda karşılaştırmalı çalışmada incelenen yapılar; temel, duvar, döşeme, tavan ve çatı alt başlıklarında malzemeleri ve yapım tekniği olarak açıklanmaktadır.

Temeller ve yapım tekniği

Bodrum katta herhangi bir kazı yapılmadığı için mevcutta var olan yapının temeli hakkında kesin bilgiye ulaşmamız imkânsızdır. Ancak, o dönemde yapılan uygulamalar temeller hakkında fikir vermektedir. Toprak altında kalan bodrum kat duvarlarının moloz taş olması, taş duvarlar altında mütemadi temel olduğunu göstermektedir.

Duvar malzemesi ve yapım tekniği

Yapı duvarlarında kullanılan ahşap çatkı arası kerpiç dolgu sistemi duvarların ahşap olduğunu gösterir. Sonradan yapıya eklenen özgün olmayan mekânların duvarlarının yapımında tuğla kullanılmıştır. Geleneksel yapıların çoğunda duvar malzemesi genel olarak tuğla ve ahşaptır. Özellikle Nıksar bölgesinde incelenen konutlarda ahşap çatkı arası kerpiç dolgu tekniği ile inşa edilen yapının dış duvarlarında bağdadının üzerinin sıvanmadığı görülmüştür.

Bodrum veya zeminde yer alan moloz taş duvarlarda kalınlıkları 50 cm ile 80 cm arasında değişen moloz taş duvarlar ahşap hatıllarla desteklenmektedir.

Ahşap çatkı sisteminde ana amaç oda köşelerinden itibaren eşit aralıklarla yaklaşık 120 cm ile 150 cm arasında yerleştirilen ana dikmeler ve ana dikmeler arasında 30 cm ile 50 cm aralığında yerleştirilen ara dikmelerden oluşturulur. Duvar yüzeyindeki kapı ve pencere boşlukları yatay hatıllarla desteklenir. Yapının köşe noktalarından itibaren 30°, 45°, 60° lik eğimlerle yapılan payandalar dikmelere destek verir ve bu sistem arasına kerpiç dolgu yerleştirilir.

Döşeme-tavan malzemesi ve yapım tekniği

Yapıların zemin döşemelerinin mekânın işlevine göre kullanım amaçlarına bağlı olarak değiştiği görülmektedir. Girişte yer alan avlu veya taşlık kısımlarının dış ortam koşullarına daha çok maruz kalması ve temizlenebilir olması nedeniyle seçilen taş kaplamalar, ıslak hacim mekânlarında hijyen açısından rahat kullanım sağlayan taş kaplamalar ve yapının içerisindeki yaşama mekânlarında bulunan ahşap kaplamalar buna örnektir.

Bu kaplamalar duvarların üzerine atılan ahşap hatılların döşenerek üzerlerinde yapılan tek yönlü kirişlerin üzerine kiriş yönüne ters, oda uzunluğunda yapılan ahşap kaplaması ile oluşur Tavanlarda ise yaşama mekânında özellikle başodalarda ve sofalarda görülen göbekli ahşap tavanlar diğer odalarda yerini rabitalı ahşap kaplamaya bırakmıştır.

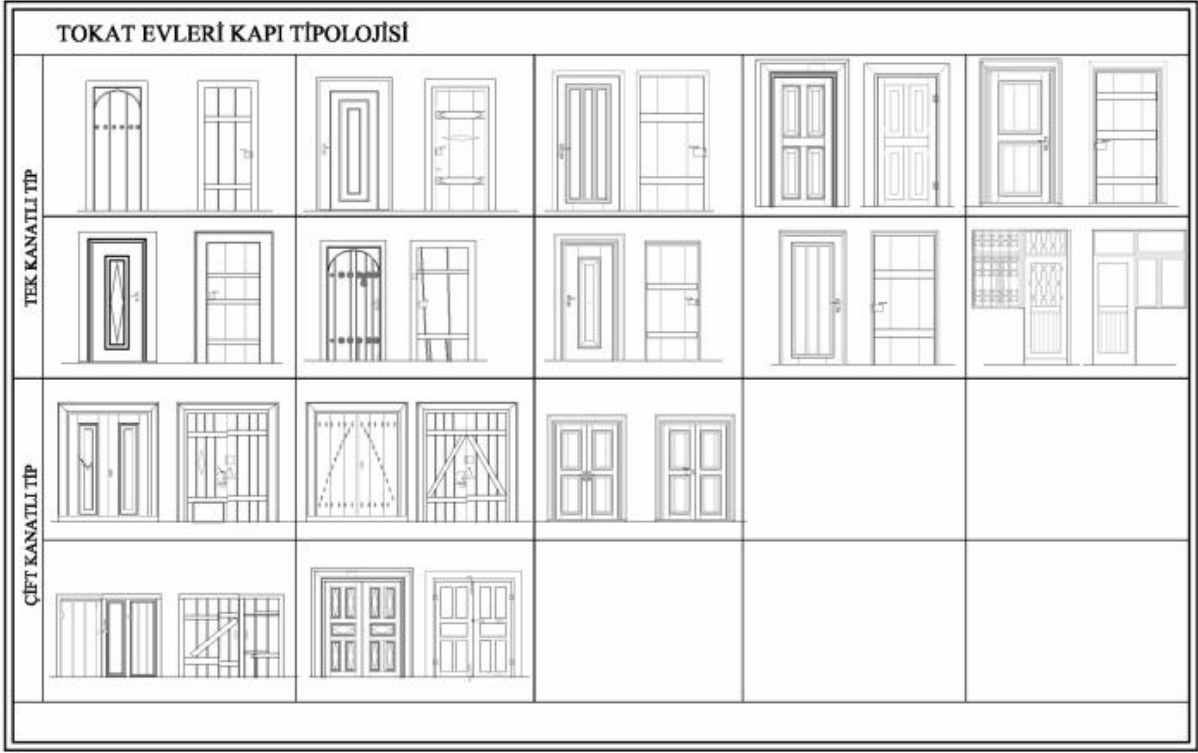
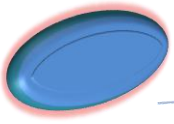
Odunluk, depo gibi alanlarda ise ahşap kirişlemelerin üzerinin kaplanmamış olması mekânların önemine göre düşünülen estetik kaygıyı gösterir.

Çatı malzemesi ve yapım tekniği

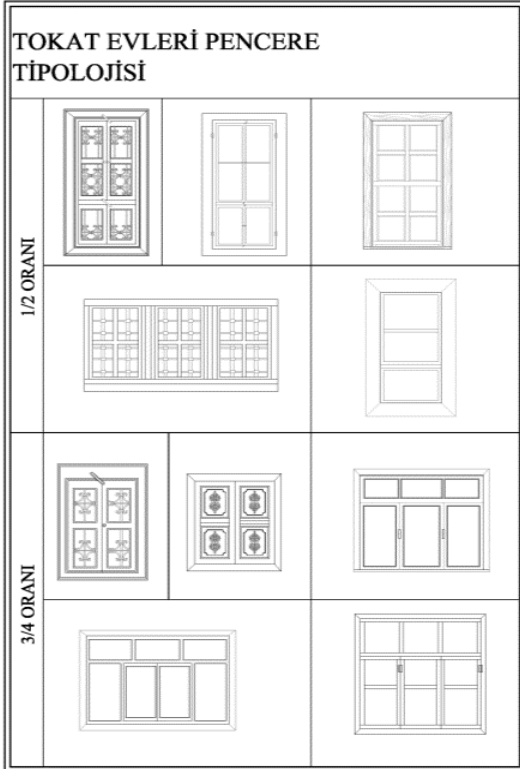
Karşılaştırmalı çalışmada incelenen yapılara bakıldığında çatı formlarının birbirine benzediği ve kırma çatılı oldukları görülmektedir. Bulunduğu bölge yağış alma ve kar yükü itibari ile çok dik eğim gerektirmeyen çatı eğimleri % 30 - % 33 arasında değişmektedir. Çatı saçakları yapının dış duvarlarının yağmur ve kar sularından etkilenmemesi için geniş yapılmıştır ve saçak altları ahşap kaplama ile kaplanmıştır.

Ahşap oturtma üzerine yapılan çatılar 45 derecelik açı ile kırılan kırma çatı tipindedir. Genellikle birinci katta bulunan çıkma üzerinde üçgen alınlık kullanılarak o bölümün vurgusu artırılarak öne çıkması sağlanmıştır. Çatı üzerinde su tahliyesini sağlamak için yağmur olukları ve binada köşelerden cephe boyunca inen yağmur iniş boruları vardır.

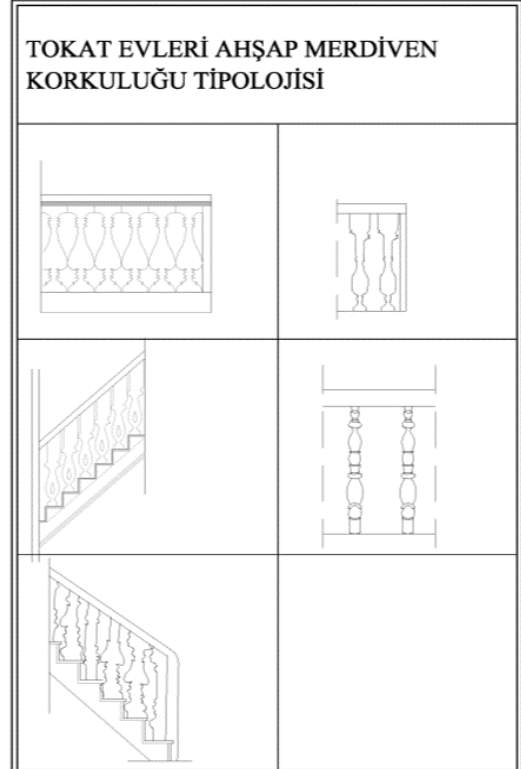
Çatılar ahşap dikmeler, bu dikmeleri birbirine bağlayan aşıklarla payanda ve kuşaklamalardan oluşmaktadır. Çatı örtüsü alaturka kiremittir.

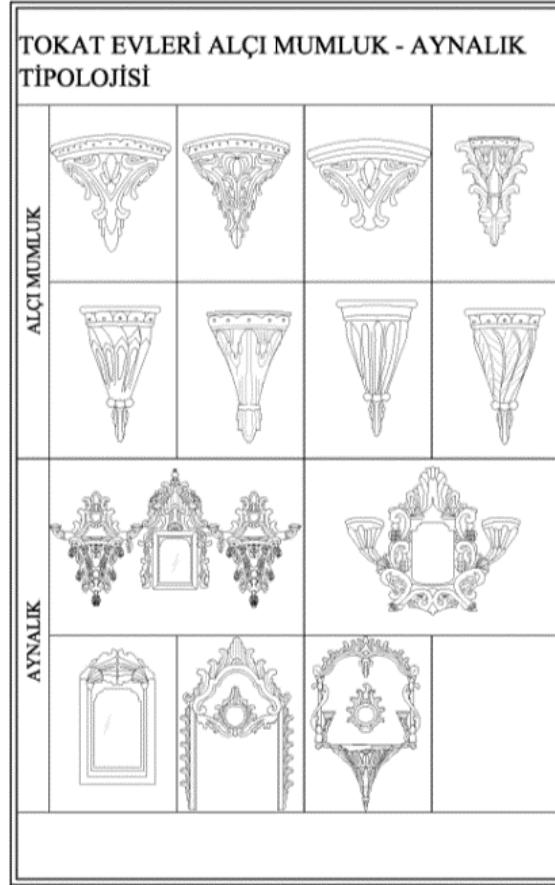
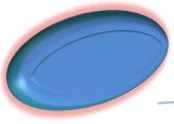
Çizelge 1. Tokat evleri kapı tipolojisi [12]

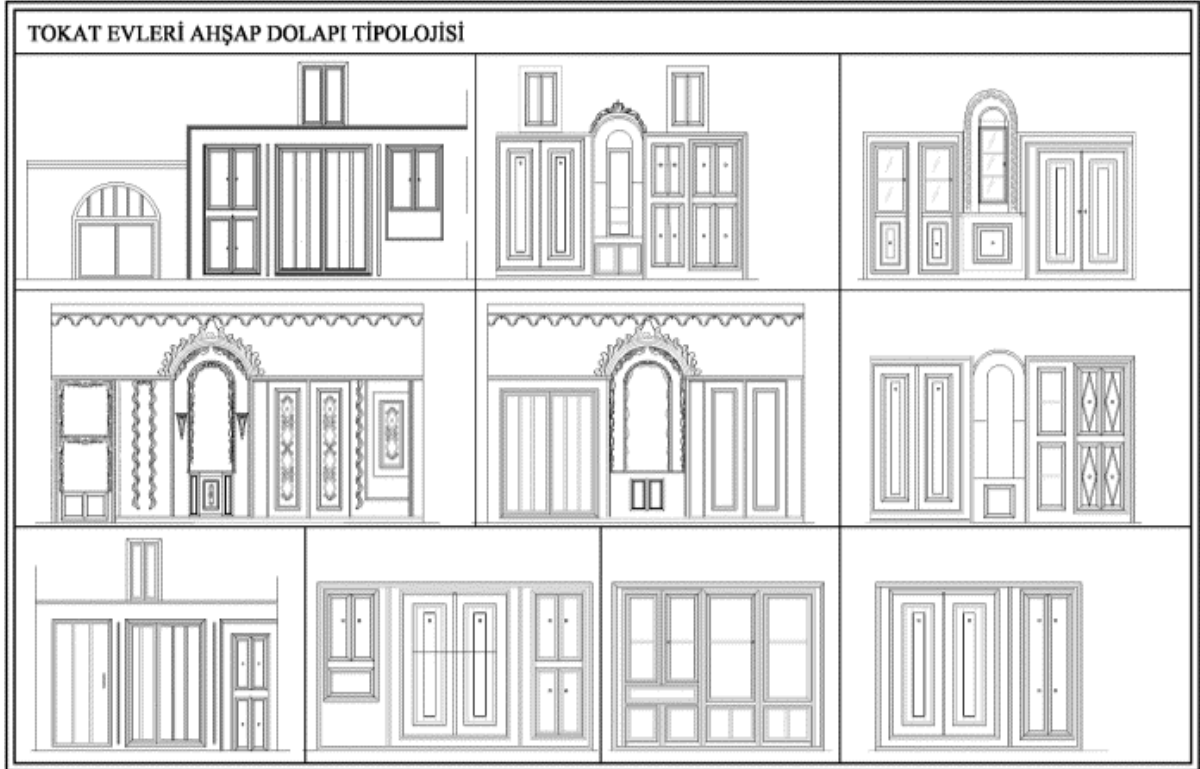
Çizelge 2. Tokat evleri pencere tipolojisi [12]

Çizelge 3. Tokat evleri ahşap merdiven korkuluğu tipolojisi [12]

Çizelge 4. Tokat evleri alçı mumluk-aynalık tipolojisi [12]

Çizelge 5. Tokat evleri ahşap dolap tipolojisi [12]

KONUT TİPİ	VAZİYET PLANI	BODRUM KAT PLANI	ZEMİN KAT PLANI	ARA KAT PLANI	BİRİNCİ KAT PLANI	GÖRÜNÜŞ	İç Mekan Elemanları			
							Terraz	Mutfak	Ocak	Sesiz
1. TOKAT MERKEZİ İNŞAATİ (TOKAT-MERKEZ)							●	●	●	●
2. TOKAT MERKEZİ İNŞAATİ (TOKAT-MERKEZ)							●	●	●	●
3. TOKAT MERKEZİ İNŞAATİ (TOKAT-MERKEZ)							●	●	●	●
4. TOKAT MERKEZİ İNŞAATİ (TOKAT-MERKEZ)							●	●	●	●

Çizelge 6. Karşılaştırmalı çalışma (Tokat-Merkez) [12]

KONUT TİPİ	VAZİYET PLANI	BODRUM KAT PLANI	ZEMİN KAT PLANI	ARA KAT PLANI	BİRİNCİ KAT PLANI	İKİNCİ KAT PLANI	GÖRÜNÜŞ	İç Mekan Elemanları			
								Terraz	Mutfak	Ocak	Sesiz
1. TOKAT MERKEZİ İNŞAATİ (TOKAT-MERKEZ)								●	●	●	●
2. TOKAT MERKEZİ İNŞAATİ (TOKAT-MERKEZ)								●	●	●	●
3. TOKAT MERKEZİ İNŞAATİ (TOKAT-MERKEZ)								●	●	●	●

Çizelge 7. Karşılaştırmalı çalışma (Tokat-Merkez) [12]

Yapı No	Yapı Adı	Yapı Tipi	Yapı Durumu	Yapı Alanı (m ²)	Yapı Yüksekliği (m)	Yapı Kat Sayısı	İç Mekan Özellikleri			
							Tavan	Merdiven	Çelik	Sesiz
1	1. YERLİK İKİ KATLI KENTSEL KONUT	İ. Y.	BARUT	100	10	2	●	●	●	●
2	2. YERLİK İKİ KATLI KENTSEL KONUT	İ. Y.	BARUT	100	10	2	●	●	●	●
3	3. YERLİK İKİ KATLI KENTSEL KONUT	İ. Y.	BARUT	100	10	2	●	●	●	●

Çizelge 8. Karşılaştırmalı çalışma (Tokat-Merkez) [12]

Yapı No	Yapı Adı	Yapı Tipi	Yapı Durumu	Yapı Alanı (m ²)	Yapı Yüksekliği (m)	Yapı Kat Sayısı	İç Mekan Özellikleri			
							Tavan	Merdiven	Çelik	Sesiz
1	1. YERLİK İKİ KATLI KENTSEL KONUT	İ. Y.	BARUT	100	10	2	●	●	●	●
2	2. YERLİK İKİ KATLI KENTSEL KONUT	İ. Y.	BARUT	100	10	2	●	●	●	●
3	3. YERLİK İKİ KATLI KENTSEL KONUT	İ. Y.	BARUT	100	10	2	●	●	●	●

Çizelge 9. Karşılaştırmalı çalışma (Tokat-Niksar) [12]

4. Sonuç

Tokat ilinde yapılan karşılaştırma sonucu incelenen yapılarla ilgili şu tespitlerde bulunulmuştur:

Yapılar yolların sınırladığı parsellerin oluşturduğu arazi üzerinde genellikle yola cepheli olarak konumlanmış olup bahçe veya avluya sahiptir (Çizelge 6-9). Yapılan çalışmalarda tek katlı bir yapıya rastlanılmamış, genellikle zemin üzeri bir katlı olup, zemin üzeri iki katlı yapılar da bulunmuştur (Çizelge 6-9). Genellikle toprağa bir kısmı gömülü olan bodrum katları kargir, üst katlar ise ahşap çatki arası kerpiç dolgu olarak inşa edilmiştir. Geleneksel tarzda inşa edilmiş konutların zemin kat avlu veya taşlık mekânı döşemesi genellikle taş kaplama olmaktadır.

Tokat Merkez'de incelenen yapılar genellikle bitişik nizam olup, Niksar ilçesinde incelenen yapılardan bazıları bahçe içerisinde ayrıık nizam olarak konumlanmıştır (Çizelge 6-9). Yapıların çatıları kırma veya beşik çatı olup, çatı örtüleri alaturka kiremit çatıdır (Çizelge 6-9). Yapıların plan özelliklerine bakıldığında plan tipinin belirleyici özelliği olan sofa mekânlarında iç sofalı, orta sofalı ve dış sofalı plan tipine rastlanmıştır (Çizelge 6-9). Yapıların bodrum katları genellikle depo ve odunluk olarak kullanılmakta, zemin katlarda servis mekânları ve ıslak hacimler bulunmakta, üst katlar ise yaşama mekânı olarak kullanılmaktadır. Yaşama mekânı olarak kullanılan üst katlarda bulunan odalar diğerlerine göre daha zengin bir süsleme ile yapılmıştır. Ahşap göbekli tavanlara, alçı süslemelere, sedirlere ve ahşap dolaplara bu katlarda rastlanılmaktadır.

Evlerin cephelerine bakıldığında çıkmaların üst katlarda olduğu ve çıkma tiplerinin tabloda verildiği üzere birbirinden farklı olduğu görülmektedir. İncelenen yapıların sokaktan giriş kapılarının çift kanatlı olup oda kapılarının tek ahşap kapı olduğu görülmektedir. Yapıların zemin katlarının mahremiyeti sağlamak açısından daha küçük ve az sayıda, kareye yakın pencereye sahip olmasının yanında, üst katların ışıktan ve manzaradan maksimum faydalanılacak düzeyde sayıda yapıldığı görülmektedir. Evlerin cepheleri sade olmasına rağmen pencere söveleri ve kat silmeleri ahşap çıtalarla süslenmektedir. Tokat Merkez'deki 6 ve 7 envanter numaralı olanlar hariç diğerleri konut yapısıdır.

5. KAYNAKLAR

1. **Gökbilgin, T.** (1974). Tokat. *İslam Ansiklopedisi*, 12(1). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 400-404.
2. **Eravşar, O.** (2004). *Tokat Tarihi su yapıları(Hamamlar)*. Konya: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Baskı Erman Ofset, 5.
3. **Aktüre, S.** (1978). *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 143-186.
4. **Aksulu, I.** (1994). *Fetihten Osmanlı Dönemine Kadar Tokat Şehri Anıtları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 9-17, 263-265.
5. **Kuntay, O.** (1982). *Tokat Kenti'nin Tarihsel Gelişmesi ve İmar Planı Çalışmalarına Yardımcı bir Araştırma*. Trabzon, 3.
6. **Çal, H.** (1988). *Tokat Evleri*. (Birinci Baskı). Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 894, 46-47.
7. **Cinlioğlu, H.** (1973). *Osmanlılar Zamanında Tokat* (Kısım 4). Tokat: Barış Matbaası, 52.
8. **Anonim.** (1984). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu, Envanter Kaydı.
9. **Anonim,** (2010). *Merkez ve İlçeleri Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Envanteri*. Tokat: Tokat Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü.
10. **Aydınğün, M.S.** (2001). *Niksar Arkeolojik Sit Alanı İçerisinde Sokak Silüetleri Rölöveler*. Ankara: İller Bankası İmar Planlama Dairesi Başkanlığı, 3.
11. **Eldem, S. H.** (2007). *Türk Evi Osmanlı Dönemi* (Cilt 1). İstanbul: Taç Vakfı Yayınları, 16-20.
12. **Yaprak Başaran, E.** (2014). Tokat İli Mustafa Yılmaz Evi Restorasyon Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 147-208.

İBN HALDÛN'UN NÜBÜVVET ANLAYIŞI (MUKADDİME BAĞLAMINDA)

Doç. Dr. Enver BAYRAM
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

İbn Haldûn sosyoloji, tarih, coğrafya, siyaset gibi farklı konularda fikir beyan eden çok yönlü bir alimdir. Ayrıca o, dinî ilimler alanında görüşlerini açıklamıştır. Bundan dolayı İbn Haldûn'un genel olarak dünya bilim tarihinde, özel olarak da İslam bilim ve sosyal bilim tarihinde çok önemli bir yerinin olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında onun Mukaddime adlı eseri her şeyden önce bir tarih felsefesi kitabıdır. O, bu eserinde diğer ilimlere yer verdiği gibi nübüvvet konusuna da değinmektedir. Öncelikle o, nebi ve resul kavramına değinmektedir. Yine bu kavramlar arasındaki farkı belirtmektedir. Vahiy tanımlayan İbn Haldûn onun mahiyeti hakkında da bilgiler vermektedir. Buna göre vahiy, Allah'ın melek vasıtasıyla peygamberlere ilettiği mesajdır. Ya melek, insan suretine girerek peygambere vahiy getirir ya da peygamber meleğin manevi derecesine yükselerek vahiy alır. Peygamber için bu iki durum da söz konusudur. Böylece o, meleğin peygamberle zil sesine benzeyen bir ses aracılığıyla ya da meleğin insan şekline girmesiyle iletişim kurmasına değinir. Bu konuda Kur'an'da geçen şu ayeti hatırlatır: "Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip izni ile dilediğini vahiyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir." (eş-Şûrâ 42/51). Bunun yanında İbn Haldûn, vahyin peygambere çok zor şekilde geldiğini belirtmektedir. Hatta peygamberin vahiy alırken çok soğuk günlerde bile terlediğini ifade etmektedir. Mucizenin peygamberliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu ve onu ispat ettiğini belirtmektedir. Yine bu hususta mucize, keramet ve sihir arasındaki farka dikkat çekmektedir. Bunun yanında vahiy-rüya ilişkisine değinmekte ve peygamberlerin rüyasının vahiy olduğunu bildirmektedir. İbn Haldûn peygamberlerin peygamberlikten sonra günah işlemedikleri gibi peygamberlikten önce de günah işlemedikleri kanaatinde. Bu hususta o, peygamberin yaşadığı somut olayları örnek olarak vermektedir. Yine o peygamberlerin Allah'ın izniyle gelecek ile ilgili haberler verebileceğini belirtmektedir. Ancak kâhinlerin ve sihirbazların geleceğe ait verdiği haberlerin doğruyu yansıtmadığını ifade etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İbn Haldûn, Mukaddime, Nübüvvet, Vahiy.

IBN KHALDUN'S UNDERSTANDING OF PROPHETHOOD (WITHIN THE CONTEXT OF MUQADDİMAH)

ABSTRACT

Ibn Khaldun is a versatile scholar who expresses opinions on different topics such as sociology, history, geography and politics. He also expressed his views in the field of religious sciences. Therefore, we can say that Ibn Khaldun has a very important place in the history of world science in general and in the history of science and social science in particular. In addition, his work called Muqaddimah is above all a history philosophy book. He mentions the subject of prophethood as well as other sciences in this work. First of all, he refers to the concept of messenger and prophet. It also indicates the difference between these concepts. Ibn Khaldun, who describes the revelation, also gives information about his nature. According to this, the revelation is the message that God transmits to the prophets through the angel. Either the angel enters the human form and brings revelation to the prophet, or the prophet rises to the spiritual

degree of the angel and receives the revelation. These two conditions are in question for the Prophet. Thus, it refers to the angel's communication with the prophet through a sound similar to the ringing tone, or by the angel getting into human form. In this regard, it reminds the following verse in the Qur'an: "It is not fitting for a man that Allah should speak to him except by inspiration, or from behind a veil, or by the sending of a messenger to reveal, with Allah's permission, what Allah wills: for He is Most High, Most Wise." (eş-Şûrâ 42/51). In addition, Ibn Khaldun states that the revelation came to the prophet very difficultly. He even states that the prophet sweated while taking revelation even on very cold days. He states that miracle is an integral part of prophecy and proves it. Again, in this regard, it draws attention to the difference between miracle, miracle and magic. He also touches on the revelation-dream relationship and reports that the dream of the prophets is revelation. Ibn Khaldun believes that the prophets did not sin after the prophecy, nor did they sin before the prophethood. In this regard, he gives an example of the concrete events that the prophet experienced. He also states that the prophets can give news about the future with the permission of Allah. However, he states that the news of the priests and wizards of the future does not reflect the truth.

Keywords: Ibn Khaldun, Muqaddimah, Prophethood, Revelation.

GİRİŞ

İbn Haldûn, 1 Ramazan 732'de (27 Mayıs 1332) Tunus'ta doğmuştur. Aslen Yemenli olduğu için Hadramî, Tunusta doğduğu için Tûnisî, hayatının büyük kısmını Kuzey Afrika'da geçirmesi nedeniyle de Mağribî nisbesiyle anılmıştır.¹ İbn Haldûn ilk bilgilerini kendini ilme adanmış olan babası Muhammed'den almıştır. Bundan sonra Muhammed b. Sa'd b. Bürâl el-Ensârî'nin derslerine devam etmiştir. Bunun yanında Muhammed b. Şevvâş ez-Zerzâlî, Ahmed b. Kassâr, Muhammed b. Arabî el-Hasâyirî, Muhammed b. Bahr, Muhammed b. Câbir el-Vâdîâşî gibi âlimlerden Arap dili ve edebiyatıyla alakalı dersler okumuştur. Ayrıca hafızlığını tamamlayıp Zevâvî'den kıraat ilmini öğrenmiştir. Yine Abdülmüheymin'den hadis ve siyer, Sattî'den fıkıh dersleri, Âbilî'den de fıkıh usulü tahsil etmiş, bunun yanında kelâm, mantık, felsefe ve matematik dersleri almıştır. Şiirle de ilgilenen İbn Haldûn birçok şiir ezberlemiştir. Hayatının ilk yirmi yılını Tunus'ta, yirmi altı yılını Cezayir, Fas ve Endülüs'te, dört yılını yine Tunus'ta, son yirmi dört yılını da Kahire'de geçiren İbn Haldûn buralarda çeşitli görevlerde bulunmuş, en son kadılık makamında iken yetmiş dört yaşında 26 Ramazan 808'de (17 Mart 1406) vefat etmiştir.²

Kitâbu'l-İber, Mukaddime, Şifâu's-Sâil li-Tehzîbi'l-Mesâil, Et-Tâ'rif, Lubâb'ul-Muhassal fî Usûli'd-Dîn İbn Haldûn'un eserlerinden bir kaçıdır. Mukaddime onun en meşhur eseridir. Bir giriş ve altı bölümden oluşmaktadır. Mukaddime müstakil bir kitap olarak yazılmamış, el-'İber'in altı ana bölüme ayrılan birinci cildi zamanla Muqaddime diye anılır olmuştur. Tarih yazıcılığı yöntemini içeren Muqaddime, tarihin konusu olan şeyleri var olmaları bakımından incelediği için de aynı zamanda bir ontoloji kitabıdır. Sosyal hayatın çeşitli yanlarına usul ve kavâidiyle değinmesi bakımından bir siyaset, iktisat, eğitim, ilim ve her şeyden önce bir tarih felsefesi kitabıdır.³

Mukaddime sosyal bilimlere yer vermesinin yanında İslamî ilimlere de değinmektedir. Bu hususta Kur'an ilimleriyle alakalı konulara da yer yer temas etmektedir. Nübüvvet, vahiy,

¹ Süleyman Uludağ, "İbn Haldûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1999), 19: 538; Abdülhak Adnan Adıvar, "İbn Haldûn", *İA* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977), 5/2: 739-740; İbn Haldûn, *Mukaddime*, çev. Zakir Kadiri Ugan (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1990), 1/Önsöz.

² Uludağ, "İbn Haldûn", 19: 538-541; Adıvar, "İbn Haldûn", 5/2: 739-740; İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/Önsöz.

³ Uludağ, "İbn Haldûn", 19: 541-543; Tahsin Görgün, "Mukaddime", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 31: 118; Adıvar, "İbn Haldûn", 5/2: 740-743; İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/Önsöz.

mucize, keramet, sihir, rüya gibi doğrudan Kur'an ilimlerinin ve Tefsir usulünün konuları arasında yer alan kavramları konu almaktadır. Biz de bu çalışmamızda İbn Haldûn'un söz konusu kavramlara yüklediği anlamlar çerçevesinde onun nübüvvet anlayışını ele almaya gayret edeceğiz.

1. Nübüvvetin Tanımı

Nübüvvet sözlükte “haber vermek” anlamındaki *neb*’ ya da “konum ve değeri yüksek olmak” manasındaki *nebve* (nübû’) kökünden türemiştir.⁴ Râgıb el-İsfahânî nübüvvet kelimesinin terim anlamını “Allah ile akıl sahibi kulları arasında dünya ve âhiret hayatlarıyla ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi için yapılan elçilik görevi” diye tarif etmiştir.⁵ Nebi kelimesi nübüvvet kökünden türemiştir. Risalet kavramı da nübüvvetle eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Her iki kavramda asıl unsur, Allah’ın emir ve yasaklarını insanlara ulaştırarak elçilik görevini yerine getirmektir. Allah’ın peygamber olarak gönderdiği kimseye *nebî* yanında *resul* de denir.⁶ Ancak İbn Haldûn, *Mukaddime*’sinde *resul* ve *nebi* kavramları arasında fark olduğunu belirtmektedir. Ona göre şeriat hükümlerini çingırak sesiyle alan kimseler *resul* değil *nebidirler*. Zira onlar *resulün* şeriat ve dinini teyit etmek üzere gönderilen habercilerdir.⁷ Dolayısıyla İbn Haldûn *nebîyi*, *resullerin* şeriatlerini uygulayan elçiler olarak görmektedir.

İbn Haldûn nübüvvetin belirtisi ve belgesi olarak üç madde sıralamaktadır. Birinci olarak peygamberler peygamberlik gelmeden önce *salah ehli* kimselerdir. Her türlü kötü işlerden kaçınırlar. İkinci olarak onlar *kavimleri* arasında *asaetli* ve *şerefli* bir soydan gelmişler ve onlar tarafından *himaye* edilmişlerdir. Üçüncü olarak ise *davalarında doğruluklarını* ispat edebilmek için *mucizeler* gösterebilen insanlardır.⁸

İbn Haldûn peygamberlerin gönderiliş amaçlarına da değinmektedir. Peygamberlerin, Allah’ın lütfu ve ezeli olan *esirgemesi* ile gönderildiklerini belirtmekte ve onların Allah ile kulları arasında *elçiler* olduğunu ifade etmektedir. Ona göre peygamberler Allah’ın emir ve yasaklarını insanlara anlatarak onların doğru yoldan çıkmamalarına vesile olur. Onlara her zaman *kurtuluş yolunu* gösterirler.⁹

2. Nübüvvet-Vahiy İlişkisi

Vahiy kelimesi sözlükte “hızlı bir şekilde ve gizlice söylemek, ilham etmek, işaret etmek” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise “Allah’ın bir emri, bir hükmü veya bilgiyi peygamberine gizli olarak bildirmesi” demektir.¹⁰ Vahiy kavramı Kur’an’da yetmiş aşkın yerde fiil kalıplarıyla, altı yerde de “*vahy*” şeklinde geçer ve bu âyetlerin çoğunda Allah’a,¹¹ insanlara¹² ve bunun dışında şeytana¹³ da nispet edilmektedir. Allah, peygamberler dışında

⁴ Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, “*Neb*’”, *Lisanü'l-Arab* (Beyrut: Daru sadr, 1414h.), 1: 162.

⁵ Ragıb İsfahanî, “*Neb*’”, *Müfredât*, çev. Yusuf Türker (İstanbul: Pınar Yayınları, 2012), 1416.

⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Nübüvvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33: 279.

⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/239.

⁸ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/18-21.

⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/216.

¹⁰ İbn Manzûr, “*Vhy*’”, 15: 379; İsfahanî, “*Vhy*’”, 1544; Yusuf Şevki Yavuz, “*Vahiy*”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 42: 440.

¹¹ Al-i İmran 3/44; Fussilet 41/6.

¹² Meryem 19/11.

¹³ el-En’âm 6/112, 121.

meleklerle,¹⁴ Hz. Musa'nın annesine,¹⁵ Havirilere,¹⁶ arılara,¹⁷ yer küresine¹⁸ ve göklere¹⁹ vahyettiğini belirtmektedir.²⁰

İbn Haldûn beşerî ruhların nevilerini üçe ayırmaktadır. Buna göre birinci grup ruhlar, ruhanî idrak derecesine erişemeyen ruhlardır. Bu sınıf tabiatı gereği aşağılık yönler dalarak ancak duygu ve hayal ile idrak edip belli kaide ve usullere göre hareket etmektedir. İkinci grup ruhlar ise ruhanî idrak derecesine erişen ruhlardır. Bunlar yüce şahsiyetler olup nefis ve ruhları tabiî hallerinde kaldığı için yüksek alemlere ulaşabilmişlerdir. Yine bunlar muhtaç oldukları ilim ve ruhanî bilgilerin nurları ile aydınlanmış kimselerdir. Birçok sırrı bilen ve tanrısal bilgileri bilebilen bu insanların bilgileri birinci gruptakilerin bilgileri gibi sınırlı değildir. İşte bu halet velilerin halidir.²¹

Üçüncü gruba gelince bu da peygamberlerin ruhlarıdır. İbn Haldûn'a göre peygamberlerin halk içinde bulunmaları, Allah ve melekleriyle münasebetlerine mâni değildir. Onlar riyazet gibi dış etkenlere bağlı kalmadan beşerî olan nefisleri kendiliklerinden tanrısal olan meleklik makam ve derecesine çıkarak ruhları bir anda ulvî alemlere ulaşır. Meleklerden tanrısal hitabı işitirler ve vahye muhatap olurlar. Böylece onlar beşerî hallerinden sıyrılıp meleklik halini almış olurlar. Bu halde itikat, amel ve ahlâka dair bilgiler edinirler. Birçok farklı müşahedelerle karşılaşır. Vahyi insanlara tebliğ edeceklerinde hemen meleklikten beşeriyete dönerler.²²

İbn Haldûn'a göre peygamberler vahiy alırken tabiatları değişmekte ve âdeta melekleşmektedir. Onun bu konudaki görüşü şöyledir: "Vahyin nuru zuhur ettiği vakitlerde, peygamberler yanlarında bulunanlardan büsbütün kaybolarak maneviyata müteveccihen olurlar ve zâhirlerine bakıldığında uyku ve bayılma gibi bir hal hâsıl olup, görenler onları uyuyor veyahut bayılmış sanırlar. Vâkide ise bu hallerden hiçbirisi yoktur. Hakikatte ise kendileri horuldamak halinde iseler de ruhları tanrısal cezbeden ötürü yüce olan ruhlar ve melekler ile ruhanî münasebet ve temaslarda ve bunları müşahedeye dalmış buldukları için beşerin anlayışının büsbütün dışında bir durumdadırlar. Bu cezbe çağında peygamber fısıldayarak söylenen sözleri işitir, peygamberler bu sözleri anlar, veyahut melek, bir şahıs suretinde gözükererek Tanrı tarafından vahyedilen ve gönderilen hükümleri peygambere nakleder. Bundan sonra peygamberden bu hal zâil olur. Bu hal zâil olduğunda peygamber vahyedilen ayetleri anlamış bulunur."²³

Allah, Kur'an'da beşer ile iletişim kurmanın ancak üç yolla mümkün olabileceğini açıklamaktadır: "Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip izni ile dilediğini vahyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, engin hikmet sahibidir." (eş-Şûrâ 42/51). Görüldüğü üzere Allah'ın bir insanla iletişimi ya vahiy yoluyla ya sözlü konuşmayla ya da elçi gönderme yoluyla gerçekleşmektedir.

İbn Haldûn söz konusu ayetten hareketle vahyin geliş keyfiyetine değinmektedir. Bu sadette o, Hz. Peygamberin "Bazen o bir çingırağın sesine benzer olarak gelmektedir ki bana en ağır olanı da bu şekilde gelen vahiydir. Vahyin indirilmesi tamamlanınca ben söylenenleri derhal hatırlarım. Bazen de insan suretinde bir melek gelir ve benimle konuşur. Ben de onun

¹⁴ el-Enfâl 8/11.

¹⁵ Tâhâ 20/38-39.

¹⁶ el-Maide 5/111.

¹⁷ en-Nahl 16/68-69.

¹⁸ ez-Zilzâl 99/4-5.

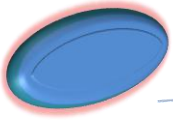
¹⁹ Fussilet 41/12.

²⁰ Yavuz, "Vahiy", 42: 440.

²¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/237.

²² İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/237-238.

²³ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/217.

sözlerini anlarım.”²⁴ şeklindeki sözünü nakletmektedir. İbn Haldûn, çingirak sesi yoluyla gelen vahyi remz ve işaret olarak tanımlamaktadır.²⁵ Yani peygamberler bu seslerden remz ve işaret yoluyla vahyedilen hüküm ve emirleri açık bir şekilde anlarlar. Daha sonra bunları kavimlerine yine açık bir şekilde tebliğ ederler.²⁶

İbn Haldûn vahyin ikinci geliş yolu olarak ise vahiy meleği Cebrail’in insan suretine girerek peygamberlere vahiy getirmesine işaret etmektedir. Bunu da vahyin yüksek haleti olarak görmektedir. Tevrat, Zebur, incil ve Kur’an vahyinin bu şekilde vuku bulduğunu bildirmektedir.²⁷

İbn Haldûn vahyin ses ve seda ile alındığı nübüvvetin ilk dönemlerinde peygamberin çok yorgun düştüğünü belirtmektedir. Bunun sebebini de peygamberin vahiy almaya yeni başlaması ve bu duruma henüz alışmamış olmasına bağlamaktadır. Yine o, nübüvvetin başlangıcında peygambere vahyin işitme yoluyla geldiğini ve henüz göz ile idrakin devreye girmediğini belirtmektedir. Ne zaman ki peygamber gaybî alemlerle münasebetini yoğunlaştırmış ve devamında gaybî alemlerden beşerî alemlere dönmeye alışmış, ondan sonra göz ile de meleği görmeye alışmıştır. Bunun üzerine melek insan suretinde peygambere gözükmiştir.²⁸ Görüldüğü gibi İbn Haldûn vahyin başlangıcında işitmenin etkili olduğunu, daha sonra da görmenin devreye girdiğini belirtmektedir.

İbn Haldûn Hz. Peygamber’in vahyi alırken anlatılması mümkün olamayan durumlarla karşılaştığını ve ondan horuldamlar meydana geldiğini, hülasa vahyi alırken çok şiddetli hallere katlandığını belirtmektedir. Zira bu halde peygamberin ruhu, bedeni ile münasebetini kesmekte ve meleklik dercesine yükselmektedir. Bu halde vahye mazhar olan peygamber şiddetli ve zor bir durumla karşılaşmıştır.²⁹ Yine bu meyanda o Hz. Âişe’nin, “Ben onu en soğuk bir günde kendisine vahiy gelirken gördüm, alnından terler akıyordu”³⁰ şeklindeki sözünü de nakletmektedir. Hz. Âişe’nin sözünü “Doğrusu biz sana (taşınması) ağır bir söz vahyedeceğiz.” (el-Müzzemmil 73/5) ayetiyle de delillendirmektedir.³¹

İbn Haldûn peygamberlerin vahiy meleği Cebrail’den göz açıp kapayıncaya kadar vahiy çok süratli bir şekilde aldıklarına vurgu yapmaktadır. Bunun için de peygamberlerin donanımının buna çok müsait olduğunu söyler. Zira onların kalpleri daima âlem-i gayba yönelmiştir. İlahi bilgiler onların kalplerine çarçabuk akseder. Bunun sebebi de onların bilgileri bizimki gibi çalışıp çabalayarak ve belli bir zaman sürecinde öğrenilmiş bilgiler değildir. Bu

²⁴ Muhammed b. İsmâil Buhârî, *Sahih-i Buhârî*. 2. Baskı (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Bed’u’l-Vahy”, 2., Bed’u’l-Halk, 6.; Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *Sahih-i Müslim*, 2. Baskı (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Fezâil”, 87.

²⁵ Ancak İbn Haldûn’un “vahiy” kelimesine yüklediği bu anlamı Kur’an vahiy için geçerli kabul etmek pek mümkün gözükmemektedir. Zira bu yorum Kur’an vahyinin ya bazı semboller kullanılarak gerçekleşen bir konuşma ya da sözsüz ve lafızsız bir sestem ibaret olduğunu kabul etmemiz anlamına gelmektedir. Halbuki Kur’an, “(Resûlüm!) onu (vahiy) çarçabuk almak için dilini kıvıltatma. Şüphesiz onu, toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman, sen onun okunuşunu takip et.” (el-Kıyâmet 75/16-18) ayetleriyle semâdan (işitme) ve açık bir okumadan bahsetmektedir. Bundan da anlaşılacağı üzere Kur’an vahyinde hem lafız hem ses hem de her ikisinin birleşmesinden doğan bir kırâat vardır. Aksine düşünmek Kur’an vahyini sünnet dercesine düşürmek olur. Zira sünnet vahyinde bazı yollarla sadece kalbe ilkâ etmek söz konusudur. Geniş bilgi için bk. Muhsin Demirci, *Tefsir Usulü* (İstanbul: İfav Yayınları, 2012), 51-52.

²⁶ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/238.

²⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/239.

²⁸ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/240-241.

²⁹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/241-242.

³⁰ Buhârî “Bed’u’l-Vahy”, 2.

³¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/218.

bilgiler onlara bir defada telkin edilir.³² Görüldüğü gibi İbn Haldûn bu görüşüyle peygamberliğin kesbî değil vehbî olduğunu da belirtmektedir.

İbn Haldûn ilk vahyin Hz. Peygamber'e nasıl geldiğinden de bahsetmektedir. Bu hususta o, Hz. Peygamber'den gelen şu hadisi aktarmaktadır: “Melek bana okumamı emretti. Kendisine okuma bilmediğimi söyledim. Beni kollarının arasına alıp kuvvetle sıktı; sonra ‘oku!’ dedi. Ben yine, ‘Okuma bilmem’ dedim. Beni tekrar kollarının arasına aldı, kuvvetle sıktı ve ‘oku!’ diye tekrar etti. Ben yine ‘Okuma bilmem’ dedim. Üçüncü defa kollarının arasına alıp daha kuvvetlice sıktıktan sonra bıraktı ve şöyle dedi:³³ ‘Yaratan rabbinin adıyla oku; O, insanı alaktan (asilip tutunan zigottan) yarattı. Oku! Rabbin sonsuz kerem sahibidir. O, kalemle (yazmayı) öğretendir. İnsana bilmediklerini öğretmiştir.”³⁴

İbn Haldûn vahyin tedrici olarak gelmesine ve bunun nedenine de değinmektedir. O, Kur'an'ın tedrici olarak nazil olmasını peygamberi buna alıştırmak olarak açıklamaktadır. Zira alışılan bir şey daha sonra insana zor gelmez. Bu nedenle Mekke döneminde nazil olan ayet ve sureler Medine döneminde nazil olan ayet ve surelere göre daha kısadır. Bununla da peygamber vahyi almaya tam olarak hazır hale gelmiştir.³⁵

İbn Haldûn vahiy esnasında Hz. Peygamber'in o meşakkatli halini gören müşriklerin peygambere mecnunluk isnat etmek suretiyle iftira attıklarını belirtmektedir. Bunun yanında müşriklerin peygamberi cinlenmekle de suçladıklarını belirtmektedir. Ancak müşriklerin gördükleri şeylerin kendilerine karışık ve şüpheli olarak gösterildiğini ve Allah'ın saptırdığını hiç kimsenin doğru yola iletemeyeceğini ifade etmektedir.³⁶

3. Nübüvvet-Rüya İlişkisi

Rü'yâ kelimesi sözlükte “görmek” anlamındaki rü'yet kökünden türemiş olup, uyku sırasında zihinde beliren görüntülerin tamamını ifade etmektedir.³⁷ Yine “görmek” anlamına gelen “hulm” kelimesi de korkunç düşler için kullanılmaktadır. Bunun yanında ehâdis, menâm ve mübeşşirât kelimelerinin de “rüya” anlamında kullanımları vardır. Rahmânî rüyalara “rü'yâ-yı sâdika, sâliha, hasene”; şeytânî olanına ise “hulm” denilmektedir. Hz. Peygamber de bu hususta “Rüya Allah'tan, hulm ise şeytandandır”³⁸ demiştir.³⁹

İnsanın rüya yoluyla gaybî alemlere ulaşmadaki perdenin uyku vasıtasıyla kalktığına değinen⁴⁰ İbn Haldûn, rüyayı şöyle tanımlamaktadır: “Rüya, rühanî bir şey olup uykuda iken insanî olan ruhun manalar âlemine dalması sonunda gaybden kendisine akseden varlıkların şekil ve suretini bir anda görmesinden ibarettir.”⁴¹ Maddi alemle ilişkisini kesmesinden dolayı insanın uykudayken rüyasında ruhanî varlık şeklini aldığını belirten İbn Haldûn, bu nedenle onun meleklere ve diğer lâtif cisimleri gördüğünü beyan etmektedir. İnsan, rüyasında bazı bilgileri edindikten sonra eskisi gibi cismanî haline döndüğünü ifade etmektedir. Ruhun

³² İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/239.

³³ Buhârî, “Bed'ü'l-vahy”, 3.

³⁴ el-Alak 96/1-5.

³⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/242.

³⁶ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/218.

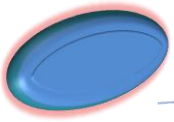
³⁷ İbn Manzûr, “Hlm, 12: 145; Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, “Rae”, *Tâcü'l-luğa*, thk. Ahmed Abdülğafur Attâr (Beyrut: Daru'l-ilm, 1987), 6: 2347; İsfahanî, “Rüya”, 658; İlyas Çelebi, “Rüya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2008), 35: 306.

³⁸ Buhârî, “Ta'bir”, 3, 4, 10, 14; Müslim, “Rü'yâ”, 2.

³⁹ Çelebi, “Rüya”, 35: 306.

⁴⁰ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/254.

⁴¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/251.

rüyadaki iktibası zayıf, birbirine karışık ve hayaldeki misali açık değilse rüyanın yorumlanmaya ihtiyaç duyduğunu, aksi takdirde onu yorumlamaya ihtiyaç olmadığını belirtmektedir.⁴²

İbn Haldûn vahiy alırken peygamberlerde uyku halinden çok farklı olan uyuklama halinin meydana geldiğini belirtmektedir. Uyku halinin bu hâletten daha aşağı seviyede olduğunu belirten İbn Haldûn, bu haletin meydana gelmesinden dolayı Hz. Peygamber'in, "Rüya, peygamberliğin kırk altı parçasından birini teşkil eder."⁴³ şeklinde buyurduğunu ifade etmektedir. Yine o, bu sadette kırk üç ve yetmiş sayılarını da zikretmektedir. Ancak o, zikredilen bu sayıların kesretten kinaye olarak kullanıldığını belirtmekte ve rüyanın, nübüvvetin kırk altıda biri olduğu görüşünün doğru olmadığını ifade etmektedir.⁴⁴

Rüyaların, Hz. Peygamber'in haber verdiği gibi⁴⁵ Allah'tan, melekten ve şeytandan kaynaklandığına vurgu yapan İbn Haldûn, rüyada görülen şekil ve suretlerin birbirine benzemesiyle tabire muhtaç olan düşlerin meleklerden vuku bulduğunu söylemektedir. Bunun yanında karışık düşlerin şeytandan olduğunu belirtmektedir.⁴⁶

Nübüvvetin rüyalarla başladığını, dolayısıyla rüyaların nübüvvetten bir parça olduğunu belirten İbn Haldûn, rüyanın peygamberlik çağıyla olan irtibatını anlattığını ifade etmektedir. Yoksa rüyanın gerçeğinin nübüvvetin mahiyetine olan nispeti anlatmadığını belirtmektedir.⁴⁷ Ayrıca o bu hususta "Peygamberlik benimle sona ermiştir; artık peygamberlikten ancak müjdeciler kalmıştır. Ona, 'ey Tanrı elçisi, bu müjdeciler nedir' diye sorulunca peygamber: 'Bu müjdeciler doğru olan rüyalardır ki, onu sâlih (seçkin) insanlar veyahut sen görürsün' demiştir, rivayetini de nakletmektedir."⁴⁸

4. Peygamberlerin İsmeti

İsmet kelimesi sözlükte "engel olmak, gelebilecek zararları bertaraf edip korumak" anlamına gelmektedir.⁴⁹ Râgıb el-İsfahânî terim olarak "Allah'ın temiz bir yaratılışa sahip kılması, bedenî üstünlük vermesi, zafer ve kararlılık lutfetmesi, iç huzuru yaratması ve hayra muvaffak kılması suretiyle kendilerini koruması" şeklinde açıklamaktadır.⁵⁰ İbn Manzûr ise "Allah'ın, kulunu cezalandıracağı kötü şeylerden koruyup ona engel olması"⁵¹ diye tanımlamaktadır. Kelâm ilminde ise "peygamberlerin Allah tarafından günah işlemekten korunması" şeklinde terimleşmiştir.⁵²

İbn Haldûn'un nübüvvet hususunda değindiği konulardan biri de peygamberlerin ismeti meselesidir. O, peygamberlerin gerek peygamberlik öncesinde gerekse peygamber olduktan sonra bütün kir ve kötülüklerden arındırılmış oldukları kanaatindedir. Zira peygamberler zemmedilmiş şeylerden, kötülüklerden ve günahlardan nefret eder bir tarzda yaratılmışlardır. Mesela Hz. Peygamber bir gün amcası Abbas'la beraber Kâbe'nin binası için peştamalıyla taş taşıırken avret yeri açıldığında hemen yere kapanmıştır. Yine nahş eğlencelerin olduğu bir düğünde uyuya kalmıştır. Yine o, Cebail ile fısıldaşarak vahiy almasını ileri sürerek soğan ve

⁴² İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/251-252.

⁴³ Buhârî, "Ta'bir", 26; Müslim, "Rüya", 8.

⁴⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/252-253.

⁴⁵ Buhârî, "Ta'bir" 3, 26; Müslim, "Ru'ya" 1, 6.

⁴⁶ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/257.

⁴⁷ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/253.

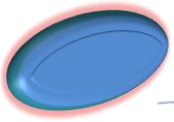
⁴⁸ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/254.

⁴⁹ Cevherî, "Asm", 5: 1986; İbn Manzûr, "Asm", 12: 403.

⁵⁰ İsfahânî, "Asm", 1016.

⁵¹ İbn Manzûr, "Asm", 12: 403-404.

⁵² Mehmet Bulut, "İsmet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 23: 134.

sarımsağa yanaşmadığını belirtmektedir.⁵³ Ancak ümmetini de soğan ve sarımsaktan menetmemiştir.

5. Nübüvvet-Mucize İlişkisi

Mu'cize kelimesi sözlükte “bir şeye güç yetirememek” anlamındaki acz kökünden türemiştir.⁵⁴ Kur'an'da mucize kelimesi geçmemekle beraber onun yerine farklı türevlerle kullanılan acz kelimesi yirmi bir ayette geçmektedir.⁵⁵ Kur'an'da peygamberlerin Allah tarafından gönderilmiş gerçek elçiler olduğunu kanıtlayan hârikulâde olaylar daha çok âyet kelimesiyle ifade edilmektedir. Bunun yanında beyyine⁵⁶, burhân⁵⁷, sultân⁵⁸, hak⁵⁹ ve furkân⁶⁰ mucize anlamında kullanılan kelimelerdendir.⁶¹

Mucizeyi “harika” olarak adlandıran İbn Haldûn, harikayı ise şöyle tanımlamaktadır: “İnsanların benzerini yapamayacakları ve kudretleri dışında olan nesne demektir. İnsanlar bunun benzerini yapmaktan aciz oldukları için harikaya mucize, yani insanları mislini vücuda getirmekten aciz bir halde bırakan, diğer tabirle insanlar onun benzerini yapmaktan aciz oldukları harika demektir.”⁶²

İbn Haldûn mucizenin meydana gelme keyfiyeti ve peygamberlerin davalarının doğruluğuna delâleti hakkında kelamcılarının ve mutezilenin görüşlerini aktarmaktadır. Mütakellimîn'in, “mucize, Allah'ın kudretiyle meydana gelir, peygamberlerin işi değildir” dediklerini naklettikten sonra mutezilenin, “Allah'ın kullarının işleri kendilerinden sâdır, yani kendileri yaparlar” şeklindeki görüşünü belirtmektedir. Ancak İbn Haldûn mucizenin, kulların işleri cinsinden olmadığını belirterek mutezilenin bu görüşüne iltifat etmemektedir. Mütakellimîn'e göre peygamberlerin görevlerinden biri de Allah'ın izni ve müsaadesiyle muhataplarına mucizeyle meydan okumak ve onlara aciziyetlerini göstermektir. Peygamber, hak peygamber olduğunu ispat etmek için mucize izhar edeceğini önceden kavmine ilan eder. Mucize meydana geldiğinde bu, Allah'ın onu hak peygamber olduğunu söylemesi yerine geçer. Böylece onun peygamberliği kesin olarak ispatlanmış olur. Bu da mucizeyi keramet ve sihirden ayırmaktadır.⁶³

İbn Haldûn, mucizenin peygamberlerin peygamberliklerini ispat etmek için ve kulları doğru yola sevk etmek için gösterildiğini ve yalancılara elinden bunun asla zuhur edemeyeceği şeklindeki Eşarilerin görüşlerini de aktarmaktadır. Mutezile'nin de yalancı kimsenin elinde harika ve mucizenin zuhur edemeyeceği görüşünde olduğunu zikretmektedir. Zira onlara göre Allah, ancak güzelliği irade edip yaratır, çirkin olanı yaratmaz.⁶⁴ Böylece İbn Haldûn, Mutezilenin husun-kubuh meselesindeki görüşlerinin, mucizeye bakış açılarını etkilediğini belirtmiştir.

İbn Haldûn bu hususta filozofların mucizeyle alakalı görüşlerine de yer vermektedir. Filozoflara göre tehadî olsun ya da olmasın peygamberler hârika ve mucizeler gösterebilirler.

⁵³ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/219.

⁵⁴ İbn Manzûr, “Acz”, 5: 369.

⁵⁵ Muhammed Fuad Abdülbâkî, “Acz”, *el-Mu'cem'ul Müfehres li'l-Elfazi'l Kur'an'il-Kerîm* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990), 446.

⁵⁶ el-A'râf 7/73.

⁵⁷ el-Kasas 28/32.

⁵⁸ en-Nisâ 4/153.

⁵⁹ Yûnus 10/76.

⁶⁰ el-Bakara 2/53.

⁶¹ Halil İbrahim Bulut, “Mucize”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2005), 30: 350.

⁶² İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/221-222.

⁶³ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/222-223.

⁶⁴ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/224.

Onlar bu harika ve mucizelerin bizzat peygamberin kendi işi olduğu kanaatindedirler. Zira peygamberler bunu nefis ve ruhlarının cevher ve maddesinin saflığı ve kudsî olan kuvvetlerinin icabı olarak istedikleri mucizeleri kendileri icat ederler. Çünkü onların nefis ve ruhları diğer insanların nefis ve ruhlarından daha yücedir. Yine filozoflara göre peygamberlerin mucize göstermeleri kavimlerinin onlardan mucize istemelerine bağlı değildir. Mucize izhar etmek onların nefis ve ruhlarının özelliklerindedir.⁶⁵

İbn Haldûn mucizelerin en şerefli ve en açığının Hz. Muhammed'e (sav) indirilen Kur'an-ı Kerîm olduğunu belirtmektedir. Kur'an'ın bizzat kendisi harika ve mucizedir. İslam davasının doğruluğuna delalet etmektedir. Bunun yanında o, Hz. Musa'nın elinde zuhur eden âsanın yılan haline dönüşmesi ve Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi mucizelerine de değinmektedir.⁶⁶

6. Nübüvvet, Keramet ve Sihir

Sözlükte, “iyi, ahlâklı ve cömert olmak” anlamına gelen kerâmet terim olarak, “Allah'ın sâlih, takvâ sahibi, velî kullarından zuhur eden olağan üstü hal” diye tanımlanmaktadır. Mûcize peygamberlerden, keramet ise velîlerden zuhur eder.⁶⁷

Sihir ise sözlükte, “bir şeyi olduğundan başka türlü göstermek, aldatmak, oyalamak; birinin ilgisini çekmek, gönlünü çelmek” mânalarında masdar; “hile, aldatma; sebebi gizli kalan iş” anlamlarında isim olarak da kullanılmaktadır.⁶⁸ Terim olarak sihir, “el çabukluğu, göz boyama ve yaldızlı sözler söyleme yoluyla gerçekleştirilen hile ve aldatma işi, şeytanla yakınlık kurup ondan yardım alma ve nesnelere şeklini değiştirme iddiası” şeklinde tanımlanabilir.⁶⁹

Allah'ın hak peygamberi olduğunu ispatlayan tehadînin, mucizenin bir parçası olduğuna değinen İbn Haldûn, keramet ve sihirde ise bu durumun olmadığını belirtmektedir. Zira keramet ve sihirden dolayı ortaya çıkan harikaları tasdik etmeye lüzum yoktur. Ancak bir tesadüf eseri olarak sihir ve keramette de tehadî olabilir. Hatta bazı alimler keramette tehadînin olmasını zaruri görmüşlerdir. Bununla beraber mucize ve kerametteki tehadî birbirinden tamamen ayrıdır. Çünkü peygamberler de veliler de kendilerine has harikalar izhar ederler.⁷⁰ Görüldüğü gibi İbn Haldûn peygamber vasıtasıyla zuhur eden mucizeyle veliler vasıtasıyla izhar olunan kerameti tamamen birbirinden ayırmaktadır.

İbn Haldûn keramet konusunda mezheplerin görüşlerine de temas etmektedir. Bu doğrultuda o, Mutezile mezhebin kerametleri inkâr ettiklerini belirtmektedir. Bunun sebebi olarak da harikaların peygamberlerin işi olduğu ve peygamber dışındaki kulların işlerinin ise sıradan işler olduğu düşüncesine dayandığını ifade etmektedir.⁷¹

İbn Haldûn, filozofların mucize-sihir ve mucize-keramet görüşlerine değinmektedir. Filozoflara göre peygamberler fitratları gereği devamlı iyi ve hayırlı işlerle meşgul olurlar. Buna karşılık sihir yapan kimsenin her işi de kötülüktür. Yaptığı sihri kötü ve fena maksatlara alet ederler. Onlara göre keramet mucizenin daha aşağı derecesidir. Peygamberler veli tarafından gösterilen tüm kerametleri gösterebilir ama veli, peygamberlerin gösterdiği mucizeleri gösterebilme kudretinde değildir.⁷²

⁶⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/225-226.

⁶⁶ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/227.

⁶⁷ Süleyman Uludağ, “Keramet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 25: 265.

⁶⁸ İbn Manzûr, “Shr”, 4: 348; İlyas Çelebi, “Sihir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37: 170.

⁶⁹ İsfahanî, “Shr”, 703.

⁷⁰ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/223-224.

⁷¹ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/224.

⁷² İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/226.

7. Gaybten Haber Verme

Gayb sözlükte, “gizli kalmak, gizlenmek, görünmemek, uzaklaşmak, gözden kaybolmak” anlamında masdar ve “gizlenen, hazırda olmayan bulunmayan şey” mânasında isim veya sıfat olarak kullanılmaktadır.⁷³ Terim olarak da “duyular çerçevesine girmeyen ve aklın zaruri olarak gerektirmediği şey” ya da “kalplerde (zihinlerde) mevcut olsun veya olmasın gözlerden gizli kalan her şey” şeklinde tanımlanabilir.⁷⁴

İbn Haldûn gaybten haber verenler arasında peygamberleri, kâhinleri, arrafları, falcıları, mecnunları ve müneccimleri zikretmektedir. Peygamberlerin verdiği bilgilerin hak, diğerlerinin verdiği bilgilerin batıl olduğunu belirtmektedir. Peygamberlerin kalplerine Allah tarafından ilahi bilgiler verildiğini kaydeden İbn Haldûn, insanlarca bilinmeyen gaybî haberlerin peygamberlere iletilmesi sonucu bu haberlerin insanlar tarafından bilinebileceğini belirtmektedir. Aksi halde hiçbir kimse bu haberlere muttali olamaz. Peygamberler de ancak Allah’ın kendilerine bildirdikleri şeyleri bilirler.⁷⁵

İbn Haldûn, kâhinlerin haberleri meleklerden değil şeytanlardan aldığını dile getirmekte ve bundan dolayı onların gaybî haberlere muttali olduğunu belirtmektedir. Bunun yanında onların tabiatında bulunan istidatla da bu haberlerin alınabileceğini söylemektedir. Ancak “Andolsun ki biz, (dünyaya) en yakın olan göğü kandillerle donattık. Bunları şeytanlara atış taneleri yaptık ve onlara alevli ateş azabını hazırladık.” (el-Mülk 67/5) ayetinin nazil olmasından sonra gaybî bilgilerin kâhinler tarafından verilmesinin önünün kesildiğini belirtmektedir. Zira güneş çıktıktan sonra nasıl ki yıldızların ışığının bir hükmü kalmıyorsa peygamberlik geldikten sonra da bu ilim ve bilgilerin nuru söner. Çünkü vahyin nuru, yanında olan her nurun aydınlığını karartan en büyük nurdur.⁷⁶

SONUÇ

İbn Haldûn, İslamî ilimler ve sosyal bilimler gibi birçok alanda ilmî birikime sahip külli bir alimdir. Birçok alanda eser telif etmiştir. Zamanının ilmî problem ve sorunlarına katkı sunmuştur. Eserlerinden biri olan Mukaddime’nin etkisi kendi zamanını da aşarak bugüne ulaşmıştır.

Peygamberlerin Allah ile insanlar arasında elçiler olduğunu belirten İbn Haldûn, onların günahahtan korunmalarını, şerefli bir soydan gelmelerini ve mucizeler göstermelerini peygamberlerin peygamberliklerinin bir belgesi olarak görmüştür. Ruhları sıradan insanların ruhu, velilerin ruhu ve peygamberlerin ruhu olarak üçe ayıran İbn Haldûn, en üst seviyede peygamberlerin ruhlarının olduğunu belirtmiştir. Zira onlar Allah’tan vahiy alırlar ve adeta bu şekilde melekleşirler. O, peygambere çingirak sesiyle gelen vahyin en zor gelen vahiy olduğunu ifade etmiş ve bu tür vahyin de ona remz ve işret yoluyla geldiğini belirtmiştir. Bunun yanında o, Cebrail’in insan suretine girerek de vahiy getirdiğini beyan etmiştir.

Rüyanın gaybî alemlere ulaşmadaki rolüne değinen İbn Haldûn, rüyaların nübüvvetin bir parçası olduğunu zikretmiştir. Mucizenin ortaya çıkma keyfiyeti ve peygamberlerin davalarının sadakatine delâleti hakkında kelimcilerin ve mutezilenin görüşlerini aktaran İbn Haldûn, Mutezilenin görüşüne katılmayıp kelimcilerin görüşlerine meyletmiştir. Mucizenin meydana gelmesini peygamberlerin peygamberliklerinin bir ispatı olarak izah etmiştir. Bu durumu da mucizenin sihir ve kerametten farkı olarak görmüştür. Gaybı Allah’tan başka

⁷³ İbn Manzûr, “Gyb”, 1: 654.

⁷⁴ İsfahanî, “Gyb”, 1105.

⁷⁵ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/217.

⁷⁶ İbn Haldûn, *Mukaddime*, 1/248.

kimsenin bilemeyeceğini, ancak kendilerine bilgi verilen peygamberlerin gaybden haber verebileceklerini ifade etmiştir.

KAYNAKÇA

Abdülbâkî, Muhammed Fuad. “Acz”. *el-Mu'cem'ul Müfehres li'l-Elfazi'l Kur'an'il-Kerîm*. 446. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.

Adivar, Abdülhak Adnan. “İbn Haldûn”, *İA*. 5/2: 739-740. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977.

Buharî, Muhammed b. İsmâil. *Sahih-i Buhârî*. 2. Baskı. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Bulut, Mehmet. “İsmet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23: 134-136. Ankara: TDV Yayınları, 2001.

Bulut, Halil İbrahim. “Mucize”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 350-352. Ankara: TDV Yayınları, 2005.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. “Rae”. *Tâcü'l-luğa*. thk. Ahmed Abdülğafur Attâr. 6: 2347. Beyrut: Daru'l-ilm, 1987.

Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. “Asm”. *Tâcü'l-luğa*. thk. Ahmed Abdülğafur Attâr. 5: 1986. Beyrut: Daru'l-ilm, 1987.

Çelebi, İlyas. “Rüya”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35: 306-309. Ankara: TDV Yayınları, 2008.

Çelebi, İlyas. “Sihir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 170-172. Ankara: TDV Yayınları, 2009.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usulü*. İstanbul: İfav Yayınları, 2012.

Görgün, Tahsin. “Mukaddime”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31: 118-120. Ankara: TDV Yayınları, 2006.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. “Acz”. *Lisânü'l-Arab*5: 369. 15 Cilt. Beyrut: Daru sadr, 1414h.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. “Neb'”. *Lisânü'l-Arab*1: 162. 15 Cilt. Beyrut: Daru sadr, 1414h.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. “Shr”. *Lisânü'l-Arab*4: 348. 15 Cilt. Beyrut: Daru sadr, 1414h.

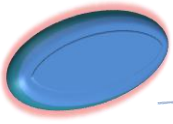
İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. “Vhy”. *Lisânü'l-Arab*15: 379. 15 Cilt. Beyrut: Daru sadr, 1414h.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. “Hlm”. *Lisânü'l-Arab*12: 145. 15 Cilt. Beyrut: Daru sadr, 1414h.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. “Asm”. *Lisânü'l-Arab*12: 403-404. 15 Cilt. Beyrut: Daru sadr, 1414h.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. “Gyb”. *Lisânü'l-Arab*1: 654. 15 Cilt. Beyrut: Daru sadr, 1414h.

İsfahanî, Ragıb. “Neb'”. *Müfredât*. 1416. Çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

İsfehanî, Ragıb. “*Vhy*”. *Müfredât*. 1544. Çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

İsfehanî, Ragıb. “*Rüya*”. *Müfredât*. 658. Çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

İsfehanî, Ragıb. “*Asm*”. *Müfredât*. 1016. Çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

İsfehanî, Ragıb. “*Gyb*”. *Müfredât*. 1105. Çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2012.

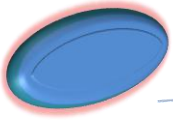
Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahih-i Müslim*. 2. Baskı. 3 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Uludağ, Süleyman. “İbn Haldûn”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 19: 538-543. Ankara: TDV Yayınları, 1999.

Uludağ, Süleyman. “Keramet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25: 265-268. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Nübüvvet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33: 279-285. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Vahiy”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42: 440-443. Ankara: TDV Yayınları, 2007.

**KIRSALDAN KENTE GÖÇ HAREKETLERİNİN NÜFUSUN CİNSİYET, YAŞ VE
EĞİTİM FAKTÖRLERİNE ETKİSİ
TOKAT İLİ ÖRNEĞİ**

Prof. Dr. Gülistan ERDAL
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Melike TEKİN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Esmâ UZAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

Türkiye’de kırdan kente göç konusu, nedenleri ve sonuçları ile birlikte ele alındığında, toplumu ve ekonomiyi önemli ölçüde ilgilendiren bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye’de kırsal nüfus Cumhuriyet’ten günümüze çok hızlı bir değişim göstermiştir. İç göçler ilk başlarda kırdan kente doğru olurken daha sonraları küçük ve orta ölçekli şehirlerden büyük şehirlere olacak şekilde devam etmiştir. Göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısını ifade eden net göç hızı rakamlarına bakıldığında, ortalama net göç hızı en fazla olan iller arasında Tokat -9,33 ile 18.sırada yer almaktadır .Net göç hızı rakamlarında negatif değere sahip olan Tokat’ın verdiği göçün aldığı göçten daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumda Tokat’ın hızlı bir şekilde başka şehirlere göç verdiği anlaşılmaktadır. Verimli tarım arazilerine sahip olduğu için önemli bir tarım şehri olan Tokat’ta kırsal nüfus ise hızla azalmaktadır. 2007 yılında kırsal nüfusun toplam nüfusa oranı % 43.47 iken yıllar itibariyle sürekli bir azalış göstererek 2019 yılında bu rakamın %35.52’ye kadar gerilediği görülmektedir. Bu çalışma da Tokat’ta kırsal yerleşim yerlerinden kentlere doğru gerçekleşen nüfus hareketlerini ifade eden iç göç hareketleri yıllar itibariyle incelenmiştir. Bu bağlamda Tokat ilinde ki göç hızı ve gerçekleşen göçün il nüfusunun cinsiyet, yaş grubu ve eğitim durumu açısından eğilimleri ortaya konulmuştur. Ayrıca, bu eğilimin en fazla hangi bölgelere doğru gerçekleştiği ve yıllar bazında nasıl bir değişiklik olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda Tokat ilinden İstanbul ve Ankara illerine yoğun olarak iç göçlerin yaşandığı, göç edenlerin eğitim durumlarının en çok lise ve dengi meslek okulları olduğu ve cinsiyetlerinin erkek olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kırsal göç, Net göç hızı, Nüfus yapısı, Tarım, Tokat

ABSTRACT

rural migration to urban areas in Turkey, why and when taken together with the results, society is understood to be a topic of interest significantly and the economy. today from the Republic of the rural population in Turkey has shown very rapid change. Internal migrations were from rural to urban at first, and then continued from small and medium-sized cities to large cities. Considering the net migration rate figures, which express the net migration number for every thousand people who can migrate, Tokat ranks between -9,33 and 18th among the provinces with the highest net migration rate. It is seen that the migration given by Tokat, which has a negative value in the net migration rate figures, is more than the migration it receives. In this case, it is understood that Tokat migrated to other cities quickly. Rural population is rapidly decreasing in Tokat, which is an important agricultural city because it has fertile agricultural lands. While the ratio of the rural population to the total population was

43.47% in 2007, it is observed that this figure has decreased continuously to 35.52% in 2019. In this study, internal migration movements that express the population movements from rural settlements to cities in Tokat have been examined over the years. In this context, the trends of the migration rate in Tokat and the provincial population of the migration in terms of gender, age group and educational status are revealed. In addition, it has been determined which regions are most likely to have this trend and what changes have occurred on a yearly basis. As a result of the research, it has been observed that internal migration has occurred intensely from Tokat to Istanbul and Ankara, the educational status of migrants is mostly high school and equivalent vocational schools and their gender is male.

Keywords: Migration, Rural migration, Net migration rate, Population structure, Agriculture, Tokat

GİRİŞ

Göç, “ekonomik, toplumsal, siyasi, sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi” olarak tarif edilmektedir (TDK,2018).

Türkiye’de göç konusu, nedenleri ve sonuçları ile birlikte ele alındığında, toplumu önemli ölçüde ilgilendiren bir konu olduğu anlaşılmaktadır (Güreşçi,2014).

Türkiye’de kırsal nüfus Cumhuriyet’ten günümüze çok hızlı bir değişim göstermiştir (Sugözü,2019). Göçler ilk başlarda kırdan kente doğru olurken daha sonraları küçük ve orta ölçekli şehirlerden büyük şehirlere olacak şekilde devam etmiştir (Bostan,2017).

Ortaya çıkan sorunlar açısından kırsal göçler, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda olduğu gibi Türkiye’de de ekonomik ve sosyal boyutlara ulaşmıştır. Türkiye’deki ekonomik nedenler, doğal afetler, terör ve güvenlik sorunları, tarımsal toprak yetersizliği gibi itici faktörler, kentlerdeki yeni iş sahaları, sosyal ve kültürel fırsatlar, eğitim gibi çekici faktörler, ulaşım ve iletişim araçlarındaki gelişmeler gibi iletici faktörler ile kırsal göç artmaktadır. Nitekim en son yapılan genel nüfus sayımlarında köyden-kente göç,1975-1990 yıllarında 610 bin civarında iken 1995-2000 yılları arasında 1 milyon 168 kişi kaydedilmiştir (TUİK,2018).

Tokat ekonomisi tarım, hayvancılık, endüstri ve ticarete dayalıdır. Yetiştirilen tarımsal ürünlerin başında buğday, arpa, mısır, baklagiller, tütün, şekerpancarı, ayçiçeği, patates, soğan, üzüm, mısır, karpuz, tütün ve diğer sebzeler gelmektedir.

Büyük ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yaygın olarak yapılmaktadır. Ovalık alanlarda sığır ve manda, yaylaların bulunduğu dağlık kesimlerde de koyun ve keçi yetiştirilir.

Ayrıca, Tavukçuluk ve arıcılığın yanı sıra göllerde balıkçılık yapılmaktadır. Bu bağlamda Almus Baraj gölü önemli Alabalık üretim merkezlerinden biridir. (www.tokat.gov.tr)

Tokat, Türkiye’de nüfusu azalan iller arasında yer almaktadır. Beklentilere göre 2023 yılında nüfusun 600 binin altına ineceği tahmin edilmektedir. Özellikle genç nüfusun sosyo-ekonomik nedenlerden dolayı il dışında yaşamayı tercih etmesi kırsal alanda iş gücü kaybına ve modern tarım tekniklerinin yaygınlaşmasını olumsuz etkilemektedir (www.tokat.gov.tr)

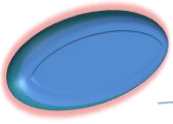

Harita 1: Tokat İli Haritası (www.turkiyerehberi.gen.tr).

Türkiye'nin nüfus büyüklüğü açısından 34. sırada olan Tokat, TR83 Bölgesi'nin ikinci büyük ili konumundadır. Tokat ilinin nüfusu 2000 yılına kadar artarken bu tarihten sonra nüfusun azalış hızı artmıştır. Nüfus yoğunluğu, TR83 ortalamasının altındadır(Uğurlu ve Ark, 2015)

Materyal Yöntem

Bu araştırmada makro veriler kullanılarak oluşturulmuştur. Tablo ve grafikler oluşturulması için Türkiye İstatistik Kurumu'nun adrese dayalı nüfus kayıt verilerinden yararlanılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Elde edilen veriler doğrultusunda Türkiye’de en çok göç etme sebepleri TÜİK’den alınarak aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de göç etme sebepleri

Göç etme nedeni	Göç eden nüfus	Göç eden nüfus oranı (%)
Toplam	2 207 844	100,0
iş aramak/bulmak	268 400	12,2
tayin/iş değişikliği	295 906	13,4
Eğitim	498 137	22,6
evlilik/boşanma	166 284	7,5
sağlık-health	22 649	1,0
hanedeki fertlerden birine bağımlı göç	916 761	41,5
Diğer	39 115	1,8
Bilinmeyen	593	0,03

TÜİK, Nüfus ve Konut Araştırması, 2011

TÜİK ‘den alınan veriler doğrultusunda oluşturulan tabloda Türkiye’de en çok göç etme sebebi hanedeki fertlerden birine bağımlı olarak gerçekleştirilen göç olarak görülmüştür. İkinci sırada ise büyük şehirlerde verilen üniversite eğitimleri nedeni ile göç sebebi olan eğitimidir.

Tablo 2. Tokat’ın en çok göç verdiği iller

İl	Nüfus
İstanbul	17819
Ankara	2525
Samsun	1513
Kocaeli	1382
Sivas	1340
Tekirdağ	1289
Amasya	1137
Ordu	1048
İzmir	1043
Bursa	888

TÜİK,2018 (TÜİK Genel Nüfus Sayım İstatistikleri)

Tokat'ın en çok göç verdiği iller arasında 2018 yılında 17 bin 819 kişi ile İstanbul birinci sırada yer almaktadır.Refafah yaşam koşulları,geniş iş olanaklarından dolayı Tokat İstanbul'a yoğun bir şekilde göç vermektedir.Tokat nüfusuna kayıtlı olup şuan İstanbul'da yaşayan kişi sayısı 2018 yılı itibariyle 475 bin 271 dir. (TUİK,2018)

İkinci sırada gelen Ankara'da ise Tokat nüfus müdürlüğüne kayıtlı 72 bin 870 kişi yaşamaktadır.(TUİK,2018)

Tablo 3. Yıllara göre Tokat nüfusu

Yıllar	Nüfus
2000-2004	636 305
2005-2009	622 969
2010-2014	607 344
2015-2019	604 826

TUİK ,2019 (TUİK Genel Nüfus Sayım İstatistikleri)

TUİK den alınan adrese dayalı nüfus kayıt sistemi verilerine göre Tokat nüfusu 2000 yılından 2019 yılına kadar sürekli olarak azalış göstermiştir.Göçlerin etkisiyle nüfus da devamlı bir azalış görülmektedir.

Tablo 4. Tokat ilinin aldığı ve verdiği ortalama göç miktarı

Yıllar	Aldığı göç	Verdiği göç
1975-1980	18 217	34 989
1980-1985	22 060	38 842
1985-1990	25 974	71 720
1995-2000	33 384	70 556
2007-2018	33 376	38 120

İllerin aldığı, verdiği göç, net göç ve net göç hızı, 1980-2018,TUİK

Tokat ili ortalama göç miktarlarına bakıldığında aldığı daha fazla bir şekilde yoğunlukla göç verdiği görülmektedir.

Tablo 5. Tokat ortalama net göç hızı rakamları

Yıllar	Net göç hızı rakamları
1975-1980	-30,0
1980-1985	-27,3
1985-1990	-67,5
1995-2000	-48,4
2007-2018	-7,7

TUİK,2018 (TUİK Genel Nüfus Sayım İstatistikleri)

Göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısını ifade eden net göç hızı rakamlarına bakıldığında, ortalama net göç hızı en fazla olan iller arasında Tokat -9,33 ile 18.sırada yer almaktadır.Bu rakamlara bakıldığında 1985-1990 yılları arasında net göç hızı negatif olarak en yüksek seviyeye ulaşmış bu da Tokat 'ın aldığı göçlerin verdiği göçlerden az olduğunu göstermektedir.

Tablo 6. Tokat'ın yaş gruplarına göre verdiği göç miktarları

	Aldığı Göç			Verdiği Göç		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Toplam	46391	22756	23635	41326	19940	21386
Yaş Grubu						
0-4	2427	1293	1134	2011	1045	966
5-9	2562	1330	1232	2393	1196	1197
10-14	2366	1201	1165	2416	1263	1153
15-19	5118	2233	2885	5121	2327	2794
20-24	7156	3025	4131	8582	3433	5149
25-29	4263	2155	2108	4922	2622	2300
30-34	3528	1867	1661	3011	1525	1486
35-39	3076	1635	1441	2661	1347	1314
40-44	2724	1443	1281	2386	1191	1195
45-49	2691	1310	1381	2130	1143	987
50-54	2736	1388	1348	1709	909	800
55-59	2688	1368	1320	1341	714	627
60-64	2141	1101	1040	969	486	483
65+	2915	1407	1508	1674	739	935

Tük 2018 (TUİK Genel Nüfus Sayım İstatistikleri)

Yaş gruplarına göre Tokat 'ın verdiği göçlere bakıldığında en çok göç veren yaş grubunun 20-24 yaş arası gençlerin olduğu görülmektedir. Buna sebep olarak Türkiye'nin göç verme sebeplerinden ikinci büyük sebep olan eğitim olabileceği düşünülmektedir.Bununla birlikte toplam verdiği göç 41 bin 326 dır.

Tablo 7. Tokat'tan göç eden erkek nüfusun cinsiyetlere göre eğitim durumu

Eğitim durumları	Göç eden kişi sayısı
lise ve dengi meslek okulu	5984
İlköğretim	3452
İlkokul	3227
yüksekokul veya fakülte	3008
ortaokul veya dengi meslek ortaokul	2463
okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	306
yüksek lisans (5 veya 6 yıllık fakülteler dahil)	286
okuma yazma bilmeyen	137
Bilinmeyen	44
Doktora	25

TUİK,2018 (TUİK Genel Nüfus Sayım İstatistikleri)

TUİK'den alınan verilere göre göç eden erkek nüfus eğitim durumlarına göre sınıflandırıldığında 5984 kişi ile lise ve dengi meslek okullarından mezun olan kişilerin göç ettiği görülmektedir. Daha sonra ise en çok ilköğretim mezunu kişilerin göç ettiği anlaşılmaktadır.

Tablo 8. Tokat'tan göç eden kadın nüfusun cinsiyetlere göre eğitim durumu

Eğitim durumları	Göç eden kişi sayısı
lise ve dengi meslek okulu	5806
İlkokul	4561
yüksekokul veya fakülte	3110
İlköğretim	2719
ortaokul veya dengi meslek ortaokul	1865
okuma yazma bilen fakat bir okul bitirmeyen	895
okuma yazma bilmeyen	864
yüksek lisans (5 veya 6 yıllık fakülteler dahil)	205
Bilinmeyen	55
Doktora	24

TUİK,2018 (TUİK Genel Nüfus Sayım İstatistikleri)

TUİK'den alınan verilere göre göç eden kadın nüfus eğitim durumlarına göre sınıflandırıldığında 5806 kişi ile lise ve dengi meslek okullarından mezun olan kişilerin göç ettiği görülmektedir. Daha sonra ise en çok ilkokul mezunu kişilerin göç ettiği anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kırsal göç özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ciddi sorunlara neden olabilmektedir. Ekonomik ve sosyal gelişmenin bir sonucu olarak gelişen kırsal göçün nedenlerinde olduğu gibi sonuçlarında da bir takım ekonomik ve sosyal olaylar oluşabilmektedir. Bu sonuçlar çoğu kez kent ekonomilerini ya da sosyal yapısını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ancak kırsal göçün kaçınılmazlığı karşısında ve özellikle sonuçları üzerinde düşünüldüğünde birtakım somut bulgulardan hareket edilerek bazı fırsatların doğabileceği bir gerçektir. Bu fırsatlar genel olarak kırsal bölgelerde azalana nüfus ile birlikte oluşan yeni tarımsal yapıdan doğabilecek fırsatlardır. Bu fırsatlar ekonomik yönden üretim ve verim artışıyla birlikte gelir artışını da beraberinde getirebilecektir. Benzer

şekilde kentsel bölgelere kırsaldan göç edenlerin oluşturabileceği iş gücü arzı da yeni gelişen sanayiler için bir fırsata dönüştürülebilir. Ancak bütün bu fırsatların yapılabilmesinde ve uygulanabilmesinde kırsal ve kentsel bölge ekonomileri kırsal göç ile birlikte ele alınmalı ve kamu gücüyle koordineli bir çalışma yapılmalıdır (Güreşçi,2016).

Tokat ilinde ki göç hızı ve gerçekleşen göçün il nüfusunun cinsiyet, yaş grubu ve eğitim durumu açısından eğilimleri ortaya konulmuştur. Ayrıca, bu eğilimin en fazla hangi bölgelere doğru gerçekleştiği ve yıllar bazında nasıl bir değişiklik olduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda Tokat ilinden İstanbul ve Ankara illerine yoğun olarak iç göçlerin yaşandığı, göç edenlerin eğitim durumlarının en çok lise ve dengi meslek okulları olduğu ve cinsiyetlerinin erkek olduğu,yaş grupları arasında en çok göç edenlerin ise 20-24 yaş arası olduğu görülmüştür.

Kaynakça

BOSTAN, H. (2017). Türkiye’de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler,.Coğrafya Dergisi , 1-16.

GÜREŞÇİ, E. (2014). Tarım Ekonomisi Bilimi Açısından Köyden Kente Göç. Samsun: 11. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi .

GÜREŞÇİ, E. (2016). KIRSAL GÖÇÜN SONUÇLARI VE FIRSATLARI. ISPARTA: 12. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi.

GÜREŞÇİ, E., & YURTTAŞ, Z. (2008). KIRSAL GÖÇÜN NEDENLERİ VE TARIMA ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA:ERZURUM İLİ İSPİR İLÇESİ KIRIK BUCAĞI ÖRNEĞİ. Tarım Ekonomisi, 47 - 54.

GÜREŞÇİ, E. (2009). KIRSAL GÖÇ VE TARIM POLİTİKASI ARASINDAKİ İLİŞKİ. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 51-67.

SUGÖZÜ, İ. H. (2019). KIRSAL KENTSEL NÜFUS, TÜRKİYE’DE KIRDAN KENTE GÖÇ VE CUMHURİYETTEN GÜNÜMÜZE GÖÇÜ ÖNLEMENE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR VE UYGULAMALAR. ŞIRNAK: Uuslararası İktisadi ve İdare Bilimler Kongresi.

Tokat Valiliği. (2020). www.tokat.gov.tr. Tokat.

TÜRKİYE İSTATİSTİK KURUMU. (2020). Genel Nüfus Sayım İstatistikleri. Ankara. www.tuik.gov.tr. adresinden alındı

UĞURLU, H. A., YILMAZ, M., & ÇAKIR, S. (2015). TOKAT İLİ SOSYAL ANALİZ RAPORU. ORTA KARADENİZ KALKINMA AJANSI.

BİR ENERJİ BİTKİSİ OLARAK KENEVİRİN DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ YERİ VE TÜRKİYE’NİN PAYI

Prof. Dr. Gülistan ERDAL
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Esmâ UZAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Melike TEKİN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

Kenevir; otomotiv endüstrisinde, inşaatın her alanında, kağıt ve karton yapımında, petrol ve petrokimyanın kullanıldığı her alanda, tekstil sektöründe, biyodizel yakıt ve biyokütle enerji santrallerinde kullanılan bir enerji bitkisi olmasının yanında ilaç yapımında bir çok çeşit kozmetik ürün yapımında, yemeklik binlerce gıda ürününde, ev, asfalt, yol ve daha bir çok alanda kullanılan özel bir bitkidir.

Anlaşılabacağı üzere kenevir pek çok sektörü ilgilendiren çok yönlü ve ekonomik olarak katma değeri oldukça yüksek bir bitkidir. Dünya’da yaklaşık 26 bin ha alanda 93 bin ton kenevir tohumu üretimi gerçekleştirilmektedir. 2017 FAO verilerine göre Dünya genelinde en fazla kenevir lifi üretim alanı bakımından 21247 ha ile Kore ilk sırada yer almaktadır. Kenevir tohumu üretimi bakımından ise 12333 ha ve 82707 ton ile ilk sırayı Fransa almaktadır. Türkiye’de ise kenevir üretimi yok denecek kadar azdır. Kenevirin yapısındaki uyuşturucu madde oranından dolayı kontrollü ekilmesi gereken kenevirle ilgili Türkiye’deki mevzuata bakıldığında, lif, sap ve tohumunun amacı dışında yetiştirilmesi yasaklanırken, bilimsel araştırmalarla kenevir çeşitlerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Kenevir yetiştirilecek yerlerde, ekiminin izne bağlanması, gerekli kontrollerin yapılması ve izinsiz ekimlere uygulanacak işlemlere ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. 2016 yılında Resmi Gazete’de yayınlanan tebliğ ile İzmir, Uşak, Kütahya, Burdur, Antalya, Zonguldak, Bartın, Karabük, Kastamonu, Sinop, Samsun, Çorum, Amasya, Ordu, Tokat, Yozgat, Kayseri, Malatya ve Rize olmak üzere toplam 19 ilde kenevirin ekimi izinle serbest hale getirilmiştir.

Bu çalışmada, önemli bir enerji bitkisi olan kenevir üretiminin Dünya ve Türkiye genelindeki üretim, verim ihracat ve ithalat değerleri araştırılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, Dünya sıralamasına bakıldığında ise Türkiye’nin kenevir üretim alanı, üretim miktarı, ihracat ve ithalattaki payı yok denecek kadar azdır. Diğer taraftan Türkiye’nin enerjide büyük oranda dışa bağımlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda kenevire yönelik çalışmaların önem kazandığı ve daha çok artacağı yadsınamaz. Bu anlamda Türkiye’de kenevir üretimini artırmak için gerekli çalışmaların yapılması ve uygun politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Sonuç itibarıyla, Türkiye genelinde kenevir üretiminin yasallaşması sürecinde tarım ve orman bakanlığı il/ilçe müdürlükleri bünyesinde yayım çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: kenevir, enerji bitkisi, üretim, ticaret, politika

ABSTRACT:

Hemp; In addition to being an energy plant used in the automotive industry, in every field of construction, in paper and cardboard production, in every field where oil and petrochemical is used, in the textile industry, in biodiesel fuel and biomass power plants, in medicine making, in many kinds of cosmetic products, in thousands of edible food products, in home, asphalt is a special plant used in roads and many other areas.

As can be understood, hemp is a versatile and economically high added value plant that concerns many sectors. In the world, 93 thousand tons of hemp seeds are produced in an area of 26 thousand ha. According to 2017 FAO data, Korea ranks first with 21247 ha in terms of the most hemp fiber production area worldwide. In terms of cannabis seed production, France takes the first place with 12333 ha and 82707 tons. In Turkey is almost no production of hemp. Hemp's because when the ratio in the structure of controlled drugs legislation is viewed to be planted in Turkey related to hemp fiber, except for the purpose of cultivating stem and seed forbidden, aims to develop varieties of cannabis with scientific research. In places where cannabis is to be grown, the procedures and principles regarding the permitting of cultivation, performing the necessary controls and the procedures to be applied to unauthorized cultivation have been determined. With the communiqué published in the Official Gazette in 2016, a total of 19 including İzmir, Uşak, Kütahya, Burdur, Antalya, Zonguldak, Bartın, Karabük, Kastamonu, Sinop, Samsun, Çorum, Amasya, Ordu, Tokat, Yozgat, Kayseri, Malatya and Rize. Cultivation of hemp in the province was freed with permission.

In this study, an important energy production plants throughout the world and in Turkey of the cannabis production, export and import values yield was investigated. According to the results obtained from the study, and when we look at the world rankings Turkey's cannabis production area, production volume, exports and imports are almost no share in. On the other hand, Turkey's energy largely considered to be dependent on foreign gains undeniable importance of working towards cannabis and more will increase. In this sense, it has done the necessary work to increase the production of hemp in Turkey and the need to develop appropriate policies. As a result, the ministry of agriculture and forestry in the process of legalization of cannabis production across Turkey provincial / district directorates within the extension work to be done is important. Keywords: hemp, energy plant, production, trade, policy

GİRİŞ

Kenevir, insanlık tarihinde yetiştirilen ilk kültür bitkileri arasında yer almaktadır. Arkeolojik araştırmalar sonucunda M.Ö.8000 yıllarına tarihlenen kenevirden üretilmiş kumaş kalıntılarına rastlanmıştır. M.Ö. 1500'lü yıllarda Anadolu'da kenevir üretimi yapıldığı bilinmektedir.Öyle ki 19. y.y. sonlarına kadar dünya üzerindeki tüm tekstil ürünlerinin %80'inin hammaddesini kenevir lifi oluşturmuştur (Kostic ve ark. 2008).

20. y.y. başlarında teknolojinin gelişmesiyle ile beraber pamuk lifinin kullanılmaya başlanmasıyla daha ince iplikler üretilebilmiş, daha hafif elbiselerin üretimi sağlanmıştır. 1930'lu yıllarda kenevirde elde edilen esrar karşıtı yasalarla kenevir üretimi sektöre uğramış, üretimde kenevir kullanan tekstil sektörü ve savaş endüstrisine paralel olarak geliştirilen sentetik liflerle birlikte önemini yitirmeye başlamıştır (Kostic ve ark. 2008).

Kenevir; otomotiv endüstrisinde, inşaatın her alanında, kağıt ve karton yapımında, petrol ve petrokimyanın kullanıldığı her alanda, tekstil sektöründe, biyodizel yakıt ve biyokütle enerji santrallerinde kullanılan bir enerji bitkisi olmasının yanında ilaç yapımında bir çok çeşit kozmetik ürün yapımında, yemeklik binlerce gıda ürününde, ev, asfalt, yol yapımı gibi alanlarda, Odunsu sapı ise, kâğıt ve kumaş üretiminde kullanılan özel bir bitkidir. Kenevir bitkisi bu alanlar dışında, farklı alanlarda da kullanılmaktadır. Örneğin, tohumları yağ üretiminde ve hayvan yemi yapımında, lifleri ise kağıt yapımında ve otomotiv sektöründe kullanılarak ülke ekonomilerini şekillendirmiştir (İmer, 1999. Amaducci ve Ark. 2005). Hatta İsviçre'de "Her şey kenevirde" adlı mağazada, kitaptan şampuna ve biraya kadar birçok ürün kenevirde üretilmektedir. Son olarak bir otomobil markası kaplamasında kenevir kullanmıştır (Anonymous-a, 2016).

Kenevir tohumu % 30-32 yağ, %22-23 ham protein ve %21 karbonhidrat içermektedir ve omega 3 ve omega 6 yağ asitlerince zengindir. Kenevir tohumları esansiyel 10 amino asidin hepsini içerir. Diğer bitkisel yağlardan olduğu gibi, kenevir yağından da biyodizel üretilebilir. Ancak burada dikkate alınması gereken husus, maliyettir. 1 dekar alandan elde edilen kenevir sapının ısı değeri 4428 kcal/kg yani yaklaşık 2 ton yerli linyite eşdeğerdir ve kül oranı diğer tarımsal atıkların kül içeriğine göre çok düşük orandadır, yaklaşık 2 ton yerli linyite eşdeğerdir.

2017 verilerine göre dünya genelinde gerçekleşen endüstriyel kenevir ihracatı 13,5 milyon USD civarındadır. Hollanda, ABD, Romanya, Hırvatistan ve Kanada en çok ihracat yapan ülkelerdir.

Kenevir bitkisinin günümüzde iki önemli alt türü bulunmaktadır. Bunlar cannabis sativa ve cannabis indicadır. Lif üretimi için kullanılan ve endüstriyel öneme sahip olan cannabis sativa'dır. Diğer türünün narkotik özellikleri nedeniyle tüm dünyada üretimi yasaklanmış bulunmaktadır (Harmancıoğlu ve Yazıcıoğlu, 1979).

Materyal

Bu çalışmada, dünyadaki ve Türkiye'deki kenevir üretim ve ticaret verileri ortaya koyulmuştur.

Bulgular ve Tartışma

Tablo 1: Dünyada Kenevir Tohumu Üretim Alanları (Ha)

Ülkeler	2013	2014	2015	2016	2017
Şili	2200	2261	2310	2363	2461

Çin	5686	6284	6120	5932	5894
Fransa	10909	10874	11779	13254	12333
Rusya	1644	1969	1261	2333	3600
İspanya	11	46	75	84	140

Kaynak: FAO

Dünya’da kenevir tohumu üretim alanlarına bakıldığında ilk sırada 12333 ha alan ile Fransa ve 5894 ha ile Çin ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 2: Dünyada Kenevir Tohumu Üretim Miktarları (Ton)

Ülkeler	2013	2014	2015	2016	2017
Şili	1450	1479	1496	1506	1524
Çin	15051	16484	15463	15008	14931
Fransa	70694	84097	61841	80895	82707
Rusya	516	520	275	589	1078
İspanya	12	70	123	365	830

Kaynak: FAO

2017 yılı verilerine göre dünya genelinde kenevir tohumu üretim miktarları sıralamasına göre yine 82707 ton üretim ile Fransa ilk sırayı almaktadır.

Tablo 3: Dünyada Kenevir Lifi Üretim Alanları (Ha)

Ülkeler	2013	2014	2015	2016	2017
Şili	4500	4474	4489	4443	4411
Çin	6500	7700	7757	5391	4841
Kore	20000	20460	20961	21070	21247
Hollanda	1284	1633	2041	2262	1272
Romanya	2235	2258	2290	2323	2357

Kaynak: FAO

Dünya’da kenevir lifi üretim alanlarına bakıldığında ilk sırada 21217 ha alan ile Kore ve 4841 ha ile Çin ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 4: Dünyada Kenevir Lifi Üretim Miktarları (Ton)

Ülkeler	2013	2014	2015	2016	2017
Şili	4250	4234	4252	4201	4169
Çin	19000	32000	31446	18511	16575
Kore	14000	14243	14608	14622	14753
Hollanda	10273	13065	14596	17417	9539
Romanya	3539	3509	3490	3471	3453

Kaynak: FAO

Dünya’da kenevir lifi üretim miktarı bakımından ilk sırada 16575 ha alan ile Çin ve 14753 ha ile Kore ikinci sırada yer almaktadır.

Tablo 5: Ülkelerin Kenevir Tohumu İhracat Değerleri

Ülkeler	Değer (\$)	% Pay
Hollanda	4,48 M	37
Fransa	1,82 M	15
Amerika Birleşik Devletleri	1,47 M	12
Almanya	780 K	6,5
Hırvatistan	560 K	4,7

Kaynak: FAO

Yukarıdaki tabloda verilen ülkelerin kenevir tohumu ihracat değerlerine göre Hollanda 4,48 milyon dolar ile dünya sıralamasında % 37 oranında paya sahip olurken ikinci sırada 1,82 milyon dolar ile %15 oranında paya sahip Fransa gelmektedir.

Tablo 6: Ülkelerin Kenevir Tohumu İthalat Değerleri

Ülkeler	Değer (\$)	% Pay
Almanya	4,27 M	36
İsviçre	1,7 M	14
Amerika Birleşik Devletleri	758 K	6,3
İngiltere	581 K	4,8
Slovenya	568 K	4,7

Kaynak:FAO

Dünya genelinde ülkelerin kenevir tohumu ihracat değerlerine bakarsak ilk sırada 4,27 milyon dolar ile Almanya gelmektedir. Ve toplam kenevir ithalat değerinin % 36’lık dilimini oluşturmaktadır. İsviçrenin ise toplam ithalattaki payı %14 oranındadır ve 1,7 milyon dolarlık değere sahiptir.Daha sonra %6,3 pay ile Amerika önde gelmektedir

Tablo 7: Ülkelerin Kenevir Lifi İhracat Değerleri

Ülkeler	Değer (\$)	% Pay
Fransa	6,51 M	41
Hollanda	2,82 M	18
Almanya	888 K	5,6
Çin	680 K	4,3
Romanya	644 K	4,1

Kaynak:FAO

Dünya genelinde ülkelerin kenevir lifi ihracat değerlerine bakarsak ilk 6,51 milyon dolar ile Fransa ve toplam kenevir lifi ihracat değerinin % 41’lik dilimini oluşturmaktadır. Hollanda’nın ise toplam kenevir lifi ihracatındaki payı %18 oranındadır ve 2.82 milyon dolarlık değere sahiptir. Daha sonra %5,6 oranında pay ile Almanya önde gelmektedir

Tablo 8: Ülkelerin Kenevir Lifi İthalat Değerleri

Ülkeler	Değer (\$)	% Pay
Almanya	3,11 M	20
Çek Cumhuriyeti	3,07 M	19
İspanya	2,3 M	15
Amerika Birleşik Devletleri	928 K	5,9

Devletleri		
Belçika Lüksemburg	672 K	4,3

Kaynak:FAO

Kenevir lifi açısından ülkelerin ithalat değerlerine bakarsak ilk sırada 3,11 milyon dolar ile Almanya gelmektedir. Ve toplam kenevir lifi ithalat değerinin % 20'lik dilimini oluşturmaktadır. Çek Cumhuriyeti'nin ise toplam ithalattaki payı %19 oranındadır ve 3.07 milyon dolarlık değere sahiptir. Daha sonra %15 pay ile İspanya önde gelmektedir

Türkiye'de Kenevir Üretimiyle İlgili Tarihsel Süreç

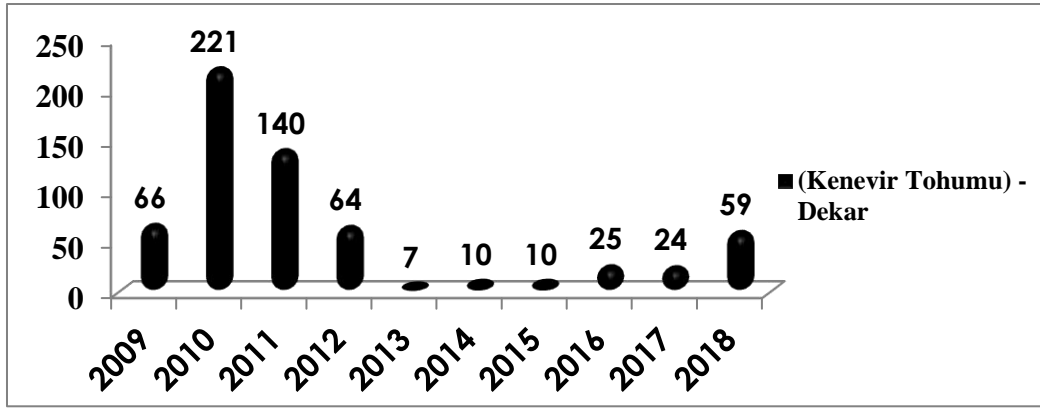
Kenevir ülkemizde Kastamonu başta olmak üzere, belirli illerde üretimi yapılan tek yıllık bir bitkidir. Kenevir üretiminin değerlendirilmesi amacıyla kamu tarafından yapılan ilk yatırımlar Kastamonu'da gerçekleştirilmiştir. Bu yatırımlardan ilki bölgede üretilen kendirlerin havuzlama ve soyma işleminin yapılarak değerlendirilmesi amacıyla Sümerbank tarafından 1946 yılında kurulan Taşköprü (Kastamonu) Kendir Fabrikasıdır.

Fabrika 4 bin ton çubuk kendir işleme kapasitesine sahip, bölgede 16 bin-24 bin ton üretim olmasına karşın, çeşitli nedenlerle kapasitesinin yarısı kadar kendir alabilmiştir. Fabrikanın tam kapasite ile çalışmaması ve zarar etmesi nedeniyle Sümerbank 1949 yılı sonunda kendir havuzlama ve soyma tesisinin kapatılması kararını alarak 1951 yılı ortalarında faaliyetine son vermiştir. Kastamonu'da kurulan diğer bir tesis Kendir Sanayii Müessesesidir.

Kendir elyafından sicim ve kanaviçe üretimi amacıyla 1945 yılında ivedili sanayi plânına dâhil edilerek 1949 yılında inşasına başlanmıştır. Toprak Mahsulleri Ofisinin çuval ihtiyacını karşılayan fabrika, hammadde olarak kullanılan kendirin randıman ve kârlılığın düşük kalması nedeniyle 1953 yılından sonra, Hindistan'dan çok daha ucuz olan, kendirin muadili olarak kullanılan jüt ithal etmeye başlamıştır. Kendir üretimini olumsuz yönde etkileyen bu durum İzmit de kurulu SEKA'ya ait fabrikaya kâğıt üretiminde kullanmak amacıyla kendir alınmaya başlanması ile telafi edilebilmiştir.

1976 yılında Taşköprü'de SEKA tarafından kâğıt fabrikası kurulma kararı alınmış, fabrika 1984 yılında faaliyete girmiştir. 1998 yılında özelleştirme kapsamına alınan fabrika, 2004 yılında özelleştirilerek satılmıştır. Özelleştirme sonrası fabrikanın kendir ihtiyacının, daha ucuz olduğu için yurt dışından temin edilmesi yoluna gidilmesi, kendir üretimini bitirme noktasına getirmiş, sonrasında fabrika birçok özelleştirme örneğinde olduğu gibi faaliyetine son vermiştir

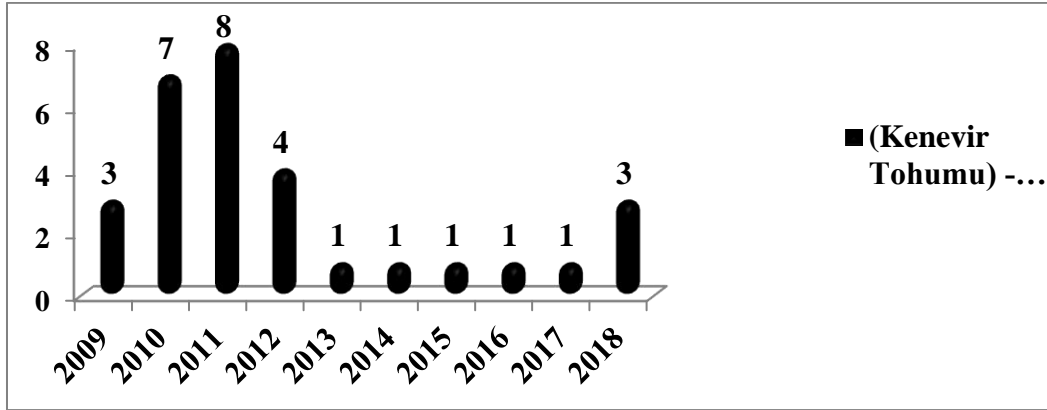
.Grafik 1: Türkiye'de Kenevir Tohumu Üretim Alanları

Kaynak: TÜİK

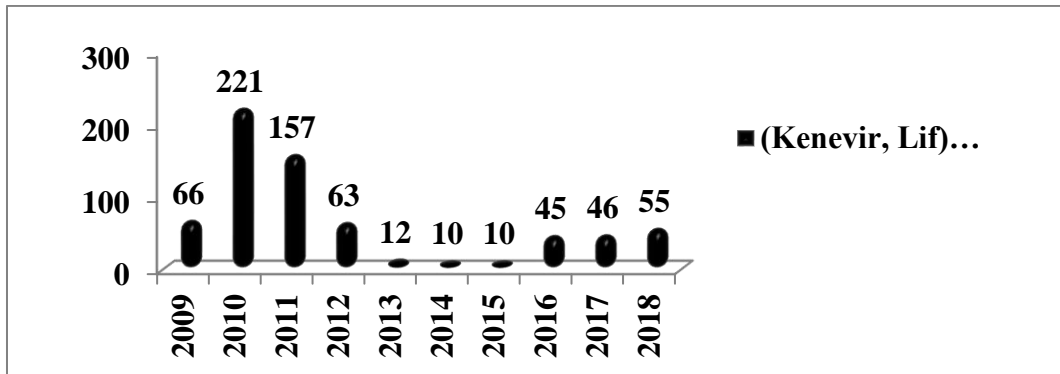
Türkiye genelinde yıllara göre kenevir tohumu üretim alanlarına baktığımızda yıllara göre azalma görülmüştür ve son 10 yılı baz alırsak en fazla üretim 221 dekar alan ile 2010 yılında gerçekleşmiştir ve 2018 yılında üretim alanı 59 dekar olarak belirlenmiştir.

Grafik 2 : Türkiye’de Kenevir Tohumu Üretim Miktarları

Türkiye genelinde yıllara göre kenevir tohumu üretim miktarlarına baktığımızda yıllara göre azalma görülmüştür ve son 10 yılı baz alırsak en fazla üretim 8 ton ile 2011 yılında gerçekleşmiştir ve 2018 yılında 3 ton kenevir tohumu üretimi yapılmıştır.

Grafik 3: Türkiye’de Kenevir Lifi Üretim Alanları

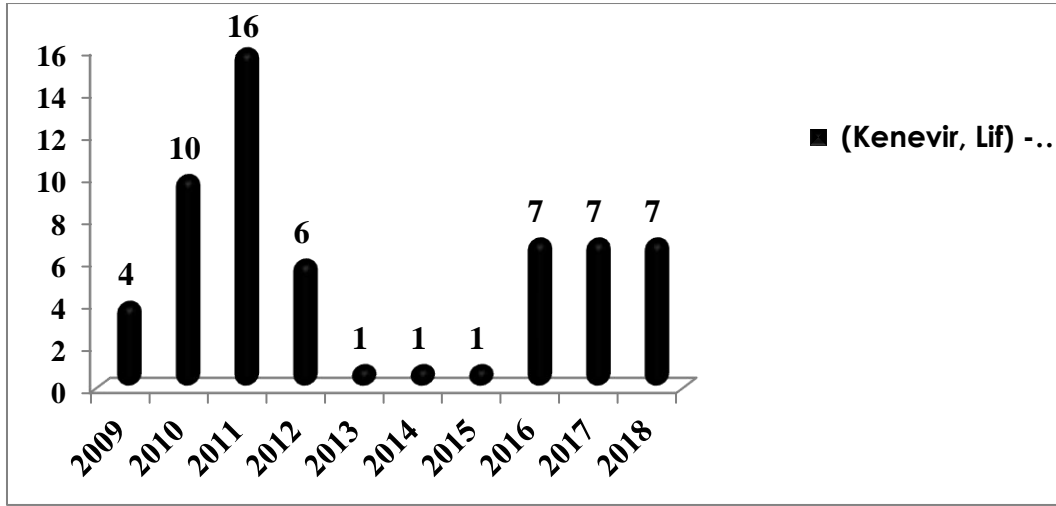

Kaynak:TÜİK

Türkiye’de kenevir lifi üretim alanlarına bakıldığında 2010 yılında 221 dekar 2011 yılında 157 dekar alanda kenevir üretimi yapılmıştır. Bu oran 2013- 2015 yılları arasında oldukça azalmıştır ve 2016 yılında çıkarılan yasa ile tekrar 45 dekar alanda üretim yapılarak artış göstermiştir.

Grafik 4: Türkiye’de Kenevir Lifi Üretim Miktarlar

Türkiye’de kenevir lifi üretim miktarlarına bakıldığında 2010 yılında lif üretim miktarı 10 ton olarak belirlenmiştir. 2011 yılında bu oran 16 ton olarak belirlenmiştir. Bu oran 2013- 2015 yılları arasında oldukça azalmış ve 1 ton üretim yapılmıştır. Ve 2018 yılında 7 ton kenevir lifi üretimi yapılmıştır.

Tablo 9: Türkiye’nin Kenevir Tohum İhracat Miktar Ve Değerleri

Ülkeler	2015		2016		2017		2018	
	Miktar (Kg)	Değer (\$)	Miktar (Kg)	Değer (\$)	Miktar (Kg)	Değer (\$)	Miktar (Kg)	Değer (\$)
Kktc	3045	5847	600	1196	4500	7711	900	1357
Libya							1000	1629
Toplam	3045	5847	2600	1196	640	1288	1900	2986

Kaynak:TÜİK

Kenevir tohum ihracat miktarlarına bakıldığında en fazla ihracat 2018 yılında 1629 dolar olarak belirlenmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kenevir pek çok sektörü ilgilendiren çok yönlü ve ekonomik olarak katma değeri oldukça yüksek bir bitkidir. Dünya’da yaklaşık 26 bin ha alanda 93 bin ton kenevir tohumu üretimi gerçekleştirilmektedir. 2017 FAO verilerine göre Dünya genelinde en fazla kenevir lifi üretim alanı bakımından 21247 ha ile Kore ilk sırada yer almaktadır. Kenevir tohumu üretimi bakımından ise 12333 ha ve 82707 ton ile ilk sırayı Fransa almaktadır. Türkiye’de ise kenevir üretimi yok denecek kadar azdır. Türkiyede 1961 yılında 21 ha alanda lif ve tohum olarak 15 bin tonu aşkın kenevir üretimi yapılırken 2018 yılında 114 da alanda lif ve tohum olarak 10 ton üretim yapılmaktadır Kenevirin yapısındaki uyuşturucu madde oranından dolayı

kontrollü ekilmesi gereken kenevirle ilgili Türkiye'deki mevzuata bakıldığında, lif, sap ve tohumunun amacı dışında yetiştirilmesi yasaklanırken, bilimsel araştırmalarla kenevir çeşitlerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Kenevir yetiştirilecek yerlerde, ekiminin izne bağlanması, gerekli kontrollerin yapılması ve izinsiz ekimlere uygulanacak işlemlere ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir. 2016 yılında Resmi Gazete'de yayınlanan tebliğ ile İzmir, Uşak, Kütahya, Burdur, Antalya, Zonguldak, Bartın, Karabük, Kastamonu, Sinop, Samsun, Çorum, Amasya, Ordu, Tokat, Yozgat, Kayseri, Malatya ve Rize olmak üzere toplam 19 ilde kenevirin ekimi izinle serbest hale getirilmiştir.

Birçok sektörde kullanılan kenevir bitkisi ilk olarak üreticilere tanıtılmalıdır. Kenevir denildiğinde halk çoğunlukla esrarın hammaddesi olarak düşünmektedir. Bu sebeple belirli bölgelerde uzmanların kenevir hakkında seminer vermesi gerekir ve televizyon, gazete, dergi vs. yayın tiplerinde halkın bilinçlendirilmesi gerekir. Birçok sektörde kullanılan kenevirin öncelikle belirli bölgelerde üretime başlanıp denemeleri yapılmalıdır.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, Dünya sıralamasına bakıldığında ise Türkiye'nin kenevir üretim alanı, üretim miktarı, ihracat ve ithalattaki payı yok denecek kadar azdır. Diğer taraftan Türkiye'nin enerjide büyük oranda dışa bağımlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda kenevire yönelik çalışmaların önem kazandığı ve daha çok artacağı yadsınamaz. Kenevir üretiminde ortaya çıkan atık ve artıklar ile gıda veya farklı sektörlerde kullanılmayan olarak kullanılmayan materyallerin ise enerji amaçlı olarak kullanımı sağlanmalıdır. Bu anlamda Türkiye'de kenevir üretimini artırmak için gerekli çalışmaların yapılması ve uygun politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Sonuç itibarıyla, Türkiye genelinde kenevir üretiminin yasallaşması sürecinde tarım ve orman bakanlığı il/ilçe müdürlükleri bünyesinde yayım çalışmalarının yapılması önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Courtney N. Moran, LL.M. 2015, INDUSTRIAL HEMP: CANADA EXPORTS, UNITED STATES IMPORTS, Fordham Environmental Law Review, Vol. 26, No. 3 (SPRING 2015), pp. 383-449

Acıbuca V, Bostan Budak D, 2018, Dünya'da ve Türkiye'de Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Yeri ve Önemi, Çukurova Tarım Gıda Bil. Der. 33(1): 37-44, 2018

Temel M, Tınmaz

http://zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=30847&tipi=5&sube=0

A.B, Öztürk M, Gündüz O, 2018, Dünyada ve Türkiye'de Tıbbi -Aromatik Bitkilerin Üretimi ve Ticareti, KSÜ Tarım ve Doğa Derg 21(Özel Sayı): 198-214, 2018

Acar M, Dönmez A, 2019, KENEVİRE FARKLI BİR BAKIŞ, Karadeniz Tarımsal Araştırma Enstitüsü Samsun

SERİN S, MACİT M.S, ÇINAR E.C, ÇELİK S, 2018, Doğal Kenevir Lifi Kullanımının Asfalt Beton Karışımlara Etkisi, Düzce Üniversitesi

Bilim ve Teknoloji Dergisi 6 (2018) 732-744

Aydoğdu M , Döğer R , Akgür S.A , 2017, Türkiye Pazarında Yeni Bir Ürün: Kenevir Özütlü Soğuk İçecekler, Adli Tıp Bülteni 2017; 22(2): 97-100

Kostic,M. Pejik, B. Skundric, P. Quality of Chemically Modified Hemp Fibers-Bioresource Technology 999(2008) 94-99

Harmancıoğlu, M. Yazıcıoğlu,G.-Bitkisel Lifler- Ege Üniversitesi Tıp Fakültesiİzmir 1979

Hemp.com,2019 , Countries growing hemp, <http://www.hemp.com/hemp-university/growing-hemp/countries-growing-hemp/>, E.T: (10.03.2019)

The Observatory of Economic Complexity, 2017, Hemp Trade, <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/sitc/2652/> E.T (10.03.2019)

The Observatory of Economic Complexity, 2017,Hemp Fibers, <https://atlas.media.mit.edu/en/profile/hs92/5302/> , E.T (10.03.2019)

National Hemp Association, 2018, Hemp Faq, <https://nationalhempassociation.org/hemp-faqs/>,

E.T (10.03.2019)

Hemp Traders, 2019, Hemp Textile Properties , <https://www.hemptraders.com/Hemp-Textile-Properties-s/1881.htm>, E.T (12.03.2019)

FAO,2017 , Crops , <http://www.fao.org/faostat/en/#data/QC> , E.T (10.03.2019)

TÜİK, 2018, Bitkisel Üretim İstatikleri, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=92&locale=tr> , ET (10.03.2019)

<https://www.ihracat.co/2019/01/endustriyel-kenevir-uretimi-ve-dunya.html>

https://arastirma.tarimorman.gov.tr/ktae/Belgeler/End%C3%BCstriyel%20Kenevir%20Ger%C3%A7e%C4%9Fi%20Paneli%20Sunular%C4%B1/ekg_2.pdf

HZ. PEYGAMBER'İN BEYAN ETTİĞİ VE UYGULADIĞI HUKUKÎ PRENSİPLER

Dr. Öğr. Üyesi Fahri HOŞAB
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

ÖZET

Hiz. Muhammed, İslâm dinini tebliğe başladığı günden itibaren kademeli olarak **hukukî işleyişin hâkim olduğu bir sosyal nizamı** ve insanların sahip olması gereken temel hak ve hürriyetleri gündeme getirmiş ve muamelelerinde bunları hayata geçirmiştir. O, peygamberlik vazifesini almasından vefatına kadar geçen zaman diliminde, hadislerinde, muhataplarına, fertlerin ve toplumun **hak ve hürriyetlerini gözetmeyi ve hukuka uygun muameleyi** telkin etmiştir.

Hiz. Peygamber, hukuka ve adalete uygunluk ve insan hak ve hürriyetleri ile ilgili beyanları ve uygulamalarıyla birtakım hukukî prensipleri de ortaya koymuş; bunları beşer, peygamber, hâkim ve devlet reisi sıfatlarıyla beşerî ilişkilerde, sosyal hayatta ve siyasî işleyişte icraata dökmüştür. O, hadislerinde, hayatın akışında ve adlî muhakeme ve hükümlerde **hukukun üstünlüğünü**, hukuk karşısında eşitliği ve adaleti esas almıştır.

Hukukî prensiplerden **kişinin dokunulmazlığı** hususunda tavizsiz uygulamaları olan Hiz. Peygamber, savaş durumunda dahi eğer imkânı varsa hasmını öldürmeyi değil, hayatta bırakmayı tercih ve bunu ashabına telkin etmiştir. O, beyan ve uygulamalarında **suç ve cezanın şahsiliği** prensibini de hayata geçirmiş ve insanların işledikleri cürümlerden dolayı yakınlarını veya başkalarını sorgulayıp yargılamamış ve cezalandırmamıştır.

Hiz. Peygamber hadislerinde, **özel hayatın korunmasını** hukukî bir prensip olarak beyan ve telkin etmiş; özel hayatın sınırlarını ihlâl etmenin uhrevî cezaları da beraberinde getireceğini ifade etmiştir. O, hadislerinde, **kişinin şeref ve haysiyetini korumaya, din ve vicdan hürriyetini** sağlamaya ve korumaya yönelik de telkinlerde bulunmuştur. Toplumun huzuruna ve menfaatlerine zarar vermediği müddetçe, **fikirlerini ifade** hususunda insanlara baskı uygulamayan ve müsamahayı tercih eden Hiz. Peygamber, insanlara faydalı olan **ilim ve sanata**, ilim sanat ehline müdahale etmemiş, bilakis bunları **teşvik** etmiştir.

Anahtar kelimeler: Hadis, hukuk, prensip

ABSTRACT

Prophet Mohammed gradually brought up a social order dominated by the legal process and the fundamental rights and freedoms that people should have since the day he started communicating Islam and brought them to life in his treatment. In his time, from taking his duty as a prophet to his death, he instilled in his hadiths, his interlocutors, to respect the rights and freedoms of individuals and society and to treat them in accordance with law.

The Prophet also introduced a number of legal principles with his statements and practices regarding compliance with law and justice and human rights and freedoms; he has put them into human relations, social life and political functioning as human, prophet, judge and head of state. In his hadiths, the flow of life and judicial judgments and judgments, he was based on the rule of law, equality and justice.

The Prophet, who has uncompromising practices on the immunity of the person from the legal principles, preferred not to kill his opponent, but to survive, even in the case of war, and encouraged his companions. He also implemented the principle of the personality of crime and punishment in his statements and practices, and did not question and punish relatives or others for the crimes committed by people.

In the hadiths of the Prophet, he declared and encouraged the protection of private life as a legal principle; He stated that violating the limits of private life would be punished in the hereafter. In his hadiths, he also made suggestions to protect one's honor and dignity, to ensure and protect the freedom of religion and conscience. As long as it does not harm the peace and interests of the society, the Prophet, who did not exert pressure on people to express his ideas and preferred tolerance, did not interfere with the science and art that benefited people, and encouraged them.

Keywords: Hadith, law, principle

GİRİŞ

Hz. Muhammed (sav), İslâm dinini tebliğe başladığı günden itibaren tedricî olarak hukukî işleyişin hâkim olduğu bir sosyal nizamı ve fertlerin sahip olması gereken temel hak ve hürriyetleri gündeme getirmiş ve muamelelerinde bunları hayata geçirmiştir. O, peygamberlik vazifesini almasından vefatına kadar geçen zaman diliminde de hadislerinde, muhataplarına, fertlerin ve toplumun hak ve hürriyetlerini gözetmeyi ve hukuka uygun muameleyi telkin etmiştir.

Hz. Peygamber, hukuka ve adalete uygunluk ve insan hak ve hürriyetleri ile ilgili beyanları ve uygulamalarıyla birtakım hukukî prensipleri de ortaya koymuş; bunları beşer, peygamber, hâkim ve devlet reisi sıfatlarıyla beşerî ilişkilerde, sosyal hayatta ve siyasî işleyişte icraata dökmüştür. Hz. Peygamber'in hadislerinde yer verdiği hukukî prensipleri aşağıdaki başlıklar altında değerlendirmek mümkündür.

Hukukun Üstünlüğü ve Hukuk Karşısında Eşitlik

Hz. Peygamber hadislerinde, hayatın akışında ve adlî muhakeme ve hükümlerde hukuka uymanın önemini, bugünkü hukuk terminolojisindeki ifadelerle, “hukukun üstünlüğü” esasını ve “hukuk karşısında eşitliği” vurgulamıştır. Meselâ; bir “İnsan Hakları Beyannamesi” mahiyetinde olan Vedâ hutbesinde, insanların ırklarının ve renklerinin birbirlerine karşı bir üstünlük vesilesi olmadığını ifade etmiş ve hitabının akışı içerisinde birtakım insan hakları ve hukuk kaidelerini sıralamıştır.¹

Hz. Peygamber'in Medine'de kurduğu devlet, aynı zamanda bir “hukuk devleti”ydi. O, sosyal ve siyasî hayatın akışı içerisinde ortaya çıkan hâdiselerde hukukî kaideleri esas almış; devlet reisi veya hâkim olarak bunları uygularken insanlara eşit muamelede bulunmuş, kendisinden imtiyaz talebinde bulunanları kesin bir dille reddetmiş, cezaî bir hükmü kendi çocuğunun aleyhine bile olsa mutlaka uygulayacağını ifade etmiştir.²

Hz. Peygamber Vedâ hutbesinde, hukuk önünde herkesin eşit olduğunu, hiçbir fert veya zümrenin başkalarına karşı imtiyaz sahibi olamayacağını şu cümleleriyle ifade etmiştir:

“... Ey insanlar! Dikkat ediniz: Sizin Rabbiniz bir, babanız da birdir. Şunu da iyi bilin ki: Arap, Arap olmayana; Arap olmayan, Arap olana; beyaz siyaha, siyah da beyaza -takva hasleti dışında bir şeyle- üstün tutulamaz...”³

¹ Bk. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), 5, 411.

² Meselâ Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “Hudûd” 11, 12, “Enbiyâ” 54, “Meğâzî” 53, “Şehâdât” 8, “Ashâb” 18; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “Hudûd” 8, 9; Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Ebû Dâvûd* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “Hudûd” 4; Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ et-Tirmizî, *Sunenu't-Tirmizî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “Zühd”, 48, 60, “Hudûd” 6; Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sunenu'n-Nesâî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), “Sârik” 6.

³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 5, 411.

Hız. Peygamber, bir gün hırsızlık suçunu işlemiş olan bir kadın için kendisinden af talep edildiğinde, talepte bulunan sahabîye olumsuz karşılık vermiş ve önceki ümmetlerin bir suç işlendiğinde, zayıfı cezalandırıp şerefliyi (imtiyazlıyı) cezalandırmamaları sebebiyle helâk olduklarını söylemişti.⁴

Yukarıdaki örnekler, Hız. Peygamber'in hukuku icra hususunda en yakınları da dâhil olmak üzere hiçbir kimse veya kesime imtiyaz tanımadığını, hukuk karşısında herkesi eşit tuttuğunu ve bunu uygulamada tavizsiz davrandığını ortaya koymaktadır.

Hakkı Teslim ve Tevzide ve Hüküm Vermede Adalet

Hız. Peygamber, hukuk icracısı ve hüküm verici olarak hak sahiplerine haklarını verme ve muhakeme gerektiren durumlarda hükme varmada adaleti esas almış ve bunu muhataplarına hadisleriyle de beyan ve telkin etmiştir. O'nu peygamberlikle vazifelendiren Yüce Allah, adil muamele ve adaletle hükmetme hususunda Kur'an'da şöyle buyurur:

*"Ey iman edenler! Haktan yana olup var gücünüzle (bütün işlerinizde) adaleti gerçekleştirin. Allah için şahitlik eden insanlar olun. Bu hükmünüz ve şahitliğiniz isterse bizzat kendiniz, ana-babanız ve yakın akrabalarınız aleyhinde olsun. İsterse onlar zengin veya fakir bulunsun; çünkü Allah her ikisine de sizden daha yakındır. Onun için sakın nefsinizin arzusuna uyarak adaletten ayrılmayın..."*⁵

Hadis rivayetlerinde Hız. Peygamber'in insanlara adil davrandığına ve hukukun icrasında en adil kimse olduğuna dair ifadeler yer almaktadır. O'nun bu vasfı, kendi beyanlarında da yer alır. Bir hâdisede kendisini adil davranmamakla itham eden bir bedeviye cevabında bu yönünü şöyle ifade etmişti: "... Eğer ben de adil olmazsam, kim adil olabilir ki?"⁶

Bir gün kendisine, Mahzûm kabilesinden Fâtıma bt. Esved adında bir kadının hırsızlık yapmasıyla ilgili dava intikal etmişti. Bu duruma üzülen Kureyş, sahabeden Üsâme b. Zeyd'i yakınlığından dolayı şefaah talebiyle Hız. Peygamber'e gönderdiler. O, yakın münasebetleri olan sahabîsi Üsâme'ye: "Allah'ın hududundan (ceza hükümlerinden) bir hadd (şer'i ceza) hususunda şefaah mi talep ediyorsun" diye çıkıştı. Sonra kalkıp muhatap cemaate şöyle seslendi:

*"Sizden öncekileri helâk eden şey şudur: İçlerinden şerefli (soylu/zengin) biri hırsızlık yaptı mı, onu terk eder(ceza vermez)lerdi. Aralarında zayıf, kimsesiz biri hırsızlık yapınca, derhal ona hadd (ceza) uygularlardı..."*⁷

Hız. Peygamber, yine bir gün kapısının önünde davacıların gürültüsünü işitti ve yanlarına çıktı. Onlara şöyle dedi: "Ben ancak bir beşerim. Hakikaten siz bana davaya geliyorsunuz. Ancak, bazılarınız delillerini daha belîğ (güzel sözle, ikna edici şekilde) ortaya koyar; ben de dinlediğime göre lehine hükmedebilirim. Her kime kardeşinin hakkından bir şey bölersem, onu hemen almasın! Zira bununla ona, ancak ateşten bir parça bölmüş olurum."⁸

Hız. Peygamber'in adalet hususundaki bir başka hadisi ise şöyledir:

*"Yer ve gökler adaletle ayakta durmaktadır."*⁹

Hız. Peygamber, hakları çiğneme hususunda ise şöyle demiştir:

⁴ Buhârî, "Hudûd" 11, 12, "Şehâdât" 8, "Ashâb" 18; Müslim, "Hudûd" 8; Ebû Dâvûd, "Hudûd" 4; Tirmizî, "Hudûd" 6; Nesâî, "Sârık" 6.

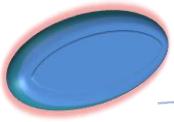
⁵ Nisâ' 4/135.

⁶ Buhârî, "Edeb" 95, "Menâkıb" 25; Müslim, "Zekât" 142.

⁷ Buhârî, "Hudûd" 11, 12, "Şehâdât" 8, "Ashâb" 18; Müslim, "Hudûd" 8; Ebû Dâvûd, "Hudûd" 4; Tirmizî, "Hudûd" 6; Nesâî, "Sârık" 6.

⁸ Buhârî, "Şehâdât" 27, "Ahkâm" 20; Müslim, "Akdiyye" 4, 5; Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Akdiyye" 1; Ebû Dâvûd, "Akdiyye" 7.

⁹ Ebû Dâvûd, buyû' 34; Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *Sunenu İbnu Mâce* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992), "Zekât" 18.

“Zulümden (hak çiğnemekten) kaçının! Zira zulüm, kıyamet günü zulümat olacaktır...”¹⁰

Hz. Peygamber’in tesis hukuk sistemi, ortaya koyduğu hukuk kaideleri, uygulayanları ve uygulamaları ile sadece Müslüman toplumda değil, İslâm toplumu ile münasebeti olan diğer topluluklarda da adaletin tesisine hizmet etmişti.¹¹

Kişinin Dokunulmazlığı

Her şahsın “yaşama hakkı” vardır ve kişiler ve devlet organları, şahsın varlığına ve yaşama hürriyetine dokunamaz.¹² İslâm’da insan hayatına büyük bir değer verilmiş, harp hâlindeki saldırgan düşman ve ferdî olarak Müslümanlara husumet besleyerek zarar vermekte aşırıya kaçan kimseler dışında, insan hayatı titizlikle korunmuştur. Hz. Peygamber’in bu hususa dair hadislerinden birkaçı şöyledir:

“Kıyamet günü insanlar arasında hükmedilecek ilk şey kandır.”¹³

“Mü’minin haram kana bulaşmadıkça, dininde genişlik içindedir.”¹⁴

“Mü’minin öldürülmesi, Allah katında dünyanın ölümünden daha büyüktür.”¹⁵

Kişinin dokunulmazlığı hususunda Hz. Peygamber’in tavizsiz hukukî uygulamaları olmuştur. Meselâ; Huneyn Savaşı sırasında bozguna uğrayan düşmanın peşinden gönderilen birliğin karşı tarafla çatışması sırasındaki kargaşada birkaç çocuk da öldürülmüştü. Bu durumu haber alan Hz. Peygamber, çatışmaya katılan sahabîlerini azarladı. Sahabîlerden birisi mazeret beyan etmek istedi: “Bu çocuklar, putperest müşriklerin çocuklarıdır.” dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Sizlerin arasından gelen en seçkin Müslümanlar da müşriklerin oğullarıdır!” diye karşılık verdi.¹⁶

Mekke’nin fethinin ardından birliğiyle tebliğ için Cezimeoğulları kabilesine gönderilen Halid b. Velid, bu kabilenin İslâm’a girdiğini bilmediği için onları tutukladı ve kılıçtan geçirilmelerini emretti. Bu emre askerinin bir kısmı uydu, bir kısmı uymadı. Birlik Medine’ye döndüğünde durumu haber alan Hz. Peygamber, Halid b. Velid’i çok sert şekilde azarladı ve derhal bu kabileye kan diyeti olarak yüklü miktarda para gönderdi. Hâdis esnasında köpeklerin su içtiği, kırılan yalıklara varıncaya kadar her zararı tazmin etti ve tespit edilememesi muhtemel hasar için de ayrı bir tazminat ödedi.¹⁷

Sahabeden Üsâme b. Zeyd, kumandanı bulunduğu seriyyenin başında muharip düşmanla çarpışırken, kendileriyle çarpışanlardan biri Müslüman olduğunu söyleyerek teslim olmak istemiş, o da, korkusundan böyle söylediği kanaatiyle bu şahsı öldürmüştü. Sefer dönüşü durumdan haberi olan Hz. Peygamber, kendisine ordusunu teslim ettiği Üsâme’yi sorguya çekmişti. Hâdiseyi dinleyen Hz. Peygamber, Üsâme’nin ileri sürdüğü gerekçe karşısında onu, “Yarıp da kalbine mi baktın!” diye azarlamıştı. Üsâme, o anda yaşadığı üzüntü ve psikolojik çöküntüyü şu sözle ifade etmişti: “Keşki bugüne kadar Müslüman olmasaydım da, bu sözleri duymasaydım.”¹⁸

Yukarıda sıralanan örneklerde görülüyor ki Hz. Peygamber, savaş durumunda dahi eğer imkânı varsa hasmını öldürmeyi değil, hayatta bırakmayı tercih ve telkin etmiştir.

¹⁰ Müslim, “Birr” 56.

¹¹ Geniş ilgi için bk. Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)* (İstanbul: İrfan Yayımcılık, 1414/1993), 2, 917-39.

¹² Servet Armağan, *İslâm Hukûkunda Temel Hak ve Hürriyetler* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992), s. 71.

¹³ Buhârî, “Diyât” 1, “Rikâk” 48; Müslim, “Kasâme” 28; Tirmizî, “Diyât” 8; Nesâî, “Tahrîm” 2.

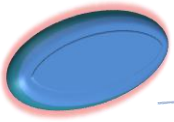
¹⁴ Buhârî, “Diyât” 1.

¹⁵ Nesâî, “Tahrîm” 2.

¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 3, 435.

¹⁷ Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye* (Beyrût: Dârü’l-Hayr, 1419/1999), 4, 56-57.

¹⁸ Müslim, “İmân” 158; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4, 438-439; Ebû Dâvûd, “Cihâd” 95; İbn Mâce, “Fiten” 1.

Suç ve Cezanın Şahsîliği

İslâm hukukunda suç ve ceza şahsîdir. Suç, işleyene yüklenir ve faili cezalandırılır. Kur'an-ı Kerîm'de, "hiç kimsenin başkasının günahını yüklenemeyeceği"¹⁹ hukukî prensibi, âyetlerle vurgulanır. Hz. Peygamber, beyan ve uygulamalarında bu prensibi hayata geçirmiş ve insanların işledikleri cürümlerden dolayı yakınlarını veya başkalarını sorgulayıp yargılamamış ve cezalandırmamıştır. Aşağıdaki yer verilen rivayet, hadis kaynaklarında suç ve cezanın şahsîliği prensibine dair değerlendirilebilecek örneklerden biridir:

Sahabeden Ebû Rimse Hz. Peygamber'le yaşadıkları şu diyalogu nakleder: "Babamla birlikte Allah Resûlü'ne (sav) gittik. Hz. Peygamber babama: 'Bu oğlun mu?' diye sordu. Babam: 'Kâbe'nin Rabbine yemin olsun oğlum!' dedi. Hz. Peygamber tekrar: 'Gerçekten mi?' dedi. Babam: 'Şehadet ederim oğlumdur!' deyince Hz. Peygamber, babamın yemini ve benim babama benzerliğimin fazlalığı sebebiyle tebessüm etti ve sonra: 'Bilesin! O senin cinayetininle mesul tutulamaz. Sen de onun cinayetinden mesul olmazsın.' dedi ve şu âyeti okudu: '*Hiçbir günahkâr, başkasının günahını yüklenmez.*' (En'âm 164)"²⁰

Siyer ve hadis kaynaklarının bütünlüğüne baktığımızda bu prensibin Hz. Peygamber'in siyer ve sünnetinde çok sayıda örnekte uygulanıp yaşandığını görmekteyiz. Zira O'nun İslâm'a davetine icabet eden bazı ashabın ebeveyni, evladı, kardeşi veya başka yakınlarının muhalif veya hasım cephede yer aldıkları olmuş, bu durum, Hz. Peygamber'in söz konusu sahabîleriyle ilişkilerine hiçbir şekilde yansımamıştır.

Özel Hayatın Korunması

Kişinin özel hayatı, hukukta, korunması gereken haklar ihtiva etmektedir. Özel hayata müdahale, kişinin mahremiyet ve hürriyetini ihlâldir. Bu ihlâl ve müdahale, kişinin meskenine tecavüz, özel durumlarını ve haberleşmedeki gizli görüşmelerini teşhir şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu hak ihlâlinde, günümüzde insan unsurunun yanı sıra teknolojik imkânlar da kullanılabilir. Telefon görüşmelerini dinleme, kaydetme veya gizli kamerayla görüntüleme örneklerinde olduğu gibi...

İslâm hukukunda, zaruret hâlleri dışında özel hayata müdahaleye cevaz yoktur. Hz. Peygamber hadislerinde, kişinin mesken masuniyeti konusunda telkinlerde bulunmuş; meselâ; bir kimsenin, mesken sahibinin izni olmadan evinin içine bakmasını yasaklamıştır.²¹ Bu hususta bir diğer hadisi şöyledir: "*Bir kimsenin evine girmek istediğinizde kapıyı üç defa çalınız. İzin verilirse girin; aksi hâlde dönün!*"²²

Hz. Peygamber hadislerinde, kişinin özel hayatı ve sırlarının da araştırılıp teşhir edilemeyeceğini ifade etmiştir. Bu konudaki hadislerden birisi şöyledir: "*Ey dili ile iman etmiş de henüz iman kalplerine tam girmemiş olanlar! Müslümanların gizli hâllerini araştırmayın! Kim onların gizli hâllerini araştırırsa, Allah da onun gizli hâllerini araştırır. Onu evinde dahi rezil rüsvay eder!*"²³

Hz. Peygamber hadislerinde, kişinin haberleşme hürriyeti ve gizliliğinin de ihlâl edilerek araştırılıp teşhir edilmemesi gerektiğini telkin etmiştir. Mesele, bu hadisler çerçevesinde günümüz açısından değerlendirildiğinde varılacak hüküm şudur: Bir kimsenin mektup, telefon, telgraf, faks, e-mail gibi haberleşme vasıtalarıyla görüşmeleri, izni olmaksızın okunamaz, dinlenemez ve izlenemez. Bu konuya delil teşkil edebilecek hadislerden ikisi şöyledir:

¹⁹ En'âm 6/164; Fâtır 35/18; Necm 53/38.

²⁰ Ebû Dâvûd, "Diyât" 2.

²¹ Ebû Dâvûd, "Edeb" 137.

²² Müslim, "Âdâb" 33-35, 37.

²³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2, 287; Ebû Dâvûd, "Edeb" 37; Tirmizî, "Birr" 85.

“... Kardeşinin yazılı metnine onun izni olmadan bakan, ateşe bakmış gibidir.”²⁴

“Her kim, rızası olmaksızın bir topluluğun konuşmalarını dinlerse, kıyamet günü onun kulaklarına kurşun dökülecektir.”²⁵

Yukarıdaki örnekler, Hz. Peygamber’in özel hayatın korunmasını hukukî bir prensip olarak beyan ve telkin ettiğini ve özel hayatın sınırlarını ihlâlün uhrevî cezaları da beraberinde getireceğini ifade ettiğini ortaya koymaktadır.

İnsan Şeref ve Haysiyetinin Korunması

Günlük hayatta ihlâl edilen haklardan birisi de “insan şeref ve haysiyeti”dir. Kişinin veya kitlenin şeref ve haysiyetini zedeleme veya çiğneme, fiilî ihlâller yanında ferdi veya kitleyi yaralayıcı tenkit, hakaret ve iftiralar ile de gerçekleşebilmektedir.

İslâm hukukunda insan şeref ve haysiyetinin korunması ve zedelenmemesi esas alınır. Hz. Peygamber, “*Ribanın en kötüsü, haksız yere Müslümanın ırzını (manevî şahsiyetini) çiğnemektir.*”²⁶ buyurarak bunu faiz alıp vermektan daha kötü bir fiil olarak vasıflandırmıştır.

O’nun bu konuda bir diğer hadisi de şöyledir: “*Mirac gecesinde bakır tırnakları olan bir kavme uğradım. Bunlarla yüzlerini tırmalıyorlardı. ‘Ey Cebrâîl, bunlar da kim?’ diye sordum.’ ‘Bunlar, insanların etlerini yiyenler (ğıybet edenler) ve ırzlarını (şereflerini) pâyimâl edenlerdir.’ dedi.*”²⁷

Yukarıda yer alan örnekler, Hz. Peygamber’in hadislerinde kişinin şeref ve haysiyetini teşkil eden sıfatları yaralayıcı veya şahsını aşağılayıcı söz veya fiilleri yasakladığını göstermektedir. Hadislerin bütünlüğüne baktığımızda da insan şeref ve haysiyetini zedeleyici zan, gıybet, iftira gibi fiiller veya kişinin kendisinin işlediği yalan söyleme, zina yapma, hırsızlık gibi fiiller yasaklanmış, bu yolla, sıralanan fiillerin nehyi ile ulaşılmak istenen başka maksatlar yanında, hem başkalarının hem kişinin manevî şahsiyetine zarar vermesinin önüne geçme hedeflenmiştir.

Din ve Vicdan Hürriyetinin Korunması

İslâm hukukunda, farklı inançlara mensup olsalar da, her türlü inanç sahibine müsamaha gösterilmiş ve dinî hayatlarına müdahale edilmemiştir. Kur’an’da bu hususa dair âyetlerden birisi şöyledir: “*De ki: ‘O (Kur’an) Rabbinizden (gelen) bir haktır. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin...*”²⁸

Hz. Peygamber, hadislerinde din ve vicdan hürriyetini sağlamaya ve korumaya yönelik telkinlerde bulunmuş, tedbirler almış ve bunları uygulamıştır. Hadis kaynaklarında bu hususa örnek teşkil edecek rivayetler yer almaktadır. Bu örneklerden birkaçı şöyledir:

Medine’de çocuğu yaşamayıp ölen kadınlar, “Çocuğum yaşarsa Yahudî dini üzerine yetiştireceğim...” diye adakta bulunurdu. Nadroğulları Yahudileri Medine’den sürüldükleri vakit, bunlar arasında Yahudileştirilmiş çok sayıda sahabeden Ensar çocuğu vardı. Ensar: “Çocuklarımızı onlara terk etmeyiz!” dediler. Bunun üzerine Yüce Allah, “*Dinde zorlama yoktur, artık iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır...*”²⁹ âyetini indirdi.³⁰

Necrânî Hristiyan heyeti Medine’ye geldiklerinde, bir müzakere meclisinde, Hz. Peygamber’den kendi dinlerine göre ibadet etmek istediklerini belirtmeleri üzerine, O, içinde buldukları Mescitte ibadetlerini yerine getirmelerine müsaade etti.³¹

²⁴ Ebû Dâvûd, “Vitr” 23.

²⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 2, 504; Tirmizî, “Libâs” 19.

²⁶ Ebû Dâvûd, “Edeb” 35.

²⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb” 35.

²⁸ Kehf 18/29.

²⁹ Bakara 2/256.

³⁰ Ebû Dâvûd, “Cihâd” 116.

³¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 2, 163-64.

Bu konuya dair bir başka örnek, Hz. Peygamber'in Necranlı Hristiyan din adamları ve Hristiyan halka hitaben gönderdiği mektuplardan birinin muhtevasıdır. Hz. Peygamber'in onlara hitabı şöyleydi:

“Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla! Allah'ın Resûlü Muhammed'den Piskopos Ebû'l-Hâris'e, Necrân'ın diğer piskoposlarına, onların papazlarına, onları takip edenlerle birlikte aynı zamanda rahiplere: Ne olursa olsun; az olsun çok olsun, ellerinde ne bulunduruyorlarsa, kiliseleri ve manastırları kendilerine aittir. Allah'ın ve Resûlü'nün koruması onlar üzerindedir. Hiçbir piskopos, piskoposluk vazifesini gördüğü yerden, hiçbir rahip kendi manastırından ve hiçbir papaz kendi kilisesinden alınıp bir başka yere gönderilmeyecektir. Onların ne hakkı ve hukuku ve ne de onların alışageldikleri hiçbir şey bir değişikliğe tabi tutulacaktır. Onlar samimiyetle hareket edip, üzerlerine düşen vazifeleri hakkıyla yerine getirdikleri müddetçe, Allah'ın ve Resûlü'nün himayesi bunlar üzerine olacaktır. Onlar ne bir zulme uğrayacak ve ne de kendileri başkalarına zulmedecektir.”³²

Fikir ve İfade Hürriyetinin Korunması

Câhiliyye Devrinde çeşitli baskılar altında yaşayan kitlelere haklarını ve hürriyetlerini kazandıran İslâm, insanlara fikirlerini ifade etme hürriyeti de tanımıştır. Hadislerinin bütünlüğünü göz önüne aldığımızda Hz. Peygamber'in, toplumun huzuruna ve menfaatlerine zarar vermediği müddetçe, fikirlerini ifade hususunda insanlara baskı uygulamadığını ve müsamahayı tercih ettiğini görmekteyiz.

Hz. Peygamber'in hadislerinde fikir hürriyetinin örneklerinden birisini, “istişare”ler teşkil eder. Mü'minlerle fikir alış veriş, onlara danışma, Hz. Peygamber'e Kur'an'ın emriydi.³³

Sahabeden Enes b. Malik rivayetinde, “Arkadaşları ile istişarede Hz. Peygamber (sav) kadar ileri giden bir başkasını görmedim.” demiştir.³⁴

Hz. Peygamber, vahye dayalı meseleler dışında, kendi görüşünü tercih hususunda da insanları serbest bırakmıştır. O, bir hadisinde bu hususla ilgili şöyle demiştir: “*Bilin ki, ben bir beşerim. Size dininizle ilgili bir emirde bulunursam, onu derhal alın. Eğer kendi görüşüme dayanan bir şey emredersem, bilin ki ben bir insanım.*”³⁵

Hz. Peygamber'in ashâbıyla istişareye, dolayısıyla fikir hürriyetine verdiği önemi anlatan diğer bazı örnekler şunlardır:

Bedr Seferine çıkmadan önce Medinelî Ensara ve Mekkeli muhacirlere ayrı ayrı fikirlerini sormuş, görüşlerini almıştı.³⁶ Bedr'e vardıklarında muharebe yeri seçimi hususunda bir karar vermiş, ancak yine de konuyu ashâbıyla müzakere etmişti. Sahabeden Hubab b. Münzir: “Ey Allah'ın Resûlü, buraya yerleşmen Allah'ın sana indirdiği bir vahiyle midir? ... Yoksa bu harp ve strateji görüşünüz müdür?” diye sordu. Hz. Peygamber: “Harp ve strateji görüşümdür.” dedi. Bunun üzerine Hubab b. Münzir kendi görüşünü dile getirdi ve görüşü uygun görülerek ona uyuldu.³⁷

Hudeybiye Barış Anlaşmasına uzanan zaman diliminde, Mekte'ye ashâbıyla yaptığı umre seferi sırasında, Kureyşin Kâbe'yi ziyaretlerini engelleyeceği anlaşılınca, ashâbını toplayıp onlarla istişare etmesi³⁸ de, yine bu konuya ait örneklerdendir.

³² Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2, 623.

³³ Âlu 'İmrân 3/159.

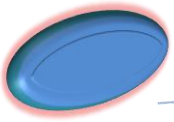
³⁴ Tirmizî, “Cihâd” 35.

³⁵ Müslim, “Fezâil” 140.

³⁶ Müslim, “Cihâd” 83; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2, 193-194.

³⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2, 197-198.

³⁸ Buhârî, “Meğâzi” 35. Sahabelerin Hz. Peygamber'e rahatça fikir beyan edip teklif sunduklarına dair başka örnekler için Bk. Buhârî, “Meğâzi” 33, 53, “Eşribe” 8; Müslim, “İmân” 45, “Fezâil” 139-141, “Eşribe” 66.

Hız. Peygamber, yaptığı istişarelerde kendi görüşüne ters düşse de, çoğunluğun fikrini kabul ederdi. Nitekim Uhud Harbi öncesinde, kendisi bir “savunma harbi” teklifi yaptığı hâlde, çoğunluk şehir dışında savaşma fikrine taraftar olduğu için, kendisi de çoğunluğun fikriyle ortaya çıkan bu karara uymuştu.³⁹ O’nun Allah’ın Resûlü olması, istişareye katılanların zihinlerinde bir baskıya sebep olmamıştı.

Hız. Peygamber hadislerinde, istişare hususunda, kendi devrinin “insan” anlayışını değiştiren bir hususu da tavsiye eder: Kadınla istişare. O’nun, hem kendi hanımlarına fikir danıştığına hem de kadınlarla fikir alışverişinde bulunulmasını telkin ettiğine dair örnekler vardır.

Hicrî altıncı yılın sonunda ashabıyla Kâbe’ye umre yapmaya niyet eden Hız. Peygamber, Mekke’ye doğru sefer hâlindeyken Kureyşin engellemesiyle karşılaşmış ve müşriklerle Hudeybiye Anlaşmasını yapmak durumunda kalmıştı.⁴⁰ Anlaşmayı ağır bulan ve moral bozukluğu yaşayan ashabına kurbanlarını kesmelerini ve ihramdan çıkmalarını emretti. Tekrar Medine’ye dönüş kararında değişiklik olur ümidiyle işi ağırdan alan ashabına, emrini tekrarladı. Bu durumun devam etmesi üzerine çadırına girerek hanımı Hız. Ümmü Seleme ile istişare etti. Hız. Ümmü Seleme, emrini tekrar etmemesini, kendisi kurbanını kesip ihramdan çıkmasını, bu kararlılığı gören ashabın da mecburen O’na uyacağını, söyledi. Hız. Peygamber bu tavsiyeye uydu ve neticede sahabîler de aynısını yaptı.⁴¹

Kadınlarla fikir alışverişinde bulunmayı tavsiye eden hadislerinden ikisi şöyledir:

“Kadınlarla, kızları hakkında istişare edin!”⁴²

“... Babası bâkire kızla, (onu evlendirme konusunda) istişare etmelidir.”⁴³

Bilim ve Sanat Hürriyetinin Korunması

İslâm hukukunda bilim ve sanat hürriyetine müdahale edilmemiş; bilâkis insanlar, topluma fayda temini adına bilime ve sanata teşvik edilmiştir. Meselâ; hikmeti/ilmi “mü’minin yitiği” olarak vasıflandırıp, bulunması ve elde edilmesini⁴⁴ telkin eden Hız. Peygamber, bir diğer hadisinde de konu ile ilgili şöyle demiştir: “Her kim ilim tahsili için sefere çıkarsa, bu yüzden Allah ona cennet yolunu kolaylaştırır. Şüphesiz melekler de ilim yolunda bulunanlara kanat gerer. Göklerde ve yerde bulunanlar, hatta sudaki balıklar ve yuvalarındaki karıncalar, hepsi ilim adamları için bağışlama diler. Bir âlimin, şuursuzca ibadet eden abide üstünlüğü, Ay’ın diğer yıldızlara olan üstünlüğü gibidir...”⁴⁵

Hadis kaynaklarında Hız. Peygamber’in insanlara faydalı olan sanata ve sanatkâra müdahaleye dair bir uygulama yer almazken; sanata teşvik eden ve sanatkârın görüşüne müracaat edildiğine dair rivayetler yer almaktadır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

Medine’ye hicretinde, müşrik olduğu hâlde güvenilir bir şahıs olan Abdullâh b. Uraykıt’ı ücretle kendilerine yol kılavuzu tutmuştu.⁴⁶

Hendek Muharebesi’nde, daha iyi bir savunma harbi yapmak amacıyla, Selman-ı Farisî’nin tavsiyesini dinlemiş, beğenmiş ve şehri hendekler yardımıyla müdafaa etmeye karar vererek hendek kazdırmıştı.⁴⁷

Tedavi için kendisi hekime müracaat etmiş; bazı rivâyetlerde, bunu ashabına da tavsiye etmiştir.⁴⁸

³⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 3, 52.

⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 3, 241-247.

⁴¹ Buhârî, “Şurût” 15.

⁴² Ebû Dâvûd, “Nikâh” 23.

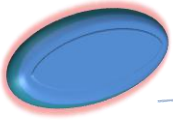
⁴³ Ebû Dâvûd, “Nikâh” 25.

⁴⁴ Tirmizî, “İlm” 19; İbn Mâce, “Zühhd” 15.

⁴⁵ Ebû Dâvûd, “İlm” 1.

⁴⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 2, 102.

⁴⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 3, 177.

Ashabını şiire teşvik etmiş; Müslüman şairler hakkında teşvik ve taltif edici sözler söylemiş; “*Şiirde hikmet vardır.*”⁴⁹ demiştir. Ashabı arasındaki şiir okuma faaliyetlerine bizzat kendisinin katıldığı da olmuştur. Hadis kaynaklarında yer alan rivâyetlerde bazen bir şairin şiirini terennüm ettiği⁵⁰ veya bizzat şiir söylediği yer alır.⁵¹

SONUÇ

Hz. Peygamber, İslâm dinini tebliğe başladığı günden itibaren tedricî olarak hukukî işleyişin hâkim olduğu sosyal bir nizamı ve fertlerin sahip olması gereken temel hak ve hürriyetleri gündeme getirmiş ve muamelelerinde bunları hayata geçirmiştir. O, peygamberlik vazifesini almasından vefatına kadar geçen zaman diliminde de hadislerinde, muhataplarına, fertlerin ve toplumun hak ve hürriyetlerini gözetmeyi ve hukuka uygun muameleyi telkin etmiştir.

Hz. Peygamber, hukuka ve adalete uygunluk ve insan hak ve hürriyetleri ile ilgili beyanları ve uygulamalarıyla birtakım hukukî prensipleri de ortaya koymuş; bunları beşer, peygamber, hâkim ve devlet reisi sıfatlarıyla beşerî ilişkilerde, sosyal hayatta ve siyasî işleyişte icraata dökmüştür.

Hz. Peygamber hadislerinde, hayatın akışında ve adlî muhakeme ve hükümlerde hukuka uymanın önemini, bugünkü hukuk terminolojisindeki ifadelerle, “hukukun üstünlüğü” esasını ve “hukuk karşısında eşitliği” vurgulamıştır. O’nun Medine’de kurduğu devlet, aynı zamanda bir “hukuk devleti”ydi. O, sosyal ve siyasî hayatın akışı içerisinde ortaya çıkan hâdiselerde hukukî kaideleri esas almış; devlet reisi veya hâkim olarak bunları uygularken insanlara eşit muamelede bulunmuş, kendisinden imtiyaz talebinde bulunanları kesin bir dille reddetmiştir.

Hz. Peygamber, hukuk icracısı ve hüküm verici olarak hak sahiplerine haklarını verme ve muhakeme gerektiren durumlarda hükme varmada adaleti esas almış ve bunu muhataplarına hadisleriyle de beyan ve telkin etmiştir. O’nun kişi dokunulmazlığı hususunda tavizsiz uygulamaları olmuştur; savaş durumunda dahi eğer imkânı varsa hasmını öldürmeyi değil, hayatta bırakmayı tercih ve telkin etmiştir. O, beyan ve uygulamalarında suç ve cezanın şahsiliği prensibini de hayata geçirmiş ve insanların işledikleri cürümlerden dolayı yakınlarını veya başkalarını sorgulayıp yargılamamış ve cezalandırmamıştır.

Hz. Peygamber hadislerinde özel hayatın korunmasını da hukukî bir prensip olarak beyan ve telkin etmiş, özel hayatın sınırlarını ihlâlün uhrevî cezaları da beraberinde getireceğini ifade etmiştir. O, hadislerinde, kişinin şeref ve haysiyetini teşkil eden sıfatları yaralayıcı veya şahsını aşağılayıcı söz veya fiilleri de yasaklamıştır. Din ve vicdan hürriyetini sağlamaya ve korumaya yönelik telkinlerde bulunan, tedbirler alan ve bunları uygulayan Hz. Peygamber, toplumun huzuruna ve menfaatlerine zarar vermediği müddetçe, fikirlerini ifade hususunda insanlara baskı uygulamamış ve müsamahayı tercih etmiş, insanlara faydalı olan ilim ve sanata ve ilim ve sanat ehline müdahale etmemiş, aksine insanları ilme ve sanata teşvik etmiştir.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.

Armağan, Servet, *İslâm Hukûkunda Temel Hak ve Hürriyetler* Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî. *el-Câmi‘u’s-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as es-Sicistânî. *Sunenu Ebî Dâvûd*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.

⁴⁸ Bk. Buhârî, “Tıbb” 9; Müslim, “Selâm” 76; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 4, 278, 5, 371; Ebû Dâvûd, “Tıbb” 6, 8; Tirmizî, “Tıbb” 9.

⁴⁹ Bk. Buhârî, “Edeb” 90; Ebû Dâvûd, “Edeb” 87; Tirmizî, “Edeb” 69; İbn Mâce, “Edeb” 41.

⁵⁰ Bk. Buhârî, “Cihâd” 161, “Meğâzi” 29, “Edeb” 90; Tirmizî, “Edeb” 70.

⁵¹ Bk. Buhârî, “Cihâd” 9, 34, 161, “Meğâzi” 29, “Edeb” 90; Müslim, “Cihâd” 112, 125-127.

- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik b. Hişâm. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Beyrût: Dârü'l-Hayr, 1419/1999.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *Sunenu İbnu Mâce*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Bağdâdî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. Kâhire: Mektebet'ul-Hancî, 1421/2001.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti)*. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1414/1993.
- Müslim b. el-Haccâc, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-sahîh*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.
- Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesâî. *Sunenu'n-Nesâî* İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî. *Sunenu't-Tirmizî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1413/1992.

ÖRGÜTLERDE PSİKOLOJİK SÖZLEŞME VE DUYGUSAL EMEK: SANAYİ İŞLETMELERİ ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SAĞIR
Selçuk Üniversitesi, Turizm Fakültesi

Fatih EKİCİ
Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

İşletmelerde insan kaynağına verilen değer, iş ortamındaki koşullar ve çalışanın bu durumu nasıl algıladığı ile ilgilidir. İşletmelerin çalışanlardan beklentisi, işletme amaç ve hedeflerine bağlı kalarak ürün ve hizmetler aracılığı ile müşterilere işletmenin farkını ortaya koymaktır. Bu farkın ortaya konulması, çalışanın işletme ile özdeşleştiğini müşterilerine yansıtabilmesinin sonucudur. Duygusal emek, çalışanların iş ortamında kendilerinden beklenen pozitif duygu ve davranışları sergileyerek işi ile özdeşleştiğinin bir göstergesidir. Çalışanlar bu duyguları müşterilere yansıtılarak hem müşterileri hem de yöneticilerini etkileyerek ve başarılı olmaktadır. İşletmede belirlenen amaçlar doğrultusunda sergilenen bu duygu ve davranışlar psikolojik sözleşme ile belirlenmektedir. Bu sözleşme türü yazılı ve kesin bir kalıpta olmadığından, içinde bulunulan duruma göre şekillenmektedir. Psikolojik sözleşme gereği işverenin beklentileri, çalışanların işletmenin belirlenen amaçlarına ulaşabilme ve işlerini en iyi şekilde yapmaları ile karşılanmaktadır.

Çalışanların duygusal emek yoğunluğunun gerektiği şekilde ortaya çıkabilmesi, psikolojik sözleşmenin gerekliliğinin yerine getirilme düzeyine bağlıdır. Çalışan ve işveren arasındaki psikolojik sözleşme koşulları, karşılıklı olarak ne kadar yerine getirilir ise çalışanların ortaya koyacağı duygusal emek yoğunluğu da o derece yüksek olacaktır. Bu durum, psikolojik sözleşmenin beklentileri kaşılar nitelikte yerine getirilmesine bağlıdır.

Çalışmada, sanayi sektöründe yer alan ve toplu üretimde bulunan PVC işletmeleri bünyesindeki üretim ve pazarlama alanında çalışanların, işverenleri ile aralarında oluşturdukları psikolojik sözleşmelerin duygusal emek üzerindeki etkilerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Psikolojik sözleşmenin duygusal emek üzerinde ne derece etkili olduğu ve aynı zamanda psikolojik sözleşme ile duygusal emek arasındaki ilişki SPSS 21 programı kullanılarak araştırılmıştır. Araştırmanın amacı doğrultusunda kurulan hipotezler test edilmiştir. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda, psikolojik sözleşmenin duygusal emek üzerinde pozitif ve anlamlı etkisinin olduğu, aynı zamanda psikolojik sözleşme ile duygusal emek arasında pozitif ve anlamlı ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik sözleşme ile duygusal emek arasındaki pozitif ilişki ile psikolojik sözleşmenin duygusal emek üzerindeki etkileri dikkate alındığında, işverenin örgütsel amaçları gerçekleşmesi noktasında, çalışanlarla arasındaki psikolojik sözleşmeye sadık kalmaları gerekmektedir. Psikolojik sözleşmeye olan bu sadakat ile çalışanların duygusal emeği ortaya koyma düzeyleri arttırılabileceğinden çalışanları örgütsel amaçlar doğrultusunda yönlendirmeleri daha kolay olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sözleşme, Duygusal Emek, İşveren-Çalışan İlişkisi

PSYCHOLOGICAL CONTRACTS AND EMOTIONAL LABOUR IN ORGANIZATIONS: INDUSTRIAL ENTERPRISES EXAMPLE

ABSTRACT

The value given to human resources in businesses is related to the conditions in the business environment and how the employee perceives this situation. The expectation of businesses from employees is to demonstrate the difference of the business to customers through products and services by adhering to the business goals and objectives. The emergence of this difference is the result of the employee being able to reflect on their customers that they are identified with the business. Emotional labour is an indication that employees are identified with their job by displaying the positive emotions and behaviors expected of them in the work environment. Employees are successful in reflecting these feelings to customers, influencing both their customers and managers. These emotions and behaviors exhibited in line with the goals determined in the enterprise are determined by the psychological contract. Since this type of contract is not in a written and exact form, it is shaped according to the current situation. In accordance with the psychological contract, the expectations of the employer are met by the employees' achieving the specified goals of the business and doing their jobs in the best way.

The emergence of the emotional labour intensity of the employees as required depends on the level of fulfillment of the necessity of the psychological contract. The more the terms of the psychological contract between the employee and the employer are fulfilled mutually, the higher the emotional labour intensity that the employees will exhibit. This situation depends on the fulfillment of the expectations of the psychological contract.

In this study, it is aimed to measure the effects of the psychological contracts between the employers, who work in the field of production and marketing within the PVC enterprises in the industrial sector and in mass production, with their employers on emotional labour.

The impact of the psychological contract on emotional labour and the relationship between psychological contract and emotional labour were investigated using the SPSS 21 program. Hypotheses established for the purpose of the research were tested. In line with the results of the research, it has been determined that the psychological contract has a positive and meaningful effect on emotional labour, as well as a positive and significant relationship between the psychological contract and emotional labour. Considering the positive relationship between the psychological contract and emotional labour and the effects of the psychological contract on emotional labour, the employer must remain loyal to the psychological contract with the employees at the point of achieving their organizational goals. With this loyalty to the psychological contract, it will be easier for the employees to direct their employees for organizational purposes as their levels of emotional labour can be increased.

Keywords: Psychological Contract, Emotional Labour, Employer-Employee Relationship

GİRİŞ

Günümüzde işletmeler sadece ekonomik fayda sağlayan alanlar olarak görülmemekte, aksine, çalışanların işletmeye, işverenlerine ve müşterilerine karşı duygusal açıdan bağlı hissettikleri bir yer olarak görülmektedir. Bunun en büyük örneği, çalışanın işvereni ile arasında sözleşme imzaladığı psikolojik sözleşmelerdir. Bu sözleşmeler, çalışanın sadakat ve fedakarlık gibi

katkılarının yanı sıra, aynı zamanda yüksek maaş, iş güvenliği ve iş statüsü gibi beklentilerini de kapsamaktadır.

Psikolojik sözleşme her ne kadar olumlu bir olgu gibi görünse de, iş tanımlarının ve görevlerin belirsizliklere dönüşmesi halinde çalışanların davranışlarında oluşan tutarsızlıklar ve kaygılar yaşamaları, görevleri hakkında belirsizlikler ve diğer ilişkiler üzerinde beklenti ve tutumlarının açık ve net olmamasından kaynaklanan olumsuzluklar doğurmaktadır. Bu tür durumlarda duygusal emek, işletmeler ve çalışanlar için karşılıklı faydalar sağlayabilmektedir. Çalışanların sergiledikleri duygularla işletmelerin performansına ve müşterilerin bağlılığına önemli katkılar sunabilmektedir. Aynı zamanda, işletmeler de, çalışanlardan beklediği duyguları işin gerektirdiği şekilde yansıtılmaları halinde çalışanlara daha fazla kazanç sağlayabilmektedir.

Literatürde *Psikolojik Sözleşme ve Duygusal Emek* konusu ile ilgili olarak yapılan çalışmalar çok az sayıdadır. Bunun yerine her bir kavram ile ilgili ayrı ayrı yapılan çeşitli araştırmalar bulunmaktadır.

Duygusal emek ve psikolojik sözleşme ile alakalı araştırmalar ele alındığında; Xuan ve Park (2012), çalışmalarında, psikolojik sözleşmenin örgütsel vatandaşlık davranışına etkilerinde duygusal emek stratejisinin aracılık rolü oynayıp oynamadığının araştırıldığı bu çalışma, psikolojik sözleşme ve duygusal emek ile ilgili yapılan ilk çalışmadır. Bu nedenle literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çin'deki 40 devlet üniversitelerinden rastgele seçilen 504 profesör üzerinde yapılan bu çalışmada psikolojik sözleşmenin duygusal emek üzerinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna varılmaktadır. Psikolojik sözleşme *işlemsel ve ilişkisel* olarak iki, duygusal emek ise, *yüzeysel etkileme, derin etkileme ve doğal hissedilen duyguların ifade edilmesi* olarak üç alt boyutta incelenmektedir.

Bu çalışmada genel olarak, endüstri sektöründe yer alan ve toplu üretimde bulunan PVC işletmelerinde psikolojik sözleşmenin duygusal emek ile arasındaki etkiyi ölçmek amaçlanmaktadır.

Araştırmanın sorunsalı olarak, Psikolojik sözleşme, duygusal emek üzerinde ne derecede etkilidir? Psikolojik sözleşme ile duygusal emek arasındaki ilişki ne boyuttadır? Bu soruların cevabının bulunması göre işletmeler, psikolojik sözleşme ve duygusal emeğin önem derecesini belirleyebileceklerdir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Psikolojik Sözleşme

Günümüzde, iş hayatının en önemli unsurlarından biri olan çalışanlar, işverenlerine ve örgütlerine karşı, zihinsel ve duygusal beklentiler içinde bulunabilmektedirler. Bu beklentiler iş ortamında, çalışanlar ve işverenlerin gelecekle ilgili karşılıklı vaatleri ve psikolojik sözleri olarak ortaya çıkmaktadır. Oluşan bu zihinsel ve duygusal algılar psikolojik sözleşmelerin temelini oluşturmaktadır (Top, 2012:206).

Psikolojik sözleşmeler, çalışan ve işverenin karşılıklı yükümlülüklerine ilişkin inançları olarak algılanmaktadır. Çalışanın işverene psikolojik olarak belirli bir borcunun olduğuna inanması ile birlikte, bununla beraber ağır iş, sadakat ve fedakarlık gibi katkılar gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda çalışanın işverenden yüksek maaş, iş güvenliği ve iş statüsü gibi beklentileri psikolojik sözleşmelerin temelini oluşturmaktadır (Rousseau, 1990: 390).

Psikolojik sözleşmeler, vaatler için ödenen veya karşılıklı yükümlülüklerle inançlar olarak tanımlanmaktadır. Bir tür vaatte bulunulduğuna ve sözleşmenin hüküm ve koşullarının her iki tarafça (çalışan ve işveren) kabul edildiğine dair bir inançtan oluşmaktadır. Bunların vaatler

ve kabul ile ilgili inançlar veya algılamalar olduğunu unutmaması gerekmektedir. Çalışan ve işverenden her biri, her iki tarafın da söz verdiği ve her iki tarafın da aynı sözleşme şartlarını kabul ettiğine inanmaktadır. Ancak bu, çalışan ve işverenin tüm sözleşme şartlarını ortak bir şekilde paylaştığı anlamına gelmemektedir. Çalışan ve işveren sadece sözleşmenin aynı yorumunu paylaştıklarına inanmaktadırlar (Robinson ve Rousseau, 1994: 246).

Genel olarak psikolojik sözleşme; taraflarına göre, işverenin çalışandan beklentileri, işe devamlılık, sadakat, işletme bilgilerini korumak, gönüllülük ve kaliteli iş yapmak olduğu gibi, çalışanın da işverenden beklentileri, bulunduğu işte terfi almak, maaş ve prim, iş eğitimi, kariyer gelişimi, iş güvenliği ve kişisel problemlerin giderilmesi olduğu anlaşılmaktadır (Knights ve Kennedy, 2015:58).

Rousseau (1990:391) psikolojik sözleşmeleri işlemsel ve ilişkisel olarak boyutlandırmaktadır. İşlemsel sözleşmeler daha çok belirli parasal değiş tokuşların olması ve uzun vadeli taahhütlerin bulunmaması sözleşmenin karakterini belirlerken, ilişkisel sözleşmeler de ise hem parasal hem de uzun vadeli beklentiler ve ilişkiler sözleşmenin karakterini belirlemektedir.

Psikolojik sözleşme ihlali, işveren ve çalışanın birbirlerine olan sözleri ve beklentilerinin, taraflardan birinin sorumluluklarını yerine getirmemesi doğrultusunda oluşan algısal ve zihinsel hesaplaşmalar olarak tanımlanabilmektedir (Akar, 2010:3). İhlal işveren ve çalışan arasındaki bir ilişkide, karşı tarafa verilmiş olan sözlerin yerine getirilmemesi ile ortaya çıkmaktadır (Doğan ve Demiral, 2009:56). Psikolojik sözleşmelerin ihlalinde, tarafların birbirine verdikleri sözlerin üzerinden uzun zaman geçmesi halinde ve verilen sözlerin zamanında yerine getirilmemesi durumunda verilmiş olan sözlerin daha sonraki zamanda yerine getirilmesi oldukça olanaksız hale gelebilmektedir. Verilen sözlerin çalışan ve işveren arasındaki şartların değişmesi ve beklenmedik durumların ortaya çıkması da ihlallerin oluşmasına olanak sağlamaktadır (Karcıoğlu ve Türker, 2010:126).

1.2.Duygusal Emek

Geçmişten günümüze, duygu kavramı araştırmacılar tarafından araştırılan ve incelenen bir konu olmakla birlikte, aynı zamanda iş ve çalışma hayatında da, duygular bir emek olarak görülmekte ve araştırmacıların oldukça ilgisini çekmektedir (Gülova vd, 2013:43).

Acaray ve Günsel, (2017:86) duygusal emeği iş ortamında, bir tiyatro olarak ifade etmektedir. Bu tiyatrodaki, çalışanın oyuncu, müşterinin izleyici, senaryonun da örgütün beklentileri olarak gösterildiğini belirtmektedir. Bu bağlamda duygusal emeğin işletmeler açısından değerlendirildiğinde, çalışanlar tarafından müşteriye sergilenen performansın, güzel bir şekilde sunulması ve yansıtılması, ayrıca alınıp satılan bir eşya gibi nitelik kazanması işletmelerin imajı adına büyük önem taşımaktadır (Basım ve Beğenirbaş, 2012: 78).

Genel olarak, iş yaşamında çalışanların hissettikleri duygular farklılıklar ve çeşitlikler gösterebilmektedir. Fakat işletmelerin çalışanlardan beklediği duygular ise işin kavramına ve netliğine uygun olması gerektiği olarak belirtilmektedir (Beğenirbaş ve Meydan, 2012: 164). Duygusal emek işletmeler ve çalışanlar adına karşılıklı faydalar sağlayabilmektedir. Örneğin, çalışanlar sergiledikleri duygular ile işletmelerin performansına ve müşterilerin bağlılığına önemli katkılar sunmaktadır. İşletmeler ise, çalışanlardan beklediği duyguları işin gerektirdiği şekilde yansıtılmaları halinde çalışanlara daha fazla kazanç sağlayabilmektedirler (Türkay vd, 2011:204).

Duygusal emeği etkileyen üç faktörün bulunduğu bahsedilmektedir. Bu faktörler, bireysel, örgütsel ve durumsal olarak belirtilmektedir. Bireysel faktörlerin duygusal emek olan ilişkisi, *cinsiyet, yaş, medeni durum, çalışma süresi ve duygusal zekâ* olarak belirtilmektedir. Örgütsel faktörün duygusal emek ile ilişkisi ise, otonomi, iş arkadaşı ve

yönetici desteği olarak nitelendirilmektedir. Üçüncü faktör olan durumsal faktör ise, *müşteri yoğunluğu, etkileşim süresi, gösterilen duygu çeşitliliği ve davranış kuralları* olarak ilişkilendirilmektedir. Genel olarak duygusal emek, işverenler ve örgütler tarafından, çalışanlar için arzu edilen ve belirlenen duyguların müşterilere ne şekilde sunulması gerektiğini ifade etmektedir (Biçkes vd, 2014:99). Aynı zamanda çalışanlarda, kendilerinden istenilen duyguları sunabilmeleri için, işverenlerin ve örgütlerin belirledikleri çeşitli duygu yönetimi metotlarına uymaktadırlar (Güngör, 2009:169).

Cheung vd. (2011), Çin’de yaptıkları çalışmalarında psikolojik sözleşme ve duygusal emeğin bir ilişki içerisinde oldukları sonucuna varmışlardır. Duygusal emek seviyesinin en verimli şekilde sonuçlanabilmesi için çalışanların psikolojik sözleşme seviyelerinin tatmin edici boyutta olması gerekmektedir. Çalışanların işletme ile aralarında psikolojik sözleşme seviyesi olumlu olursa daha fazla duygusal emek harcayacağından, burada önemli olan psikolojik sözleşme seviyesinin yüksek tutulması gerektiğidir (Guliyeva, 2018: 71).

2. METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Amaç, Önem ve Katkıları

Bu araştırmada, endüstri sektöründe yer alan ve toplu üretimde bulunan PVC işletmelerinin bünyesindeki çalışanlarının, işverenleri ile aralarında oluşturdukları psikolojik sözleşmenin duygusal emek üzerindeki etkilerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. Araştırmanın alt amacı olarak demografik değişkenlerle araştırmanın temel konusunu meydana getiren, psikolojik sözleşmenin duygusal emek üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır. Çalışmada ilk olarak alanyazın taraması yapılmaktadır. Bu alanyazın taraması sonucunda elde edilen bilgiler ile araştırmanın kurumsal çerçevesi oluşturulmaktadır. Alanyazında, psikolojik sözleşmenin duygusal emek üzerindeki etkileri, hakkında benzer çok az çalışmaya rastlanmıştır. Bu çalışmanın alanyazına bir zenginlik katacağı, aynı zamanda PVC işletmelerinde çalışan ve işveren arasındaki ilişkilerin daha anlaşılır ve dengeli olması açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Örücü ve Korkmaz (2018) ile Xuan ve Park (2012), psikolojik sözleşme ile duygusal emek arasında bir etkinin olup olmadığının ölçülmesi doğrultusunda H3 ve H4 oluşturulmuştur.

H1: Demografik değişkenler psikolojik sözleşmenin algılanmasında anlamlı farklılıklar vardır.

H1_a: Cinsiyet, psikolojik sözleşme algısında anlamlı farklılıklar vardır.

H1_b: Yaş, psikolojik sözleşme algısında anlamlı farklılıklar vardır.

H1_c: Eğitim durumu, psikolojik sözleşme algısında anlamlı farklılıklar vardır.

H1_d: İş bölümü, psikolojik sözleşme algısında anlamlı farklılıklar vardır.

H2: Demografik değişkenler duygusal emeğin algılanmasında anlamlı farklılıklar vardır.

H2_a: Cinsiyet, duygusal emek algısında anlamlı farklılıklar vardır.

H2_b: Yaş, duygusal emek algısında anlamlı farklılıklar vardır.

H2_c: Eğitim durumu, duygusal emek algısında anlamlı farklılıklar vardır.

H2_d: İş bölümü, duygusal emek algısında anlamlı farklılıklar vardır.

H3: Psikolojik sözleşme, duygusal emek üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir.

H4: Psikolojik sözleşmenin, duygusal emek üzerinde pozitif ve anlamlı ilişkisi vardır.

2.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın örnekleme, Konya sanayisi içinde önemli bir rolü olan, PVC işletmeleridir. Örneklem seçiminde basit tesadüfi örneklem kullanılmıştır. Konya sanayi sitesinde yer alan PVC işletmelerine gönderilen toplamda 300 anketten 250 adet geri dönüş yapılmıştır. Dönüş yapan anketlerden 232 adedi bilimsel açıdan kullanılabilir nitelikte olmasından dolayı analize dâhil edilmiştir.

2.3. Veri Toplamada Kullanılan Araç ve Ölçekler

Araştırma kapsamında oluşturulan hipotezlerin test edilerek araştırma verilerinin elde edilmesinde anket tekniğinden faydalanılmıştır. Anketin hazırlanmasında psikolojik sözleşme ile alakalı sorular Robinson ve Morrison (2000)'nin, duygusal emek ile alakalı sorular ise Kurt (2013)'ün çalışmalarından alınmıştır. Gerek akademik alanda gerekse sektörde uzman kişilerin görüşleri alınmış, . toplu üretim yapan PVC işletmelerine uyarlanmış ve pilot uygulamada kullanılmak üzere hazır hale getirilmiştir. Yapılan pilot uygulamadaki güvenilirlik analizi sonucunda psikolojik sözleşmenin kabul edilebilir ($.8 > \alpha \geq .7$) ve duygusal emeğin de iyi ($.9 > \alpha \geq .8$) boyutta olduğu Tablo1' de gösterilmektedir.

Tablo 1: Pilot uygulamanın güvenilirlik analizi

Ölçekler	Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
Psikolojik Sözleşme	,796	9
Duygusal Emek	,833	14

Araştırmanın uygulama kısmı için üç bölümden oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Birinci bölümde, psikolojik sözleşme ile ilgili 9 değişken bulunmaktadır. İkinci bölümde, duygusal emek ile ilgili 14 değişken yer almaktadır. Yönetici ve çalışanlardan, bu değişkenleri 5'li Likert Ölçeği doğrultusunda cevaplamaları istenmiştir (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum). Anketin son bölümünde ise demografik değişkenlerle alakalı sorular bulunmaktadır.

Tablo 2: Araştırma uygulamasının güvenilirlik analizi

Ölçekler	Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
Psikolojik Sözleşme	,840	9
Duygusal Emek	,841	14

Bu sonuçlar doğrultusunda (Tablo2) anket ölçeklerinden psikolojik sözleşme ve duygusal emeğin güvenilirliği $.9 > \alpha \geq .8$ 'e göre iyi boyuttadır.

2.4.Araştırma Bulguları

Anketi değerlendirmeye alınan 232 katılımcıdan 212'si (% 91,4) erkeklerden, 20'si (% 8,6) kadınlardan oluşmaktadır. Çalışanların 90'ı (%38,8) 18-24, 60'ı (%25,9) 25-34, 50'si (%21,6) 35-44 yaş aralığında ve 32'si (%13,8) ise 45 yaş ve üzerindedir. Çalışanların 112'si (%48,3) ilköğretim, 66'sı (%28,4) lise, 44'ü (%19) lisans, 10'u (%4,3) lisansüstü mezunudur. Son olarak katılımcıların 24'ü (%10,3) üst düzey, 50'si (%21,6) orta düzey, 20'si (%8,6) alt düzey yönetici ve 138'i (%59,5) ise yönetici olmayan çalışanlardır

Yapılan normallik testi sonucunda, psikolojik sözleşme değişkeni normal dağıldığı için T Testi ve ANOVA, duygusal emek değişkeni normal dağılmadığı için Mann Whitney U ve Kruskall Wallis testleri uygulanmıştır.

Tablo 3: Demografik değişkenlerin psikolojik sözleşme algılarına göre farklılık testi

Psikolojik Sözleşme		Kişi Sayısı (N)	Ortalama	Std. Hata Ortalaması	Test	P
Cinsiyet	Erkek	212	3,2233	,05390	12,962	,000
	Kadın	20	2,9111	,06915		
Yaş	18-24	90	3,1901	,07389	6,796	,000
	25-34	60	2,8963	,10112		
	35-44	50	3,3200	,10778		
	45+	32	3,5833	,11963		
Eğitim Durumu	İlköğretim	112	3,3611	,04713	7,233	,000
	Lise ve dengi	66	2,8552	,09807		
	Lisans	44	3,2222	,16300		
	Lisansüstü	10	3,4889	,17623		
İş Bölümü	Üst Düzey Yönetici	24	3,6852	,19994	7,775	,000
	Orta Düzey Yönetici	50	2,8978	,13340		
	Alt Düzey Yönetici	20	2,9111	,10498		
	Yönetici değil	138	3,2609	,05209		

T testi ile cinsiyetin, psikolojik sözleşme ortalamaları ($p=0,000<0,050$) arasında anlamlı farklılıklar ortaya koyduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda, erkeklerin puan ortalamaları kadınların puan ortalamalarına göre daha yüksek ortalamaya sahip olmalarından dolayı, H_{1a} olarak kurulan hipotez kabul edilmiştir.

ANOVA testi ile yaşın, psikolojik sözleşme ortalamaları ($p=0,000<0,050$) arasında anlamlı farklılıklar ortaya koyduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda, 45 yaş ve üzerindeki puan ortalamaları diğer yaş aralığındakilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek ortalamaya sahip olmalarından dolayı, H_{1b} olarak kurulan hipotez kabul edilmiştir.

ANOVA testi ile eğitim durumunun, psikolojik sözleşme ortalamaları ($p=0,000<0,050$) arasında anlamlı farklılıklar ortaya koyduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda, lisansüstü mezunların puan ortalamaları diğer mezunların puan ortalamalarına göre daha yüksek ortalamaya sahip olmalarından dolayı, H_{1c} olarak kurulan hipotez kabul edilmiştir.

ANOVA testi ile iş bölümünün, psikolojik sözleşme ortalamaları ($p=0,000<0,050$) arasında anlamlı farklılıklar ortaya koyduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda, üst düzey yöneticilik vasfındaki katılımcıların puan ortalamaları diğer pozisyonlarda çalışan katılımcıların puan ortalamalarına göre daha yüksek ortalamaya sahip olmalarından dolayı, H_{1d} olarak kurulan hipotez kabul edilmiştir.

Psikolojik sözleşme ile ilgili analiz edilen 4 alt hipotezin sonucunda, kurulan 4 hipotez de kabul edilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda, demografik değişkenlerin duygusal emeği %75 açıkladığı söylenmektedir.

Tablo 4: Demografik değişkenlerin duygusal emek algılarına göre farklılık testi

Duygusal Emek		Kişi Sayısı (N)	Ortalama	Std. Hata Ortalama sı	Test	P
Cinsiyet	Erkek	212	3,3235	,04446	1976,000	,615
	Kadın	20	3,2571	,13134		
Yaş	18-24	90	3,2333	,04784	13,022	,005
	25-34	60	3,2000	,09930		
	35-44	50	3,5914	,09341		
	45+	32	3,3482	,12379		
Eğitim Durumu	İlköğretim	112	3,3367	,05531	28,560	,000
	Lise ve dengi	66	3,1104	,08070		
	Lisans	44	3,7273	,08189		
	Lisansüstü	10	2,6714	,14800		
İş Bölümü	Üst Düzey Yönetici	24	4,0000	,12870	49,800	,000
	Orta Düzey Yönetici	50	3,0200	,09683		
	Alt Düzey Yönetici	20	3,8429	,07060		
	Yönetici değil	138	3,2308	,04536		

Mann Whitney U testi ile cinsiyetin, duygusal emek ortalamaları ($p=0,615<0,050$) arasında anlamlı farklılıklar ortaya koymadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda, katılımcılar hangi cinsiyette olursa olsun puan ortalamaları birbirlerine çok yakın veya aynı olmasından dolayı, H_{2a} olarak kurulan hipotez reddedilmiştir.

Kruskall Wallis testi ile yaşın, duygusal emek ortalamaları ($p=0,005<0,050$) arasında anlamlı farklılıklar ortaya koyduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda, 45 yaş ve üzerindekiilerin puan ortalamaları diğer yaş aralığındakilerin puan ortalamalarına göre daha yüksek ortalamaya sahip olmalarından dolayı, H_{2b} olarak kurulan hipotez kabul edilmiştir.

Kruskall Wallis testi ile eğitim durumunun, duygusal emek ortalamaları ($p=0,000<0,050$) arasında anlamlı farklılıklar ortaya koyduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda, lisansüstü mezun olanların puan ortalamaları diğer mezunların puan ortalamalarına göre daha yüksek ortalamaya sahip olmalarından dolayı, H_{2c} olarak kurulan hipotez kabul edilmiştir.

Kruskall Wallis testi ile iş bölümünün, duygusal emek ortalamaları ($p=0,000<0,050$) arasında anlamlı farklılıklar ortaya koyduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda, üst düzey yöneticilik vasfındaki katılımcıların puan ortalamaları diğer pozisyonlarda çalışan katılımcıların puan ortalamalarına göre daha yüksek ortalamaya sahip olmalarından dolayı, H_{2d} olarak kurulan hipotez kabul edilmiştir.

Duygusal emek ile ilgili analiz edilen 4 alt hipotezin sonucunda, 3 hipotez kabul edilmiş, 1 hipotez reddedilmiştir. Bu sonuçlar doğrultusunda, demografik değişkenlerin duygusal emeği %75 açıkladığı söylenmektedir.

Tablo 5’te verilen regresyon analizinde psikolojik sözleşmenin duygusal emek (model 1) üzerine olan etkisi Tablo 6’da ise bu değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Regresyon ve korelasyon analizi sonuçları SPSS 21.0 kullanılarak elde edilmiştir.

Tablo 5: Regresyon analizi

Model 1	R ²	F	Std. Edilmiş Beta	t	Anlamlılık
Psikolojik Sözleşme	,160	43,869	,400	6,623	,000
Bağımlı Değişken: Duygusal Emek					

Model 1 kapsamında yapılan regresyon analizi sonucunda psikolojik sözleşme ve duygusal emek arasında kurulan model anlamlıdır (P=0,000<0,05). Psikolojik sözleşme duygusal emeği pozitif yönde etkilemektedir. Psikolojik sözleşme değişkeni, duygusal emeği %16 açıklamaktadır (R²=0,160). Model 1 testi sonucuna göre kurulan H3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6: Korelasyon analizi

Model 2	Korelasyon	Psikolojik Sözleşme	Duygusal Emek
	Psikolojik Sözleşme	1	
	Duygusal Emek	,400**	1
**, Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).			

Model 2 kapsamında yapılan korelasyon analizi sonucunda psikolojik sözleşme ve duygusal emek arasında kurulan ilişki modeli anlamlıdır. İki değişkene ait korelasyon katsayılarının büyüklükleri $r = 0,400$ ’tür, anlamlılık düzeyleri ise 0,000 (P değeri=0,000<0,05) göstermektedir. Buna göre $r = 0,400$ ile psikolojik sözleşme ve duygusal emek arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki vardır. Kurulan model için korelasyon analizi sonucuna göre, H4 hipotezi kabul edilmiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmanın amaçları ile akademik bir çalışma yürütülerek yapılan analizlerin sonucunda alt hipotezler dâhil olmak üzere toplamda test edilen 12 hipotezden 11 tanesi kabul edilmiştir. Yapılan regresyon analizi sonucunda, psikolojik sözleşmenin duygusal emek (model 1) üzerine ve yapılan korelasyon analizi sonucunda ise, psikolojik sözleşme ile duygusal emek (model 2) arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu sonucuna varılarak modelde bulunan 2 hipotez kabul edilmiştir.

Regresyon analizindeki model 1’e bakıldığında PVC işletmelerindeki çalışanların psikolojik sözleşme ile duygusal emekleri arasında düşük ama anlamlı bir etki olduğu görülmektedir. Korelasyon analizindeki model 2’ye bakıldığında PVC işletmelerindeki çalışanların psikolojik sözleşme ile duygusal emekleri arasında orta düzeyde pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir.

Xuan ve Park (2012), psikolojik sözleşmenin örgütsel vatandaşlık davranışına etkilerinde duygusal emek stratejisinin aracılık rolü oynayıp oynamadığının araştırıldığı çalışmasını, Çin’deki 40 devlet üniversitelerinden rastgele seçilen 504 profesör üzerinde yapmış ve psikolojik sözleşmenin duygusal emek üzerinde önemli bir etkisi olduğu sonucuna varmıştır. Bulunan bu sonuç çalışmanın sonucu ile benzerlik göstermektedir.

Örücü ve Korkmaz (2018), çalışmasında 118 sağlık çalışanının psikolojik sözleşme ihlali algıları ve duygusal emek davranışlarını ölçmek amaçlamıştır. Çalışanların psikolojik sözleşme ihlali algılamalarının, sergiledikleri duygusal emek davranışı üzerinde anlamlı bir etkisinin bulunmadığı sonucuna varılmaktadır. Bulunan bu sonuç çalışmanın sonucu ile benzerlik göstermemektedir.

Alanı ne olursa olsun çalışanların ve işverenlerin unutmamaları gereken konu, aralarında yaptıkları sözleşme gereklerinin yerine getirilmesi gerektiğidir. Aksi halde, zamanla çalışanlar kendilerini işletmenin birer parçası olarak görmemeye başlar. Bu da çeşitli olumsuz davranışlarla sonuçlanabilmektedir. Zamanla sinik davranışlar gösterebilir ya da işten ayrılma niyetinde bulunabilirler. Benzer şekilde yine sözleşme ihlali söz konusu olduğunda, rol tanımlamasının tam olarak yapılmaması ya da verilen işin açık ve net olmadığı durumlarda ise rol çatışması ve/veya rol belirsizliğine yol açmaktadır. İşletmeler rekabet avantajı elde etmek ve yetkin olan çalışanlarını bünyelerinde tutmak istiyorlarsa öncelikle çalışanlarına değer vermesi gerekmektedir. Sarf ettikleri emekleri göz ardı etmemeli ve çalışanlarını işletmenin bir parçası olduklarını düşünmelidir. Kavramların bir arada kullanılması adına çalışma ve akademik alanlarda katkı sağlanacağı düşünülen bu çalışmada, gizli kahraman duygusal emek kavramıdır. İleriki çalışmalarda duygusal emeğin aracılık rolü de incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Acaray A, Günsel A** (2017) Motivasyon, Duygusal Emek, Duygusal Uyumsuzluk ve Etkileşim Yoğunluğu Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Bir Kamu Kurumu Çalışanları Üzerinde Araştırma. *Social Sciences Research Journal*, 6(4), 83-98.
- Basım H N, Beğenirbaş M** (2012) Çalışma Yaşamında Duygusal Emek: Bir Ölçek Uyarlama Çalışması. *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(1), 78-90.
- Beğenirbaş M, Meydan C H** (2012) Duygusal Emeğin Örgütsel Vatandaşlık Davranışıyla İlişkisi: Öğretmenler Üzerine Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 159-181.
- Biçkes D M, Yılmaz C, Demirtaş Ö, Uğur A** (2014) Duygusal Emek ile İş Tatmini Arasındaki İlişkide Psikolojik Sermayenin Aracılık Rolü: Bir Alan Çalışması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(2), 97-121
- Cheung F, Tang C S K, Tang S** (2011) Psychological Capital as a Moderator Between Emotional Labor, Burnout, and Job Satisfaction Among School Teachers in China. *International Journal of Stress Management*, 18(4), 348-371.
- Doğan S, Demiral Ö** (2009) Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirme ve Psikolojik Sözleşmenin Etkisine İlişkin Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 32, 47-80.
- Guliyeva D** (2018) *Psikolojik Sözleşme, Kişi Örgüt Uyumu, Örgütsel Çekicilik ve Duygusal Emek Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi; Konaklama İşletmelerinde Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güngör M** (2009) Duygusal Emek Kavramı: Süreci ve Sonuçları, *Kamu-İş Dergisi*, 11(1), 167-184.
- Gülova A A, Palamutçuoğlu B T, Palamutçuoğlu A T** (2013) Duygusal Emek ile İşe Bağlılık Arasındaki İlişkide Amir Desteğinin Rolü: Üniversitede Öğrenci İşleri

Personeline Yönelik Bir Araştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 28(2), 41-74.

Karacıoğlu F, Türker E (2010) Psikolojik Sözleşme ile Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Sağlık Çalışanları Üzerine Bir Uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2), 121-139.

Knights J A, Kennedy B J (2005) Psychological Contract Violation: Impacts on Job Satisfaction and Organizational Commitment Among Australian Senior Public Servant. *James Cook Universty Applied H.R.M. Research*, 10 (2), 57-72.

Kurt Z (2013) *Duygusal Emek Faktörünün Yabancılaşmaya Etkisi: İstanbul'daki Otel İşletmeleri ve Seyahat Acentalarına Yönelik Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Örücü E, Korkmaz E (2018) Psikolojik Sözleşme İhlali ve Duygusal Emek İlişkisi: Sağlık Sektöründe Bir Araştırma. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40), 338-350.

Robinson S L, Rousseau D M (1994) Violating the Psychological Contract: Not the Exception but the Norm. *Journal of Organizational Behavior*, 15(3), 245-259.

Robinson S L, Wolfe Morrison E (2000) The Development of Psychological Contract Breach and Violation: A Longitudinal Study. *Journal of Organizational Behavior*, 21(5), 525-546.

Rousseau D M (1990) New Hire Perceptions of Their Own and Their Employer's Obligations: A study of Psychological Contracts, Kellogg School of Management, North Western University, Evanston, U.S.A. *Journal of Organizational Behavior*, 11, 389-400.

Top S (2012) Çalışanların İşverenleriyle İlgili Duygusal Beklentilerinin Psikolojik Sözleşme Bağlamında Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(15), 201-227.

Türkay O, Ünal A, Taşar O (2011) Motivasyonel ve Yapısal Etkenler Altında Duygusal Emegın işe Bağlılığa Etkisi. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 202-222.

Xuan J, Park D S (2012) Effects of Psychological Contract on Organizational Citizenship Behavior: The Mediating Role of Professors Emotional Labor Strategy. *African Journal of Business Management*, 6(24), 7184-7197.

Yapıcı-Akar N (2010) Psikolojik Sözleşme İhlalleri Bağlamında Örgütsel Sinizm Üzerine Kuramsal Bir Araştırma. *Turizmde İnsan Kaynakları Gelişimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 43-60.

ORTA ÇAĞ İNGİLTERE’SİNDEKİ BATIL İNANÇLAR HAKKINDA BİR
DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Pınar ÜLGEN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Gülnur ÖZER
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

“Batıl inanç”, kavramı genel olarak akla ve gerçeğe aykırı aldatici söz anlamına gelmekte olup hem somut hem de soyut anlamda da kullanılmaktadır. Dünya ve insan yaşamındaki gereklilikler ve yükümlülükler hakkında mantıklı kavramlar üzerine kurulu olmayan bir pek çok inanç, alışkanlık ve hayaller, belirli bir toplulukta ya da bireysel olarak batıl inançları bir araya getirmektedir. Orta Çağ genellikle bir batıl inanç zamanı olarak kabul edilebilir. Batıl inançları, gerçek Tanrı’ya uygunsuz ibadet, putperestlik, kehanet ya da büyü ve gizli sanatlara olan ilgi olarak dört türe ayırmak mümkündür. Orta Çağ İngiltere’si için ise batıl inançlar belirsizlik anlamı taşımaktadır. Orta Çağ İngiltere’sinde dinsel tarihin gelişiminde erken misyoner hareketler ve reform öncesi kilisenin etkisi büyük olmuştur. Manastır reformu ve İngiltere’deki kilisenin “Normanlaşması”, Anglo-Sakson dini, siyasi olduğu kadar kültürel değişimi de etkilemiştir. Kötülük belirtileri, işaretler, mucizeler, şeytanlar, melekler, azizler, hayaletler ve hepsinde yer alan büyülü uygulamalar bütün bu değişim süresi içinde yer almaktadır. On beşinci yüzyıl Avrupa’sında ise din adamları özellikle şeytan merkezli gösterdikleri batıl inançları daha da korkutucu hale getirmiştir. Orta Çağ İngiltere’sinde bu durum, bu kadar da büyük bir boyuta ulaşmamıştır. Buna rağmen İngiliz din adamları, vaizlerin el kitaplarında ve özellikle meslekten olmayan kadınlara ve erkeklere yönelik yerel dini muamelelerde “batıl inanç” olarak adlandırdıkları bu tarz inanç ve uygulamaları inkâr etmemişlerdir. Bu çalışmada ise Orta Çağ’da Batı dünyasında günlük hayatı etkileyen batıl inançların İngiltere’deki yansımalarını anlatmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, İngiltere, Batıl İnanç, Kilise.

AN ASSESSMENT OF SUPERSTITIONS IN MEDIEVAL ENGLAND

ABSTRACT

“Superstition” means the concept of misleading words that are contrary to reason and reality and are used in both concrete and abstract terms. Many beliefs, habits and dreams that are not based on logical concepts about the requirements and obligations in the world and human life bring together superstitions in a particular community or individually. The Middle Ages can often be considered a time of superstition. It is possible to divide superstitions into four types, such as improper worship, idolatry, prophecy or interest in magic and hidden arts. For medieval England, superstitions have uncertainty. Early missionary movements and the pre-reform church had a great influence on the development of religious history in medieval England. The monastic reform and the “Normanisation” of the church in England affected the

Anglo-Saxon religion as well as political as well as cultural change. Signs of evil, signs, miracles, demons, angels, saints, ghosts and magical practices in all of them are in this period of change. In Europe in the fifteenth century, clergy made their superstitions especially devil based. In medieval England, this situation did not reach such a large size. Nevertheless, British clergymen have not denied such beliefs and practices, which preachers refer to as “superstition” in their handbooks and especially in local religious affairs for unprofessional women and men. In this study, we will try to explain the reflections of superstitions in England in the West World in Middle ages that affect daily life.

Keywords: Middle Age, England, Superstition, Church.

Giriş

Batıl inanç “akla ve gerçeğe aykırı aldatıcı söz” anlamına gelmektedir. Batı literatüründeki karşılığında ise “eski halk inançlarının yeni din anlayışı içinde varlığını sürdürmesi” anlamına gelen “Superstition”dır. Gerçeklikle alakası olmayan sihir, büyü veya kötü din gibi inançların olumsuzluğunu ifade eder.¹

Cicero, “Tanrı’nın dehşetinin yerini alan” diye tanımlamaktadır batıl inançları. Hayatta kalma anlamına gelen superstes’i ise “Bütün gün boyunca dua edip çocukları hayatta kalsın diye kurbanlar sundular ki bunlara batıl inanç denir” şeklinde yorumlamıştır. Ancak farkı şu sözlerle ortaya koymuştur: “Batıl inanç tanrıların temelsiz korkusudur, dinin sahte ibadetidir.”²

Kutsal kitapta yer alan Bilgelik kitabı 13:1-2 de ise batıl inançların temeli şu şekilde belirtilmiştir. “*Evet, Tanrı’ya tanımamış tüm insanlar doğuştan aptaldır, Görülen iyi şeylerden "Var -Olan- O" yu bulamamışlardır veya yapıtlarını inceleyerek, sanatçıyı tanıyamamışlardır. Onlar için dünyayı yöneten tanrılar ateştir veya yeldir, hızlı havadır, Gökteki yıldızlardır, Hızlı akan sudur ya da göğün kendisidir.*”³

Gizlenmiş olan veya gelecekte hala devam eden şeyler ile ilgili merak, batıl inançların oluşumunda yer alan en önemli nedenlerdendir.⁴ Bütün bunlar pagan dünyasında batıl inançların kökenini ve yayılmasını da açıklar. Ancak Hristiyanlaşan Avrupa’da köklü değişiklikler yaşasa da kadim inanışların hala devam ettiği bir coğrafya olmuştur. Kadim inanışlar devam ederken onları unutturmak için uğraşan Kilise bazısını Hristiyanlaştırırken bazısını ise kendisini kabul etmeyenleri sindirmek için bir silah haline getirmiştir.

Orta Çağ’da İngiltere içinde batıl inançlar iki farklı türde karşımıza çıkar. İlki günlük hayata etki eden ve Kilise açısından sorun teşkil etmeyen batıl inançlardır. Diğeri ise Kilise otoriteleri tarafından sapkın ilan edilen ve üzerlerinde ciddi yaptırımlar uygulananlardır.

¹ Ali Murat Yel, “Hurafe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.18, Diyanet vakfi yay., İstanbul, 1998,s.381.

² J.Wilhelm, “Superstition”, *Catholic Ansiklopedisi*, c.14, The Encyclopedia yay, New York 1913, s.340.

³ *Kitabı Mukaddes'in Deuterokanonik Apokrif Kitapları*, “Bilgelik Kitabı 13:1-2” Kitab-ı Mukaddes yay., 1987.s.83

⁴ J.Wilhelm, “Superstition”, *Catholic Ansiklopedisi*, c.14, s.340.

Batıl inanç, Orta Çağ İngiltere'sinde aslında belirsiz bir yer işgal etmekteydi. On beşinci yüzyıl Avrupa'sının başka yerlerinde din adamları, şeytanların insan işlerine girmesine izin veren korkutucu bir kapı olarak gündelik uygulamalarda batıl inançları giderek daha fazla kötölemişlerdir. Ancak bu durum, İngiltere'de kesinlikle duraksamıştır.⁵

İngiliz din adamları, vaizlerin el kitaplarında ve kadınlara ve erkeklere yönelik yerel dini muamelelerde “batıl inanç” olarak adlandırdıkları inanç ve uygulamaları hiçbir zaman göz ardı etmemiştir. Kilise mahkemelerinde, yasaklanmış faaliyetlerden batıl inanç, kehanet, falcılık gibi davaların görüldüğü duyulmuştur. Yine de, batıl inancın sinsiliği ve manevi tehlikeleri, Hıristiyan inancındaki talimatların bir kısmını oluştururken, tarihçiler İngiliz kilisesini batıl inançlara ve onun destekçilerine karşı tedbir almak konusunda yavaş görmüşlerdir.⁶

Hristiyanlaşma sürecinde pagan inanışlarının asimileştirilmesinin bir bedeli olmaması beklenemezdi. Çünkü halk tarafından eski putperestliğin hizmet ettiği amaçların birçoğu Hristiyan kurumlarında da aranmaktaydı. Bu nedenle Kilise ülkeyi süsleyen yüzlerce büyü su kaynağını bir azize bağlayarak “kutsal kuyu” haline getirirse de insanlar yine de buraları büyü bir şifa elde etmek ve kehanette bulunmak için kullanmaya devam etmişti. Birçok pagan kökenli uzun zamandır unutulmuş olan geleneksel törenlerde takvime uygun olarak getirilmiştir. Bu tür uygulamaların sağladığı teselli, Kilisenin görmezden gelemeyeceği kadar dikkate değerdi; bu nedenle Kilise sihre başvurulacaksa bunu kendi kontrolünde tutmayı tercih ederdi. Teologlar din ve batıl inanç arasında kesin bir çizgi çizmesine rağmen "batıl inanç" kavramları her zaman bu konuda belirli bir esnekliğe sahipti.⁷

Geç Orta Çağ din adamlarının cemaatlerinin batıl inançlarda suç ortağı olarak görülmesi, on beşinci ve on altıncı yüzyıllarda önce Lollardlar⁸ ve sonra Protestan reformcular tarafından yapılan ihbarların yankılarını içerir. Her iki grup da İngiliz din adamlarını sadece batıl inançları durduramadıkları için değil, aktif olarak destekledikleri için de kötölemişlerdir. İki grupta hacılık, azizlere saygılı olunması ve İncil metinlerini tılsımlarda kullanmak gibi yaygın adanmışlık uygulamalarını batıl inançlar olarak değerlendirdiler. Polemikçi bir silah olarak batıl inançlar, genellikle Orta Çağ'ın sonlarında yer alır. Hıristiyanların geleneksel uygulamalarına ve özellikle de din adamlarının başarısızlıklarına yapılan saldırıda önemli bir retorik rol oynadılar. Kalıcı başarısı, dönemin İngiliz kiliseleri tarafından batıl inançların

⁵ K.Kamerick, “Shaping Superstition in Late Medieval England”, *Superstition and Magic in Early Modern Europe*, (Ed.) Helen Parish, Bloomsbury, New York 2015 , s. 15.

⁶ K.Kamerick, “Shaping Superstition in Late Medieval England”, s. 15.

⁷ Keith Thomas, *Religion and the decline of magic*, Charles Scribner's Sons, New York 1971, s. 48.

⁸ “John Wycliffe takipçileri; on dördüncü ve on beşinci yüzyıl İngiltere ve İskoçya'da vaizler düzenledi. “ Chris Roberts, *Heavy Words Lightly Thrown: The Reason Behind Rhyme* , Gotham Books, New York 2005, s.192. “Lollardlar Katolik kilisesinin ibadetlerine ve batıl inançlarına karşı bir cemaatti. Simgencilikten ve gizemden hoşlanmıyorlardı. Örneğin; kilisedeki heykellerden birini keserek odun olarak kullanmışlardır. Cemaat üyelerinden bazıları Meryem Ana heykellerine tapınmasını da mantıklı bulmadıklarını dile getirmişlerdir. Bu heykeller için “Walsingham cadısı” ve “Lincoln cadısı” terimlerini kullanmışlardır.” Banu Çetin Ünal, “Avrupa'nın Felaketler Yüzylında Bir Devrimci Olarak John Wycliffe'in Etkisi”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, c.2, S.1, 2019,s. 89 .

çekici merkezlerini araştırmak ve batıl inançları Hıristiyan bedeninden koparmak için gösterdiği ciddi çabaları gizlemiştir.⁹

Batıl inançla ilgili çelişkili kavramların yayılmasında birkaç farklı görüş türü ortaya çıkar. Bunlardan en yaygını kilisenin muhaliflerini kızdırmaya yardımcı olan batıl inançları basit bir konu olarak kabul eden görüştür. Kiliseye göre; bu tür hatalara maruz kalan cahil insanların ihtiyacı olan tek şey daha iyi bir öğretimdir. Bu görüş, kehanette bulunma, tılsım yapma ve diğer “büyülü” faaliyetleri sapkınlıktan daha hafif batıl inançlar olarak ele alan İngiliz mahkemelerinin kararlarını yansıtıyordu. Bu hoşgörülü duruşun bir örneğine, dini bir mahkemenin Marion Clerk adlı bir kadını “batıl inanç sanatı”nı kullandığından bahsettiği Norwich piskoposunun 1499¹⁰ ziyaret kayıtlarında görebilmekteyiz. Mahkeme sonucunda Clerk’in kehanette bulunması, hastaları iyileştirmesi vb. bu türden tüm sanatların batıl inançlar olduğunu ve sapkın ahlaksızlıktan şüphelenildiği ilan edilirken, sapkınlıktan mahkum edilmemiş, ancak bir daha asla “bu tür batıl sanatlara” girmemesi emredilmiştir.¹¹

Popüler batıl inançların sapkınlığın sınırlarının çok dışında kaldığını düşünmek normaldir çünkü ortodoks dogmaya tutarlı bir entelektüel meydan okumamış olabilir, ancak on beşinci yüzyılda İngiliz kilisesinin onlara karşı tutumu açıkça sertleşti ve papazlığa ait (kırsal) ortamda, skolastik olmasa bile, bu tür inançların çevrelerinin düzenli olarak sapkın olduğu hissedilebilirdi.¹²

Suçlanan ve itirafta bulunan ruh çağırıcı büyücüler, afsuncular, sihirbazlar, büyü yapanlar, geleceği söyleyenler, tılsım satıcıları, kayıp eşyaları bulanlar ve dahası çoğunlukla hafif cezalar aldılar.¹³ Örneğin; 1499 yılına ait Wells piskoposluk kayıtlarında da Kateryne Love isimli bir kadının büyü ve tılsım kullandığını itiraf edip tövbe ettiği görölmektedir. Bu itiraftan sonra saçları kazınmış bir şekilde St.Cuthbert kilisesi önünde bir mum söndükçe diğerini alarak vardiyasını tamamladıktan sonra aforoz edilerek şehrin 7 mil dışına sürölmüştür.¹⁴

Buna karşılık, İngiliz kilise mahkemeleri hükümlü sapkınlıkları çok daha sert bir şekilde ele alarak, onları aç bırakmak, hapsedmek, hayatları boyunca sapkın olarak tanımlanmalarını sağlayan işaretler takmak gibi cezalar uygulamıştır.¹⁵

Orta Çağın sonlarına doğru İngiltere, bu mahkemelerin batıl inanç olarak nitelendirdikleri, büyü ve büyücülük suçlarını içeren çok daha dikkat çekici vakalara tanık oldu. Ancak daha ağır cezalar ağırlıklı olarak siyasi amaçlarından şüphelenilen sanıklara verilmiştir.¹⁶ Örneğin 1440'larda Gloucester Dükü Humphrey'in ikinci karısı Eleanor

⁹ K.Kamerick, “Shaping Superstition in Late Medieval England”, s. 15.

¹⁰ Ayrıntılı Bakınız: *The Register of John Morton, Archbishop of Canterbury, 1486-1500*, (Ed.)C.Harper-Bil, vol. 3, Canterbury and York Society vol. 89, 1987 , s.215-216.

¹¹ K.Kamerick, “Shaping Superstition in Late Medieval England”, s. 16.

¹² Richard Firth Green, *Elf Queens and Holy Friars: Fairy Beliefs and the Medieval Church*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2016, s.20.

¹³ K.Kamerick, “Shaping Superstition in Late Medieval England”, s. 16-17.

¹⁴ *The Registers of Oliver King, Bishop of Bath and Wells 1496-1503 and Hadrian de Castello Bishop of Bath and Wells 1503-1518*, (Ed.) Sir Henry Maxwell-Lyte, Butler and Tanner, London 1939, s. 41.

¹⁵ K.Kamerick, “Shaping Superstition in Late Medieval England”, s. 16.

¹⁶ K.Kamerick, “Shaping Superstition in Late Medieval England”, s. 17.

Cobham, Kral VI.Henry' ye karşı gizli sanatları kullanmak için başkalarıyla komplo kurmakla suçlandı. Eleanor'a yöneltilen suçlamalardan biri de, "Gloucester'in öngörülen dükünü kendisine aşık etmek ve evlenmek" için zorlamasıydı. Eleanor'un bu konudaki suç ortağı, Westminster yakınlarındaki Eye malikânesinden gelen "Eye Cadısı" olarak bilinen Margery Jourdemayne adlı kişi olduğu kanıtlandı.¹⁷

Ancak Margery, vatana ihanet veya VI. Henry' ye karşı iddia edilen komplolarla özel olarak ilişkilendirilememişti. Çünkü 1430 kayıtlarına göre, genç VI. Henry' nin ölümünü planlamak için krallığın çeşitli yerlerinden yedi kadın cadı bir araya gelmişti. Fleet eyaletinde hapsedilmişlerdi ve bir daha da onlardan haber alınamamıştı.¹⁸

Bazı kaynaklar, Eleanor'un suç ortağı Margery'nin uzun zamandır kullandığı yanlış inancı ve büyücülüğü için yakıldığını belirtmektedir. Ancak, kanonist Lyndwood'un aktardığına göre, yanlış inançlar veya büyücülük batıl inançları İngiltere'de doğrudan sapkınlık olarak etiketlenmemiştir ama yakılma cezası da cadılar için bilinen bir cezadır.¹⁹

Eleanor'a karşı yapılan suçlamalardan en önemlisi sapkınlıktı. Eleanor, kendini kraliçe yapmak için komplo kurmakla suçlandı çünkü Eleanor, VI .Henry 'nın refahının, kara sanatlar hakkındaki bilgisiyle ünlü büyük bir gökbilimci olan ve evinde yaşayan Roger Bolingbroke adlı katibin yardımıyla olduğunu düşünüyordu. Bolingbroke'un 29 Haziran 1440 ve 23 Mart 1441 arasında çeşitli vesilelerle toprak ve havadaki şeytanlarla ve diğer kötü huylu ruhlarla temasa geçtiği söyleniyordu ve bu süre zarfında, Eleanor'un rızası ve emriyle, ne zaman öleceğini görmek için kralın burçları üzerinde güvenle çalışmıştı.²⁰

Brut'a göre, Eleanor Cobham'a yönelik suçlamalar, 15 Temmuz 1441'de Kral VI . Henry'nin Londra'ya yaptığı ziyarette kendisini tehlikeye sokan kötü hava salgınına yakalanması sonrasında başlamıştır.²¹

İngiltere'de on beşinci, on altıncı ve on yedinci yüzyıllar, tüm Avrupa gibi cadılar yönünden en şeytani inançla dolu olunan ve yargılanan hiç kimsenin suçlama, işkence ve ölümden kurtulmasının imkanı olmayan bir dönemdi.²²

Cadılar hakkındaki kovuşturma, on altıncı yüzyılın ortalarında Avrupa'da başladığında İngiltere ve İskoçya'da daha az durumda değildi. Barrington, VI. Henry'nin tüzüğü konusundaki gözlemlerinde, İngiltere'de büyücülük suçlamasıyla ölenlerin sayısını otuz bin civarında tahmin etmiştir.²³ Bütün bu örnek davalarda görüldüğü gibi çoğunluğunu kadınların

¹⁷ H.A.Kelly, "English Kings and the Fear of sorcery", *Mediaeval Studies*, vol 39, 1977, s. 219-220. Ss.206-238.

¹⁸ Jessica Freeman, " Sorcery at court and manor: Margery Jourdemayne, the witch of Eye next Westminster", *Journal of Medieval History*, vol 30, 2004, s. 345.

¹⁹ H.A.Kelly, "English Kings and the Fear of sorcery", s. 219-220.

²⁰ H.A.Kelly, "English Kings and the Fear of sorcery", s. 224.

²¹ *The Brut; or, The chronicles of England*, (Ed.)Friedrich Brie, Early English Text Society, London 1906, s.477-478.

²² "Witchcraft", *Encyclopedia of Superstitions Folklore and the Occult Sciences of the World*, (Ed.)Cora Linn Daniels, C. M. Stevans , vol III, Gale Research Company, Detroit 1971, s.1461.

²³ "Witchcraft", *Encyclopedia of Superstitions Folklore and the Occult Sciences of the World*, (Ed.) Cora Linn Daniels, C. M. Stevans , vol III, Gale Research Company, Detroit 1971, s.1464

oluşturduğu bir kesim kurban olarak seçilmiş istisnasız tüm Avrupa'da bir katliama neden olmuştur. Kadına biçilen rolün sınırı bellidir. Ya bir anne olacaktır ya da bir cadı.²⁴ Bu sınır Orta Çağ İngiltere'si içinde aynıdır.

Bütün bu Kilise'nin ciddi yaptırımlar uyguladığı ve tehdit unsuru gördüğü inanışların dışında daha önce bahsettiğimiz günlük hayata etki eden batıl inanışlar ise doğa olaylarına, hayvanlara, bitkilere göre anlamlar kazanmıştır. Örneğin; Masalarımızın vazgeçilmezi çatal ve bıçakta insanlar için kendi anlamını kazanan eşyalardandır. Bıçaklar taş devrinden beri insanın ekipmanlarından biridir. Çatalların ise 796' da Anglo-Saksonlar tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Bununla birlikte, çatalların popülerliklerini kaybettiği ve kullanımdan kaybolduğu da görülmektedir. 1480'de yazılan çocukların nasıl iyi davranması gerektiğine dair bir kitap şöyle diyor: "Etinizi sadece üç parmağınızla alın ve iki elinizle ağzınıza sokmayın. Elinizi tabaktan çok uzun tutmayın." Yine de, XI. yüzyılda İtalya'da çatallara atıfta bulunulmuştur. II. Henry'nin yönetimindeki İngiltere Başbakanı Thomas Becket çatalları kraliyet toplumuna tanıtmıştı. Ancak, 450 yıl kadar sonra, 1611'de İngiliz bir gezgin Thomas Coryate'nin İtalya'daki kullanımlarını gözlemleyerek yeniden topluma kazandırmaya çalışmıştı. Ama insanlar onunla alay ettiler ve onları titiz ve kadınsı olarak yaktılar. Rahipler kullanımlarını en uygunsuz ve neredeyse dinsiz olarak kınadılar. Öfkeli bir vaiz cemaatine çatalla et yemenin Tanrı'nın yaratıklarının insan eli tarafından dokunulmaya layık olmadığını ispatlamak olduğunu söyledi.²⁵

Hayvan hakkındaki inanışlar ise daha çok şans- şeytan- cadı üçgeni etrafında gelişmektedir. Kimisi size iyi şans ve şifa getirirken kimisi sizi şeytanın tuzağına çekebilir. Örneğin; Kara bir kedi ile tanışmak hem şanslı hem de şanssız olarak kabul edilir: bu hangi ülkede yaşadığınıza bağlıdır. Avrupa'da Orta Çağ'da ortaya çıkan bir gelenek, kara kediyi bir tanrı ya da ortaklarından biri değil, bir cadı arkadaşı, hatta büyülü hayvanı haline getirmiştir. Bu nedenle, tüm kara kedilerin dönüştürülmüş cadı olduğundan şüpheleniliyordu. Dolayısıyla, kara bir kediyi geçmek kötü şans alameti olarak kabul edildi. İngiltere Lincolnshire'da, bir baba ve oğlunun cadı olduğundan şüphelendikleri kara bir kediyle tanıştığı popüler bir hikaye anlatılırdı. Baba ve oğul bu kediyi taşlarla dövmüşlerdi. Ertesi gün cadının gerçek haliyle karşılaştıklarında yüzü bandajlıydı ve kısa bir süre sonra da ölmüştü. Bu nedenle, kara bir kedi hakkındaki iki çelişkili inanç, iki geleneğin sonucudur: Mısır kutsal kedisi ve Avrupa cadısı. Karşılaştığımız kara kedinin şansınızı artırması ya da sizi talihsizlik konusunda uyarması sadece coğrafi koşullar meselesidir.²⁶

Çoğu yerde, en kötü şans getiren kedi kara kedidir. Ancak İngiltere'nin bazı bölgelerinde kara bir kedi şanslı iken beyaz bir kedi kötü şans getirir. Her durumda, kara bir kedi eve gelirse, dışarıya kovmamalısınız. Omurgası boyunca onu okşamalısınız, aksi takdirde evin şansını da yanı sıra alacaktır.²⁷

²⁴ Heidi Breuer, *Crafting the Witch Gendering Magic in Medieval and Early Modern England*, Routledge, New York 2009, s. 110.

²⁵ R.Brasch, *How Did it Begin? Customs, Superstitions and Their Romantic Origins*, Tynron Press, 1990, s. 78.

²⁶ R.Brasch, *How Did it Begin? Customs, Superstitions and Their Romantic Origins*, s. 13.

²⁷ Thomas G.Aylesworth, "Cat", *Animal Superstitions*, McGraw-Hill Book Company, New York 1981, s. 11

Uçabilen tüylü bir hayvan olarak, yarasa ise en sıra dışı yaratıklardan biridir. Ve bu konuda pek çok garip kavram gelişmiştir. Çoğu yerde, yarasanın korkunç bir ünü vardır. Şeytan'ın sıklıkla bir yarasa şeklini aldığı düşünülmekteydi, yarasa ölümün bir sembolü idi. Avrupa'da bir yarasa eve uçarsa, birinin öleceği söylenir. Ancak İngiltere'nin bazı bölgelerinde yarasa bir şeytan değildir ama yaramaz bir hayvandır.²⁸ Yarasaların çiftlik bacalarından girip pastırma çaldığı düşünülüyordu. Ve bir yarasa gördüklerinde İngiliz çocukları aşağıdaki kafiyeyle söylerlerdi:

Yarasa, yarasa, şapkamın altına gir
Ve sana bir dilim pastırma vereceğim.²⁹

Herkes bir tavşanın ayağının iyi şans olduğunu bilir. İngiltere'nin güney kesiminde, kayıp bir sevginin etkilerini geri getirmek için bir aşk cazibesi olarak da kullanılabilir. Ayrıca İngiltere'de köy sokaklarından geçen bir tavşanın yangın uyarısı olduğu da düşünülüyordu³⁰.

Koyun ise sizin için şanslı veya şanssız olabilecek hayvanlardan biridir. İngiltere ve Almanya'da sabah evden çıkarken bir sürü ile karşılaşmak iyi şanslar olarak kabul edilirdi. Ancak bir Alman üç siyah kuzu taşıyorsa, aileden biri ölecek demektir. Eski İskoçların geleceği bir koyun kemiği ile tahmin etmelerini sağlayan yöntemleri vardı. Koyun ayrıca terk edilmişliğe de yardımcı olabilirdi. İngiltere'de bir kızın koyunun omzuna bıçağı sokup şöyle söylemesi inançsız bir sevgiliyi geri alabileceğine inandırırıldı:

Yapışmak istediğim bu kemik değil
Ama kalp vicdanını sızlatmak istiyorum
İster uykuda ister uyanık olsun
Bana gelip konuşmasını sağlayacağım.³¹

Sürünün içindeki siyah bir koyun mecazen ailenin üzüntüsü anlamına gelse de Sussex çobanları için sürüde yer alan siyah bir koyun kehanet ya da iyi şans anlamına gelmektedir.³²

İngiltere'deki Devonshire'da, insanların hastalıklarının büyücülükten kaynaklandığını düşündüğü durumlar vardı. Bunun için kullanılan tedavi ise bir koyunun kalbine iğnelerin saplanarak aşağıdaki sözlerin söylenmesiydi: Bu her bir iğne benim fakir kalbimi kıran kişi gidene kadar onun içine saplansın.³³

Bir karganın yakalanması ise yüzyıllardır kötü olarak düşünülmüştür. Karga ve kuzgun hastalık ve ölümün popüler çağrışımlarını taşır. Dolayısıyla bazı insanlar için, gürültülü kargaların akşamları evlerinin üzerinden uçuşması ölüm demektir. Kargalar kehanette

²⁸ Thomas G.Aylesworth, "Bat", *Animal Superstitions*, McGraw-Hill Book Company, New York 1981s. 6.

²⁹ Dean Miller, *Animals and Animal Symbols in World Culture*, Cavendish Square, New York 2014, s. 19.

³⁰ Thomas G.Aylesworth, "Rabbit", *Animal Superstitions*, McGraw-Hill Book Company, New York 1981,s. 31-33.

³¹ Thomas G.Aylesworth, "Sheep", *Animal Superstitions*, McGraw-Hill Book Company, New York 1981s. 36.

³² Charlotte Latham, "West Sussex Superstitions", *The Folk-Lore Record*, vol.1, 1878, s. 8

³³ Thomas G.Aylesworth, "Sheep", *Animal Superstitions*, s. 38.

bulunmak için de kullanılabilirdi. İngiltere'nin bazı bölgelerinde, ölü bir ağaç dalı üzerine bir karga tünemişse, gecedan önce yağmur yağacağına inanılırdı.³⁴

Eski Yunanlılar, guguk kuşunun kış aylarında şahin haline geldiğine inanıyorlardı. Bu kuş hakkındaki diğer batıl inançların çoğu şarkı söylemesiyle ilgilidir. Guguk kuşu şarkısını bitirmeden önce üç tane iyi kiraz yiyeceğinize inanılırdı.³⁵ İngiltere ve İskoçya'da, guguk kuşlarının seslendikleri zamanları sayarak kaç yıl daha yaşayacağınızı söyleyebileceğiniz düşünülüyordu. Ve evli olmayan bir kadın kaç yıl evlenmeyeceğini söyleyebilirdi. İngiltere'de, yanlışlıkla uyanır uyanmaz guguk kuşunu duyduysanız, aileden biri hastalanırdı. Ancak bu İskoçya'da olsaydı, sadece kötü şans idi.³⁶

Birçok yerde kertenkeleler, kötü şansa neden olabilir. İngiltere'de, bir kertenkele düğüne giden gelinin önünden geçerse ona kötü şans getireceğine inanılırdı. Ancak bunun yanı sıra İngiltere'de insanların koruyucusu olduğuna da inanılmaktaydı. Uyuyan birine yaklaşan yılanı gören bir kertenkele onu korumak için uyandırır. Kertenkeleler tıbbi açıdan da oldukça değerlidirler. Orta Çağ boyunca İngiltere'de, vücudunuzda yara varsa, önce bir kertenkeleyi yalamanız daha sonra da kendi yaranızı yalamanızın yarayı hemen iyileştireceğine inanılırdı.³⁷

Hayvan inanışlarının dışında toplumun korkularının yarattığı mistik varlıklarda İngiltere, İrlanda ve Galler folklorunda yerini almıştır. Bunlardan biri "Black Shuck" adlı hayalet siyah köpektir. Genellikle kötü niyetli ve tehditkârdır. Bazen gezginler için bir rehber veya koruyucu görevi görür. Genellikle doğada gerçek gibi görünür, ancak birisi ona dokunmaya veya vurmaya çalıştığında, gerçekliği hissedilmez. Aniden ortaya çıkabilir veya kaybolabilir. Kiliseleri ve hazineyi korur. Ölüm alameti olduğu söylenir.³⁸

Peri inanışın yaygın olduğu İngiltere'de, arkadaşınızın ayağına basarak, ayağınızı bir peri halkasına koyarsanız, peri dünyasının ve küçük elflerin görünür olacağına inanılmaktadır. Ancak perilerin öfkelerine meydan okuyabilmek için, ayağınızı koyarken paltonuzu ters çevirmeniz gerekmektedir.³⁹

Bitkiler ise batıl inançların içinde şifa taşıyanlar sınıfının başında yer alır. Örneğin; Dağlalesi, Eski Yunanlılar için şifacı bir bitkidir. Bu nedenle de herkesin baharda gördükleri ilk dağlalesini şu sözleri söyleyerek seçmelerini söylerler. "Sizi hastalığa karşı bir çare için seçiyorum." Çiçek daha sonra kişi iyileştiğini hissetmeye başlayana kadar, onları korumak

³⁴ Mohamed Eric Rahman Lacey, "Birds and Bird-lore in the Literature of Anglo-Saxon England", Phd Thesis, University College London , 2013, s.43. Thomas G.Aylesworth, *Animal Superstitions*, s. 52.

³⁵ "Cuckoo", *Encyclopædia of Superstitions, Folklore, and the Occult Sciences of the World*, (Ed.) Cora Linn Daniels, C. M. Stevans , vol II, University Press of the Pacific Honolulu, Hawaii 2003,s. 610.

³⁶ Thomas G.Aylesworth, "Cuckoo", *Animal Superstitions*, McGraw-Hill Book Company, New York, s. 53-55.

³⁷ David Pickering, " Lizard", *Cassell's dictionary of Superstitions*, Sterling Publishing, New York 1995, s.158.

³⁸ George M. Eberhart, *Mysterious Creatures A Guide to Cryptozoology*, ABC Clio, Oxford 2002, s.60

³⁹ "Spirits, Good And Evil, Fairies, Etc", *Encyclopedia of Superstitions Folklore and the Occult Sciences of the World*, (Ed.)Cora Linn Daniels, C. M. Stevans , vol III, Gale Research Company, Detroit 1971,s.1406.

için boynuna veya koluna kırmızı bir bezle sarılır. Balladlara göre bu batıl inanç İngiltere'ye kadar genişledi:

İlk ilkbaharda yetişen dağlalesini kadın eşinin yeleşine dokur
Nereye giderse gitsin onu kötülükten korumak için.⁴⁰

Dişbudak ağacı ise büyümlü özellikleri nedeniyle değerli olan ağaçlar ve bitkiler arasında her zaman özel bir öneme sahiptir ve dişbudak ağacına herhangi bir şekilde zarar vermek tehlikeli bir eylemdir. Dişbudak ağacı, Yunanlılar, Romalılar ve İskandinav halklarının mitolojilerinde çok önemli bir rol oynadı ve benzer şekilde Hıristiyanlık öncesi Britanya'da saygı gördü. Britanya Adaları'ndaki sığır çobanları ve koyun çobanları geleneksel olarak bu ağaçtan yapılan sopaları veya değnekleri tercih ederlerdi; çünkü hayvanlarının kötülüğe karşı korunduğuna inanırlardı ve kahinler yeraltı bakır madenlerinin varlığını tespit etmek için çatalı ağaç dallarını kullanırdı. Dişbudak ağacı ile bağlantılı daha uğursuz bir batıl inanca göre, eğer tohumları görünmezse, kraliyet ailesinin bir üyesi veya önemli başka bir kişinin öleceği neredeyse kesindir. 1649 yılında I. Charles'ın infaz edilmesinden önceki dönemde ağacın hiç tohum üretmediği söylenir. İngiltere'de genç bir kız, sol ayak kabısına veya eldivenine veya göğsüne bu ağacın bir dalını takarak gelecekteki kocasının kimliğini keşfedebilir veya tanıştığı ilk erkekle evlenir.⁴¹

Eski çağlardan beri fasulye, özellikle ölüm ve hayaletler ile bağlantılı olan özel büyümlü bir ortaklığa sahipti. Kehanet aracı olarak, Kuzey İngiltere'deki aşçılar bazen yemek hazırlarken bir bezelye kabuğunun içine tek bir fasulyeyi gizlerdi. Fasulyeyi kim alırsa ilk evlenirdi. İngiltere'nin güneybatı ilçelerinde yerel batıl inanç, barbunya fasulyesinin zenginleşmek için Mayıs ayının üçüncü gününde ekilmesi gerektiğinde ısrar ediyor.⁴²

Kuyruklu yıldızlar, doğal olmayan bir şekilde, yüzyıllar boyunca en derin olayların önsezisinde kullanılmıştır. Evrensel olarak felaketin alametleri olarak tanınırlar ve yüzyıllar boyunca belirli kuyruklu yıldızlarının manzaraları, kıtlık, savaş, hükümdarların ölümü ve 1066'da İngiltere'nin Norman istilasını gibi felaketlerle bağlantılıdır.⁴³

Haftanın günleri bile her toplum için başka anlamlar içerir. Şöyle ki; Pazartesi; üç eski inanıştan dolayı genel olarak sevilmez,⁴⁴

-Nisan ayının ilk Pazartesi şanssızdır, çünkü Kabil o Pazartesi günü doğdu ve Habil bir pazartesi günü öldü.

-Ağustos ayının ikinci Pazartesi günü Sodom ve Gomorra'nın yıkılışının yıldönümüdür.

-Aralık ayının son pazartesi günü Yehuda İsa'ya ihanet etti.

⁴⁰ Rosamond Richardson, *Britain's Wild flowers*, National Trust, 2017, s. 142.

⁴¹ David Pickering, "Ash", *Cassell's dictionary of Superstitions*, Sterling Publishing, New York 1995, s. 12.

⁴² David Pickering, "Beans", *Cassell's dictionary of Superstitions*, Sterling Publishing, New York 1995, s. 24-32.

⁴³ David Pickering, "Comet", *Cassell's dictionary of Superstitions*, Sterling Publishing, New York 1995, s. 70

⁴⁴ Max Cryer, *Superstitions and why we have them*, Exisle Publishing, New Zealand, 2016, s.45.

İngiltere için ise Pazartesi bambaşka bir anlamla karalanmıştır. Kara Pazartesi, 14 Nisan 1360 Pazartesi gününe denk gelen Paskalya'ya verilen isimdir. Nedeni ise; yüzyıl savaşları (1337-60) sırasında, gariplik dolu bir fırtınanın çıkması ve tahmini 1.000 İngiliz askerinin ölmesidir. Anlatılanlara göre fırtına o kadar yıkıcıydı ki, önceki savaşlardan herhangi birinden bile daha fazla İngiliz'in ölümüne ve yaralanmasına neden olmuştu.⁴⁵

Salı günü ise II.Henry döneminin başbakanı Thomas Becket'in hayatından dolayı özel bir anlam kazanmıştır. Yaşamı da ölümü de İngiltere tarihi açısından büyük önem taşıyan Becket'in hayatı hep bir Salı günü değişmiştir. II. Henry tarafından Canterbury Başpiskoposu olarak bir Salı günü atanmıştır. Salı günü İngiltere'den sürülmüştür. Salı günü affedilerek sürgünden dönmüştür. Yine bir Salı günü sunakta öldürülmüştür. En nihayetinde ise Salı günü aziz ilan edilmiştir.⁴⁶

Yüzyıllar boyunca, hükümdarlar, bir hükümdarın dokunuşunun özellikle sıraca hastalığı tedavisinde özel iyileştirici güçlere sahip olduğuna inanılıyordu. İngiltere'de, bu tür iyileştirici güçlerle saygınlık kazandığı düşünülen ilk hükümdar, Norman Fethinden önce İtirafçı Edward, sonuncusu ise Kraliçe Anne idi.⁴⁷

Orta Çağ İngiltere'sinde, Noel bayramlarını domuzun başını ilk yemek olarak getirerek başlatmak gelenekseldi. Bu gelenek, Hıristiyanlık öncesi Druid zamanlarının bir kalıntısı, idi. Druidler zamanında kış gündönümü festivali olan Yule'de bir yaban domuzu öldürülür ve altın kıllarla kaplı bir domuzla bindiğine inanılan barış ve bolluk tanrısı Freya'ya kurban edilirdi. Orta Çağ İngiltere'si de bu geleneği Hristiyanlaştıktan sonrada devam ederek her Noel yemeğini domuz başı ile başlatmaya devam etmiştir.⁴⁸

Sonuç

Sonuç olarak İngiltere toprakları da Avrupa'nın etkisine girdiği batıl inançlardan payına düşeni alarak kendi kültürü içerisinde şekillendirmiştir. Bazı inanışlar, hem koruyucu hem de belirleyici bir kimlik kazandırmıştır. Bazıları ise şeytanın değirmeninde tüm korkularla beslenerek insanların kâbusu olmuştur. İşte bu nokta da İngiltere'nin batıl inançlarının Avrupa'nın geneli ile olan ortaklığı artmaktadır. Nitekim anlaşıldığı üzere korku evrenseldir. Ve bu korku, Orta Çağ'da hep var olan bir olgudur. Çözümü ise her zaman yıkıcı olmuştur.

Kaynakça

⁴⁵ "Black Monday", *Encyclopedia of Superstitions Folklore and the Occult Sciences of the World*, (Ed.),Cora Linn Daniels, C. M. Stevans , vol III, Gale Research Company, Detroit 1971,s.1496.

⁴⁶ "Dates And Days, Miscellaneous", *Encyclopedia of Superstitions Folklore and the Occult Sciences of the World*, (Ed.)Cora Linn Daniels, C. M. Stevans , vol III, Gale Research Company, Detroit 1971, s.1513.

⁴⁷Charles Hardwick, *Traditions, Superstitions and Folk-Lore*,Folk Customs, 2014,s. 74; David Pickering, " King's Touch", *Cassell's dictionary of Superstitions*,Sterling Publishing, New York 1995 ,s.147.

⁴⁸ "Christmas", *Encyclopedia of Superstitions Folklore and the Occult Sciences of the World*, , (Ed.) Cora Linn Daniels, C. M. Stevans vol III, Gale Research Company, Detroit 1971, s.1507 .

“Black Monday”, *Encyclopedia of Superstitions Folklore and the Occult Sciences of the World*, (Ed.) Cora Linn Daniels ve C. M. Stevans ,vol III, Gale Research Company, Detroit 1971, ss. 1496-1497.

“Christmas”, *Encyclopedia of Superstitions Folklore and the Occult Sciences of the World*, (Ed.),Cora Linn Daniels ve C. M. Stevans , vol III, Gale Research Company, Detroit 1971, ss.1419-1512.

“Cuckoo”, *Encyclopædia of Superstitions, Folklore, and the Occult Sciences of the World*, (Ed.) Cora Linn Daniels ve C. M. Stevans, vol II, University Press of the Pacific Honolulu, Hawaii 2003, ss.610-612.

“Dates And Days, Miscellaneous”, *Encyclopedia of Superstitions Folklore and the Occult Sciences of the World*, (Ed.) Cora Linn Daniels ve C. M. Stevans, vol III, Gale Research Company, Detroit 1971, ss.1512-1513.

“Spirits, Good And Evil, Fairies, Etc”, *Encyclopedia of Superstitions Folklore and the Occult Sciences of the World*, (Ed.)Cora Linn Daniels ve C. M. Stevans , vol III, Gale Research Company, Detroit 1971, ss.1400-1429.

“Witchcraft”, *Encyclopedia of Superstitions Folklore and the Occult Sciences of the World*, (Ed.) Cora Linn Daniels ve C. M. Stevans , vol III, Gale Research Company, Detroit 1971, ss.1445-1469.

Aylesworth, Thomas G.; “Cuckoo”, *Animal Superstitions*, McGraw-Hill Book Company, New York, ss.53-57.

_____ “Bat”, *Animal Superstitions*, McGraw-Hill Book Company, New York 1981, ss.6-8

_____ “Cat”, *Animal Superstitions*, McGraw-Hill Book Company, New York 1981, ss.11-19.

_____ “Rabbit”, *Animal Superstitions*, McGraw-Hill Book Company, New York 1981, ss.31-35.

_____ “Sheep”, *Animal Superstitions*, McGraw-Hill Book Company, New York 1981, ss.36-38

Brasch, R. ; *How did it begin? Customs, Superstitions and their Romantic Origins*, Tynron Press, 1990.

Breuer, Heidi; *Crafting the Witch Gendering Magic in Medieval and Early Modern England*, Routledge, New York 2009.

Cryer, Max; *Superstitions and why we have them*,Exisle Publishing, New Zealand,2016.

Çetin Ünal, Banu; “Avrupa’nın Felaketler Yüzyılında Bir Devrimci Olarak John Wycliffe’in Etkisi”, *Orta Çağ Araştırmaları Dergisi*, c.2, S.1, 2019, ss. 80-94.

Eberhart, George M.; *Mysterious Creatures A Guide to Cryptozoology*, ABC Clío, Oxford 2002.

Freeman, Jessica; “ Sorcery at court and manor: Margery Jourdemayne, the witch of Eye next Westminster”, *Journal of Medieval History*, vol 30, 2004, ss. 343- 357.

Green , Richard Firth; *Elf Queens and Holy Friars: Fairy Beliefs and the Medieval Church*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 2016.

Hardwick, Charles; *Traditions, Superstitions and Folk-Lore*, Folk Customs, 2014.

Kamerick, K. ;“Shaping Superstition in Late Medieval England”, *Superstition and Magic in Early Modern Europe*, (Ed.) Helen Parish, Bloomsbury, New York 2015 , ss. 15-34.

Keith Thomas, *Religion and the decline of magic*, Charles Scribner’s Sons, New York 1971.

Kelly, H.A. ;“English Kings and the Fear of sorcery”, *Mediaeval Studies*, vol 39, 1977, ss.206-238.

Kitabı Mukaddes'in Deuterokanonik Apokrif Kitapları, “Bilgelik Kitabı 13:1-2” Kitab-ı Mukaddes yay., 1987.

Lacey, Mohamed Eric Rahman; *Birds and Bird-lore in the Literature of Anglo-Saxon England*, Phd Thesis, University College London, 2013.

Latham, Charlotte; “West Sussex Superstitions”, *The Folk-Lore Record*, vol.1, 1878,ss.4- 67.

Miller, Dean; *Animals and Animal Symbols in World Culture*, Cavendish Square, New York 2014.

Pickering, David; “ Ash”, *Cassell’s dictionary of Superstitions*,Sterling Publishing, New York 1995, ss. 12-13.

_____ “ Beans”, *Cassell’s dictionary of Superstitions*,Sterling Publishing, New York 1995, ss. 24-32.

_____ “ Comet”, *Cassell’s dictionary of Superstitions*,Sterling Publishing, New York 1995,ss. 70

_____ “ King’s Touch”, *Cassell’s dictionary of Superstitions*,Sterling Publishing, New York 1995 ,ss.147.

_____ “ Lizard”, *Cassell’s dictionary of Superstitions*,Sterling Publishing, New York 1995, ss.158-159.

Richardson, Rosamond; *Britain’s Wild flowers*, National Trust, 2017.

Roberts, Chris; *Heavy Words Lightly Thrown: The Reason Behind Rhyme* , Gotham Books, New York 2005.

The Brut; or, The chronicles of England, (Ed.)Friedrich Brie, Early English Text Society, London 1906.

The Register of John Morton, Archbishop of Canterbury,1486-1500, (Ed.)C.Harper-Bill, vol. 3, Canterbury and York Society vol. 89, 1987 .

The Registers of Oliver King, Bishop of Bath and Wells 1496-1503 and Hadrian De Castello Bishop of Bath And Wells 1503 1518, (Ed.) Sir Henry Maxwell-Lyte, Butler and Tanner, London 1939.

Wilhelm, J.; “Superstition”, *Catholic Ansiklopedisi*, c.14, The Encylopedia yay, New York 1913, ss.339-341.

Yel, Ali Murat; “Hurafe”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.18, Diyanet vakfi yay., İstanbul, 1998.

KLASİK ARMONİ İÇERİKLİ DERSLERDE KULLANILMAK ÜZERE GELİŞTİRİLEN BİR “ARMONİK ÇÖZÜMLEME DEĞERLENDİRME SİSTEMİ”

Dr. Öğr. Üyesi M. Ozan UYAN

Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Fakültesi

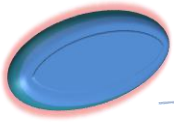
Bu çalışmada, mesleki müzik eğitimi veren kurumlarda sürdürülen, tonal müzikte dikey ses grupları (akor, uygu) arasındaki ilişkilerin incelendiği “klasik armoni eğitimi” kapsamlı derslerin değerlendirme aşamasında kullanılmak üzere, öğrencilerin dört partili armonik müzik yazma becerilerini ölçmeye yönelik bir puanlama sistemi geliştirmesi amaçlanmıştır. Armonik çözümleme değerlendirmesi, öğretmen tarafından çizilen çerçeve içinde öğrenci tarafından oluşturulan bir müzik yapıtını puanlamayı gerektirmektedir. Burada karşılaşılan sorun, yapıtın her bir birimine ne kadar puan verileceği ve/veya yanlışlardan ne kadar puan kırılacağıdır. Kullanılabilen değerlendirme yöntemlerinde çoğunlukla yapılan her bir hatadan puan kırılmakta, bu da öğrencinin çözümlemesinde doğru akor ve bağlantılar bulunduğu halde çok düşük (hatta teorik olarak sıfırın altında) puanlar almasına yol açabilmektedir, çünkü öğrencinin kaç adet hata yapacağı kestirilememektedir. Bu sorunun aşılmasına katkıda bulunmak adına, ölçek geliştirilirken, çözümleme içindeki her akoru ve akorlar arasındaki her bir bağlantıyı birbirinden ayrı birimler olarak gören ve bu şekilde puanlayan bir yaklaşım benimsenmiştir.

Değerlendirilecek çözümleme içindeki akor ve bağlantıların puanlamadaki ağırlıkları birbirine eşit olabileceği gibi, öğretmen tarafından gerekli görülen durumlarda, belirlenen akor ve bağlantıların puan ağırlıkları değiştirilebilmektedir. Bu çalışmada kullanılan çözümleme, dokuz akor ve bu akorlar arasındaki sekiz bağlantı ile toplam on yedi birimden oluşmaktadır. Her birimin ağırlığı eşit olarak düşünülmüştür (1 puan). Bu durumda, çözümmeden alınabilecek en yüksek puan “on yedi” dir. Ancak bu çözümleme içinde, gerekli görülmesi halinde, belirli akor veya bağlantıların ağırlıkları değiştirilebilir. Örneğin, beş ve altıncı akorlar arasındaki bağlantının ağırlığı iki puana yükseltirse, çözümmeden alınacak en yüksek puan “on sekiz” e çıkmaktadır, vb. Elde edilen bu puanlar, eğitimde sıklıkla kullanılan yüzlük sisteme çevrilerek kullanılır. Ölçeğin bu özellikleri, farklı soru türlerine göre birimlerin puan ağırlıklarının düzenlenmesini sağlayarak ölçeğe esneklik ve farklı koşullara kolayca uyarlabilme niteliği kazandırmaktadır.

Klasik armoni kuralları büyük ölçüde genel kabul görmüş olsalar da, armoni alanında eser veren teorisyenlerin çalışmalarından kaynaklı olarak armoni eğitiminde ekoller oluşmuştur. Bu ekollerdeki farklılıklar, şifreleme ve bazı özel kurallardaki değişiklikleri içermektedir. Bu çalışmada Nurhan CANGAL’ın “Armoni” kitabı referans alınmıştır; ancak armoni eğitimcileri, kendi uyguladıkları ekolün özelliklerine göre ölçeği yapılandırabilirler.

Araştırmada geliştirilen puanlama sisteminde bir birime puan verilip verilmeyeceği, Nurhan CANGAL’ın “Armoni” kitabındaki yaklaşımı temel alınarak oluşturulan kriterlere göre belirlenmiştir. Ölçeğin geçerliliği, uzman görüşlerine dayanılarak sağlanmıştır. Güvenilirlik için ölçeğe zaman aralıklı iki değerlendirme uygulanmış, sonuçlar arasındaki korelasyon katsayısı “+1.00” olarak hesaplanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Armoni, çözümleme, değerlendirme.

“A SYSTEM FOR EVALUATION OF HARMONIC ANALYSES” DEVELOPED TO BE USED IN LECTURES WITH CLASSICAL HARMONY CONTENT

In this study, it is aimed to develop a scoring system to measure students' four-part harmonic writing skills, to be used in the assessment phase of lectures with content of classical harmony, in which the relations between pitch groups (chords) in tonal music are studied where professional music education is given. Evaluating a harmonic analyse work requires point-scoring of a music piece written by the student in the frame drawn by the instructor. The problem here is how many points will be given for each unit of the piece and/or how many points will be taken off from each mistake. In current evaluation methods, mostly points are taken off for each mistake made, which may cause the student, even though there are true chords and connections in the answer, get very low points (theoretically even below zero), because it is not possible to estimate how many mistakes the student is going to make. To contribute the solution for this problem, an approach which considers each chord and each connection between chords as separate units and scores the piece in this way is adopted.

The point weights of the chords and connections in the harmonic piece to be evaluated can be equal to each other, as well, when considered necessary by the instructor, point weigths of determined chords and connections can be increased. The harmonic piece used in this study consists of totally seventeen units, including nine chords and eight connections between these chords. The point weight of each unit is considered equal (1 point). Then the maximum score one can get from the harmonic piece is “seventeen” points. But, where necessary, weights of certain chords and connections can be altered. As an example, if the point-weight of the connection between fifth and sixth chords is raised to two points, the maximum score one can get from the piece reaches eighteen points, and so forth. These acquired points are translated to hundred points grading system which is frequently used in education process. These features of the scoring system brings itself the qualifications of flexibility and adaptability to various circumstances by providing organization of point-weights according to different kinds of questions.

Although the rules of the classical harmony are widely accepted, schools have formed in harmony education originating from the works of different theoreticians. The differences in these schools include changes in figuring systems and some spesific rules. This study takes Nurhan CANGAL's “Armoni” book as reference, nevertheless, harmony instructors may structure the scale according to the properties of the school they practise.

Wheter to give points to a unit or not in the scoring system developed in the study is limited by the criterions based on the approach of Nurhan CANGAL's “Armoni” book. The validity of the scale is provided by expert opinions. Two time-intervalled measurements were applied to the scale for reliability and the correlation coefficient between the measurement scores was calculated as “+1.00”.

Keywords: *Harmoy, Analyse, Music Education*

GİRİŞ

Barok Çağı'nda şekillenmeye başlayan, Klasik ve Romantik Dönem' de hakimiyet kazanan ve 1700'lü yılların başlarında bir kuram olarak müzik teorisi içinde ilk defa yer alan

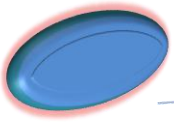

“armoni”, çoksesli tonal müzikte birbirine uyumlu olarak duyulan dikey ses gruplarının, yani akorların (Türkçe’de “uygu” olarak da kullanılır) kuruluş ve bağlanışlarını inceler (Cangal, 2005). Tonal olan ve olmayan diğer bazı müzik türlerinde de armoni kavramı ve uygulamaları vardır. Bunlara örnek olarak, tonal bir müzik türü olan caz müziğindeki caz armonisi, makamsal bir müzik türü olan Türk Müziği’ndeki “dörtlü armoni”, atonal bir müzik türü olan “on iki ton” müziğindeki armoni verilebilir. Ancak günümüzde müzik eğitimi veren kurumlarda, içeriğinde armoni bulunan dersler, büyük ölçüde Barok, Klasik ve Romantik dönemlerde uygulanmış dikey çok-seslendirme yöntemlerinin bir kurallar sistemine bağlanması ile oluşan ve “klasik armoni” olarak adlandırılan armoni bilgisini öğretmektedir. Bu çalışmada kullanılan örnekler, müzik öğretmenliği programlarındaki armoni dersi içeriklerine uygun olarak, “klasik armoni” (geleneksel armoni) kapsamlı olacak şekilde hazırlanmıştır.

Yaygın biçimde “klasik müzik” olarak anılan Avrupa kökenli tonal müziğin geliştiği yüzyıllar içinde Bach, Handel, Haydn, Mozart, Beethooven, Schubert, Brahms ve benzeri birçok büyük besteci yetişmiş ve eserler vermiştir. Müzik kuramcıları, bu bestecilere ait yapıtları derinlemesine inceleyerek, çok-seslendirme tekniklerine ilişkin ortak uygulamaları bir kurallar sistemi altında birleştirip “armoni” alanını oluşturmuşlardır. Bu alanla ilişkili ilk kuramsal açıklamalar 1722 Yılı’nda Rameau tarafından yapılmış; Kirnberger, Koch, Weber, Fetis, Vogler, Richter, Riemann, Grabner, Maler gibi kuramcılar tarafından sürdürülmüş ve geliştirilmiştir (Cangal, 2005). Armoni konusunda bilinip kabul edilmesi gereken bir gerçek, armoni kuramcılarının ortaya koydukları kuralların bir kısmının, bir kuramcıdan diğerine farklılık göstermesi, hatta bazen birbiriyle çelişmesidir. Ayrıca bu kurallar, bestecilerin pratikteki uygulamaları ile de zaman zaman ters düşebilmektedir. Bu çelişikliklere rağmen armoni önemini korumaktadır, çünkü geçmişte müziğin nasıl yapıldığını bilmek, besteci, yorumcu, şef, öğretmen ya da müzikolog gibi müziği iş edinmiş herkes için gereklidir. Armoninin bir takım sıkı kurallara bağlanması ise, onu öğretilbilir hale getirmek içindir. Öğretme süreci, değerlendirme aşamasını gerektirmektedir ve sıkı bir kurallar sistemi, denetlemeyi kolaylaştırmaktadır (Piston, 1959; Cangal, 2005).

Ülkemizde müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda armoni ile ilgili farklı kaynaklar kullanılmaktadır. Bu kaynaklardan biri Nurhan Cangal’ın “armoni” kitabıdır. Türkçe yazılmış en kapsamlı ve sistemli armoni kitaplarından biri olması nedeniyle armoni-eşlikleme derslerinde en çok tercih edilen kitaplardan biridir. Özay ve Bulut (2016) tarafından yapılan bir çalışmada Nurhan Cangal’ın “Armoni” kitabı bilimsel içerik ve eğitsel tasarım açılarından nitelikli ve yeterli bulunmuştur.

Armoni eğitimi, müzikle ilgili her mesleki dal için gerekli olmakla beraber, söz konusu mesleki müzik dalının içeriğine göre şekillendirilmelidir. Armoni eğitiminin planlaması, bir şef adayı, bir yorumcu adayı, bir besteci adayı, müzikolog adayı veya öğretmen adayı için birbirinden farklı ve amaca yönelik olarak yapılmalıdır. Müzik öğretmeni adayı için armoni bilgisi, eşlikleme becerisine katkı sağladığı ölçüde işlevseldir (Sevgi, 2005). Şifreli bas çözümlenmeleri veya soprano partisi çok-seslendirmeleri, eşlik yapma becerisine doğrudan katkı sağlamazlar. Ancak bu çalışmalar, öğrencilerin akor kuruluşları, ses dizilimleri (voicing, serim), akor çevrimlerinin kullanımı, derecelendirme ve bağlanış olanakları konusunda bilgi birikimine sahip olmalarını sağlayarak, doğru ve güzel duyulan eşlikler oluşturma konusunda sağlam bir yaklaşım edinmelerine katkıda bulunurlar. Yapılan çözümlenme ve çok-seslendirmelerin pratiğe dökülerek bir çalgı veya çalgı grupları ile seslendirilmeleri, bu katkıyı artıracaktır.

YÖNTEM

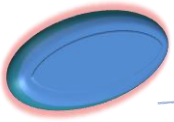
Bu çalışmada kullanılan örnekler, Nurhan Cangal'ın armoni kitabında yer alan konulara, benimsenen kurallara ve çözümü yapılan örneklerle dayandırılarak yapılmıştır. Ancak Cangal'ın kitabında yer alan işlevsel şifreleme sistemi yerine basamaksal derecelendirme sistemi tercih edilmiştir. Akorlar basamaksal armonide roma rakamları ile (I, IV, V, vb.), işlevsel armonide ise tonik (T, t), dominant (D) gibi tonalite içindeki işlevlerini gösteren harfler ile sembolize edilirler. Akorların diğer özelliklerini gösteren numaralandırmalar (çevrim, durum, geciktirme, alterasyon vb.) ise kuramcılar arasında farklılık göstermektedir (Sağır, Sevgi 2011).

Araştırmanın konusu olan puanlama sisteminin geçerliliği, müzik öğretmenliği programlarında armoni dersi veren uzmanların görüşlerine dayanarak sağlanmıştır. Değerlendirme aracının güvenilirliği, öğrencilerin yaptıkları çözümlerinin zaman aralıklı olacak şekilde, toplam iki kere olmak üzere, söz konusu değerlendirme yöntemi kullanılarak puanlanması ve sonuçlar arasındaki korelasyonun hesaplanması ile test edilmiştir (hesaplanan korelasyon katsayısı; $r = +1.00$). Bir sınırlılık olarak belirtmek gerekir ki, geliştirilen yöntem bir ölçme aracı değil, ölçme aracının değerlendirme aşamasında kullanılan bir değerlendirme yoludur. Burada ölçme aracı, öğrencilerin dört partili armonik müzik yazma becerilerini ölçen armonik çözümleme sorusunun kendisidir.

Armonik çözümleme sorusunda yer alan akor ve akor bağlantılarına puan verilip verilmeyeceği, söz konusu akor ve bağlantıların aşağıda verilen ölçütlere uyup uymamasına bağlıdır.

Puanlama ölçütleri:

1. Her bir akor ve iki akor arasındaki her bir bağlantı "1" puan değerindedir. Öğretmen tarafından diğerlerinden daha önemli görülen, hata yapma olasılığının daha yüksek olduğu (ardışık dereceler, geciktirmeler, alterasyon vb.) akor veya bağlantıların puan ağırlıkları, istenilen miktarda değiştirilebilir.
2. Ölçekten alınacak en düşük puan "0", en yüksek puan ise, çözümleme içinde yer alan toplam akor sayısı ile bağlantı sayısının ağırlıklarının toplamı kadardır (Örnek: içinde toplam 10 akor bulunan bir çözümlemede 9 adet akor bağlantısı bulunacaktır. Her akor ve bağlantının puan ağırlığının 1 olması durumunda en yüksek puan; $10 + 9 = 19$ 'dur). Çözümlemedeki akor sayısı arttıkça, her bir akor ve bağlantının toplam puan üzerindeki ağırlığı azalmaktadır.
3. Bir akorun puan alabilmesi için;
 - Akor seslerinin doğru (başlangıç akoru için soruda verilmiş olan durum, bitiş akoru için üçlü veya sekizli durum aranır), çevrim ve ses katlamalarının gerektiği gibi yapılmış olması,
 - Derece-işlev ve çevrim gösteren bas şifresinin doğru olması,Şartlarının ikisini birden sağlaması gerekir. Aksi halde akora puan verilmez. Minör tonlarda, bas şifresinde gösterildiği halde dizek içerisinde tizleştirilmeyen yeden, yanlış ses kabul edilir; bu sesi içeren akora puan verilmez.
4. Bir bağlantının puan alabilmesi için;
 - Yasak paralel hareket (birli, ikili, beşli, yedili, sekizli) içermemesi,
 - Kısıtlanmış düz hareket (gizli beşli, gizli sekizli, birliye-uyumsuz aralıklara düz hareketle gitme ve birliden-uyumsuz aralıklardan düz hareketle ayrılma) içermemesi,
 - Aynı partide yatay olarak herhangi bir artık-eksik ve/veya yedili aralık atlama bulunmamasıŞartlarının hepsini sağlaması gerekmektedir. Aksi halde bağlantıya puan verilmez.
5. Şu durumlarda da bağlantılara puan verilmez:

- Çözümlemede, o güne değin öğrenilmiş dereceler dışında bir derece kullanılmışsa, o akordan önceki ve sonraki bağlantıya,
 - Üçlüsüz oluşturulmuş bir akordan önceki ve sonraki bağlantıya,
 - Yanlış kurulmuş, puan alamayacak durumdaki iki akor arasındaki bağlantıya,
- Dörcüncü madde şartlarını sağlasalar dahi puan verilmez.

Ölçüm

Araştırma için uygulanan çözümleme sorusu, Armoni-Kontrpuan-Eşlik I dersinin işlendiği yarıyılın orta haftalarına (6-8. Haftalar) uygun düşecek şekilde, ana derecelerde temel ve birinci çevrim akorların geniş ve dar serimlerde çözümlenmesi konularını kapsamaktadır. Aşağıda soru örneği, doğru çözüm örneği ve bir de hatalı çözüm örneği verilmiştir.

Çözümleme sorusu:

③

6 # 6 6 #

Yanıt Örnekleri:

1. Doğru çözümleme örneği:

I I6 V# V6 I IV6 IV V# I

2. Hatalar içeren çözümleme örneği:

I I₆ V[#] V₆ I I₆ IV V[#] I

BULGULAR

Araştırmanın bulguları, verilen armonik çözümleme sorusunun geliştirilen değerlendirme yöntemi kullanılarak puanlanması ile elde edilmiştir.

Değerlendirme

Aşağıda verilen tabloda, 2 numaralı “hatalar içeren çözümleme örneği” ne ait değerlendirme ayrıntıları ile sunulmuştur. Çözümleme içindeki akor ve bağlantılardan kırılan puanlar, yöntem bölümünde verilen “puanlama ölçütleri” ne atıf yapılarak gerekçelendirilmiştir. Tablo, çözümleme sorusunu değerlendiren armoni eğitimcisinin değerlendirme sürecindeki düşünce adımlarını gösterir niteliktedir. “A” harfleri akorları, “B” harfleri akorlar arasındaki bağlantıları sembolize etmektedir. Harflerin yanlarındaki rakamlar, akor ve bağlantıların çözümleme içinde ortaya çıkış sırasındadır.

Tablo 1. Değerlendirme Formu

Akor- Bağlantı	Açıklama	Puan
A1	Soruda çözümlemenin 3’lü durumda başlaması istenmiştir, ancak 8’li durumda başladığı için akora puan verilmemiştir (Puanlama ölçütleri, madde:3-a)	0
B1	Bir sonraki akor (A2) puan alamadığı için bağlantıya puan verilmemiştir (5-c).	0
A2	Akor sesleri yanlış ve aynı zamanda henüz öğrenilmemiş bir dereceye (III. Derece, Fa majör) ait olduğundan akora puan verilmemiştir (3-a, 5-a).	0
B2	Henüz öğrenilmemiş bir derece kullanıldığı, paralel beşli ve paralel sekizli hataları yapıldığı için bağlantıya puan verilmemiştir (5-a, 4-a).	0
A3	Akor, puan alacak şartları sağlamaktadır.	1
B3	Bağlantı, puan alacak şartları sağlamaktadır.	1
A4	Akor, puan alacak şartları sağlamaktadır.	1
B4	Bağlantı, puan alacak şartları sağlamaktadır.	1
A5	Akor, puan alacak şartları sağlamaktadır.	1
B5	Bağlantı, puan alacak şartları sağlamaktadır.	1
A6	Akor sesleri doğrudur ancak derece yanlış yazıldığından akora puan verilmemiştir (3-b)	0
B6	Bağlantı, puan alacak şartları sağlamaktadır.	1
A7	Akor, puan alacak şartları sağlamaktadır.	1
B7	Bağlantı, puan alacak şartları sağlamaktadır	1
A8	Akor, puan alacak şartları sağlamaktadır.	1
B8	Bağlantı, puan alacak şartları sağlamaktadır.	1
A9	Bitiş 5’li durumda yapıldığı için akora puan verilmemiştir.	0
Toplam Puan		11

SONUÇ

Tablo 1’de görüldüğü gibi, çözümlene örneğinden alınan puan 17 üzerinden “11” dir. Puan, eğitimde sıklıkla kullanılan 100’lük sisteme aktarıldığında “64.7” (65’e yuvarlanır) olarak hesaplanmıştır. İçerisinde 17 adet akor ve bağlantı bulunan çözümlene örneğinde toplam 6 adet hatalı akor ve bağlantı tespit edilmiştir. Bu durumda her hatalı akor veya bağlantıdan yaklaşık 6 puan kırılmıştır ($1/17 \approx 6/100$). Farklı akor sayısına sahip bir çözümlene örneğinde puan ağırlıkları ve hatalardan kırılacak puanlar değişir.

Armonik çözümlenelerin değerlendirilmesi için geliştirilen yöntem, hızlı ve doğru bir puanlama yoluyla, armoni içerikli dersler için etkili, kolay ve güvenilir bir değerlendirme süreci oluşturulmasına katkı sağlayacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

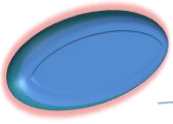
Cangal, N. (2005). *Armoni*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Sağır, T. ve Sevgi, A. (2011). Klasik armoni çözümlerinde kullanılan bas şifreleme yöntemleri ve derece isimlendirmeleri. *İnönü Üniversitesi sanat ve tasarım dergisi*, 1(1), 23-36.

Sevgi, A. (2005). Müzik öğretmenliği mesleği gerekleri doğrultusunda bir armoni eğitimi. *GÜ, Gazi Eğitim Fakültesi dergisi*, 25(1),199-211.

Özay, S. ve Bulut, F. (2016). Bir kitap inceleme çalışması olarak Nurhan Cangal “Armoni” kitabının incelenmesi. *Eğitim ve öğretim araştırmaları dergisi*, 5(23), 194-203.

Piston, W. (1959). *Harmony*. London: Lowe and Brydone Ltd.

E-DEVLET VE TÜRKİYE UYGULAMALARI KAPSAMINDA 'VEDOP' PROJESİ¹

Mahmut ÖZBEK
Tokat Defterdarlığı

Öznur ÖZBEK
Tokat Defterdarlığı

Prof. Dr. Rüştü YAYAR
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

Küreselleşme ile birlikte bilişim ve enformasyon teknolojisinin hızla ilerlediği dünyada son yıllarda gözlenen gelişmeler, Türkiye’de kamu yönetiminde yapısal bir dönüşüm ihtiyacını da gündeme getirmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde kaydedilen gelişmeler ve dünya ile bütünleşme doğrultusunda atılmaya başlanan adımlar sonucunda, elektronik hizmetlerde etkinliğin ve şeffaflığın sağlanması mümkün hale gelmiştir. Bilgiye ulaşmada sağladığı kolaylığa bağlı olarak devletin bilişim teknolojilerini daha etkin olarak kullanması da bir zorunluluk haline gelmiş, kamunun kurumsal açıdan yeniden yapılandırılmasında atılan en büyük adımlardan biri de ‘e-devlet’ uygulamaları olmuştur.

Kamu harcamalarında tasarruf sağlaması ve birçok kurumsal işlemde kolaylık sağlaması gibi nedenlerle, e-devlet uygulamaları Türkiye’de de hızlı bir şekilde hayata geçirilmeye devam etmektedir.

Bu çalışmada 'e-devlet' kuram ve uygulaması birçok boyutu ile irdelenmiş, e-devlet çalışmalarının en kapsamlısı olan Vergi Daireleri Otomasyon Projesi (VEDOP) ayrıntılarıyla ele alınmış, projenin kamu harcamalarındaki tasarruf boyutu ve bürokrasinin azaltılmasına ne gibi katkıları olduğu incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: e-Devlet, e-Dönüşüm, VEDOP.

Jel Kodu: H00, H19, O30

WITHIN THE SCOPE OF E-GOVERNMENT AND TURKEY APPLICATIONS 'VEDOP' PROJECT

ABSTRACT

Along with globalization, information and developments observed in recent years in the world of information technology is progressing rapidly in Turkey it has also brought on the agenda the need for a structural transformation of the public administration. As a result of the developments in information and communication technologies and steps taken in line with the integration with the world, it has become possible to ensure efficiency and transparency in electronic services. Due to the ease of accessing information, it has become an imperative for the government to use information technologies more effectively, and one of the biggest steps taken in institutional restructuring of the public has been e-government applications.

The savings in public spending and for reasons such as convenience in many corporate transactions, e-government applications continue to be implemented as quickly in Turkey.

In this study, the 'e-government' theory and its application has been examined with its many

¹ Bu makale Mahmut ÖZBEK’in Yüksek Lisans tezinden güncellenerek hazırlanmıştır.

dimensions, and the Tax Offices Automation Project (VEDOP), which is the most comprehensive of e-government studies, has been discussed in detail, and the contribution of the project to the reduction of bureaucracy in public spending has been examined.

Keywords: e-government, e-transformation, VEDOP.

Jel Codes: H00, H19, O30

1. GİRİŞ

İnsanlık, sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru hızlı bir geçiş süreci yaşamaktadır. Bu geçiş süreci içerisinde dünya, toplumsal, siyasi ve ekonomik açıdan bilgi teknolojileri ve enformasyon sürecinden geçmektedir. Küreselleşme süreciyle birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler yaşamın her alanını etkilemektedir. Bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde bilgi elektronik ortama aktarılarak, çok daha geniş bir kitleye daha hızlı ve daha uygun maliyetle sunulabilmektedir. Gün geçtikçe bilgi iletişim teknolojilerinin insan yaşamında daha fazla yer bulması, toplumun her kesiminin verimli ve etkin bilgi kullanımını, iletişimini ve dağıtımını sağlayacak bilişim teknolojisine dayalı ortamların oluşturulmasını da zorunlu hale getirmektedir.

Baş döndürücü bir hızla yaşanan bu gelişmeler, bir yandan vatandaşların ve iş dünyasının sosyal ve ticari yaşamlarını etkilerken, diğer taraftan kamu kurum ve kuruluşlarında bu değişime ayak uydurmaya zorlamaktadır. Bu bağlamda bürokrasinin azaltılması, kamu hizmetlerinin hızlı, kaliteli, basitleştirilmiş ve düşük maliyetli bir şekilde yerine getirilebilmesi amacıyla kamu kurumlarının da bilişim teknolojilerini daha yoğun olarak kullanması bir zorunluluk haline gelmiş ve kamu hizmetlerinin elektronik ortama taşınması amacıyla e-devlet uygulamaları ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeler kapsamında ülkemizde de birçok kamu kurum ve kuruluşu, iş süreçlerini hızlandırmak, bürokrasiyi azaltmak, etkinliği artırmak ve kamu harcamalarında tasarruf sağlayabilmek gibi amaçlarla e-devlet projeleri hayata geçirilmiştir.

Türkiye’de e-devlet uygulamaları kapsamında uygulamaya konulan projelerin en önemlilerinden biride Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı’nca (GİB) 1998 yılından bu yana uygulanmakta olan Vergi Dairesi Otomasyon Projesi (VEDOP)’dir.

Bu kapsamda çalışmada, e-devlet kavramı ayrıntılı bir şekilde ele alınarak ülkemizdeki en büyük e-devlet projelerinden biri olan VEDOP projesi incelenmiş, projesinin gelişimi ve yıllar içerisinde katettiği mesafe ve uygulamaya konulan iş süreçleri açısından değerlendirilmiştir.

2. E-DEVLET

E-Devlet kavramı, bilişim teknolojilerinin kamunun kendi iç işleyişinde ve sunduğu hizmetlerde kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Kavramın İngilizce (e-government) kullanımındaki karşılığı elektronik hükümet veya elektronik yönetim olarak kullanılmaktadır. E-Devlet, kamu hizmetlerine vatandaşların, çalışanların ve iş ortaklarının bilgi teknolojilerini kullanarak ulaşmalarını ve bundan yararlanmalarını sağlayan organizasyondur. Gelişen teknoloji, insan yaşamını kolaylaştırarak değişen ve çeşitlenen ihtiyaçlara yeni çözüm yolları sunmaktadır. Bu değişimin, devlet elinden gerçekleşen kamu hizmeti ve servislere yansımaları ise e-devlet kavramının doğmasını sağlamıştır.

Kavramsal olarak e-devlet; devletin vatandaşlarına karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetlerle vatandaşların devlete karşı olan görev ve hizmetlerinin karşılıklı olarak

elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesidir (www.taek.gov.tr).

E-Devlet kavramının merkezinde gücün müşteri topluluğunda, yani halkta olması esastır. Vatandaşlar, internet teknolojisinin kullanıcılarına sağladığı rahatlık sayesinde ihtiyaç duydukları an, diledikleri noktadan devlet tarafından sağlanan bilgiye ve servise ulaşabileceklerdir.

Özellikle yönetimin yeniden yapılandırılması çabalarıyla önem kazanmaya başlayan, e-devlet kavramı, bütünleşmiş strateji, süreç, organizasyon ve teknolojiyi ifade eden bir kavramdır (Çukurçayır ve Eski, 2001:103). Diğer bir deyişle e-devlet, e-yurttaş ve e-hükümet arasında olan ilişkilerin karşılıklı hizmet anlayışına dayalı olarak gerçekleştirildiği bir teknoloji çalışmasıdır (Sağsan, 2001:91).

E-Devlet en yalın biçimiyle, “devletin vatandaşlara karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetlerle, vatandaşların devlete karşı olan görev ve hizmetlerinin karşılıklı olarak elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesidir” biçiminde tanımlanmaktadır (www.bilisimsurası.org).

Bunların dışında e-devlet kavramı ile ilgili yapılan tanımlamalardan öne çıkan bazıları şöyledir:

E-Devlet, devlet kuruluşları ile bu kuruluşların bilgi ve hizmetlerinin üreticileri (diğer devlet kurumları, özel şirketler, vatandaşlar) ve tüketicileri (yine diğer devlet kurumları, özel şirketler, vatandaşlar) arasında BT aracılığıyla kurulan ve sürdürülen ilişkilerdir (Means ve Schneider, 2000: 121) .

E-Devlet, “...basitçe devlet hizmetlerini müşterilere haftanın yedi günü, günün 24 saati bilgi teknolojileri yoluyla sunmaktır. Söz konusu müşteri bir vatandaş, bir özel şirket ve hatta diğer bir devlet kurumu olabilir” (Duffy, 2000).

AIRC (American Information Resource Center)’ra göre e-devlet; web teknolojilerinin kullanımı ile;

- Tüketici ve işletmelere sunulan hizmetlerin geliştirilmesi,
- Maliyetlerin azaltılması,
- Operasyonel verimliliğin sürdürülmesi,
- Ekonomik gelişmenin artırılması,
- Toplumun ve idarenin yeniden tanımlanmasıdır (ankara.usembassy.gov).

Görüleceği üzere e-devlet kavramının farklı kişilerce farklı tanımları yapılmış olmakla birlikte, bu tanımlardan hareket ederek ortak bir tanımlama yapılabilir. Buna göre e-devlet; devletin vatandaşlara karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetlerin, kesintisiz (günün 24 saati, haftanın 7 günü, yılın 365 günü) bir şekilde vatandaşlara, çalışanlara ve iş ortaklarına sunulmasını sağlayan, bu sayede; zamandan, kırtasiye harcamalarından, personelden vb birçok gider kaleminden tasarruf edilmesine imkan tanıyan organizasyon olarak tanımlanabilir.

2.1. Niçin e-Devlet

E-Devlet kavramı kendiliğinden ortaya çıkmış bir kavram olmayıp, zaman içerisinde giderek artan ihtiyaçların yarattığı, bilgi ve iletişim teknolojileri yardımıyla ayakta duracak olan yeni devlet anlayışının bir ifadesidir (İnce, 2001: 12). Bürokratik yapıdan dolayı hantallaşan devlet, toplumsal ihtiyaçlara yeterince cevap verememektedir. Bu nedenle devletler, bilgi ve

iletişim teknolojilerinin avantajlarından yararlanmak için dijitalleşmekte ve hizmet kalitelerini iyileştirmektedirler (Büke, 2002:12).

Küreselleşmenin hızla ilerlediği, ekonomik anlamda sınırların kalktığı ve teknolojinin bu kadar hızlı gelişmeler kaydettiği bir ortamda e-devlet oluşumu artık ihtiyaçtan çok, bir zorunluluk olmuştur. Türkiye'nin de gelişmiş ülkelerle olan açığını kapatarak dünya ile bütünleşmesi ve bilgi toplumu durumuna gelebilmesi için yüksek teknolojiyi kullanarak vatandaşlarına hizmeti ön plana çıkaran bir yapılanmaya gitmesi gerekmektedir (www.arem.gov.tr).

Diğer taraftan, e-devlet anlayışının gelişmesinde şu hususların etkisi de büyük olmuştur (Sağsan, 2001: 91):

- Kamu sektörü ve özel sektör ortaklıklarının giderek artması,
- Özel sektör şirketleri, resmi daireler, sivil dernekler, araştırma enstitülerinin birleşmelerinin gerçekleşmesi,
- Şirketler arası işbirliklerinin önem kazanması,
- Son kullanıcıların giderek öneminin artması ve vatandaşların ihtiyaç duyduğu bilgiye direkt olarak kendilerinin ulaşabilmeleri.

E-Devlet uygulamalarıyla yönetim basitleşecek, işlem ve onay gerektiren kağıt formlar azalacak, mükerrer işlemler önlenecek, kağıt tabanlı işlemlerin yol açtığı maliyetler azalacak, buradan yapılan tasarruflar daha verimli alanlara ayrılabilir, memurların asli işlerine ayıracakları zaman artacak, yolsuzluk ve rüşvet gibi mali kayıplar en aza indirgenebilecektir.

2.2. E-Devletin Unsurları

Devletin temel unsurları olan vatandaş ve kurumlar e-devlet'te, e-vatandaş, e-kurum ve e-şirket şeklinde ortaya çıkmaktadır. E-Devletin unsurları hem kendi içlerinde ve hem de birbirleriyle etkileşim halindedirler (Arifoğlu ve Diğerleri, 2002: 12). Bu kavramların devletin temel unsurları bazındaki anlamları ile e-devlet bazındaki anlamları birbirinden farklıdır. Vatandaş, kurum ve işletmenin e-devletteki anlamları şöyledir:

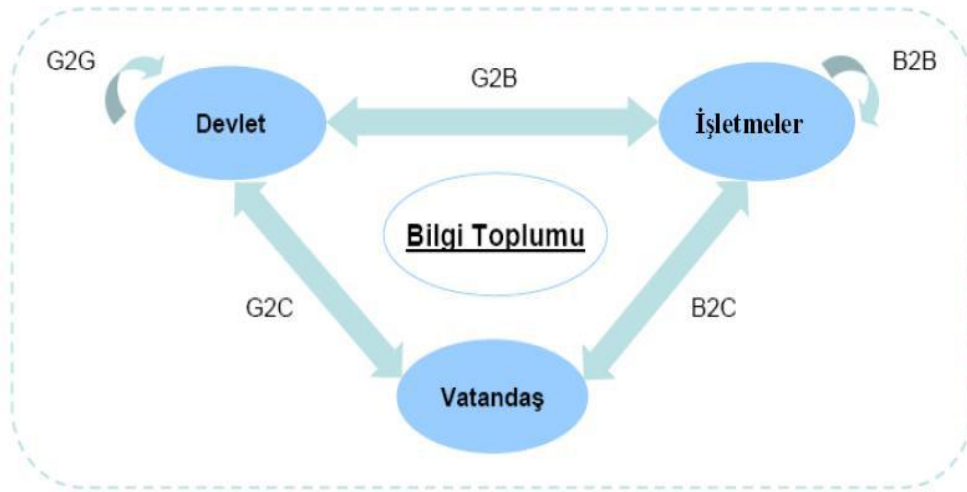
E-vatandaş; devletle olan iletişim ve bağlantısını bilgisayar ağları üzerinden gerçekleştiren yurttaştır.

E-kurum; vatandaşa bilgisayar ağları üzerinden, dijital ortamda hizmet sunan kurumdur.

E-şirket; çevreyle olan iletişimini ve işlemlerini bilgisayar ağları üzerinden yapan şirketlerdir (Şahin ve Örselli, 04 Ağustos 2007, www.sosyalbil.selcuk.edu.tr).

Bu bağlamda e-devlet çabalarını; devletten vatandaşa (G-C), devletten devlete (G-G) ve devletten özel sektöre (G-B) olmak üzere üç ana sınıfa ayrılmaktadır (Brown ve Brudney, 2001: 1). Bu üç ana sınıfa iki tane daha eklemek mümkündür: Vatandaştan vatandaşa olan kamusal içerikli iletişimler (C-C) ve devlet ile sivil toplum örgütleri arasındaki iletişim (G-CS).

Şekil 2.1. E-Devlette Etkileşimler

Kaynak: e-Dönüşüm Türkiye İcra Kurulu XV. Toplantısı Sunumu, 10 Kasım 2005

2.3. Geleneksel Devlet'den E-Devlet'e

1970'li yıllarda gelişen iletişim teknolojileri, bilgi ağının kurulması ve yaygınlaşması için önemli bir süreç olmuştur. Bu süreç içerisinde ortaya çıkan e-devlet ile halkın bilgilere ulaşmasını sağlama ve aktif katılım ile halkın her konuda danışabileceği bir ortam sağlanmaya başlamıştır (Buckley, 2003: 456).

E-Devlet kavramı, geleneksel devlet modeline göre daha ileri, temelde güçlü bir bilişim teknolojisi altyapısına ve uygulamalarına dayanan “daha iyi bir devlet yapısını” ifade etmektedir. E-Devlet projesi, en geniş anlamıyla daha iyi bir devlet yapısının oluşturulmasını amaçlar, yani e-devlet, “e”den çok, “devlet”e odaklanmaktadır.

E-Devlet geleneksel devlet modeline rakip olarak değil, geleneksel devlet modeli içinde kamunun vermesi gereken hizmetlerin sunulmuş biçiminde değişiklik yapan bütünler şeklinde değerlendirilmektedir (Mutioğlu, 2002: 962).

Geleneksel devlette, kamu kurumu, vatandaş ile vatandaşın talep ettiği bilginin arasında yer alırken, e-devlette vatandaş bilgiye doğrudan ulaşır. Geleneksel devlette bilgi talep eden vatandaş, ilgili kuruma bizzat başvurarak yüz yüze görüşmede bulunmak zorunda iken, e-devlette vatandaşın bilgi talebi sürekli olarak takip edilmeli, talep edilecek bilgiler son haliyle sistemde bulundurulmalıdır.

Geleneksel devletin yerini giderek daha fazla alan e-devlete geçişin beraberinde getireceği değişiklikler tablo 2.1’de özetlenmiştir:

Tablo 2.1. Geleneksel Devletle E-Devlette Vatandaş-Kamu Yönetimi İlişkisi

Geleneksel Devlet	E-Devlet
Pasif Yurttaş	Aktif Müşteri-Yurttaş
Kağıt temelli iletişim	Elektronik İletişim
Dikey/hiyerarşik yapılanma	Yatay/koordineli ağ yapılanması
Yönetimin veri yüklemesi	Yurttaşın veri yüklemesi
Eleman yanıtı	Otomatik sesli posta, çağrı merkezi vb.
Eleman yardımı	Kendi kendine yardım/uzman yardımı
Eleman temelli denetim mekanizması	Otomatik veri güncellemesiyle denetim

Nakit akışı/çek	Elektronik fon transferi (EFT)
Tek tip hizmet	Kişiselleştirilmiş/farklılaştırılmış hizmet
Bölümlenmiş/kesintili hizmet	Bütünsel/sürekli/ tek-duraklı hizmet
Yüksek işlem maliyetleri	Düşük işlem maliyetleri
Verimsiz büyüme	Verimlilik yönetimi
Tek yönlü iletişim	Etkileşim
Uyruk ilişkisi	Katılım ilişkisi
Kapalı Devlet	Açık Devlet

Kaynak: Özgür Uçkan, E-Devlet, E-Demokrasi ve Türkiye, Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılanması İçin Strateji ve Politikalar-I, Literatür Yayıncılık, 2003, s. 47.

2.4. E-Devlete Geçişte Karşılaşılan Problemler

Bilgi iletişim teknolojilerinin hızlı bir biçimde gelişmesiyle birlikte klasik kamu bürokrasisinin hantallığının karşısında alternatif bir model olarak öne sürülen elektronik devlet uygulamaları birçok alanda sorunları ve eksiklikleri de beraberinde getirmektedir. Bu sorunların, bazen yönetimden, bazen vatandaşlardan, bazen de bilgi ve iletişim sisteminin iç işleyişinden kaynaklandığı görülmektedir.

Buna bağlı olarak, e-devlet'e geçiş sürecinde karşılaşılan problemlerin başında (Erdal, 04 Ağustos 2007, www.bilgiyoneti.org);

- E-Devlet konusunda plan, program ve vizyon oluşturacak kurum sayısının azlığı,
- Hukuki ve teknik alanlarda yasa ve mevzuatlardaki yetersizlik,
- Kamu kurum ve kuruluşları arasında eşgüdüm ve koordinasyon eksikliği,
- Projelerin ilk yatırım maliyetlerinin yüksekliği,
- Yazılım ve donanım teknolojilerine ödenen bedeller,
- Kamu yönetim kademelerinde bilgi eksikliği ve dolayısı ile yeniden yapılanma programlarına ihtiyatlı bakış açısı,
- Kamu personeline yeni teknoloji uygulamalarına karşı direnç,
- Eğitim ve iletişim ihtiyacı,
- Geleneksel siyaset-politika yapma biçimleri ve yöneticiler arasında yaşanan anlaşmazlık ve çatışmalar,
- Bürokratik engeller gelmektedir.

2.5. E-Devletin Amaçları

İnternet teknolojilerinin kamu hizmetlerini sağlamada kullanılmaya başlamasıyla beraber kamu sektörünün işleyiş verimliliği büyük ölçüde artmıştır. Dileyen herkesin dünyanın neresinde olursa olsun "7 gün 24 saat" bilgiye ulaşımının ve vatandaşların her konuda görüşlerini rahatça iletmelerinin sağlanması "devlet-vatandaş" ilişkilerini farklı bir düzeye taşıyarak "halk için var olan devlet" kavramının güçlenmesini sağlayacaktır (www.isgucdergi.org).

E-Devlet; kamu kurum/kuruluşları, vatandaşlar ve ticari kurumlar arasındaki bilgi, hizmet ve mal alışverişlerinde bilgi teknolojilerinin kullanılması yoluyla performans ve verimlilik artışını hedeflemektedir. Temelde e-devletteki amaç işlemlerin elektronik ortamda ve bürokrasiyi azaltacak şekilde olsa da, e-devlet gelişmiş bir altyapı sayesinde daha hızlı ve

güvenli çalışan bir kurumsallaşmayı da beraberinde getirecektir (Çakıroğlu, www.cakiroglu.net).

E-Devlet uygulamalarının amaçları şöyle sıralanabilir (www.turkpoint.com):

- Harcamalarda tasarruf sağlanması,
- Kağıt işlemlerinin kontrol altına alınması,
- Şeffaflık,
- Hizmet kalitesi,
- 7 gün 24 saat kamu hizmeti,
- Katılımın artırılması,
- Kolay, hızlı ve rahat erişim olanağı.

2.6. E-Devletin Sağlayacağı Yararlar

Başarılı bir e-devlet modelinin ülkenin ekonomik kalkınmasından sosyo-kültürel gelişmesine, yaşam kalitesinin artmasından, katılımcı demokrasinin güçlenmesine kadar sayısız yararları vardır (Kırçova, 2003: 23). Bunlardan başlıcaları tabloda özetlenmiştir:

Tablo 2.2. E-Devletin Yararları

VATANDAŞ İÇİN	KAMU PERSONELİ İÇİN
Self Servis: Kendi kendine bilgiye erişim	Self Servis: Dış görevler ve iletişimde azalma
Daha İyi Erişim: Bilgiyi bulma ve kullanmada kolaylık	Daha İyi Erişim: Klasik yöntemlerle bilgi temininde azalma
Derhal Servis: Hızlı çözümler ve sonuç	Derhal Servis: Gecikmelerin azalması
Artan İyi Niyet: Vatandaş devlete pozitif bakacak	Artan Vatandaş Memnuniyeti: Daha iyi hizmet sunumunun sonucu
Artan Hesap Sorabilirlik: Vatandaşın yönetime aktif katılım	İletişimdeki Gelişme: Yönetici ve dış kurumlarla daha etkin ve hızlı gelişme
Zaman ve Mekan Bağımsızlığı: İstenilen yer ve zamanda bilgiye erişim	İç İşlemlerdeki Gelişme: İş yapma biçimlerinde değişim

Kaynak: www.uni-yaz.com

Özetlersek e-devlet; kamu yönetiminde etkinlik ve verimliliğin sağlanması, bilgi düzeyi daha yüksek vatandaşlar oluşturması, hizmet kolaylığı, maliyet tasarrufu, gelir artışı, şeffaflık ve kamu birimlerine kolaylıkla ulaşma olanağı sağlamaktadır (Erdal, 2002: 168). Ancak e-devlet anlayışının bu yararları sağlayabilmesi için bazı hususlara da dikkat edilmesi gerekmektedir:

- Devletin vatandaşlarını müşteri olarak görmesi ve bu yaklaşım tarzının da kamu çalışanlarına benimsetilmesi,
- E-devlet uygulamasıyla daha az harcama ile daha çok iş yapmak ilkesinin benimsenmesi,

- Verilecek hizmetlerde açıklık ilkesinin benimsenmesi, her vatandaş için verilen hizmet ve hizmet içeriğinin paylaşılmasının anlaşılır ve tam anlamıyla açık olması (İnce, 2001: 15-19),

- E-devlet uygulamasının başarıya ulaşabilmesinde en önemli faktör e-devlet sistemini kullanacak olan vatandaşların büyük bir çoğunluğuna ve bu hizmeti verecek olan kamu personeli için gerekli eğitim programlarının düzenlenmesi, bilgisayar okuryazarlığının artırılması, e-devlet sistemine güven duyulmasının sağlanması, halkın bu konuda bilinçlendirilmesidir (Sağsan, 2001: 93).

2.7. E-Devlete Geçerken Öncelikli Adımlar

E-devlete geçerken ülkelerin gerçekleştirmesi gereken öncelikli adımlar şunlardır:

- **Altyapının Hazırlanması:** Başarılı e-devlet uygulamaları için ilk olarak altyapının hazırlanması gereklidir. Bu bağlamda gerek hukuksal gerekse teknolojik altyapı yatırımları çok önemlidir. Online hizmetlere geçerken, gerekli hukuksal düzenlemeler ve teknolojik altyapı tasarımları gerçekleştirilmeli ve uygulama planı hızla oluşturulmalıdır.

- **İnsan:** Toplumun öngörülen sistemlere adaptasyonu için gerekli eğitimler sağlanmalıdır.

- **Finansman:** E-Devlet dönüşümü çok ciddi finansal kaynakları gerektirdiğinden, finansman için klasik bütçe hazırlama usullerinin dışında yeni modeller oluşturulmalıdır.

- **Hizmet Altyapısını Oluşturulması:** Kullanıcıların en verimli şekilde hizmet alabileceği teknolojiler belirlenmeli ve gerekli altyapı oluşturulmalıdır.

- **Hizmet Mekanizmasının Oluşturulması:** Servis mekanizmasını oluşturmak, sistem bileşenlerinin bir arada çalışma prensiplerini belirlemeyi gerektirir. Bilgiye ulaşma, saklama, paylaşma prensipleri servis mekanizması tarafından belirlenir. E-Devlette tüm birimler arasında etkin bir veri paylaşım sistemi oluşturulmalı ve içerik meydana getirilmelidir.

- **Güvenlik ve Gizlilik:** E-Devlet hizmetleri, kullanıcılarının bilgilerini güvenli bir ortamda saklamalı, kullanıcılar gizlilik prensiplerinin uygulandığından emin olmalıdır.

- **Kritik Başarı Faktörlerinin Belirlenmesi:** E-Devlete geçişte performans değerlendirmesi yapabilmek için kritik başarı faktörlerinin belirlenmesi gerekmektedir.

E-Devlete geçerken gerçekleştirilmesi gereken öncelikli adımlar yerine getirildikten sonra, başarılı e-devlet uygulamaları için yapılması gereken temel kriterler ise şunlardır: (Erdal, 2002);

- Öncelikle e-devlet alanında gelişim için devletin katkısı şarttır.
- Kamu kurum ve kuruluşlarında etkinlik ve verimlilik için e-devlet projeleri tüm ilgili taraflarca sahiplenilmelidir.

- Bilişim alanında uzun dönemli politikaların sürdürülebilmesinde siyasi liderlik ve vizyon gerekmektedir.

- Bilişim teknolojileri için ihtiyaç duyulan finansal kaynaklar sağlanmalıdır.

- Kamu kurum ve kuruluşlarında hizmet veren personelin bilgi ve becerileri artırılmalı, e-kültür yaygınlaştırılmalıdır.

- Kamu birimleri arasında koordinasyon ve eşgüdüm sağlanmalıdır.

- E-Devlet konusunda yasal altyapı oluşturulmalıdır.

- Ülkenin bilgi ve iletişim teknoloji altyapısı kuvvetlendirilmelidir.
- Vatandaşlar e-devlet uygulamalarına destek vermeli ve katkıda bulunmalıdır.
- İnsan kaynaklarına uzun dönemli yatırım yapılmalıdır.
- Vatandaş, işletme ve sivil toplum örgütleri ile sürekli işbirliği içerisinde olmalıdır.
- E-Devlet proje uygulamaları izlenmeli ve değerlendirilmelidir.
- E-Devlet uygulamalarının başarısı için güvenlik ve gizlilik esastır.
- E-Kültürün ve dolayısı ile e-devlet uygulamalarının toplum içerisinde yaygınlaştırılabilmesi için internet ve haberleşme maliyetleri ucuzlatılmalıdır.

2.8. Türkiye’de E-Devlet

Türkiye, 12 Nisan 1993 tarihinde ODTÜ’den Ankara-Washington arasında kiralık hat kurularak sağlanan bağlantı ile internetle tanışmıştır. Türkiye’deki e-devlet hareketine ivme kazandıran gelişme ise Avrupa Birliği (AB) tarafından yürürlüğe konulan “E-Avrupa” girişimi olmuştur. AB ülkeleri 1998 yılında başladıkları e-Avrupa girişimini 2000 yılında tamamlamıştır. "e-Avrupa" kavramı, bilgi toplumunun yapı taşları olan ucuz haberleşmenin sağlanması ve gerekli düzenlemenin yapılması, daha ucuz, daha hızlı ve daha güvenli internet (e-ticaret ve e-imza vb.) hizmetlerinin sunulması, bilgiye dayalı ekonomi için gerekli insan gücünün temini amacıyla eğitim verilmesi, internet kullanımının yaygınlaştırılması şeklinde özetlenebilir (www.igeme.org.tr).

Her bireyi, evi, okulu, işyerini ve devlet dairesini internete taşımayı amaç edinen bu girişim, kolay, ucuz ve güvenilir internet hizmeti sunmak, insan kaynağına yatırım yapmak ve internet kullanımını teşvik etmek ana amaçlarını gütmektedir. Kasım 2001 tarihinde başlatılan e-Türkiye çalışmaları, "e-Avrupa+" daki taahhütlerle birlikte bilgi toplumu olmak için çeşitli platformlarda gündeme getirilen faaliyetlerin bir bütün olarak, kamu kadar; vatandaş, sivil toplum kuruluşları ve özel sektörü de yakından ilgilendiren ve birlikte çalışmayı gerektiren bir proje olarak görülmektedir.

27 Şubat 2003 tarihinde yayımlanan 2003/12 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile e-Dönüşüm Türkiye Projesi’nin amaçları, kurumsal yapısı ve uygulama esasları belirlenmiştir. Buna göre projesinin başlıca hedefi; vatandaşa daha kaliteli ve hızlı kamu hizmeti sunabilmek amacıyla, katılımcı, şeffaf, etkin ve basit iş süreçlerine sahip olmayı ilke edinmiş bir devlet yapısı oluşturacak koşulların hazırlanmasıdır.

2.8.1. E-Devlet Kalkınma Endeksi

Ülkelerin e-devlet yolunda katetmiş olduğu mesafe Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yayımlanan e-devlet kalkınma endeksi ile değerlendirilebilir. BM e-Devlet Kalkınma Endeksi, bilgi iletişim alanındaki çeşitli altyapısal gelişmeler ve vatandaşların bilgi ve iletişim teknolojilerine uyumunu gösteren bir ölçme endeksidir. Endeks, matematiksel olarak e-devletin en önemli 3 alanındaki derecelerin normleştirilmiş ağırlıklı ortalamasından oluşur (www.tuik.gov.tr):

- Online hizmetlerin kapsamı ve kalitesi,
- Telekomünikasyon altyapısının gelişme durumu,
- İnsan kaynakları.

2003 yılında hesaplanmaya başlayan endeks, 2005, 2008, 2010, 2012, 2014, 2016 ve 2018 yılları için gerçekleştirilmiştir. Endeks kapsamında ise 3 alt endeks işleme alınmıştır:

Online hizmet endeksi: BM uzmanları tarafından ülkelerin ulusal web sitesini, ulusal merkezi portalı, e-hizmet ve e-katılım portallarını, ayrıca eğitim, istihdam, sosyal hizmetler, sağlık, maliye ve çevreyle ilgili bakanlıkların web sitelerinin değerlendirilmesi ile oluşturulur.

Telekomünikasyon altyapı endeksi: 100 kişi başına düşen tahmini internet kullanıcısı sayısı, sabit telefon hattı sayısı, mobil abonelik sayısı, kablosuz geniş bant abone sayısı, sabit geniş bant internet aboneliği sayısından oluşur.

İnsan Sermaye Endeksi: Yetişkin okur-yazar oranının 1/3'ü ile ilk, orta ve yüksekokul brüt okullaşma (okula kayıt olma) oranı, beklenen okullaşma yılı ve ortalama okullaşma yılı bileşenlerinin 1/9'u dikkate alınarak ağırlıklı ortalama ile elde edilir.

Tablo 2.3. E-Devlet Kalkınma Endeksi

2018					
Ülke	E-Devlet Kalkınma Endeksi		Online hizmet endeksi	İnsan sermaye endeksi	Telekomünikasyon altyapı endeksi
	Sıra	Puan	Puan	Puan	Puan
Danimarka	1	0,9150	1,0000	0,9472	0,7978
Avustralya	2	0,9053	0,9722	1,0000	0,7436
Güney Kore	3	0,9010	0,9792	0,8743	0,8496
Birleşik Krallık	4	0,8999	0,9792	0,9200	0,8004
İsveç	5	0,8882	0,9444	0,9366	0,7835
Finlandiya	6	0,8815	0,9653	0,9509	0,7284
Singapur	7	0,8812	0,9861	0,8557	0,8019
Yeni Zelanda	8	0,8806	0,9514	0,9450	0,7455
Fransa	9	0,8790	0,9792	0,8598	0,7979
Japonya	10	0,8783	0,9514	0,8428	0,8406
Türkiye	53	0,7112	0,8889	0,8148	0,4298
Nijer	192	0,1095	0,1597	0,0894	0,0795
Somali	193	0,0566	0,1111	0,0000	0,0586

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 2020

193 ülkenin kapsandığı 2018 yılı verilerine göre Danimarka 0,9150 ile en yüksek, Somali ise 0,0586 endeks değeri ile en düşük endeks değerine sahip ülkedir. Türkiye, 0,7112 e-Devlet Kalkınma Endeks değeri ile 2018 yılında 53. sırada yer almaktadır.

Tablo 2.4. Türkiye'nin E-Devlet Kalkınma Endeksi

2012		2014		2016		2018	
Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan	Sıra	Puan
80	0,5281	71	0,5443	68	0,5900	53	0,7112

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 2020.

Türkiye yıllar itibariyle bilgi iletişim alanında gerçekleştirmiş olduğu çeşitli altyapısal gelişmeler e-devlet yolunda önemli mesafe yolalmıştır. 2012 yılında e-devlet kalkınma endeksi sıralamasında 80. sırada yer alan Türkiye, 2014 yılında 71. sırada, 2016 yılında 68. sırada, 2018 yılında ise 53. sırada yer almıştır.

2.8.2. E-Katılım Endeksi

Ülkelerin e-devlet yolunda katetmiş olduğu mesafeyi değerlendirmenin diğer bir yolu da, BM tarafından e-devlet kalkınma endeksi göstergelerine ek olarak hesaplanan e-katılım endeksidir.

Endeks internet yoluyla; devletten vatandaşlarına bilgi paylaşımı olanakları (e-bilgi paylaşımı), paydaşlar ile karşılıklı etkileşim (e-danışma) ve karar alma süreçlerine entegrasyon konularına odaklanmaktadır. Bir ülkenin e-katılım endeks değeri, bu özelliklerin ne kadar kullanışlı olduğu ve diğer ülkelere göre devletin bunları ne kadar iyi sunduğunu yansıtmaktadır (www.tuik.gov.tr).

Tablo 2.5. Türkiye'nin E-Katılım Endeksi

Yıl	Sıra	Puan
2004	26	0,2951
2005	34	0,2857
2008	78	0,1364
2010	55	0,2143
2012	124	0,0526
2014	65	0,4902
2016	60	0,6271
2018	37	0,8596

Kaynak: www.tuik.gov.tr, 2020.

BM'nin 2018 raporuna göre, Türkiye 0,8596 endeks değeri ile 193 ülke arasında 37. sırada yer almaktadır. Birinci sırada yer alan Güney Kore, Danimarka ve Finlandiya'yı (eşit endeks değerine sahip ülkeler) Hollanda takip etmektedir. Son sırada ise Kuzey Kore yer almaktadır.

3. VEDOP (VERGİ DAİRELERİ OTOMASYON PROJESİ)

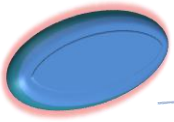
Türkiye e-devlet olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu bağlamda uygulamaya konulan e-devlet uygulamalarının en önemli örneklerinden birisi, 1998 yılından itibaren uygulanmakta olan Vergi Daireleri Otomasyon Projesidir (VEDOP). Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü²'nce uygulamaya konulan projeye, e-devlet yapılanması kapsamında çağdaş bilgi sistemi ve veri tabanı oluşturulması, ayrıca kayıt dışı ekonomi ile mücadele amaçlanmıştır.

VEDOP, bilgisayar teknolojisinin yeni olanaklarıyla vergi dairesi fonksiyonlarının tümünü içine alan bir bilgi işlem uygulamasının vergi dairelerine yaygınlaştırılması ile bölge ve merkez network yapısının kurulmasını amaçlayan bir projedir (GGM Faaliyet Raporu, 2004:75).

Gelir İdaresi Başkanlığı (GİB), bilişim politikasını ve Bilgi Teknolojileri yatırımlarını aşağıdaki vizyonu hayata geçirmek üzere planlayıp uygulamaktadır;

- Mükellefi müşteri olarak gören hizmet anlayışı,
- Saydam, etkin ve verimli Gelir İdaresi,
- Doğru bilgiyi zamanında üretme ve yönetime sunma,
- Etkin denetim,
- Teknolojiyi yakından izleyen idare,
- Kurumlar arası bilgi/uygulama değişimini sağlayacak ve mükellefleri vergi dairesine getirmeden hızlı ve güvenli hizmet vermeyi gerçekleştirecek bilgisayar altyapısı.

² 16 Mayıs 2005 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 5345 sayılı kanun ile Gelirler Genel Müdürlüğü kaldırılarak, Maliye Bakanlığı'na bağlı Gelir İdaresi Başkanlığı kurulmuştur.

Bu kapsamda GİB, VEDOP ile birlikte vergi dairelerindeki tüm işlemlerin bilgisayarla yapılarak iş yükünün azaltılmasını, vergi dairesi çalışmalarında etkinlik ve verimliliğin artırılmasını, bilgisayar ortamında toplanan bilgilerden sağlıklı bir karar, destek ve yönetim bilgi sisteminin oluşturulmasını sağlayan entegre bir otomasyon projesi gerçekleştirmiştir.

1995 yılında vergi dairelerinin otomasyonu amacıyla pilot bir proje olarak başlayan VEDOP, pilot projenin başarılı olmasından sonra 1998 yılında, VEDOP-I olarak başlamış ve iki yıl içerisinde 22 ildeki 155 vergi dairesinin otomasyonu gerçekleştirilerek proje tamamlanmıştır. 2004 yılında, daha etkin ve mükelleflerine daha iyi hizmet veren bir gelir idaresi oluşturma çalışmalarının devamı olarak projenin ikinci aşaması olan VEDOP-II başlatılmış ve 2006 yılında tamamlanmıştır. VEDOP-II ile 283 vergi dairesi daha otomasyon kapsamına alınmıştır. Projenin üçüncü aşaması olan VEDOP-III'e ise 2007 yılı temmuz ayında başlanarak iki yılda tamamlanmıştır.

VEDOP Projesi ile gelir idaresi, e-devlet uygulamalarının gerçekleştirilebilmesi için gereken kurum içi otomasyonunu büyük ölçüde tamamlamıştır. Proje ile birlikte, gelir idaresinin altyapısı modern teknolojilerle yenilenmiş, kullanıcılara, idarecilere ve mükellefle hizmet kolaylığı sağlayan uygulamalar devreye alınmış, gelir idaresi 'e-kurum' olma sürecinde önemli bir mesafe katetmiştir.

3.1. VEDOP I

VEDOP, vergi sisteminin yeni mevzuatın gerekliliklerine uygun olarak düzenlenmesi amacıyla 25 Kasım 1998 tarihinde başlatılarak 2 yıl içerisinde tamamlanan, 75 milyon dolarlık bir bedele sahip ilk projedir.

Proje çerçevesinde Türkiye genelinde, vergi gelirlerinin yaklaşık %80'nin toplandığı 22 il ve 10 ilçe merkezinde bulunan 153 vergi dairesi, 5 defterdarlık, 4 bölge ve 1 ana merkezin süreçlerinde en üst seviyede otomasyon sağlamak amacı ile altyapı kurulumu sağlanarak, bu kuruluşların kendi içlerinde etkin bir biçimde haberleşmeleri ve işbirliği gerçekleştirmeleri amacıyla yerel ağ ve geniş alan ağı kurulumu, tüm bu sistemlerin her türlü donanım ve yazılım unsuru ile birlikte otomasyona geçirilmiştir.

Proje ile evrak girişinden başlayarak, tahakkuk, tahsilat, borç sorgulaması, muhasebe, haciz işlemleri gibi bütün vergi dairesi işlemlerinin bilgisayar ortamında izlenmesi, bankalarca yapılan vergi tahsilatlarının elektronik ortamda mükellef hesaplarına aktarılması (EBTIS) işlemleri gerçekleştirilmiştir.

3.2. VEDOP II

2004 yılında başlanmış olan VEDOP II projesi, Otomasyonlu Vergi Dairesi sayısının artırılması, beyannamelerin internet üzerinden alınması (e-Beyanname), Türkiye Vergi Dairesi, Denetim Otomasyonu, Veri Ambarı oluşturulması, diğer kurum ve kuruluşlarla veri paylaşımına imkan veren altyapının oluşturulması uygulamalarını içermektedir.

Proje ile vatandaşların vergi ile ilgili işlemlerini elektronik ortamda yapabilmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır. Bu çerçevede 81 ilde en az bir tane olmak üzere toplam 300 Vergi Dairesinin otomasyonu tamamlanmıştır. Proje kapsamındaki beyannamelerin internet üzerinden alınması (e-Beyanname) uygulamasına 2004 yılı Ekim ayı içerisinde başlanmıştır. E-Beyanname ile; vergi beyannameleri ve beyanname ekinde istenen bildirim, bilanço vb. belgelerin internet üzerinden alınarak, vergi dairelerinin iş yükünün azaltılması ve mükelleflere sunulan hizmet kalitesinin artırılması sağlanmıştır.

3.3. VEDOP III

Türkiye’deki tüm defterdarlıkları, vergi dairelerini, mal müdürlüklerini, takdir komisyonlarını ve Maliye Bakanlığı’na bağlı bilgi işlem merkezlerini tam otomasyona kavuşturmayı hedefleyen VEDOP serisinin üçüncü aşamasını Siemens tarafından gerçekleştirilmiştir. 99 milyon dolara mal olacak olan projenin üçüncü aşamasının yapımı 2 yılda tamamlanmıştır. Projeye birlikte “e-imza” uygulaması da devreye girmiş, böylece bütün işlemlerin internet üzerinden gerçekleştirilmesini sağlayan altyapı oluşturulmuştur.

2007 yılında başlayan üçüncü aşama ile e-VDO (İnternet Tabanlı Vergi Dairesi Otomasyonu) uygulamalarının bütün bağlı ve bağımsız vergi dairelerine yaygınlaştırılması, takdir komisyonlarının otomasyon kapsamına alınması, vergi daireleri ve gelir müdürlüklerinin ilave donanım ihtiyaçlarının karşılanması, sunucu altyapısının güçlendirilmesi çalışmaları tamamlanmıştır. 2010 yılı sonu itibarıyla 448 vergi dairesi, Büyük Mükellefler Vergi Dairesi Başkanlığı ve 585 malmüdürlüğü e-VDO kapsamına alınmıştır. Böylece Gelir idaresi Başkanlığında otomasyon kapsamına alınmayan birim kalmamıştır.

Yeni sistem ile oluşturulan “Türkiye Vergi Dairesi” yaklaşımının tamamlanmasıyla mükelleflerin kayıtlı olduğu vergi daireleri dışındaki vergi dairelerinden de hizmet alabilmeleri sağlanmaktadır.

VEDOP III çerçevesinde, vergi mükelleflerinin tüm vergi borç ve alacaklarının görülebileceği “Mükellef Cari Hesapları” oluşturulmuştur. “E-Tahsilat Sistemi” ile vergi daireleri vergi, ceza ve gecikme zamlarını, elektronik ortamda tahsil etme imkanına erişmiş, vadesi geçen vergi alacaklarının tahsili için ise “E-Haciz Sistemi” ile elektronik ortamda haciz işlemi gerçekleştirilebilmesi sağlanmıştır. Bu sistem için bankaların yanı sıra Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ve Trafik Tescil Müdürlükleri ile elektronik bağlantılar kurularak, otomasyon sistemi ve veri paylaşımı yoluyla, vergi borcunu ödemeyen mükellefin banka hesaplarının durumu, gayrimenkul, araba ve diğer mal varlıkları anında görülebilmektedir.

VEDOP Projesinin maliyeti, süresi, projenin kapsama alanı ve proje kapsamında sağlanan tasarruf ve gerçekleştirilen işlemlere ilişkin veriler aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Tablo 3.1. Rakamlarla VEDOP Projesi Aşamaları

Proje İsmi	Proje Maliyeti	Proje Süresi	Projenin Kapsama Alanı	Projenin Tasarruf Boyutu ve Önemli Rakamlar
VEDOP I	75 milyon \$	2 yıl	22 il, 10 ilçedeki 153 vergi dairesi, 5 defterdarlık	* Türkiye’nin tahakkuk ve tahsilat gelirinin %85’i takip edilebilmektedir. * Yılda 500 bin sayfa doküman tasarruf edilmektedir. * 8000 personele 100 bin saat eğitim verilmekte *200 sunucu, 9.000 işlemci, 10.000 kullanıcı yönetimi, 1,3 Tb ilişkisel veritabanı yönetimi

VEDOP II	64 milyon \$	15 ay	81 ildeki tüm vergi daireleri ve defterdarlıklar	<ul style="list-style-type: none">* 14 bin adam/ay iş yükü tasarrufu (4,2 milyon \$)* 6 bin ton kağıt tasarrufu, 117 bin ağaç, 3 milyon \$* Yıllık 75 milyon beyannamenin online alınması* Çağrı Merkezi uygulaması* Her yıl 40 milyon senedin hesaplara otomatik işlenmesi sonucu 4 bin adam/ay iş gücü kazancı* 15 bin kullanıcının eğitimi sağlanmıştır.* 12 Tb büyüklüğünde veri ambarı
VEDOP III	99 milyon \$	2 yıl	Türkiye genelindeki 448 vergi dairesi ve 585 mal müdürlüğü	<ul style="list-style-type: none">* 13.465 PC bilgisayarın, 6 bin 204 yazıcının dağıtım ve montajı,* EMKAS sistemi ile yıllık 19 bin ton kağıt, 355 bin ağaç ve ekonomik değeri 8,7 milyon \$ tasarruf,* Diğer kurumlarla yazışmalarda azalma, (örn. Gümrük idareleri ile yıllık ortalama 1 milyon yazışma ortadan kalkmıştır.)* Makbuz bilgilerinin elle girilmemesinden dolayı yıllık 2 bin adam/ay işgücü tasarrufu.

3.4. VEDOP'un İş Fonksiyonları

VEDOP Projesi, ayrı ayrı bileşenlerden oluşan e-devlet uygulamaları veya sistemlerini içermektedir. VEDOP'un iş fonksiyonlarını şöyle sıralayabiliriz:

3.4.1. E-Beyanname

Mükelleflerin vergi dairelerine verdikleri beyanname, bildirim, gelir tablosu, bilanço ve A,B,C formları gibi formatlı ve tanımlı belgelerin internet üzerinden alınmasıdır. 2018 yılı sonu itibariyle, elektronik ortamda yaklaşık 94 milyon adet beyanname alınmıştır. 2004 yılında kağıt beyanname alınma oranı %99,5; elektronik beyanname oranı %0,5 iken, 2018 yılı sonu itibariyle kağıt beyanname alınma oranı %0,39; elektronik beyanname oranı %99,61 olmuştur. Gelinen noktada kağıt beyanname sayısındaki büyük orandaki azalma sonucunda, devletin ekonomik kaynaklarına ve doğaya önemli ölçüde katkı sağlanmıştır. Ayrıca, elektronik ortamda alınan beyannameler aracılığıyla denetim, arşivleme, istatistik ve değerlendirme işlemlerinde hız, zaman ve yer tasarrufu sağlanmıştır (GİB Faaliyet Raporu, 2018: 88).

3.4.2. E-VDO (Vergi Daireleri Otomasyonu)

Mevcut vergi dairesi uygulamalarının Web tabanlı ve n-katmanlı mimariye uyarlanmasıdır. VDO ile evrak girişinden başlayarak sicil, tahakkuk, tahsilat, düzeltme, tarhiyat, takip, iade, muhasebe işlemleri gibi vergi dairesinin bütün işlemleri birbiri ile entegre şekilde bilgisayar ortamında yapılmakta ve uygulamada kullanılan defter, belge ve çeşitli raporlar bilgisayar yardımı ile hazırlanabilmektedir (GİB Faaliyet Raporu, 2004: 75).

3.4.3. EBTİS (Elektronik Banka Tahsilat İşleme Sistemi)

Vergi tahsilatına yetkili banka ve finans kurumlarına Ağustos-2005 tarihinden itibaren Tahakkuk bilgileri açılarak e-Tahsilat uygulaması başlatılmıştır. Bankaların mükelleflerin borç bilgilerini sorgulayarak tahsilat yapmasını ve yapılan tahsilatların mükellef hesaplarına anında işlenmesini sağlayan e-tahsilat sistemi ile yetkili bankaların yaptığı tahsilatların mükellef hesaplarına işlenmesindeki gecikmenin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. EBTİS ile makbuz bilgilerinin elle girişinin önlenmesi neticesinde vergi dairelerinde her yıl yaklaşık 2 000 adam-ay'lık bir işgücü tasarrufu sağlanmıştır. Böylece hem işlemler daha doğru ve çabuk yapılmaya başlanmış, hem de idareye önemli ölçüde ekonomik kazanım sağlanmıştır.

Tahsilat anlaşması yapılan bankalar, mükelleflerin borçlarını sorgulayarak veya beyanlı olarak tahsil etmekte, tahsilat bilgilerini anlık olarak GİB'e göndermekte, alınan bilgiler mükellef hesaplarına otomatik olarak işlenmektedir. 2018 yılında anlaşmalı bankalar ve PTT işyerlerinden 80.039.568 adet tahsilat yapılması sağlanmıştır (GİB Faaliyet Raporu, 2018: 113).

3.4.4. VİMER (Vergi İletişim Merkezi - 189)

VİMER, mükelleflerin vergi ile ilgili konularda güncel ve doğru bilgiye telefon aracılığıyla ulaşmalarını sağlamak amacıyla, 25 Aralık 2007 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. VİMER tarafından danışmanlık hizmetinin yanı sıra; Telefonla ve internet ortamında ihbar bildirimlerinin alınması, borç sorgulama, borç bildirim hizmeti, e- beyanname teknik destek hizmeti, mükellef geri bildirim sistemi, motorlu taşıtlar vergisi plaka tescil tarihi sorgulama, İngilizce e-posta yanıt sistemi, GMSİ beyannamesine ilişkin randevu taleplerini alma ve geri arama hizmetleri de sunulmaktadır.

VİMER'de 2018 yılında cevaplanan çağrı sayısı 932.658'dir. 31 Aralık 2018 tarihi itibarıyla gelen toplam çağrı sayısı 6.167.460'a ulaşmıştır. Mükellefin ilk aramasında doğrudan cevaplanan çağrı ortalaması 2018 yılı için % 98,10'dur (GİB Faaliyet Raporu, 2018: 83).

3.4.5. VERİA (Veri Ambarı)

Kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınması ve vergi tabanının yaygınlaştırılması olarak tanımlanabilecek Veri Ambarı projesi kapsamında; beyandışı kalmış vergisel olayların tespiti, mükellef beyanlarının doğruluğunun kontrolü ve denetim birimlerine bilgi desteği sağlamak amacıyla bilgi kaynaklarının araştırılması, tespit edilen bilgi kaynaklarından veri toplanabilmesi için faaliyetlerin yürütülmesi, bilgilerin toplanması ve analizi, vergi yönetimine karar desteği ile yapılan vergi incelemelerinde yararlanılmak üzere, iç ve dış kaynaklardan alınan bilgilerin, veri ambarına aktarılarak değerlendirilmesi, alınan çıktılarının incelenmek üzere denetim birimlerine gönderilmesi ve veri ambarındaki bilgilerin tüm denetim birimlerinin kullanımına sunulması için veri ambarı oluşturulmuştur (GİB Faaliyet Raporu, 2006, s.54-55.).

3.4.6. EMKAS (Elektronik Muhasebe Kayıt Arşiv Sistemi)

213 sayılı Vergi Usul Kanununca Bakanlığa tanınan yetki çerçevesinde elektronik defter, kayıt ve belgelerin oluşturulması, kaydedilmesi, iletilmesi, muhafazası ve ibrazı ile defter ve belgelerin elektronik ortamda tutulması ve düzenlenmesi uygulamasıdır (Faaliyet Raporu, 2006, s.58.). Bakanlıkça belirlenen işlem hacmi büyük kurumsal mükelleflere ait defter ve belgelerin elektronik ortamda alınarak kağıt yerine, manyetik ortamlarda arşivlenmesini ve denetime sunulması ile analiz edilmesini kapsar.

3.4.7. KDV İadesi Risk Analiz (KDVİRA) Sistemi

KDViRA Sistemi, 2010/Ocak vergilendirme döneminden itibaren gerçekleştirilen iade hakkı doğuran işlemlerde mükelleflerin iade-mahsup taleplerine ilişkin listelerini İnternet Vergi Dairesi üzerinden göndermesini ve bu listeler esas alınarak vergi dairelerince manuel olarak yapılan ve oldukça uzun zaman alan kontrol ve analizlerin tamamına yakınının, iade listelerinin büyüklüğüne bakılmaksızın, otomatik olarak yapıp iade talebini sonuçlandırarak olan vergi dairesine rapor edilmesini kapsamaktadır (GİB Faaliyet Raporu, 2018: 89).

3.4.8. Sahte Belge Risk Analiz Programı (SARP)

GİB tarafından sahte fatura düzenleme fiilini işleyen mükelleflerin risk durumlarını sayısal olarak ölçme yöntemi ile analiz edebilen ve “Sahte Belge Risk Analiz Programı” (SARP) olarak isimlendirilen bir bilgisayar programı geliştirilmiştir. Program KDV mükelleflerini, sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenleme riski yönünden değerlendirilmekte ve detaylı bir şekilde analiz etmektedir. Mart/2010 döneminden itibaren kullanılmaya başlanan Programın uygulama sonucuna göre Vergi Denetim Kurulu Başkanlığına gönderilen iş emri sayısı 31/12/2018 tarihi itibariyle 51.050’dir (GİB Faaliyet Raporu, 2018: 91).

3.4.9. Elektronik ÖTV Takip Sistemi (e-ÖTV Takip Projesi)

Elektronik ÖTV Takip Sistemi; Özel Tüketim Vergisi Kanununa ekli listelerde yer alan malların takip edilmesi, mevzuat değişikliklerine uyumun süratli bir şekilde sağlanması, veri ambarının etkin kullanılması, mükellef, ürün veya sektör bazlı etkin bir analiz ve raporlama sisteminin oluşturulması, iade işlemlerinde hem idare hem de mükellefler açısından kolaylık sağlayacak süreçlerin geliştirilmesi, uygulama hafızasının oluşturulması ve hataların oluşmadan önlenmesine yönelik mekanizmaların kurulması amaçlarıyla oluşturulmuştur (GİB Faaliyet Raporu, 2018: 91).

3.4.10. E-Fatura

397 sıra nolu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği ile yaygın olarak kullanılan belgelerden biri olan faturanın elektronik belge olarak düzenlenmesi, elektronik ortamda iletilmesi, muhafaza ve ibraz edilmesine ilişkin e-fatura uygulaması 2010 yılında uygulamaya konulmuştur.

2018 yılı sonu itibariyle e-Fatura Uygulamasını kullanmak amacıyla uygulamanın başından bu güne 88.837 mükellef başvuru yapmış ve e-Fatura düzenleyen mükellef sayısı 88.837’ye ulaşmıştır. 3.535 mükellef Uygulamayı entegrasyon yöntemiyle kullanmaktadır. e-Fatura Uygulaması üzerinden 220.286.825 adet fatura düzenlenmiştir.

Aşağıdaki tabloda, son beş yıl itibariyle başlayan e-fatura uygulamasına kayıtlı kullanıcı sayıları ve düzenlenen e-fatura sayısı ve tutarlarına yıllar itibariyle yer verilmiştir:

Tablo 3.2. e-Fatura Uygulama Sayıları

YIL	e-Fatura Uygulamasından Yararlanan Mükellef Sayısı (Adet)	Düzenlenen e-Fatura Sayısı (Adet)	Fatura Tutarı (TL)
2014	19.375	72.463.951	1.127.236.091.091
2015	46.800	113.713.039	1.180.957.808.191
2016	61.013	163.456.644	1.974.549.748.742
2017	72.036	177.485.032	2.637.574.673.267
2018	88.837	220.286.825	3.651.595.777.463

Kaynak: GİB Faaliyet Raporu, 2018: 93.

3.4.11. E-Arşiv

E-Arşiv ile çok sayıda fatura düzenleyen ve bu faturaların ikinci nüshalarını kağıt ortamında saklamaları kendileri için ağır yük oluşturan mükelleflerin, elektronik ortamda fatura oluşturmalarına, iletmelerine, muhafaza ve ibraz etmelerine olanak sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. 2018 yılı sonu itibariyle uygulamanın başladığı günden itibaren e-arşiv uygulamasından yararlanan mükellef sayısı 24.030 olup, düzenlenen toplam fatura sayısı 3.989.354.997 adettir (GİB Faaliyet Raporu, 2018: 93).

3.4.12. E-Defter

Vergi Usul Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu kapsamında kağıt üzerinde tutulması zorunlu olan yevmiye defteri ve defteri kebirin; elektronik defter (e-defter) çalışmaları ile elektronik ortamda tutulması, muhafaza ve ibraz edilebilmesi ile açılış ve kapanışlarına ilişkin tasdik işlemlerinin elektronik ortamda yapılması imkanının sağlanarak, bu defterlerin değişmezliğinin, bütünlüğünün ve kaynağının garanti altına alınması hedeflenmiştir (GİB Faaliyet Raporu, 2018: 93). 2018 yılı sonu itibariyle uygulamanın başladığı günden itibaren e-Defter uygulaması kullanmak amacıyla başvuru yapan mükellef sayısı 86.901 adet mükellefe e-Defter izni verilmiştir.

3.4.13. E-Tebliğat

Elektronik tebliğat, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu ve 456 Seri No.lu Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği hükümlerine göre tebliği gereken belgelerin, e-tebliğat sistemi ile mükelleflerin elektronik adreslerine tebliğ edilmesidir. e-Tebliğat sisteminin açılışından itibaren 31/12/2018 tarihine kadar gönderilen belge sayıları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 3.3. e-Tebliğat Sayıları

e-Tebliğat	Mükellef Sayısı (Adet)	Aktif Kullanıcı Sayısı (Adet)	Gönderilen e-Tebliğat Sayısı (Adet)
Zorunlu Gelir Vergisi Mükellefleri (Ticari, Zirai, Serbest Meslek)	1.747.913	1.683.469	20.033.647
Zorunlu Kurumlar Vergisi Mükellefleri	774.394	730.457	10.003.498
Gönüllü Gerçek Kişi Mükellefler	-	1.022.572	6.949.227
Gönüllü Tüzel Kişi Mükellefler	-	151.988	-
TOPLAM	2.522.307	3.588.486	36.986.372

Kaynak: GİB Faaliyet Raporu, 2018: 96.

2018 yılı sonu itibariyle e-tebliğat sisteminin kullanıma açıldığı günden bu yana toplam 482.774.836 TL tasarruf sağlanmıştır.

Tablo 3.4. e-Tebliğat Tasarruf Miktarı

Yıl	e-Tebliğat Sayısı (Adet)	Sağlanan Tasarruf (TL)
2016	4.429.001	48.719.011
2017	14.498.246	181.228.075
2018	18.059.125	252.827.750
Toplam	36.986.372	482.774.836

Kaynak: GİB Faaliyet Raporu, 2018: 97.

3.4.14. E-Haciz

e-Haciz projesi ile 6183 sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanununun 79. maddesine istinaden düzenlenen haciz bildirimlerinin, GİB tarafından alacaklı vergi dairesi adına e-haciz uygulamasına katılan bankalara elektronik ortamda tebliğ edilmesi ve bu tebligatlara elektronik ortamda bankalar tarafından cevap verilmesi, bu kapsamda haczedilen menkul mallar ile her türlü alacak ve hakların paraya çevrilmesi ve vergi dairesi hesaplarına aktarılması amaçlanmaktadır (GİB Faaliyet Raporu, 2018: 112).

3.4.15. İnternet Vergi Dairesi (<https://intvd.gib.gov.tr>)

1999 yılında başlatılan internet vergi dairesi uygulamaları, Türkiye’de kamu idarelerinin saydamlığı ve e-Devlet uygulamaları konusunda atılan ilk ve önemli adımlardan birisini oluşturmaktadır.

Bu uygulama ile mükelleflere, vergi dairesine gitmeksizin işlemlerini internet vergi dairesi aracılığıyla çok daha hızlı ve kolay yapma imkanı tanınmakta ve bu suretle hem mükellefler hem de vergi dairesi bakımından zaman ve kaynak tasarrufu sağlanmaktadır. Mükellefler, bağlı oldukları vergi dairesinden kullanıcı kodu, şifre ve parola almak suretiyle, internet vergi dairesince sunulan hizmetlerden yararlanabilmektedir. Bunun yanı sıra mükelleflere T.C. kimlik numarası ile giriş imkanı sağlanarak, mükellefiyet gerektirmeyen hizmetlerden de yararlanma imkanı getirilmiştir (GİB Faaliyet Raporu, 2018: 23).

2011 yılında 1 milyon civarında olan İnternet Vergi Dairesi kullanıcı sayısı her geçen gün hızla artmakta olup, 2018 yılı sonu itibarıyla 4.232.226 kişi olmuştur.

3.4.16. İnteraktif Vergi Dairesi (<https://ivd.gib.gov.tr>)

Vergiye uyum maliyetlerinin azaltılması, gönüllü uyumun teşvik edilmesi ve geri bildirimde bulunabilmesi amacıyla mükelleflerin GİB tarafından elektronik ortamda sunulan vergisel işlemlerini zaman ve yer koşulu aranmaksızın kolay, hızlı ve etkin bir şekilde yapabilmesine imkan sağlayan güvenilir, etkileşimli bir sistemdir ("İnteraktif Vergi Dairesi" Broşürü, GİB Mükellef Hizmetleri Daire Başkanlığı Yayınları, Şubat/2019, Yayın No: 310).

Şubat/2018’de uygulamaya geçirilen İnteraktif Vergi Dairesi uygulaması ile mükellefler, işe başlamadan işin terkinine kadar birçok vergisel işlemlerini bu sistem üzerinden vergi dairesine gitmeden elektronik ortamda (bilgisayar, tablet, cep telefonu) yapabilmektedir.

Mükellefler tarafından; özgelge talebi, cezalarda indirim dilekçesi, uzlaşma talebi, tecil talebi, engellilik indirimi başvurusu ve veraset ve intikal vergisi beyannamesi başvurusu gibi 60’den fazla işlemin vergi dairesine gitmeden sistem üzerinden yapılması mümkün bulunmaktadır.

4. SONUÇ

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yaşanan hızlı değişim ve gelişim, ülkelerin yönetim anlayışlarını ve ekonomik, sosyal ve kültürel hayatı da etkilemektedir. Bu çok yönlü değişim ile birlikte, çağdaş yönetim anlayışları çerçevesinde bilginin önemi de artmıştır. Bu açıdan, bilgi toplumuna dönüşüm sürecinde kamu hizmetlerinin, vatandaşlar ve iş dünyasının ihtiyaç ve beklentilerine uygun olarak, bilgi ve iletişim teknolojilerinin de yardımıyla etkin, hızlı, kaliteli, sürekli, güvenilir, şeffaf ve bütünlük şeklinde sunumu önem arz etmektedir. Ancak, bu dönüşüm sürecinin önemli bir unsuru olan e-devlet olgusu, sadece hizmetlerin elektronik kanallara taşınması anlamına gelmemekte; bunun yanı sıra verimli iş süreçlerine, kurumlararası işbirliği yeteneğine ve ortak vizyona sahip, bilgiye dayalı kamu yönetimi anlayışını ifade etmektedir.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, ülkemizde de devletin vatandaşlarına daha kaliteli ve süratli hizmet vermesi ve günün gereksinimlerine uygun sistemleri oluşturması, çağdaş

uygarlık seviyesine giden yolda atılması gereken en önemli adımlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bağlamda Türkiye’de 1995 yılında pilot bir proje olarak başlayan VEDOP Projesi, e-devlet kapsamında atılmış en önemli adımlardan birisini oluşturmaktadır. GİB, VEDOP ile çok önemli bir teknolojik altyapı yatırımı gerçekleştirmekle birlikte, sunmuş olduğu iş ve hizmetlerin kalitesini de artırmıştır. Vergi dairelerinin tam otomasyonu sağlanarak, bir yandan kayıt dışı ekonomi ile etkin mücadele edebilmek için yeni süreçler uygulanırken, diğer taraftan mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlamak gibi amaçlarla e-beyanname, e-tahsilat, e-haciz, e-fatura, interaktif vergi dairesi gibi projeler uygulamaya konulmuştur.

GİB, benimsemiş olduğu mükellef odaklı yaklaşım ve sürekli gelişim ilkesi doğrultusunda, internet ve bilişim teknolojilerini etkin bir şekilde kullanarak mükelleflerin vergiye uyum maliyetlerini düşürürken, vergi toplama maliyetini azaltan uygulamaları da hayata geçirerek her geçen yıl vergiye gönüllü uyumu artırmaktadır.

VEDOP, GİB’in hesap verme sorumluluğu kapsamında, şeffaf, etkin, verimli, kurumlar arası bilgi ve uygulama değişimini sağlayan kamu yönetimi anlayışına hizmet etmektedir. Vergi dairesi işlemlerinin tümünü içinde barındıran VEDOP ile GİB kurum içi otomasyonunu büyük ölçüde tamamlayarak, e-kurum olma sürecinde önemli mesafe katetmiştir.

KAYNAKLAR

Arifoğlu A, Körnes A, Yazıcı A, Akgül K, Ayvalı A (2002) e-Devlet Yolunda Türkiye, Türkiye Bilişim Derneği Yayınları, Ankara.

Brown M M, Brudney J L (2001) Achieving Advanced Electronic Government Services: An Examination of Obstacles and Implications from an International Perspective. 20 Ekim 2001 tarihinde 6. Ulusal Kamu Yönetimi Araştırma Konferansı’nda sunulmuştur, Bloomington, Indiana, 4 Ekim 2001.

Buckley J (2003) E-Service Quality and Public Sector, Journal of Managing Service Quality, Vol:13, Number:6.

Büke A (2002) Bilişim Çağında e-Devlet ve e-Türkiye, İzmir Ticaret Odası, İzmir.

Çakıroğlu S (2005) E-Devlet (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul, Beykent Üniversitesi.

Çukurçayır A M, Eski H (2001) Kamu Hizmeti Sunumunda Yeni Yöntemler S.Ü.İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Yıl: 1, Sayı:1-2, Konya, Nisan-Ekim 2001.

Duffy D (2000) Q&A: Balancing the Role of E-Government. GovWorks Şirketi, E-Devlet Genel Müdürü Mike Herson ile Söyleşi. CNN, 13 Kasım 2000. (<http://www.cnn.com/2000/TECH/computing/11/13/qna.egov.idg/>).

Erdal M (2002) Elektronik Belediye Kavramı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Uygulaması, I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Kocaeli Üniversitesi İİBF Yayını, İzmit.

Erdal M (2002) Elektronik Belediye Kavramı ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Uygulaması, I. Bilgi ve Ekonomi Kongresi Tebliğleri Bildiriler Kitabı, İzmit: Kocaeli Üniversitesi İ.İ.B.F Yayını.

Gelir İdaresi Başkanlığı Faaliyet Raporları

Gelirler Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporları

<http://ankara.usembassy.gov/irc/irc.htm>

http://www.arem.gov.tr/proje/yonetim/e-bakanlik/arastirma_raporu.doc

<http://www.igeme.org.tr/tur/haber/uzmantez/bilgicagi.pdf>

<http://www.isgucdergi.org>

<http://www.taek.gov.tr>

<http://www.turkpoint.com>

<http://www.tuik.gov.tr>

<http://www.uni-yaz.com>

İnce M (2001) Elektronik Devlet: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar, DPT Yayınları, Ankara, (http://www.bilgitoplumu.gov.tr/wp-content/uploads/2014/04/Murat_Ince_E-Devlet.pdf).

Kırçova İ (2003) e-Devlet Uygulamaları ve Ekonomiye Etkileri, İto Yayınları, İstanbul.

Means G, Schneider D (2000) Meta-Capitalism: The E-Business Revolution and the Design of 21st Century Companies and Markets. New York: John Wiley and Sons Inc.

Mutioğlu H (2002) Küreselleşme ve E-(tik) Devlet, I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, K.Ü.İ.İ.B.F. Yayını, İzmit, ss. 957-964.

Sağsan M (2001) e-Devlet: Toplumların Yeni Umut Işığı mı?, Stratejik Analiz Dergisi, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, S. 19, ss. 89-97.

Şahin A, Örselli E e-Devlet Anlayışı Sürecinde Türkiye, 15 Ocak 2020, (<http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/800>).

Türkiye Bilişim Şurası (2002) e-Devlet Çalışma Grubu Raporu, 15 Ocak 2020, (https://eski.tbd.org.tr/usr_img/cd/kamubib17/diger/digercalismalar.htm).

Türkiye Bilişim Şurası E-Türkiye Sonuç Raporu (2004) e-Devlet Dönüşümünde Kamu Kurumlarının Yapması Gerekenler, 15 Ocak 2020. (https://www.researchgate.net/publication/293569310_Turkiye_2_Bilisim_Surasi_Sonuc_Raporu_-_Bilgi_Toplumuna_Dogru_ODTU).

Uçkan Ö (2003) E-Devlet, e-Demokrasi ve e-Yönetişim Modeli: Bir İlkesel Öncelik Olarak Bilgiye Erişim Özgürlüğü, Aylık Strateji ve Analiz E-Dergisi, 5, 1-19.

Yavaş A A (2012) Vergi Dairesi Otomasyon Projesi'nin (VEDOP) Bilgi Güvenliği Yönetim Sistemi, 15 Ocak 2020, http://www.emo.org.tr/ekler/e5186bca8f75fca_ek.pdf

KAMU YÖNETİMİNDE MODERNİZM VE POSTMODERNİZM

Murat SAĞLAMCI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Dr.Öğr.Üyesi Çetin KAPLAN

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

Farklı anlayış ve düşünce tarzlarına sahip olan modern ve postmodern anlayış çok alanda değişimlere sebebiyet vermiş ve pek çok çalışmanın konusu olmuştur. Ortaçağın düşünce ve yaşam tarzına tepki olan modernizm, akılcılık ve bilimselliği esas almaktadır. Ortaçağ'da görülen dağınık ve başıboşluğa karşı gelen modernizm; dinden sanata, hukuktan yönetime pek çok olgunun yeniden ele alınmasını sağlamıştır. Modernizmin değerlerini temelden sarsan postmodernizm ise; hem geleneksel hem de modernist yaklaşımlara karşı duruşu ifade etmektedir. Wilson başta olmak üzere Taylor, Weber gibi isimlerin yönetim modelleri modern kamu yönetimini temsil eder. Özellikle Weber bürokrasisi, modern yönetimin en önemli ve etkin yönetsel yaklaşım olarak görülür. Modern yönetim anlayışı hiyerarşi, bilimsellik, akılcılık, katı kurallar ve biçimsellik gibi genellemeleri öne çıkarmaktadır. Postmodernizm ise, modernliğe karşı mücadele ederken yeni kurallar koymaktan kaçınmakta değişim ve gelişim için bu tür kalıplardan uzak durulması gerektiğini savunmaktadır.

Modern dünyanın değerlerine bir başkaldırı olan postmodernist anlayış, yönetim anlayışını da derinden etkilemiştir. Modernizmin etkisiyle güçlenen bürokratik örgütler, postmodernizmin etkisiyle gücünü ve etkisini kaybetmektedir. Modernist kamu yönetiminin klasik anlayışına karşı çıkan postmodern kamu yönetimi, yönetim ile siyaset ayırımına, yönetimde bilimselliğe ve bürokrasiye karşı bir duruş sergiler. Modernizmde ön plana çıkan; yönetimin evrenselliği, nesnelliği, kurallarla çevrili katı yapının aksine postmodern yönetim; işlevsel olmaya, duruma göre değişen kurallara, yerelliğe önem verir. Modern anlayışa göre yönetim, sadece vatandaşın isteklerini karşılamaz, vatandaş adına doğrunun ya da yanlışın ne olduğuna da karar verir. Postmodern kamu yönetimi ise bu anlayışa şiddetle karşı çıkar ve sivil örgütlenmelerin arttığı, vatandaşın yönetimde söz sahibi olduğu bir yönetimi uygulamak ister.

Bu çalışma, modernizm ve postmodernizmin kamu yönetimi üzerine etkilerini ve kamu yönetiminin modernizmden postmodernizme evrilme sürecini ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Postmodernizm, Modernizm, Bürokrasi, Kamu Yönetimi, Post-Modern Kamu Yönetimi.

MODERNISM AND POSTMODERNISM IN PUBLIC ADMINISTRATION

ABSTRACT

Modern and postmodern understanding with different understanding and thinking styles caused changes in many areas and became the subject of many studies. Modernism is a reaction to medieval thought and lifestyle that is based on rationality and science. Modernism that opposes messy and straying in the Middle Ages; it has reconsidered many facts from religion to art, from law to administration. Postmodernism, which undermines the values of modernism, expresses the stance against both traditional and modernist approaches. Management models of names such as Taylor, Weber and especially Wilson represent modern public administration. Weber bureaucracy in particular is seen as the most important and effective managerial approach of modern management. The modern management approach emphasizes generalizations such as hierarchy, scientificity, rationality, strict rules and

formalism. Postmodernism, on the other hand, avoids setting new rules while struggling against modernity and advocates that such patterns should be avoided for change and development. Postmodernist understanding, which is an opposition to the values of the modern world, has also deeply affected the management approach. Bureaucratic organizations that strengthen with the influence of modernism are losing their power and influence with the effect of postmodernism.

Postmodern public administration, which opposes the classical understanding of modernist public administration, takes a stand against discrimination between management and politics, scientificity in management and bureaucracy. In modernism; universality, objectivity and a solid structure surrounded by rules come to the fore while in postmodern management; functionality, changing rules and locality are important. According to the modern understanding, management does not only meet the demands of the citizen but also decides what is right or wrong on behalf of the citizen. Postmodern public administration, on the other hand, strongly opposes this understanding and wants to implement a management where civil organizations are increasing and citizens have a say in management.

This study deals with the effects of modernism and postmodernism on public administration and the evolution of public administration from modernism to postmodernism.

Keywords: Postmodernism, Modernism, Bureaucracy, Public Administration, Post-Modern Public Administration.

GİRİŞ

Geçerli olan, yeni olan anlamlarını taşıyan “modern” ifadesinden doğan ve Rönesans, Reform hareketlerinin etkisiyle gelişen modernizm, Ortaçağ’da kilisenin hayatın merkezinde olmadığı yeni bir dünya görüşünü, kültürel anlamda bir ilerlemeyi, yepyeni bir yaşam biçimini ifade etmektedir. Modernizm, bilginin ve aklın ön plana çıkartıldığı, teoloji ve metafizikten uzak, sadece dünya gerçeklerine dayanan pozitivist bir akımdır.

Postmodernizm ise özünde, modernizmin standart ve bütünsel düşünce yapısını reddederek bölünmeyi ön plana çıkartan, genellemeleri reddeden toplumsal yapıdaki öznelerin etkileşimine vurgu yapan akımdır. Ancak postmodernizmin modernizme karşı bu eleştirel duruşu geleneksel olana dönüşü değil, aksine modernizmin ötesinde bir değer yargısı ve yaşam tarzına geçişi ifade etmektedir. Zira her toplumsal süreç, kendisinden önceki sürecin oluşturduğu kültürel ve sosyal oluşumlara tepki olarak gelişir (Yıldırım, 2009:381).

Geleneksel kamu yönetimi, modernizm akımının yönetsel açıdan bir tezahürüdür ve geleneksel kamu yönetimini Max Weber’in ifade ettiği bürokratik örgütler temsil etmektedir (Yıldırım, 2009:2). Çalışmada, modernizm ve postmodernizm kavramı açıklandıktan sonra, modernizmin yönetsel açıdan tezahürü olan geleneksel kamu yönetimine, geleneksel kamu yönetimini temsil eden bürokratik örgütlere, postmodernizmin tezahürü olan yönetsel yaklaşımlara değinilecek ve bu bağlamda kamu yönetiminin modernizmden postmodernizme doğru evrimi açıklanacaktır.

MODERN VE MODERNİZM KAVRAMLARI

Modern kelimesi, önce ve sonra arasındaki ilişkinin ifade biçimidir. İlk olarak 5. yüzyılda Hıristiyanlık dönemini Pagan inancına ait olan geçmiş dönemden ayırarak öncekinden daha yeniyi ifade etmeye çalışan Latince kökenli “modernus” kelimesinden türemiştir (Habermas, 2010: 29-41). Modern kelimesinin bu kadar büyük bir geçmişi olsa da temel olarak

aydınlanma sonrası, 17. yüzyılda sosyal hayatta görülen büyük değişimlerin ifade şekli olarak kullanılmıştır.

Dünyanın geleneksel kavramlarını deviren bu yaklaşım, endüstriyel anlamda bir üretimin egemen olduğu, kentleşmenin yoğun bir şekilde görüldüğü, bilimsel olan bilginin ön plana çıktığı, rasyonel örgütlenmenin yoğunlaştığı bir süreci ifade eder. Alman sosyologlar 19. Yüzyılın son dönemleri ve 20. Yüzyılın başlarında moderniteyi; modern endüstriyel kapitalist bir oluşumun gelişimiyle birlikte, geleneksel olanı reddeden, idari ve ekonomik akılcılığın, gelişimin ve sosyal düzenin değişiminin olduğu bir durum olarak tanımlamıştır (Turan ve Aydılek, 2017:281).

Modernizm, insanların daha önce yaşadıkları teolojik yaşam tarzını ortadan kaldırma ve bunun yerine dünyanın değerlerini, geleneklerden uzak bir şekilde yeniden oluşturma girişimi olarak görülebilir. 19. yüzyıl, sanayileşme ve bilime çok daha fazla önem verilmesi bakımından modernizmin en büyük adımlarının atıldığı dönem olarak tanımlanabilir. Bu açıdan, “Modernizm, Aydınlanma felsefesiyle ortaya çıkan; insanları içinde bulunduğu karanlıktan kurtarmayı amaç edinen, insanlık tarihinin genellikle sanayileşme ve lâikleşme aracıyla uğradığı siyasal, ekonomik ve toplumsal bir dönüşümdür ve ilerleme olgusunu temel alarak insanlığın gittikçe daha iyi ve üstün amaca doğru hareket ettiğini kabul eder” (Şimşek, 2014:25).

Modernitenin savunucuları olan Durkheim, Parsons ve Simmel gibi ünlü sosyologlara göre modernlik, uzmanlaşmanın, farklılaşmanın, teknolojinin, bireyselleşmenin ve bilimsel bilginin hakim olduğu bir yaşam tarzıdır. Modernliğin temel parametreleri; akılcılık, farklılaşma, uzmanlaşma, bilimsel bilgi, demokrasi, bürokrasi ve ulus-devlettir. Modernlik, geleneğin normal olarak görülen fonksiyonlarına bir başkaldırıdır. 18. yüzyılda oluşan bilim, sanat ve ahlak alanlarının birbirinden ayrılması, Kant’ın öncülüğündeki modernlik projesinin temelini oluşturur (Aslan ve Yılmaz, 2001: 98).

MODERNİZM VE KAMU YÖNETİMİ

İdari anlamda, Ortaçağ’daki yaşam biçimi ve düşünüş tarzına bir tepki olarak ele alınabilecek olan modernizm kavramı ekonominin, siyasetin, felsefenin, dinin ve daha birçok olgunun eleştirilmesi ile ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda modernizm kavramı, Ortaçağ düşünüş tarzından ve kurumlarından uzaklaşarak yeni bir toplumsal yapılanmayı, ekonomik ve siyasal anlamda yeniden yapılanarak kurumsallaşmayı anlatmak için kullanılır. 1800’lü yıllardan sonra yönetim bilimi, siyaset, felsefe, hukuk gibi bilim dallarından ayrı bir başlık altında araştırılmaya başlanmıştır. Böylece yönetim bilimi; kapsamı, ilkeleri ve sınırları geleneksel kamu yönetimini şekillendirerek modern kamu yönetiminin ilk aşamasını oluşturmuştur. Max Weber’in bürokratik örgüt kuramı, Frederik Taylor’un Bilimsel Yönetimin İlkeleri isimli eseri, Woodrow Wilson’un Yönetimin İncelenmesi başlıklı makalesi, yönetimin fonksiyonlarını inceleyen Henri Fayol ve Luther Gulick’in katkıları geleneksel kamu yönetimini şekillendirmiştir. Yönetim ile siyasetin ayrı bir bilim dalı olarak incelenmesini sağlayan geleneksel yaklaşımlar, modernizmin kamu yönetimindeki yansımalarıdır (İrdem, 2018: 2-3).

Modernizmin idari anlamdaki yansıması sonucunda oluşan geleneksel kamu yönetiminin modern örgütlerine baktığımızda kurallara sıkı sıkıya bağlı olma, merkezden yönetim, bilimsellik, hiyerarşi, dikey örgütlenme ve nesnellik gibi özelliklerin ön plana çıktığını görürüz.

POSTMODERNİZM KAVRAMI

Modernizm, 20. Yüzyılın son dönemlerinden itibaren büyük bir kriz sürecine girmiş ve sırasıyla kültürel, sanatsal, bilimsel alandaki akımlar sonucunda toplumsal alana da sirayet etmiştir. Toplumsal alanın dönüşümü ile birlikte modern sonrası toplum diye anılan postmodern topluma geçilmiştir. Modern toplumun kültürel, bilimsel ve toplumsal değişimi sonrasında oluşan postmodern toplumda ekonomik ve siyasi bütünler parçalanarak bireysellik artmıştır. Ancak bu defa postmodernizm ile birlikte görünen gerçekliğin mutlak bilgi olduğu ve bu bilginin üzerine inşa edilen kültürel ve sosyal sebepler kabul görmeyince, modern toplumda yapısal uğraşlar sonucunda insan biliminin değişmez evrensel özünün bulunabileceği düşüncesi de terk edilmiştir. Postmodern toplumda, modern toplumun evrensel değişmez gerçeklerinin reddedilmesiyle birlikte insan ile onun oluşturduğu topluluk parçalanarak zaman ve mekan önemini kaybetmektedir (Tekeli, 2011:18).

Postmodernizm, geleneksel olanı göz ardı etmeden, geleneksel olanın içerisinde dönüşümler yapma yolunu benimseyip, geleneği yeni haliyle devralmaktadır. Topluma bir bütün olarak değil de tekil objelerin gözünden bakmayı seçen postmodernizm bütüncül bir bakış açısını reddeder. Bu yönüyle postmodernizme göre hiçbir şey bütünüyle yeni olarak değerlendirilemez (Ergun, 1997:4). Chales J. Fox ile Hugh T. Miller postmodernizmin, bütünün yerine parçaları, merkeziyetçiliğin yerine yerinden yönetimi, birleştirmenin yerine aşırı çoğulculuğu, daha somut ifadesiyle bir kaptı eritip yemek yapmak yerine salatayı tercih ettiğini belirtmişlerdir (Fox and Miller, 1994:45).

Lyotard'a göre postmodernizm, modernizmden bağımsız bir düşünce tarzı veya modernizmden kopuş değil, modernizm sürecinin sonraki aşamasıdır. Yani postmodernizm, "yok olan bir modernizm değil, oluşma durumundaki modernizmdir ve bu durum süregendir" (Sarı, 2019:557).

Görüldüğü üzere postmodernizm, modernizmin ortaya koyduğu değerleri sorgulayan, bütüncül karmaşıklıktan tikel belirginliğe geçişin ön planda olduğu, bütünlerin tanımından ziyade parçaların anlaşılmasına çalışıldığı dönem olarak görülebilir.

POSTMODERNİZM VE KAMU YÖNETİMİ

Postmodernizm, modernliğin en temel unsurları olarak ifade edilen "akılcılığın, rasyonel kapitalist değerlerin, bürokrasinin, uzmanlaşmanın, merkeziyetçiliğin, hiyerarşinin, kimlik belirlemelerinin ve dolayısıyla modern devlet yapısının" aksine dayanır. Bu bağlamda postmodern anlamda devlet "devleti arka plana itip bireyi öne çıkararak belirsizliği, parçalılığı, kültürel çoğulculuğu" istemektedir (Frederickson vd., 2012:142).

Postmodernizmin; "benzerliklerden çok farklılıkları, evrensellikler yerine aşırı çoğulculuğu, bütüncül yaklaşımlar yerine bölünmeyi, nedensel kuram yerine önceden tahmin edilemez analizleri" savunması, toplumdaki diğer bilim dallarının yanında kamu yönetimi alanında da bir değişim istemini, dönüşümü ve bakış açısında bir değişikliği oluşturmuştur. Bu anlamda postmodernizm ile birlikte kamu yönetiminde "merkeziyetçilikten uzaklaşan, yerelliği, yerinden yönetimi, yatay örgütlenmeyi ve esnek uzmanlaşmayı ön plana çıkaran görev örgütlenmeler, genel birimler yerine ayrık yapılar, geçici ya da kendiliğinden oluşan (ad hoc) yapılanmalar" oluşmuştur (Doğan, 2017:31).

MODERNİZMDEN POSTMODERNİZME KAMU YÖNETİMİNİN EVRİMİ

Postmodernizmin, diğer değişkenlerden bağımsız bir oluş, modernizmden bir kopuş olduğunu söyleyenlerin yanında, modernizmin içerisindeki eleştirilerden doğduğunu söyleyenler de

vardır. Mesela Jürgen Habermas, postmodernizmi savunanların tersine, modernliğin kendi kendini tamamlayan olduğunu ve postmodernizmin içinde var olan unsurların zaten modernizmin de içinde olduğunu savunur (Kızılcılık, 1994:88). Bu doğrultuda, 18. Yüzyılın ortalarından itibaren kendini gösteren ve İkinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden modernizm akımı, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan postmodernizme göre çok daha uzun bir zamanı etkisi altına almıştır.

Siyasal olarak merkezi kuvvetli ve büyük bir parti şeklinde örgütlenmeyi savunan modernizme karşı postmodernizm, etkileşim halinde birbirine karşı çıkan düşüncelerin birlikteliğiyle oluşan bir akımdır. Modernizmin savunduğu istikrar, düzen, hiyerarşi kavramlarını reddeden postmodernizm, geçmişin sadece bir metin ve geleceğinde belirsiz olduğu düşüncesinden yola çıkarak popüler kültür kavramını daha çok önemsemiştir. Yerel olanın daha çok önemsenmesi, sivil topluma güç kazandırılması, sivil itaatsizliğin gerektiğinde savunulması ve değişik kimlik isteklerinin ciddiye alınmasını desteklemiştir (Demirel, 2014:173).

Tablo 1. Modern Kamu Yönetimi ve Postmodern Kamu Yönetiminin Karşılaştırılması

KAMU YÖNETİMİ	MODERN KAMU YÖN. YAKLAŞIMI	POSTMODERN KAMU YÖN. YAKLAŞIMI
Kurumlar / Yapılar	Katı Bürokratik Yapı, Hiyerarşi ve Güçlü Merkeziyetçilik	Dar Merkez, Geniş-Yatay Çevre, Yerelleşme
İşleyiş / Sistemler	Merkezi Kontrol, Kontrole Dayalı Hedefler, Ayrıntılı Denetim, Kontrol Merkezi	Desantralize Kontrol, Performans Hedefleri, Fiyatlandırma Merkezleri ve İç Pazarlar, Performans Denetimi, Karşılıklı Gözlem
Kadrolama	Sabit-Sürekli ve Geniş Personel Kadrosu, Merkezileşmiş Pazarlık, Tepedeki Kişileri Eğitim	Az Sayıda Uzman Personel Esneklik, Geniş Çevre, Yerelleşmiş Pazarlık, Herkesi Eğitim
Yönetim Anlayışı	Otoriter ve Merkezi, Yasal ve Finansal Güvenilirlik, Profesyonellik, Hizmet Dağılımında Nicelik, Yönetimde Erkeklere öncelik, Personle Sürekli Direktiflerde Bulunma	Esnek Yönetim/Katılımcı, Fayda-Maliyet Analizi Müşteri/Hemşeri Talepleri, Hizmet Dağılımında Nitelik, İnsani merkezlik, Personle Vizyon Verme

Kaynak: İzci ve Akkuş, 2017: 318

Bir tarafı siyaset ve diğer tarafı siyasetle uğraşanların yönlendirdiği idare olarak teknik bir aygıt tanımlanabilecek modern kamu yönetimi, 1887 yılında Woodrow Wilson'un yazdığı "Yönetimin İncelenmesi" isimli makaleyle anlatılmıştır. Woodrow Wilson tarafından bu makalede betimlenen örgüt, Weber tarafından ideal tip bürokrasi diye tanımlanmıştır. Modern kamu yönetimi olarak anlatılabilecek olan model; merkeziyetçi, katı hiyerarşiye ve biçimselliğe, ayrıntılı kurallara dayanan özellikler taşımaktadır. Modern devlet; asayiş, güvenlik gibi kamusal malların üretiminin bizzat devlet eliyle doğrudan üretilmesini ve

idarenin siyasetten ayrıştırılmasını hâkim bir görüş kabul eden bir yapıdır (Eryılmaz, 2013:44-47).

Modernizm yönetim biçiminin, üretim biçiminin, tüketimin, yaşam tarzının ve daha birçok unsurun tek düze halinde tasarlanması fordizm denilen bütüncül üretim ve tüketime dayalı seri bir üretim tarzını oluşturur. Postmodernizm ise; insanların ihtiyaçlarını önemseyen, emek gücünün azaldığı, uzmanlaşmaya dayalı, esnek bir üretim tarzı olan postfordizmin argümanlarına dayanmaktadır (Bıçkılı, 2001:2).

Toplumun hemen her alanını etkileyen ve bütünden parçaya doğru yolculuk olarak algılanabilecek olan modernizmden postmodernizme evinim, kamu yönetimi alanında çok büyük değişiklikler yaratmıştır. Postmodernizmin gelişimi paralelinde Türkiye'de de yönetim, e-devlet, yeni hukuk düzeni, özelleştirme uygulamaları gibi gelişmeler yaşanmıştır. Yönetişim, “Kamu ve devlet personeli ile politikacılarının devlet fonksiyonunun halkla birlikte halk adına yürütülmesindeki davranışlarını gösteren kurallar standartlar ve normlar kümesi”dir. “Müzakere ve oydaşma akılcı değil deneyimsel, sezgisel, duygusal birliktelik temelinde yürütülebilir”. Yönetişim kavramının Avrupa Birliği'ne uyum sürecinde Türkiye'de uygulamaya geçirilmesi çalışmaları sonucunda devlet büyüklerinin hesap verme gerekliliği anayasal bir kural haline getirilmiştir. Özel sektörün hesap verme sorumluluğu geliştirilmiş, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ve daha değişik kanunlarla hesap verilebilirlik düzeyi yükseltilmiş ve şeffaflık sağlanmıştır (Ökten, 2012:230-232).

Aynı süreçte şeffaflığı ve hesap verebilirliği artırmak amacıyla postmodern kamu yönetiminin katılımcı ve esnek yönetim, insan merkezilik, müşteri-hemşeri talepleri ilkeleri doğrultusunda e-devlet uygulamasına başlanarak kamu hizmetlerinin elektronik olarak sunulması sağlanmıştır. Bu uygulamayla birlikte dijital işlemlerin kontrolünün kolay hale gelmesi, devletin kamusal hizmetlerinin daha şeffaf olması, siyaset üretme süreçlerine vatandaşın katılımının sağlanması, çalışan sayısı ve materyal maliyetlerinden tasarruf yapılabilmesi gibi faydalar sağlanmıştır. Modernizmin postmodernizme evinimi olarak değerlendirilebilecek bu süreç ile daha vatandaş odaklı, daha parçaya yönelik, daha katılımcı bir gelişim sağlamıştır.

Postmodern kamu yönetiminin kırtasiyeci ve yavaş ilerleyen bir sistem olarak gördüğü bürokrasi postmodern düşünce tarzına uygun olmadığından kabul görmemiştir. Bunun nedenle bürokrasinin ortadan kaldırılmasını isteyen postmodern düşünce tarzı için en iyi yöntem sivil toplum örgütleri ve özelleştirme yöntemidir. Bu doğrultuda postmodern dönemde özelleştirme hareketleri başlamış ve 20. yüzyılın sonlarına doğru hızlanmış ve bürokratik yapılardan daha esnek bir oluşuma sahip post-bürokratik yapılara geçiş olmuştur (Ökten, 2012:230-238).

Yeni kamu anlayışı sonrasında postmodern düşünce tarzı, bürokratik örgüt yapılarının katı hiyerarşik durumunun insanlar üzerinde büyük bir baskı kurmasını ve insanın özgürleşmesi önünde büyük bir engel oluşturmasını insancıl perspektiften sert bir şekilde eleştirmiştir. Diğer taraftan bireyin bürokratik kurumlar içerisinde sınırlandırılması fonksiyonel sınırlılıkları da doğurarak insanların yaratıcılık kabiliyetleri törpülenmiş olur. Oysa postbürokrasinin ağsal yapısı ast-üst farklılıklarını bitirerek esnekliği ve böylece canlılığı temin eder. Bu şekilde örgütte güven tesis edilir ve bürokratik örgütlerde görülen sorunların oluşması büyük oranda engellenir. Böylece insanlar için tanımlanmış olan rollerin oluşturduğu sistemin yerine, bağlılık duygusunun yüksek olduğu, örgüt değerlerinin paylaşıldığı organik komüniteryan bir örgütsel yapı oluşturulabilir (Özcan ve Ağca, 2010:14).

SONUÇ

Modern ifadesi, kavram olarak içinde yaşadığımız zamanı anlatmak için kullanılmaktadır. Bu sebeple, örgütsel anlamda ifade şekilleri olan klasik-neoklasik ve modern-postmodern sınıflandırmalarındaki modern ifadesi bu bağlamda kullanılmaktadır. Örgütsel manada modern örgüt kavramı, modernizmin sürecinin yönetsel anlamdaki gelişim çizgisinin bir noktası olarak değerlendirilmektedir.

Modernizm, birbirinden ayrı düşünülemeyen, akıl ve birey kavramları üzerine inşa edilmiştir. Modernizm, feodal toplumdaki insanı ve onun aklını önemseyen, geleneksel olanı terk eden bir toplum düzeni kurmuştur. Modernizm, bilginin insanların değerleriyle, görüşleriyle, kanaatleriyle değişmeyeceğini, bilginin evrensel bir gerçekliğinin olduğunu savunur.

Geleneksel kamu yönetimi, aslında modern düşünce tarzının yönetsel açıdan anlatılış biçimidir ve dolayısıyla da modernizmi bürokratik örgütler temsil etmektedir. Modern örgütler bürokrasinin bir yansımasıdır ve bürokratik örgütlerle temsil edilmektedir. Bu bağlamda bürokratik örgütler, modernizm ilkelerinin vücut bulmuş şeklidir.

Postmodernizm bilginin ve gerçekliğin, modernizm gibi olgucu bir bakış açısıyla var olan şekilde ele alınmasına karşıdır. Postmodernizm, bilginin ve gerçekliğin oluşturulan bir süreç olduğunu kabul eder. Postmodernizm, belli bir zamana kadar modernist görüşün yarattığı değerleri yerinden oynatırken, bu değerleri daha fazla geliştirecek, evrensel boyutta ve toplumsal yaşamın bütün boyutlarında kendini gösterecek temel değerler ortaya koymaktadır. Postmodern yönetim tarzının yönetsel açıdan değerlendirilmesi, bürokrasinin, bürokratik yönetim şekillerinin ve dolayısıyla da modernist yönetim düşüncesinin temelden sarsılması demektir. Modernist yönetimdeki yönetsel ilkelerin belirgin ve evrensel yapısı postmodern düşünce tarzıyla birlikte işlevselliğe, parçalara, yerel olana evrilmiştir.

Sonuç olarak, modernizmin yönetsel alandaki yansıması geleneksel kamu yönetimi, postmodernizmin yönetsel alandaki yansıması ise postmodern kamu yönetimidir, diyebiliriz. Geleneksel kamu yönetimi, merkeziyetçi ve katı hiyerarşik yapıya sahip bürokratik örgütler, postmodern kamu yönetimi ise esnek ve güven esasına dayalı postbürokratik örgütler tarafından temsil edilmektedirler.

Postmodern düşünce tarzının yönetsel alanda yarattığı etkiler tüm dünyada ve dolayısıyla da Türkiye’de bir çok değişime neden olmuştur. Bu değişimle, modernizmin katı hiyerarşik, güçlü merkeziyetçi yapıya sahip örgütleri yerini; esnek, parçayı daha çok önemseyen müşteri/vatandaş odaklı örgütlere bırakmıştır. Dünyada yönetsel anlamda yaşanan bu değişimlerle birlikte Türkiye’de de yönetim ilkelerinin hayata geçirilmesi, e-devlet uygulaması, özelleştirme uygulamaları, parçayı bütüne karşı korumaya yönelik hukuki düzenlemeler, postmodern kamu yönetiminin hayata geçmeye başladığının göstergeleridir.

KAYNAKÇA

Aslan Seyfettin ve Yılmaz Abdullah (2001) “Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, S: 95-108.

Bıçkı Doğan (2001) “Modernizm Ve Postmodernizm”, İş-Güç: Endüstri Ve İnsan Kaynakları Dergisi, Cilt:3, Sayı:1, [Http://Www.İşguc.Org/Arc-View](http://Www.İşguc.Org/Arc-View), Erişim Tarihi: 01.03.2020.

Demirel, Demokaan (2014) “Modernizmden Postmodernizme Kamu Yönetimi”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:24, Sayı:2, S.169-178.

- Doğan, Kadir Caner** (2017) “Postmodern Kamu Yönetiminin Kuramsal Temelleri Çerçevesinde Yönetişim Yaklaşımı: Literatür Taraması”, Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:10 Sayı:1, S: 27-45.
- Eryılmaz, Bilal** (2013) Kamu Yönetimi, Genişletilmiş Ve Güncelleştirilmiş 5. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.
- Ergun, Turgay** (1997) “Postmodernizm Ve Kamu Yönetimi”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:30, Sayı:4, S: 3-15.
- Fox, Charles J. And Miller, Hugh T.** (1994) Postmodern Public Administration: Toward Discourse, Sage Publications, Michigan University.
- Frederickson, H. George., Smith, Kevin, B., Larimer, Christopher, W. And Lıcarı, Michael, J.** (2012) The Public Administration Theory Primer, Westview Press, Second Edition, Philadelphia.
- Habermas, Jurgen** (2010) “Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje”, Çev. Güleğül Naliş, Dumrul Sabuncuoğlu, Deniz Erksan, Dipnot Dergisi, Sayı: 1, S: 29-41.
- İrdem, İbrahim** (2018) “Postmodern Yönetim Anlayışının Türk Kamu Yönetimi Üzerinde Uygulanabilirliği”,<https://Docplayer.Biz.Tr/116254019-Postmodern-Yonetim-Anlayisinin-Turk-Kamu-Yonetimi-Uzerinde-Uygulanabilirligi.Html>. Erişim Tarihi: 02.03.2020.
- İzci Alevok Naciye ve Akkuş Baran** (2017) “Modernizm, Postmodernizm Ve Türkiye’de Kamu Yönetiminde Uygulamaları”, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:6, S: 309-324.
- Kızılçelik Sezgin** (1994) “Postmodernizm: ‘Modernlik Projesine’ Bir Başkaldırı”, Türkiye Günlüğü, Sayı:30, S: 86-96.
- Ökten Serkan** (2012) Türkiye’de Postmodern Kamu Yönetimi Uygulamaları. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, Sayı:5, S: 228-243.
- Özcan Kerim ve Ağca Veysel** (2010) “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışında Postmodernizmin İzleri”, Amme İdaresi Dergisi, Cilt:43, Sayı:3, S:1-32.
- Sarı Betül** (2019) “Modernizmden Postmodernizme Tüketimin Evrimi Ve Ekonomi Politliğini Anlamak”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:18, Sayı:70, S:554-568.
- Şimşek Mehmet Emin** (2014) “Moderniteden Postmoderniteye Uzanan Bir Köprü: Zygmunt Bauman”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Erzurum.
- Tekeli İlhan** (2011) “Modernizm, Modernite Ve Türkiye’nin Kent Planlama Tarihi”, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Turan Erol ve Aydılek Emre** (2017) “Modernite Ve Postmodernite Ekseninde Kamusal Yaşamın Dönüşümü”, 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Dergisi, Cilt:6, Sayı:17, S:279-290.
- Yıldırım Murat** (2009) “Modernizm, Postmodernizm Ve Kamu Yönetimi”, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, S:380-397.

ÇEREKLERDEKİ GÜZELLİK “TOKAT ELMALISI”
“TOKAT ELMALISI” BEAUTY ON HANGERS

Nermin SARAL

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon Meslek Yüksekokulu

ÖZET

Anadolu’da 600 yıllık bir geçmişe sahip olan yazmacılık; kalıp baskı yöntemi ile yapılan el sanatıdır. Yazmacılık denince akla ilk Tokat gelmekle beraber, Kastamonu, Zonguldak, Gaziantep ve Diyarbakır yörelerinde bilinip uygulanmaktadır. Ancak bunlar arasında Tokat’ın yeri farklıdır. Doğal bir görünüme sahip olan Tokat yazmalarında hem renkleri hem de desenleri itibariyle tabiatın esintileri bulunmaktadır. Genellikle elma, üzüm, kiraz, asma yaprağı motiflerinin kullanılması Türkiye’nin önemli ovalarına sahip Tokat’ta meyve çeşidinin bol ve tercih edilir olmasından kaynaklanmaktadır. Elma motifi Türk yazmacılık sanatında yer verilen en güzel motiflerdendir. Tokat yöresi elvan yazmaları arasında Tokat’a özgü yazma desenleri içinde en çok bilinen ikisi “Tokat Elmalısı” ve “Tokat Yarım Elmalısı”dır. Türk mitolojisinde kutsal sayılan elma; meyvesi yendiğinde, kişiye ölümsüzlük kazandıran ağaçlardan biridir. Türk kültüründe ise, ölümsüzlük, erkek çocuk, murat, soyun devamlılığı, güzellik, bekaret, verimlilik, ebedilik, gençlik, kuvvet, sağlık, sevgi, yaşam, bağlılık, barış, iyi niyet ve hatta inancı sembolize eder. Osmanlı saray kumaşlarında ve Anadolu işlemlerinde, halı ve kilim dokumalarda, el örgülerinde, yöresel giysilerinde, yazmalarda, elma ağacı, elma meyvesi, çiçekli elma dalı şeklinde tasvir edilmiştir. Bu çalışmada, kültürel değerlerin önemine ve sürdürülebilirliğine vurgu yapılarak, halk kültüründe, mitolojide, sanatın çeşitli alanlarında süsleme ögesi olarak kullanılan elmanın, Tokat Elmalısı olma yolundaki hikayesi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Yazmacılık, Yazmalar, Tokat Elmalısı, Tokat Yarım Elmalısı

ABSTRACT

Yazmacılık with a 600-year history in Anatolia; It is a hand made art with mold printing method. Although Tokat is the first thing that comes to mind, it is known and applied in Kastamonu, Zonguldak, Gaziantep and Diyarbakır regions. However, the location of Tokat is different among them. Tokat Yazmas, which have a natural appearance, have nature inspirations in terms of both colors and patterns. Generally, apple, grape, cherry, use of vine leaf motif with plenty of fruit varieties in Tokat Turkey's major plains and stems from the fact preferable. Apple motif is one of the most beautiful motifs in Turkish mold printing art. The most well-known of the Tokat-specific mold print patterns among the Tokat region elvan yazmas are “Tokat Elmalısı” and “Tokat Yarım Elmalısı”. Apples considered sacred in Turkish mythology; When the fruit is eaten, it is one of the trees that gives the person immortality. In Turkish culture, it symbolizes immortality, boy, murat, continuity of lineage, beauty, virginity, efficiency, eternity, youth, strength, health, love, life, devotion, peace, goodwill and even faith. It was depicted as apple tree, apple fruit, flowering apple branch in Ottoman palace fabrics and Anatolian embroidery, carpet and rug weaving, hand knitting, local clothes, yazmas. In this research, the story of apple, which is used as an ornamental element in folk culture, mythology and in various fields of art, is emphasized by emphasizing the importance and sustainability of cultural values.

Keywords: Tokat, Block Printing, Yazmas, Tokat Elmalısı, Tokat Yarım Elmalısı

1.GİRİŞ

Ülkemizde “Yazmacılık” olarak bilinen ahşap kalıpla baskı sanatının, yazılı kaynaklar ve arkeolojik çalışmalara bakıldığında, kesin bilgi olmamakla birlikte, Orta Asya ve Güneydoğu Asya kökenli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Çinliler, Hintliler, İranlılar, Mısırlılar, Kuzey Afrikalılar ve Latin Amerika’da İnkalar tarafından uygulandığı da yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur[1].

1964 yılında yapılan arkeolojik kazılarda bulunan mühürlerin Anadolu’da kurulmuş olan devletlerden Hititlere’e ait olduğu, M.Ö.7000 yıllarında kalıp baskı yaptıkları, kullandıkları, üzerlerinde geometrik ve bitkisel desenlerin olduğu ifade edilmektedir[2]. Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tokat Müzesi’nde Hitit ve Firig dönemine ait mühürler bulunmaktadır[3]. Oğuz Türkleri’nin gelişiyle birlikte, Türk sanatlarının merkezi olmaya başlayan Anadolu’da Selçuklular ve Osmanlılar döneminde Yazmacılık sanatı oldukça ilerlemiştir[4]. Özellikle 17.yy. da Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu sanat saray sanatları arasına girmiştir. 18.yy.a gelindiğinde ise saray halkının baskılı kumaşlardan kıyafetler giydiği görülmektedir[5].

Endüstrinin gelişmesi ile birlikte el ile yapılan bu sanat yerini seri üretime bırakmış, böylece el baskısı yapılan birçok atölye kapanmak zorunda kalmıştır. Yazmacılık Sanatı Anadolu’da Tokat, Bartın, Kastamonu, Trabzon, Elazığ, Malatya, Mardin, Bursa ve İzmir’de yapılmış, ancak Tokat en büyük üretim merkezi olurken, İstanbul da en güzel örnekleri vermiştir[1].

Yazmacılık sanatı, sembolik anlamlar taşıyan motifler yardımıyla geleneksel kültürü geleceğe taşımaktadır. “Yazma” Anadolu giyim kuşam kültüründe önemli bir süsleme ve örtünme unsurudur. Yazmacılık, pamuklu ve ipek kumaş üzerine “kalem işi”, “kalıp-kalem” ya da “kalıp” ile yapılan desenleme sanatı olarak tanımlanmaktadır. Desenleme yapılan kumaşa “yazma”, desenleme yapan sanatçıya da “yazmacı” denmektedir[6]. Süsleme, tek renkli ve çok renkli olarak ikiye ayrılan yazmalarda, ahşap kalıpların boyaya batırılarak kumaşa basılması ya da boyanın kumaşa fırça yardımıyla sürülmesi tekniğiyle yapılmaktadır. Kumaşı desenlemede üç farklı teknik kullanılmaktadır. Bunlar:

- Kalem işi Tekniği
- Kalem işi- Kalıp Tekniği
- Kalıp Tekniğidir.

Yazmacılıkta kullanılan ahşap kalıplar genellikle ıhlamur, çam, gürgen ve ahlat ağaçlarından yapılmakla birlikte, en çok tercih edilen ıhlamur ve gürgendir. Geçmişte ipek üzerine basılmak suretiyle yapılan Yazmacılık Sanatı, günümüzde uygulama sırasında boyayı çabuk emdiği ve boyanın akmasını önlediği için daha çok pamuklu kumaş üzerine uygulanmaktadır. Bir yazmada en fazla kullanılan renk sayısı dördür. Yazmacılıkta, cehri, soğan kabuğu, ceviz yaprağı gibi bitkilerden elde edilen doğal boyalar kullanıldığı gibi, yapay boyalar da kullanılmaktadır.

Geleneksel baskı teknikleri ve desenlerinin yanı sıra, günümüzde teknoloji ve üretim yöntemlerinin gelişmesiyle yeni desenler ve renkler kullanılmaya başlanmıştır[7].

2.TOKAT YAZMACILIĞI

Her toplumun kendine ait kültür birikimi, gelenek ve görenekleri, dili, karakteri olduğu gibi, zanaatları da vardır. Kültürel birikimin renk, biçim ve çeşitli tekniklerle en içten ve en güzel yansımaları zanaatlar, bir kişiye ait olmadığından anonim sayılmakta, kültürümüzün en canlı belgeleri arasında yerini almaktadır.

Tokat ili, Etiler zamanından bu yana birçok tarihi devire sahne olmuş, doğu-batı ve güney-kuzey arasında ulaşımı sağlayan önemli yolların kavşağı olmuştur. Keçecilik, kazzaz ve ipekçilik, mumculuk, boyacılık, sabunculuk, bezcilik ve taşçılık gibi zanaatlar toplum ihtiyaçlarını karşılayamadığı için günümüzde kaybolmuştur. Ancak Yazmacılık, bakırcılık, kalaycılık, dokumacılık, semercilik, çarıkçılık yemenicilik, dericilik, küpçülük, süpürgecilik, demircilik, tenekecilik, iğne oyacılığı, müzik aletleri yapımıcılığı, oymacılık, yayıkçılık, kuyumculuk ve folklorik elbise işlemeciliği gibi el sanatları günümüzde yapılmaya devam etmekte ve yaşatılmaktadır[8].

600 yıllık bir geçmişe sahip Tokat yazmacılığında Evliya Çelebi “Beyaz pembe bezi Diyar-ı Lahor’da yapılmaz. Güya altın gibi mücelladır. Kalemkar basma yüzü, münakkaş perdeleri gayet memduh olur.” diye övgüyle bahseder. Yıllarca kadınlarımızın başörtüsü olarak kullanılan, çit, çevre, çember adlarıyla tanıdığımız yazma Türk el sanatları içinde önemli bir yere sahiptir. Yazma, manilere ve türkülere de ilham olmuştur. Bir Almus türküsünde yazma, sarı rengi ile dikkat çekmektedir.

Başındaki yazmayı sarıya mı boyadın?
Neden sararıp soldun sevdaya mı uğradın?
Başındaki yazmanın çiçekleri solmaz mı?
Kız açsana yüzünü biraz görsem olmaz mı?

Desen ve kompozisyon yönünden doğal bir görünümde olan Tokat yazmalarında doğadaki motifler özelliklerinden hiçbir şey kaybetmeden, stilize edilerek tahta kalıplar üzerine aktarılmaktadır. Tokat’ta “Kara kalem” ve “Elvan” olarak iki tip yazma baskısı yapılmaktadır. Baskılarda kullanılan ahşap kalıplar genellikle, yumuşak olması nedeniyle ıhlamur ağacından oyulmaktadır. Doğadan alınan bitkisel motifler, çiçek ve meyve motifleri, tüm özellikleri ile birlikte Tokat’ın karakteristiğine uygun olarak, yazmalara yansıtılmış, kalıp ustaları tarafından başarılı bir şekilde kumaş üzerine aktarılmıştır. Tokat’ın meyve çeşidinin zenginliği, yazma desenlerine konu olmuş, elması, üzümü, kirazı ve çiçekleri motifler halinde yazmalara ilham olmuştur.

Fotoğraf 1- Enine kesilmiş Ihlamur Ağaçlar

Fotoğraf 2- Kalıp Oyma Aletleri, Desen ve Kalıp

(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Fotoğraf 3- Enine kesilmiş Ihlamur Ağaçları
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Fotoğraf 4- Kalıp Oyma Aletleri, Desen
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Kalıp ustalarınca desenler bir nakış gibi ahşap kalıplara aktarılmaktadır. El becerisi isteyen kalıp oymacılığı sabır da istemektedir. En uygun kalıplar sulak yerde yetişen ıhlamur ağacından oyulur.

Fotoğraf 5-Kalıp Oyan Usta [9]

Fotoğraf 6- Yazma Baskı Kalıpları
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Yazmacılığın Anadolu'daki merkezi olan Tokat'ta üretilen yazmalar çok renkliliğiyle dikkat çekmektedir. Sağlam bir renk armonisine sahip olan Tokat yazmalarında Tokat'a özgü desenlerin yanında, farklı yörelere ait motifler de çalışılmaktadır. Asma Yaprağı, Tokat İçi

Dolusu, Tokat Beşlisi, Tokat Üzümlüsü, Tokat Elmalısı, Tokat Yarım Elmalısı, Tokat Kirazlısı, Tokat İçi Boş (Kayseri kenar), Purket (plaka), Kaşık Sapı, Kaynana Yumruğu, Kestaneli, Saatli, Trabzon Kenar Tokat'ta kullanılan yazma desenleridir[10].

Fotoğraf 7- Saatli

Fotoğraf 8-Sinekli Hamamiye

Fotoğraf 9- Şam Hamamiye

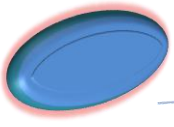
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi-Tokat Olgunlaşma Enstitüsü)

Geçmişte yalnızca Tokat iline has olan Yazmacılık sanatının geliri Valide Sultan'a ait olduğu için, başka yerde yasaklanmış, böylece gelirin akışı yönlendirilmek istenmiştir. Vergi ödemek istemeyen bazı ustalar 1817'de Zile ve Niksar'a giderek mesleklerini orada devam ettirmişler; ancak, 1821 yılında bu ustaların açtıkları iş yerleri kapatılarak, Tokat'a dönmeleri sağlanmıştır.

En güzel örneklerini 16. ve 17. yy.da veren Tokat yazmacılığı, boyacılık, iplikçilik, bezcilik gibi yan kolları da geliştiren Anadolu için önemli bir sanat olmuştur. 40 yıl öncesine kadar beş büyük handa sürdürülen Tokat yazmacılığı (Horozlu Hanı, Hacı Musaoğlu Hanı, Askerler Hanı, Beypazarı Hanı ve Gazioğlu Hanı), bugün, Tokat Sanayi Sitesi'nin yanındaki Yazmacılar Sitesi'nde üretimine devam etmekteydi[11].

Fotoğraf 10-Yazmacılar Hanı
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Ancak, Ocak 2020’de çıkan büyük yangında, han tamamen yanarak büyük maddi kayıplara neden olmuştur[12].

Fotoğraf 11-Yazmacılar Hanı, Çerekerde Yazmalar
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Fotoğraf 12-Yazmacılar Hanı, Çerekerde Yazmalar
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Tokat yazma desenlerine bakıldığında, Tokat'a ait iki özgün desen göze çarpmaktadır. Bunlar “Tokat İçi Dolusu” ve “Tokat Elmalısı” desenleridir. Bu desenlerin dışında “Çengelköy” deseni, İstanbul menşeli olmasına rağmen Tokat'ta da kullanılmaktadır.

Fotoğraf 13-Tokat İçi Dolusu

(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi-Tokat Olgunlaşma Enstitüsü)

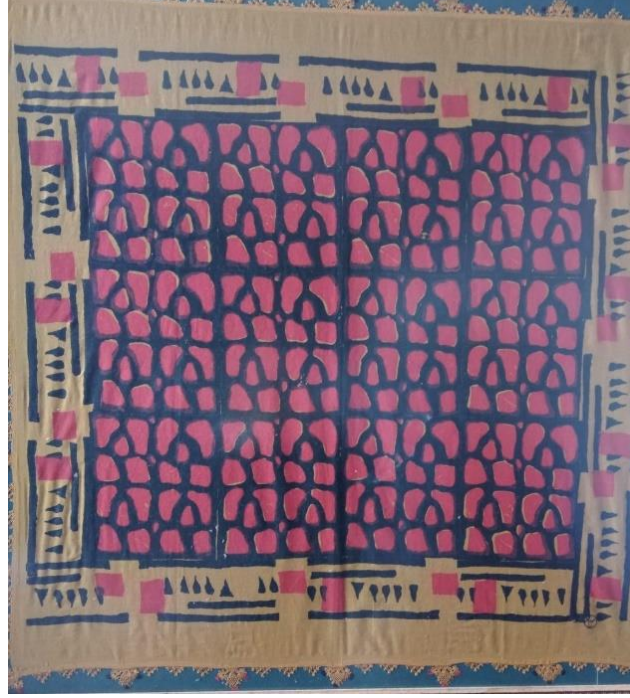
Fotoğraf 14- Çengelköy

Yazmacılık zor, fakat zevkli bir iştir. Tokat'ta her çeşit yazma baskısı yapılmaktadır. Ancak, Tokat yazmalarının en önemli özelliği “Elvan baskı” olmasıdır. Renkleri ve desenleri eşsiz güzelliktedir. Tokat içi dolusu ve Tokat elmalısı desenleri Tokat alı ya da Tokat kırmızısı denilen al bir zemin veya bu rengin koyulaştırılmış hali kırmızı-mor bir zemin üzerine basılır. Tokat içi dolusu deseninin bozularak değiştirilmiş bir şekli “Tokat üzümlüsü” dür. Buna “Tokat morlusu” da denmektedir. Bu desende çiçek motifi üzüm salkımı şeklindedir.

Fotoğraf 15- Tokat Elmalısı

(Atif ARPACIOĞLU Fotoğraf arşivi)

Fotoğraf 16- Tokat Yarım Elmalısı
(Atif ARPACIOĞLU Fotoğraf Arşivi)

Tokat elmalısı, siyah zemine kırmızı veya kırmızı-mor olarak basılan elma motifleridir. Bu desen daha çok Zile çevresinde kullanılmaktadır. Bu desenin bozularak değiştirilmiş şekli “Tokat yarım elmalısı” olarak bilinmektedir. Renkler aynı olmakla birlikte, elma motifleri küçük ve bozuk şekiller halindedir.

“Çengelköy” deseni Tokat’a ait değildir, fakat kullanılmaktadır. Bu desen siyah zemin üzerine ve zemini tamamen dolduracak şekilde, sarı, yeşil, kırmızı renklerle basılır. Bu desen Tozanlı köylerinde kullanılmaktadır. Tokat yazmalarında zemindeki kırmızı rengi veren Alizarin Red boyadır. Bitki kökünden elde edilen bu boya modern teknoloji kullanılarak Almanya’da üretilmektedir. Bugün talep edilmediği için üretimi yapılmamaktadır.

Fotoğraf 17-18- Serigrafî İçin Hazırlanmış Çerçeveseler
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte ahşap baskı tekniği yerini seri üretime uygun çalışma şekli olan serigrafiye bırakmaktadır. Bu da Tokat'ın özgün yazmalarının renk ve teknik özelliklerini kaybetmesine neden olmaktadır. Bugün ahşap baskı yazmacılığı yaşam savaşı vermektedir[8].

2.1.TOKAT ELMALISI

Elma deseni Türk yazmacılık sanatında yer verilen en güzel desenlerdendir. Tokat yazmalarında renkler, genellikle desenlere göre belirlenmektedir. Tokat'a ait olan "Tokat Elmalısı" da desene göre zemini boyanan yazmalardandır. "Tokat Elmalısı", desenleri Tokat alı ya da Tokat kırmızısı olarak bilinen zemine veya biraz daha koyusu olan bir zemine basılır. Tokat Elmalısı siyah zemine basılacaksa elma desenleri kırmızı olarak basılır[13].

Fotoğraf 19- Atıf ARPACIOĞLU Tokat Elmalısı Yazma Baskı Yaparken [14]

Tokat kültüründe "Tokat Elmalısı" ve "Tokat Yarım Elmalısı"nın hikayesi çok anlamlıdır. Geleneklere göre kına gecesi öncesi kapı kapı gezilerek elmalı yazma dağıtılır. Bu gelenek ile bir anlamda evlenecek kızın davetiyesi dağıtılmış olur.

Fotoğraf 20-Tokat Elmalısı [15]

Fotoğraf 21- Tokat Yarımlı Elmalı-Alın Bezi [16]

Evlenecek kız öksüz veya yetim ise yarımlı elmalı, değilse elmalı yazma dağıtılır. Yardımlaşma kültürünün hala devam ettiği Tokat ilinde “Tokat Elmalı” ve “Tokat Yarımlı Elmalı” ile her geçen gün değerlerini yitiren nesillere bir anlamda mesaj verilmektedir. Öksüz veya yetim olan bir genç kızın kına gecesi bu gelenekle inceliklere bürünerek, anlam kazanmaktadır.

Duyguların dili olarak karşımıza çıkan yazma motifleri, sevinci, hüznü, cesareti, dolayısıyla tüm hayati duyguları anlatmaktadır. “Yarımlı elma gönül alma” deyimini de buradan geldiği düşünülmektedir. Böylece genç kız rencide edilmeden, sessiz ama bir o kadar da renkli yazmayla evliliğe ilk adımlarını atar. Kına gecesinde genç kızın başındaki yarımlı elmalı yazma, kayınvalidesi tarafından kaldırılarak yerine elmalı yazma örtülür. Bunun anlamı ise “sen artık öksüz ya da yetim değilsin. Sen artık benim evladımsın” demektir.

Yarımlı elmalı yazma, renkli bir kumaşa siyah zemin hazırlanarak yapılmaktadır. İç ve dış olarak iki kalıpla oluşturulan desen, elmanın deforme olmuş haline benzemektedir. “Tokat Elmalı” ve “Tokat Yarımlı Elmalı” bütün alanı kaplayacak şekilde tekrar eden desenlerden oluşmaktadır. Tokat elmalı daha çok Sivas’ta, Zile’nin aşiret köylerinden Almus ve Reşadiye’de kullanılmaktadır. Elma deseninin biçimsel olarak tam yuvarlak olanı “Aynalı” ya da “Kömüş Gözü” olarak adlandırılmaktadır [17].

3.SONUÇ

Milli kültür varlıklarımızdan biri olan Yazmacılık sanatı, sosyal ve kültürel değişimler yanında teknik gelişmeler nedeniyle de olumsuz yönde etkilenmektedir. Hızlı üretimin hakim olduğu günümüz koşullarında, kültürümüzü yansıtan el emeği ürünler, eski ve özgün örnekler yaşam savaşı vermektedir.

Geçmişten bugüne, çeşitli alanlarda kullanılan ahşap baskı, yazma sanatçılarınca duygu, düşünce ve bilgi birikimlerini yazmalara aktardıkları bir sanattır. Yazmacılık bir halk sanatı olarak doğmuş, örtünme amaçlı kullanılmış, medeniyetlerin gelişmesiyle estetik ve görsellik ile sanatsal bir nitelik kazanmıştır.

Yazmalar, kültürümüz içinde özel bir yere sahiptir. Modern yaşamın çizgisine ayak uyduran yazmalar, gelinlik kızların çeyizlerinde, köyde kadınların başında, çağdaş kadının kıyafetinde aksesuar olarak kullanılmaktadır. Anadolu’da başörtüsü olan yazmayı, geçmişte erkekler feslerinin altına bağlamaktaydı. Ahşap baskı sanatı ile yastık, yorgan yüzü, seccade, bohça,

sofra örtüsü, yemeni, peşkir, mendil gibi eşyalar yapılmaktaydı. Bugün ise, elbise, etek, bluz, fular, sabahlık, gecelik, şalvar, tulum, yelek, ceket gibi özellikle kadınların tercih ettiği giysilerde yer almaktadır [18].

Tokat yazmacılık sanatının önemli desenlerinden olan “Tokat Elmalısı”, manevi değeri bakımından, tarihte ve günümüzde geleneklerimizin yaşatılması konusunda önemli bir yere sahiptir. Bu desenin yalnız yazmalarda değil, çeşitli ürünlerde de kullanılması, desenin gelecek kuşaklara aktarılması ve değer kazanması açısından önemlidir.

Birçok olumsuzluğa maruz kalan Tokat yazmacılık sanatı, gelişen teknoloji ile birlikte, çağa ayak uydurma adına yeni teknikleri kullansa da, el emeği geleneksel ahşap baskı tekniklerini de uygulamaya devam etmektedir.

Tokat'a özgü yazma desenlerinin her birinin ayrı öyküsü vardır. Bu anlamda “Tokat Elmalısı” ve yazmacılık ile ilgili daha fazla araştırma ve incelemenin yapılması, kitaplaştırılması, rehabilitasyon merkezlerinde üretken zaman projeleri geliştirilip uygulanması, yeni ve farklı tasarımlar yapılarak, üreticiye kaynak oluşturulması, sergilerde, turizmle ilgili yazı ve görsellerde vurgulanması, erkek ya da kadın yeni girişimcilere bu konuda seminerler verilmesi, kullanılan boya ve kumaşlarda orijinalliğe bağlı kalınması, doğal boya imalathanelerinin artırılması, kurulacak işletme ve atölyeler için devlet desteği sağlanması, akademisyen, yazar, tarih yazarı, arkeolog ve ilgili tüm kişilerin “Tokat Elmalısı” ve “Tokat Yazmacılığı”nın yaşatılması adına bir araya gelerek, çözüm üretmeleri, yangında büyük hasar gören Yazmacılar Hanının yeniden inşa edilmesi için destek sağlanması, bu sanatın yok olmaması açısından önemlidir. “Tokat Elmalısı” ve Tokat yazmacılığı üretici ve eğitimcilerinin problemleri tespit edilerek, çözüm üretilmelidir. Geleneksel motif, desen, renk, kumaş ve boyama özellikleri korunarak konuyla ilgili belgeseller hazırlanması, geçmişten bugüne tarihi değere sahip “Tokat Elmalısı” örneklerinin derlenerek çeşitli müzelerde ve el sanatları müzelerine kazandırılması, üniversitelerin geleneksel sanatlar ve el sanatları bölümlerinde ders olarak yer alması, ulusal ve uluslararası projelerle desteklenmesi gerekmektedir.

Türk kültürünü yansıtan geleneksel sanatlarımızdan Yazmacılık sanatının ve yazma üretiminin korunması, temel özelliklerine bağlı kalmak şartıyla yaşatılarak, gelecek kuşaklara aktarılması, bu nedenle, modern yaşama dahil edilmesi önem taşımaktadır.

Bu zenginliklerin yaşayan müzelerde sergilenmesi, moda tasarımlarında kullanılarak yaşatılması için modacı, tasarımcı ve akademisyenler, yerel yöneticiler ve hükümetlere büyük sorumluluklar düşmektedir.

KAYNAKÇA

1. **FIÇICIOĞLU, A.** (2015) Tokat Yazmacılığı ve Shibori Sentezi ile Çağdaş Uygulamalar, Sanatta Yeterlilik Tezi, İstanbul, s.7
2. **TEZEL, Z.** (2019) Yazmacılık Sanatında Desenleme Teknikleri (Kalıp Tekniğiyle Ağaç Baskı Uygulama Örneği), *G.Ü. Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fak. Dergisi*, s.5.
3. **DEMİRCİ, M.S.** (2016) Elvan Yazmalar Diyarı, Tokat, Tokat Belediyesi Kültür Yayınları, No:1.
4. **ÖZ, N.D.** (2015) Yazmacılık Sanatı İçinde Hitit Eserlerinin Yorumu, Sanatta Yeterlilik Tezi
5. **YILMAZ, G.**, (2015) 18. ve 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerel Tekstil Üretiminden Sanayileşmeye Geçiş, Yüksek Lisans Tezi

- 6.Tokat Yazmacılığı, (2013)
Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, ISBN:978-605-149-609-2, s.15
- 7.Yazmacılık Geleneği, (2013)
T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Geçmişten Geleceğe Yaşayan Kültür Mirasımız Türkiye Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri, Envanter Numarası: 01.0059
www.aragem.ktb.gov.tr/TR-51145/yazmacilik-gelenegi.html
- 8.El Sanatları, (2020)
www.tokatkulturturizm.gov.tr
9. www.tokat.ktb.gov.tr
- 10.Tokat Yazmacılığı, (2020).
www.tokatolgunlasma.meb.k12.tr
- 11.Tokat Yazmacılık Sanatı, (2020)
www.turkishmedia.com
12. www.cnnturk.com
- 13.SEVİNÇ,B.,ARDAHANLI,E. (2019) Geçmişten Günümüze Kalıp Baskı (Yazmacılık) Sanatı, Yaşayan Usta Eller (Tokat Örneği), *Yazmalardaki El İzleri, KTÜ Yayınları*,s.163
14. www.facebook.com/pq/Yazmacı-Atıf-Arpaçoğlu
15. www.facebook.com/kumbet
- 16.İBRAHİMZADE,K.,GUSACH,İ. (2015). *Nekrasov Kazaklarının Geleneksel Giysileri ve Tokat Yazmaları: Rusya Müzelerinden Örnekler, Staoçerkask Müzesi Koleksiyonu, Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, s.26-37*
- 17.TÜRKER,K., (1996) Ağaç Baskı Tokat Yazmaları, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları:347, Sanat Dizisi:47*
- 18.Ağaç Baskı Sanatı Tarihi ve Türk Yazmacılık Sanatı,(2017).
www.circlelove.co/agac-baski-sanati-tarihi-turk-yazmacilik-sanati/

**GİYSİ TASARIMINDA SHIBORI, KAYTAN VE AHŞAP BASKI ÜÇLEMESİ
SHIBORI, KAYTAN AND WOODEN PRINTING TRILOGY
IN CLOTHING DESIGN**

Öğr.Grv. Nermin SARAL

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon Meslek Yüksekokulu

Öğr.Grv.Nazmiye AYDIN

Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon Meslek Yüksekokulu

ÖZET

Günümüz moda anlayışında tasarım olgusunun önemi artarken, giysi tasarımlarında yaratıcılık, yenilik ve orijinallik gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Bu kavramların işlevsellik kazanmasında tasarımcılar tüketici taleplerine cevap verebilmek için disiplinler arası bir yaklaşım sergilemekte, tüketiciye bu bağlamda farklı seçenekler sunmaktadırlar. Moda ve sanatın çağdaş yaşamın elemanları haline gelmesi iki disiplinin birbirinin sınırları içine girmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bunun için tasarımcı, farklı sanat dallarından etkilenerek, tasarım değeri yüksek giysiler oluşturmanın yanında, sıra dışı deneyimlerle yaratıcılığını geliştirip, stillerini oluşturabilmektedir. Tasarımcının stil oluşturmasında disiplinler arası çalışmaların önemini vurgulandığı bu çalışmada; shibori, kaytan ve baskı teknikleri analiz edilerek üç adet dış giyim tasarımı yapılmıştır. Tasarımda shibori kumaşın renklendirilmesinde, kaytan ve ahşap baskı ise süslemede kullanılmıştır. Tasarım sürecinin “analiz”, “sentez” ve “yansıtma” aşamalarında disiplinler arası bu çalışmanın giysinin tasarım değerine katkıları ortaya konmuş, kültürel değerlerin önemine ve sürdürülebilirliğine vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Shibori, Kaytan, Ahşap Baskı, Tasarım, Giysi Tasarımı

ABSTRACT

While the importance of the concept of design increases in today's fashion understanding, concepts such as creativity, innovation and originality come to the fore in garment designs. The designers take an interdisciplinary approach to respond to the demands of the consumers, and offer different options to the consumer in this context. The fact that fashion and art have become the elements of contemporary life has made it inevitable for the two disciplines to fall within each other's borders. For this purpose, the designer is influenced by different art branches and creates clothes with high design value as well as developing his creativity and styles with extraordinary experiences. In this study that emphasizes the importance of interdisciplinary studies in designing the designer; shibori, kaytan and printing techniques were analyzed and three outerwear designs were made. In the design, the binding was used for coloring the shibori fabric, and the slipper and wooden printing were used for the decoration. In the “analysis”, “synthesis” and “reflection” stages of the design process, the contribution of this interdisciplinary study to the design value of the garment was revealed and the importance and sustainability of cultural values were emphasized.

Keywords: Shibori, Kaytan, Block Printing, Design, Clothing Design

1.GİRİŞ

Geleneksel yaşamda kullanılan giysiler bölgenin coğrafi ve sosyal yapısı ile birlikte gelenek, görenek, yaşam tarzı, felsefe gibi birçok faktör ile şekillenmekte ve çeşitlenmektedir. Türkler’de giyim kuşam model, kalıp, üretim gibi işlemler yanında, süsleme ve işleme

teknikleri ile de çeşitlilik gösterir. Çok sayıda parçadan oluşan Türk halk giyim kuşamı, başa, bedene, ayağa giyilenler ile takılar ve süslemelerden oluşur.

Giysilerde genelde model özelliğinden çok, süsleme özellikleri dikkat çeker. Tasarım öğeleri ve süsleme detayları giysilerin işlevselliği yanında iletişim aracı olmasını da sağlar. Süslemeler genellikle nazar, bereket, umut, özlem, korku, sevgi, v.b. duyguları ve inançların doğrultusunda şekillenir, aynı zamanda giysinin ekonomik ve kültürel değerini de artırır [1].

Bir ülkenin kültürel kimliğinin en canlı ve anlamlı belgeleri el sanatlarıdır. Anadolu’da yaşamış pek çok uygarlığın kültürü, Türkler’in yerleşmesinden sonra yeni bir sentez içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir [2].

Bir yeri veya bir başka sanat eserini süsleyip güzelleştirmek için yapılan çalışmalara süsleme denir[3]. Süsleme ve süsleme isteği insanın varoluşuyla başlar. Türk halk giysilerinde kullanılan süslemelerden bazıları dokuma, bazıları örme, bazıları dikiş, bazıları boya-baskı, bazıları giysi üzerinde farklı malzeme kullanılarak, bazıları ise nakış tekniği ile yapılmıştır[1]. Geleneksel kültür içinde süs, süsleme ve süslenme insanın vazgeçilmez yaşam biçimi olmuştur[4].

Bu çalışmada, giysiyi süslemede, tamamlayıcı olarak dokuma tekniği kaytan, boyama tekniği shibori ve ahşap baskı tekniği kullanılmıştır. “Kaytan” 1,5- 2 cm genişlikte ve 1-2 metre boyda, çok renkli olarak dokunmaktadır [5]. El tezgahında dokunan şerit dokumalardandır. Geleneksel giyimde, entari üstünde bele kuşanan yün kuşağı, bele sabitlemek için, ayrıca kırsal kesimde yük ipi, çanta sapı, sepet ipi olarak kullanılmaktadır. Her yörede geleneksel giyimin bir parçası olan kaytan yörelere göre farklı renk ve desenlerde hala dokunmakta ve kırsal kesimde giyimin bir parçası olarak ta kullanılmaktadır.

Shibori tekniği kumaşı iki boyutlu bir yüzey olarak görmekten çok; katlama, buruşturma, pilileme, dikme ve bükme ile üç boyutlu formlar elde etmeye yöneliktir. Bu yöntemlerle uygulanan fiziksel resist hem şeklin hem de basıncın kumaşa kaydedilmesini sağlar. Bir başka deyişle, kumaşta işlem sonrası kalan şey, fiziksel resistin sonucunda meydana gelen şekildir [6].

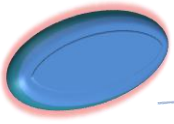
Yazmacılık sanatı ise, sembolik anlamlar taşıyan motifler yardımıyla geleneksel kültürü geleceğe taşımaktadır. “Yazma” Anadolu giyim kuşam kültüründe önemli bir süsleme ve örtünme unsurudur [7].

Bu çalışmada, geleneksel baskı tekniklerimiz, yöresel giyimin bir parçası olan kaytan, yazmacılık ve shibori tekniği araştırılmış, Trabzon potlu çarşafı üretimde kullanılmıştır. Tasarımcının stil oluşturmasında disiplinler arası çalışmanın önemini vurgulandığı bu çalışmada eski kaytan, ahşap baskı desenleri ile shibori teknikleri orjinalliğine bağlı kalınarak tasarım sürecine aktarılmıştır. Tasarım sürecinin “analiz”, “sentez” ve “yansıtma” aşamalarında disiplinler arası çalışmanın giysinin tasarım değerine katkıları ortaya konmuştur.

2.SHİBORİ, KAYTAN, AHŞAP BASKI

2.1. Shibori

Shibori kelimesi “döndürme”, sıkma”, “baskı” anlamına gelen “shiboru” fiil kökünden gelmektedir. Shibori” kumaşı boyamadan önce onu şekillendiren ve koruyan çeşitli süsleme şekillerinden birine verilen Japonca bir isimdir [8].Shibori, boyama dışında, kumaşa boyut da

kazandıran zengin bir yöntemdir. Başta Japonya, Çin, Hindistan, Güney Amerika ve Asya kıtasının bazı bölgelerinde uygulanmaktadır.

Bir çeşit biçimlendirilmiş rezerve boyama tekniği de sayılabilen shiboride kumaşın boyanması istenilmeyen yerleri, yani efekt olacak kısımlar kesinlikle balmumu ya da herhangi bir kimyasal örtücü madde ile kapatılmamaktadır. Bu anlamda shibori ve batik birbiri ile karıştırılmaması gereken iki farklı rezerve tekniği olarak ayrıştırılmalıdır [9].

Fotoğraf 1-2. Shibori Kumaş Tasarımları
(Nermin SARAL Çalışması)

Shibori uygulamalarında geleneksel olarak boyama kalitesinin yüksekliği, katlama, bağlama ve büzüldükten sonra yapılan işlem sonunda kumaşın üç boyutluluğunu koruması gerekir. Bu nedenle uygulamada ipek, yün gibi protein esaslı liflerle, pamuk, keten gibi protein içeren selüloz lifler tercih edilmektedir.

Shibori sanatının birçok tekniği vardır. Bunlar; Binding (bağlama) Shibori, Kumo Shibori, Stitching (Dikişli) Shibori, Ori-Nui Shibori (Düz dikiş), Makume Shibori (Blok dikişli), Folding (Katlamalı) Shibori ve Pole-Wrapping (boruya sarma) ya da en çok kullanılan adıyla Arashi Shiboridir [10].

2.2.Kaytan

Pamuk veya iplikten bükülerek yapılan, oldukça ince eğrilmiş yün ipliğinden 1,5-2 cm. genişlikte, 1,5-2 metre uzunlukta çok renkli, ince, esnek ve yumuşak şeritler kolon, çarpana veya yöresel ağızla “kaytan” olarak tanımlanmaktadır.

Türk dokumacısının tekniği mükemmel uyguladığı ve süsleme olarak ta kullandığı kaytan, Orta Asya'dan Anadolu'ya üretimi azalmış bir dokumadır. Günümüzde, kısmen kullanılan kaytan, malzeme ve şekil olarak değişiklik gösterse de yüksek köylerde ve yaylalarda yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak, kaytan dokumacılığı yapan ustalar artık yok denecek kadar azdır.

Fotoğraf 3. Kaytan
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Kaytan, Türkiye'nin Doğu ve Orta Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu ve Akdeniz Bölgesi'nde dokunmaktadır. Üzerindeki desen, motif ve süslemeler farklı yörelerde farklı isimlerle anılmaktadır. Trabzon ve çevresinde kaytan üzerindeki bazı desenler standart isimlerle anılır. Küçük kare, halka, benek ve öbeklere “göz”, “göze”, dokuma boyunca uzanan çizgilere de “çubuk” denir. Yörede dokunan kaytanlarda desen ve motif bakımından çok çeşitlilik yoktur. Akçaabat, Şalpazarı, Çalköy, Çarşıbaşı ve Tonya'da “tek göz”, “tek gözeli”, “çift göz”, “çift gözeli”, “yıldız”, “kare”, “kareli”, “çift şerit”, “çubuklu”, “çift yol”, “çift çubuk” gibi benzer isimler, en çok kullanılan desen ve motif isimleridir [11].

2.3.Ahşap Baskı

Ülkemizde “Yazmacılık” olarak bilinen ahşap kalıpla baskı sanatının, yazılı kaynaklar ve arkeolojik çalışmalara bakıldığında, kesin bilgi olmamakla birlikte, Orta Asya ve Güneydoğu Asya kökenli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca Çinliler, Hintliler, İranlılar, Mısırlılar, Kuzey Afrikalılar ve Latin Amerika'da İnkalar tarafından uygulandığı da yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur [9].

Ahşap kalıplar genellikle ıhlamur, çam, gürgen ve ahlat ağaçlarından yapılmakla birlikte, en çok tercih edilen ıhlamur ve gürgendir. Geçmişte ipek üzerine basılmak suretiyle yapılan Ahşap Baskı Sanatı, günümüzde uygulama sırasında boyayı çabuk emdiği ve boyanın akmasını önlediği için daha çok pamuklu kumaş üzerine uygulanmaktadır.

Fotoğraf 4. Ahşap El Oyması Baskı Kalıbı [12]

Geçmişten bugüne, çeşitli alanlarda kullanılan ahşap baskı, yazma sanatçılarının duygu, düşünce ve bilgi birikimlerini yazmalara aktardıkları bir sanattır.

3. GİYSİ TASARIMI

3.1. Giyim

İnsanlar ile şıklık arasındaki ilişkiden öğrenilecek çok fazla şey vardır. Bu ilişki, sadece doğal etkilerden korunma ve ısınma ihtiyacından daha fazla şey ifade eder. Giyinme, bu ihtiyaçların ötesine geçmekle bireysel ve kolektif kimliğin inşa edilmesinde büyük rol oynamaktadır [13]. Geleneksel toplumlarda giyim kişinin içinde bulunduğu sosyal sınıfın özelliklerini yansıtır. Giysiler bazı rolleri belirtir, herkes kendi yaşına, cinsiyetine, toplum içindeki durumuna ve işine uygun olanı giyer [14].

Toplumsal yaşamda insanlar giyimleriyle sahip oldukları, savundukları dünya görüşünü yansıtır [15].

Giyim tarihine bakıldığında, insanların önceleri tamamen hava koşullarından korunmak için giyindikleri görülmektedir. M.Ö. 8- 12000 yıllarında bugünkü dokuma yoktur. İnsanlar avladıkları hayvanların postlarıyla örtünmektedirler. Zamanla örgüyü keşfettikleri yapılan kazılardaki karbon testleriyle anlaşılmaktadır. Uygarlık ilerledikçe, giyinme, ihtiyaç olmaktan çıkmış, yerini stil ve toplumda öne çıkma düşüncesine bırakmıştır [16].

Giysiler, üzerimizde taşıdığımız ve belirli bir kültürel çevrenin içinde gelişen kişisel zevklerimizimizi yansıtarak, bireyin kimlik duygusu üzerinde önemli rol oynamaktadır. Karşımızdakilere olduğumuz ya da olmak istediğimiz kişiyi ifade etmek için kullandığımız bir nevi ikinci cildimizdir [17].

Türk Kadınının renkli kıyafetlerinin baş ve aksesuarlarında binlerce mesaj gizlidir. Bu kıyafetler kadınların toplum içindeki sosyal statülerinin sembolüdür. Kumaşlar tasarım ve renklerine göre adlandırılırken, renkler Anadolu kadınının sessiz mesajıdır [18].

3.2. Tasarım

İnsanların gereksinimlerini karşılamayı amaçlayan işlev, görünüm gibi her yönden yüksek düzeyde yenilik getirici, yarı karmaşık, yarı disiplinli olguya tasarım denir.

Tasarım genelde bir çalışma için geçerli olan şemaların ve planların hazırlanma süreci olarak tanımlanmakta, güzel sanatlarda yaratıcı sürecin kendisi olmaktadır[19].

Tasarım oluşturabilmek için temaya, ana fikre, plana, denetime ve geliştirme çalışmalarına ihtiyaç vardır. Giysi üretiminde özgün tasarımlar çok büyük önem taşır [20].

3.3. Giysi Tasarımı

Giysi tasarımı, tasarımcının etkilendiği tema veya hikayenin çok yönlü niteliklerini, yenilikçi bir biçimde, yaşam döngüleri içine yerleştirip biçimlendirdiği, yaratıcı insan emeğinin somut ürünüdür [21] şeklinde tanımlanabilir.

Giysi tasarımında hayal gücü, sezgi ve beceriye ihtiyaç vardır. Bununla birlikte giysi çalışmalarının tasarım niteliği taşıması için belirli bir amaçtan yola çıkarak belli bir düşünceyi yansıtması gerekir[20].

Tasarım oluşturmada belirli bir süreç takip edilmesi gerekir. Bu sürece uyulduğu takdirde, hedeflenen amaca ulaşmak kolaylaştığı gibi, tasarım kalitesi artar ve maliyetler düşer. Giysi tasarım süreci; aşağıda verilen basamaklardan oluşmaktadır.

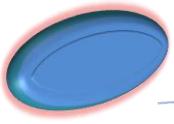
1.Amaç, konu ve trend belirleme üzerine araştırma
2.Tema belirleme
3.Temaya ve trendlere uygun materyal toplama
4.Hikaye ve renk panosu hazırlama
5.Tasarım ve eskiz çizimleri yapma
6.Model geliştirme
7.Koleksiyon oluşturacak parçaları seçme
8.Modele uygun kumaş ve aksesuar seçme
9. Artistik ve teknik çizim yapma
10.Kalıp geliştirme ve deneme
11.Kesim planı hazırlama
12.Dikim süreci tasarımı
13.Maliyet hesabı yapma
14.Örnek dikim
15.Koleksiyon sunumu

Bir ürünü tasarlariken yaratıcılığı artırmak için esin kaynağı kullanımı etkili olmaktadır. Giysi tasarımında çok çeşitli esin kaynağı kullanılabilir. Doğal obje ve olgular, kumaşlar, giysi ve ürünler, tarihi ve etnik giysiler, el sanatları v.b. tasarımcı için esin kaynaklarıdır [21].

Bugün toplumlar giyim ve süslenmeyi, sosyal ve kişisel iletişim sağlamak için kullanmaktadır. Bir giysiyi ya da insanı süslemek, fiziksel çekiciliği artırırken, yaratıcılığını ve bireysel özelliklerini ortaya koymakta, grup içinde farklılıkları ve mevkiyi göstermektedir. Bu yönden bakıldığında tasarımcı, esin kaynaklarını ve tasarımda kullanacağı malzemeleri çok iyi seçmelidir [23].

Tasarımcılar esin kaynaklarını tasarımlarına farklı şekillerde yansıtabilirler. Esin kaynaklarını sınırlandırmak mümkün değildir. Esin kaynağı orijinal olmalıdır. Giysi tasarımında üretilebilirlik, satılabilirlik, kullanılabilirlik ve müşteri istekleri önemli ölçütlerdir [24].

Bu çalışmada ahşap baskı, kaytan ve shibori özellikleri bakımından incelenmiş, geleneksel el sanatlarımızdan yazma baskı, kaytan ile Japon shibori tekniği harmanlanarak üç farklı kadın giysi tasarımı yapılmış, ahşap baskı, kaytan ve shiborinin giysi tasarımına katkısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışma bir tasarım ve üretim çalışması olduğundan “uygulamalı araştırma” yöntemine benzemektedir.

Şalvar, etek, elbise olmak üzere üç parçadan oluşan kıyafet tasarımında, modern giysi formlarından esinlenilmiştir.

Tasarlanan giyside baskı deseni olarak “Elibelinde”, boyama tekniği olarak “kumo shibori” ve şerit dokumalar arasında, Karadeniz yöresi kadın kıyafetinin bir parçası olan “kaytan” aksesuar olarak kullanılmıştır.

3.3.1. Şalvar Tasarımı

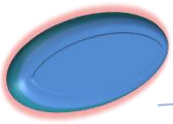
Trabzon potlu çarşafının kumaş olarak kullanıldığı şalvar tasarımında, zemin boyama için çivit mavisi Victoria toz boya, boyama için Kumo Shibori tekniği, süsleme için baskı tekniği olan ahşap baskı, yine süsleme için Trabzon kaytan dokuması kullanılmıştır.

Bütün halindeki kumaş (Trabzon potlu çarşafı) kumo shibori tekniği ile bağlanarak ıslatılır. Bağlanıp ıslatılan kumaş, daha önce hazırlanan boyaya batırılarak 20-30 dakika beklenir.

Fotoğraf 5-6. Kumo Shibori Tekniğiyle Bağlanmış Kumaş

Boyanan kumaş kurumaya bırakılır. Kuruyan kumaş fikse ilave edilen durulama suyunda durulanır. Bir süzgeç içinde tekrar kurumaya bırakılır. Kuruma işlemi tamamlandıktan sonra bağlanan iplikler dikkatlice kesilerek açılır. Son olarak ütü ile form verilir.

Fotograf 7-8-9. Boyama ve Sabitleme
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

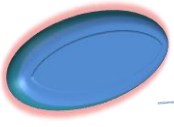
Kumaş bağlandıktan, boyandıktan, kurutulduktan, iplikler kesilip ütülendikten sonra kesime hazır hale gelir.

Fotograf 10-11. İplikleri Kesilmiş ve Ütülenmiş Kumaş

Pratik kesim uygulanan kumaş, kesim masası üzerine yerleştirilir. Mezura yardımıyla katlanacak yerler belirlenir. Korsaj hazırlanır. Bel lastiği için kanal bırakılır. Cep Korsajın sol kısmına kaytan yardımıyla iki taraftan tutturulur. Cep üzerine ahşap kalıpla doğal boya kullanarak “Elibelinde” motifi basılır. Bel ve bilekte lastik kullanılır.

38 Beden ölçülerine uygun olarak üretilen şalvarın yaz günlerinde kullanılması hedeflenmiştir.

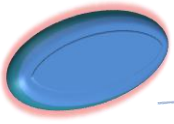

Fotoğraf 12-13. Şalvar Ön ve Arkadan Görünüş
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Fotoğraf 14-15. Şalvar Detay
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

3.3.2. Etek Tasarımı

Trabzon potlu çarşafının kumaş olarak kullanıldığı şalvar tasarımında, zemin boyama için çivit mavisi Victoria toz boya, boyama için Kumo Shibori tekniği, süsleme için baskı tekniği olan ahşap baskı, yine süsleme için Trabzon kaytan dokuması kullanılmıştır.

Bütün halindeki kumaş (Trabzon potlu çarşafı) kumo shibori tekniği ile bağlanarak ıslatılır. Bağlanıp ıslatılan kumaş, daha önce hazırlanan boyaya batırılarak 20-30 dakika beklenir.

Fotoğraf 16-17-18. Etek Yan ve Arka Görünüş
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Boyanan kumaş kurumaya bırakılır. Kuruyan kumaş fikse ilave edilen durulama suyunda durulanır. Bir süzgeç içinde tekrar kurumaya bırakılır. Kuruma işlemi tamamlandıktan sonra bağlanan iplikler dikkatlice kesilerek açılır. Son olarak ütü ile form verilir.

Ütülenen dikdörtgen kumaş (Trabzon potlu çarşafı), üst üste katlanır. Katlanan kumaşın uç noktasından aşağı bel ölçüsünün üçte birinin 1 cm. eksiği alınır. Bu ölçü diğer kenara kadar uç kısımdan mezura sabit tutularak işaretlenir. Bel oyuntusu belirlenerek kesilir. Etek uçları serbest bırakılır. Sol yan dikişe fermuar çalışılır. Sağ yan dikişe ise kaytan ile süslenmiş, üzerine doğal boya ile “Elibelinde” motifi basılmış cep çalışılır. Etek kemeri bele dikilir. Etek boyu çima dikişi ile dikilerek, ahşap kalıpla doğal boya kullanılarak “Elibelinde” motifi basılır.

Fotoğraf 19. Elibelinde Motifi

Tasarımda Trabzon potlu çarşafı zemin olarak kullanılmış, 38 Beden ölçülerine uygun olarak üretilen etek, yaz günlerinde kullanılması hedeflenmiştir.

3.3.3. Elbise Tasarımı

Trabzon potlu çarşafının kumaş olarak kullanıldığı şalvar tasarımında, zemin boyama için çivit mavisi Victoria toz boya, boyama için Kumo Shibori tekniği, süsleme için baskı tekniği olan ahşap baskı, yine süsleme için Trabzon kaytan dokuması kullanılmıştır.

Bütün halindeki kumaş (Trabzon potlu çarşafı) kumo shibori tekniği ile bağlanarak ıslatılır. Bağlanıp ıslatılan kumaş, daha önce hazırlanan boyaya batırılarak 20-30 dakika beklenir.

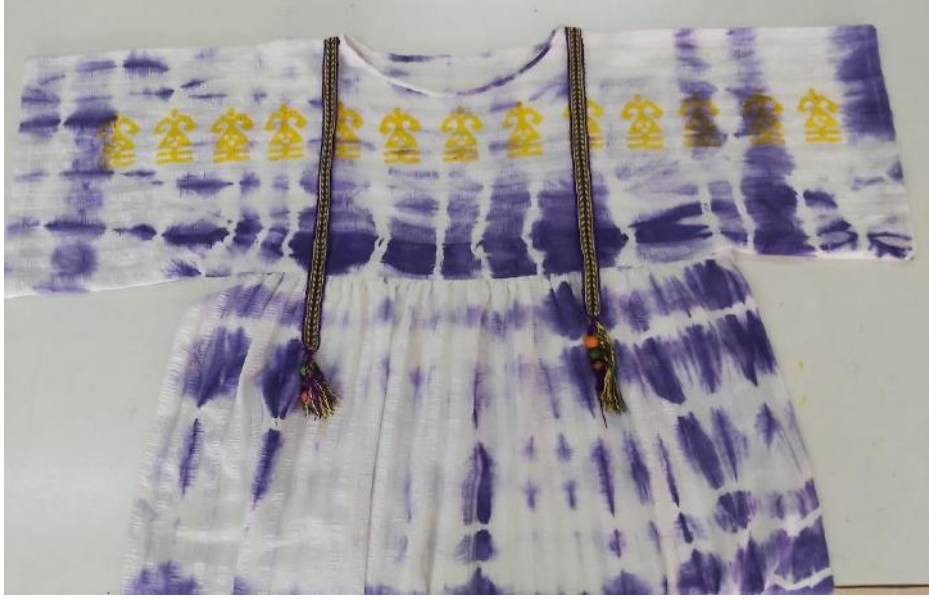
Boyanan kumaş kurumaya bırakılır. Kuruyan kumaş fikse ilave edilen durulama suyunda durulanır. Bir süzgeç içinde tekrar kurumaya bırakılır. Kuruma işlemi tamamlandıktan sonra bağlanan iplikler dikkatlice kesilerek açılır. Son olarak ütü ile form verilir.

Elbisenin ön ve arkası kol altına kadar robalıdır. Kısa kollu olan elbise, robadan aşağıya büzgü verilerek çalışılmıştır. İki parçadan oluşan elbisenin etek kısmı, uç kısımda firfir ile hareketlendirilmiştir. Kaytan ve doğal boya kullanılarak “Elibelinde” baskısı ile süslenerek tamamlanan ve 38 Beden ölçülerine uygun olarak üretilen elbisenin yaz günlerinde kullanılması hedeflenmiştir.

Günümüzde ürünlerin sürdürülebilir özellikte olması ürüne artı değer katmaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada sürdürülebilirlik konusuna önem verilmiştir. Kullanılan kumaş, baskı ve boyama tekniği ile kaytan, giysilere form verilirken bu özellik göz önünde bulundurulmuştur.

Fotoğraf 20-21-22. Elbise Ön, Yan ve Arka Görünüş
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

Fotoğraf 2. Elbise Detay
(Nermin SARAL Fotoğraf Arşivi)

4. SONUÇ

Türk kültüründeki yeri tartışılmaz dokuma sanatlarımızdan kaytan, kültürümüzde önemli bir yere sahip yazma baskı sanatı ve dünyaca ünlü Japon shibori sanatı, gereksinimleri karşılamak için ortaya çıkmış olsa da aslında toplumların ruh hallerini, ülkelerin örf ve adetlerini, kültürünü, yaşam şekillerini ortaya koyan aynalar olmuştur.

Bu çalışma ile giysi tasarım sürecinde, süsleme amacıyla kullanılan boyama tekniği kumo shibori, Trabzon Yöresi kaytan dokuması ve ahşap baskı tekniğinin esin kaynağı olarak kullanılmasının giysinin tasarım değerine büyük katkı sağlayacağı, yenilik getireceği düşünülmüştür.

Çalışma ile günlük yaşamda rahatlıkla kullanılabilecek kıyafetler yalın çizgilerle tasarlanarak, yeni kullanım alanları oluşturmak, farkındalık ortaya koymaya çalışılmıştır.

Geleneksel el dokumalarımızdan kaytanın sadece ip (organ) olarak değil, ahşap baskının sadece yazmalarda değil, Trabzon potlu çarşafının sadece yatak örtüsü olarak değil, görsel zenginliği açısından yaşamın her alanında kullanılabileceği düşünülerek, sürdürülebilir olması açısından farklı bir bakış açısı oluşturulmuştur.

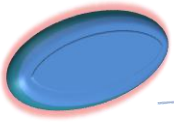
Tüm bu geleneksel el sanatlarının devamlılığının sağlanması, evrensel boyuta taşınması, modacılar tarafından tasarımlarında özünü kaybetmeden tema olarak kullanılması, bu el emeği, göz nuru el sanatlarının farklı alanlarda kullanılabilirliğinin sağlanması, gelecek kuşaklara aktarılması açısından önem taşımaktadır.

Bu zenginliklerin yaşayan müzelerde sergilenmesi, moda tasarımlarında kullanılarak yaşatılması için modacı, tasarımcı ve akademisyenler, yerel yöneticiler ve hükümetlere büyük sorumluluklar düşmektedir.

KAYNAKÇA

1. KOÇ, F. , KOCA, E , (2016) Türk Halk Giyiminde Kullanılan Süslemelerde Tipolojik Bir Yaklaşım, *İdil Dergisi*, Cilt 5, Sayı 19, S 237.
2. Geleneksel Türk El Sanatları (2017)
www.nkfu.com.tr
3. Giyimde Süsleme (2017)
www.bbogm.meb.gov.tr
4. <http://fgkanavice.blogcu.com/kanavicenin-tarihi/3500128> (2017)
5. SÜMERKAN, M. R. , (2009) Trabzon'un El Sanatları ve El Sanatçıları, *Trabzon Vakfı Yayınları*.
6. ÖZPULAT F. (2012) Shibori, Yayınlanmamış Ders Notları. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi.
7. Tokat Yazmacılığı, (2013)
Tokat İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayını, ISBN:978-605-149-609-2,s.15
8. WADA Y. I., RICE, M. K. and BARTON, J. ,(2011) Shibori-The Inventive Art of Japanese Shaped Resist Dyeing, *New York: Kodansha USA Yayıncılık*.
9. FIÇICIOĞLU, A., (2015) Tokat Yazmacılığı ve Shibori Sentezi İle Çağdaş Uygulamalar, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekstil ve Moda Tasarımı Anasanat Dalı, İstanbul
10. ERCİVAN, G. B., (2017) Rezerve Boyalı Tekstillerin Gelenekten Modern Tekstil Tasarımları ve Uygulamalarına Dönüşüm Süreci,
Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi, S.17, s.87-101
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/271432>
11. SARAL, N., DEMİR, M., (2017) Trabzon İli Kaytan Dokumacılığı, Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu-Yazmalardaki El İzleri Bildirileri, Trabzon.
12. http://www.klasiksantlar.com/icerik/sayfa/650/ahsap_baski.html
13. MODA Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam Stil Rehberi, (2013)
Kaktüs Yayınları, 7.
14. KARABIYIK BARBAROSOĞLU, F. , (2012) Modernleşme Sürecinde Moda ve Zihniyet, *İz Yayıncılık*, 5. Baskı, s 28-46.
15. ÖZER, İ. , (2009) Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda,
Truva Yayınları, 4. Baskı, s.327.
16. GÜRSOY, A. T. , (2004) Dünden Bugüne Giyim Kültürü ve Moda,
Mithat Giyim A.Ş. , Cilt 1, s. 66.
17. FOGG, M. (2014) Modanın Tüm Öyküsü,
Çev. Gözcü, E. , Hayalperest Yayınevi, s.7.
18. AKSOY, E. , (2014) Modanın Döngüsü 18.yy- 20.yy,
İMA, İstanbul Moda Akademisi
19. SEZGİN, Ş. , ÖNLÜ, N. ,(1992) Tekstilde Tasarım Olgusu,
Tekstil ve Mühendis Dergisi, Yıl 6, sayı 32, s.84.
20. TANSOY, Y. , VURAL, T. , AĞAÇ, S. , (1994) Özgün Giysi Tasarımında Temel İşlemler ve Bir Örnek Çalışma, *Tekstil Konfeksiyon Dergisi*, Sayı 1,

s. 72.

- 21.**KOCA, E. , KOÇ, F. , ÇATUK, S. ,(2009)** Geleneksel Giyim Öğelerinin Esin Kaynağı Olarak Giysi Tasarımına Katkıları, *e- journalof New World Sciences Academy*, volume 4, number 3, p. 88-103.
- 22.**JENKYN, Jones, S. ,(2009)** Moda Tasarımı,
Çev. Kılıç, H. , Görsel Yayıncılık.
- 23.**KOCABAŞ ATILGAN, D. ,(2014)** Giysi Tasarımında Esinlenmenin ve Araştırmanın Yaratıcılığa Etkisi, *International Journal Of Social Science*, number 27, p. 479.

**ÖZEL OKUL ÖĞRETMENLERİNİN KURUMLARINDAKİ KARAR ALMA
SÜREÇLERİNE VE BU SÜREÇLERE KATILIMDA ÖZERKLİK DÜZEYLERİNE
İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ**

Dr. Öğr. Üyesi Özge MAVİŞ SEVİM
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, özel bir eğitim kurumunda çalışan öğretmenlerin, kurumlarındaki karar alma süreçleri ve bu süreçlere katılımı özerkliklerine ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi olarak belirlenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim deseninden yararlanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu Orta Karadeniz Bölgesi'nde bir ilde eğitim veren özel bir eğitim kurumunun ilkokul, ortaokul ve lise seviyesinde çalışan 45 öğretmeni oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak öğretmenlerin kurumlarında uygulanan kararların alınma süreçlerine ve bu süreçlere katılım düzeylerine ilişkin görüşlerini tespit etmeye yönelik açık uçlu sorulardan oluşan bir anket formu oluşturulmuştur. Verilerin analizinde betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda bulgular katılımcıların üç ana başlıkta birbirlerinden ayrıldıklarını göstermektedir. İlk başlıkta öğretmenler karar alma süreçlerinde kendilerini yetkin görmekte fakat bu yetkinliği kullanmalarına izin verilmediğini düşünmektedirler. İkinci başlıkta yer alan öğretmenler, karar alma süreçlerinde kendilerini yetkin görmekte ve bu yetkileri kullanabildiklerini ifade etmektedirler. Üçüncü başlıkta ise öğretmenler karar alma süreçlerinde kendilerini yetkin görmemekte ve süreçte etkin rol oynamıyor olmaktan rahatsızlık duymamaktadırlar. Araştırmada elde edilen bulgular, öğretmenlerin birçoğunun birinci başlıkta yer aldığını, bir diğer deyişle, kurum içi faaliyetlere ilişkin kararların alınmasında kendilerini yetkin hissetmelerine rağmen süreçte özerkliğe sahip olmadıklarını düşündüklerini ortaya koymaktadır. Hatta öğretmenlerin bir kısmı alınan kararların sebebi ve amacı hakkında bilgi sahibi olamadıklarından, verilen bazı kararları uygulamaya geçirilmeden önce öğrenemediklerinden bahsetmişlerdir. Bu durum öğretmenleri rahatsız etmekte ve kuruma olan yaklaşımlarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Çalışmanın bulgularından yola çıkılarak öğretmenlerin özellikle eğitim-öğretim faaliyetlerine ilişkin alınan kararlarda belirli düzeyde özerkliğe sahip olmalarının önem taşıdığını söylemek mümkündür.

Anahtar kelimeler: öğretmen özerkliği, özel okul öğretmenleri, karar alma

ABSTRACT

The purpose of the study is to determine the opinions of teachers working in a private educational institution about decision making processes of their schools and their autonomy in participating in these processes. In the research, the phenomenology pattern, one of the qualitative research methods, was used. The study group of the research consisted of 45 teachers working at primary, secondary and high school level of a private educational institution in a province in the Central Black Sea Region. As a data collection tool, a questionnaire form consisting of open-ended questions has been created to determine the opinions of teachers about the processes of taking decisions and their level of participation in these processes. Descriptive analysis method was used in the analysis of the data. According to the data obtained, the findings show that the participants differed from each other under three main headings. In the first part, teachers consider themselves competent in decision making processes, but think that they are not allowed to use this competence. The teachers in the second topic see themselves as competent in decision making processes and express that they can use these competence. In the third topic, teachers do not see themselves competent in decision making processes and do not feel uncomfortable with not playing an active role in

the process. Findings obtained in the research reveal that many of the teachers think that they are included in the first title, in other words, they do not have autonomy in the process although they feel competent in making decisions. Even some of the teachers mentioned that they could not have information about the reason and purpose of the decisions taken and that they could not learn some of the decisions made before they were put into practice. This situation bothers teachers and may negatively affect their approach to the institution. Based on the findings of the study, it is possible to say that it is important for teachers to have a certain level of autonomy especially in the decisions taken regarding educational activities.

Keywords: teacher autonomy, private school teachers, decision making

GİRİŞ

Karar, bir iş veya sorun hakkında düşünülerek verilen kesin yargı şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2020). Bireysel olarak verilen kararların yanı sıra kurumların da işlev ve işleyişlerini sürdürmek adına karar alma süreçleri içerisinde bulunmaları gerekmektedir. Toplumsal bir kurum olarak okullarda da çeşitli olay, olgu ve durumlar hakkında farklı kararların verildiği görülmektedir. Okulların alt yapı ve donanımları, idari konular, öğrencilere yaklaşım ve disiplin, eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütülmesi, etkinliklerin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi aşamaları karar alma süreçleri içerisinde değerlendirilebilir. Türk eğitim sisteminde eğitim kurumlarının karar alma süreçlerinde bakanlık ve yönetimlerin büyük oranda etkisinin olduğu görülmektedir. Ancak belirli düzeylerde öğretmenlerin de bu karar alma süreçlerine dâhil edildiği ve belirli düzeylerde özerkliğe sahip olabildikleri görülmektedir.

Özerklik kelimesi genel anlamıyla hürriyet, özgürlük, kendini tanıma, öz düzenleme ve bağımsızlık gibi kavramlarla benzer anlamlarda kullanılmaktadır (Morsünbül, 2012). Psikoloji alanında sıkça kullanılan bu kavramın son yıllarda eğitim bilimleri alanında da yer bulmaya başladığı ve öğrenci ve öğretmen özerkliğine ilişkin yapılan çalışmaların hız kazandığı görülmektedir (Boud, 2012; Bütüner ve Sert, 2007; Ormond, 2017; Sierra ve Frodden, 2003; Uğurlu ve Qahramanova, 2016; Vazquez, 2018). Eğitim bilimlerinde özerklik kavramı daha çok özgürlük ve bağımsızlık anlamı taşıyacak şekilde kullanılmaktadır. Bu anlamda öğretmen özerkliğini öğretmenlerin eğitim-öğretim içerisinde karar alma süreçlerinde bağımsız olarak hareket etmeleri olarak görmek mümkündür. Daha geniş anlamıyla öğretmen özerkliğini öğretmenin mesleki faaliyetlerine ilişkin planlama, karar alma ve uygulama süreçlerinde söz sahibi olmaları olarak tanımlamak mümkündür (Öztürk, 2012). Öğretmenlerin eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütürken belirli düzeylerde özerkliğe sahip olmaya önem verdikleri ve özerklik seviyelerinin mesleki statü ve meslek doyumlarına etki ettiği görülmektedir (Strong ve Yoshida, 2014).

Günümüzde devlet okullarının yanı sıra özel eğitim kurumlarının önemi günden güne artmakta, yurt içinde ve yurt dışında devlet desteğiyle açılan özel okulların sayısında artış meydana gelmektedir. Öğretmenlerin okullarında yaşadıkları deneyimlerden yola çıkarak kurumlarına ilişkin farklı görüşler benimsedikleri görülmekte ve kurumlarında karar alma süreci ve bu süreçte aldıkları roller kuruma ilişkin bakış açılarını büyük oranda etkilemektedir. Kurumların karar alma süreçlerinde katılması, öğretmenlerin eğitim-öğretim faaliyetleri içinde daha etkin olmaları ve süreci sağlıklı bir biçimde yürütebilmeleri açısından büyük önem arz etmektedir. Devlet okullarında görev alan öğretmenlerin kurumda karar alma süreçlerine katılımları ve özerklik düzeylerine yönelik yapılan çalışmalara rastlanmasına rağmen (örn: Kılınç, Bozkurt ve İlhan, 2018; Özasan, 2015; Uğurlu ve Qahramanova, 2016) özel okullarda görev yapan öğretmenlere yönelik yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenle bu araştırmanın amacı, özel bir eğitim kurumunda çalışan

öğretmenlerin, kurumlarındaki karar alma süreçleri ve bu süreçlere katılımında özerkliklerine ilişkin görüşlerinin tespit edilmesi olarak belirlenmiştir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırmada öğretmenlerin karar alma süreçlerine ve bu süreçlerde özerklik düzeylerine yönelik görüşleri açığa çıkarılmak hedeflendiği için nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgubilim deseninden yararlanılmıştır. Olgubilim deseni katılımcıların deneyim ve algı farklılıklarına odaklanarak olguları daha iyi anlama ve tanımlamayı sağlayan desenlerden biridir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Orta Karadeniz Bölgesi'nde bir ilde eğitim veren özel bir eğitim kurumunun ilkokul, ortaokul ve lise seviyesinde çalışan 45 öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenlerin demografik özellikleri aşağıda verilmiştir:

Katılımcılara ilişkin bilgiler	Frekans	Toplam
Yaş	26-30	31
	31-35	8
	36-40	2
	41-45	2
	46 ve üzeri	2
Cinsiyet	Kadın	28
	Erkek	17
Kıdem	6-10 yıl	38
	11-15 yıl	7
Bölüm	Sınıf öğretmenliği	12
	İngilizce öğretmenliği	8
	Matematik öğretmenliği	5
	Türkçe öğretmenliği	4
	Din kültürü ahlak bilgisi öğretmenliği	3
	Sosyal bilgiler öğretmenliği	3
	Biyoloji	3
	Kimya	3
	Edebiyat	2
	Beden eğitimi öğretmenliği	2

Tabloda görüldüğü gibi katılımcıların büyük çoğunluğu 26-30 yaş arasında (n=31) bulunmaktadır. Öğretmenlerin 28'i kadın, 17'si erkektir. Yaşlarının genç olması nedeniyle öğretmenlerin kıdem yıllarının da fazla olmadığı görülmektedir. En fazla kıdem yılı 6-10 arasında değişmekte iken (n= 38) 7 katılımcının 11-15 yıllık mesleki kідeme sahip olduğu görülmektedir. Sınıf öğretmenlerinin sayısı fazla olmakla birlikte (n=12) farklı alanlardan öğretmenlerin de çalışmaya katılım gösterdikleri görülmektedir.

Veri Toplama Süreci ve Verilerin Analizi

Veri toplama aracı olarak öğretmenlerin kurumlarında uygulanan kararların alınma süreçlerine ve bu süreçlere katılım düzeylerine ilişkin görüşlerini tespit etmeye yönelik açık uçlu sorulardan oluşan bir anket formu oluşturulmuştur. Anket formları öğretmenler için düzenlenmiş olan bir toplantının ardından öğretmenlere dağıtılarak gönüllülük esasına dayalı olarak sorulara yanıt vermeleri istenmiştir. Toplantıya katılan 60 öğretmenden 45'i sorulara yanıt vermeye gönüllü olmuş ve anket formunu doldurmuştur. Verilerin analizinde betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmada öncelikle öğretmenlere okulda alınan kararların alınma sürecine ilişkin sorular yöneltilmiştir. Karar alma süreçleri konusunda olumlu görüşlerin yanı sıra bazı olumsuz görüşlerin de beyan edildiği tespit edilmiştir. Olumlu görüş beyan eden öğretmenler genel anlamda karar alma süreçlerinden memnun olduklarından, yönetim ve idarecilerin kurumun lehine kararlar aldıklarından ve karar alma süreçlerinde kendilerine danışıldığından bahsetmişlerdir. Bu görüşlere ilişkin örnek ifadeleri aşağıdaki şekilde bulmak mümkündür:

“Yönetim ve idare anlayışlı olduğu için alınan kararlar oldukça doğru ve olması gerektiği gibi. Hiçbir yönetici ve idareci çalışanımı kötü duruma getirmek istemez. Kurumumuz bu konuda oldukça iyi kararlar verir.” (Ö20)

“Bazen anında bazen de tedbir amaçlı alınan kararların eğitim-öğretim sürecini olumlu etkilediği kanaatindeyim.” (Ö28)

“Eksik olan, ihtiyaç olan her gerekli durumun, kararın mantıklı şekilde uygulandığını görüyorum.” (Ö32)

“Olabilirdiğince demokratik ve çalışanların fikirlerine de değer veren bir nitelik taşıdığını düşünüyorum.” (Ö35)

“Alınan kararların uzun gözlemler sonucunda ölçülüp tartılarak alındığını düşünüyorum.” (Ö40)

Olumsuz görüş beyan eden öğretmenler ise karar alma sürecinde yer almadıklarından, alınan kararların sebebi ve amacı hakkında bilgi sahibi olamadıklarından, verilen bazı kararları uygulamaya geçirilmeden önce öğrenemediklerinden ve kararların çok hızlı değiştirildiğinden bahsetmişlerdir. Öğretmenler bu duruma ilişkin görüşleri aşağıdaki şekillerde ifade etmişlerdir:

“Alınan birçok kararın sebebi ve amacı hakkında hiçbir fikrimiz olmuyor.” (Ö1)

“Kararlar öğretmenlere danışılmadan veriliyor. Çok kısa süreli olup çokça değişiyor.” (Ö2)

“Alınan kararların yarısını öğrenciden duyuyorum. Yeterince bilgilendirildiğimizi düşünmüyorum. Kararlar çok hızlı değişebiliyor. Bazen yakalayamıyorum.” (Ö21)

“Kurumda kararlar hemen alınıp hemen uygulanıyor. Ve çok çabuk kararlardan dönülüyor. Alınan bazı kararlar kısa vadeli oluyor.” (Ö30)

Öğretmenler bu olumsuzlukların ders işleyişlerinde aksaklıklara sebep olduğundan ve kendilerini yıpratıldığından bahsetmişlerdir. Bu duruma ilişkin kendi ifadeleri aşağıdaki şekildedir:

“Kararlardan hep son anda haberimiz oluyor. Zaman zaman daha önceden bilgilendirilmememiz ders işleyişi açısından aksaklıklara neden olabiliyor.” (Ö3)

“Tez canlılıkla ve ani alınan kararlar bizi yıpratıyor.” (Ö25)

“Karar alınma sürecinden genellikle son anda haberdar olmamız, olumlu ya da olumsuz yönler hakkında görüşlerimizin alınmaması çoğu zaman gerçekleşen kararın değişimi ve bu bildirimlerin mesaj yoluyla bildirilmesinin sıkıntılı bir süreç olduğunu düşünüyorum.” (Ö38)

Çalışmanın bir sonraki bölümünde karar alma süreçlerinde öğretmenlerin ne düzeyde fikir beyan edebildiklerine, bir diğer deyişle, ne düzeyde özerkliğe sahip olduklarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda üç ana başlıkta birbirlerinden ayrıldıkları görülmektedir. İlk başlıkta öğretmenler karar alma süreçlerinde kendilerini yetkin görmelerine ve özerk olmaları gerektiğini düşünmelerine rağmen kendilerine yeterince özerklik tanınmadığını düşünmektedirler. İkinci başlıkta özerk olmalarını gerektiğini ve bu doğrultuda yeterince özerklik tanındığını ifade etmektedirler. Son başlıkta ise özerklik tanınmadığından fakat kendilerine böyle bir özerklik tanınmasına da ihtiyaç olmadığından bahseden bir öğretmen bulunmaktadır. Aşağıda bu başlıklara ilişkin açıklamalar ve öğretmenlerin görüşleri bulunmaktadır.

Özerk Olması Gerektiği Halde Özerklik Tanınmadığını Düşünen Öğretmenler

İlk başlıkta öğretmenler okulda karar alma süreçlerinde aktif rol almaları gerektiğini beyan etmişlerdir. Öğretmenlere danışılarak verilen kararların kurum ve kurum çalışanlarına olumlu etkilerinin olacağı bu nedenle ilkokul, ortaokul ve lise seviyesinde bütün öğretmenlere alanlarına ilişkin verilecek kararlarda danışılması gerektiği öğretmenler tarafından belirtilmiştir. Öğretmenlerin bu konuya ilişkin örnek ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

“Uygulanan kararlar alınma sürecinde fikir olarak uygulayacak kişilere sorulabilir.” (Ö10)

“Güler yüzlü, sıcak ve samimiyetle alınan tüm kararların ve (öğretmenlere) danışılarak karşılıklı sonuçların her zaman kurum ve çalışanlarına pozitif getirilerinin olacağını düşünüyorum.” (Ö15)

“Karar alma süreçlerinde her alanın (ilkokul-ortaokul-lise) uzmanlarının görüşleri de göz önünde bulundurulmalı.” (Ö17)

“Kararlar öğretmenleri dikkate alınarak verilmeli.” (Ö23)

Verilecek kararlarda söz sahibi olmaları gerektiğini düşünen öğretmenler karar alma sürecinde kendilerine danışılmaması ve bu konuda yeterince özerkliğe sahip olmadıkları konusunda görüş beyan etmişlerdir. Bu öğretmenler karar alınırken tüm çalışanların görüşlerinin alınması gerektiğini, önerilerinin dikkate alınması gerektiğini, birey olarak kendilerine önem verilmesini istediklerini ifade etmişlerdir. Ancak bu konuda bazı sıkıntılar yaşandığını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin bu duruma ilişkin örnek ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

“Kararlar alınırken büyük resme bakılarak alınmalı. Tüm çalışanlar göz önünde bulundurulmadan kararların alındığını düşünüyorum.” (Ö42)

“Önerilerimizin dikkate alındığını fakat diğer öğretmenlerle paylaşılıp, tartışılıp karara bağlama noktasında sıkıntılar yaşandığını düşünüyorum.” (Ö44)

“Karar alınma sürecinde görüşlerin alınması ve kişiye yönelik kararlarda kişinin önemsenmesinin daha değerli olduğunu düşünüyorum.” (Ö45)

Özerk Olması Gerektiğini ve Özerklik Tanındığını Düşünen Öğretmenler

İlk başlıkta bulunan öğretmenler çoğunlukta yer almasına rağmen öğretmenlerden bazıları karar alma süreçlerinde özerk olmaları gerektiğini ve bu özerkliğin kendilerine tanındığını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerden biri kurum çalışanlarının uygulanan kararlara katılabildiğini ifade ederken diğer bir öğretmen özellikle öğrencilerle ilgili durumlarda kendilerine danışıldığını ve bu durumun kendilerini faydalı hissetmelerini sağladığını ifade etmiştir. İlgili öğretmenler görüşlerini aşağıdaki şekilde ifade etmişlerdir.

“Öğrencilerle ilgili bir durum olduğunda biz öğretmenlerden fikir alınması gayet iyi. Çünkü insan kendini faydalı hissediyor.” (Ö16)

“Kurum çalışanları uygulanan kararlara uyumlu bir şekilde katılıyorlar.” (Ö24)

Özerk Olması Geremediğini ve Özerklik Tanınmadığını Düşünen Öğretmenler

Son başlıkta yalnızca bir öğretmenin görüş beyan ettiği görülmektedir. Bu öğretmen karar alma süreçlerinde kendilerine özerklik tanınmadığını ancak bu durumdan rahatsız olmadığını ifade etmiştir. Öğretmene göre karar verme yetkisi yönetim ve idareye ait olmalıdır. Yönetim ve idare tecrübeli ve deneyimli olduğu için verilen kararlarda onlara güven duyulması gerekmektedir. Öğretmenin bu görüşe ilişkin kendi ifadeleri aşağıdaki şekildedir.

“Karar aşamasının yönetime ve idareye ait olduğunu düşünüyorum. Bu sistemden memnunum. Tecrübeli ve deneyimli olduğu için bu kurullara güveniyorum.” (Ö18)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Öğretmenlerin kurumlarındaki karar alma süreçleri ve bu süreçlere katılımında özerkliklerine ilişkin görüşlerinin tespit edilmesini amaçlayan bu çalışmada öncelikle öğretmenlere okullarındaki karar alma süreçlerine ilişkin sorular yöneltilmiştir. Öğretmenler bu süreçle ilgili olumlu ve olumsuz görüşler beyan etmişlerdir. Olumlu görüş beyan eden öğretmenler karar alma süreçlerinden memnun olduklarından, yönetim ve idarecilerin kurumun lehine kararlar aldıklarından ve karar alma süreçlerinde kendilerine danışıldığından bahsetmişlerdir. Karar alma süreçlerine ilişkin olumsuz düşüncelere sahip olan öğretmenler ise karar alma sürecinde yer almadıklarından, alınan kararların sebebi ve amacı hakkında bilgi sahibi olamadıklarından, verilen bazı kararları uygulamaya geçirilmeden önce öğrenemediklerinden ve kararların çok hızlı değiştirildiğinden bahsetmişlerdir. Can ve Bayramoğlu (2016) okullarda öğretmenlerin karar alma süreçlerine katılımlarının ve kararlarda söz sahibi olabilmelerinin hem niteliği hem de kararların uygulanma şansını yükselttiğini belirtmektedirler. Benzer şekilde Babaoğlu ve Yılmaz (2012) da öğretmenlerin katılım sağlayacağı karar alma süreçlerinde kararların uygulanabilirliğinin artacağını belirtmişlerdir. Bu durumdan yola çıkılarak kararlarda verilen hızlı değişimlerin öğretmen katılımına yeterince yer verilmemesi olabileceğinin göz önünde bulundurulması gerektiğini söylemek mümkündür. Öğretmenlere göre yaşanan olumsuzluklar ders işleyişlerinde aksaklıklara sebep olabilmekte ve öğretmenleri yıpratmaktadır. Skaalvik ve Skaalvik (2014) de yapmış oldukları çalışmada özerklik ile duygusal tükenme arasında negatif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Bir diğer deyişle, öğretmenler karar verme süreçlerinde söz sahibi olabildiklerinde duygusal tükenmişlikleri azalmaktadır. Bu durum, öğretmenlere belirli düzeylerde özerklik tanınmasının duygusal anlamda kendilerini daha iyi hissetmeleri açısından önemli olacağını göstermektedir.

Çalışmanın bir sonraki bölümünde karar alma süreçlerinde öğretmenlerin ne düzeyde fikir beyan edebildiklerine, bir diğer deyişle, ne düzeyde özerkliğe sahip olduklarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda üç ana başlıkta birbirlerinden ayrıldıkları görülmektedir. İlk başlıkta öğretmenler karar alma süreçlerinde kendilerini yetkin görmelerine ve özerk olmaları gerektiğini düşünmelerine rağmen kendilerine yeterince özerklik tanınmadığını düşünmektedirler. İkinci başlıkta özerk olmaları gerektiğini ve bu doğrultuda yeterince özerklik tanındığını ifade etmektedirler. Çalışmanın son başlığında ise kendilerine özerklik tanınmadığından fakat böyle bir özerklik tanınmasına da ihtiyaç olmadığından bahseden bir öğretmen bulunmaktadır. Kılınç, Bozkurt ve İlhan (2018) yapmış oldukları çalışmada öğretmenlerin özerk davranışlar sergilemede okul yönteminin desteğini almak istediklerini ve yönetime bağlı olduklarını tespit etmişlerdir. Yapılan bu çalışmada da benzer şekilde öğretmenlerin özerk hissetme veya hissetmeme durumlarını yönetimin kendilerine vermiş olduğu yetki düzeyinde değerlendirdikleri tespit edilmiştir. Özellikle son başlıkta yer alan öğretmenin görüşleri Kılınç, Bozkurt ve İlhan'ın (2018) da belirttiği üzere yönetime olan "itaat" veya "yönetim ne yaparsa doğrudur, biz onlar kadar bilemeyiz." anlayışını yansıtmaktadır.

Öğretmenlerin ifadeleri göz önünde bulundurulduğunda özerklik konusunda kendilerini yetkin hisseden öğretmen sayısının bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Öğretmen özerkliğini 'öğrencileri için en iyi tedaviyi reçete etme özgürlüğü' olarak gören Pearson ve Moomaw (2005) öğretmenler profesyonel olarak güçlendirilecek ve yüceltilecekse, diğer meslek dallarında olduğu gibi (örneğin bir doktorun veya avukatın hastası veya müşterisi ile ilgili kararları kendisinin vermesi gibi) öğretmenlerin de öğrencileri ile ilgili alınacak kararlarda yetkiye ve özerkliğe sahip olmaları gerektiği vurgusunu yapmıştır.

KAYNAKÇA

- Babaoğlan, E. ve Yılmaz, F. (2012). İlköğretim okullarında karara katılma. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8(3), 1-12.
- Boud, D. (2012). *Developing student autonomy in learning*. Routledge.
- Bütüner, S. Ö., ve Sert, N. (2007). Öğrenen özerkliğine ilişkin bir ön çalışma. *İlköğretim online*, 6(1), 180-196.
- Can, E. ve Bayramoğlu, A. (2016). *Ortaöğretimde okul yönetimine katılım*. Eğitim yönetimi araştırmaları içinde (Beycioğlu, K., Özer, N., Koşar, D. ve şahin, İ. Eds.) Ankara: Pegem Akademi.
- Kılınç, A. Ç., Bozkurt, E., ve İlhan, H. (2018). Öğretmen Özerkliğine İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi. *Eğitim Ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori Ve Uygulama*, 9(18), 77-98.
- Morsünbül, Ü. (2012). Özerklik ve Ruh Sağlığına Etkisi. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 260-278.
- Ormond, B. M. (2017) Curriculum decisions – the challenges of teacher autonomy over knowledge selection for history, *Journal of Curriculum Studies*, 49:5, 599-619.
- Özaslan, G. (2015). Öğretmenlerin sahip oldukları mesleki özerklik düzeyine iliğkin algılar. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - Journal of Qualitative Research in Education*, 3(2), 25-39.
- Öztürk, İ. H. (2012). Öğretimin planlanmasında öğretmenin rolü ve özerkliği: Ortaöğretim tarih öğretmenlerinin yıllık plan hazırlama ve uygulama örneği. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(1), 271-299.
- Pearson, L. C., & Moomaw, W. (2005). The relationship between teacher autonomy and stress, work satisfaction, empowerment, and professionalism. *Educational research quarterly*, 29(1), 38-54.
- Sierra, A. M., & Frodden, C. (2003). Promoting student autonomy through self-assessment and learning strategies. *HOW Journal*, 10(1), 133-166.
- Skaalvik, E. M., & Skaalvik, S. (2014). Teacher self-efficacy and perceived autonomy: Relations with teacher engagement, job satisfaction, and emotional exhaustion. *Psychological Reports*, 114(1), 68-77.
- Strong, L. E. G., ve Yoshida, R. K., (2014). Teachers' autonomy in today's educational climate: Current perceptions from an acceptable instrument. *Educational Studies: A Journal of the American Educational Studies Association*, 50, 123-145.
- TDK (2020). Türk dil kurumu sözlüğü. <https://sozluk.gov.tr/> erişim tarihi: 04.03.2020.
- Uğurlu, Z., & Qahramanova, K. (2016). Opinions of school administrators and teachers on the teacher autonomy in Azerbaijan and Turkey educations system. *Abant İzzet Baysal University Journal of Faculty of Education*, 16(2), 637-658.
- Vázquez, B. M. (2018) Teacher development for autonomy: An exploratory review of language teacher education for learner and teacher autonomy. *Innovation in Language Learning and Teaching*, 12:4, 387-398.
- Yıldırım, A. ve şimşek, H. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. (9. Baskı) Ankara: Seçkin Yayıncılık.

**İŞLETMELERİN MALİYET YÖNETİM SİSTEMLERİ KULLANIMLARININ VE
MALİYET YÖNETİM SİSTEMLERİNE BAKIŞ AÇILARININ ARAŞTIRILMASI:
SİVAS İLİ UYGULAMASI**

Doktor Öğretim Üyesi Öznur ARSLAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

ÖZET

Küresel pazar ortamında üretim işletmelerinin rekabet avantajı elde edebilmelerini temel bileşenlerinden birisi, maliyet muhasebesi sisteminin etkinliğidir. Buradan hareketle, çalışmada, Sivas'ta faaliyette bulunan işletmelerin maliyet yönetim sistemleri kullanımının ve maliyet yönetim sistemlerine bakış açılarının araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada veri toplama tekniği olarak anket yöntemi kullanılmıştır. 160 işletme yöneticisi ve muhasebe birim yöneticileri ile görüşülerek 147 yetkiliye anket uygulanmıştır. Anket verilerinin analizinde, SPSS 22 for Windows (Social Package Statical Science) istatistiksel paket programından yararlanılmıştır. Örnekleme ait ham verilerin çözümlenmesi betimsel istatistik yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılmıştır. Çözümlenen verilerin tablolar halinde ifade edilmesinde demografik yapı ve araştırma amacına yönelik hazırlanmış ifadelere ait cevapların frekans (f) ve yüzde (%) değerleri dikkate alınmıştır. Araştırmanın Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı 0,701'dir. Araştırma sonucunda, işletmelerin modern maliyet muhasebesi sistemlerinden ziyade geleneksel maliyet muhasebesi yöntemlerini kullanmakta oldukları ve maliyet muhasebe sistemlerinin yönetim süreçlerine etkin bir şekilde entegre edilmediğine dair bulgular elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maliyet, Maliyet yönetim sistemleri, İşletme

**COMPARING THE COMPANIES' USE OF COST MANAGEMENT SYSTEMS AND
THEIR PERSPECTIVE ON COST MANAGEMENT SYSTEMS: THE CASE OF
SIVAS PROVINCE**

ABSTRACT

One of the factors enabling the manufacturing companies to gain competitive advantage in the global market conditions is the efficiency of cost accounting system. Based on this point, it was aimed in this study to investigate the use of cost management systems in companies operating in Sivas province and their perspective on the cost management systems. The survey method was used for data collection. 160 company managers and accounting department executives were interviewed and the survey was conducted with 147 executives. The survey data were analyzed using SPSS 22 for Windows (Social Package Statistical Science) statistical package program. The analysis of raw data on the sample was performed using descriptive statistical methods and techniques. The analyzed data were presented in tables in form of frequency (f) and percentage (%) values of answers given to statements prepared for examining the demographic structure and in parallel with the study purposes. The Cronbach's Alpha reliability coefficient was calculated to be 0.701. As a result of the study, it was determined that the companies were using traditional cost accounting methods rather than the modern cost accounting systems and that the cost accounting systems were not efficiently integrated to the management processes.

Keywords: Cost, Cost Management Systems, Company.

1. GİRİŞ

Küreselleşmeyle beraber teknolojik imkânların geliştirilmesi, yeni pazar arayışları, rekabetin artması ve tüketici ihtiyaçlarının çeşitlenmesiyle iş dünyası gittikçe karmaşık bir hal almıştır. Modern teknoloji kullanımıyla işletmeler üretim sistemlerinde değişiklik yapmış bu durum ise mevcut maliyetleme sistemlerinin değiştirilmesini zaruri hale getirmiştir. Günümüzde artan rekabetle birlikte geleneksel maliyet muhasebesi dönüşüm süreci içerisine girerek artık “Maliyet Yönetimi” terimiyle adlandırılmaya başlanmıştır (Altınbay, 2006, 141-142).

Maliyet yönetimi; “uluslararası piyasalarda zamanlama, maliyet, kalite açısından rekabet edilebilir mamul veya hizmet üretiminde, kaynakların daha verimli kullanılması amacıyla yöneticilere yardımcı olabilecek bilgileri sağlamak şeklinde” tanımlanmaktadır (Yükçü, 2007:376). Başka bir ifadeyle Maliyet yönetimi, “düşük maliyetle daha fazla müşteri değeri yaratmak amacıyla oluşturulan bir felsefe, davranış biçimi ve yöntemler dizisi olarak” ifade edilmektedir (Otlu ve Karaca, 2005: 246). Maliyet yönetiminin yöneticiler tarafından ihtiyaç duyulan “kalite, maliyet ve zaman” açısından bilgiler sunmak en temel amacıdır. Maliyet yönetiminin diğer temel amaçları şöyle sıralanmaktadır (Dalğar vd., 2010: 238) :

- Ürün maliyetlerini doğru tespit etmek,
- Ürün fiyatlandırma ve maliyet tahminlerine yardımcı olmak,
- Faaliyetlere ilişkin durum tespiti yapmak,
- Ürünler, dağıtım kanalları ve müşteriler bazında kârlılığı ölçmek,
- Maliyet azaltma çalışmalarına yardımcı olmak,
- Kalite, verimlilik ve hıza dayalı iyileştirme çalışmalarına yardımcı olmak,
- Yatırım kararlarına yardımcı olmaktır.

Söz konusu amaçların yerine getirilmesi için birden fazla maliyet yönetim sistemi vardır. Maliyet yönetim sistemi, “ulusal ve uluslararası pazarlarda maliyet, kalite, işlevcilik ve zamanlamaya dayanarak rekabet edilebilir mamul ve hizmet üretmek için kaynakların verimli kullanılmasında işletmelere yardımcı olacak bilgileri sağlayan plânlama ve kontrol sistemi olarak” tanımlanabilir (Erden, 2004: 70). Her işletme kendi yapısına ve ihtiyaçlarına uygun bir sistemi seçerek uygulayabilir.

Bu noktada, işletmelerin birer maliyet muhasebesi sistemlerinin olmasına duyulan ihtiyaç gün yüzüne çıkmaktadır. Öyle ki, her işletme gerek faaliyet alanı, gerek ekonomik dış çevresi, gerek ise pazar ortamı açısından kendilerine uygun ve özgün birer maliyet muhasebesi sistemleri üzerinden veri elde ettikçe, yönetim muhasebesinin de daha verimli işlemesi sağlanacak ve böylece stratejik karar alma süreçlerinde gerçeğe en uygun bilgiler ile hareket edilmesi sağlanacaktır. İşletme fonksiyonlarından her birinin birbiriyle olan koparılamaz bağı da düşünüldüğünde, etkin ve verimli bir maliyet muhasebesi sistemi varlığının, işletmenin rekabet gücünü ve raporlama süreçlerinin randımanını doğrudan etkilediği sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, üretim işletmelerinde mamul maliyetlerinin doğru benimsenmiş maliyet muhasebesi yöntemlerinden meydana gelen bir maliyet sistemi ile saptaması, yalnız işletmenin üretim ve maliyet analizi süreçlerini değil, aslında sürekliliğini sağlama sürecinde atacağı her adımı etkileyen bir unsur olmaktadır (Aktaş ve Turan, 2019:250).

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ayyıldız ve Durna (2005) tarafından Kayseri ilinde maliyet muhasebesi kullanımına ilişkin yapılan araştırmadan elde edilen bulgulara göre; üretim faktörleri içinde en yüksek maliyet tutarını ilk madde ve malzeme gideri oluşturmaktadır. Ayrıca sabit, değişken ve yarı değişken maliyetlerin kayıt ortamında ayrı izlenmesine olanak verecek bir alt hesap çalışması bulunmamaktadır.

Uyar (2008) Denizli’de faaliyet gösteren üretim işletmelerinde maliyet muhasebesi uygulamalarını belirlemeye yönelik olarak yaptığı çalışmada, işletmelerde kurumsal yapının henüz oluşmadığı sonucuna varmıştır.

Civan ve Yıldız (2005), bir tekstil işletmesinde esnek üretim sistemlerinin maliyet muhasebesi açısından incelendiği uygulama sonucunda, işletmede yeni teknolojiye paralel bir maliyet sistemi oluşturmaya çalışmışlardır.

Ersoy ve Diğerleri (2006) tarafından İSO’nun en büyük sanayi işletmeleri üzerinde geleneksel ve çağdaş maliyet ve yönetim muhasebesi uygulamaları araştırılmış muhasebe konularının hangi bölüm tarafından uygulandığı sorusuna yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Küçük’e göre (2005) Kayseri’de faaliyet gösteren işletmelerin büyük bir kısmı (% 95’i) genel üretim giderlerini tek yükleme oranı kullanarak mamullere yüklemektedir. Ayrıca ankete katılan işletmelerin mamul fiyatlarını belirlerken büyük ölçüde maliyet+kâr politikasını dikkate aldıkları görülmüştür.

Gökçen (2004) işletmelerde karar alma sürecinde faaliyete dayalı maliyet sisteminin kullanılmasını, Tekiner ve Albayrak (2005) maliyetlerin belirlenmesinde yeni yaklaşımları ve özellikle faaliyete dayalı maliyetlemeyi incelemiştir.

Pazarçeviren (2006) genel üretim giderlerinin esnek bütçeler ile planlanması ve kontrolünü ele almıştır. Yükçü ve Geçerli (2007) direkt malzemeye dayalı maliyetleme sistemini değerlendirmiş, Çıkrıkçı ve Dabbaoğlu (2007) fiili değişken maliyet esasında faaliyet sonuçlarının raporlanmasını incelemiştir.

3.ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE ANALİZ SONUÇLARI

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada, Sivas’ta faaliyette bulunan işletmelerin maliyet yönetim sistemleri kullanımlarının ve maliyet yönetim sistemlerine bakış açılarının araştırılması amaçlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Modeli, Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın amaçlarına ulaşabilmek için veri toplama aracı olarak anket yöntemi uygulanmıştır. Anket formu oluşturulurken konuyla ilgili literatür taraması yapılarak daha önceden yapılmış çalışmalardan (Demirkutlu, 2015: 52-53; Aktaş ve Turan,2019: 52-55; Dendeş,2017;163-166) yararlanılmış; ayrıca ön araştırma amacıyla işletme yöneticileri ile görüşülmüş ve anket formundaki ifadelerin araştırma amacıyla uyumu hakkındaki görüşleri alınmıştır. Bu aşamalar sonucunda anket formu düzenlenmiştir.

Anket formu A ve B bölümü olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. A bölümü, işletmelerin yapısı ve işletmelerde uygulanan maliyet yönetim sistemiyle ilgili 16 sorudan; B bölümü ise işletmelerin maliyet yönetim sistemleri hakkındaki düşüncelerine yönelik 16 ifade olmak üzere toplam 32 sorudan oluşmaktadır.

Araştırmanın evrenini, Sivas’ta faaliyette bulunan orta ve büyük ölçekli işletmelerden oluşturmaktadır. Bu işletmelerin sayısını Sivas Ticaret ve Sanayi Odası’ndan alınan bilgilere göre toplam 226 işletmenin olduğu öğrenilmiştir. Bu işletmelerden 160 işletme yöneticisi ve muhasebe birim yöneticileri ile görüşülerek 147 yetkiliye anket uygulanmıştır. Bazı yöneticilerin iş yoğunluğu ve işletmelerdeki ilgili yöneticilere ulaşılmamasından dolayı 13 firmaya anket uygulanamamıştır.

Araştırma evreninin bilindiği durumlarda, seçilecek örneklemin büyüklüğü belirlenirken aşağıdaki formülden yararlanılabilmektedir (Salant ve Dillman, 1994: 55).

Formülde,

$$n = \frac{N \cdot t^2 \cdot p \cdot q}{(N - 1) \cdot d^2 + t^2 \cdot p \cdot q}$$

N= Evrendeki birey sayısı

n= Örnekleme alınacak birey sayısı

p= İncelenecek olayın görülüş sıklığı (gerçekleşme olasılığı)

q= İncelenecek olayın görülmeyiş sıklığı (gerçekleşmeme olasılığı)

t= Belirli bir anlamlılık düzeyinde, t tablosuna göre bulunan teorik değer

d= Olayın görülüş sıklığına göre yapılmak istenen + sapma olarak simgelenmiştir.

$$n = \frac{226 \cdot 1,96^2 \cdot 0,50 \cdot 0,50}{(226 - 1) \cdot 0,05^2 + 1,96^2 \cdot 0,50 \cdot 0,50} = 142,54$$

Formüle göre, % 95 güven aralığında % 5 hata payı ile örneklem büyüklüğü 143 olarak hesaplanmıştır. Dolayısıyla araştırmaya katılan 147 denek araştırma evrenini temsil edecek niteliktedir.

3.3. Araştırmada Kullanılan İstatistiksel Teknikler

Anket verilerinin analizinde, SPSS 22 for Windows (Social Package Statistical Science) istatistiksel paket programından yararlanılmıştır.

Örnekleme ait ham verilerin çözümlenmesi betimsel istatistik yöntem ve teknikleri kullanılarak yapılmıştır. Çözümlenen verilerin tablolar halinde ifade edilmesinde demografik yapı ve araştırma amacına yönelik hazırlanmış ifadelerle ait cevapların frekans (f) ve yüzde (%) değerleri dikkate alınmıştır.

Güvenirlilik analizi, ölçmeye çalışılan araçların, güvenilirliğini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş bir yöntemdir. Cronbach Alpha katsayısı da güvenirliliği ölçmede kullanılan yöntemlerden biridir. Bu yöntem, ölçekte yer alan sorunun homojen bir yapıyı açıklamak üzere bir bütün oluşturup oluşturmadıklarını araştırır.

İşletmelere uygulanan anket formunun geçerlilik ve güvenirliliğinin istenen değerlerde olup olmadığını Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı ile tespit edilmeye çalışılmış ve analiz sonucu Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1: Cronbach's Alpha İç Tutarlılık Katsayısı

	Madde Sayısı	İç Tutarlılık Katsayısı	Güvenirlilik Durumu
Anket Formu	16	0,701	Oldukça Güvenilir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi Cronbach's Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,701 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre söz konusu 16 ifadenin bir bütün olarak, ölçmek istenen olguyu ölçmede "oldukça güvenilir" olduğu söylenebilir.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu aşamasında, Sivas'ta faaliyette bulunan işletmelere uygulanan anket formunun uygulanmasıyla elde edilen veriler, belirtilen istatistiksel tekniklerle analiz edilmiş ve analiz sonuçları tablolar halinde sunularak yorumlanmaya çalışılmıştır.

4.1. Deneklerin Demografik Özellikleri

Deneklerin işletmelerin yapısı ve işletmelerde uygulanan maliyet yönetim sistemiyle ilgili sorulara ait cevaplarının istatistik sonuçları Tablo 2’de yer almaktadır.

Tablo 2: İşletmelerde Uygulanan Maliyet Yönetim Sistemiyle İlgili Sorulara Ait Cevaplarının İstatistik Sonuçları

İşletmenin Hukuku Yapısı			İşletmenizde Bağımsız Muhasebe Birimi Var Mı?		
Yapı	Frekans (f)	Yüzde (%)	Muhasebe Birimi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Anonim	38	25,9	Evet	70	47,6
Limited	109	74,1	Hayır	77	52,4
TOPLAM	147	100	TOPLAM	147	100
İşletmede Hangi Pozisyonda Çalışmaktasınız?			İşletmenizde Kaç Kişi Çalışmaktadır?		
Pozisyon	Frekans (f)	Yüzde (%)	Çalışan Sayısı	Frekans (f)	Yüzde (%)
İşletme Müdürü	79	53,7	1-9 Kişi	39	26,5
Muhasebe Müdürü	36	24,5	10-50 Kişi	80	54,4
Muhasebe Elamanı	12	8,2	51-250 Kişi	23	15,6
Maliyet Sorumlusu	20	13,6	250 üzeri Kişi	5	3,4
TOPLAM	147	100	TOPLAM	147	100
İşletmeniz Hangi sektörde Faaliyette Bulunmaktadır			“Üretim maliyetleriniz içerisinde en fazla paya sahip gider hangisidir?”		
Sektör	Frekans (f)	Yüzde (%)	Gider	Frekans (f)	Yüzde (%)
Hizmet İşletmesi	35	23,8	DİMM	49	33
Ticaret İşletmesi	50	34,0	DİG	30	21
Üretim İşletmesi	62	42,2	GÜG	68	46
TOPLAM	147	100	TOPLAM	147	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi ankete katılan işletme yöneticilerinin işletmeleriyle ilgili öne çıkan özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir:

- ✓ İşletmelerin hukuki yapısı sorulduğunda yaklaşık % 26’sı Anonim; %74’ü Limited şirket olduğu görülmektedir.
- ✓ İşletme yöneticilerinin %47’si işletme içinde ayrıca muhasebe biriminin olduğunu ifade etmişlerdir.
- ✓ İşletmelerin yaklaşık %55’inde çalışan sayısı 10-50 kişi aralığındadır.
- ✓ İşletmelerin sadece %19,7’sinde ayrıca bir maliyet biriminin olduğu ifade edilmiştir.
- ✓ İşletme yöneticileri faaliyet sektörü sorulduğunda %23,8’i hizmet, %34’ü ticaret ve %42,2’si üretim işletmesi olduğu beyan etmişlerdir.

Tablo 3: İşletmelerin Maliyetlerin İzlendiği Ayrı Bir Birime Sahip Olma Durumuna Göre Dağılımları

İşletmenizde Maliyetlerin İzlendiği Ayrı Bir Birim Var mı?		
Maliyet Birimi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Var	29	19,7
Yok	118	80,3
TOPLAM	147	100

Tablo 3 incelendiğinde araştırmaya katılan işletmelerin %80,3’ünde muhasebe bölümü dışında maliyetlerin hesaplandığı, izlendiği bir bölüm bulunmamaktadır. Bu işletmelerin, maliyet konusuna yeterince önem vermediğini göstermektedir.

Tablo 4: İşletmelerin Birim Maliyetlerin Hesaplanmasında Kullandığı Yöntem

“Birim maliyetinizin hesaplanmasında hangi maliyet muhasebesi yaklaşımını kullanıyorsunuz?”		
Maliyet Yaklaşımı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Geleneksel MaliyetlemeYöntemi	84	57,1
Hedef Maliyetleme	20	13,6
Sürece Dayalı Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Yaklaşımı	25	17,0
Kaizen Maliyetleme	0	0
Kalite Maliyetleme	0	0
Faaliyet Tabanlı Maliyetleme	18	12,2
TOPLAM	147	100

Tablo 4’e göre, araştırmaya katılan işletmelerin birim maliyetlerinin hesaplanmasında %57,1’i geleneksel yöntemi, %13,6’sı hedef maliyetleme , %12,2’si faaliyet tabanlı maliyetleme, %17’si sürece dayalı faaliyet tabanlı maliyetleme yaklaşımlarını kullandığı tespit edilmiştir.

Tablo 5: Geleneksel Yöntemi Tercih Eden İşletmelerin Maliyetlerinin Kapsamı

“Eğer cevabınız geleneksel yöntem ise, maliyetlerin kapsamını belirleyen yöntemlerden hangisini uyguluyorsunuz?”	Frekans (f)	Yüzde (%)
Tam Maliyet Sistemi	42	50
Normal Maliyet Sistemi	10	12,0
Değişken Maliyet Sistemi	10	12
Direkt Maliyet Yöntemi	22	26,0
TOPLAM	84	100

Tablo 5’te araştırmaya katılan işletmelerin geleneksel maliyet yönteminde maliyetlerin kapsamını belirleyen yöntemlerden tam maliyet sistemini kullananların oranı %50, direkt maliyet sistemini kullananların oranı %26 ve normal maliyet ve değişken maliyet sistemini kullananların oranı %12 olduğu görülmektedir. Tam maliyet yöntemi, Vergi Usul Kanunu uyarınca da kullanılması zorunlu olduğundan elde edilen sonuç olağan görünmektedir. Bu durum, kapasite kullanımını göz önünde bulundurmeyen işletmeler veya özellikle finansal raporlama standartlarına göre muhasebeleştirme zorunluluğu bulunmayan işletmeler tarafından kullanılıyor olabileceği yorumunu beraberinde getirmektedir.

Tablo 6: Geleneksel Yöntemi Tercih Eden İşletmelerin Maliyetlendirme Zamanı

“Eğer cevabınız geleneksel yöntem ise, maliyetlerin zamanını belirleyen yöntemlerden hangisini uyguluyorsunuz?”	Frekans (f)	Yüzde (%)
Fiili Maliyet Sistemi	45	54,0
Tahmini Maliyet Sistemi	30	36,0
Standart Maliyet Sistemi	9	10,0
TOPLAM	84	100

Tablo 6’da araştırmaya katılan işletmelerin geleneksel maliyet yönteminde maliyetlerin zamanını belirleyen yöntemlerden fiili maliyet sistemi %54 oranıyla işletmeler tarafından en

çok kullanılan yöntem olduğu gözlemlenmektedir tahmini maliyet sistemini kullananların oranı %36 ve standart maliyet sistemini kullananların oranı %10 olduğu görülmektedir.

Tablo 7:Geleneksel Yöntemi Tercih Eden İşletmelerin Maliyetlendirme Şekli

“Eğer cevabınız geleneksel yöntem ise, maliyetlendirme şeklini belirleyen yöntemlerden hangisini uyguluyorsunuz?”	Frekans (f)	Yüzde (%)
Sipariş Maliyet Sistemi	33	39,3
Safha Maliyet Sistemi	51	60,7
TOPLAM	84	100

Tablo 7’e göre araştırmaya katılan işletmelerin geleneksel maliyet yönteminde maliyetlerin şeklini belirleyen yöntemlerden safha maliyet sistemini kullananların oranı %60,7 iken sipariş maliyet sistemini kullananların oranı %39,3 olduğu görülmektedir.

Tablo:8 İşletmelerin Hammadde Maliyeti Hesaplama Yöntemleri

İşletmeniz mamül maliyetleme unsurlarından hammadde maliyetini aşağıdaki yöntemlerden hangisiyle hesaplamaktadır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Piyasa Fiyatı veya Maliyetinden Düşük Olanla Değerleme Yöntemi	32	21,8
Gerçek Parti Maliyet Yöntemi	20	13,6
Hareketli Ortalama Maliyet Yöntemi	56	38,10
Tartılı (Ağırlıklı) Ortalama Maliyet Yöntemi	21	14,3
İlk Giren İlk Çıkar (FİFO) Yöntemi	18	12,2
Son Giren İlk Çıkar (LİFO) Yöntemi	0	0
TOPLAM	147	100

Tablo 8’de bir mamulün maliyeti içerisinde yer alan temel unsurlar olan hammadde, maliyetlerinin saptanma yöntemleri incelenmektedir. Bir mamulün maliyetini oluşturan temel unsurlardan ilki olan hammadde maliyetlerini hesaplama yöntemlerine bakıldığında, katılımcıların; %38,10 oranında hareketli ortalama maliyet yöntemini, 21,8 oranında piyasa fiyatı veya maliyetinden düşük olanla değerlendirme yöntemi , %14,3 oranında tartılı (ağırlıklı) ortalama maliyet yöntemi %13,6 oranında oranında gerçek parti maliyet yöntemini ve ağırlıklı 12,2 oranında ilk giren ilk çıkar (FİFO) yöntemini benimsedikleri görülmektedir. Ülkemizde sıklıkla kullanılan ortalama maliyet yöntemlerinin uygulama kolaylığı, düşük-yüksek fiyat aralıklarının daha net görülebilmesi ve bu artış-azalışların etkilerinin minimize edilmesi suretiyle istikrar sağlması avantajlarını barındırdığı göz önünde bulundurulduğunda, ortaya çıkan sonuç normal görülmektedir.

Tablo: 9 İşletmelerin Direkt İşçilik Maliyeti Hesaplama Yöntemleri

İşletmeniz mamul maliyetleme unsurlarından direkt işçilik maliyetini aşağıdaki yöntemlerden hangisiyle hesaplamaktadır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Zaman Temeline Göre Ücret Sistemi	57	38,8
Parça Başına Ücret Sistemi, Para Akordu	40	27
Primli Ücret Sistemi	12	9,0
Parça Başına Ücret Sistemi, Zaman Akordu	20	14
Parça Başına Ücret Sistemi, Grup Akordu	18	12,2
TOPLAM	147	100

Tablo 9’da mamul içerisinde yer alan ikinci maliyet unsuru olan direkt işçilik giderlerinin saptanma yöntemleri incelendiğinde; katılımcıların en fazla %38,8 oranıyla zaman temelli ücret

sisteminin benimsenmekte olduğu görülmektedir. Parça temelli olarak zaman, para ve grup akordu olmak üzere üçe ayrılan ücret sistemlerinden para akordunun diğerlerine oranla daha fazla kullanıldığı görülmektedir. Bu yüzdeler oranlardan hareketle, Sivas il genelinde işçilik maliyetlerinin hesaplanması sürecinde parça temelli sistemden ziyade zaman temelli ücret sisteminin ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 10 İşletmelerin Genel Üretim Maliyeti Hesaplama Yöntemleri

İşletmeniz mamul maliyetleme unsurlarından genel üretim maliyetini aşağıdaki yöntemlerden hangisiyle hesaplamaktadır.	Frekans (f)	Yüzde (%)
Muhasebe Yöntemi	101	69,0
Mühendislik Yöntemi	10	7,0
En Yüksek ve En Düşük Noktalar Yöntemi	10	7,0
Dağılım Grafiği Yöntemi	26	18,0
En Küçük Kareler Yöntemi	0	0
TOPLAM	147	100

Tablo 10’da mamul içerisindeki üçüncü maliyet unsuru olarak tanımlanabilen genel üretim giderlerinin muhasebeleştirilme sürecinde hangi yöntemlerden faydalandığı incelendiğinde; anket katılımcılarının %69’unun muhasebe yöntemini kullandığı görülmektedir. En fazla kullanılan muhasebe yöntemini takiben, %18 oranında dağılım grafiği yöntemi, %7 oranında mühendislik yöntemi yine %7 oranında en yüksek ve en düşük noktalar yöntemi kullanıldığı saptanmıştır. Sivas’ta faaliyette bulunan işletmelerin genel üretim giderlerinin muhasebeleştirilme sürecinde tarafından en küçük kareler yöntemini kullanmadıkları gözlenmiştir.

Tablo 11: Dağıtım Yöntemleri

İşletmeniz Genel Üretim Giderlerinin Mamullere Yüklenmesi Sürecinde hangi dağıtım yöntemini kullanmaktadır?		
Genel Üretim Giderlerinin Yüklenmesi	Frekans (f)	Yüzde (%)
Doğrudan Dağıtım Yöntemi	100	68,0
Kademeli Dağıtım Yöntemi	20	13,6
Karşılıklı Dağıtım Yöntemi	0	0
Planlı Dağıtım Yöntemi	0	0
Matematiksel Dağıtım Yöntemi	0	0
İşletmede herhangi bir dağıtım yöntemi kullanılmamaktadır	27	18
TOPLAM	147	100

Tablo 11 incelendiğinde işletmelerin %68 doğrudan doğruya dağıtım yöntemini kullanmaktadır. Bunu kademeli dağıtım yöntemi %13,6 oranında takip etmektedir. İşletmelerin %18’i herhangi bir dağıtım yöntemi kullanmamaktadır.

Tablo 12: Dağıtımda Kullanılan Faaliyet Hacimleri

İşletmeniz Genel Üretim Giderleri dağıtımında daha çok hangi dağıtım faaliyet hacimlerini kullanmaktadır? (Birden fazla dağıtım anahtarı seçeneğini işaretleyebilirsiniz.)		
Genel Üretim Giderlerinin Dağıtımı	Frekans (f)	Yüzde (%)
Üretim Miktarı	106	72,1
Makine Saati	41	27,9
Direkt İlk Madde ve Malzeme Giderleri	41	27,9
Direkt İşçilik Saati	32	21,8
Direkt İşçilik Giderleri	53	36,1
Tahmini Yükleme Oranı	36	24,5
TOPLAM	-	-

Üretim gider yerlerinde toplanan giderlerin mamullere yüklenmesinde (3. dağıtım) işletmeler tarafından kullanılan faaliyet hacimleri Tablo 12’de gösterilmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi işletmelerin %72’si 3. dağıtımda faaliyet hacmi olarak üretim miktarını esas almaktadır. Bunu, %36.1 ile direkt işçilik gideri, yüzde 27,9 ile de makine saati ve direkt ilk madde ve malzeme izlemektedir. İşletmelerin yüzde 24,5’i tahmini yükleme oranını, %21,8’i direkt işçilik saatini faaliyet hacmi olarak seçmektedir.

4.2. İşletmelerin Maliyet Yönetim Sistemleri Hakkındaki Düşüncelerine Yönelik Katılım Düzeylerinin Belirlenmesine İlişkin Bulgular

Araştırmada işletmelerin maliyet yönetim sistemleri hakkındaki düşüncelerine yönelik 16 ifadeye ilişkin deneklerin katılım düzeyleri açıklanmaya çalışılacaktır. Deneklerin, ankette bulunan her bir ifadeye, hangi düzeyde katıldığı ya da görüşlerinin **Kesinlikle Katılıyorum**, **Katılıyorum**, **Kararsızım**, **Katılmıyorum** ve **Kesinlikle Katılmıyorum** nitelemelerinden, hangisine girdiği yapılan bir sınıflama ölçeği ile belirlenmiştir. Sınıflama ölçeğinin oluşturulmasında;

Aralık Genişliği (a) = Dizi Genişliği ÷ Yapılacak Grup sayısı formülü (Tekin,1987:262) kullanılmıştır. Buna göre oluşturulan ölçekte; nitelik düzeyi ve puan değerleri ile değer aralıkları Tablo 13’te gösterilmiştir.

$$a= 4/5$$

$$a= 0,80 \text{ bulunur.}$$

Tablo 13: Anket Maddelerinin Puan Aralıkları

Nitelik Düzeyi	Puan Aralığı	Değer Aralıkları
Kesinlikle Katılıyorum	5	4,20 – 5,00
Katılıyorum	4	3,40 – 4,19
Kararsızım	3	2,60 – 3,39
Katılmıyorum	2	1,80 – 2,59
Kesinlikle katılmıyorum	1	1,00 – 1,79

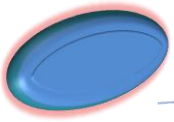
Deneklerin bu ifadelerle verdikleri cevaplara ilişkin olarak bulunan, aritmetik ortalama (\bar{x}) ve standart sapma (ss) değerleri ve bu değerlerin karşılığı olan katılım düzeyleri, tablo 14’te gösterilmiştir.

Tablo 14: Maliyet Yönetim Sistemleri Hakkındaki İfadelere Verilen Cevaplara Ait Frekans ve Yüzde Dağılımı

Maliyet Yönetim Sistemleri Hakkındaki İfadeler					
No	İfadeler	n	\bar{x}	ss	Katılım Düzeyi
1	“Maliyet yönetim sistemi, rekabet ortamında işletmelere üstünlük sağlar.”	147	4,48	0,50	Kesinlikle Katılıyorum
2	Maliyet yönetim sistemi, departmanlar arası etkileşimi sağlamaktadır.	147	3,86	0,82	<i>Katılıyorum</i>
3	“Maliyet yönetiminin öncelikli hedefi, maliyetlerin kontrolü ve azaltılmasıdır.”	147	4,34	0,48	Kesinlikle Katılıyorum
4	“İşletmelerin organizasyon yapısında maliyetlerin izleneceği ayrı bir bölüm yer almalıdır.”	147	4,40	0,49	Kesinlikle Katılıyorum
5	“Maliyet yönetimi sisteminin etkin kullanımı için sadece finansal veriler dikkate alınmalıdır.”	147	3,46	0,89	<i>Katılıyorum</i>
6	“Maliyet yönetimi sistemi, planlama ve bütçeleme sistemine yararlı olacak bilgileri sağlar.”	147	4,02	0,52	<i>Katılıyorum</i>
7	“Maliyet yönetimi, maliyet ve yönetim muhasebesi bilgilerinin daha etkin kullanılmasını sağlar.”	147	4,29	0,49	Kesinlikle Katılıyorum
8	Maliyet yönetim sistemi fiyatlama kararlarına yardımcı olmaktadır.	147	4,39	0,49	Kesinlikle Katılıyorum
9	Maliyet yönetim sistemi atıl kapasitenin göz önünde bulundurulmasını sağlar.	147	4,12	0,33	<i>Katılıyorum</i>
10	“Maliyet yönetim sistemi iç kontrol bölümüne yardımcı olacak bilgileri sağlar.”	147	4,14	0,34	<i>Katılıyorum</i>
11	“İşletmelerde maliyet bilgilerinin izlenmesi, analizi ve kontrolü için finansal muhasebe bölümünün varlığı yeterlidir.”	147	2,82	0,79	Kararsızım
12	“Maliyet yönetimi ile ulaşılan bilgiler yönetim kararlarının alınmasında oldukça önemli rol oynar.”	147	4,09	0,37	<i>Katılıyorum</i>
13	“İşletmelerde etkin bir maliyet yönetim sistemi varlığının, işletme karlılığını artırır.”	147	4,26	0,44	Kesinlikle Katılıyorum
14	Maliyet yönetimi sistemi Maliyet-Hacim-Kar Analizlerinin daha doğru sonuçlara ulaşmasını sağlar.	147	4,12	0,33	<i>Katılıyorum</i>
15	Maliyet yönetim sistemi mamul maliyetlerinin hesaplanmasında yardımcı bir faktördür.	147	4,12	0,43	<i>Katılıyorum</i>
16	Maliyet yönetim sistemi maliyet azaltma çalışmalarına katkı sağlamaktadır.	147	4,12	0,33	<i>Katılıyorum</i>

Tablo 14 incelendiğinde;

İşletmelerin maliyet muhasebesi sistemleri hakkındaki düşüncelere ilişkin cevapları içeren Tablo 14’de bakıldığında, işletmelerin maliyet yönetim sisteminin, rekabet ortamında işletmelere üstünlük sağladığı, işletmelerin karlılığını artırdığı, maliyetleri kontrol altına alıp maliyetleri azalttığı, fiyatlama kararlarına yardımcı olduğu düşüncelerine “kesinlikle katıldıkları” tespit edilmiştir. İşletmelerin maliyet yönetim sisteminin, departmanlar arası etkileşime, planlama ve bütçeleme sistemine yararlı olacak bilgilere, atıl kapasitenin göz önünde bulundurulmasına, iç kontrol bölümüne yardımcı olacak bilgilere, sistemi maliyet-hacim-kar analizlerinin daha doğru sonuçlara ulaşmasına ve maliyet azaltma çalışmalarına katkı sağladığına ilişkin ifadeler “Katılıyorum” yönünde görüş bildirdikleri saptanmıştır. Ayrıca işletmeler maliyet yönetim sisteminin mamul maliyetlerinin hesaplanmasında yardımcı

bir faktör olduğuna, maliyet yönetimi ile ulaşılan bilgiler yönetim kararlarının alınmasında oldukça önemli rol oynadığına ve maliyet azaltma çalışmalarına katkı sağladığına da inanmaktadırlar. İşletmeler sadece “İşletmelerde maliyet bilgilerinin izlenmesi, analizi ve kontrolü için finansal muhasebe bölümünün varlığı yeterlidir” ifadesinde kararsız kalmışlardır.

SONUÇ

Küreselleşme beraberinde rekabeti getirmiştir. Dolayısıyla özellikle üretim sektöründe yer alan işletmelerinde rekabet konusunda dikkat etmeleri ve bu rekabet ortamında varlıklarını sürdürebilmek için kar elde edebilmeleri gerekmektedir. Bu durumda işletmeler çeşitli değişimler yaparak riskleri ve belirsizlikleri ortadan kaldırmalıdır. Bu doğrultuda izlenen stratejilerin içerisinde en önemli olanı giderlerin düşürülerek maliyet yönetim sistemlerinin oluşturulmasıdır.

Bu çalışmada, Sivas'ta faaliyette bulunan işletmelerin maliyet yönetim sistemleri kullanımlarının ve maliyet yönetim sistemlerine bakış açılarının araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada veri toplama tekniği olarak anket yöntemi kullanılmıştır. 160 İşletme yöneticisi ve muhasebe birim yöneticileri ile görüşülerek 147 yetkiliye anket uygulanmıştır. Anket verilerinin analizinde, SPSS 22 for Windows (Social Package Stastical Science) istatistiksel paket programından yararlanılmıştır.

Araştırmaya katılan işletmelerin yarısından fazlası Limited şirkettir ve yaklaşık %42'si üretim işletmesidir. İşletmelerin yarısından fazlasında muhasebe birimi ve maliyetlerin ayrıca izlendiği birim yoktur ve 10-50 kişi aralığında çalışanı vardır.

Maliyet unsurları arasında en önemli payın genel üretim giderine ait olduğu saptanmıştır. Teknolojik gelişmelere ayak uydurma zorunluluğu, beraberinde mamul maliyetleri içerisindeki direkt işçilik giderlerinin azalmasına, genel üretim giderlerinin ise artmasına neden olmuştur. Otomasyona geçiş ile insan gücünden beklentilerin azalması ve teknoloji kullanımı ile artan amortisman ve teknoloji adapte maliyetlerinin genel üretim giderlerine yansımaları, mamul maliyetlerinin yapısında genel üretim giderinin payını artırdığı söylenebilir.

Araştırma sonucunda işletmelerin yarısından fazlasının birim maliyetlerin hesaplanmasında geleneksel yöntemi kullandığı, işletmelerin %50'sinin geleneksel maliyet yönteminde maliyetlerin kapsamını belirleyen yöntemlerden tam maliyet sistemini, %36'sının zamanını belirleyen yöntemlerden tahmini maliyet sistemini kullandığı, işletmelerin %60,7'sinin maliyetlerin şeklini belirleyen yöntemlerden safha maliyet sistemini kullandığı tespit edilmiştir. Bir mamulün maliyetini oluşturan temel unsurlardan ilki olan hammadde maliyetlerini hesaplama yöntemlerine bakıldığında, işletmelerin; %38,10 oranında hareketli ortalama maliyet yöntemini, direkt işçilik giderlerinin saptanma yöntemleri incelendiğinde; katılımcıların en fazla %38,8 oranıyla zaman temelli ücret sistemini, genel üretim giderlerinin muhasebeleştirilme sürecinde hangi yöntemlerden faydalandığı incelendiğinde; işletmelerin %48,3'ünün muhasebe yöntemini benimsedikleri görülmektedir. İşletmelerde genel üretim giderlerinin mamullere yüklenmesi sürecinde %68 doğrudan doğruya dağıtım yöntemini kullanmakta işletmelerin %72'si 3. dağıtımda faaliyet hacmi olarak üretim miktarını esas almaktadır.

Maliyet yönetim sistemleri hakkındaki ifadelere verilen cevaplara ait frekans ve yüzde dağılımlarına bakıldığında; İşletmelerin işletmelerin maliyet yönetim sisteminin, rekabet ortamında işletmelere üstünlük sağladığı, işletmelerin karlılığını artırdığı, maliyetleri kontrol altına alıp maliyetleri azalttığı, fiyatlama kararlarına yardımcı olduğu, departmanlar arası etkileşime, planlama ve bütçeleme sistemine ve iç kontrol bölümüne yararlı olacak bilgiler ürettiğine, maliyet-hacim-kar analizlerinin daha doğru sonuçlara ulaşmasına ve maliyet azaltma çalışmalarına katkı sağladığına katılmaktadırlar. Ayrıca işletmeler maliyet yönetim sisteminin

mamul maliyetlerinin hesaplanmasında yardımcı bir faktör olduğuna, maliyet yönetimi ile ulaşılan bilgiler yönetim kararlarının alınmasında oldukça önemli rol oynadığına ve maliyet azaltma çalışmalarına katkı sağladığına da inanmaktadırlar.

Araştırma sonucunda, işletmelerin modern maliyet muhasebesi sistemlerinden ziyade geleneksel maliyet muhasebesi yöntemlerini kullanmakta oldukları ve maliyet muhasebe sistemlerinin yönetim süreçlerine etkin bir şekilde entegre edilmediğine dair bulgular elde edilmiştir.

KAYNAKLAR

- AKTAŞ, Rabia ve Turan, Zeynep** (2019), “İşletmelerde Maliyet Sistemleri Kullanımlarının İncelenmesi: Manisa Organize Sanayi Bölgesi Örneği”, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 249-272.
- ALTINBAY, Ali** (2006), “Etkin Bir Maliyet Yönetim Sistemi Olarak Hedef Maliyetleme Sistemi ve TMMT Uygulaması”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (16), 141-164.
- AYYILDIZ M. Sema Ülker, Durna Şengül** (2005), “Kayseri’de Faaliyet Gösteren İşletmelerde Maliyet Muhasebesi Kullanılma Düzeyine İlişkin Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Finansman*, (27), 94-104.
- CİVAN, Mehmet, Yıldız, Ferah** (2005), “Esnek Üretim Sistemlerinin Maliyet Muhasebesi Açısından İncelenmesi ve Bir Tekstil İşletmesinde Uygulama”, *İSMMM MO, Mali Çözüm Dergisi*, (70), 109-122.
- ÇIKRIKÇI, Mustafa ve Dabbaoğlu, Kadir** (2007), “Fiili Değişken Maliyet Esasında Faaliyet Sonuçlarının Raporlanması”, *Muhasebe ve Finansman*, (35), 77-86.
- DALĞAR, Hüseyin; Taş, Sebahattin; Cevher, Ezgi ve Akın, Osman** (2010), “Maliyet Yönetim Aracı Olarak Altı Sigma: Kurumsal Bir Yaklaşım”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdarî Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (1), 235-255.
- DEMİRKUTLU, Fatma Karakaya** (2015), “Maliyet Yönetimi ve KOBİ'lerin Farkındalıkları: Ampirik Bir Çalışma”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 39-62.
- DENDEŞ, Erincik Aslı** (2017), *Üretim İşletmelerinin Maliyet Hesaplama Yöntemlerinin İncelenmesi: Aydın İli Örneği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.
- ERDEN, Aziz Selman** (2004), *Üretim Ortamları Maliyet Yönetim Sistemleri İlişkisi ve Stratejik Maliyet Yönetimi*, Türkmen Kitabevi: İstanbul.
- ERSOY Ayten, Utku Burcu Demirel, Dönmez Adnan, Berberoğlu Başak** (2006), “Üretim İşletmelerinde Yönetim Muhasebesi Konularının Uygulanmasına İlişkin Bir Araştırma”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (32), 50-60.
- GÖKÇEN, Gürbüz** (2004), “Faaliyet Tabanlı Maliyetlemenin İşletme Kararlarında Kullanılması”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (23), 58-67.
- KÜÇÜK, Ergün** (2005), “Yeni Üretim Ortamında Genel Üretim Maliyetleri ve Kayseri’deki Bazı Uygulamalara İlişkin Bir Araştırma”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (25), 2-23.
- OTLU, Fikret ve Karaca, Serdar** (2005), “Maliyet Yönetimi ve Yaşam Seyri Maliyet Analizi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 245-270.

- PAZARÇEVİREN, Y. Selim** (2006), “Genel Üretim Giderlerinin Esnek Bütçeler İle Planlanması ve Kontrolü”, Muhasebe ve Denetime Bakış, (Temmuz), 29-46.
- SALANT, Priscilla and Dillman, Don A.** (1994), “How to Conduct Your Own Survey”, John Wiley & Sons, Inc. Newyork.
- TEKİN, Halil** (1987), Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme, Mesa Yayınları, Ankara.
- TEKİNER, Yıldız ve Albayrak, Murat** (2005), “Maliyetlerin Saptanmasında Yeni Yaklaşımlar”, SSMMMO, Mali Çözüm Dergisi, (70), 220-226.
- UYAR, Süleyman** (2008), "Denizli'de Faaliyet Gösteren Üretim İşletmeleri'nde Maliyet Muhasebesi Uygulamaları", Muhasebe ve Finansman Dergisi, (38), 132-145.
- YÜKÇÜ, Süleyman** (2007), “Yöneticiler İçin Muhasebe: Yönetim Muhasebesi”, Birleşik Matbaacılık, İzmir.
- YÜKÇÜ, Süleyman ve İçerli, M. Yılmaz** (2007), “Direkt Malzemeye Dayalı Maliyet Hesaplama Sistemi”, Muhasebe ve Finansman Dergisi, (34), 66-73.

ORTA ÇAĞ ALMANYA'SINDA BESLENME KÜLTÜRÜ

Prof. Dr. Pınar ÜLGEN

Tokat Gaziosmanpaşa Ünivesitesi

Banu ÇETİN ÜNAL

Tokat Gaziosmanpaşa Ünivesitesi

ÖZET

Orta Çağ, beslenme kültürünün şekillendiği, en önemlisi de soylu sınıflar ile köylülerin beslenme şekillerinin ayrıldığı bir dönemdir. Orta Çağ'da insanların beslenme şekilleri, yer ve nüfus yoğunluğu, mahsul tipi, üretkenliği ve ticareti yapılan gıda maddelerine erişim gibi birçok faktörden etkilenmiştir. Ayrıca Orta Çağ şehirleri genişledikçe ve sayıları arttıkça çevredeki kırsal topluluklarla pazar ilişkileri kurdukça giderek karmaşıklaşmıştır. Orta Çağ Almanya'sı boyunca yaşanan baskılar, saldırılar ve bunların sonucunda toprakların ve insanların zarar görmesi beslenme şekillerini etkilemiştir. Hatta insanların beslenme şekli, bu dönemde Literatürde de yerini almıştır. Bir çok Alman kroniği ve yemek kitapları gibi yazılı kaynaklar bu dönemdeki insanların beslenme şekilleriyle ilgili bilgiler vermektedir. Dikkat çeken başka bir konu da Orta Çağ Almanya'sında et ve balığın yoğunlukta olduğu bir beslenme şeklinin var olmasıdır. Ayrıca Alman topraklarındaki soyluların ve köylülerin beslenme ve yemek kültürleri arasında farklılıklar bulunmaktadır. Bu çalışmamızda ise Orta Çağ Almanya'sındaki toplumsal sınıfların beslenme kültürlerindeki benzerlik ve farklılıklar ile yapılan çeşitli festivallerde sunulan yiyecekler hakkında bilgiler vererek Almanya'nın Orta Çağındaki sosyal hayata olan etkilerini anlatmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Orta Çağ, Almanya, Beslenme, Oruç, Lent.

THE NUTRITION CULTURE IN MEDIEVAL GERMANY

ABSTRACT:

The Middle Ages is a period that the nutrition culture is shaped and most importantly, the nobles and the peasants' diet are separated There are many factors that were influenced by many factors such as people's diet, location and population density, crop type, productivity and access to traded foodstuffs. Also, as medieval cities expanded and their numbers grew, they became increasingly complex as they established market relationships with the surrounding rural communities. The pressures, attacks and the damage of the lands and people as a result of medieval Germany have affected their diet. Even the diet of people has taken its place in the literature in this period. Written sources such as many German chronicles and cookbooks provide information about the diet of people in this period. Another noteworthy subject is a diet in Germany where the fish are concentrated. There are also differences between the nourishment and food cultures of the nobility and peasants in German land. In this study, we will try to explain the effects of Germany on the social life in the Middle Ages and the similarities and differences in the food cultures of the social classes in Medieval

Germany by giving information about the food offered at various festivals that were made there.

Keywords: Medieval, Germany, Nutrition, Fast, Lent.

GİRİŞ:

Genel olarak Orta Çağ'da beslenme kültürü ve alışkanlıkları üzerinde farklı etkenler vardır. Orta Çağ döneminde beslenme düzeni bölgesel farklılıklar, yer ve nüfus yoğunluğu, mahsul tipi ve üretkenliği ve ticareti yapılan gıda maddelerine erişim gibi birçok faktörden etkilenmiştir. Gıda ekonomileri, Orta Çağ şehirleri ortaya çıktıkça, genişledikçe ve çevredeki kırsal topluluklarla pazar ilişkileri kurdukça giderek karmaşıklaşmıştır.¹ Farklı iklimler, topraklar ve araziler, gıda arzında yerel çeşitliliği zorlamıştır. Sosyal sınıf ve etnik kimlik de gıda tüketim kalıplarını şekillendirmiştir. Güney Gal bölgesinin Romalılaştırılmış aristokratları, sınır boyunca yaşayan Rheinland Franklarından farklı şekilde beslenmişlerdir. Uzun mesafeli ticarete Roma sonrası değişikliklerden kaynaklanan bölgeselcilik de yeni gıda kalıplarını değiştirmiştir. Nüfus yoğunluğu hem tarımın doğasını hem de toplumun yabancı gıda maddelerine erişimini belirlemiştir.²

Orta Çağ'da beslenme ve sağlığı etkileyen en önemli neden iklimdir. Saxon kroniklerinde bulunan 820 açıklama, yerel hava olaylarının beslenmeyi nasıl olumsuz etkileyebileceğini göstermektedir. Kroniklerdeki madde, baklagiller ve tahıl ürünlerindeki küf veya pasları anormal derecede yoğun yağışlara bağlar. Belki de o yıl için de bahsi geçen insan ve hayvan hastalıkları salgını, kontamine bitkilerin tüketimiyle bağlantılıdır.³

Orta Çağ Almanya'sındaki Beslenme Kültürü:

Daha büyük ölçekli zorluklar, ılıman Avrupa'nın çoğuna yayılan kuraklıkların tetiklediği kıtlıklar 860 yılının yaklaşık on yılını etkiledi. Sorunlar 860'da son derece zor bir kışla başladı. Ağaçlar ve kışlık ekinler, soğuktan yok edildi ve birçok hayvan donarak öldü. Alamannia ve Raetia 861 yılı boyunca şiddetli bir kıtlık dönemi yaşadı ve 862'de aynı kader Saksonya, diğer Alman toprakları ve belki de genel olarak Avrupa'ya geldi. Gerçek kıtlığın Akitanya, Burgonya, Almanya ve belki de Kitanın çoğunu 868'de etkilediğine şüphe yoktur. Belki de 867'deki zayıf bir sonbahar hasadı -kroniklerde yeteri kadar bilgiye rastlanmasa da, sonraki baharın sonlarında zirveye ulaşan bu kıtlığı tetiklemişti. Hatta Sens'te bir günde 56 kişinin öldüğü söylenmektedir. Ayrıca bazı erkek ve kadınların açlıktan kurtulmak için son bir çaba olarak yamyamlığa başvurdukları ifade edilmektedir. Yine 873-74 yıllarında Almanya ve Francia'nın gıda arzını etkileyen bir başka olay da, doğudan gelen çekirgeler, en ağır yaz aylarının sonlarında ekinleri harap etmiştir. Bahsedilen büyük sayılar, Saksonya'nın doğusunda, böceklerin aşırı derecede çoğalmasına izin veren sıcak koşulların sonucu olmalıydı. Bu durumda, böcek üremesine yarar sağlayan havanın insanlar için korkunç

¹ Karyn C. Olsen, Christine D. White, Fred J. Longstaffe vd., "Isotopic Anthropology of Rural German Medieval Diet: Intra- and Inter-population Variability", *Archaeological and Anthropological Sciences*, 2016, s.1.

² Kathy L. Pearson, "Nutrition and the Early-Medieval Diet", *Speculum*, Vol. 72, No. 1, America 1997, s.2.

³ Kathy L. Pearson, "Nutrition and the Early-Medieval Diet", *Speculum*, Vol. 72, No. 1, America 1997, s.24-25.

sonuçları olmuştur. Hava ile ilgili salgınların neden olduğu hasarlar, hem ekili hem de yemlenmiş gıda kaynaklarını etkileyebilirdi.⁴

Tahılları ve sebzeleri tahrip eden kuraklıklar, gelişmesi için nem gerektiren protein açısından zengin yabancı mantarların büyümesini de engellemiştir. Meyve ağaçlarının meyve vermesini engelleyen ilkbahar sonundaki don olaylarının komşu çayır ve ormanlardaki yabancı meyveler üzerinde aynı etkiye sahip olması muhtemeldir. Erken Orta Çağ döneminde ortaya çıkan savaşlar, yerel toplulukların yiyecekleri için hava durumu kadar büyük bir tehditti. Askeri kampanyalar veya baskınlar, karşı tarafın korkutulması için mahsullerin, hayvanların ve hatta köylülerin kasıtlı olarak yok edilmesi gıda kaynaklarını azaltmıştır. Charlemagne'nin Saksonya'daki misyonerlik kampanyaları, özellikle kırsal kesimi harap etmiştir. Vikingler, 834 ve 837'de Frisia'ya, 841'de Rouen'e saldırdıklarında orayı yağmaladılar ve 850'lerin ortalarında Francia'yı neredeyse her yıl yağmalamaya karar verdiler. En azından Vikingler, dindar Louis ve oğulları arasında başlayan ve IX. yüzyıl boyunca soyundan gelen sivil çatışmalar kadar yıkıcıydı. 843'te Gaul'da tarım, o kadar kesintiye uğradı ki, bölge sakinleri hayatta kalmak için toprak ve undan yapılmış ekmeğe zorlanmıştır; ancak kroniklerde, orduların kendilerine bol miktarda yiyecek bulabildiği belirtiliyor. Çünkü onlar, savaşmak için ayakta kalmalıydı. Cermen topraklarında evcil hayvan, vahşi hayvanlar ve insanlar tarafından mahsullerin sık sık tahrip edilmesi veya çalınması, bir hane halkının gıda arzını ciddi şekilde aşındırmıştır. Yoksunluk seviyelerinin hesaplanması mümkün olmamakla birlikte, tarlalar ve mutfak bahçelerinde hırsızlık ve yıkım sorunlarıyla ilgilenen Cermen yasalarının sayısı, bunun tüm topluluklarda ciddi bir sorun olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.⁵

Avrupa'nın Almanca konuşulan yerlerinde yemekler, Orta Çağ'daki Akdeniz dünyasından oldukça farklıydı. Bu durum, iklimin daha sert olması nedeniyle, örneğin zeytin, badem ve turuncgiller yetiştirmeyi imkansız hale gelmesinden doğmuştur.⁶

Oruç:

Orta Çağ Avrupa'sında Kilise, yani etten uzak durmayı, her Cuma, Cumartesi, çoğu zaman Çarşamba ve Lent⁷ dönemi de dahil olmak üzere yılın her günün yaklaşık yarısı boyunca oruç tutmayı dikte etmişti.⁸

Oruç, "bedeni erdeme doğru zorlamaya" hizmet etmiş ve yarı açlıkla harekete geçirilen metabolik değişimler yoluyla cinsel isteği engellemiştir. Oruç, sık sık pişmanlık için bir kefaret biçimi olarak kullanılmıştır. Karolenj hükümdarları, kilisenin oruç tutma konusundaki öğretilerini laik mevzuat yoluyla uygulamaya çalışmışlardır. Oruç başka

⁴ Kathy L. Pearson, "Nutrition and the Early-Medieval Diet", *Speculum*, Vol. 72, No. 1, America 1997, s.25.

⁵ Kathy L. Pearson, "Nutrition and the Early-Medieval Diet", *Speculum*, Vol. 72, No. 1, America 1997, s.26.

⁶ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.131.

⁷ Lent: paskalya öncesi perhiz dönemidir. Kilise için önemli bir dönemdir. Nikea konseyi ilk kez Paskalya'ya hazırlık için 40 günlük oruç süresinden bahsetti. Hristiyan kilisesinde, Lent bir bakıma Paskalya için hazırlık dönemidir. Batı kiliselerinde Paskalya'dan altı hafta önce Ash Wednesday günü başlar. Doğu kiliselerinde Paskalya'dan sekiz hafta önce başlar. Günther Gassmann with Duane H. Larson, Mark W. Oldenburg, *Historical Dictionary of Lutheranism*, Scarecrow Press, America 2001, s.180 ; Michael Frassetto(Ed), "Lent", *Britannica Encyclopedia of World Religions*, Encyclopædia Britannica, 2006, s.658.

⁸ Gundula Müldner, Michael P. Richards, "Fast or feast: reconstructing diet in later medieval England by stable isotope analysis", *Journal of Archaeological Science*, Vol.32, Germany 2005, s.41.

sorunları da beraberinde getirmekteydi. Büyük oruçlar sonrasında büyük ziyafetler verilirdi. Uzun süreli kısıtlamalardan sonra bu ziyafetlerde tüketilen önemli miktardaki et, alkol ve yağ miktarları alışık olmayan vücudu bozmaktaydı.⁹

Almanlar için, Hristiyan kilisesinin oruç kanunlarına uymak, Akdeniz halkından çok daha zordu. Özellikle alt sınıflar için genellikle yumurtalardan, süt ürünlerinden, domuz etinden aldıkları protein ve yağa fazla alternatif yoktu. Balık ve diğer et ürünleri ve zeytinyağı, Alplerin kuzeyinde sadece zenginlerin karşılayabileceği pahalı lükslerdi. Bu sebeple oruç tutarken vücut dirençlerini güçlü tutabilmek oldukça zordu.¹⁰ Almanya’da uygulanan oruç kanunlarında her Cuma ve Cumartesi, tüm kilise tatilleri, Lent sırasında ve azizlerin tatilinden önce et, kümes hayvanı, domuz yağı, yumurta ve süt ürünleri tüketimi yasaklanmıştır.¹¹

Orta Çağ Alman Literatüründe Beslenme:

Gıda tarihçilerinin, Orta Çağ’daki çeşitli etnik grupların ne yediğini ve komşu mutfakların arasında nasıl bir üne sahip olduğunu anlatan birçok kaynak vardır. Yazılı kaynaklar arasında edebi, tarihsel, tıbbi, yasal metinler, hane halkı kayıtları ve yemek kitapları bulunurken bunlara ek olarak kitap aydınlatmaları, heykeller, resimler, halılardaki işlemler ve benzerlerinde bulunan yiyecek ve şölenlerin görsel tasvirleri de verilebilir. Bir insanın gıda alışkanlıkları hakkındaki bilgimiz, tarihteki gıda üretimi ve tüketiminin fiziksel kalıntılarını inceleyen etnologların ve arkeologların bulgularıyla büyük ölçüde zenginleştirilmiştir.¹²

Almanların yemek kültürü hakkında bilgi sahibi olmak isteyen biri Almanların önemli bir yemek kitabı olan *The Répertoire des manuscrits médiévaux contenant des recettes culinaires* (*Mutfak tarifleri içeren ortaçağ el yazmaları Dizini*) isimli esere bakabilir. Bu yemek kitabı, yukarı ve aşağı Alman mutfak tariflerini içeren kırk beş geç Orta Çağ kodlarını listeler. Koleksiyonlar, 200 ila 300 tarif içeren ve çeşitli tariflerden oluşan yemek kitaplarına kadar uzanmaktadır. Mutfak eserlerinin çoğu XV. yüzyılda yazılmıştır. En eski Alman yemek kitabı, Münih’teki Universitätsbibliothek’te bulunan *Daz buoch von guoter spise* (*The Book of Good Food*) isimli eserdir. Würzburg Piskoposuna noter olan Michael de Leone’nin isteği üzerine 1345 ve 1354 yılları arasında yazılan kodeks, iki farklı kaynaktan derlenmiştir. I. Bölüm, kafiyeli bir prolog, elli beş mutfak tarifi ve iki reçete parodisinden oluşur; II. Bölüm ise kırk dört tarif içerir.¹³ Orta Çağ Avrupası’nın diğer bölgelerine kıyasla Almanya’daki yemek kitabı sayısının fazlalığı oldukça şaşırtıcıdır. Ayrıca birçok tariften oluşan 50 kadar el yazmasının çoğu XV. yüzyılda yazılmıştır.¹⁴ Yemek kitabının ilk kısmı, baharatlar, kullanılma miktarları ve pişirme süreleri hakkında ayrıntılı talimatlar verir ve açıkça bir acemi için tasarlanmıştır. İkinci bölüm ise aksine deneyimli bir aşçı düşünülerek yazılmıştır. Yemek kitabı baharat olarak kullanılan çeşitli otlar ve çeşnileri listeler: pennyroyal (nane ailesinin

⁹ Kathy L. Pearson, “Nutrition and the Early-Medieval Diet”, *Speculum*, Vol. 72, No. 1, America 1997, s.27.

¹⁰ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.133-134.

¹¹ Melitta Weiss Adamson, “Diet and Nutrition”, *Medieval Germany An Encyclopedia*, (Ed: John M. Jeep), New York 2001, s.166.

¹² Melitta Weiss Adamson, “Medieval Germany”, *Regional Cuisines of Medieval Europe a Book of Essays*, (Ed: Melitta Weiss Adamson), Routledge, 2002, s.153.

¹³ Melitta Weiss Adamson, “Cookbooks”, *Medieval Germany An Encyclopedia*, (Ed: John M. Jeep), New York 2001, s.151.

¹⁴ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.135.

kıllı, güçlü kokulu bir bitkisi), galingale, nane, maydanoz, gül, adaçayı, hardal, anason, zencefil, kimyon, hindistan cevizi, karanfil, tarçın, biber ve safran.¹⁵

Konrad von Eichstätt ve Arnold von Bamberg gibi Alman doktorlar, bireysel gıda maddelerinin humoral özelliklerini tanımladıkları ve zaman zaman mutfak tarifleri sağladıkları diyet tedavileri yazdılar. Bu diyet bilgileri daha sonra Orta Çağ Alman yemek kitaplarına girmiştir.¹⁶

George Fenwick Jones'un da gösterdiği gibi, Orta Çağ Alman edebiyatı XII. yüzyılda burjuvazinin “baskın kültürel unsur haline gelmesine” rağmen, sadece aristokrat ve köylü gıdalarını birbirinden ayırır. XIII. yüzyılda, sınıf diyetleri yani aristokrat ve köylü beslenmeleri Alman edebiyatında neredeyse evrensel olarak standartlaşmıştır. Seçkinlerin standart beslenme şekli, av hayvanları, balık ve beyaz ekmektir. Köylüler ise siyah ekmek, yulaf lapası, şalgam ve sidemeat (ucuz domuz eti kesimi) ile beslenirlerdi. Ayrıca zenginler şarap içer, yoksullar ise su, süt, elma şarabı ya da bira ile beslenirlerdi.¹⁷ Ara sıra pahalı baharatlar veya *blanc manger*, badem sütü, şeker ve pilav bazlı özel bir yemek, üst sınıf gıdalar listesine ve kenevir, mercimek ve fasulye köylülerin menüsüne eklendi.¹⁸

Tarihi literatür, yoksulların öncelikle tahıl ürünlerine (yulaf, arpa, darı), sebzelere (lahana, bakla, şalgam) ve daha az bir ölçüde süt, yumurta ve domuz eti kullandığını, zengin bireylerin ise buğday, et (av hayvanları dahil)ve balık gibi pahalı yiyeceklere erişim sağlayabildiğini göstermektedir.¹⁹

Alman literatüründe köylülerden nadiren bahsedilirdi. Siyah ekmek köylü gıdaları arasında, hem normal yaşamda hem de literatürde ana yiyecekler arasındadır. Bu ekmek genellikle arpa, yulaf veya çavdardı, bu tahıllar buğdaydan daha ucuzdu. Arpa ve yulaf da un çorbası veya yulaf lapası olarak servis edilirdi.²⁰ Gıda tarihçilerine göre, Orta Çağ Alman edebiyatı sadece birkaç aristokrat ve köylüyle ilişkili gıdalara göz atar, ancak hiçbir şekilde toplumun farklı kesimlerinde diyetin kapsamlı bir resmini sunmaz. Ne zaman beslenme kuralları ihlal edilirse, failer ciddi şekilde cezalandırılır veya alay edilirdi.²¹

Kasaba hastaneleri ve belediye meclislerinin hesap defterleri, geç Orta Çağ ve erken modern Alman kasabalarında temel gıdaların daha doğru bir resmini bizlere sunmaktadır. M.J. Elsas, Almanya'daki fiyatlar ve ücretlerin tarihini, XV. ila XIX. yüzyıl arasında Münih, Augsburg ve Wlirzburg'un hesap defterlerine dayandırmaktadır. Wlirzburg örneğinde, 1500'den önce kasaba hastanesi tarafından satın alınan gıda maddeleri arasında buğday,

¹⁵ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.136.

¹⁶ Melitta Weiss Adamson, “Diet and Nutrition “, *Medieval Germany An Encyclopedia*, Ed: John M. Jeep, New York 2001, s.166.

¹⁷ George Fenwick jones, “The Function of Food in Medieval German Literature,” *Speculum*, Vol.35, No.1, 1960, s.79.

¹⁸ Melitta Weiss Adamson, “Medieval Germany”, *Regional Cuisines of Medieval Europe a Book of Essays*, Ed: Melitta Weiss Adamson, Routledge 2002, s.155.

¹⁹ Karyn C. Olsen, Christine D. White, Fred J. Longstaffe vd., “Isotopic Anthropology of Rural German Medieval Diet: Intra- and Inter-population Variability”, *Archaeological and Anthropological Sciences*, 2016, s.2

²⁰ George Fenwick jones, “The Function of Food in Medieval German Literature,” *Speculum*, Vol.35, No.1, 1960, s.81.

²¹ Melitta Weiss Adamson, “Medieval Germany”, *Regional Cuisines of Medieval Europe a Book of Essays*, Ed: Melitta Weiss Adamson, Routledge 2002, s.156.

çavdar, yulaf, bezelye, darı, domuz, sığır eti, koyun eti, kaz, tereyağı, fiçılara paketlenmiş ringa balığı, sazan, tuz ve şarap bulunur. Ayrıca listede olmayan başka meyveler, sebzeler, otlar, tatlandırıcılar, baharatlar, tavuklar ve yumurtalarda vardır. Würzburg hesap defterleri aslında hastanede tüketilen tüm gıda maddelerinin tam bir kaydını vermeyebilir, ancak yine de XV. ve XVI. yüzyılın başlarında Alman diyetinin tahıl ve ete bağlı olduğunu açıkça göstermektedir. O zaman kötü hasat ve savaşların köylülerin ve kasaba halklarının yaşamları üzerinde yıkıcı bir etkisi olduğuna şaşmamak gerek. Ve Alman kronikleri kıtlık, hastalık ve savaştan ibarettir. Örneğin XIV. ve XV. yüzyıllarda Würzburg tarihi, piskoposlar ve komşu kasabalar (1303, 1444) veya daha sık olarak piskoposlar ve Würzburg aristokrasisi (1354, 1373, 1374, 1380) arasındaki sürekli savaşlarla karakterizedir. 1437-38 yılındaki kıtlık ise Avrupa’da özellikle Almanca konuşulan bölgeleri çok etkilemişti. Kroniklerde belirtildiğine göre ülkedeki insanlar yarım yıl boyunca ekmek yememişlerdi ve haşlanmış lahana ve şalgamla ayakta kalmaya çalıştılar ve Köln’de insanlar öğütülmüş bezelye, fasulye, yulaf ve olgunlaşmamış arpadan ekmek yaptılar. Ayrıca kasaba halkı, kasaba konseyleri ile Lubeck, Constance, Basel Köln, Frankfurt, Zürih, Nürnberg ve Erfurt gibi kasabalardaki yerel fırıncılar ve değirmenciler arasında çatışmalar yaşanmıştır.²²

O dönemlerde Orta Çağ Alman edebiyatı, okuyucunun inandığı şeyden çok daha farklı bir beslenme şekline işaret etmektedir. 1200 yılı civarında yazılan edebi metinler, her zaman av hayvanları, balık, beyaz ekmek ve şarabı aristokrat yiyecekleri olarak listeliyor, bunun yanında kara ekmek, yulaf lapası, şalgam, su, süt, elma şarabı ve bira köylü gıdası olarak listeleniyor. Ekmek, sağladığı kaloriler açısından gıda maddelerinin arasında açık ara en etkili olanıydı, ve Orta Çağ Almanya’sındaki ve Avrupa’nın başka yerlerindeki birçok insanın hayatta kalması bu besine bağlıydı.²³

Orta Çağ Almanya’sında Et ve Balık Kültürü:

Roma İmparatorluğu’nun kuzeydoğu sınırında yer alan Cermen kabileleri hiçbir zaman Roma mutfağını ve gastronomisini gerçekten benimsemedi ve Arap işgaline katlanan İspanya ve İtalya’nın aksine, Almanya, belki de bir Haçlı Seferi’ne veya Kutsal Topraklara hacca giden birkaç şövalye ya da Güney Avrupa’daki tıp fakültesine devam eden Alman doktorlar hariç, gelişmiş Arap medeniyeti ile doğrudan temasa girmedi. Sezar ve Tacitus’a göre, Cermen diyeti esas olarak et, süt ürünleri, balık, yumurta, domuz pastırması, domuz yağı ve biradan oluşuyordu ve Roma’nın sofistike mutfağından çok uzaktı. Başka bir yazar, Cermen kabilelerinin etlerini taze ve çiğ yediğini ifade etmektedir. Almanlar, Roma döneminde ateşe aşına olduklarından ve yemek pişirmek için kullandıklarından, arkeolojik kalıntılar aslında Cermen diyetinin güçlü bir şekilde et temelli olduğunu göstermiştir. X.ve XI. yüzyıllara kadar, tahıl bazlı bir beslenmeye geçiş olmamıştır. Ancak Orta Çağ’da ekmek ve yulaf ezmesi, Almanya’da, özellikle nüfusun daha yoksul kesimleri için temel besin haline

²² Melitta Weiss Adamson, “Medieval Germany”, *Regional Cuisines of Medieval Europe a Book of Essays*, Ed: Melitta Weiss Adamson, Routledge 2002, s.157-158.

²³ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.133.

gelmişti. O zamana kadar yenen et, artık Orta Çağın erken dönemlerinin av eti değil, özellikle domuz eti ve dana eti gibi evcil hayvanların etiydi.²⁴

Heidelberg yakınlarındaki kalede, yaban ördekleri veya yerli ördeklerin, yaban kazların veya yerli kazların, tavukların, tavşanların, ve yaban domuzlarının kemikleri de tespit edilmiştir. Avcılık, Orta Çağ'da aristokrasinin bir ayrıcalığı olmasına rağmen, XIII. yüzyılda aristokrasinin tükettiği etlerin çoğu, ortalama yüzde 95 oranında evcil hayvanlardan oluşmuştur.²⁵ Kalelerde yenen et miktarı kasabalarda veya kırsal kesimde olduğundan daha fazla olmasına rağmen, bunun sadece küçük bir yüzdesi av hayvanıydı.²⁶ Almanya'da domuz eti ve dana eti gibi besinlerin yanında diğer et kaynakları koyun, keçi, tavşan, ördek, kaz, tavuk ve avlanan hayvanlar yaban ördekleri, yaban kazları ve yaban erkek domuzu idi.²⁷ Almanya Konstanz Kilisesi Konseyinin kroniklerinde XV. yüzyılda, pazarda satılan gıda maddeleri arasında kurbağalar ve salyangozlarda yer almaktadır. Her iki hayvan da Hristiyan kilisesi tarafından balık olarak sınıflandırıldı ve etsiz günlerde kabul edilebilir yiyeceklerdi.²⁸

Orta Çağ Avrupa'sında balık önemli bir besindi ve etin yerini almıştı. Balık tüketiminin özel kültürel bir önemi vardı. Kültür tarihçisi Massimo Montanari, XIV. yüzyılın sonunda Lent sırasında düzenlenen prestijli ziyafetlere dayanarak, bu törenlerde görkemli, zengin baharatlı soslarla büyük, pahalı balıklar servis edildiğini belirtir.²⁹ Öyle ki balık o kadar çok tüketilmekteydi ki Orta Çağın sonunda, balıklar edebiyatta ve görsel sanatlarda Lent'in sembolü olarak ortaya çıkmıştır.³⁰ Almanya'da en çok tüketilen ürünlerin başında balık çeşitleri gelmektedir. Almanya'da en çok tercih edilen balıklar, tatlı su balıklarıydı. Ayrıca az sayıda olan Okyanus balıkları ve genellikle tuzlanmış veya kurutulmuş olarak tüketilen ringa balığı ve morina balığı da bunlar arasında bulunmaktadır. Kuzey Almanya'nın Lübeck kasabasında yenen balıklar sazan, çipura, turna, mersin balığı, morina ve yaldızlı pisibalığı idi.³¹ Ayrıca, Alman Hansa, Bergen'deki kurutulmuş tuzsuz balık ticaretinin büyük bir kısmının kontrolünü elinde tutuyordu; Orta Çağ'ın sonlarındaki bu değişim, doğudan batı Hansa kentleri olan Bremen ve Hamburg'a ve 1550 yılı civarında ise Amsterdam'a doğru kaymıştır.³²

Bunlara ek olarak kaz ise yine Orta Çağ'da önemli bir et ürünüydü. Özellikle şenlikler ve festivallerde çokça tercih edilirdi. Kaz, İngiltere'de Whitsuntide ve Michael kilise

²⁴ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.132.

²⁵ Melitta Weiss Adamson, "Medieval Germany", *Regional Cuisines of Medieval Europe a Book of Essays*, Ed: Melitta Weiss Adamson, Routledge 2002, s.165.

²⁶ Melitta Weiss Adamson, "Diet and Nutrition", *Medieval Germany An Encyclopedia*, Ed: John M. Jeep, New York 2001, s.166.

²⁷ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.132.

²⁸ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.45.

²⁹ Petra J.E.M. Van Dam, "Fish For Feast and Fast Fish Consumption in The Netherlands in the Late Middle Ages", *Beyond the Catch*, Ed: Louis Sicking, Darlene Abreu-Ferreira, Vol.41, Brill, s.309.

³⁰ Petra J.E.M. Van Dam, "Fish For Feast and Fast Fish Consumption in The Netherlands in the Late Middle Ages", *Beyond the Catch*, Ed: Louis Sicking, Darlene Abreu-Ferreira, Vol.41, Brill, s.312.

³¹ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.131-132.

³² Petra J.E.M. Van Dam, "Fish For Feast and Fast Fish Consumption in The Netherlands in the Late Middle Ages", *Beyond the Catch*, Ed: Louis Sicking, Darlene Abreu-Ferreira, Vol.41, Brill, s.330.

tatillerinde ve Almanya’da Saint Martin kutlamalarında tercih edilen geleneksel bir yemektir. Bunun yanında Noel’de de sık sık yapılırdı.³³

Orta Çağ Almanya’sında Tahıl Ürünleri, Sebze ve Meyveler:

X. ve XI. yüzyılda Almanya’da et bazlı beslenmeden tahıl bazlı beslenmeye büyük bir değişim olduğunu gösteren kanıtlar sunulmaktadır.³⁴ XIII. yüzyıl Almanya’sında yetiştirilen tahıl türleri arpa, yulaf, çavdar, buğday, karabuğday ve darıdır. Arpa ve yulaf en popüler olanıydı. Darı ise yoksullar tarafından ve kıtlık zamanlarında tüketilen bir tahıl ürünüydü.³⁵ Yulaf, ilk olarak M.Ö. 1000 civarında Orta Avrupa’da yetiştirildi. Fakat Orta Çağ’da serin, nemli iklimlerde yetişen bir tahıl olan yulaf, Kuzey Avrupa halkı, özellikle Galler, İskoçya, İskandinavya ve yulaf ezmesi veya yulaf lapası şeklinde yiyen Almanya ve Rusya’nın bazı bölgelerinde favori bir yemek haline geldi.³⁶

Arkeologlar, Orta Çağ Almanya’sında yetiştirilen çok çeşitli meyve, fındık, sebze ve bitkinin kanıtlarını bulmuşlardır. Bu kanıtlar, arasında Kiraz, erik, şeftali, sloeberries (küçük, acı, vahşi Avrupa erikleri, karaçalı meyveleri), elma, ceviz, fındık, üzüm, böğürtlen, kayın, kestane, muşmula, armut, çilek, gül, ahududu, dereotu, kereviz, kenevir, havuç, keten tohumu, bezelye, kuzu marul ve kuşburnu bulunmaktaydı.³⁷

Dışkı ve evsel atıklarda bulunan botanik kalıntıları söz konusu olduğunda, Neuss kasabası Almanya’da en iyi incelenen şehirlerden biridir. Neuss’ta tüketilen tahıllar, yulaf, panikli darı, arpa, çavdar, buğday, daha az derecede karabuğday ve darı idi. Meyveler ve fındıklar arasında kiraz, yaban eriği, mürdüm eriği, cornel kiraz, şeftali, incir, elma, armut, muşmula, fındık ve ceviz ile çilek, ahududu, dut ve siyah mürverler vardı. Sebzeler arasında farklı lahana türleri, kereviz, havuç, yaban havucu, semizotu, bezelye, mercimek ve fasulye bulunmaktaydı. Neuss kasaba sakinleri tarafından kullanılan otlar maydanoz, tuzlu, kimyon, dereotu ve rezene idi. Bitkisel yağ, tohum ve haşhaş tohumundan üretilirdi.³⁸

Batı Asya ve Akdeniz’e özgü olan kimyon, Avrupa’da yetiştirilen en eski bitkiler arasındadır. Orta Çağ’da et ve balık yemeklerine eklemek için kimyon tohumu yetiştirilirdi. Özellikle popüler olduğu yer olan Almanya’da, dolma ve peynirlere de konulurdu.³⁹

Orta Çağ’da kirazlar, ticari olarak yetiştirilir ve aynı zamanda manastırların birçoğunda özel tüketim için bulunurdu. Yemek kitaplarında kirazlar, en azından Almanya’da üst düzey yetkililer için ayrılmış olan meyve köpükleri ve konserveler, tartlar ve bir kiraz

³³ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.34.

³⁴ Melitta Weiss Adamson, “Medieval Germany”, *Regional Cuisines of Medieval Europe a Book of Essays*, Ed: Melitta Weiss Adamson, Routledge, 2002, s. xvi.

³⁵ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.132.

³⁶ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.4.

³⁷ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.132.

³⁸ Melitta Weiss Adamson, “Medieval Germany”, *Regional Cuisines of Medieval Europe a Book of Essays*, Ed: Melitta Weiss Adamson, Routledge, 2002, s.165.

³⁹ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.13.

içeceğinde görünürdü. Soğuk ve nemli doğaları nedeniyle kirazlar, Orta Çağ tıp topluluğu tarafından mide için zararlı olarak görülmüştür.⁴⁰

Orta Çağ Avrupa'sında tereyağı, genellikle inek sütünden elde edilirdi ve kuzey Almanya, aşağı Alman ülkelerde ve İskandinavya gibi sığırlar açısından zengin bölgelerde temel bir yiyecekti. Bu konuda bazen koyun sütünden yapılan tereyağına da atıflar yapıldığı görülmektedir.⁴¹

Yemek kitaplarına bakıldığında ise Aşağı Almanya'daki yemek çeşitleri, Yüksek Alman bölgeleri ile aynıdır. Şöyle ki; püreler, soslar, turtalar, jöleler, etler, yassı kekler ve kızartmalar bunlar arasında bulunmaktadır.⁴² Avrupa'da genel olarak krep, börek veya çörek türü tavada veya tencerede sıcak ya da soğuk olarak yenilen kızartılmış hamur, önemli bir Avrupa tarifidir. Garnitürlü basit krepler veya et, sebze, fındık veya hamurla çevrili meyvelerin ayrıntılı dolguları olabilirler. Krapfen olarak bilinen bu yemekler, özellikle Almanya'da popülerdi. Almanların yemek kitabı *The Book of Good Food*' ise Lent döneminde börek hazırlamak için, öğütülmüş fındık ve doğranmış elmaları baharatlarla karıştırmayı ve bu karışım ile börekleri doldurmayı ve bir tavada kızartmayı önermektedir.⁴³

Orta Çağ Almanya'sında yapılan hamur işi besinlerinin önemi büyüktür. Hamur, börek ve krep için kullanılır. Görünüşe göre börek, aşağıdaki tarifte olduğu gibi balık veya meyve ve fındık ile doldurulduklarında Almanya'da Lent'in en favori yemeği kabul edilmekteydi. Tarife göre;

*Lent için bir börek yapmak istiyorsanız, fındık alın ve bir harç içinde öğütün. Aynı miktarda elmayı alın, küp küp doğrayın ve ne olursa olsun baharatlarla karıştırın. Bunu böreklere doldurun, bir tavaya koyun ve pişmelerine izin verin.*⁴⁴

Popüler krepler, rulo hamurdan ve bugünün pizzasına benzer çeşitli soslardan yapılmıştır. Bu hamur işleri bayram, şenlik, festival gibi günlerde sıkça tercih edilen bir yiyecekti. Bayram günlerinde içeriğinde et, dana karaciğeri, peynir, yumurta ve diğer bileşenler bulunurdu.⁴⁵

Orta Çağ'da toplumsal farklılaşma, gıda uygulamalarına açıkça yansıtılmıştır. Daha yüksek statü durumu birinin tükettiği et miktarı ile belirlenirdi. Ancak Charlemagne döneminde tahıl ve sebzelerin tüketimi, daha önemli bir rol oynamaya başladı.⁴⁶

Bu noktada kraliyet çevresinin ihtiyaçlarını karşılamak için gereken yiyecek ve malzeme miktarı da oldukça ilginçtir. XII. yüzyıl kaynakları, X. yüzyıl boyunca kraliyet mahkemesinin günlük ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli kaynaklar hakkında bazı bilgiler

⁴⁰ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.21.

⁴¹ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.46.

⁴² Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.140.

⁴³ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.89.

⁴⁴ Melitta Weiss Adamson, "Medieval Germany", *Regional Cuisines of Medieval Europe a Book of Essays*, Ed: Melitta Weiss Adamson, Routledge, 2002, s.171-172.

⁴⁵ Melitta Weiss Adamson, "Medieval Germany", *Regional Cuisines of Medieval Europe a Book of Essays*, Ed: Melitta Weiss Adamson, Routledge, 2002, s.172.

⁴⁶ Ursula Heinzelmann, *Food Culture in Germany*, Greenwood Press, America 2008, s.4-5.

vermektedir. Örneğin; Sakson kronikçileri bize Otto mahkemesiyle ilgili bazı ayrıntılı bilgiler verirken Kral I. Otto'nun emri ile 1000 domuz ve koyun, on vagon dolusu şarap ve aynı miktarda bira, yüklü miktarda tahıl ürünleri, sekiz baş sığır ve ayrıca tavuk, domuz, balık, yumurta, sebze ve bol miktarda diğer ürünlerin günlük olarak tedarik edildiği de belirtilmektedir.⁴⁷

Orta Çağ Almanya'sında İçecek Kültürü:

Binlerce yıldır tahıllar, sadece ekmek yapımında değil, aynı zamanda bira yapımında da kullanılıyor. Tahıllardan gelen alkollü içecekler, eski Mısır ve Orta Doğu'da ve Kuzey Avrupa'da biliniyordu. Genellikle arpa maltı, su ve mayadan yapılan ale, tipik olarak Orta Çağ'daki bireysel haneler veya bira üreticileri tarafından küçük partiler halinde üretilmiştir.⁴⁸

Genel olarak Orta Çağ Avrupa'sında bira ve şarap tüketimi oldukça yaygındı. Fakat özellikle Almanya bu içeceklerin tüketildiği ana merkezdi. Bira ve şarap, Aşağı Alman ülkelerinde içilen içeceklerin başında gelmektedir. Sığır yetiştiriciliği dolayısıyla inek sütünün her daim bulunmasına rağmen, yetişkinler tarafından değil, sadece çocuklar tarafından tüketildiği görülmektedir.⁴⁹ Orta Çağ'da Ale isimli biranın sarhoş edici özelliğinin şaraba göre oldukça az olduğu bilinmektedir. Aslında, İngiltere ve Almanya'daki nüfusun çoğunluğu için, bira ve şarap günlük olarak tüketilen ana içeceklerdi. Şarap, genellikle pazar günleri olmak üzere tatillerde ve özel günler için ya da asmaların gelişmediği yerlerdeki zenginlerin masaları için ayrılmıştır.⁵⁰ Orta Çağ Alman edebiyatında aristokratlar, şarap içerken, köylüler su, süt, elma şarabı veya bira tüketirlerdi.⁵¹

Özellikle bira tüketimi, Almanya'da çok fazla olmakla birlikte bir o kadar da önemliydi. Bu sebeple 1516 yılında Almanya'daki bir meclis toplantısında Almanya için önemli olan ve o tarihten itibaren biranın sadece malt, şerbetçiotu ve su kullanılarak yapılabileceğine dair hükmü içeren ünlü "*Reinheitsgebot*" isimli saflık yasası kabul edilmişti.⁵²

Aslında biranın yayılmasından önce Orta Çağ'da ve öncesinde insanların tükettikleri içki türü şaraptı. Eski Mısırlılar ellerinde olan ekili üzümüleri şaraba çevirmekteydi. Yunanlılar şarap yapım tekniğini Akdeniz bölgesi çevresine, Romalılar ise Burgundy, İngiltere ve Almanya'ya doğru yaymışlardır.⁵³ Genelde soylular tarafından ve özel günlerde tüketilen şarap, daha sonraki dönemlerde statüsüne bakılmaksızın, bunu karşılayabilecek

⁴⁷ John W. Bernhardt, *Itinerant Kingship and Royal Monasteries in Early Medieval Germany, c. 936-1075*, Ed: D. E. Luscombe, R. B. Dobson, Cambridge University Press, 1993, s.78.; Joachim Bumkty, *Courtly Culture Literature and Society in the High Middle Ages*, Çev: Thomas Dunlap, University of California Press, America 1991, s.53.

⁴⁸ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, London 2004, s.48.

⁴⁹ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.143.

⁵⁰ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, London 2004, s.49.

⁵¹ Melitta Weiss Adamson, "Diet and Nutrition", *Medieval Germany An Encyclopedia*, Ed: John M. Jeep, New York 2001, s.166.

⁵² Sünje Nicolaysen, *Der Ultimate Bier-Guide*, Ed: Michael Schmidt, Wilhelm Heyne Verlag, München 2018, s.14.

⁵³ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, London 2004, s.49.

herkes tarafından tüketilen bir içecek haline gelmiştir.⁵⁴ Bu, çorbalarda ve patateslerde, özellikle Almanya’da çeşitli ekşi soslarda belirgin bir şekilde görülmektedir. Yiyecek kitaplarındaki tariflerde, sağlık kitaplarında berrak, kokulu ve lezzetli şaraplar tavsiye edilmektedir.⁵⁵

Almanya’da bağcılık şarap üretimi için önemli bir yer tutmaktaydı. Orta ağ Almanya’sında hem erken dönemde hem de yüksek Orta ağ döneminde bağcılık gelişme göstermiştir. Batı Almanya’da ise bağcılığın Yüksek Orta ağ’da yayılması nüfus artışı, doğal kaynaklar üzerindeki baskı ve kentleşmenin yükselişi ile yakından bağlantılıdır.⁵⁶

Hatta Charlemagne döneminde kadar bağcılık, Ren nehrinin batısında yoğunlaşmıştı. Alsace’den nehri geçerek Pfalz’a ve bu nedenle Orta Ren boyunca Koblenz’e kadar uzanmıştır. Karolenj imparatorluğunun kuruluşundan itibaren, Alman şarabının tarihi daha güvenle takip edilebilir. Charlemagne’nin çok sayıda yasaı yetkililerine sarmaşık dikmek için talimatlar içerir. Charlemagne, tarihte kaliteli şarabın ana uygulayıcısı ve tüketicisi olarak bilinmektedir. Orta ağ Almanya’sında bağcılık, Kilise ve aristokrasinin egemenliğinde olup bağların burjuva mülkiyeti, ya şehir konseyleri ya da bireysel tüccarlar ve yatırımcılar ile ortaklı.⁵⁷

Merovenjlerde ve Karolenjler’de de bira ve şarap tüketimi ile ilgili bazı yasalar mevcuttur. Bu noktada Charlemagne’nin yaptığı kk yasal düzenlemeler arasında bira ve diğer sarhoş edici maddelerin içilmesi hakkındaki düzenlemeler oldukça dikkat çekicidir. Bunlarda Charlemagne bira, elma şarabı ve armut şarabından özellikle bahsetmektedir. Kaynaklarda Charlemagne’nin mklerinden elde ettiği gelirin yanında dut şarabı, bal likörü, bira gibi çeşitli iki türlerinden gelir elde ettiğine dair bilgiler bulunmaktadır. Charlemagne, ayrıca “iyi bira yapmak için kullanılan ustaların” mklerinde bulunması gerektiğini ve şarap, bira gibi içkilerin hazırlanırken, temizlik açısından azami dikkat gösterilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Görünen o ki şarap ve bira, Charlemagne döneminde en popüler içkiler haline gelmiştir, fakat şarap birinci sınıf bir içecek iken, bira toplumun genelinin içtiği ortak bir içecek olmuştu.⁵⁸

Daha sonra da Doğu Almanya’da, Otto imparatorları, Sakson hanedan topraklarında bağcılığı teşvik etmiştir. Dresden ve Meissen etrafındaki Elbe’ye ve özellikle Freyburg vresinde Saale und Unstrut’a asmalar dikildi. Wittenberg’in doğusunda Torgau’ya kadar, Berlin ve Jessen vresindeki Brandenburg’da bile zmler, XIV. ve VXI. yüzyıllar arasında ticari olarak yetiştirilmiştir. Orta ağ Almanya’sının en iyi şaraplarını ürettiği kabul edilen Alsace’de, üzüm bağları, Ried’den Mulhouse’a kadar düzlükler boyunca uzanıyordu. Her ne kadar Orta ağ Almanya’sındaki şarap hasadının miktarı Fransa, İtalya veya İberya

⁵⁴ Melitta Weiss Adamson, “Diet and Nutrition “, *Medieval Germany An Encyclopedia*, Ed: John M. Jeep, New York 2001, s.166.

⁵⁵ Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004, s.51.

⁵⁶ Tom Scott, “Medieval viticulture in the German-speaking lands”, *German History*, Vol.20, No.1, 2002, s.104.

⁵⁷ Jancis Robinson, Julia Harding (Ed), *The Oxford Companion to Wine*, Oxford University Press, United Kingdom 2015, s.315.

⁵⁸Max Nelson, *The Barbarian’s Beverage: A History of Beer in Ancient Europe*, Routledge Taylor & Francis Group, New York 2005, s.99-100.

yarımadasında hiç bulunmamış olsa da Ren'in sol yakasındaki üretim, her zaman yerel tüketimi aşmıştı. Böylece şarap ticareti, ekonomik bir zorunluluk haline geldi. Orta Çağ Almanya'sında kasabaların yükselişine kadar şarap ticareti, büyük ölçüde Kilisenin elindeydi. Köln ve Frankfurt, Rheingau'nun kırsal derinliklerinde kalan ve önemli bir manastır olan Eberbach'ın kararıyla Almanya'nın Orta Çağ şarap ticaretine egemen olmuştu.⁵⁹

Yemeklerin Korunma ve Tüketilme Şekli:

Meyve ve sebze gibi gıda maddeleri genelde mevsiminde tüketilirdi. Bunları marine etme (kraut), tuzlama (balık), dumanlama (et) ve kurutma (meyve, elektuar) ile korunmuş gıdalar, veya taze meyveler, kış için mahzenlerde ve kilerlerde depolanmıştır. Balık ve tavuk gibi hayvanlar, genelde canlı tutulurdu ve yenileceği zaman kesilirdi. Orta Çağ'da sincap, kirpi, kunduz, sığırcık, serçeler ve alakargalar gibi hayvanlar ise Alman mutfağının bir parçası değillerdi. Aşçılar, özellikle daha mütevazı hanelerden olanlar, bir hayvanın tüm parçalarını (et, kan, kafa, iç organlar) kullanırlardı ve onları püre, turta ve sosis haline getirirlerdi. İnce doğranmış veya ezilmiş, mantar, balık, kereviz, yumurta ve kuş gibi gıda maddeleri kalıplara doldurulur ve renklendirilirdi. Artıklar da yeni yemekler hazırlamak için kullanılırdı. Nane, adaçayı, pırasa, soğan, maydanoz, rezene, dereotu, kimyon, hardal, su teresi, ardıç meyveleri, kereviz ve yaban turpu gibi otlar yaz aylarında taze olarak kullanılır ve kışın kurutulur. Baharatların çoğu ithal edilmek zorundaydı ve bu nedenle çok pahalıydı. En hesaplı olanlar biber ve zencefildi. Tarçın, karanfil, küçük hindistan cevizi ve safran, biberden yaklaşık yedi kat daha pahalıydı. Diğer lüks mallar da badem, pirinç ve şekerdi.⁶⁰

Genelde Almanya'da günün ana yemekleri güneş doğarken yenilirdi. Sofra takımlarının çoğu ahşap, metal ve seramikten yapılmıştır. Bardak hala nadirdi ve çatal bıçak takımları bir bıçak ve kaşıktan oluşmaktaydı; ama çatal yoktu.⁶¹

Bunların yanı sıra yeni yasalar da çıkarılmaktaydı. Hatta zengin kasaba sakinlerinin servetlerini göstermelerini önlemek için Almanya'nın dört bir yanında farklı sınıfların üyelerinin ne giyip giyemeyeceklerine ve ne yiyip yiyemeyeceklerine dair özet yasalar çıkarılmıştır. Örneğin, 1335'te Berlin'de bir yasa, düğün ziyafetlerinin en fazla beş tabaktan oluşması gerektiğini ve servis edilecek yiyecek miktarını davet edilecek konukların sayısını dolaylı olarak sınırlandırarak kırk tabağı aşmaması gerektiğinden bahsetmektedir. Bir öğünde yemek sayısı ne kadar fazlaysa, kişinin Orta Çağ toplumunda dahil olduğu sınıfsal tabaka da o kadar yüksek olurdu. Genel olarak, söz konusu yasalar, iş günlerinde oldukça mütevazı yaşayan Orta Çağ toplumunun geniş kesimlerinin yiyecek alışkanlıkları üzerinde çok az etkiye sahipti. Tüm sosyal sınıflardan Almanların yaşamları üzerinde en derin etkiye sahip diyet yasası, Katolik Kilisesi'nin açlık yasasıydı. Kilise, insanların, yükseliş gününden önceki üç rogasyon günü olan Paskalya'dan kırk gün öncesinde tüm büyük Azizler Günlerinden

⁵⁹ Jancis Robinson, Julia Harding (Ed), *The Oxford Companion to Wine*, Fourth Edition, Oxford University Press, United Kingdom 2015, s.316.

⁶⁰ Melitta Weiss Adamson, "Diet and Nutrition ", *Medieval Germany An Encyclopedia*, Ed: John M. Jeep, New York 2001, s.166.

⁶¹ Melitta Weiss Adamson, "Diet and Nutrition ", *Medieval Germany An Encyclopedia*, Ed: John M. Jeep, New York 2001, s.166.

önceki akşamlar ve her haftanın Cuma ve Cumartesi günleri sıcak kanlı hayvanların etini, sütünü, süt ürünlerinin ve yumurtaların tüketilmesini engellemiştir.⁶²

Sonuç:

Orta Çağ, kültürel ve sosyal farklılıkların bir arada düzen oluşturmaya çalıştığı bir çağdır. Bu nedenle bu yeni düzenle her alanda karşılaşmaktayız. Orta Çağ Almanya'sında da yemek kültürü bu çeşitlilikten biridir. Özellikle toplumsal sınıflar arasında beslenme şekli ve yenilen yiyeceklerin tür ve miktarlarına kadar farklılık taşınması beslenme kültürüne farklı bir anlam yüklemektedir. Yani Orta Çağ Almanya'sı açısından baktığımızda beslenme kültürünün sosyalleştiğini görmekteyiz. Bu da bazı yeni yasaların çıkmasına ve yeni düzenlemeler sebep olmuştur. Böylece yazılan yemek kitapları ile Orta Çağ Almanya'sının beslenme kültürü şekillenmiştir.

KAYNAKÇA

- George Fenwick Jones, "The Function of Food in Medieval German Literature," *Speculum*, Vol.35, No.1, 1960, ss:78-86.
- Gundula Muöldner, Michael P. Richards, "Fast or feast: reconstructing diet in later medieval England by stable isotope analysis", *Journal of Archaeological Science*, Vol.32, Germany 2005, ss:39-48.
- Günther Gassmann with Duane H. Larson, Mark W. Oldenburg, *Historical Dictionary of Lutheranism*, Scarecrow Press, America 2001.
- Jancis Robinson, Julia Harding (Ed), *The Oxford Companion to Wine*, Fourth Edition, Oxford University Press, United Kingdom 2015.
- Joachim Bumkty, *Courtly Culture Literature and Society in the High Middle Ages*, (Çev: Thomas Dunlap), University of California Press, America 1991.
- John W. Bernhardt, *Itinerant Kingship and Royal Monasteries in Early Medieval Germany, c. 936-1075*, Ed: D. E. Luscombe, R. B. Dobson, Cambridge University Press, 1993.
- Karyn C. Olsen, Christine D. White, Fred J. Longstaffe vd., "Isotopic Anthropology of Rural German Medieval Diet: Intra-and Inter-population Variability", *Archaeological and Anthropological Sciences*, 2016, ss:1-13.
- Kathy L. Pearson, "Nutrition and the Early-Medieval Diet", *Speculum*, Vol. 72, No. 1, America 1997, ss:1-32.
- Max Nelson, *The Barbarian's Beverage: A History of Beer in Ancient Europe*, Routledge Taylor & Francis Group, New York 2005.
- Melitta Weiss Adamson, "Medieval Germany", *Regional Cuisines of Medieval Europe a Book of Essays*, Ed: Melitta Weiss Adamson, Routledge, 2002, ss:153-196.
- Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, London 2004.

⁶² Melitta Weiss Adamson, "Medieval Germany", *Regional Cuisines of Medieval Europe a Book of Essays*, Ed: Melitta Weiss Adamson, Routledge 2002, s.160.

Melitta Weiss Adamson, “Cookbooks”, *Medieval Germany An Encyclopedia*, (Ed: John M. Jeep), New York 2001, ss:151-152.

Melitta Weiss Adamson, “Diet and Nutrition “, *Medieval Germany An Encyclopedia*, (Ed: John M. Jeep), New York 2001, ss:166.

Melitta Weiss Adamson, *Food in Medieval Times*, Greenwood Press, America 2004.

Michael Frassetto(Ed), “Lent”, *Britannica Encyclopedia of World Religions*, Encyclopædia Britannica, 2006.

Petra J.E.M. Van Dam, “Fish For Feast and Fast Fish Consumption in The Netherlands in the Late Middle Ages”, *Beyond the Catch*, Ed: Louis Sicking, Darlene Abreu-Ferreira, Vol.41, Brill, ss:309-336.

Sünje Nicolaysen, *Der Ultimative Bier-Guide*, Ed: Michael Schmidt, Wilhelm Heyne Verlag, München 2018.

Tom Scott, “Medieval viticulture in the German-speaking lands”, *German History*, Vol.20, No.1, 2002, ss:95-115.

Ursula Heinzemann, *Food Culture in Germany*, Greenwood Press, America 2008.

TİCARİ KÜRESELLEŞME VE VERGİ GELİRİ İLİŞKİSİ: AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ İÇİN BİR ANALİZ

Doç. Dr. Serap BARIŞ

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Öğr. Gör. Serap ORUÇ

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

1980’li yıllardan itibaren dünya genelinde daha liberal ticaret rejimleri benimsenmeye başlanmış ve yaygınlaşmıştır. Uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve ardından küreselleşmesi neticesinde ülkeler önemli kazanımlar elde etmiştir. Ancak vergi gelirleri açısından düşünüldüğünde net refah etkisinin ne olduğu açık değildir. Hâlbuki uluslararası ticaretten alınan vergiler kamu gelirleri içinde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada, ticari küreselleşme ile vergi gelirleri arasındaki ilişki, seçilmiş Avrupa Birliği (AB) ülkeleri özelinde incelenmiştir. Analizde 11 AB ülkesine ait 1990-2017 dönemine ilişkin yıllık veriler ve panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz bulgularına göre ticari küreselleşmeden vergi gelirlerine doğru hem kısa hem de uzun dönemde ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ticari küreselleşme, Vergi gelirleri, Uluslararası ticaret, Panel veri analizi

TRADE GLOBALIZATION AND TAX REVENUE RELATION: AN ANALYSIS FOR EUROPEAN UNION COUNTRIES

ABSTRACT

Since the 1980s, more liberal trade regimes have been adopted and spread worldwide. As a result of the liberalization and subsequent globalization of international trade, countries have made significant gains. However, in terms of tax revenues, it is not clear what the net welfare effect is. However, taxes on international trade have an important place in public revenues. In this study, there lationship between trade globalization and tax revenues has been examined in the specific to selected European Union (EU) countries. In the analysis, panel data analysis method and annual data for the period 1990-2017 belonging to 11 EU countries were used. According to the results of the analysis, there is a causality relationship from trade globalization to tax revenues both in the short and long term.

Keywords: Trade globalization, Tax revenues, International trade, Panel data analysis

1. GİRİŞ

Küreselleşme ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal alanlarda bazı ortak değerlerin ulusal sınırları aşarak dünya geneline yayıldığı bir süreç olarak ifade edilmektedir. Küreselleşme çok boyutlu (ekonomik, sosyal, politik, kültürel) bir kavram olup hangi disiplinden bakılıyorsa tanımlamalar da ona göre değişmektedir.

1980’lerden sonra, Dünya Bankası ve IMF tarafından önerilen yapısal uyum programlarının bir sonucu olarak ülkeler önemli ölçüde serbest ticaret politikaları uygulamışlardır (Pupongsak, 2009:11). Ticaretin küreselleşmesi genellikle ülkeler veya ülke grupları arasında daha serbest ticaretin sağlanmasına yönelik bir dizi politika, program, kural ve faaliyet

anlamına gelmektedir. Ticaretin küreselleşmesi, ticari faaliyetlerin ihraç edilebilir ve ithal edilebilir olması arasında bir ayırım yapmayan tarafsız bir rejimi, hatta daha dışa dönük bir dönüşümü ifade eder (Ekpo, 2013:3). Ticaret reformları ile tarifeler, tarife dışı engeller, ithalat kotaları gibi ticari engeller azaltılmış veya ortadan kaldırılmıştır. Ayrıca ticareti bozan politikaların kaldırılması, piyasa bilgilerine serbest erişimin sağlanması, tekel veya oligopol gücünün azaltılması, ülkeler arasında sermayenin ve emeğin serbest dolaşımını ve serbest ticaret bölgelerinin oluşturulmasını da sağlamıştır (Gaalya, Edward ve Eria, 2017:228).

Ticaretin küreselleşmesi ile birlikte ülkelerin dış ticaretten önemli kazanımlar elde ettiği yaygın olarak kabul edilmektedir. Her türlü ithalat kısıtlaması ithal malların ihracat mallarına göre fiyatını yükseltmektedir. Ticaretin küreselleşmesi sürecinde ticaret kısıtlamalarının kaldırılması, yerli kaynakların ithalat ikamelerinin üretiminden çok ihracata yönelik malların üretimine kaymasını teşvik etmektedir. Böylece, karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı ticaret nedeniyle kaynakların tahsisi yerli üretime büyük katkı sağlamakta, orta ve uzun vadede büyüme gerçekleşmektedir. Ancak bu durum her koşul için geçerli olmayıp, ticaretin küreselleşmesi ülkenin üretimin ve ticaret koşullarında oynaklıklara neden olmakta ve ekonomik büyüme üzerinde de olumsuz etkileri görülebilmekte (Pupongsak, 2009:3-4) veya tarife oranındaki düşüş nedeniyle ticaret gelirlerinin azalmasına neden olabilmektedir. Ticaretin serbestleştirilmesine eşlik eden pozitif mali etki, uluslararası ticaret hacmindeki genişleme, uluslararası ticaret vergisinde artışa yol açması şeklinde olabilmektedir. Daha sonra üretimi, istihdamı ve gelir düzeyini artıran ve kişisel ve kurumlar vergisi için daha geniş bir taban sağlayarak ekonomik büyüme gerçekleşebilmektedir. Aksine, ticaretin serbestleştirilmesine ticaret hacminin daralması, iş kayıpları ve kurumsal karlarda bozulma eşlik ediyorsa, olumsuz bir mali etki de meydana gelebilmektedir. Ayrıca, ilke olarak, ticaretin serbestleştirilmesinin bir sonucu olarak vergi gelirindeki değişimin yönünü belirlemek zordur, çünkü bu önemli ölçüde gelir verimliliği ve vergi yapısına bağlıdır (Pupongsak, 2009: 185-186). Son zamanlardaki ticaret politikası reformunun vergilendirme üzerindeki etkisi, hem teorik hem de ampirik literatürde büyük ilgi görmüştür. Literatür, ticaret politikası reformunun farklı sonuçları olduğunu göstermektedir (Gaalya, Edward ve Eria, 2017:231).

Bu çalışmada, 11 AB ülkesinin ticari küreselleşmenin vergi gelirleri üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu belirlemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda değişkenler arasındaki ilişki 11 AB ülkesinin 1990-2017 dönemi verileri ile panel veri analiz yöntemleri kullanılarak test edilmiştir. Çalışmada giriş kısmını takiben konu ile ilgili ampirik literatüre yer verilmiştir. Üçüncü kısımda veri ve yöntemle ilişkin bilgiler, dördüncü kısımda ise bulgular sunulmaktadır. Beşinci bölüm çalışmanın sonuçları ve genel değerlendirmeden oluşmaktadır.

2. AMPİRİK LİTERATÜR

Ticari küreselleşme pek çok ekonomik değişkeni etkilemektedir. Bu değişkenler arasında başta ekonomik büyüme olmak üzere, ihracat, ithalat, cari açık, enflasyon, işsizlik, borçlanma gibi değişkenler ilk sıralarda yer alır. Son yıllarda ise ticari serbestleşmenin vergi gelirleri üzerindeki etkisi üzerinde durulmaktadır. Bu kısımda mevcut literatürden örneklere yer verilmektedir.

Pupongsak (2009), Tayland için ticaretin serbestleştirilmesinin ticaret dengesinde bozulmaya yol açmadığını, bunun yerine ihracat performansının iyileştirilmesine yardımcı olduğunu belirtmiştir. Ancak, ithalattan kaynaklanan ithalat talebinin yüksek gelir esnekliği nedeniyle ticaret açığı yine de görülebileceği belirtilmiştir. Sonuçlar, daha az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, ticaret vergisinden yerli vergilere geçilerek vergi reformunun uygulanamayabileceğini göstermektedir.

Ekpo (2013), ticaretin serbestleştirilmesinin gelire etkisinin, serbestleştirilmenin biçimine ve uygulama şekillerine bağlı olduğunu belirtmiştir. Ticaretin serbestleştirilmesi, ticaret vergisi gelirinin düşmesine ve dolayısıyla mali sorunların ortaya çıkmasına neden olabileceği, yerel vergi sisteminin güçlendirilmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. Ticari serbestleşmenin başarılı olması için sağlam makroekonomik politikalara bağlanması gerektiğini belirtmiştir.

Epaphra (2014), ticaretin serbestleştirilmesinin ithalat vergisi gelirini azalttığı ve sonuç olarak toplam vergi gelirini olumsuz etkilediği argümanını incelenmiştir. Ampirik sonuçlara göre, tarife oranlarındaki bir azalmanın ithalat vergisi gelirinde önemli bir kayıpla sonuçlanacağı görülmektedir.

Agbeyegbe vd. (2014), Sahra-altı Afrika'da 1980-1996 yılları arasında 22 ülkeyi ele almışlar. Ticaretin serbestleştirilmesinin daha yüksek vergi geliri ile bağlantılı olduğuna dair kanıtlar bulmuşlardır.

Olena S. (2015), ticari serbestleşme endeksi ile ticaret vergilerinden elde edilen gelir arasındaki ilişkiyi tahmin etmek için 2012 yılı için dünya çapında 104 ülke verileri kullanılarak analiz yapmışlar. Düşük gelirli ekonomilerde ticaret özgürlüğü ile uluslararası ticaret vergilerinden elde edilen gelir arasında negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Gaalya (2015), 1994-2012 dönemini ait verileri kullanmış, ticaret açıklığı vergi gelir performansını olumlu etkilediği sonucuna ulaşmışken; Gaalya vd. (2017), ticari açıklık ile doğrudan vergiler arasındaki kuvvetli bir ilişki bulamamıştır.

Gnangnon (2017), çok taraflı ticaret politikasının serbestleştirilmesinin, orta ve uzun vadede hükümet gelirleri üzerinde olumlu bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Babatunde vd. (2017), 22 Sahra altı Afrika ülkesinin vergi gelirleri performansı, ticaretin serbestleştirilmesi ve makro-ekonomik değişkenleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için 2005-2014 dönemi verilerini kullanmış, ticaret serbestleşmenin vergi geliri ile kısa vadeli bir ilişki olduğunu bulmuşlardır.

Gnangnon ve Brun (2018), 1995-2015 döneminde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de dahil olmak üzere 57 ülkeden oluşan dengesiz bir panel veri seti kullanarak çok taraflı ticaretin serbestleştirilmesinin vergi geliri üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çok taraflı ticari serbestleştirilmenin vergi geliri üzerinde, vergi dışı gelir yararına olumsuz bir etki yaptığı sonucuna ulaşmışlardır.

Egwakhe vd. (2018), 1987-2016 yılları arasında Nijerya'da ticari serbestleşmenin vergi geliri performansı üzerine etkisini incelenmişlerdir. Sonuçlar, ticaret açıklığının Nijerya'daki vergi geliri performansı üzerinde olumsuz etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Nicholas ve Eric (2018), ticari serbestleşmenin hem uzun vadede hem de kısa vadede ticaret vergisi gelirini olumlu etkilediğini bulmuşlardır. Granger nedensellik testi sonuçları, ticaret açıklığı ile ticaret vergisi geliri arasında tek yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuş. Ticaret açıklığının ticaret vergisi gelirinine neden olduğunu, ancak ticaret vergisi gelirinin ticaret açıklığına neden olmadığını belirtmişlerdir.

Shubati ve Warrad (2018), Bu çalışmada, 2000-2015 dönemi için uluslararası ticari açıklığın Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerindeki hükümet gelirleri üzerindeki etkisini araştırılmıştır. Çalışmada, seçilen dokuz MENA ülkesi için 2000-2015 dönemini kapsayan panel verileri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları göre, uluslararası ticari açıklığın hükümet gelirleri üzerinde olumsuz etkisinin olduğu vurgulanmıştır.

Bayar ve Çelik (2019) de Türkiye örneklemini ele aldıkları çalışmalarında uzun dönemde ticari küreselleşme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının vergi gelirlerini pozitif yönde etkilediğini bulmuşlardır.

3. VERİ SETİ, MODEL VE YÖNTEM

Bu kısımda ticari liberalleşme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkini incelenmesinde kullanılacak veri seti ve yöntem tanıtılmaktadır. Çalışmada 11 AB üyesi ülkeye (Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, İtalya, Lüksemburg, İspanya, İsveç, Hollanda) ait 1990-2017 dönemi yıllık toplam vergi gelirleri, ticari küreselleşme (KOF Küreselleşme Endeksi) ve kişi başına GSYİH değerleri değişkenleri kullanılmıştır. Veri dönemi olarak 1990-2017 yıl aralığının seçilmesinin nedeni, pek çok ülkeye ait 1990 öncesinde vergi gelirleri verisine ulaşılamaması ve KOF küreselleşme endeksinin en son 2017 yılına kadar (2019 yılında yayınlanan rapora göre) yayınlanmış olmasıdır.

Çalışmanın bağımlı değişkeni toplam vergi geliri ve bağımsız değişkeni ticari küreselleşmedir. Kişi başına GSYİH ise vergi gelirleri üzerinde etkisi olan kontrol değişkeni olarak kullanılmıştır. Değişkenlere ilişkin özet bilgiler Tablo 1’de sunulmaktadır.

Vergi geliri OECD’nin web sitesinden Toplam Vergi Geliri (Milyon ABD Doları), şeklinde alınmıştır. Kişi başına düşen GSYİH, 2010 sabit fiyatlarıyla ABD Doları cinsinden Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri veri tabanından alınarak kullanılmıştır.

Ticari küreselleşmeyi temsilen KOF Küreselleşme Endeksi’nin alt endekslerinden biri olan ticari küreselleşme kullanılmıştır. KOF Küreselleşme Endeksi küreselleşmenin farklı yönlerini ölçen ve farklı değişkenlerin tek bir endekste birleştirilmesine izin veren kompozit bir göstergedir. KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü (KOF Swiss Economic Institute) tarafından üretilmekte ve yayınlanmaktadır. Dreher (2006) tarafından tanıtılan ve Dreher ve ark. (2008), 1970’den bu yana dünyadaki hemen hemen her ülke için ekonomik, sosyal ve politik boyutta küreselleşmeyi ölçmektedir. Akademik literatürde en çok kullanılan küreselleşme endeksi haline gelmiştir (Potrafke, 2015). KOF Küreselleşme Endeksi bir genel küreselleşme endeksi ve ekonomik, sosyal ve politik olmak üzere üç alt endeksten oluşur. Ekonomik küreselleşme de ticari ve finansal küreselleşme olarak iki alt boyuttan oluşmaktadır. Bu alt endekslerin toplamıyla oluşan KOF genel küreselleşme endeksinde toplamda 42 değişken yer almaktadır. Endeksteeki değişkenlerin her biri 1 ile 100 arasındaki değerlere sahiptir. En düşük küreselleşme düzeyi 1, en yüksek küreselleşme düzeyi 100 ile gösterilmektedir.

Tablo 1: Analizde kullanılan değişkenler (1990-2017)

Değişken	Tanımı	Veri Kaynağı
TAX	Toplam Vergi Geliri, Milyon ABD Doları	OECD Stat
KOF	KOF Ticari Küreselleşme Endeksi	KOF <u>Swiss Economic Institute</u>
GDP	Kişi başına GSYİH (2010 sabit fiyatlarla Dolar cinsinden)	Dünya Bankası Kalkınma Göstergeleri

Çalışmada panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Ekonometrik çalışmalarda, genel olarak yatay kesit ya da zaman serisi verilerinin kullanıldığı görülmektedir. Zaman serileri çalışmalarda zaman boyutu üzerinde durulurken, yatay kesit çalışmalarda ise kesit boyutu

dikkate alınmaktadır. Her ikisinin birlikte eşanlı olarak kullanılması panel veri olarak adlandırılmaktadır.

Panel veri setinde, her bir kesit gözlem için aynı zaman aralıklarına sahipse dengeli panel denir. Çünkü tüm kesit birimleri için aynı zaman periyotları mevcuttur. Panel veri setinin zaman aralıkları her kesitte aynı olmayıp değişmesi durumu da dengesiz panel olarak adlandırılmaktadır (Wooldridge, 2003: 250). Yapılan bu çalışmada, dengeli panel veri seti kullanılmıştır.

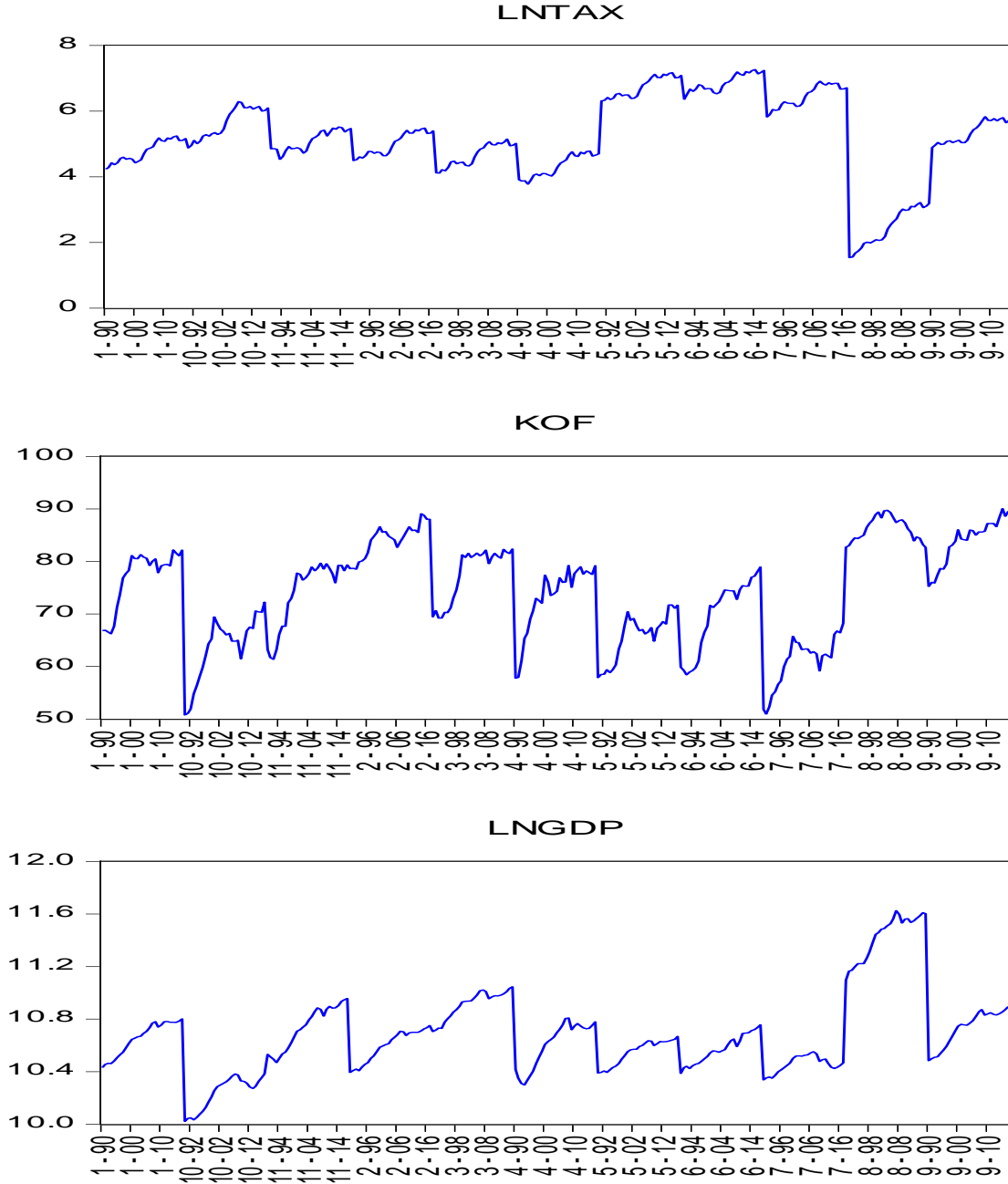
Panel analizi n sayıda birey, firma, ülke gibi başka bir ekonomik birim üzerinde tekrarlanan gözlemlerinin belli bir zaman dönemi içinde bir araya getirilerek analiz yapılması olarak tanımlanabilir (Wooldridge, 2003: 250).

Panel veri analizleri pek çok avantajı (değişim dinamiklerini iyi yansıtması, gözlem sayısının fazlalığı, tahmin edicilerin etkinliğini artırma) nedeniyle ekonometrik analizlerde sıklıkla kullanılmaktadır.

Panel veri analiz yöntemiyle tahmin edilecek olan ekonometrik model şu şekildedir:

$$TAX_{it} = \beta_0 + \beta_1 KOF_{it} + \beta_2 GDP_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Eşitlik (1)'deki $i=1, \dots, N$ panel veri analizindeki her bir ülkeyi; $t=1, \dots, T$ ise zaman periyodunu temsil etmektedir. β_0 , sabit terimi, β_1 ve β_2 tahmin parametrelerini göstermektedir. Modelde yer alan; KOF_{it} ; i ülkesinin t yılındaki ticari küreselleşme endeksi değeridir. GDP_{it} ; i ülkesinin t yılındaki kişi başına düşen GSYİH' sidir. Tahmin edilen modele ilişkin gözlem sayısı ($N \times T$), yani $11 \times 27 = 308$ 'dir. Analizde kullanılan serilerin 1990-2017 yıllarına ilişkin genel eğilimleri Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: Değişkenlerin genel eğilimleri (1990-2017)

4. AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada öncelikle tanımlayıcı istatistiklere yer verilmiştir. İkinci aşamada serilerin durağanlığı tespit etmek amacıyla Birim Kök Analizleri (Levin, Lin, Chu t Lm, Pesaranand Shin W-stat ADF, Fisher Ch, square PP-Fisher Chi-square) yapılmıştır. Üçüncü aşamada, Eşbütünleşme Testi (Kao Residual Cointegration Test) yapılmıştır. Eşbütünleşme testi yapıldıktan sonra modeli tahmin etmek için Tam Düzenlenmiş En Küçük Kareler (FMOLS) ve Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) tahmin yöntemleri kullanılmıştır. Son olarak dördüncü aşamada ise Vektör Hata Düzeltme (Vector Error Correction: VEC) modeline dayalı nedensellik testi yapılmıştır.

Bağımlı ve bağımsız değişkenlere ilişkin genel istatistikler Tablo 2'de verilmiştir. Vergi gelirinin ortalaması 5,218259, medyanı 5,142213, maksimum değeri 7,265375, minimum

değeri 1,539015'tir. Kişi başına düşen milli gelirin ortalaması 10,68135, medyanı 10,63811, maksimum değeri 11,62597, minimum değeri 10,02184'tür. Ticari serbestlik endeksinin ortalaması 74,27653, medyanı 76,05678, maksimum değeri 90,04888, minimum değeri 50,76403'tür. Toplam 308 gözlem bulunmaktadır. lnTAX ve KOF serilerinin sola çarpık, lnGDP serisinin sağa çarpık olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca lnTAX ve KOF serisinin basık, lnGDP serisinin de dik olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Tanımlayıcı istatistikler

	lnTAX	KOF	lnGDP
Ortalama	5.218259	74.27653	10.68135
Medyan	5.142213	76.05678	10.63811
Maksimum	7.265375	90.04888	11.62597
Minimum	1.539015	50.76403	10.02184
Std. hata	1.253116	9.623333	0.314847
Çarpıklık	-0.647886	-0.375137	1.036091
Basıklık	3.475675	2.184368	4.444650
Gözlemler	308	308	308

4.1. Panel birim kök testi sonuçları

Zaman serilerini içinde barındıran örneklerde serilerin durağan olup olmadığının test edilmesi gerekmektedir. Çünkü durağan olmayan serilerin denklemlere konulması gerçekte olmayan ilişkilerin varmış gibi görünmesine neden olmaktadır. Durağanlığın test edilmesi için en yaygın yol birim kök testidir. Panel veri analizinde birçok birim kök testi bulunmaktadır ve bunlar ADF birim kök testinin genişletilmesine dayanmaktadır. Çalışmada serilerin durağanlığı tespit etmek amacıyla Birim Kök Analizleri (Levin, Lin, Chu; Lm, Pesaranand Shin W-stat; ADF, Fisher Ch-square ve PP-Fisher Chi-square) yapılmıştır.

Değişkenlere düzey seviyede uygulanan birim kök test sonuçlarında t istatistik değerleri ve olasılık sonuçlarına bakıldığında; vergi gelirleri (lnTAX) ve kişi başına düşen milli gelir (lnGDP) düzeyde durağan değilken, ticari küreselleşme (KOF) değişkeni düzeyde durağan çıkmıştır. Değişkenlere ait verilerin birinci farkları alındığında değişkenlerin % 1 düzeyinde anlamlı olduğu yani durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Birim kök testi sonuçları

Sabitli Model	lnTAX		KOF		lnGDP	
	Statistic	p-value	Statistic	p-value	Statistic	p-value
Levin, Lin, Chu t*	-1.865	0.031	-3.819	0.000*		0.000*
	-9.761	0.000*	-6.924	0.000*	2.993	0.000*
Lm, PesaranveShin W-stat	1.360	0.9132	11.233	0.108		0.760
	-9.062	0.000*	-6.572	0.000*	0.708	0.000*
ADF, Fisher Ki-kare	8.894	0.9939	28.204	0.169		0.929
	118.217	0.000*	84.140	0.000*	13.119	0.000*
PP-Fisher Ki-kare	9.090	0.992	37.089	0.028		0.847
	124.742	0.000*	162.465	0.000*	15.3260	0.000*

Not: *, %1 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı gösterir.

4.2. Panel eşbütünleşme analizi

Eşbütünleşme testi, seriler arasında uzun dönemde karşılıklı olarak ilişkinin olup olmadığının incelendiği süreci temsil etmektedir. Yapılan bu çalışmada Kao eşbütünleşme analiz yöntemi kullanılmıştır. Kao eşbütünleşme testinde 1999 yılında DF ve ADF testlerinin kullanarak panel veri analizi için eşbütünleşme testi sunmuştur (Asteriou ve Hall, 2007:366). Kullanılan seriler arasında uzun dönemli ilişki KAO eşbütünleşme testi ile incelenmiştir.

Kao eşbütünleşme testine göre hipotezler aşağıdaki şekildedir:

H_0 : Seriler arasında eşbütünleşme yoktur.

H_1 : Seriler arasında eşbütünleşme vardır.

Tablo 4: Kao panel eşbütünleşme testi

	t-istatistiği	Olasılık
ADF	-3.520813	0.0002***
Residualvariance	0.007264	
HAC variance	0.008839	

Not: *, %1 önem düzeyinde istatistikî olarak anlamlılığı gösterir.

Tablo 4 incelendiğinde Kao Eşbütünleşme testlerine göre %1 anlamlılık düzeyinde H_0 hipotezi reddedilmekte, alternatif hipotez H_1 kabul edilmektedir. Dolayısıyla uzun dönemde vergi gelirleri, kişi başına düşen milli gelir ve ticari küreselleşme arasında anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir.

Eşbütünleşme ilişkisi elde edildikten sonraki adım, uzun dönem katsayılarını tahmin etmektedir. Uzun dönem katsayılarının tahmininde FMOLS ve DOLS tahmin yöntemleri kullanılmıştır. Tablo 5 FMOLS ve DOLS yöntemleriyle elde edilen sonuçları ortaya koymaktadır. Tablo 5 incelendiğinde tüm katsayıların %1 önem düzeyinde anlamlı olduğu görülür. FMOLS modeli tahminine göre, ticari küreselleşmedeki %1'lik artış vergi gelirlerini %0.12 azaltırken, kişi başına milli gelirlerdeki %1'lik artış vergi gelirlerini % 3.02 oranında artırmaktadır. DOLS modeline göre, ticari küreselleşmedeki %1'lik bir artış vergi gelirlerini % 0.01 azaltırken, kişi başına gelirdeki %1'lik bir artış vergi gelirlerini % 3.05 artırmaktadır.

Tablo 5: FMOLS ve DOLS modellerine ilişkin eş-bütünleşme tahmin sonuçları

Değişkenler	Katsayı	Standart hata	T İstatistiği	Olasılık Değerleri
FMOLS				
KOF	-0.120	0.029	-4.100	0.000*
lnGDP	3.022	0.014	209.119	0.000*
Sabit	1.097	0.022	49.322	0.000*
Trend	0.935	0.045	20.360	0.000*
DOLS				
KOF	-0.015	0.002	-7.059	0.000*
lnGDP	3.050	0.119	25.467	0.000*
Sabit	1.025	0.545	18.804	0.000*
Trend	0.803	0.0505	15.895	0.000*

Not: *, %1 önem düzeyinde istatistikî olarak anlamlılığı gösterir.

Uzun dönemde her iki modelde de ticari küreselleşme ile kişi başına düşen milli gelirin vergi gelirini etkilediği görülmektedir. Ticari küreselleşme negatif yönde etkilerken, kişi başına düşen milli gelir pozitif yönde etkilediği görülmektedir.

4.3. Panel nedensellik analizi

Çalışmada değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğundan neden-sonuç ilişkilerinin araştırılmasında için panel VEC modeli kullanılmıştır. Gecikme seçimi, otomatik gecikme seçimi yöntemi temelinde Schwarz Bilgi Kriterleri'ne göre yapılmıştır. Panel VEC modeline dayalı yapılan uzun ve kısa dönem nedensellik sonuçlarına Tablo 6'da yer verilmiştir.

Tablo 6: Panel VEC modeline dayalı nedensellik sonuçları (1990-2017)

	Kısa Dönem Nedensellik			Uzun Dönem Nedensellik
	$\Delta(\ln TAX)$	$\Delta(KOF)$	$\Delta(\ln GDP)$	ECT(-1)
$\Delta(\ln TAX)$	-	5.730 (0.057)	23.816* (0.000)	-0.008 [-2.218]
$\Delta(KOF)$	38.846* (0.000)	-	5.979 (0.050)	-0.394 [-5.927]
$\Delta(\ln GDP)$	15.921* (0.000)	3.633 (0.162)	-	-0.003 [-3.868]

Not:*, %1 önem düzeyinde istatistiki olarak anlamlılığı gösterir. Parantez olasılık değerini, köşeli parantez t istatistiğini ve Δ ilk fark işlemcisini temsil etmektedir.

Tablo 6'da görüldüğü üzere hem kısa hem de uzun dönemde nedensellik KOF ticari küreselleşme endeksi ile vergi gelirleri arasında bir nedensellik ilişkisi mevcuttur. Tablo daha detaylı incelendiğinde KOF ticari küreselleşme endeksinden vergi gelirlerine doğru %1 önem düzeyinde nedensellik kısa dönemde nedensellik vardır. Yine kısa dönemde kişi başına düşen gelirden vergi gelirlerine ve vergi gelirlerinden kişi başına gelire doğru %1 önem düzeyinde nedensellik ilişkisi olduğu görülmektedir.

Uzun dönemde ise KOF ticari küreselleşme endeksi ve kişi başına gelirden vergi gelirlerine doğru bir bütün¹ halinde nedensellik vardır.

5. SONUÇ

Son 30 yıl boyunca dünyada küreselleşme süreci hız kazanmıştır. 1990'lı yıllar boyunca sihirli bir kavram olarak görülen "küreselleşme" piyasa ekonomileri üzerinde pek çok sosyo-ekonomik etki bırakmaktadır. Bu çalışma bu etkilerden sadece birine "küreselleşmenin ticari boyutunun vergi gelirleri ile ilişkisi" üzerine odaklanmıştır. Ticari küreselleşme ve vergi gelirleri ilişkisini 11 AB üyesi ülke için analiz edilmiştir. Analizde ticari küreselleşmenin daha yaygın olduğu 1990-2017 dönemine odaklanılmıştır. Çalışmada bu döneme ait yıllık veri seti kullanılmış olup, panel veri analiz yöntemiyle değişkenler arasındaki ilişkinin varlığı/yokluğu test edilmiştir.

Araştırmada öncelikle panel birim kök testleri ve panel eşbütünleşme testi yapılmıştır. Panel eşbütünleşme test bulguları, ticari küreselleşme ile vergi gelirleri arasında uzun dönemli bir denge ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur. Uzun dönemli eşbütünleşme araştırmanın en son aşamasında, ticari küreselleşme ve vergi gelirleri arasındaki ilişkinin yönü panel VEC modeline dayalı Granger nedensellik testi ile ortaya konulmuştur. Test sonuçları, hem kısa hem de uzun dönemde nedensellik KOF ticari küreselleşme endeksinden vergi gelirlerine

¹ Uzun dönemde nedenselliğin kaynağı olarak iki değişken birden gösterilmekte; tek bir değişkenin etkisi uzun dönemde belirlenmemektedir.

doğru tek yönlü bir ilişki olduğunu göstermiştir. Bu durum iki şekilde değerlendirilebilir. Ticaretin serbestleşmesi sürecinde ticaret kısıtlamalarının kaldırılmasıyla yerli kaynakların daha çok ihracata yönelik malların üretimine kaymasını teşvik etmekte, böylece, karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı olarak yerli üretime büyük katkı sağlamakta, orta ve uzun vadede büyümeyi gerçekleştirip vergi gelirlerinde artışa neden olabilmektedir. İkinci olarak ticaretin serbestleşmesi; ülkenin üretimin ve ticaret koşullarında oynaklıklara neden olmakta böylece ekonomik büyümeyi ve vergi gelirlerini olumsuz etkileyebilmektedir.

KAYNAKLAR

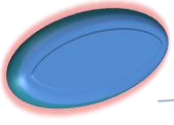
- Agbeyegbe T, Stotsky J. G. & Mariam A. V.** (2004). Trade Liberalization, Exchange Rate Changes, and Tax Revenue in Sub-Saharan Africa, IMF Working Paper.
- Asteriou, D. & Hall, S. G.** (2007). Applied Econometrics (Rev. ed.), New York: Palgrave Macmillan.
- Babatunde O. A., Ayooluwa O., Solomon J.T. & Ibukun A, O.** (2017). Tax Revenue Performance, Trade Liberalization and Macroeconomic Variables in Sub-Saharan Africa, International Review of Management and Business Research, 6(2):846-865.
- Bayar Y. & Çelik N. C.** (2019). Ticari Serbestleşmenin Vergi Geliri Etkisi: Türkiye Örneği, Maliye Dergisi, 176:428-440.
- Egwakhe J. A., Akinlabi H. B. & Odunsi K.** (2018). Trade Openness And Tax Revenue Performance İn Nigeria (1987-2016), International Journal Of Academic Research İn Business And Social Sciences, 8(12):1161-1174.
- Ekpo A. H.** (2013). Government Revenue Implications Of Trade Liberalization In Africa, Economic Commission For Africa.
- Epaphra M.** (2014). There venue implications of trade liberalization in Tanzania, 3(3):25-36.
- Gaalya M. S.** (2015). Trade Liberalizati on And Tax Revenue Performance İn Uganda, Modern Economy, 6:228-244.
- Gaalya S. M. & Edward B, Eria H.** (2017). Trade Openness And Tax Revenue Performance İn East African Countries, Modern Economy, 8:690-711.
- Gnangnon S. K.** (2017). Multilateral Trade Liberalization And Government Revenue Journal Of Economic Integration. 32(3):586-614.
- Gnangnon S. K. & Brun J. F.** (2018). Impact Of Multilateral Trade Liberalization On Resource Revenue Economies.60(6):1-19. www.mdpi.com/journal/economies.
- KOF Globalisation Index** (2019). KOF Swiss Economic Institute <https://kof.ethz.ch/en/forecasts-and-indicators/indicators/kof-globalisation-index.html>
- Nicholas A. K. & Eric A.** (2018). Trade Tax Revenue And Trade Openness İn Ghana, Journal Of Emerging Trends İn Economics And Management Sciences (JETEMS) 9(6):344-349.
- OECD Data** <https://data.oecd.org/tax/tax-revenue.htm>
- Olena S.** (2015). Trade Freedom And Revenue From Trade Taxes: A Cross-Country Analysis, Munich Personal Repec Archive, Online At <https://Mpra.Ub.Uni-Muenchen.De/66421/> MPRA Paper No. 66421.

Pupongsak S. (2009). The Effect Of Trade Liberalization On Taxation And Government Revenue, A Thesis Submitted To, The University Of Birmingham, For The Degree Of Doctor Of Philosophy, Department Of Economics College Of Social Sciences The University Of Birmingham.

Shubatir F. & Warrad T. A. (2018). The Effects Of International Trade Openness On Government Revenue: Empirical Evidence From Middle East And North African Region Countries, International Journal Of Economics And Financial Issues, 8(1):153-160. <http://www.econjournals.com> International Journal Of Economics And Financial Issues,.

The Word Bank (2020). World Development Indicators, Data Bank
<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

Wooldridge J. M. (2003). Econometric Analysis Of Cross Section And Panel Data. The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England World Bank,
https://jrvargas.files.wordpress.com/2011/01/wooldridge_j_2002_econometric_analysis_of_cross_section_and_panel_data.pdf

HÜSN Ü AŞK ADLI ESERDE ANLATILAN PEYGAMBERLER

Songül ÖZEL

Sivas Bilim ve Sanat Merkezi

ÖZET

Divan edebiyatının son temsilcisi olarak kabul edilen Şeyh Galip'in ünlü eseri Hüsn ü Aşk, yazıldığı tarihten bu yana zevkle okunan mesnevilerden biridir. Hüsn ü Aşk adlı eser alegorik unsurlarla, masalsı yapısıyla, içindeki didaktik ve tasavvufi mazmunlarla bezenmiş bir mesnevidir. “*Esrârını Mesnevi'den aldım/ Çaldımsa da mîri malı çaldım*” diyen Şeyh Galip, eserinin sırlarla dolu olduğunu belirtmiştir. “*Ben açtım o genci ben tükettim*” diyerek hazineyi kendisinin açtığını ve bu hazineyi yine kendisinin tükettiğine dikkat çekmiştir. 26 yaşında ve altı ayda bu eseri vücûda getiren Şeyh Galip, eserinde türlü sıkıntılarla Allah'a ulaşmak isteyen insanı Hüsn (mutlak sevgili) ve Aşk (mutlak sevgiliye ulaşmaya çalışan insan) isimleriyle sembolize ederek anlatmıştır.

Hüsn ü Aşk adlı mesnevi muhteva açısından çok geniş bir kültürü yansıtır. Şeyh Galip, vaktiyle bir mecliste bulunur ve bu mecliste Nâbî'nin Hayrâbâd adlı eserine asla nazire yazılamayacağı belirtilince bu eseri vücûda getirmiştir. Eseri, şair 26 yaşında yazmıştır. Buradan anlaşılıyor ki Şeyh Galip çok yüksek bir edebiyat, tasavvuf ve İslam kültürüne vakıftır. Öyle ki eserde özellikle din ve tasavvufla ilgili telmihler ve bilgiler oldukça fazladır.

Şeyh Galip bu eseriyle *Hüsn* ile Allah'ı; *Aşk* ile de Allah'a kavuşmak isteyen insanı sembolize etmiştir. Şair, insan veya dervişin çektiği sıkıntıları türlü sembollerle anlatmıştır. Eserde *Beni muhabbet kabilesi, kuyu, ateş denizi, mektebi edep, sühan, gayret, hayret, mollayı cünûn, zâtü's-suver kalesi* vb. yüzlerce sembol kullanılmıştır. Eserde, bu çileli aşk yolculuğuna yalnız çıkılamayacağı ancak Sühan yani bir yol gösterici ile bu yolun tamamlanıp insanın Aşk'a ereceği uzun uzun anlatılmıştır.

Eserde birçok peygamberin ismi geçmektedir: Adem, Davud, Eyyub, İbrahim, İsmail, Musa, Nuh, Süleyman, Yakup, Yunus ve Yusuf peygamberler şiirlerde anlatılmıştır. İsmi geçen peygamberlere ait kıssalara beyitlerde yer verilmiştir. En çok 6 beyitle İsa peygamberin ismi geçmiştir. Yusuf peygamber 3 beyit, Davud peygamber 2 beyit, Yakup peygamber 2 beyit, Yunus, Süleyman, Musa, İbrahim 1 beyit, Nuh peygamber 1 tardiyye, İsmail peygamber 1 beyit, 1 tardiyyede geçmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hüsn ü Aşk, mesnevi, peygamberler, telmih, inceleme.

ABSTRACT

The most famous literary work of Sheikh Galip, who is recognized as the last representative of Divan literature, *Hüsn ü Aşk* is one of the masnawis that have been read with pleasure since it was written. This masterpiece (*Hüsn ü Aşk*) is a masnawi interwoven with allegorical elements, fairy tales, didactic and mystical metaphorical themes. Sheikh Galip, who said in the verse “*Esrârını Mesnevi’den aldım / Çaldımsa da mîri malı çaldım,*” stated that his work is full of secrets and mysteries. He pointed out that he obtained the treasure by saying “*Ben açtım o genci ben tükettim*” and that he made use of this treasure again. Sheikh Galip, who wrote this literary work at the age of 26 in six months, symbolized the person who desired to reach God with all kinds of troubles in his work by describing him with the nicknames of *Hüsn* (the absolute lover) and *Aşk* (the person trying to reach the absolute lover).

Hüsn ü Aşk reflects a very broad culture in terms of its masnawi content. Sheikh Galip was present in a social gathering at the time, and when it was stated in this gathering that no work like “*Hayrâbâd*” by *Nâbî* (another significant poet of the time) could ever be written. Then he wrote this masnawi as a kind reply to *Nabî*. The work was written by the poet at the age of 26. It is understood that Sheikh Galip is an erudite in literature, mysticism and Islamic culture. He has delineated so much information and connotations about religion and Sufism in the work.

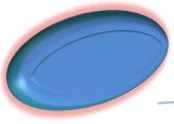
Sheikh Galip symbolized Allah as *Hüsn* and the person desiring to reach God with this work. The poet described the troubles suffered by man or dervish with hundreds of symbols. In the work, there is a tribe of pure affection, a well, sea of fire, school of decency, *sühan* (the mentor), diligence, astonishment, master (mollah) of *Hüsn* and *Aşk*, castle of the persons, etc. In the work, it has been explained in detail and length that this suffering journey of love cannot be taken alone, but this path will be completed with the help of *Sühan* (the mentor) to reach “*Aşk*”.

Many prophets are mentioned and described in the work including prophets Adam, David, Ayyoub, Abraham, İshmael, Moses, Noah, Solomon, Jacob, Enoch and Joseph. Parables of the aforementioned prophets are narrated in couplets. The name of the prophet Jesus Christ was mentioned within 6 couplets at most, followed by prophet Joseph in 3 couplets, prophet David in 2 couplets, prophet Jacob in 2 couplets, prophets Enoch, Solomon, Moses and Abraham in only 1 couplet, prophet Noah in 1 five-stanza poem, prophet Ishmael in only 1 couplet and 1 five-stanza poem.

Keywords: *Hüsn ü Aşk*, masnawi, prophets, connotation, examination.

GİRİŞ

Hüsn ü Aşk, didaktik bir yapıda olan mazmun ve telmih yönünden çok zengin bir eserdir. Eserde bazen peygamberler, bazen halk hikayeleri bazen tarihteki ünlü kişiler bazen tarihi olaylar bazen ünlü şairler, tasavvuf büyükleri vb. sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Eserin daha iyi anlaşılabilmesi için bu telmihlerin bilinmesi faydalı olacaktır. Esere dinden, tarihten, edebiyattan, halk hikâyelerinden, hatta astronomiden dahi birçok konuda bilgiler serpiştirilmiştir.

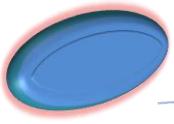
Biz burada Hüsn ü Aşk adlı mesnevinin *Âğâz-ı Dâstân-ı Benî Mahabbet* adlı bölümünden eserin son bölümüne (*hitâm*) kadar olan yerlerde geçen şiiirlerdeki peygamberleri inceledik.

Şeyh Galip'in Hayatı

1171'de (1757) İstanbul'da Yenikapı Mevlevîhânesi yakınlarındaki bir evde dünyaya geldi. Doğumuna “eser-i aşk” ve “cezbetu'llah” terkipleri tarih düşürülmüş, kendisine mevlevîhânenin şeyhi Kûçek Mehmed Dede ile halefi Seyyid Ebûbekir Dede'nin tavsiyesiyle Mehmed Esad adı konulmuştur. Dedesi Mevlevî olduğu gibi babası Mustafa Reşid Efendi de Peçuylu Ârif Ahmed Dede'den inâbe almıştır. Annesi Emine Hatun'dur. Divanında ve Hüsn ü Aşk'ında belirttiğine göre ilk eğitimini babasından aldı. 1780'de Galata Mevlevîhânesi'ne şeyh olan Hüseyin Efendi'den istifade etti. Arapçayı Hamdi Efendi'den, Farsça'yı Hoca Neş'et'ten öğrendi. Neş'et Efendi kendisine “Esad” mahlasını verdiyse de dönemin Esad isimli şairleriyle karıştırılmaması için daha sonra “Galib” mahlasını kullanmaya başladı (Divanında “Esad” elli, “Esad Galib” iki ve “Galib” mahlasları 463 defa geçmektedir).

Dîvân-ı Hümâyun Kalemi'nde bir müddet çalıştıktan sonra ailesinin pek tasvip etmemesine rağmen 1198'de (1784) Konya'ya gidip Mevlânâ Dergâhı'nda çileye girdi ve Çelebi Seyyid Ebûbekir Efendi'nin sohbetlerinde bulundu. Babası Mustafa Reşid Efendi oğlunun İstanbul'dan ayrılmasına tahammül edemediğinden Çelebi Efendi'ye başvurdu, o da “tekmil-i çillenin Yenikapı Dergâhı'nda ikmalinin muktezâ-yı merdî ve hüner” olduğunu söyleyerek genç dervişi İstanbul'a gönderdi. Galib çilesini 1201'de (1787) Yenikapı Mevlevîhânesi'nde tamamlayarak “dede” oldu. Bu arada Ali Nutkî Efendi ile Aşçıbaşı Şerif Ahmed Dede'den epeyce faydalandı. Daha sonra Ali Nutkî Efendi'den hilâfet aldı. 1203'te (1789) Trabzonlu Köseç Ahmed Dede'nin et-Tuhfetü'l-behiyye fi tarîkati'l-Mevleviyye adlı eserine Ali Nutkî Efendi'nin izniyle es-Sohbetü's-sâfiye adıyla bir hâşiye yazdı. Öte yandan Yûsuf Sîneçâk Dede'nin Sütlüce'deki türbesi yanında bir ev satın alarak 5 Receb 1204'te (21 Mart 1790) buraya yerleşti ve Yûsuf Sîneçâk'in Cezîre-i Mesnevî adlı eserini şerhetti. Galata Mevlevîhânesi şeyhi Halil Nûman Dede'nin görevinden azli üzerine yerine Konya Şems Dergâhı türbedarı Şemsî Dede tayin edildiyse de İstanbul'a gelirken Kütahya'da vefat ettiğinden 1791'de Konya Âsitânesi şeyhi Mehmed Emin Çelebi'nin emirnâmesiyle 9 Şevval 1205'te (11 Haziran 1791) Galata Mevlevîhânesi şeyhliği Galib Dede'ye verildi.

Bu tayin dolayısıyla III. Selim'le olan dostlukları gelişti. Galib Dede aynı zamanda Türk mûsikisi bestekârı olan, “İlhâmî” mahlasıyla şiiirler yazan ve hat sanatıyla da uğraşan hükümdara Galata Mevlevîhânesi'nin tamiri için bir kaside takdim edince padişah onun arzusunu yerine getirerek tekkeyi tamir ettirdi (1792). 4 Ağustos 1792 tarihinde yapılan ilk mukabele vesilesiyle Şeyh Galib'in kaleme aldığı on sekiz beyitlik tarih manzumesi Galata Mevlevîhânesi'nin kapısına yazılmıştır. Hükümdarın tekke ile ve Şeyh Galib'le alâkası 1793'te mevlevîhâneye bir şadırvan, 1794'te semâhâne içine bir mahfel-i Hümâyun yaptırmasıyla devam etti, ayrıca 1795'te semâhâneyi yeniden tamir ettirdi. Şeyh Galib'in bunlar için kaleme aldığı tarih manzumeleri divanında yer almaktadır. Semâhâne için yazılan dokuz beyitlik tarih manzumesi binanın kapısına da yazılmıştır. Ayrıca Humbarahâne-i Cedîd'de yapılan Yenicami'deki mesnevîhanlık da Şeyh Galib'e verildi ve padişah burada icra edilen mukabelelere genellikle katıldı.

III. Selim'in Şeyh Galib'e olan ilgisi kendisine Cevrî hattıyla yazılmış bir Meşnevî hediye etmesi, 1793'te kardeşi Beyhan Sultan'la birlikte 300 altın sarf ederek divanını ciltletip tezhip ettirmesi yanında 10 Safer 1209'da (6 Eylül 1794) çıkardığı bir fermanla mesnevîhanlıkların inhâsının da Şeyh Galib'e verilmesiyle sürdü. 1209'da (1794) annesi Emine Hatun'un, 1211'de (1796) müridi ve "yâr-ı gâr"ı Esrar Dede'nin vefatı Şeyh Galib'i derinden üzdü; Esrar Dede için bir mersiye kaleme aldı. Bir yıl sonra hastalanan Şeyh Galib'in hastalığına dair çeşitli rivayetler ileri sürülmüştür. Genç yaşta şeyh olması, geniş bilgisi, sarayın kendisine teveccühü, akranı arasında nisbetsiz bir saygınlığının bulunması subjektif kanılara yol açmıştır. En son şiiri olan Hamdullah Efendi'nin verdiği "henüz" redifli Farsça gazele yaptığı nazîrede ölümünün yaklaştığını ima eden beyitler vardır. Şeyh Galib 27 Receb 1213 (4 Ocak 1799) tarihinde vefat etti.¹

Hüsn ü Aşk Adlı Mesnevinin Özeti

Arapların içinde Benî Mahabbet adlı bir kabile vardır. Bir gece bu kabiledede, biri kız, diğeri erkek iki çocuk dünyaya gelir. Kızı Hüsn, erkeğe Aşk adı verilir ve kabilenin ileri gelenleri tarafından birbiriyle nişanlanırlar. Aşk ile Hüsn tahsil çağına gelince Mekteb-i Edeb adı verilen bir okula gidip Molla-yı Cünûn adlı bir hocadan ders okumaya başlarlar. Mektepteyken aralarında aşk başlayan Hüsn ile Aşk, zaman zaman buluşup beraberce "nüzhetteh-i ma'nâ" denilen bahçede dolaşır, burada yer alan "havz-ı feyz" kenarında sohbet ederler. Bahçenin sahibi, her şeyi bilen ve istediği zaman her kılığa girebilen Sühan adlı bir ihtiyardır. Sühan bunların dertlerini anlar. Fakat kabileden Hayret adlı bir kişi, Hüsn ile Aşk'ın bir arada bulunmalarına ve birbirleriyle görüşmelerine engel olur. Birbirinden ayrılan Aşk ve Hüsn, Sühan vasıtasıyla mektuplaşırlar. Aşk'ın Gayret adlı bir lâlası, Hüsn'ün de İsmet adlı bir dadısı vardır. İsmet Hüsn'e sabır tavsiye eder. Öte yandan Aşk'a da lâlası Gayret yardım sözü verir. Bunun üzerine Aşk kabile reislerine başvurarak onlardan Hüsn'ü ister. Kabile reisleri bu isteği alayla karşılarlar ve "Kalp diyarı"na gidip oradaki kimyayı bulup getirirse ancak o zaman Hüsn'ü kendisine verebileceklerini söylerler. Aşk Gayret'le birlikte yola çıkar. Fakat daha ilk adımda içinde korkunç bir dev bulunan derin bir kuyuya düşerler. Dev bunları hapseder. Bu arada Sühan yetişerek onları kurtarır. Aşk ile Gayret dondurucu soğuklar içinde "harabe-i gam"da yürürken ihtiyar bir cadıya rastlar. Cadı Aşk'a gönül verir ve onu sultan yapacağını söyler, fakat bir karşılık göremeyince onu çarmıha gerer. Sühan imdada yetişir, sihri bozarak Aşk'ı kurtarır ve cadıyı öldürür.

Hüsn, Aşk'a Sühan vasıtasıyla "tîğ-i âh" isimli kılıçla Aşkar adlı bir at, Gayret'e de iki kanat gönderir. Aşk bu ata binerek yoluna devam eder. Birçok macera atlatarak kıyısında mumdan yapılmış gemiler bulunan "deryâ-yı âteş"e ulaşırlar. Çinler onlara bu gemilere binmelerini teklif ederlerse de binmezler. At semender gibi süzülerek, Gayret de uçarak denizi geçer, Çin ülkesinin sahiline ulaşırlar. Bir papağan şekline giren Sühan gelip Aşk'a, Çin padişahının Hüsrüba adlı kızına gönlünü kaptırırsa onu Zâtü's-Suver Kalesi'ne hapsedeceğini haber verir. Fakat Aşk Hüsrüba'yı görünce onu Hüsn zanner. Kızın daveti üzerine içip eğlenirler. Bu arada kız Aşk'ın elinden, "tîğ-i âh"ı alıp kaybolur. 14 Ertesi sabah Hüsrüba yine görünür. Aşk'ı

¹ M.Muhsin Kalkışım, *Seyh Galib*, İslam Ansiklopedisi, XXXIX.cild, s.54-57, İstanbul, 2010.

Zâtü's-Suver Kalesi'ne götürüp hapseder. Kaleye girdikleri kapı silinip yok olur. Gayret'le orada mahpus kalırlar. Burası da bin bir tehlikeyle dolu bir yerdir. Aşk Gayret'in nasihatıyla Aşkar'a binerek kaleden kurtulmak ister, yine çadırlarla, gulyabanilerle savaşıır. Ancak çıkacak yol bulamaz; artık perişan haldedir. Nihayet Sühan imdadına yetişir ve kaleyi ateşe verip kurtulurlar. Hüşruba ile birlikte kale yanar. Aşk perişan bir vaziyette yoluna devam eder. Daha sonra Sühan bir hekim kılığında gelir. Bu arada Gayret kaybolur. Sühan Aşk'ı alıp Kalp Kalesi'ne götürür; burası Hüsn adlı sultana tabi olan melekler ve perilerle doludur. Aşk sevgi ve hürmetle karşılanır. Sühan Aşk'a yanlış bir yol tuttuğunu, cadıyı öldürenin, öğüt verenin, hekim kılığında gelenin hep kendisi olduğunu söyler. "Aşk Hüsn'dür, Hüsn de Aşk, birliğe ikilik sığmaz, bu dertlere yanlış düşüncen yüzünden uğradın" der. Artık başına gelenlerin hepsi geride kalmıştır. Gayret Aşk'ı alıp Hüsn'e götürür. Nihayet gayb perdeleri açılmış, Aşk bütün engelleri aşmış, olgunluğa ulaşmış ve gerçeği anlamıştır.²

Hüsn ü Aşk, bir açıdan bakıldığında, devrin (hattâ devirlerin) modern bir masalı gibidir. Başka bir açıdan bakıldığında da, sanki poetik bir romandır. "Sühan (söz)", "mana mesiresi", "feyiz havuzu", "edep mektebi", "Hüsn (güzellik)", "Aşk" gibi şahıs ve yer isimleri kadrosu, ayrıca eserde yer alan "Der Vücûd-ı Sühan", "Der Lüzûm-ı Sühan", "Der Umûm-ı Lüzûm", "Der Beyân-ı Mâhiyyet-i şâiri" başlıklı müstakil bölümler hep şiiri, sözü, edebiyatı, lâfız ve mana münasebetlerini, güzel şiirin kalpte ortaya çıkışını, Şiirin doğuşuna sebep olan aşk-meşk ilişkisini, Şairin kutsal kimliğini, sözün, anlamın üstün değerini hatırlatmakta ve bütün bu hususların bir arada mütalâası, insanda sanki Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ta bir taraftan da fantastik ve sembolik çerçeve içinde şiirin macerasını anlatmak istediği intibamı uyandırmaktadır.³

Materyal

Bu makalede Şeyh Galip'in, *Hüsn ü Aşk* adlı mesnevisindeki konuyla ilgili beyitler incelenmiştir. Eser 2012 yılında Dergah Yayınlarından çıkmıştır. Eseri yayına hazırlayanlar Orhan Okay, Hüseyin Ayan'dır.

Metod

Makalede Hüsn ü Aşk adlı eser tarama yöntemiyle incelenmiştir. Eserde geçen beyitler tek tek incelenmiş ve konuyla ilgili olan beyitler makaleye alınmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Hüsn ü Aşk adlı mesnevi Allah'a hamd ile başlar. on sekiz beyitlik Allah'a hamd ve şükür bölümünden sonra yirmi dört beyitten oluşan *Der Na't-i Şerîf-i Nebevî ve Evsâf-ı Latîf-i Mustafavî Sallallahu Teala Aleyh* bölümünde doksan dört beyitte Hz. Muhammed (S.A.V)'i över. Daha sonra *Der Vasf-ı Şerîf-i Cenâb-ı Hazret-i Hüdâvendigâr (k.s)* bölümünde on sekiz beyitte Molla Hünkâr'ı ve onun güzel hasletlerini anlatır. On sekiz beyit olarak yazılan *Der*

² Naci Okçu, "Hüsn ü Aşk", TDV, İslâm Ansiklopedisi, XIX. s. 29-30.

³ Muhammet Nur Doğan, *Şeyh Galib Hüsn ü Aşk Metin, Düz Yazıya Çeviri Notlar ve Açıklamalar*, Yelkenli Yayınevi, 5. Baskı, s.16, İstanbul, 2008.

Zikr-i Pîşvâ-yi Hod adlı bölümde Şeyh Galip eserini nasıl yazdığını anlatmıştır. Daha sonra *Der Beyân-ı Sebeb-i Te'lîf* bölümünde ise şair, Hüsn ü Aşk adlı mesneviyi niçin yazdığını anlatır. Bu bölümde altmış yedi beyit mevcuttur.

Bu makaledeki peygamberlerden bahseden beyitleri *Âgâz-ı Dâstân-ı Benî Mahabbet* adlı bölümden itibaren incelemeye aldık. Eserde Adem, Davud, Eyyub, İbrahim, İsmail, Musa, Nuh, Süleyman, Yakup, Yunus ve Yusuf peygamberleri anlatan beyitler bulunmaktadır. Eserde telmih edilen peygamberler şunlardır:

Âdem Peygamber

Allah tarafından yaratılan ilk insan ve aynı zamanda ilk peygamberdir. Allah Âdem'i yaratınca bütün melekler ona secde etmişler ancak Azâzil (İblis) secde etmemiştir. Adem, yeryüzündeki her cins toprağın terkiibinden yaratılmıştır. Allah'ın yasakladığı meyveyi Havva'yla beraber yediği için cennetten dünyaya gönderilmiştir. Yıllarca birbirinden habersiz yaşamışlardır. Adem'in tevbesini kabul eden Yüce Allah'ın onları Arafat'ta buluşturduğu halk rasında söylenir.

Sohbetleri hikmet-i kaderden

Peygâm verir Ebu'l-Beşerden H.A.1880⁴

Davud Peygamber

İsrailoğullarının peygamberidir. Sesinin güzelliğiyle bilinir. Zebur ona indirilmiştir. Davud, demirci idi, kılıç ve zırh yapardı. Zebur'un ayetleri veya sureleri demek olan Mezâmîr'i okurken dinleyenler kendinden geçerd. Eski şairler ve edebiyat-ı cedide şairleri Mezâmîr'i ahenkli nağme, zezeme, aşka ait esrar, mecmua-i eş'âr gibi manalarda kullanmışlardır.⁵

Be'sinde safâ-yı hıfz meşhûd

Mevc-i güher anda zırh-ı Dâvûd H.A.1475

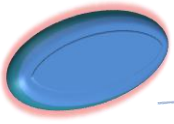
Dâvûd- dilim Zebûr-hân et

Mürgan-ı sürûşu bî-zebân et H.A.1914

Eyyûb Peygamber

⁴ Makaledeki tüm beyitler için bkz. Şeyh Galip, *Hüsn ü Aşk* (haz.Orhan Okay, Hüseyin Ayan), Dergah Yay.2012, İstanbul.

⁵ Ahmet Talat Onay, *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*, (haz. Cemal Kurnaz), Berikan Yayıncılık, Ankara, 2013, s.130.

Kuran-ı Kerim'de dört ayette kendisinden bahsedilir. İshâk peygamberin neslinden gelen Eyyûb, Şam civarındaki insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Çocukları, sürüleri ve hayvanları, bağları ve bahçeleri ile çok zengin bir insandır.⁶ Hz. Eyüp sabrın timsalidir. Vücudundaki yaralara yıllarca sabretmiştir. Malını, evlatlarını, sağlığını kaybeden Eyyûb peygamber ancak yine de haline şükrederek sonunda kurtuluşa ermiştir ve yeniden mal, mülk, evlat sahibi olmuştur.

Bir dilde ki yaktı şem'-i matlûb

Pervânedir anda kirm-i Eyyûb H.A.526

İbrahim Peygamber

Hz. İbrâhîm, Yukarı Mezopotamya'daki Ur şehrinde dünyaya geldi. Allah kendisini peygamber tayin etti. Puta tapanlara karşı gelerek putları reddetti. Bu başkaldırı sebebiyle Kral Nemrud, kendisini ateşe attı. Fakat Allah onu yanmaktan korudu. O da kardeşinin oğlu Lût'u ve ailesini alarak Mezopotamya'dan çıktı. Putperestlerden oluşan ve ataları da putlara tapan bir kavmin içerisinde yetişen Hz. İbrahim, onlarla birlikte büyümüş, onların eğitimini almıştır. Ancak kavmi sapkın ve batıl bir yaşam sürerken o, kavminin diğer fertlerinden çok farklı bir karakter ve çok üstün bir ahlak göstermiş,

Hurşîde yer oldu subh-ı dil-keş

İbrâhime gül-şen oldu âteş H.A.1872

İsa Peygamber

Hz. Meryem'in oğludur. Kaynaklarda Mesîh-İsa şeklinde geçer. Hıristiyanlar Allah'ın oğlu derler. Ölülere dirilttiği, hastaları iyi ettiği körlere şifa olup gözlerini açtığı ve daha birçok hastalıkları iyi ettiği Kur'an'da geçmektedir. İsa'nın nefesi edebiyatta sıkça kullanılan bir mazmundur. Onun nefesinin diriltici özelliği şiirlerde vurgulanır.

Çeşminde nühiüfte nutk-ı İsâ

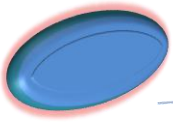
Bir sözle kazâyı eyler ihyâ H.A.482

Olmuşdı şafak dıraht-ı Meryem

Doğmuşdı meger Mesîh-i hoş-dem H.A.1862

Nûş eylese âb-ı Hızr'ı İsâ

⁶ Dikmen, M. (2003). *Peygamberler Tarihi*, İstanbul, Cihan Yayınları, s.239.

Hatt-ı leb-i Aşk başka ma'nâ H.A.512

Feyz alsa Mesîh'den Hülgû

Olurdu o gamze du'â-gû H.A.516

Hizmette o gülşene dem-â-dem

İsâ gülüdür buhûr-ı Meryem H.A.649

Hurşîde süvâr olup çü İsâ

Etmezdi seyâhati mûbâlâ H.A.1524

İsmail Peygamber

Babası İbrahim aleyhisselam, annesi ise Hacer'dir. İbrahim peygamber çok yaşlı olmasına rağmen Allah ona İsmail'i bahşetmiştir. Çocuk yaşayken babası onu Allah'a kurban etmek istemiştir. Fakat kurban edileceği sırada Allah İbrahim'in ve İsmail'in teslimiyetine binaen kurbanlık bir hayvan göndermiştir.

Kur'an'da on iki yerde adı geçen İsmail, Türk edebiyatında çeşitli nitelikleriyle ele alınmıştır. Türk edebiyatında ise doğumundan başlayarak çocukluğu, gençliği ve peygamberliği gibi çeşitli yönleri işlenmiş; özellikle annesi Hacer'le birlikte Mekke'de bırakılması, burada zenzemin fişkırması, babası İbrahim tarafından Allah'a kurban edilmek istenmesi, buna razı olup sabır göstermesi ve Kâbe'nin inşaatında babası ile beraber çalışmasından bahsedilmiştir.⁷

İsmâîl-i mihri dutdı mükrem

Öpdi ayağını çâh-ı Zemzem H.A.1870

tardıyye II

Dîvân-ı kazâsı zulm-bünyâd

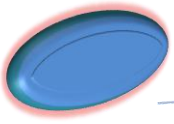
Lerzende-i bîm-i cânı cellâd

Her gûşede bang-i dâd ü bî-dâd

Gavgâ-yı kıyâmet âh ü feryâd

Mahşer mi yahud bu Kerbelâ'dır

⁷ Mustafa Uzun, *İslâm Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, 23. cild, 2001, İstanbul, s.80-82.

Musa Peygamber

Musa peygamber ulu'l-azm peygamberlerdendir. İsrailoğullarına gönderilmiş ve kendisine Tevrat verilmiştir. Kendisine verilen kitapla kavmini Allah'ın yoluna çağırılmış ve bu yolda büyük mücadeleler vermiştir. Firavunla mücadele etmiştir. Asasıyla Kızıldeniz'i ikiye ayırmış ve Firavun'dan kurtulmuştur. Firavun Kızıldeniz'de boğulmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de Allah ile Tur Dağı'nda konuştuğu için Kelîmullah diye anılır.

Mihr eyledi öyle bir tecellî

Zann-oldı ki Tûr'a çıkdı Mûsî H.A.186

Nuh Peygamber

Hız. Âdem'den sonra insanlığın “ikinci babası” kabul edilmiştir.⁸ Soy kütüğü İslamî kaynaklarda ve Tevrat'ta Nûh b. Lemek b. Metuşelah b. Ahnuh (Uhnuh) b. Yarid b. Mehlâil b. Kaynan b. Enuş b. Şis b. Âdem olarak geçmektedir.⁹

Hız. Nuh'un adı İbranicede Nôah, Yunancada ise Nôe şeklindedir.¹⁰ Hız. Nuh Allah'a şirk koşan kavmini tevhit inancına davet için gönderilmiştir:¹¹ Asırlarca bu görevi yerine getirmek için sabırla kavmini Allah'a iman etmeye çağırılmış; ancak kavmi ona inanmamış, hatta kötü davranmış ve Hız. Nuh'u yalanlamıştır.¹² Kavminin yaptıkları karşısında çaresiz kalan Hız. Nuh bu müşrik kavmi helak etmesi için Allah'a dua etmiş; Allah, ona bir gemi yapmasını ve içine her hayvandan ikişer çifti ve inananları bindirmesini; tufan çıktığında müşriklerin boğulacağını vahy etmiştir. Hız. Nuh da kendisine inananlarla gemiyi yapmaya başlamıştır.¹³ Gemi yapımı bitince kendisine inananlarla birlikte gemiye binmiş; ancak oğlu Kenan ve eşi Vâhile ona inanmamış ve gemiye binmemişlerdir.¹⁴ Allah'ın emri üzerine gökten yağmurlar yağdığında, yerden ise bir koca karı tandırından sular coştığında Hız. Nuh ile birlikte gemiye binenler dışındakiler boğularak helak olmuşlardır. Tufan sona erdiğinde gemi Allah'ın emriyle Cûdî dağı'nın üzerine oturtulmuştur.¹⁵

tardıyye III

Lâ'l-i lebi ömr-i Nûh- mâ'nâ

Çeşminde nühüfte rêh-ı mâ'nâ

⁸ Abdullah Aydemir, *İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler*, Ankara, 1992, s. 47

⁹ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul, 2005, C. I, s. 87.

¹⁰ Ömer Faruk Harman, , “Nûh”, DİA, İstanbul, 2007, C. XXXIII, s. 224.

¹¹ Bahattin Dartma, *Nuh Tufanı*, İstanbul, 2005, s. 16

¹² Ömer Faruk Harman, , “Nûh”, DİA, İstanbul 2007, C. XXXIII, s. 226.

¹³ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul 2008, s. 554.

¹⁴ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul 2000, s. 317.

¹⁵ Bahattin Dartma, *Nuh Tufanı*, İstanbul 2005, s. 16.

Hep döktüğü kan sabûh-ı mâ'nâ

Feyz-i sühânî fütûh- mâ'nâ

Herb nutku hayâttır bekâdır

Mevc-âver-i âb-ı lâl ü yâkût

Refref gibi râh-vâr-ı lâhût H.A.1482

Süleyman Peygamber

Hz. Süleyman, Kur'an'da isminden çokça bahsedilen bir peygamber olup, Hz. Davud'un oğludur. O, dünyanın büyük nimetlerine mazhar olmuş; dillere destan, darb-ı mesellere konu olan muazzam bir saltanatın sahibiydi. Kuşdilini bilirdi, rüzgâr emrine amade idi ve istediği yere çok kısa zamanda gider gelirdi. İnsanlar, cinler ve kuşlardan müteşekkil orduları vardı. Bakır madeni, ilk kez kendisi için bir pınar gibi akıtılmıştı. Cinler, itirazsız hizmetini görür ve emrinden dışarı çıkamazlardı.¹⁶ Hz. Süleyman'ın kırk yıl saltanat sürdüğü ve elli üç yaşında vefat ettiği nakledilmektedir.¹⁷ Kur'ana göre Süleyman peygamber, esasına dayanır halde ölmüş, uzun süre öldüğü anlaşılamamıştır, ancak kurtlar bastonunu kemirmiş ve Süleyman peygamberin yere düşmesi sonucu öldüğü anlaşılmıştır. Kur'an'da, "*Yalnız bir güve böceği yere dayandığı asâsını yiyordu. Bu sebeple Süleyman yere yıkılınca ortaya çıktı ki, cinler eğer gaybı biliyor olsalardı, o zilletli azap içinde bekleyip durmazlardı.*"¹⁸ buyurulmuştur. Süleyman'ın mührü, edebiyatta sıkça kullanılan bir mazmundur. Mühründe İsm-i azam duasının yazılı olduğuna inanılır.

Kim böyle kuruldu tâ bu dîvân

Muhtâc idi hüdhüde Süleymân H.A.818

Yakup Peygamber

Hz. Yusuf'un babasıdır. İsrailoğulları onun soyundan gelmektedir. Kur'ân'da, "*Biz ona (İbrahim'e) İshâk'ı ve İshâk'ın oğlu Ya'kûb'u da hediye ettik. Hepsine de doğru yolu gösterdik. Nitekim daha önce Nûh'a ve onun soyundan Dâvud'a, Süleyman'a, Eyyûb'e Yusuf'a Musa'ya ve Harûn'a da yol göstermiştik. Biz güzel davrananlara böyle karşılık veririz*"¹⁹ Hz.Yusuf'u çok severdi. Kardeşleri Yusuf'un öldüğünü söyleyince yıllarca kahrından ve üzüntüsünden gözleri görmez olmuştur. Fakat daha sonra Yusuf'un yaşadığını öğrenmiş ve gömleğine yüz sürmüş, böylece gözleri görmeye başlamıştır.

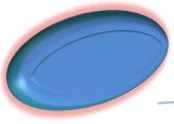
Hz. Ya'kûb divan edebiyatında gam ve hüznün sembolü haline gelmiş ve âşıkların kendilerini benzettiği kişilerin başında yer almış, ayrıca şairler Ya'kûb'un sabrını örnek almıştır. Divan şiirinde ağlamaktan ferî sönmüş mahmur gözler nergise benzetilir. Hz. Ya'kûb'un devamlı yaş

¹⁶ Abdullah Aydemir, "*Hz. Süleyman (A.S.)*", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I, İzmir 1983, s. 173.

¹⁷ Ömer Faruk Harman, *Süleyman*, DİA, 2010, C. 38, s. 60.

¹⁸ Bkz. Sebe Suresi, 14.ayet.

¹⁹ Bkz. En'âm suresi, 84.ayet.

döken gözleriyle nergis arasında münasebet kurulmuş, onun gözleri de nergis gibi ağlamaktan mahmurlaşmıştır.²⁰

Ol bî-gama hûn-ı çeşm-i Ya'kûb

Gül-güne-i nev-arûs-ı matlûb H.A.499

Yüz tuttu velî Azîz-i matlûb

Amma ki ağardı çeşm-i Yâkûb H.A.1874

Yunus Peygamber

Ninova halkına gönderilmiş bir peygamberdir. Yıllarca Ninova halkına dini tebliğ etmiş ancak kavminden sadece iki kişi inanmıştır. Yunus peygamber bu duruma çok üzülür, ümitsizliğe kapılır ve rabbinden izinsiz Ninova'yı terk eder. Kur'ân'da anlatıldığına göre Yunus'un bindiği gemi denizdeyken fırtınaya tutulur. Gemidekiler orada günahkâr birinin olduğunu, ancak o günahkâr kişiyi denize atarak fırtınadan kurtulacaklarını düşünürler. Çekilen kur'a Yunus peygambere çıktığı için gemidekiler onu denize atarlar. Bu arada O'nu çok büyük bir balık yutar. Yunus hatasını anlayınca balığın karnında dua eder ve duası kabul edilir. Kur'ân'da "*Eğer o Allah'ı tesbih edip yüceltenlerden olmasaydı mutlaka insanların diriltileceği güne kadar balığın karnında kalırdı.*"²¹ şeklinde bu durum ifade edilmektedir.

Ol havza felek garik u mebhût

Mihr ü mehi hem çü Yûnus u hût H.A.681

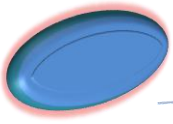
Yusuf Peygamber

Yakup peygamberin oğludur. Yusuf peygamberin hayatı Kur'ân'da, "*Sana bu Kur'an'ı vahiyetmekle kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Hâlbuki daha önce sen bunlardan habersiz idin.*"²² ayetinde bu sure ahsenü'l-kıssat yani kıssaların en güzeli olarak belirtilmiştir. Kur'ân-Kerim'de Yusuf suresinden öğrendiklerimize göre, Yusuf küçük bir çocukken ağabeyleri onu çok kıskanmışlar ve ondan kurtulmak için Yusuf'u kör bir kuyuya atmışlar ancak Allah onu kuyudan dan çıkarmış ve Mısır'a sultan yapmıştır. Yusuf çok güzel yaratılışlıdır. Onun bu güzelliği dillere destan olmuştur. Züleyha ona aşık olmuş ve Yusuf'u elde etmek için çeşitli düzen ve iftiralar tertip etmiştir. Yusuf yıllarca zindanda kalır. Orada kendisine rüya yorumlama ilmi verilmiştir. Bu arada Züleyha ilahi bir cezayla güzelliğini kaybetmiştir. Daha sonra yaptıklarından pişman olan Züleyha, Yusuf zindandan çıktıktan sonra kendisini affeden Yusuf ile evlenmiştir. Yusuf peygamber güzelliğin ve iffetin timsali olarak edebiyatımızda sıkça kullanılan bir mazmundur.

²⁰ Mustafa Uzun, *Ya'kûb*, TDV.yay., İslâm Ansiklopedisi, 43. cild, s. 276-277, İstanbul.

²¹ Bkz. Saffat suresi, 143-144.ayetler.

²² Bkz. Yusuf suresi, 3.ayet.

Ger Yûsuf olaydı haml-i Meryem

Olurdu cemâl-i Aşk'a tev'em H.A.513

Bâzâr-ı mahabbetinde Yûsuf

Âlûde-be-hûn-ı sad teessüf H.A.527

Hep kûçe vü kûyı Yûsuf-istân

Dîvârlarında nakşî hûbân H.A.1710

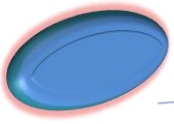
SONUÇ VE ÖNERİLER

Hüsn ü Aşk adlı mesnevi muhteva açısından çok geniş bir kültürü yansıtır. Şeyh Galip, vaktiyle bir mecliste bulunur ve bu mecliste Nâbî'nin Hayrâbâd adlı eserine asla nazire yazılamayacağı belirtilince bu eseri vücûda getirmiştir. Şair, Hz. Mevlana'nın feyziyle eserini yazdığını ve esrarını da yine Mesnevî'den aldığını belirtir. “*Esrârını Mesnevi'den aldım/ Çaldımsa da mîri malı çaldım*” diyen Şeyh Galip, eserinin sırlarla dolu olduğunu belirtmiştir. “*Ben açtım o genci ben tükettim*” diyerek de hazineyi kendisinin açtığını ve bu hazineyi yine kendisinin tükettiğine dikkat çekmiştir. Eseri, şair 26 yaşında yazmıştır. Buradan anlaşılıyor ki Şeyh Galip çok yüksek bir edebiyat, tasavvuf ve İslam kültürüne vakıftır. Öyle ki eserde özellikle din ve tasavvufu ilgili telmihler ve bilgiler oldukça fazladır.

Eserde birçok peygamberin ismi geçmektedir: Adem, Davud, Eyyub, İbrahim, İsmail, Musa, Nuh, Süleyman, Yakup, Yunus ve Yusuf peygamberler şiirlerde anlatılmıştır. İsmi geçen peygamberlere ait kıssalara beyitlerde yer verilmiştir. En çok 6 beyitle İsa peygamberin ismi geçmiştir. Yusuf peygamber 3 beyit, Davud peygamber 2 beyit, Yakup peygamber 2 beyit, Yunus, Süleyman, Musa, İbrahim 1 beyit, Nuh peygamber 1 tardiyeye, İsmail peygamber 1 beyit 1 tardiyeye olarak geçmektedir.

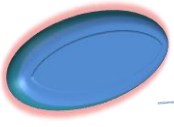
Şeyh Galip bu eseriyle Hüsn ile Allah'ı; Aşk ile de Allah'a kavuşmak isteyen insanı sembolize etmiştir. İnsan veya dervişin çektiği sıkıntıları türlü sembollerle anlatmıştır. Eserde *Beni muhabbet kabilesi, kuyu, ateş denizi, mektebi edep, sühan, gayret, hayret, mollayı cünûn, zâtü's-suver kalesi vb.* yüzlerce sembol kullanılmıştır. Eserde, bu çileli aşk yolculuğuna yalnız çıkılamayacağı ancak Sühan yani bir yol gösterici ile bu yolun tamamlanıp insanın Aşk'a ereceği uzun uzun anlatılmıştır.

Şeyh Galip'in Hüsn ü Aşk adlı eserinde dini telmihler oldukça fazla kullanılmıştır. Eser tasavvufi bir türde olduğundan İlahiyat fakültelerinde önemle okutulmalı ve eserde geçen dinitelmihler, peygamber kıssaları, tasavvufi hikâyeler ve semboller derslerde sıkça anlatılmalıdır. İlahiyat fakültesinde dini ve tasavvufi şiirlerle dinin anlatılması yaygınlaştırılmalı ve özellikle peygamberlerin hayatı anlatılırken siyer kitaplarına bu şiirlerden örnekler koyulmalıdır. Çünkü şiirler insanlarda daha fazla kalıcı etki bırakmaktadır.

KAYNAKLAR

- Ateş A.O** (2003) Kur'an ve Hadislere Göre Cinler ve Büyü, Beyan Yayınları, İstanbul, s.195.
- Aydemir A** (1983) "Hz. Süleyman (A.S.)", Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi I, İzmir, s. 173.
- Aydemir A** (1992) İslâmî Kaynaklara Göre Peygamberler, Ankara, s. 47
- Dartma B** (2005).Nuh Tufanı, İstanbul, s. 16.
- Devellioğlu F** (1993). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât, Aydın Kitabevi Yay. Ankara, s.1071.
- Dikmen M** (2003). Peygamberler Tarihi, İstanbul, Cihan Yayınları, s.239.
- Doğan, M. N** (2008). Şeyh Galib Hüsn ü Aşk Metin, Düz Yazıya Çeviri Notlar ve Açıklamalar, Yelkenli Yayınevi, 5. Baskı, s.16, İstanbul.
- Et-Taberî** Câmi u'l-Beyân, c.1, s.501.
- Harman Ö.F** (2008). "İbrahimî Gelenek", İslam'a Giriş: Evrensel Mesajlar, D.İ.B. Yayınları, Ankara, s. 357-364.
- Harman Ö. F** (2010). Süleyman, DİA, C. 38, s. 60.
- Harman Ö. F** (2007). "Nûh", DİA, İstanbul, C. XXXIII, s. 224.
- Harman Ö. F** (2007). "Nûh", DİA, İstanbul 2007, C. XXXIII, s. 226.
- Hidâyetoğlu A.S** (1996). Hazreti Mevlânâ Muhammed Celâleddin-i Rûmî Hayatı ve Şahsiyeti.
- Kalkışım M. M** (2010). Seyh Galib, İslam Ansiklopedisi, 39.cild, s.54-57, İstanbul.
- Kur'ân-ı Kerim**, Diyanet İşleri Baş.Yay. Ankara, 2013.
- Köksal M. A** (2005). Peygamberler Tarihi, İstanbul 2005, C. I, s. 87.
- Okay O, Ayan H** (2012) Şeyh Galip, *Hüsn ü Aşk*, Dergah Yay.2012, İstanbul.
- Okçu N** (2001). "Hüsn ü Aşk", TDV / İslâm Ansiklopedisi, XIX. s. 29-30.
- Onay, A** (2013).Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü, (haz.Cemal Kurnaz), Berikan Yayıncılık, Ankara.
- Şeyh Galip** (2012). Hüsn ü Aşk (haz.Orhan Okay, Hüseyin Ayan), Dergah Yay., İstanbul.
- Top H** (2007). Mevlevî Usûl ve Âdâbı, İstanbul, Ötüken Yayınları

Uzun M (2001). İslâm Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, 23. cild, s.80-82, İstanbul.

Uzun M (2001). Ya'kûb, TDV.yay., İslâm Ansiklopedisi, 43. cild, s. 276-277, İstanbul.

Ünver İ (1986). "Mesnevi", Türk Dili, Türk Şiiri özel Sayısı II (Divan Şiiri), Temmuz Ağustos Eylül, sy. 415-416-417, s. 430.

Yazır E.M.H (1992). Hak Dini Kur'an Dili, Zehraveyn Yay., İstanbul, c.1, s.365.

Yıldırım N (2008). Fars Mitolojisi Sözlüğü, İstanbul, s. 554.

Orhan O, Ayan H (2012) Şeyh Galip, *Hüsn ü Aşk*, Dergah Yay.2012, İstanbul.

TEACHING READING THROUGH ENGLISH AS AN INTERNATIONAL LANGUAGE (EIL)-ORIENTED LENS: A SAMPLE LESSON PLAN

Şakire ERBAY ÇETİNKAYA

Lect. Dr., Karadeniz Technical University

ABSTRACT

The recent demographical and sociolinguistic changes in English have serious consequences for present-day English teaching and learning. International rather than lingua-centred approaches to English Language Teaching (ELT) have started to be favoured in that the prestige of native speaker has been questioned, early English introduction and long exposure have been problematised, standard English and instructional variety have been re-examined, and the ideology of methodological correctness has been rejected. One of the well-documented shifts in ELT pedagogical practices is Teaching English as an International Language (TEIL) that has five themes: exposing learners to English diversity, adopting a broad culture view, fostering sensitivity and responsibility, being sensitive to local culture of learning, and equipping learners with communication strategies. The existing literature has documented theoretical frameworks for instruction, materials development, and teacher education as well as actual classroom implementations. Yet, further examples of practical EIL-oriented activities and tasks are needed to help practitioners to actualise EIL theory, which may remain elusive, otherwise. As the related literature has put greater importance on listening and speaking, I chose reading, which is an underrepresented area in EIL pedagogy. Therefore, I aim at illuminating those interested parties about how to teach reading through EIL-oriented lens and contributing to the understanding of the issue at classroom, i.e., language skills, level. To this end, I have documented the features of EIL-oriented reading pedagogy and exemplified a classroom implementation taken from an EIL-oriented General English course designed by me for preparatory programme students, which was applied and empirically-researched with a mixed-method study, reported elsewhere in-depth. At the end, based on my field experience and observations, I suggest practical suggestions that could help teachers promote cross-cultural understanding, encourage their students to search about diverse cultures and tolerate differences, teach them how to read critically and reflect on content, and equip them with skills to explain their local culture to others, thereby interchanging experiences and information successfully.

Keywords: EIL, reading, TEIL, critical reading, cross-cultural understanding

INTRODUCTION

Today English has been commonly used as the international language in a number of international domains, including international organisations, scientific publications, international banking and trade, advertising, entertainment, international tourism, tertiary education, international safety, international law, interpretation and translation, technology, and the Internet (Graddol, 1997). It has been used as a native, second, and foreign language around the world for not only intranational but also international purposes. Its demography has been changing in that the number of English users and learners are more than those who are accepted as the native speakers of the language (Crystal, 2003). This changing demographics have serious consequences in that “English has gained a life beyond its land of origins, acquiring an identity and currency in new geographical and social domains, as it gets localized for diverse settings and purposes” (Canagarajah, 2005, p. xxiii). This situation is called as “a post-Anglophone period”, in that the number of multilingual English users

5. IKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

overtakes their monolingual counterparts, and therefore, multilinguals rather than monolinguals will play a great role in the future of English and its teaching (Kirkpatrick, 2010, p. 13).

The changing sociolinguistic landscape of English with new users and uses has encouraged scholars and practitioners to question English ownership and re-examine what has been done in language classrooms, focusing on instructional variety to model, functions to teach, the identity of model English speaker, cultural content, ways to enhance student respect for others as well as protect their language rights, the role of the teacher as an imperialistic agent, and the need to teach English (Matsuda, 2012a). The related literature has documented several initiatives to challenge lingua-centred ELT assumptions that English argue for monolingual ELT, native speaker as the ideal teacher, earlier and more English exposure for better results, and prohibition of the use of other languages, i.e., mother tongue, as standards of English will drop (Phillipson, 1992). Among these initiatives, Teaching English as an International Language (TEIL) deserves much attention.

EIL as a school of thought dates back to 1976 when Larry Smith (1976, as cited in McKay, 2003a, p. 33), listed the three core features of an international language and EIL paradigm as follows:

1. learners of EIL do not need to internalize the cultural norms of native speakers of English;
2. the ownership of EIL has become 'de-nationalized';
3. the educational goal of EIL often is to enable learners to communicate their ideas and culture to others.

However, Hino (2009) argues that the first EIL attempts were much earlier, in 1928, when the lexicographer Hidezaburo Saito suggested teaching of original "Japanized" (cited in Hino, 2009, p. 107) English. Then in 1970, Masao Kunihiro designed a book covering Japanese culture with people's feelings and ways of thinking. Still in 1971, Takao Suzuki argued that one day a "Japlish" version of English would come out when the Japanese English learners had a complete mastery of the language.

There are various conceptualisations of EIL. Among them, the one proposed by Sharifian (2009) captures the real nature of the paradigm. He does not conceptualise it as a variety to teach but "a paradigm for thinking, research and practice" (Sharifian, 2009, p. 2) that emphasises intercultural communication. This paradigm shift is in traditional English Language Teaching, Second Language Acquisition, and Applied Linguistics and requires a critical examination of the existing concepts and methodologies. Besides, the terminology, not limited to any circle, namely Inner, Outer, and Expanding ones, covers all Englishes around the world. A careful analysis of the related literature shows that in the teaching of English as a truly international language, i.e., TEIL, five key themes play a great role: exposing learners to English diversity, adopting a broad culture view, fostering sensitivity and responsibility, being sensitive to local culture of learning, and equipping learners with communication strategies.

In the teaching of English exposing learners to diverse English varieties and raising their awareness of the global status of English are vital as these are "more pedagogically realistic and sociolinguistically relevant goals for ELT" (Matsumoto, 2011, p. 110). Learner can have international intelligibility and realise real English use. This exposure also ensures to avoid the stereotypical image that the only way to communicate successfully is to acquire native speaker English (Galloway, 2013). In addition to exposure to diversity, a broad culture view is argued for. Due to today's common cross-cultural encounters, now it is not possible to

5. IKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

associate English with only American or British culture. Rather, the cultural content of EIL should come from three sources, namely global culture, diversity of world cultures, and home culture. Global culture should be understood as world issues such as peace, environment protection, world ecology, and so forth to develop “the sense of global citizenship” (Matsuda, 2012b, p. 176). Also, teachers should bring materials from various world cultures and students’ home culture as “Becoming interculturally competent involves recognizing differences and variations within one’s own culture and within other cultures” and “It’s about occupying what is called “a third place”, a principled and detached view across cultures” (Clandfield, 2008, p. 6). In this process, awareness of language use and variation should be increased by encouraging learners to discuss issues such as the importance of a mother tongue, the plurality of Englishes, non-native speaker varieties, standard English, the role of English, and sociolinguistic aspects of language to coursebooks (Mamoru, 2009). Besides, learners’ responsibility feelings should be increased with bringing global issues to the classroom, i.e., global education, as the planet faces serious problems such as terrorist activities, high number of refugees, pollution, to list but a few. As Cates (1990) rightly notes, this integration is of utmost importance for mainly three reasons: (1) we cannot ignore world problems; (2) Teaching profession needs to have a moral social responsibility to be a real profession; and (3) Education is responsible to create a better world. EIL also is sensitive to local culture of teaching and learning in that Western-based pedagogies and techniques should not be seen as the only and correct way to teach English. The local landscape with all its learners’ attitudes, local standards, learners’ purposes, proficiency level and age, and local culture of learning should be taken into account while choosing appropriate language pedagogy (McKay, 2012a). Lastly, TEIL emphasises the teaching of communication strategies rather than encouraging learners to imitative the so-called native-speakers. Today there are more interactions between second and foreign language learners, and thus as Gu (2012, p. 328) rightly points at, it is of utmost importance to equip learners with negotiation strategies such as “repair, rephrasing, clarification request, opening, and changing topic” that could help them have successful intercultural communication and avoid possible communication accidents. In addition to these communication strategies, teaching conversation gambits “managing turn-taking, back-channelling, and initiating topics of conversation” (McKay, 2009b, p. 239) need to be integrated into classes.

There are several pedagogical model suggested by scholars from various education backgrounds. For example, in Qiufang’s (2012) pedagogical model has three different parts, namely linguistic component, cultural component, and pragmatic component. The linguistic component should be understood as student exposure to native varieties, non-native varieties, and localised features. On the other hand, cultural component requires the inclusion of target language culture, non-native cultures, and home-culture to develop sensitivity, tolerance, and flexibility. For the pragmatic component, Qiufang (2012) notes that three types of rules, i.e., universal communicative rules, target language rules, and non-native communicative rules, need to be taught to students. In another pedagogical model, Matsuda and Friedrich (2011) developed an EIL curriculum blueprint, covering five basic components: selection of the instructional model(s), awareness of English varieties and exposure to them, enhancement of strategic competence, teaching of culture, and fostering sensitivity and responsibility. They argue against setting a one-size-fits-all instructional variety to avoid the birth of a “super-national variety” (Matsuda & Friedrich, 2011, p. 335). Rather, the established varieties of English from Inner Circle and Outer Circle, from the Kachru’s Three Concentric Model, need to be integrated into the classes. Yet, the goal of the course, students’ needs, teachers’ background, availability of teaching materials, and local attitudes towards Englishes all need to be taken into consideration to make this choice. In the second component o their model,

5. İKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

Matsuda and Friedrich (2011) note that teachers should increase students' awareness of other English varieties by exposure at audio, textual, and visual levels, for only in this way students can understand different varieties easily and they develop positive attitudes towards varieties. Thirdly, strategic competence is valued much in the model, and students are suggested to be equipped with strategies such as using context to work out the meaning, developing paraphrasing abilities, circumlocuting and summarising, asking questions and asking for clarification, supporting verbal communication with non-verbal one, showing cultural sensitivity, and avoiding culturally specific expressions or using them with their explanations. In the fourth component, the researchers note that various world cultures, home culture, and global issues such as peace, war, technology, health, environment, need to be brought to the classes, and students should be encouraged to learn their own culture and express it to outsiders. The last component suggests developing sensitivity and responsibility among students by equipping them with critical thinking abilities and encourage them to discuss issues such as language and power, the relationship between all English varieties, linguistic ecology, language policies, to list but a few.

In addition to EIL-oriented pedagogical models, the related literature documents actual classroom implementations. For instance, Floris (2014) integrated EIL principles into the curriculum of the English Department of Petra Christian University with the class World Englishes offered to eleven 4th grade student-teachers. She introduced three types of issues, regarding English varieties, native English fallacy, and ownership of English and the native speakers to the students with various materials including articles, YouTube videos, websites, online advertisements and so forth. The researcher asked them to express their opinions with classroom discussion, journal writing, and presentations. The students started to re-examine their ideas, i.e., challenge them, and she argues that this is vital "for general conceptual change" (Floris, 2014, p. 229). Another classroom implementation belongs to Lee H. (2012), who launched a two-month pilot programme and conducted an EIL/WE-sensitive oral communication class to improve students' communicative competence, familiarise them with diverse cultures, and promote English as a cross-cultural communication and mutual understanding means. Non-native teachers taught the class, and they used *My First Passport* as their teaching material which covers the overseas travel experiences of four Japanese students and their attempts to introduce their culture to their friends from different parts of the world. The programme also aimed at increasing student awareness of issues about World Englishes. In the end, they managed to promote student confidence and develop positive attitudes towards Japanese variety of English, encouraged students to produce orally frequently among themselves, improved their intercommunication and negotiation skills, equipped them with skills to recognise English varieties, and encouraged them to express their Japanese identity.

Turkish scholars have not shut their eyes to the issue, and related Turkish studies could be categorised into three broad areas: (1) classroom implementation, (2) pedagogical model suggestion, and (3) perception and priority. To exemplify the first category, Bayyurt and Altınmakas (2012) implemented a *WE/EIL-based English Oral Communication Skills Course* in the Department of English Language and Literature at Istanbul Kültür University, a private Turkish university in the spring term of 2009-2010. They encouraged students to critically discuss issues such as stereotyping, multilingualism and multiculturalism, standard English, order and ways the news is presented by diverse radio stations from all three circles, curriculum revision to reflect the current English sociolinguistic landscape, intelligibility, diverse accents/dialects and English varieties, and the growing English literature produced in the Outer and Expanding Circle countries for 14 weeks. They utilised various classroom

5. İKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

techniques such as concept mapping, group discussions, debates, taboo games, and student presentations and materials/technologies including YouTube, online newspaper articles, news interview broadcasts from radio stations, live TV channels, books and films. The results show that the programme raised positive awareness of EIL/WE, offered a motivating and enjoyable classroom atmosphere, and increased student familiarity with English uses, usages, contexts, and motivations. Besides, their cases study resulted in institutional change in that their results encouraged the university to revise their curriculum and integrate new courses entitled as *Post-Colonial Readings*, *European Novel*, *Modern Drama*, *From Text to Screen*, and *World Englishes* into the new curriculum. There are several other Turkish figures who have started to challenge the traditional ELT assumptions and their suitability for Turkish education context: Çelik (2008) devised a Turkish-English phonology framework for both teaching and testing English in Turkey; Alptekin (2002) voiced the urgent need to develop a new pedagogical model taking successful bilinguals as a pedagogical model, familiarising learners with various linguistic and cultural behaviours, adopting a globally and locally appropriate pedagogy, broadening the cultural view of teaching materials, and materials involving local and international contexts, and exposing students to samples of various interactions; Coşkun (2010) suggested several EIL-oriented practical activities. Although the list is long, the limited space does not allow the researcher to list them here in-depth.

As is seen in the examples above, the related literature has documented several EIL-oriented syllabuses, curricula, instructional materials, and established programmes from various education contexts around the world (see for example, Brown, 2012; Doğançay-Aktuna & Hardman, 2012; Matsuda and Friedrich, 2011). However, the dearth of actual classroom practices despite the academic currency of EIL is crystal clear (Saraceni, 2009), and therefore still there is much room for actual classroom implementations similar to those of Bayyurt and Altınmakas (2012), D'Angelo (2012), Lee (2012), to list but a few. Otherwise, practitioners who have started to question what they have been doing in their classrooms may find EIL theory documented on paper too vague to be actualised in their own contexts. The current paper summarizes a reading activity with all its EIL principles as a part of larger PhD study where the researcher devised an original 10-week EIL-oriented General English course for her preparatory programme students, implemented it, and investigated the outcomes of the course and evaluated the process with all its strengths and challenges with a mixed-method study and reported the findings elsewhere in-depth (see Erbay-Çetinkaya, 2016). It is believed that similar classroom implementations could give ideas to practitioners how to apply EIL theory into practice. Therefore, the current paper documents a sample EIL-oriented reading lesson plan with all its steps.

TEACHING READING THROUGH EIL-ORIENTED LENS

As McKay and Brown (2016) rightly note, it is natural for all texts to cover cultural content and form. These cultural issues could be difficult for students as they may not be familiar with the issues. With techniques such as previewing, narrow reading, and extensive reading, teachers can familiarise them with the content schemas content schemas and semantic phrases different from theirs. Besides, as Wallace (2012) notes, equipping learners with critical reading and thinking skills is one of the important tasks of EIL reading teachers “so that they [students] can take part in global debates that often take place in English” (McKay & Brown, 2016, p.137). These critical reading techniques could be used before, while, and after reading. Teachers should encourage students to critically think about the aim of writing a text, the writer of the text and his/her position towards the handled issue, possible ways to write it in a different way, and their attitudes towards the text. They could also be

5. IKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

asked to search for more related texts written from a different perspective. Besides, while reading the text, critical cloze activities could be done in that teachers can ask students to replace some words with their positive equivalent and ask them to talk about how the text sounds different.

Besides, as suggested by McKay (2012), students' cross-cultural awareness should be enhanced by turning the classroom into a "sphere of interculturality" (Kramersch, 1993, as cited in McKay, 2012, p. 40). The aim in reading should not be only to learn about other cultures. Rather, students should also learn from other cultures. McKay (2012) gives an example about a reading text on American garage sells about an American cultural aspect related to used items. Here rather than encouraging students to search more about this American tradition, they can help them think about what people in their country do with used staff in their country. Asking students to reflect on their own culture helps them understand their own culture better and introduce it easily.

Additionally, literature could be utilised in EIL-oriented reading to serve well as eye-opener with its potential to improve critical thinking. As Maley (2012) suggests English literature by so-called non-native speakers from Outer and Expanding Circle countries has been expanding, teachers can bring materials from them to the classroom. He suggests *Literature as Appropriation* model "to enable students to make literature their own, to appreciate it for their own learning purposes in ways relevant to themselves and to the context in which they move" (Maley, 2012, p. 304). Teachers can use extensive reading and listening, performance, creative writing, and speech and techniques to integrate literature into their classes. Extensive reading is valued as it has the potential to enhance student autonomy, encourage out of class reading and ensures exposure to literary texts of various English varieties. Teachers can also utilise the recorded form of literature, talking books, DVDs, and so forth to expose students to various accents of writers who read from their work. Students also can be encouraged to perform in groups so that they can understand the importance of issues such as volume, pace, pitch, rhythm, and their personal development is enhanced. They can also be encouraged write creatively by empathising with the writes and produce their own version of the text. These student products could be displayed on notice-boards, a website, leaflet, to name but a few.

A SAMPLE EIL-ORIENTED READING LESSON PLAN

The following part presents an example reading activity covering two principles of EIL-oriented teaching: adopting a broad cultural content view and creating a sphere of interculturality. The reading text was taken from the Internet and adapted to cover only nine wedding ceremonies from diverse cultures, including Japan, Germany, China, America, Russia, Malaysia, Cuba, India, and Jamaica (see Appendix I for the text), and the activity is a jigsaw reading activity which should be understood as a cooperative learning strategy that improves students' summarising and speaking skills. Before starting reading the teacher should ask students to brainstorm universal traditions in the world. After having answers, she asks which one might be the most universal one. If they cannot find it, the teacher can give a picture clue, i.e., a photo of a bride and groom dancing, for example. Then she introduces the reading text, informing them that they will read a text covering various wedding ceremony traditions belonging to different cultures. Before starting she may also ask them to tell her which words come to their mind when they hear the word "wedding". Example words include bride, groom, veil, bridal gown, groom's suit, marriage contract, to list but a few. The teacher divides the text into three, each part with three different cultures. Critical vocabularies are

5. İKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

presented under the texts. She assigns numbers to them (from 1 to 3) and divides the class into three groups by asking all those with number 1 sit together, and those with number 2 and 3 do the same thing. Each group has different wedding ceremonies, i.e., three different cultures. The teacher gives different comprehension questions to each group. As a group, they are supposed to read all three together, internalise information, and answer the comprehension questions. It should be ensured that every group member understands the texts. When they finish, the teacher re-groups them, asking one student from each original group to sit separately to form a new group. Now each group has the entire text with all nine cultures, and group members shares their information and informs the others about the missing parts of the text. At the end, each group learns all nine wedding ceremonies. At the end of the class, the teacher may give students a vocabulary activity (see Appendix I).

To turn the classroom into a sphere of interculturality, the teacher may ask students to think about wedding ceremonies in host culture, i.e., Turkish culture. They compare and contrast the similarities and differences to understand the local culture better and enhance skills to talk about home culture to other people. As an extension activity, the teacher may ask students to conduct a mini-research about the wedding ceremonies of some other different cultures and share the results in the classroom.

This example lesson plan takes basically two principles of EIL teaching into consideration. The first one is the broadened cultural content view in that EIL argues for bringing materials about different cultures to promote cross-cultural awareness. As McKay (2012) rightly notes, “The fact that English is frequently used for cross-cultural communication suggests that curricula should be culturally sensitive, encouraging students to learn about other cultures as a way of reflecting on their own values and beliefs” (p.40). Similarly, Kumaravadivelu (2012) argues for breaking the dependency on center-based cultural competence in that developing English competence is not equal to developing English cultural competence. If so, then cultural assimilation is the ultimate aim of English teaching. Students should be encouraged not only to learn about other cultures but also learn from them. In addition to a broadened cultural content view, this activity helps teacher turn the classroom into a sphere of interculturality. All these in turn increase sensitivity towards different cultures and encourage respect and tolerance for differences.

DISCUSSION AND CONCLUSION

Overall, making cross-cultural comparisons helps language teachers promote cross-cultural awareness. In teaching reading, teachers should not adopt only an information presentation approach. Rather, students should be encouraged to think about the issue in their own culture and different world cultures. As rightly noted by Aghagolzadeh and Davari (2014), ELT is as not a purely pedagogical but as a socio-cultural, political, and ideological initiative and thus a combination of local and global perspectives can expand the technical horizon of ELT. As Clandfield’s (2008, p. 6) states,

Becoming interculturally competent involves recognizing differences and variations within one’s own culture and within other cultures. It’s about occupying what is called “a third place”, a principled and detached view across cultures. It means abandoning the idea that everybody sees the world in pretty much the same way.

Here for successful classroom implementations, English language teachers could be suggested some implications. First, students’ needs and wants should be taken into consideration while choosing reading texts for instruction. Teachers’ attempts to give an ear

5. İKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

to what their students want can increase student motivation and encourage them to read more both in the classroom and outside. Second, teachers can bring not only textual products but also the textual versions of audio and visual samples from diverse sources, including local English newspapers and magazines around the world, the Internet and social networking sites, official websites, YouTube, speech archives, corpora, to list but a few. These texts reflecting real life with naturalistic samples, i.e., way of thinking and behaving, lexical innovations, structural differences and so forth, can help teachers show that each culture is legitimate. Here, written products of local figures as bilingual proficient English users can be shared with students to increase their self-confidence. For instance, bits and pieces could be taken from *The Saint of Incipient Insanities* by Elif Şafak and *The Daughter of the Clown* by Halide Edip Adivar and used as reading materials to show students that bilingual English users in Outer and Expanding circles could produce and make their voice heard around the world, thereby increasing their self-confidence in using both oral and written English

Lastly, it is hard not to agree with Kumaravadivelu (2003), who expresses the main idea of the current paper briefly as follows: “In understanding other cultures, we understand our own better; in understating our own, we understand other cultures better”, and this brings about “real and meaningful cultural growth”. (p. 273). This, in turn, motivates and empowers learners who are marginalised and described as those who want to reach the ultimate end of a proficiency continuum ranging from non-native proficiency to native proficiency.

REFERENCES

- Aghagolzadeh, F., & Davari, H. (2014). Iranian critical ELT: A belated but growing intellectual shift in Iranian ELT community. *Critical Education Policy Studies (JCEPS)*, 14 (1), 391-410.
- Alptekin, C. (2002). Towards intercultural communicative competence in ELT. *ELT Journal*, 56 (1), 57-64.
- Bayyurt, Y., & Altınmakas, D. (2012). A WE-based English communication skills course at a Turkish university. In A. Matsuda (Ed.), *Principles and practices of teaching English as an international language* (pp. 169-182). Bristol: Multilingual Matters.
- Brown, J. D. (2012). EIL curriculum development. In L. Alsagoff, S. L. McKay, G. Hu, & W. A. Renandya (Eds.), *Principles and practices for teaching English as an international language* (pp. 148-167). New York: Routledge.
- Canagarajah, A. S. (2005). Introduction. In A. Suresh Canagarajah (Ed), *Reclaiming the Local in Language Policy and Practice*, (xiii-xxx), New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Cates, K. A. (1990). Teaching for a better world: Global issues and language education. *The Language Teacher*, XIV (5), 41-52.
- Çelik, M. (2008). A description of Turkish-English phonology for teaching English in Turkey. *Journal of Theory and Practice in Education*, 4 (1), 159-174.
- Clandfield, L. (2008). Culture in ELT: Which c? whose c?. *Contact*, 34 (3), 1-8.
- Coşkun, A. (2010). Whose English should we teach? Reflections from Turkey. *ESP World*, 9 (27), 1-20.
- Crystal, D. (2003). *English as a global language* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- D'Angelo, J. (2012). WE-informed EIL curriculum at Chukyo: Towards a functional, educated, multilingual outcome. In A. Matsuda (Ed.), *Principles and practices of*

5. İKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

- teaching English as an international language* (pp. 121-139). Bristol: Multilingual Matters.
- Doğançay-Aktuna, S., & Hardman, J. (2012). Teacher education for EIL: Working toward a situated meta-praxis. In A. Matsuda (Ed.), *Principles and practices of teaching English as an international language* (pp. 103-118). Bristol: Multilingual Matters.
- Erbay-Çetinkaya, Ş. (2016). *The Effectiveness of an English as an international language (EIL)-oriented general English course: The perspective of a pracademic* (Unpublished PhD Dissertation). Karadeniz Technical University, Trabzon.
- Floris, F. D. (2014). Idea sharing: Introducing English as an international language (EIL) to pre-service teachers in a world Englishes course. *PASAA*, 47, 215- 232.
- Galloway, N. (2013). Global Englishes and English language teaching (ELT)-Bridging the gap between theory and practice in a Japanese context. *System*, 41, 786-803.
- Graddol, D. (1997). *The future of English*. British Council.
- Gu, Y. (2012). Language learning strategies: An EIL perspective. In L. Alsagoff, S. L. McKay, G. Hu, and W. A. Renandya (Eds), *Principles and Practices for Teaching English as an International Language* (pp. 318-334), New York: Routledge.
- Hino, N. (2009). The teaching of English as an international language in Japan: An answer to the dilemma of indigenous values and global needs in the expanding circle. *AILA Review*, 22, 103-119.
- Kirkpatrick, A. (2010). Introduction. In A. Kirkpatrick (Ed), *The Routledge Handbook of World Englishes* (pp. 1-14), Oxon: Routledge.
- Kumaravidelu, B. (2003). *Beyond methods: Macrostrategies for language teaching*. Yale University Press.
- Lee, H. (2012). World Englishes in a high school English class: A case from Japan. In A. Matsuda (Ed.), *Principles and practices of teaching English as an international language* (pp. 154-168). Bristol: Multilingual Matters.
- Maley, A. (2012). Literature in language teaching. In L. Alsagoff, S. L. McKay, G. Hu, and W. A. Renandya (Eds), *Principles and Practices for Teaching English as an International Language* (pp. 299-317), New York: Routledge.
- Mamoru, M. (2009). Japanese English for EIAL: What it should be like and how much has been introduced. In K. Murata & J. Jenkins (Eds.), *Global Englishes in Asian contexts: Current and future debates* (pp. 73-93). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Matsuda, A. (2012a). Introduction: Teaching English as an International Language. In A. Matsuda (Ed), *Principles and Practices of Teaching English as an International Language* (pp. 1-14), Bristol: Multilingual Matters.
- Matsuda, A. (2012b). Teaching materials in EIL. In L. Alsagoff, S. L. McKay, G. Hu, and W. A. Renandya (Eds), *Principles and Practices for Teaching English as an International Language* (pp. 168-185), New York: Routledge.
- Matsuda, A., & Friedrich, P. (2011). English as an international language: A curriculum blueprint. *World Englishes*, 30 (3), 332-344.
- Matsumoto, Y. (2011). Successful ELF communications and implications for ELT: Sequential analysis of ELF pronunciation negotiation strategies. *The Modern Language Journal*, 95 (i), 97-114.
- McKay, S. L. (2003). EIL curriculum development. *RELC Journal*, 34 (1), 31-47.
- McKay, S. L. (2009). Pragmatics and EIL pedagogy. In F. Sharifian (Ed.), *English as an international language: Perspectives and pedagogical issues* (pp. 227-241). Bristol: Multilingual Matters.
- McKay, S. L. (2012). Principles of teaching English as an international language. In L. Alsagoff, S. L. McKay, G. Hu, and W. A. Renandya (Eds), *Principles and Practices*

5. IKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

- for Teaching English as an International Language* (pp. 28-46), New York: Routledge.
- McKay, S. L., & Brown, J. D. (2016). *Teaching and assessing EIL in local contexts around the world*. New York: Routledge.
- Phillipson, R. (1992). *Linguistic imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- Qiufang, W. (2012). Teaching English as an international language in mainland China. In A. Kirkpatrick and R. Sussex (Eds), *English as an International Language in Asia: Implications for Language Education* (pp. 79-93), Dordrecht: Springer.
- Saraceni, M. (2009). Relocating English: Towards a new paradigm for English in the world. *Language and Intercultural Communication*, 9 (3), 175-186.
- Sharifian, F. (2009). English as an international language. In F. Sharifian (Ed), *English as an International Language: Perspectives and Pedagogical Issues* (pp. 1-18), Bristol: Multilingual Matters.
- Wallace, C. (2012). Principles and practices for teaching English as an international language: Teaching critical reading. L. Alsagoff, S. L. McKay, G. Hu, and W. A. Renandya (Eds), *Principles and Practices for Teaching English as an International Language* (pp. 261-281), New York: Routledge.

APPENDIX I

The Reading Text: Student Handout

UNIQUE WEDDING CUSTOMS FROM AROUND THE WORLD

by Abby Rogers

<https://www.businessinsider.com.au/how-weddings-are-celebrated-around-the-world-2011-10#indian-wedding-celebrations-last-for-days-1>

Japanese Brides Must Physically Show Their Devotion to Their New In-laws

Japanese ceremonies were traditionally held in Shinto Shrines. The bride is painted pure white from head to toe, declaring she is a maiden. She also wears a white kimono and an elaborate head piece. During the ceremony, the bride wears a white hood to hide her "horns of jealousy" that she feels toward her mother-in-law and to display her resolve to become a gentle, obedient wife. To symbolize their union, the couple drinks sake together, becoming husband and wife once they take the first sip. Brides have quite a few costume changes during the reception, first changing into a red kimono and then later into a Western-style dress.

In Germany, Families Plan ahead for the Financial Burden of a Wedding

German wedding traditions begin at birth. When a little girl is born in Germany, several trees are planted in her honor. These trees are then sold once her wedding date is set, the idea being that the money from the sale will be used for her dowry. Friends and family of the couple also create a wedding newspaper, which is filled with pictures, articles and stories of the engaged couple. The proceeds from the newspaper, which is sold at the wedding, help pay for the honeymoon. The marriage ceremony is actually done in three parts. First there is the day when couples have a civil ceremony at city hall. The next night is the party. At the party, many friends and neighbors bring old dishes to break, believing it to be good luck. The third day is the religious ceremony. The flower girl, the bride's only attendant, walks in front of the bride and sprinkles petals on the floor to wish the couple good luck.

5. İKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

Chinese Brides are Shielded from their Future Husbands until the Ceremony

In Chinese tradition, a middleman was used to cement the rather lengthy engagement. The parents of the prospective couple controlled the negotiations. Once a man found a woman he wanted to marry, the go-between would present gifts to the girl's parents. The go-between would also be responsible for ascertaining the girl's date and hour of birth. Both families would then review the auspicious nature of the match, including the bride and groom's birth dates and hours, as well as consult an astrological expert. At the time of the actual ceremony, the bride was carried to the groom's home in a covered sedan chair. Current Chinese wedding ceremonies also place a heavy importance on auspicious dates. Fortune tellers consult Chinese almanacs and analyze the prospective union. The bride and groom do not consult the almanac themselves, it is the job of a fortune teller.

American Ceremonies have Combined Some Traditions from Everyone else

Many of the United States' wedding traditions have been adopted from other cultures. Ceremonies in the United States are among the most flexible in the world. While most aspects of an American ceremony are adopted from European traditions or follow the couple's unique culture, there are some traditions all ceremonies share. A majority of American weddings include the wedding toast and the groom removing the bride's garter to toss to the single men in the audience. The wedding kiss is also an important feature of weddings in the United States. By common practice, marriages aren't arranged in the United States and people choose their mates for themselves.

Orthodox Russian Couples Live like Royalty on their Big Day

In Russia, only civil ceremonies are considered official. Couples hoping to have a religious ceremony must also have a civil one. They apply to the Department of Registration of Civil Statutes to be allowed to have a wedding. Once the application is complete, couples must wait one month before the actual ceremony. In those religious ceremonies, if the bride and groom are a traditional Orthodox couple, they are crowned as royalty for the day. They stand on a special carpet to recite their vows, but before doing so, the couple races to the carpet. The winner is often considered the head of the household. Russians have multiple ways of testing who will be the head of the household. Couples share the wedding loaf known as the Karavay, and whoever takes the biggest bite is considered head of the family.

Malaysian Ceremonies Focus on the Children the Couple will Produce

As with many cultures, the couple's future children are prominently displayed. In Malaysia, a groom might send his future bride child-bearing presents, such as trays of food with origami flowers and cranes made from currency bills. The ceremony itself incorporates Hindu traditions in that the bride and groom sit in state while dressed in brocades and feed each other yellow rice with hands painted with henna. At the ceremony, each guest might receive an artistically decorated hard-boiled egg to symbolize fertility

The Wedding Dress Dominates a Cuban Wedding

Due to Communist rule, the ceremony can't be a religious event. People still find a way to celebrate though. Often, a parade of guests and family members takes place on the way to wedding venue, bringing music and dancing with them. As far as the dress goes, the most important element by the way, "the more extravagant the dress is the better," says Havana-Guide.com. The dress is often made of silk or satin and includes full skirts and ruffles. Since the ceremony can get a little costly, wedding guests conduct a money dance at the ceremony. During the dance, every man who dances with the bride pins money to her dress to help the couple pay for their honeymoon.

5. IKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

Indian Wedding Celebrations Last for Days

In India, weddings are surrounded by rituals and ceremonies. As part of the pre-wedding ceremonies, there is an Engagement Ceremony where the bride and groom exchange rings and the families exchange gifts and sweets. The Mehendi Ceremony is usually held at the bride's home before the wedding ceremony and is the celebration when the bride's palms, wrists, arms, legs, and feet are decorated. On the big day, the bride and groom put flower garlands around each other's necks in the Var Mala Ceremony to show the bride has accepted the groom as her husband.

Jamaican Ceremonies Often Take a Village to Execute

Jamaican weddings are a community affair, with the entire village often coming together to help plan the big day. Everyone in the village also gathers in the street to see the bride and if she isn't in tip-top shape, she is publicly criticized. And while women wear the typical white wedding dress, men wear a bush jacket for the event. Several cakes are baked for the ceremony and on the wedding day, married women wearing white dresses carry the confections to the wedding. The reception is often held at the groom's house, in a booth specially constructed for the event and made of coconut boughs and flowers. The wedding celebration also includes an abundance of dancing, including the Quadrille, typically a ballroom dance that slaves copied from their masters.

5. İKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

Vocabulary Activity

Please fill in the blanks with an appropriate word from the text.

1. The child looked at the coin in her
2. If an event or time is, it makes you believe that something will be successful in the future.
3. Why don't you put your up if you're cold?
4. The concert's still on Saturday but the has been changed.
5. A/an refers to a ring of flowers or leaves, worn on your head or around your neck for decoration or for a special ceremony.
6. Sometimes the streets are decorated with flower, although this custom is dying out.
7. The driver leaned out of the window and shouted at the lad, sounded his twice, then drove on.
8. When Johnson arrived home after the championships a big was held in his honour.
9. Stanley worked as a/an on U.S. and Soviet business deals.
10. The aunt who was invited to Walsingham House arrived in a four-wheeler.
11. As there was food in, my mother invited a great number of neighbours to the garden party.
12. A/an refers to one of the two hard, pointed growths on the heads of cows, goats, and some other animals
13. The baseball and basketball team owners have said they will consider moving to another city unless they get new
14. Adam had put on his hair and that and the sun had turned it reddish-gold.
15. Mothers in Turkey set aside a good and other things for their daughter.

**COPING STRATEGIES TO RESPOND TO COMMONLY ENCOUNTERED
ENGLISH-TURKISH TRANSLATION CHALLENGES: A VIGNETTE ANALYSIS
FROM FRESHMEN'S PERSPECTIVE**

Şakire ERBAY ÇETİNKAYA

Lect. Dr., Karadeniz Technical University

ABSTRACT

Higher education institutions aim at equipping students with translation skills that help them convey meaning successfully in the local and target language. Despite intensive trainings, students are observed to face various challenges in the process, and thus the related literature has documented a great number of studies from diverse education contexts investigating these barriers. Yet, translation challenges have received by far the most attention, and students' strategies to solve their problems are underrepresented in the related literature. Therefore, in order to expand the existing research to draw a holistic picture of the issue, I aimed at investigating tertiary-level students' coping strategies to respond to commonly-encountered English-Turkish and Turkish-English translation challenges with a descriptive case study. I gathered the data from 98 first graders enrolled at ELL 1007 Translation Techniques (F=64 ; M=33, unknown gender=1) majoring in the English Language and Literature department of a north-eastern public university in Turkey. Such small-scale studies aiming at understanding what students do and thereby helping them rather than solely investigating what challenges they face could be of value to diverse parties including both teachers and students. In order to encourage honest answers, rather than directly asking them to list what they do in problematic situations, I utilised vignette analysis. I constructed 10 vignettes, about diverse translation-related issues and asked them to put themselves in the shoes of the characters in these short descriptive hypothetical situations and respond to the questions. The vignettes were about the following translation issues: (1) colloquial speech in Turkish, (2) long English sentences, (3) terms/words about cultural traditions, (4) lack of knowledge about politics/law/health issues, thereby having difficulties with terms and feeling demotivated, (5) time problems, (6) Turkish words with more equivalents in English, (7) phrasal verbs , (8) word for word translation, idioms, and proverbs, (9) reductions, and (10) lack of lexical knowledge. I analysed the qualitative data via a thematic content analysis, and identified diverse strategies. Suggestions based on the result of the current study could help teachers to facilitate their students' learning, and the study as a whole could contribute to the existing literature by compensating the aforementioned underrepresented research area.

Keywords: translation challenges, coping strategies, vignette, freshmen, Turkish-English translation

INTRODUCTION

Translation as an important language skill could be defined as "a bilingual mediated process of communication, which ordinarily aims at the production of a TL text that is functionally equivalent to an SL text" (Reiss, 2000, as cited in Benfoughal, 2010, p. 5). Translation basically has three types, namely intralingual, intersemiotic, and interlingual translation (Jakobson, 1959, as cited in Benfoughal, 2010, p. 12). Intralingual translation is paraphrasing the text in the same language. Intersemiotic translation, on the other hand, refers to translation between sign systems. The last one, interlingual translation, is expressing a written or spoken message in another language, and this is the topic of the current paper. Interlingual translation is a demanding process as it requires an understanding of the original source, interpreting it, finding equivalents, and expressing the same meaning in the target

code. Similarly, Zengin and Kaçar (2011) highlight the challenging nature of the process when they note that it “is a complicated process that requires a thorough command of the source and target language in terms of their syntactic, semantic and pragmatic properties, in addition to a great deal of creativity and imagination” (p. 275).

Translation challenges documented in the related literature could be broadly categorised into five: grammatical, lexical, stylistic, phonological, and cultural problems (Benfoughal, 2010). Grammar problems cover complicated and ambiguous target language structures and commonly used verbs such as *be*, *have*, *do* that have diverse functions. Lexical problems should be understood as the difficulty to find the most appropriate equivalent of the words in the original text as they may have more than one meaning. Besides, some languages may have really small distinctions between different words, but some other may not have them, thereby creating problems for translators. Furthermore, collocations, idioms, proverbs, and metaphors may cause serious problems as they require the use of certain words in certain places. Moreover, most of them do not have direct meaning, which makes it difficult for the translator to get the idea there. Stylistic problems also occur as successful translation requires familiarity with the stylistic styles of both languages, i.e., formal-informal, polite-impolite language use. In addition, phonological problems may occur in live translations. Lastly, cultural problems are common in translation. Culture specific expressions may be too vague to translate as they require knowledge about the way of thinking and behaving of the culture. In addition to this taxonomy of translation challenges, lack of content knowledge and related terminologies are two of reasons for having translation challenges and producing poor texts (Karimi, Tabrizi, & Chalak, 2016).

In order to solve the translation challenges outlined above, translators utilise diverse strategies. The existing literature has documented diverse translation strategies suggested by several figures from the camp, which are summarised by Benfoughal (2010) as follows. For instances, Ghazala (1995, as cited in Benfoughal, 2010) offers three types of strategies, namely literal, direct, free translation. Literal translation refers to word-for-word and one-to-one translation. Word-for-word one requires focusing on form rather than content. One-to-one translation, on the other hand, means using the same category of word in both languages. For example, the translator translates an idiom as an idiom. The second type of strategy, direct translation, should be understood as the attempt to keep close to the structure covering words and grammar yet to pay attention to the meaning closely. The last one, free translation, is translation freely, and the way the translator understands the text determines the meaning. It has some sub-categories such as bound free translation that enables the translator to “go out of context in the form of exaggeration, expressivity or strong language”(Ghazala, 1995, as cited in Benfoughal, 2010, p. 54), loose free translation that helps the translator act freely and go out of context.

There are some other different taxonomies of translation strategies in the related literature. For instance, Fawcett (1997) lists two categories of strategies documented in the literature as direct and oblique translation techniques. In direct translation, structural and conceptual elements are taken via borrowing, calque, and literal translation. Some foreign words may be directly taken from the source text without translating them. Here, translators write them in italic. On the other hand, calque should be understood as loan translation phrases that are translated literally element by element such as *bear garden* that refers to an area outside a pub for people to sit and have alcohol, which came from the German word *beergarten*. The last one, literal translation is word-for-word translation that could be done between the languages with similar sentence structure. However, still all sentences cannot be

literally translated in this way. The second general category is oblique translation, where the translator needs to change the style and grammar as these cannot allow direct translation. Its techniques are transposition, modulation, reformulation (equivalence), adaptation, and compensation. In transposition, the sequence of sentence elements changes. Modulation refers to using a different phrase without changing the meaning. On the other hand, reformulation (equivalence) requires the translator to express things like idioms or slogans in a very different way. In adaptation, the translator expresses cultural elements in a different yet appropriate way. In the last one, compensation, the translator cannot translate something, and somewhere in the text refers to this translation lost. For example, while German has different formality degrees, English only has “you”.

In addition to the general strategy categories listed above, there are also specific ones for certain problems. For instance, Baker (1992) lists four learner strategies to translate idioms: using an idiom with similar meaning and form, using an idiom with similar meaning but different form, paraphrasing, and omitting (as cited in İli, 2016, p. 278).

One of the recent taxonomies belongs to Schjoldager (2010, as cited in Baydere, 2016), who devised taxonomy of translation strategies based on the existing ones that covers both macro and micro strategies. The former is about the general strategy of the translator and covers strategies at general and abstract level, which are also divided into two as source-text and target-text-oriented ones. In source-text translation, the translator is concerned about expressing the form and content; however, in the target-text-oriented one, the translator pays attention to the effect of the target text. On the other hand, micro strategies are those ones employed when the translator faces problems. Inspired by the early models and taxonomies, she lists twelve micro strategies: direct transfer, calque, direct translation, oblique translation, explicitation, paraphrase, condensation, adaptation, addition, substitution, deletion, and permutation. In direct transfer, the translator leaves the element as it is in the target text. In calque, the translator transfers a structure from the source language to the target one and provides a very close translation. Direct translation should be understood as word-for-word translation, and the translator focuses on linguistic meaning. On the other hand, oblique translation is focusing on contextual meaning. In explicitation the translator makes implicit information as the explicit one. Paraphrasing refers to translating quite freely. Another strategy condensation should be understood as translating in a shorter way than the original one. Adaptation is generally employed for cultural references, and the translator tries to give the effect of an element. In addition, the translator adds an explanation to the element. In substitution the meaning is changed at individual word level. In deletion the translator does not translate an element, and there is no information about this deletion there. Lastly, in permutation, the translator tries to compensate a loss in another part of the sentence.

There are a number of studies on translation in diverse education contexts. For example, Benfoughal (2010) investigated third year students’ challenges while translating from English into Arabic and identified problems, ranging from the highest to the lowest: lexical, grammatical, stylistic, and cultural challenges. For their lexical problems, they reported to utilise strategies such as synonymy, hyponymy, guessing the meaning, or leaving it empty. In a similar study, Adfadly and Aldeibanifull (2013) investigated English majors’ translation challenges in English-Arabic one and found that grammar causes problems for them as the structures of both languages are quite different from each other. In another study, Al-Sohbani and Muthanna (2013) investigated challenges of Arabic-English translation in Yemen and found four problems: lack of vocabulary, lack of grammar knowledge and practice, lack of cultural knowledge, and inappropriate teaching atmosphere and methodology. The

documented studies above show that translation challenges have received by far the most attention, and students' strategies to solve their problems are underrepresented in the related literature. Therefore, in order to expand the existing research to draw a holistic picture of the issue, I aimed at investigating tertiary-level students' coping strategies to respond to commonly-encountered English-Turkish and Turkish-English translation challenges with a descriptive case study.

METHODOLOGY

In order to investigate the translation challenges employed by English majors, I devised a descriptive case study investigating translator strategies with vignettes. Such small-scale studies have the potential to develop deeper understanding of issues and could be of value with their practical suggestions to diverse parties including both teachers and students rather than making numerical generalizations (Cohen, Manion & Morrison, 2007). Besides, their findings could be practical as they offer pedagogical implications.

The setting of the current study is the English Language and Literature Department of a public university in northeast part of Turkey. The department with both undergraduate and graduate levels offer various literature and linguistics-related courses. However, the newcomers are supposed to have a one-year intensive English preparatory education to get ready for BA courses offered in English. Those who want to directly start BA education have to sit for an English proficiency exam and get at least 70. The sample of the present study comprised of totally 98 first graders enrolled at *ELL 1007 Translation Techniques* (F=64; M=33, unknown gender=1). Nearly all of them are 19 years old as they are first graders. They come from diverse cities of Turkey. Although there are differences, overall they are B1. *ELL 1007 Translation Techniques* requires face-to-face teacher-student meetings once a week (2 hours), and aims at equipping students with skills to translate mainly noun clauses, adjective clauses, and adverbial clauses at both sentence and text level. The materials to translate were taken from diverse translation coursebooks and high-stake exams.

To gather the data, I constructed 10 vignettes, about diverse translation-related issues and asked them to put themselves in the shoes of the characters in these short descriptive hypothetical situations and respond to the questions. The vignettes were about the following translation issues: (1) colloquial speech in Turkish, (2) long English sentences, (3) terms/words about cultural traditions, (4) lack of knowledge about politics/law/health issues, thereby having difficulties with terms and feeling demotivated, (5) time problems, (6) Turkish words with more equivalents in English, (7) phrasal verbs, (8) word for word translation, idioms, and proverbs, (9) reductions, and (10) lack of lexical knowledge (see Appendix I). The vignettes were in Turkish, and they were asked to respond in their mother tongue to gather rich and detailed data.

The data were analysed with content analysis technique both quantitatively and qualitatively. Each vignette had a different problem, and the strategies were presented under these problem themes. I read the answers to the vignettes several times to get familiar with them, read the answer given to the same vignette and analyse them and then went on with the other one, and identified and counted the codes. In addition to this quantitative analysis, I tried to explain main strategy categories and supported them with excerpts taken from the surveys. I paid attention to ethical considerations while gathering, analysing, and reporting the data. After I informed them about the research aim and products, I gave the questionnaire to the voluntary ones and ensured full anonymity by not asking their names. I was careful not to harm them physically, psychologically, and legally. As the classroom is a safe place, I

gathered the data there. Besides, while reporting the data I was honest and presented the real data as well as avoiding any form of plagiarism by citing sources.

FINDINGS AND DISCUSSION

The vignettes were about different translation barriers inspired by the earlier related studies, observed by the researchers, identified in informal talks with students. The first vignette presented a problem about colloquial speech in Turkish (for instance, *Yeni gömleğini güle güle giy!*). The students were asked what they would do when they had difficulty in translation colloquial language. The analysis show several way-outs, which could be listed from the highest to the lowest as follows: giving the closest meaning (n=38), searching and learning more about daily phrases (n=27), paying attention to daily uses in TV series, films, programmes, shows, and videos (n=18), using dictionary (n=10), asking help of others (native speaker, teacher, relative) (n=6), memorising such lists of phrases (n=7), using Googletranslate© (n=3), omitting them (n=3), practising English with foreigners (n=3), reading much (n=2), paraphrasing and explaining them (n=1), reading posts about challenges on the Internet (n=1), and watching professional YouTube© videos on translation barriers and their solutions (n=1). The following excerpts best exemplify some of the most common strategies offered by the participants:

“I would try to find the most appropriate sentence. For example, I would use “Enjoy your new shirt”for “Yeni gömleğini güle güle giy”. I would leave them empty or I would end them with particular endings that we can see in English sentences” [Participant 6, male]

“Every single language has developed in a different way. That is to say, every word does not have an equivalent. To me, the solution is translation the intention and the feeling. For example, “Haydi kolay gelsin” could be translated as “Good works”, and “Güle güle giy” could be translated as “It seems nice” or “I liked it; you should wear it always”. [Participant 13, male]

The second vignette was about a problematic situation resulting from long English sentences (*Having learned that before the development of quantum theory, physicists assumed that measuring any physical quantity as accurately as desired was possible, provided that perfect equipment and perfect conditions were present, the German genius decided to devise such flawless equipments*). The participants offered several way-outs: dividing long sentences into manageable parts and identifying the sentence elements first (n=44), learning more about grammar structures (n=40), doing practice (n=10), asking for help (teachers, peers) (n=8), expressing the close meaning (n=4), using dictionary (n=2), reading much (n=1), keeping calm and going slowly (n=1), reading the sentence many times before starting translating (n=1), and trying to understand their problem (n=1). Some of the most striking strategies are exemplified below:

“I believe that the sentence should be handled part by part and then these parts should be combined to give a correct meaning. Besides, lack of grammar knowledge makes such translations difficult. I would revise the grammar topics, divide the sentence into bits and translate these first, and then put them all together.” [Participant 23, male]

“First, I was also surprised, but the first step is to find the verb for such long sentences. Then we should find the objects, I think. Also this problem may result not only from having difficulty in English but also from having problems in mother tongue. I would learn more first about Turkish and then English.” [Participant 56, female]

The third vignette was about a translation problem resulting from terms/words about cultural traditions (for example, *kına gecesi*). The identified strategies could be listed as follows: explaining them in the text or footnotes (n=44), conducting Internet search on them (n=26), using dictionary (n=10), giving the closest meaning (n=6), asking other (teachers, foreign friends) (n=7), translating them directly (n=5), putting them in brackets and using their Turkish versions (n=4), reading (n=2), memorising lists of phrases (n=2), watching TV series (n=1), using Googletranslate© (n=1), omitting (n=1), learning vocabulary (n=1), and studying grammar (n=1). Some example excerpts are below:

“I would write its Turkish directly and explain with a relative clause. For example, in Turkish called “kına gecesi” which is a tradition that bride and the other woman throw a party before the wedding” [Participant 2, male, *the mistakes are in the original version]*

“I generally talk about the situation in such cases. I mean I talk about what kına gecesi means. I don’t think that it is correct to translate culture-specific things. For example, baby shower is translated as “mevlit” in Turkish, and I think this is wrong. It should be given directly.” [Participant 89, female]

The next vignette covered a problematic situation resulting from lack of knowledge about politics/law/health issues, thereby having difficulties with terms and feeling demotivated (for example, *impeachment, abuse of power*). They listed several strategies: searching terms about the topic (n=46), searching more about the topic/content (n=20), reading more (n=10), memorising word on a daily basis (n=4), practising more (n=4), motivating oneself (self-talk, YouTube videos) (n=3), asking teachers (n=2), explaining them in footnotes (n=1), omitting (n=1), giving break (n=1), and comparing texts covering similar content (the Turkish and English versions of the same news(n=1). There were several participants (n=14) who said that they were suffering from the same problem, and they were helpless. Some of the common strategies are exemplified below:

“I would get familiar with such terms, I would read the political sections in foreign websites such as BBC. Besides, I would first read its explanation in Turkish, and in this way it would be easier to translate them and easily remember them later” [Participant 61, female]

“Once I had a teacher who said that the language of news is daily language. To overcome such problems and have high-quality translations, I would read at least one piece of foreign news and translate it. If this character turns this activity into a habit, he will see the improvement in himself”. [Participant 97, female]

The fifth vignette presented a problematic situation about time problems. They suggested several strategies: practising translation more (n=50), using timekeeper and translating texts (n=21), starting with easier questions and then focusing on more challenging ones (in the exam) (n=13), practising dictionary using skills (n=11), trying to feel less stressed and keeping clam (n=4), reading much in English (n=3), learning more vocabulary (n=2), first translating the text without checking the meanings of the unknown words (n=2), identifying sentence elements first (n=2), reading books to increase reading speed (n=1), giving the close meaning rather than translating directly (n=1), using hardcopy rather than electronic dictionaries (n=1), studying grammar (n=1), reading much in Turkish (n=1), asking help from a psychologist (n=1), identifying the reason of the problem (n=1), first finding all unknown words and then translating them (n=1), joining in Google translation groups, forums, and blogs (n=1), searching methods for fast translation (n=1), and not checking time always (n=1). Some examples were voiced by the participants as follows:

“I think she should speed it up by translating more, for the more she gets exposure to words, the faster she remembers there words and uses the time carefully” [Participant 22, male]

“Practising translation keeping time and using dictionary could serve well. I think that the most serious problem for students in translation classes is using dictionary. Practising dictionary use could serve well here.”[Participant 28, male]

The next vignette was about translation barriers resulting from Turkish words with more equivalents in English (for example, *hit, lash against, forge, and batter* for “*dövmek*”), and the participants listed several strategies to cope with this problem: choosing words in line with the gist of the text (n=17), searching the situations where these words are used (n=16), analysing the meaning and context of every single word (n=13), using dictionary that offers example sentences (n=11), reading much (n=9), choosing the most common word (n=6), choosing the word that sounds best and musical (n=6), getting exposed to English in daily life (n=4), using thesaurus (n=3), using corpus (n=3), memorising words in sentences (n=3), practising translation (n=2), choosing the first word given in the dictionary (n=2), asking help from teachers (n=1), looking at the context of the word (n=1), first checking the function of the word (n=1), and getting lessons from mistakes (n=1). Two representative student excerpts could be found below:

“Such verbs, nouns, and adjectives with more than one meaning are the common problem of students. To handle this problem, one should have a detailed and advanced dictionary. Besides, rather than choosing the first meaning, that person should analyse the others and choose the most appropriate one. For example, in a text about football, translation the word ‘goal’ as ‘objective’ is wrong” [Participant 30, male]

“I suffer from the same problem. I generally choose the one that sounds best while translating. I have no particular solution for this. I am helpless” [Participant 52, female]

The seventh vignette portrayed a problematic situation about phrasal verbs (for example, *iron out*). The identified strategies are as follows: studying vocabulary (n=36), getting the gist of the sentence or the text (n=28), using dictionary (n=12), carrying a phrasal book with you (n=3), practising English (n=3), getting exposed to English via films and videos (n=2), reading much (n=2), using new sentences in words (n=2), utilising Internet websites (n=2), guessing (n=2), keeping vocabulary notebook (n=1), omitting (n=1), asking for help from teacher (n=1), choosing the one that sounds best (n=1), utilising phrasal word applications (n=1), and analysing the sentences (n=1). Two example student excerpts are given below:

“I would look at the rest of the sentence, and I would translate it by making guesses and inferences” [Participants 12, male]

“When these are encountered in exam, there is nothing to do. However, although there are many phrasal verbs, there are some certain ones used commonly, and I guess these are between 100 and 200. If the meaning is not known, it could be translated by looking at the sentence/context. However, the best solution is to learn them before they are needed” [Participant 18, male]

The participants were also asked to offer solutions for translation problems resulting from word for word translation, idioms, and proverbs (for example, *Çıkmaz ayın son çarşambasında*). The list is as follows: studying idioms (n=33), reading much (n=15), searching such phrases and idioms on the Internet (n=14), watching TV series (n=10), thinking in English (n=5), using dictionary (n=5), learning target language culture (n=4), giving a close meaning (n=3), asking teacher’s help (n=3), guessing (n=2), practising English (n=2), using a phrasal verb application (n=1), studying vocabulary (n=1), omission (n=1), and getting exposed to English (n=1). One example student excerpt is below:

“The best solution is to learn their culture, particularly through reading much in English. When one sees idioms, first guessing their meaning and then learning its meaning could help both improve our English and expand our knowledge of idioms” [Participant 18, male]

The ninth vignette was about translation barriers resulting from reduced language use (for example, *Specialists who work in the recently built hospital suggest that patients who complain about joint pains which stem from calcification should take short walks regularly or apply to alternative medicine methods like hydrotheraphy*). The following strategies were identified: studying grammar (n=54), practising English (n=27), asking teacher help (n=6), reading much (n=2), analysing the sentence elements (n=1), shortening sentence (n=1), omitting (n=1), comparing English and Turkish versions of texts (n=1), and reordering sentence structures. Here several students (n=22) reported that they were helpless, and they were facing this challenge. Two example vignettes could be seen below:

“I would pay strict attention to studying grammar and as I think that this problem could be easily handled, I would practice translating similar examples” [Participant 14, male]

“I sometimes experience this problem and I watched example sentences in a video on the Internet. I found them quite useful. I also searched them in

certain sources. How to reduce sentences needs to be studies.” [Participant 50, female]

The last vignette was about a translation problem resulting from lack of lexical knowledge. The participants offered various strategies: studying and learning vocabulary (n=49), using/reading dictionary (n=15), reading much (n=16), practising English (n=12), keeping vocabulary notebook (n=11), watching films (n=9), guessing (n=9), playing English online games (n=5), searching words in particular areas (n=2), using vocabulary applications (n=2), using/learning synonyms (n=2), searching for strategies to learn vocabulary easily (n=2), using vocabulary cards (n=1), utilising English websites (n=1), asking friends (n=1), using tools in English (n=1), solving puzzles (n=1), and writing much in English (n=1). Two student excerpts could be found below:

“Without having a good lexical knowledge, trying to learn English, use and speak it creates serious challenges. Therefore, I would make a schedule for myself. For example, I would memorise 10 words every day, and in this way I would memorise 70 words a week and 280 words a month. And every week I would have quizzes on these words” [Participant 32, male]

“First, I would try hard to memorise words. However, for a more correct translation, I would try to guess the meaning from the context rather than looking up every word in a dictionary” [Participant 79, female]

The analysis of all the ten vignettes shows that the participants reported that they would use various strategies to solve their problems in such situations. Overall, the most commonly suggested ways to solve the aforementioned problems are keeping close to the meaning, learning more about grammar, vocabulary, idioms, to list but a few, getting exposed to English use with films, videos, games, and etc., asking for help (teachers, friends, relatives, etc.), paraphrasing and explaining, using dictionary, getting familiar with content/topic of the text, reading much, and practising translation. Although these are not in line with the strategies listed in various taxonomies in the documented literature, particularly in the solution of the problems resulting from culture such as idioms, colloquial language, phrases, and proverbs, the participants tend to use oblique translation techniques suggested by Fawcett (1997). For example, most tend to use one of the micro strategies in the taxonomy of Schjoldager (2010, as cited in Baydere, 2016), i.e., addition and paraphrasing, to make the meaning clear. However, the fact that there were several participants stating that they were helpless in some particular situations shows that they need to be equipped well with diverse translation strategies to solve their problems so that they would feel secure and motivated.

CONCLUSION

The aim of the current study was to investigate tertiary-level students’ coping strategies to respond to commonly-encountered English-Turkish and Turkish-English translation challenges. The analysis of the self-devised vignettes showed several way-outs suggested to solve the translation challenges. However, it seems their awareness needs to be increased about diverse macro and particularly micro strategies. It is assumed that if they had had an awareness-raising training on them, their answers would be different. Yet, such small case studies could serve well to portray the existing situation and design courses to meet these needs in further classes.

Based on these findings some implications could be offered for practitioners. As translation and culture are closely related, practitioners could provide short background information or encourage students to search more for cultural practices before starting translating. Encouraging students to search for content knowledge and culture, i.e., active learning, could be utilised as an important strategy to tackle with several translation challenges. In other words, student autonomy should be increased, and they should be helped to understand the importance of context for successful translation. Second, having a comprehensive knowledge about not only the target language but also the mother tongue will alleviate many translation problems. Here students should be encouraged to take the responsibility of their own learning and go on improving their linguistic knowledge. Besides, students should be encouraged to think about the way they learn and think, i.e., meta-cognition, and search for solutions. In addition, as suggested by most of the participants reading extensively can solve most of the problems in that students could have familiarity with words, phrases, idioms, and correct language use. Here reading various genres such as news, literature, informative texts, and so on could help expand students' horizon. They have chance to see cultural equivalents in this way. Therefore, students should be encouraged to do aesthetic reading. Lastly, as the answers to the vignettes show, the participants need awareness-raising training on strategies to solve translation problems. If they are equipped well with these strategies, they may feel more secure and motivated to translate more.

The present study is limited to one single case, i.e., first graders at a single department, and general translation. Therefore, it could be rewarding to conduct further studies with more participants from diverse departments and investigate challenges students experience while translating different genres to identify and compare difficulty areas.

REFERENCES

- Alfadly, H. O., & Aldeibanifull, A. A. (2013). An analysis of some linguistic problems in translation between Arabic and English faced by Yemeni English majors at Hadramout university. *Journal of Islamic and Human Advanced Research*, 3(1), 15-26.
- Al-Sohbani, Y., & Muthanna, A. (2013). Challenges of Arabic-English translation: The need for re-systematic curriculum and methodology reforms in Yemen. *Academic Research International*, 4(4), 442.
- Baydere, M. (2016). An analysis of the Turkish translation of cultural elements in O'brien's at Swim-Two-Birds. *Unpublished Thesis*, Hacettepe University, Ankara.
- Benfoughal, A. (2010). Students' difficulties and strategies in translation. *Unpublished MA thesis*. Department of English, University of Constantine, Algeria.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education* (6th ed.). London: Routledge Falmer.
- Fawcett, P. (1997). *Translation and language*. Manchester: St Jerome Publishing.
- İli, M. (2016). Strategies used in translation of English idioms into Turkish in John Steinbeck's "of Mice and Men" novel. *Akademik Bakış Dergisi*, 54, 274-282.
- Karimi, M., Tabrizi, H. H., & Chalak, A. (2016). Challenges in English to Persian translation of contracts and agreements: The case of Iranian English translation students. *Journal of Applied Linguistics and Language Research*, 3(6), 188-198.
- Zengin, B., & Kacar, I. G. (2011). Turkish EFL academicians' problems concerning translation activities and practices, attitudes towards the use of online and printed translation tools, and suggestions for quality translation practice. *Turkish Online Journal of Educational Technology-TOJET*, 10(2), 274-286.

APPENDIX I

Self-devised Vignettes to Gather the Data (Turkish Version)

Durum 2

Berat, İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü 2. Sınıf öğrencisidir, ve 1. sınıfta vermesi gereken Çeviri teknikleri dersinde sıkıntı yaşamaktadır. Özellikle İngilizceden Türkçeye çeviri yaparken birkaç yan cümlelerin ana cümleye eklendiği isim, sıfat ve zarf cümlelerinde sıkıntı çekmektedir. Örneğin ilk vize sınavındaki “*Having learned that before the development of quantum theory, physicists assumed that measuring any physical quantity as accurately as desired was possible, provided that perfect equipment and perfect conditions were present, the German genius decided to devise such flawless equipments.*” uzun cümleyi Türkçeye tam çevirememiş, cümleyi ayırmak durumunda kalmıştır. Siz Berat’ın yerinde olsanız, dilbilgisel olarak karmaşık uzun cümleleri çevirirken yaşadığınız sorunları çözmek için ne yapardınız?

Durum 3

Sevil İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümü 1. Sınıf öğrencisidir. Türkçeden İngilizceye çeviri yaparken Türk kültürüyle alakalı detayları İngilizceye çevirirken büyük sıkıntılar yaşamakta ve bu durum özgüvenini zedelemektedir. Örneğin, başka bir bölümden bir arkadaşının Türk düşünceleri ile ilgili ödevine yardım ederken “*kına gecesi*”, “*çeyiz götürme*”, “*bohça yapma*”, “*yüz görümlüğü verme*” gibi terimleri İngilizceye çevirememiş ve oldukça mahcup olmuştur. Siz Sevil’in yerinde olsanız, bu tarz kültürel ifadelerin çevrilmesinde yaşadığınız problemleri aşmak için ne yapardınız?

Durum 4

Mert 1. Sınıf öğrencisidir ve çeviri yapmayı çok sevmektedir. Ancak çeviri yaparken hocasının derse getirdiği tıp, hukuk, politika ile ilgili metinlerdeki terimler onu son derece zorlamakta ve sıkılmaktadır. Örneğin, iki hafta önce hocasının Amerikan Başkanı Donald Trump’ın görevden alınma soruşturması ile ilgili sınıfa getirdiği politik bir haberi çevirirken siyasetle ilgisi olmadığı için metinde geçen “*impeachment*” (*başkan aleyhine yapılan meclis soruşturması*), “*impeach*” (*azil*), “*abuse of power*” (*görevi kötüye kullanma*), “*misdemenaour*” (*kabahat*) gibi kelimeleri Türkçeye çevirirken sorun yaşamış ve bu da çevirisinin genel anlamda kalitesini düşürmüştür. Siz Mert’in yerinde olsanız, böyle alan çevirileri yaparken bilgi eksikliğinden kaynaklanan çeviri problemleri ve dolayısıyla motivasyon düşüklüğü ile nasıl baş ederdiniz?

Durum 5

Handan, İngiliz Dili ve Edebiyatı 1. sınıf öğrencisidir. Çeviri dersini çok sevmesine rağmen, zaman konusunda hem derste çeviri yaparken hem de sınavda büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Bu zaman kaygısı hem performansını olumsuz etkilemekte hem de cesaretini kırmaktadır. Örneğin 1. vize sınavında süreyi yettiremediği için son 2 soruyu boş bırakmak zorunda kalmıştır. Siz Handan’ın yerinde olsanız, gerek derste gerekse de sınavdaki bu süre sorununu çözmek için ne yapardınız.

Durum 6

Sedat, çeviri derslerine çok sevmektedir. Ancak, Türkçeden İngilizceye çeviri yaparken sözlük kullandığında Türkçe bir kelimenin İngilizcede birden fazla anlamı olduğunu görmekte ve bu da kafasını karıştırmaktadır. Örneğin, dün çevirdiği bir yaşamla ilgili metinde geçen “dövmek” kelimesi için sözlük kullandığında karşısına “hit, lash against, forge, batter” kelimeleri çıkmış ve kafasını iyice karıştırmıştır. Siz Sedat’ın yerinde olsanız bu sorunu çözmek için ne yapardınız?

Durum 7

Ahmet, İngilizceden Türkçeye çeviri yaparken en çok “hang in”, “hang on”, “hang out”, “hang up” gibi öbeksi eylemlerde (phrasal verbs) sorun yaşamaktadır. Meseala, 1. Vize sınavında çeviri yaparken “iron out” fiili ile karşılaşmış ancak sözlüğünde bulunmadığı için bu cümleyi fiile bağlamakta zorlanmıştır. Siz Ahmet’in yerinde olsanız phrasal verbs ile ilgili bu tarz bir çeviri sorunu yaşadığınızda bu sorunla nasıl başa çıkarsınız?

Durum 8

Çetin, 1. Sınıfta aldığı çeviri teknikleri dersinde çok çabalamakta ve derse katılmaktadır. Ancak, Türkçeden İngilizceye çeviri yaparken kelime kelime (word for word) çeviri yapıyor ve “It is raining cats and dogs” (Bardaktan boşanırcasına yağmur yağıyor), “When pigs fly” (Çıkmaz ayın son çarşambasında) deyimleri olduğu gibi çevirmeye çalışıyor ve hocası da genel anlamda çevirilerinin Türkçe koktuğu konusunda onu eleştiriyor. Örneğin, dün yaptığı hayallerle ilgili bir çeviride “beyaz atlı prens” ifadesini orijinal anlamdan sapma kaygısı yüzünden “prince charming” yerine “a prince who has got a white horse” olarak kelimesi kelimesine çevirmiş ve hocasını kendisine takılmaktan men edememiştir. Siz Çetin’in yerinde olsaydınız, bu tarz bir problemle nasıl mücadele ederdiniz?

Durum 9

Seyhan, başarılı bir öğrencidir ve çeviriye karşı oldukça ilgilidir. Ancak Türkçeden İngilizceye çeviri yaparken cümleleri çok uzun olmakta, kısaltma (reduction) yoluna gidip dilden ekonomi yapmamakta ve dolayısıyla anlaması gayet zor uzun cümleler üretmektedir. Örneğin, geçen hafta çevirdiği “Specialists who work in the recently built hospital suggest that patients who complain about joint pains which stem from calcification should take short walks regularly or apply to alternative medicine methods like hydrotherapy” cümlesinde anlamı reduction (kısaltma) yoluyla daha kip/kompakt hale getirmek yerine 3 adet sıfat cümlecini uzun uzun yazmış ve satırlar siren bir cümle elde etmiştir. Siz Seyhan’ın yerinde olsaydınız, kısaltma yaparken yaşadığınız bu tarz zorlukları aşmak için ne yapardınız?

Durum 10

Cihat, çeviri dersini sevmesine rağmen kelime hazinesinin zayıflığı yüzünden çok sorun yaşamaktadır. Bu onu hemen hemen her kelime için sürekli sözlük kullanmaya itmekte ve bu da hem hızını yavaşlatmakta hem de aşırı derecede zorlamakta ve dolayısıyla da onu tedirgin ederek motivasyonunu düşürmektedir. Siz Cihat’ın yerinde olsanız kelime bilgisinin zayıflığı nedeniyle yaşadığınız problemleri aşmak için ne yapardınız?

**CULTURAL DIMENSION OF TEACHING TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE:
FOREIGN STUDENTS' PERSPECTIVES ON CULTURAL ASPECTS, SOURCES,
AND METHODS**

Şakire ERBAY ÇETİNKAYA

Lect. Dr., Karadeniz Technical University

ABSTRACT

Modern language education in the globalised world aims at equipping learners with skills that enable them to understand and be understood by people from diverse linguistic and cultural backgrounds, thereby placing great emphasis on culture in language teaching. It is accepted even as the fifth language skill in addition to reading, writing, listening, and speaking. It is of fundamental importance to integrate culture into teaching Turkish as a foreign language, which has gained much popularity both in Turkey and abroad via universities, affiliates to universities such as TÖMER, and Turkish Culture Centres. Yet, cultural dimension of Teaching Turkish as a foreign language is underrepresented, in that the previous studies have mostly investigated the issue from students' barriers, teachers' challenges, and analysis of related teaching materials. However, investigating cultural dimension is of utmost importance as its integration could help learners have a heightened cultural awareness, accept and tolerate cultural differences, thereby interchanging experiences and ideas without communication accidents. To fill this void, I designed a descriptive case study to investigate foreign students' attitudes towards cultural content of teaching Turkish as a foreign language. I gathered the data via open-ended self-reports from 6 foreign students (F=4; M=2) majoring in an English Language and Literature department of a large-scale public university in the north-eastern part of Turkey. The data on their ideas about which cultural aspects to integrate into Turkish education, whose cultures to bring to the classroom, and which methods to utilise to expose students to culture during the process were analysed via a thematic content analysis. The findings related to cultural aspects are presented on the basis of the 4-P framework of cultural aspects, including products, practices, perspectives, and persons; the data on cultural sources are presented under three cultural source categories, i.e., Turkish culture, world cultures, and a mixture of both. Lastly, the methods suggested by the participants to teach culture are listed. The study concludes with suggestive implications for teachers and teaching materials designers of teaching Turkish as a foreign language.

Keywords: Teaching Turkish as a foreign language, culture, foreign students, Turkey

INTRODUCTION

Turkish has over than 125 million speakers and serves as a common language for communities that interact with each other in their region for political, commercial, educational reasons (Breton, 2007; Johanson 2009, as cited in Şimşek, 2018, p. 320). The importance of teaching Turkish as a foreign language has tremendously increased in the last thirty years (Demir & Açıık, 2011), and several institutions and universities have taken important steps in its teaching. Besides, it tries to keep up with the world in that The Common European Framework of Reference for Languages, which covers the common standards of teaching foreign language in Europe, has been started to followed closely, starting in 2000 (Han, 2016). Several coursebooks were designed such as “*Yeni HİTİT Yabancılar İçin Türkçe*”

(2008) by Ankara University TÖMER “*Orhun Yabancılar İçin Türkçe*” (2004) by Turkish Cooperation and Coordination Agency (TİKA), and “*Gökkuşığı*” (2005) by Dilset. However, despite much effort, time, and money, still there are problems in teaching Turkish as a foreign language. To illustrate, Candaş-Karababa (2009) categorises the problems encountered in teaching Turkish as a foreign language: curriculum-related problems, teaching environment problems, and students’ challenges. Problems with curriculum should be understood as the inadequacy of appropriate curricula and teaching materials taking students’ needs and properties into consideration. The second problem, i.e., teaching environment issues, is also related to the former in that it may become for teachers to create environments suitable for students’ age and levels. Besides, Turkish teachers try to instruct students in multilingual and multicultural environments with students from different cultures, and establish good communication requires much effort and knowledge. Lastly, students mostly suffer from linguistic problems concerning the pronunciation, morphology, syntax, and semantics of Turkish.

Culture is one of the most important elements of language teaching, whether it is English or Turkish. Culture is described as a as beliefs, values, practices, perspectives, and attitudes that are shared by people and affect the way they behave, think, and interpret the world (Wintergerst & McVeigh, 2011). It is regarded as a concept with many facets and a dynamic nature. The analogy of iceberg is used to describe its layers. While the upper layers of culture including easily observed and tangible elements such as literature, art, history, important figures, geography, fashion, gestures, clothes, foods to list but a few, form the visible part of the iceberg over the sea (big C cultural elements). However, more intangible elements that cover traditions, beliefs, values, practices, perspectives, and assumptions all form the hidden part of the iceberg under the sea (small c cultural elements) (Peterson, 2004; Ting-Toomey, 1999, as cited in Wintergerst & McVeigh, 2011, pp. 4-9).

Which cultural elements to integrate into language instruction and teaching materials is one of the most serious questions in the integration of culture into foreign language teaching. The popularity of communicative language teaching has increased the importance of small c culture for language teaching, and in the postmodernist era, students tend to be more open and tolerant towards diverse world cultures (Kramersch, 2013, as cited in Şimşek, 2018, p. 304). However, the current coursebooks for teaching Turkish as well as English are generally criticised for covering mostly concrete products and persons and underrepresenting small c cultural elements such as practices and perspectives (see, for example Şimşek, 2018).

Whose culture to integrate in language teaching is still another concern of educators. In today’s globalised world exposing students to only target or source culture is seen as a very limited and stereotypical attempt as “understanding our own culture and that of others will help us achieve intercultural competence, or the skills, knowledge, attitudes, and cultural awareness we need to interact successfully with someone from another culture” (Wintergerst & McVeigh, 2011, p. 9). Here teachers should help students understand that different cultures value the same things in a different way, and this is quite normal. Regarding teaching Turkish, Demir and Açıık (2011) note that material designers should be careful about target culture, source culture, and common culture in the process of cultural transmission in Turkish teaching coursebooks. Source culture is the one in which students live and that affects their talking, living, and thinking. It guides students in language learning and has the potential to make the process both easy and difficult. On the other hand, target culture is the one that is aimed at transmitting via foreign language teaching and intercultural approach. While transmitting the target culture, teachers should not forget that students may show defensive

behaviours. Common culture is the one that is possible to appear in time when the source culture and target culture meet. This common culture is created by individuals by synthesising the source and target cultures.

There are diverse techniques, materials, and ways to teach culture, which could be listed as literature, arts, student research on culture, cultural stimuli, role-plays, dramas, and simulations, experiential learning and contact assignments, to list but a few. Critical incidents are one of these effective techniques to increase cultural awareness. These are short stories or situations about cultural miscommunication. Students are supposed to read, discuss, try to understand the reasons for these communication accidents, and suggest ways to avoid such problems. Analysing such cross-cultural problematic situations serves well to have intercultural communicative skill and enhance tolerance towards differences (Wintergerst & McVeigh, 2011). Specifically in Turkish teaching culture could be taught in both formal and informal ways. For example, while teaching cultural elements with classroom interactions is formal, helping students experience cultural element with out-of-school tours in informal (Moralı & Gçer, 2019).

The related literature has documented several studies focusing on different dimensions of the issue. To illustrate, in a quite recent study Moralı and Göçer (2019) investigated 8 teachers' views on teaching culture while teaching Turkish as a foreign language. The teachers were found to value coursebooks to teach culture but find them insufficient. They reported that they utilised various techniques and materials to teach culture such as texts, videos, short films, and pictures, realia, Internet, drama, to list but a few. They also said that cultural elements about foods, entertainment, and clothes easily attract students' attention. However,, they stated that when students see that the culture they learn in coursebooks and the ones in street are different, they feel confused. Besides, the cultural values not in line with real Turkish culture in TV series also affect the process negatively. The teachers concluded that teaching materials should cover more cultural elements about Turkish scientists, Turkish-Islamic elements, cultural pictures, and daily life.

In another recent study, Şimşek (2018) compared and contrasted the Turkish and English coursebooks designed for foreigners. One globally distributed English coursebook, i.e., English File Upper-Intermediate (Third Edition) and one Turkish coursebook, i.e., Yeni Hitit 3, were compared to find out whose cultural elements and which elements (products, practices, perspectives, peoples (communities), and persons). It was found that the English coursebook mostly covers concrete products and real persons, and practices and peoples (communities) are ignored. Besides, most of the cultural elements belong to England and the U.S.A. Cultural elements belonging to source/local cultures are stereotyped and generally associated with negative situations. The same quantitative picture applies to the Turkish coursebook in that mostly products are referred in the book, yet it covers people and practices. The category of perspectives is the least frequently mentioned one as in the English coursebook. The distribution of cultural elements belonging to source and target ones is not equal. Şimşek (2018) argues that it is worrying to see more cultural elements belonging to England and the U.S.A. rather than the Turkish culture or the source /local culture of students in Turkish teaching coursebook. The ignorance of source culture may result in decreasing the chance of expressing themselves and having real communication, and decrease motivation towards the course material. Şimşek (2018) suggest that Turkish coursebooks should cover glocal cultural elements that should be understood as a mixture of global and local cultures.

With a similar orientation, Başıal and Aytan (2014) analysed the content of the A1 and A2 basic level set entitled as *Yabancılar İçin Türkçe* by Gazi University, TÖMER. The findings show that the books cover mostly target cultural element, i.e., Turkey in this case. They also identified limited number of intercultural elements. They found that both kinds of culture are presented superficially, and a comparative approach comparing and contrasting cultures, which may raise cultural awareness, is ignored. Therefore, they suggest that cultural spots could be located in the books to give more detailed information about the cultural references in the texts. Başıal and Aytan (2014) also argue for adopting a holistic approach that present both linguistic and cultural aspects harmoniously, and in this process adopting a neutral approach is vital:

Foreign language coursebooks should adopt a neutral approach while presenting the target culture. Focusing entirely the cultural elements of the target language in a biased manner may face resistance from the students. Therefore, adopting a comparative approach in terms of cultural elements in the coursebooks without being critical one another may be a more realistic approach, creating a more comfortable language-learning atmosphere (p. 334).

Still in another recent study, Han (2016) conducted a qualitative meta-analysis study to compare and contrast the existing research studies on culture teaching Turkish and English as a foreign language to explore the research trends and gaps. His detailed meta-analysis shows that although culture is regarded vital for English language teaching despite methodological limitations of the documented studies, there is quite limited number of studies focusing on culture teaching in Turkish education. Therefore, Han (2016) calls for further studies investigating cultural aspect of teaching Turkish as a foreign language both in Turkey and abroad. Similarly, Başıal and Altan (2014), listing different aspects of teaching Turkish studies in the related literature, argue that these should be accepted just as a “starting point of a long and arduous academic journey since teaching Turkish as a foreign language has gained popularity in very recent years” (p. 330), which brings about the conclusion that more scholarly research is needed on the issue. Responding to these calls, I aimed at investigating foreigners’ attitudes towards the cultural dimension of teaching Turkish as a foreign language, thereby adding enriching the previous studies that have mostly investigated the issue from students’ barriers, teachers’ challenges, and analysis of related teaching materials.

METHODOLOGY

The aim of the current study was to explore foreign students’ ideas about which cultural aspects to integrate into Turkish education, whose cultures to bring to the classroom, and which methods to utilise to expose students to culture during the process. Adopting an exploratory approach to the issue, I designed a case study with a small number of participants in a single case to answer the research questions. Case study can be described “as an intensive study of a single unit with an aim to generalize across a larger set of units” (Gerring, 2004, p. 341). Here a case study was opted for as the aim was to intensively investigate individual cultural attitudes of foreign students regarding the cultural content of teaching Turkish as a foreign language. However, my aim was not to generalise the findings to larger populations. Rather, I chose case study as it could serve as a pilot project to design large-scale related surveys with more students in the future (Swanborn, 2010) that may serve as a kind of needs analysis for Turkish course materials designers for foreign students. Therefore, my participants could be entitled as “stand-alone cases” (Swanborn, 2010, p. 38) as I did not want to generalise my research conclusions. I started the case study with three precise and predetermined questions. Besides, as I wanted to gain insight into their worlds and Turkish

learning experience of students learning English and had a higher possibility of getting exposure to various cultures, I chose them as my case.

The current study was conducted at the Department of English Language and Literature of a large-size public university situated in the north-eastern region of Turkey. The institution accepts foreign students with different linguistic and cultural backgrounds every year to different departments, and the aforementioned department is one of them. Before they start their departments, they spend some time to learn Turkish. This year, the total number of foreigners enrolled for the preparatory programme was eight. However, three female students coming from Iran and Uzbekistan and one male one dropped out at the end of the first semester before the preparatory programme has finished. As they did not have English background, they had difficulty in meeting the course requirements. Therefore, the total number of the participants decreased, and the final number was 6 participants (F=4; M=2). The demographic information about the participants could be found below in Table 1:

Table 1. Demographic Information

Participant	Gender	Age	Country	Grade	Duration in Turkey
#1	Female	24	Syria	Prep	5 years
#2	Female	19	Turkmenistan	Prep	6 months
#3	Female	18	Iran	Prep	3 years
#4	Female	22	Syria	4th grader	7 years
#5	Male	21	Turkmenistan	Prep	1 and half year
#6	Male	23	Liberia	4th grader	5 years

To gather these students' ideas about the cultural content of teaching Turkish as a foreign language, I self-devised an open-ended written self-report sheet that covers three main questions as well as items to gather demographic information. Although a focus-group interview could serve well to get their ideas, I decided to use a written self-report as these newcomers did not feel comfortable while expressing themselves in a different country. I assumed that in this way it would be easier for them to answer, and their answers would be detailed and honest. They were free to use English, Turkish, or a mixture. At the very beginning, I informed them about the aim of the research and ensured that they would not be given any physical, psychological, or legal harm because of their role as a research participant. The three questions asked to gather their ideas were as follows: (1) Which cultural aspects should be integrated into Turkish education (classroom instruction and books)?, (2) Whose cultures should be brought to the classroom and integrated into course materials?, and (3) Which methods should be utilised to expose students to culture both in classroom and course materials? In order not to increase their affective filter, I offered them options: they could fill in the report in my office, in the classroom, or outside school. I sent the self-report form to two of them via e-mail as I was not teaching them actively this year, and I offered options for those at the preparatory programme I have been teaching this year. They all filled them at their dormitories and brought them to me at school.

To analyse the data, I conducted a qualitative content analysis, utilising the data analysis framework of Yuen (2011), i.e., 4-P framework of cultural aspects. According to this framework, cultural elements mainly fall in four categories: *products, practices, perspectives,*

and persons. *Products* cover both tangible and intangible elements such as books or paintings, tales, traditional dances, countries, destinations, elements related to food, entertainment, merchandise, print, tools, dwellings, clothing, laws, education, religions, and travel to list but a few. On the other hand, *practices* should be understood as the behavioural patterns of a particular society such as customs and information about daily life, forms of address, use of personal space, celebrations, national days, and rituals. The third category, *perspectives*, covers the underlying beliefs and values, inspirations, myths, superstitions, and world views of a particular society. Lastly, the fourth category, *persons*, should be understood as famous individuals and fictitious or unknown people with a particular linguistic and cultural background.

FINDINGS AND DISCUSSION

The findings regarding foreign students' ideas about which cultural aspects to integrate into Turkish education, whose cultures to bring to the classroom, and which methods to utilise to expose students to culture during the process are presented below research question by research question.

The findings show that all the participants value incorporating culture into teaching Turkish as a foreign language in that they believe that if they learn the Turkish culture, they can learn Turkish language easily, this cultural content can arouse interest in students, language is closely associated with culture, they can understand people better and respect them, and this cultural information makes learners more informed and aware of what is happening in Turkish society to avoid possible problems.

Regarding the cultural aspects to teach, they listed several elements, which could be categorised under the products, practices, perspectives, and persons of the framework of Yuen (2011) as presented in Table 2:

Table 2. The Cultural Elements Categorised according to the 4-P Framework

<i>Products</i>	<i>Practices</i>	<i>Perspectives</i>	<i>Persons</i>
Elements related to Islam such as <i>ezan</i> , foods, beverages, touristic destinations, elements related to education, proverbs and idioms, art and artistic works, clothes and fashion, history, historical places, songs and their stories behind them, modern buildings, cultural dances	Turkish customs and information about their daily life, customs about wishing merry bayram (celebrations), words used in daily conversations, the ways they react to things, greeting and salutation patterns, forms of address, metaphorical words that could potentially cause communication accidents, differences between daily and	Nationalism, historical values of Turkish people, world views regarding flag and national anthem	Famous figures who had written products related to literature and history

	formal language, religious practices such as not listening to music while there is <i>ezan</i> (call to prayer)		
--	--	--	--

As is seen above, the cultural elements that the participants mostly want to see in Turkish language classrooms and coursebooks are about products and practices. They believe that particularly practices could help them understand Turkish people, thereby respecting them, and both cultural products and practices could increase their interest to learn Turkish. All these, in turn, help them learn Turkish better and easily. To illustrate, one participant touches on the importance of teaching phrases used in daily life as they may result in communication mistakes with several personal experiences as follows:

“For example you need to know how to speak to those who are older than you, in Turkish you talk to them using ‘siz’ instead of ‘sen’ or else you will sound rude. While in English it is ‘you’ for everyone, and in Arabic it is ‘you’ as well. Also in Turkish they say ‘ne yapıyorsun?’ which should be translated to ‘what’s up’ instead of ‘what are you doing’ and this is sentence that i really struggled with during my first years in Turkey because i kept on answering with ‘I am sitting ... can’t you see?’ There are also a lot of words that can be used metaphorically that you can’t understand if you are focusing only on the scenery meaning of the Word such as ‘atla gel/kap gel/bi bakı ver/kan kan içmek...’ Another example would be the repeated words such as “peş peşe/yapa yapa bunu mu yaptın/seçe seçe bunu mu seçtin...” you wont be able to fully understand the meaning if you focus on the words and leave the culter. (you are talking about something and then one friend tells ‘bunun kadar taş düşün kafana’. You then feel confused about ths stone)” [Participant 4, female, Syria, *The grammar, punctuation, and capitalisation mistakes are in the original participant excerpt]

The participants were also asked whose culture should be brought to classroom and incorporated into teaching materials. While two participants suggested that various details belonging to different cultures need to be integrated into teaching, four of them emphasised that the cultural content should only come from Turkey. The ones voting for cultural diversity still argue for a dominant representation of Turkish culture. To illustrate the focus on Turkish culture, the following excerpt could be presented:

“While learning Turkish, Turkish coursebooks should be about Turkish culture. In other words, the cultural elements should be about the country where you learn a foreign language, for I want to learn the culture of the country whose language I am learning. Turkish culture attracts my attention. I also learned some other cultures while learning the Turkish language. This helps me to adapt to Turkey and Turkish language easily and makes my foreign language learning faster and more effective.” [Participant 2, female, Turkmenistan]

Another participant agrees with the dominance of Turkish culture in language classes and coursebooks:

“According to my opinion, I think that more emphasis should be made on the Turkish culture so that foreigners who are studying in Turkey will benefit from culture aspects throughout their studies but teachers can also include different culture aspects as well in order to compare or to show similarities and differences between those cultural aspects but like I said before more emphasis should be placed on the Turkish because foreigners who are studying in Turkey will benefit from the cultural aspect throughout their stay in Turkey” [Participant 6, male, Liberia, *The grammar, punctuation, and capitalisation mistakes are in the original participant excerpt]

However, the ones who support the inclusion of cultural elements that belong to different countries argue that this contributes to intercultural understanding. To illustrate, the following participant touches on cultural diversity as follows:

“To me, every culture should be represented in classes and coursebooks, both Turkish culture and world cultures, for in this way students can identify and understand cultural differences. Turkish culture should be also integrated because thanks to these cultural elements I can understand these people living here. The cultures of all countries should be placed in coursebooks, as thanks to this everybody can know each other well.” [Participant 1, female, Iran]

Lastly, the participants were also asked which techniques should be utilised to teach culture to the learners of Turkish as a foreign language. They listed several techniques: activities that encourage oral language production, i.e., speaking, such as debates, dramas, vocabulary competitions, cultural integration into linguistic activities, i.e., grammar, games, videos, cultural tours, teacher encouragement to attend festivals, go to popular places, and participate in holiday parties, songs and the stories behind them, pictures/visuals, short stories, texts covering facts about culture, and TV shows. For instance, the following excerpt shows the justification for inclusion of songs into classes:

“I also like the culture music of Turkey, learning the songs and when each is sung helps the students develop a quicker understanding of the language and culture. For example ‘yüksek yüksek tepelere’ is a song that is used before weddings in *kına geceleri* (henna nights)... that is what most foreigners know. But almost none of them knows the story about the song nor why do birds cry when hearing that song. Also in *Barış manço* songs, there are a lot of Turkish history and culture in these songs, and they are really meaningful. Not to mention that Turkish songs use the same spoken language and would help the students develop their sentences and vocabulary.” [Participant 4, female, Syria, *The grammar, punctuation, and capitalisation mistakes are in the original participant excerpt]

The answers also show that experiencing culture outside the classroom is seen as an effective way for cultural enhancement. Here teachers can encourage students to go outside

and observe what is happening on the streets. One female participant clarifies this issue, giving examples:

“Following the principle of ‘in order to learn it, you have to do it by yourself’ students need to go out and see the culture with their own eyes. They need to attend festivals, go to popular places, participate in holiday parties and so on in order to understand the culture. For example, going to a restaurant and seeing the Turkish food will help the students learn about food, and how people speak and behave in restaurants. In some countries leaving a tip is required/ added to the check. But in Turkey there isn’t such thing. And people who would want to tip may assume that it is written in the check just like in their countries. Also learning the cultural dances and the stories behind the dance will give a background for the students and will help build an understanding of the culture better in their minds.” [Participant 4, female, Syria, *The grammar, punctuation, and capitalisation mistakes are in the original participant excerpt]

Overall, the findings show that the participants expressed their wish to see mostly practice and product-related cultural elements both in teaching materials and Turkish instruction. The least frequently preferred cultural elements were perspectives and persons. This finding is different than the ones documented in the related literature. Although Turkish teaching materials are generally criticised for covering mostly concrete products and persons and thus under representing small c cultural elements such as practices and perspectives (see, for example Şimşek, 2018), in the current study the participants valued practices and products more. In the present study, the findings also show that the participants mostly preferred to see cultural elements related to Turkey, which is not appropriate for today’s globalised world, where people from different linguistic and cultural background can interact with each other via technology easily. Thus, exposure to only target or source culture is a very limited and stereotypical attempt, thereby creating the need for teachers to help students understand that different cultures value the same things in a different way. Only in this way, students could be encouraged to learn about and from other cultures as well as express their own one to the world (Kumaravadivelu, 2012). In addition, the participants listed a wide variety of techniques to be exposed to culture, which is in line with what Moralı and Göçer (2019) found about teachers’ practices.

CONCLUSION

The current study aimed at investigating foreigners’ attitudes towards the cultural dimension of teaching Turkish as a foreign language. The findings show that the participants valued the integration of target culture, Turkish in this case, into both Turkish instruction and teaching materials. Contrary to earlier studies that have documented a high preference for the inclusion of cultural elements regarding products and persons, the participants expressed their wish to see cultural perspectives commonly both in materials and classroom.

Based on these findings, teachers and materials designers could be suggested some implications. First, as Moralı and Göçer (2019) highlight, when students see that the culture they learn in coursebooks and the ones in street are different, they could feel confused. Also the cultural values not in line with real Turkish culture in TV series also affect the process negatively. Therefore, the Turkish culture presented to students in coursebooks and classroom should be realistic. Second, as the participants expressed their wish for variety, teachers

should utilise diverse techniques to expose them to diverse cultures. This implication also applies to teaching materials designers in that diverse techniques should be employed to present a wide variety of cultures in a detailed way. Besides, teachers and designers should pay attention to the distribution of cultural elements in that content related to products, persons, practices, and perspectives should be placed in a balanced way in materials. Also, as Şimşek (2018) suggests, Turkish coursebooks should cover glocal cultural elements that should be understood as a mixture of global and local cultures.

As culture should be understood as beliefs, values, practices, perspectives, and attitudes that affect the way people behave, think, and interpret the world (Wintergerst & McVeigh, 2011), it should be reflected as a concept with many facets and a dynamic nature in both teaching materials and classrooms. In other words, materials and classroom instruction should represent both upper and lower levels of the cultural analogy “iceberg”. Not only easily observed and tangible elements such as literature, art, history, important figures, geography, fashion, gestures, clothes, foods to list but a few, but also more intangible elements that cover traditions, beliefs, values, practices, perspectives, and assumptions from diverse cultures should be presented to encourage teachers to create a “sphere of interculturality” (Kramsch, 1993, as cited in McKay, 2012, p. 40), whether the language to be learned is Turkish or any foreign language.

Lastly, the present study has focused on cultural dimension of teaching Turkish. It was limited to one single case, and therefore it lacks generalisability. Yet, the cultural dimension of both Turkish instruction and teaching materials is an underresearched area although such studies are common in teaching English. Responding to recent scholar calls in the related literature (see, for example, Han, 2016), Turkish coursebook designers should give an ear to learners’ needs and interests; otherwise, they may feel demotivated to use the materials to learn Turkish. Therefore, further studies drawing data from a larger sample with a mixture of quantitative and qualitative research designs could serve as a kind of needs analysis for teaching materials designers.

REFERENCES

- Başal, A., & Aytan, T. (2014). Investigation of cultural elements in coursebooks developed for teaching Turkish as a foreign language. *International Online Journal of Educational Sciences* 6(2), 328-336.
- Candaş-Karababa, Z. (2009). Teaching Turkish as a foreign language and problems encountered. *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 42(2), 265.
- Demir, A., & Açıık, F. Ç. I. K. (2011). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kültürlerarası yaklaşım ve seçilecek metinlerde bulunması gereken özellikler. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (30), 51-72.
- Gerring, J. (2004). What is a case study and what is it good for?. *American Political Science Review*, 98(2), 341-354.
- Han, T. (2016). Yabancı/İkinci dil olarak Türkçe ve İngilizce sınıflarında kültür öğretimi [Culture teaching in Turkish and English as-a-foreign/ second language classrooms]. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 24(2), 703-718.
- Kumaravadivelu, B. (2012). Individual identity, cultural globalization, and teaching English as an international language: The case for an epistemic break. In L. Alsagoff, S. L. McKay, G. Hu, and W. A. Renandya (Eds), *Principles and practices for teaching English as an international language* (pp. 9-27). New York: Routledge.

- McKay, S. L. (2012). Principles of teaching English as an international language. In L. Alsagoff, S. L. McKay, G. Hu, and W. A. Renandya (Eds), *Principles and Practices for Teaching English as an International Language* (pp. 28-46), New York: Routledge.
- Moralı, G. ve Göçer, A. (2019). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kültür paylaşımına yönelik öğretmen görüşleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 7(4), 1115-1129.
- Swanborn, P. (2010). *Case study research: What, why, and how?* London: Sage Publications.
- Şimşek, M. R. (2018). Yabancılar için İngilizce ve Türkçe ders kitaplarındaki kültürel içeriklerin karşılaştırması. *Bilig*, (84), 301-327.
- Wintergerst, A. C., & McVeigh, J. (2011). *Tips for teaching culture: Practical approaches to intercultural communication*. New York, NY: Pearson Education.
- Yuen, K.-M. (2011). The representation of foreign cultures in English textbooks. *ELT Journal*, 65(4), 458-466. doi:10.1093/elt/ccq089

TRABZON'DA YAZMACI (ÇÖMBERÇİ) AİLELER, BASKI KALIPLARI VE ÇÖMBERLERİ

Nazmiye AYDIN
Karadeniz Teknik Üniversitesi

ÖZET

Çok eski bir tarih ve kültüre sahip, dünyanın en güzel doğası üzerinde kurulu Trabzon, tarihin ilk yıllarından bu yana ülkemizin ve bölgenin önemli şehirlerinden biri olmuştur.

Yüzyıllardır çevre, bölge ve ülkelere ekonomik olarak açık olmanın avantajını kullanmış olan Trabzon kenti, İpek Yolu aracılığı ile Çin'e kadar uzanan bir ürün çeşitliliği ile tanışmış ve bu ürünlere liman kapısı olmuştur. Bu ilişkiler, Trabzon pazarında çok farklı ülkelerin ürünlerini bulma olanağı sağlamıştır. Çeşitli kültürlerin teknik becerilerini ve üsluplarını taşıyan bu el sanatları kuşkusuz Trabzon'lu zanaatkârlara da örnek oluşturmuştur. Bu nedenle zanaatkârlar sınıfı çeşitli hammaddelerin özelliğini tanıyarak, her türlü hammaddeyi işleyecek ve türlü el sanatını üretebilecek ustalık düzeyine ulaşmıştır.

Tarih boyunca Anadolu'nun en mahir ustalarının yetiştiği Trabzon'da bu kültürel etkileşim sonucu, dokumacılık, dericilik, ayakkabıcılık, ağaç işleri, madencilik, taş işçiliği gibi pek çok alanda, çok değerli el sanatı ürünler ortaya çıkmış ve yöre halkının ihtiyacını karşılamıştır.

“Yazmacılık” yöresel ifadeyle çömbercilik, 1970'li yıllara kadar yöre halkının ihtiyacının karşılandığı tekstil baskı sanatlarından birisi olmuş, aile işletmesi olan küçük atölyelerde üretimi yapılmıştır.

Bu çalışmada 1970'li yıllara kadar Trabzon'da yazmacılık (çömbercilik) yapmış aileler, bu ailelerin baskıda kullandığı kalıplar ve günümüze ulaşan yazmaları araştırılmış, yazmalar baskı deseni ve baskı tekniği açısından incelenmiş, Trabzon'da yazmacılığın tarihi kayıt altına alınmış, yöre kültürüne ve tekstil tarihine katkı verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Yazmacılık, Trabzon'da Yazmacı Aileler, Baskı Kalıpları, Döneme Ait Yazmalar*

PRINTED-SCARF MAKER FAMILIES, PRINTING BLOCKS AND PRINTED-SCARFS IN TRABZON

ABSTRACT

Trabzon, which has a very old history and culture and is built on the most beautiful nature of the world, has been one of the important cities of our country and the region since the first years of history.

Trabzon city, which has been using the advantage of being economically open to the environment, region and countries for centuries, has met with a product range extending to China through the Silk Road and has become a port gate to the products. These relations provided the opportunity to find many of different country products in the Trabzon market.

The sehandicrafts, which carry the technical skill sand styles of various cultures, undoubtedly set an example for Trabzon craftsmen. For this reason, the class of craftsmen has reached the level of mastery that can process all kinds of raw material sand produce all kinds of handicraft sby recognizing the properties of various raw materials.

As a result of this cultural interaction in Trabzon, where them ostskill fulmasters of Anatolia have grown throughout history, valuable handicraft product shave emerged in many fields such as weaving, leather work, shoe making, wood working, mining, and Stone work.

With its local expression, “çömbercilik”, printed-scarf marking was one of the textile printin garts that met the needs of the local people until the 1970s, and it was produced in small workshops with a family business.

In this study, the families who had been making printed-scarf in Trabzon until 1970s, the patterns used by these families in printing and the irprinted-scarfs that have survived to the present have been researched, the manuscripts have been examined in terms of printing pattern and printing technique, the history of printed-scarf in Trabzon has been recorded, the local culture and textile. It has been tried to contribute to the history.

KeyWords: *Printed-scarf, Printed-scarf Maker Families in Trabzon, Printing Blocks, EraPrinted-scarfs*

1.YAZMACILIK

Geleneksel tekstil baskı sanatlarının en önemlilerinden biri olan yazmacılık, tekstil yüzeyine elle çizilerek veya ahşap kalıplarla basılarak uygulanan bir kumaş desenleme tekniğidir[1].

Yazmacılık sanatında fırça, tahta kalıp ve boya kullanılarak, çizmek veya basmak suretiyle, genellikle pamuklu kumaş üzerine desenlendirme yapıldığı bilinmektedir[2].

Gelenek- görenek ve usta- çırak ilişkisi diğer sanatlarda olduğu gibi, yazmacılık sanatında da üretimin, günümüzde hala devam ediyör olmasında etkili olmuştur.

Baskı sanatının ilk örnekleri, tarihte Paleolitik dönemde, insanların yaşadığı mağara duvarlarında, doğal boyalı el izleri şeklinde görölmektedir. İnsanoğlunun bulunduğu yeri süsleme ve kendinden bir iz bırakma içgüdüğü sonucu, pozitif ve negatif baskı olarak karşımıza çıkan bu el izlerine M.Ö. 25.000’li yıllardan bu yana, yapılan arkeolojik kazılarda rastlanmaktadır[3].

Resim 1. İzmir Kula Geo- Park Kanlı Kaya
Pozitif El Görüntüsü

Resim 2. Peh Merle M.Ö. 25000- 15.000
Fransa Negatif El Görüntüsü

(Treasures of Prehistoire ar AndreLero Gourhan. s. 8)

1.1. Dünya’da Yazmacılık

Ahşap kalıp kullanılarak baskı yapma tekniğinin ilk olarak nerede kullanıldığına dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte Çin’de ahşap kalıplarla mühür basıldığı, Mezopotamya’da ise tahta kalıpla kil üzerine baskı yapıldığı, bilinmektedir[4].

M.Ö. 30.000 yıllarında Fransa’daki Chauvet, M.Ö. 25.000 yıllarında İspanya’da bulunan Altamira, M.Ö. 25.000 yıllarında Pechmerle ile M.Ö. 15.000 yıllarında Lascaux mağaraları ile M.Ö. 10.000 yıllarında Endonezya’daki Gua Masri mağara duvarlarındaki el izleri ve resimler baskı sanatı açısından ilk arkeolojik buluntular olarak ortaya çıkmaktadır[5].

Orta Asya’da yaşayan Türk kavimleri M.Ö. 1000- M.S. 100 yılları arasında kumaş desenlemede av ve avcılık kültürünü yansıtan hayvan figürleri kullanmışlardır. Yunan tarihçisi Herodot yazılarında “*Hazar Denizi çevresinde yaşayan toplulukların bitkilerden elde ettikleri boyalar ile kumaş üzerine hayvan figürleri çizerek giysileri süslediklerini*” yazmaktadır[6].

Arkeolojik bulgulara göre ilk tekstil örnekleri, M.Ö. 8000 yıllarında görülmektedir. Hindistan ve Pakistan’da M.Ö. 3500-3000 yıllarında pamuk, Mısır’da M.Ö. 5000 yıllarında keten, Çin’de ise M.Ö. 2600 yıllarında ipek bulunmuştur. Tarihte, geçmiş dönemlere ait, baskı yapılmış tekstil ürünlerinden günümüze ulaşmış örnekler pek rastlanmamaktadır. Tekstil ürünleri ve bunların boyar maddeleri doğal olduğu için çok fazla buluntuya rastlanmamıştır, çünkü bunlar zaman içinde doğal şartlarda yok olmuştur.

Tekstil baskı sanatının bir görüşe göre Orta Asya kökenli, bir başka görüşe göre de Mısır kökenli olduğu, Hindistan’dan yayıldığı şeklinde kaynaklar olsa da, insanoğlunun örtünme ve süslenme kaygıları kadar eski olduğu düşünülmektedir. Yunanlı coğrafyacı Strabon araştırmalarında Yunanistan’da Hindistan kaynaklı kumaşlardan, Romalı Rilinius ise Mısır’da kumaş boyama tekniği ile renklendirilmiş ilk kumaş örneklerinden bahsetmektedir. Mezopotamya’da Sümerler döneminde tahta kalıplar ile kil üzerine baskılar yapıldığı, Çin’de ise yine ağaç kalıplarla mühürler yapıp çeşitli yüzeylere baskılar yapıldığı bilinmektedir. Yapılan araştırmalarda, dokumaların ilk temel hammaddesi olan pamuğun, kâğıt için de ilk temel hammadde olarak Hindistan ve Çin’de kullanıldığı görülmektedir. İngilizce “blockprinting”, Fransızca “l’estampage”, Almanca “zeugoruck” diye adlandırılan kalıpla baskı sanatının temelleri, kâğıdın bulunuşuyla birlikte 8. yy civarında atıldığı bilinmektedir. Kumaş baskısının, kitap baskısı için bir başlangıç olduğu ve kalıpla baskı örnekleri Hindistan ve Çin’de M.Ö. 3000, Mısır’da M.Ö. 2000 yıllarında karşımıza çıkmaktadır[7].

Resim 3. Mısır’da Bulunmuş Bir Mühür, M.Ö. 700
(KahireMüzesi)

Resim 4. Ahşap Kalıpla Kumaş Baskısı,1874
(Textile Printing Joyce Storey, s. 38)

Resim 5. Ahşap Kalıpla Kumaş Baskısı 1874
(Textile Printing Joyce Storey, s. 38)

Orta Asya’da göçebe yaşayan Türkler, kültürlerinde yer alan av hayvanları ve avcılık kültürünü, kullandıkları giysi ve eşyaların üzerine geyik, keçi, kaplan, antilop gibi motiflerle yansıtmışlardır. Ayrıca, Yunanlı tarihçi Herodot, Hazar Denizi çevresinde yaşayan kavimlerin birbirlerinden etkilenecek, kumaşları kök boyalarla desenlediklerinden bahsetmektedir[8].

Asya’dan 150-200 yıl sonra Avrupa’da gelişen baskı sanatı, M.S. 1000- 1200 yıllarından sonra görülmeye başlamıştır. Batılı uluslar 11. ve 13. yy’larda, Haçlı Seferleri sırasında öğrendikleri birçok şeyin yanında kumaş boyama ve baskı yöntemlerini de öğrenip uygulayarak geliştirmişlerdir. 1548’de Ventura Rozetti’nin boya ve baskı esaslarını gösteren ilk kitabını yayınlamıştır[9].

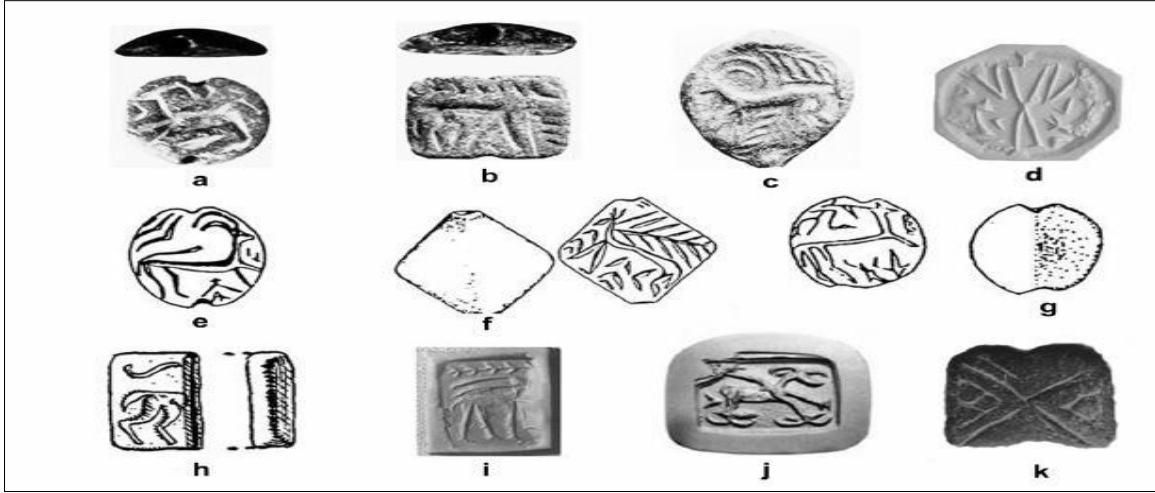
1.2. Anadolu’da Yazmacılık

“Yazma” sözcüğü, kumaş parçaları üzerine ustalar tarafından kalem ve fırça ile desenler çizilmesi (yazılması) tekniğinden gelmektedir. Prof. Dr. Reyhan Kaya geleneksel Anadolu sanatlarından olan yazmacılığı “oyulmuş ahşap kalıpların, çeşitli boyalar kullanılarak, kumaş üzerine basılması veya elle resmedilmesi ile yapılan bir kumaş süsleme sanatı” olarak tanımlanmıştır[10].

Anadolu’da yazmacılığın ne zaman ortaya çıktığı konusunda kesin bilgiler olmamasına rağmen bu sanatın arkeolojik kazılar sonucunda M.Ö 7000’li yıllarda Hititler döneminde başladığı düşünülmektedir. Hititlere ait pişmiş kilden çok sayıda mühür damgalarının bitkisel boyalar kullanılarak basılması yazmacılığın bu dönemde başladığını göstermektedir[11].

M.Ö 7000’li yıllara ait Hitit sanatı arkeolojik eserleri arasındaki pişmiş kilden mühür ve damgaların, helezoni ve dört yapraklı çiçek biçiminde olduğu görülmüştür[12].

Damga şeklindeki mühürlerin, ilk örnekleri olduğu düşünülen en eskilerine, Anadolu’da gerçekleştirilen kazılar sonucunda Çatal Höyük’te rastlanmıştır. Ayrıca yapılan kazıların artması ve devam etmesiyle, Erken Neolitik Çağ’a tarihlenen başka merkezlerde de mühürlerin varlığı tespit edilmiştir. Batı Anadolu(Bademağacı), Ege Gübre Neolitik yerleşimi, Yeşilova, Höyücek, Orta Anadolu; Tepecik- Çiftlik yerleşmelerinde erken Neolitik Çağ’a tarihlenen pişmiş toprak, geometrik desenli mühürler bulunmuştur[13].

Resim 6. a-b; Alishar(Osten 1937: Fig.186/ c1839, c1225, c; Norşuntepe (Hauptmann 1976: Lev.48/3), d-g; Değirmentepe (Özdoğan 2014: Fig. 3.9.6c; Esin 1994: Fig. 6/6, 7,5), h; Mersin (Garstang 1953: Fig. 140)[14].

Tarihin her döneminde Anadolu sanatın, kültür ve uygarlığın doğudan batıya geçişinde önemli bir köprü görevi görmüştür. M.Ö. III. ve II. binyıllar boyunca Anadolu'da yaşayan kavimler bu yörede Anadolu Medeniyetini kurmuş, bu nedenle Orta Anadolu bölgesi medeniyetin, kültür ve sanatın gelişiminde merkez olmuştur. M.S. 1100'lerden başlayarak Anadolu'ya yerleşen Türk kolonileriyle daha önce de bilinen bu baskı tekniğinin, değişik boya ve tekniklerle geliştirilerek devam ettiği görülmüştür. Yaklaşık 600 yıllık geçmişi olan Tokat Yazmacılığında motif ve desenlerin ilginçliği bu yöreyi yazmacılık ile uğraşanların merkezi durumuna getirmiştir[15].

Yazmacılık bir süre sadece Tokat ilinde yapılmış, zamanla bu sanat farklı illere de yayılarak Amasya, Bartın, Gaziantep, Diyarbakır, Hatay, İstanbul, Kastamonu, Yozgat, Trabzon ve Zile yazmacılık sanatının uygulandığı başlıca merkezler olmuştur[16].

Çok zengin kültürümüz içinde özel bir yere sahip olan yazmacılık, geleneksel giyim kuşamın bir parçası olarak Anadolu'da her dönem, belli merkezlerde, yazma ustaları tarafından üretilmiştir. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde devam eden bu sanat, en güzel örneklerini XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda İstanbul yazmacılığı ile vermiştir.

İstanbul yazmacı esnafı hakkında Evliya Çelebi ünlü seyahatname'sinde "*Esnafi nakkaşanı yağlıkçıyan*" diye bahseder ve "*yumayun bezler üzerine siyah kalemkâr ederler*" diyerek baskı teknikleri hakkında bilgi verir. Ayrıca, 1656 yılında uğradığı Tokat'ta yazmacılık sanatı hakkında, yazmacılığın dünyanın her tarafında yapıldığı, ancak Tokat'ta yapılan yazmaların kalite ve işçiliğine ulaşamadığından bahsettiği seyahatnamesinde "*Beyaz, pembe bezi diyar-ı Lahor'da bile yapılmaz. Güya altın gibi mücelladır. Kalemkâr basma yüzü, münakkaş perdeleri gayet memduh olur*" diye övgüyle söz eder[17].

Yazmalardan günümüze ulaşan örnekler arasında 1480 tarihini taşıyan, üç yılda yapılmış, kırmızı, yeşil, koyu mavi, siyah ve altın yıldız ile renklendirilmiş, yazı ve geometrik bezeme ile süslenmiş, Cem Sultan'a ait ve hiç kullanılmamış, tılsımlı gömlek yer almaktadır. Ayrıca 16. yy. örneklenmiş iki tane daha tılsımlı gömlek vardır. Bunlardan bir tanesi Mevlana Müzesinde, 706 envanter numaralı tılsımlı gömlektir. Kalem işi tekniği ile yapılmış yazmalardan olan bu gömlek 15. ve 16. yy'lara tarihlendirilmektedir[18].

Resim 7.

Resim 8.

Resim 7. Sultan Veled'e ait pamuklu kumaştan dikilmiş tılsımlı gömlek. Gömleğin ön yüzünde güneş ve nalin-i şerif motifleri bulunmaktadır[19].

Resim 8. Mevlana Tarikatında kullanılan giysilerden Tılsımlı Gömlek[20].

“Dedi derviş ey şeh-i ali- tebar Hırka kabrimdir külah seng-i mezar.

(Derviş: Ey yüce Şah! Hırka kabrim, külah ta mezar taşımdır dedi.)

Kumaş üzerine elle çizilerek veya ahşap kalıp basılarak üretilen yazmaları çoğunlukla kadınlar günlük yaşamda geleneksel baş bağlamada kullanmışlardır. Ayrıca, yorgan yüzü, seccade, bohça, sofrası, masa örtüsü, yastık yüzü, yas mendili, sedir örtüsü, peşkir, yağlık, gömlek ve kavuk örtüsü olarak ta kullanılmış bu çok değerli yazmalara bugün ancak müzelerde ve bazı ailelerde rastlanmaktadır.

2. TRABZON'DA YAZMACILIK/ ÇÖMBERÇİLİK

Kültürümüz içinde özel bir yere sahip, yüzyıllardır Anadolu'nun en eski geleneksel el sanatlarından olan yazmacılığın Tokat, Kandilli, Bartın, Zile, Amasra, Kastamonu, Yozgat, Bursa, Mardin, Erzincan ve Gaziantep gibi şehirler dışında geçmişte Trabzon'da da yapıldığı, yöresel deyişle çömberçiliğin varolduğu yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur.

Konu ile ilgili araştırmalarda, Türk Yazmacılık Sanatının önemli merkezlerinden biri olan Bartın'a Yazmacılığın, Trabzon'dan gelen Dursun Ofluoğlu tarafından 1800 yılında getirilmiş olduğu, 20 yıl kadar burada yazmacılık yaptığı ve ölümünden sonra 1940 yılına kadar başka ustalar tarafından devam ettirildiği belirtilmektedir[21].

Trabzon'da yazmacılığın tarihi ile ilgili kaynaklara ulaşmak, artık unutulmuş olan yöresel deyişle *çömberçilik*, *yazmacılık* mesleğini canlandırmak, yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla yapılan araştırmalarda Erkut ailesinin üçüncü kuşak yazmacısı Meral Erkut Yol, Manzak ailesinin ikinci kuşak yazmacıları Habibe-Havva Manzak kardeşler ve aynı aileden üçüncü kuşak Ali Manzak, Nalbant ailesinden üçüncü kuşak Halil İbrahim Nalbant'a ulaşılarak yüz yüze görüşme yapılmıştır.

Yapılan görüşmeler, Trabzon Ticaret Odasından alınan bilgiler ve yazılı kaynakların incelenmesi sonucunda 1940'lı yılların başında Trabzon eşrafından Hafız Ali Manzak, Mustafa Erkut ve oğlu Osman Erkut'un yöredeki adıyla çömberçilik yani yazmacılık mesleğini öğrenmek üzere İstanbul'a gittikleri, belli bir süre içinde çömberçilik mesleğini öğrenerek Trabzon'a geri döndükleri, bu kişilerin öğrendikleri çömberçilik, yazmacılık mesleğini ailelerine de öğreterek Trabzon'da çömber üretimine başladıkları belirtilmiştir[22].

Hafız Ali Manzak, Mustafa Erkut ve oğlu Osman Erkut o dönem Trabzon'da çömberçilik mesleğinin yaygınlaşması ve bölgede sektör oluşturması için de yoğun çaba sarf etmişler, yaptıkları çömberler başta İstanbul piyasası olmak üzere Trabzon ve çevresinde de satışa sunulmuştur. 1940'lı yıllardan itibaren bir süre bölgenin yazma yöresel deyişle çömber

ihtiyacının büyük bir kısmı bu aileler tarafından üretilen çömberler ile karşılanmıştır. Daha sonraki yıllarda Hafız Ali Manzak çömberciliği bırakmış, bu meslek Mustafa Erkut, oğlu Osman Erkut ve aileleri tarafından 1970’li yılların sonuna kadar devam ettirilmiş, bugün ise Trabzon’da kaybolan meslekler arasında yer almıştır[23].

Manzak ve Erkut aileleri, Trabzon ili Beşikdüzü ilçesi Sayfancık köyünde yazmacılığı bir meslek haline getirmiş, bu aileler tarafından yapılan çömberler, Mustafa Erkut, Osman Erkut ve Hafız Ali Manzak tarafından Beşikdüzü, Şal pazarı, Eynesil, Espiye pazarlarında satışa sunulmuştur.

Trabzon Ticaret Odası yayınları incelendiğinde, “Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi” 1924 tarihli Temettü Defteri kayıtlarına göre “Sanayi Evleri” olarak adlandırılan, büyük çoğunluğu tezgâh tarzı üretim araçlarıyla çalışan ve daha çok zanaat olarak nitelendirilebilecek işletmelerden Trabzon’da 3 adet peştamal, havlu ve çarşaf dokuyucusu, 60 adet terzi ve abacı, 42 adet kunduracı, 4 adet peştamal, havlu ve çorap dokuyucusu, **4 adet çömber ve yaşmakçı olmak üzere** toplam 410 adet iş yeri olduğu belirtilmektedir[24].

1927 yılında yayımlanan Türkiye Salon ve İlânat Gazetesinin Trabzon’un İktisadi profilini çıkartan sayısının 8-22. sayfalarında Trabzon’un merkezinde bulunan mesleklerin iş kollarının bir fihristinin yapıldığı, Trabzon Rehberi Meslek Fihristine göre 22. sayfada Yazma Tüccarlarının yer aldığı görülmektedir (Tablo 1).

Kadınlara yönelik hizmet veren yazma tüccarları olarak Babayoğurtzade İhsan, Yakup Reiszade Yakup ve Murtezazade kardeşlerin bu sektörde faaliyet gösterdikleri bilgilerine ulaşılmıştır[25].

Trabzon Rehberi Meslek Fihristi			
	Sahife		Sahife
Eczaneler	8	Sarraf ve Hali Tüccarları	16
Otelier	8	Sandıkçılar	16
Otomobil	8, 9	Trabzon Elektrik Şirketi	9
Otomobil Şoför Mektebi	9	İtr, İriye	16
İplik ve İp Tüccarları	8	Osmanlı Bankası	10
Bakırcılar	11	Gazete, Matbaa	16
Balık Yağı Tüccarları	11	Fabrikalar	17, 18
Bakkaliye	11	Ford, Fordson	9
Perukçılar	11	Fotoğraf	18
Tüccar ve Komisyoncu	11, 12	Kütasiye	18
Tuhafiye Tüccarları	12, 13	Kantariye Tüccarları	18, 19
Terziler	13	Kunduracılar	20
Tamirci	13	Kavafiye	20
Tenekeçiler	13	Kuyumcular	20
Tütün Elasıeri	13	Kereste Tüccarları	20
Çarıklı, Çapulcu	13	Liman İnhisar Şirketi	10
Hazır Elbise, Çuha	13	Manifatura Tüccarları	20, 21
Hırdavat, Demir Hırdavat	13, 14	Mahrukut Tüccarları	21
Hattat	14	Milli Oto	9
Debbâğ, Deri, Kösele	14	Mobilya, Marangoz	22
Demir Tüccarları	14	Yapıt, Vesait, Nakliye	22
Doktor, Diş Tabibi	14, 15	Yazma Tüccarları	22
Zahire Tüccarları	15	Yağ Tüccarları	22
Züccaciye Tüccarları	15	Yorgancılar	22
Saat Tüccarları	15	-	-
Seracılar	15	-	-
Silahçılar	15	KAZALAR	-
Sigorta	10	Akcaabat (Polithene)	22, 23
Sinema	16	Büyük Liman (Vakfikebir)	23
Sapka Tüccarları	16	Sümene	24
Sokarcılar	16	Karadere Nahiyesi (Anakı)	24

Tablo 1. Trabzon Rehberi Meslek Fihristi[26]

Basılı kaynaklarda M. Reşat Sümerkan’ın 1998 yılında, Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü tarafından yayınlanan “Trabzon Yöresi Geleneksel El Sanatları” kitabında 1980’li yılların başına kadar Trabzon’un ilçeleri Vakfikebir, Çarşıbaşı ve Trabzon şehir merkezinde yazmacılık yapıldığı, üretilen yazmaların daha çok karakalem ve kireç söktürme tekniğinde üretildiği, son olarak ta Vakfikebir kökenli Köksal Bankoğlu tarafından Değirmendere semtinde kurulan yazmacılık atölyesinde serigrafi tekniği ile seri olarak yazma baskı yapıldığı belirtilmiştir[27].

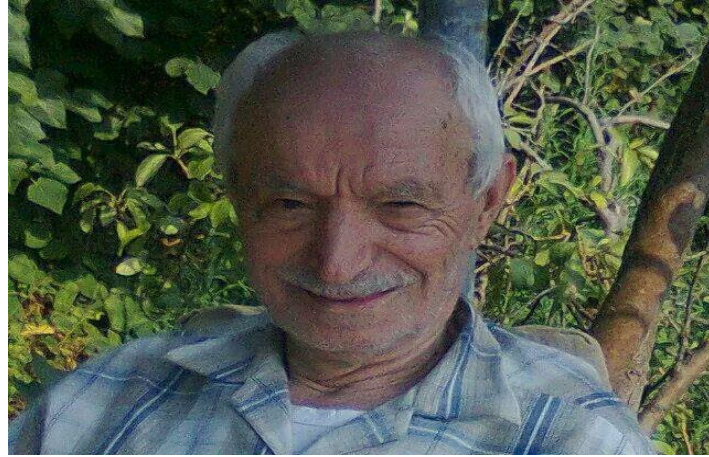
Resim 9. Trabzon'da kireç söktürme tekniğinde basılan çömberlerin kurutulması [28].

3. TRABZON'DA AHŞAP KALIP İLE YAZMACILIK (ÇÖMBER) YAPAN AİLELER

Araştırma kapsamında Trabzon'da geleneksel yöntemle, ahşap kalıp kullanarak yazmacılık(çömbercilik) yapmış Erkut, Manzak, Karabakoğulları, Nalbant ve Erçin ailelerine ulaşılmış, ailelerin ikinci ve üçüncü kuşak yazmacıları ile yapılan söyleşilerde Trabzon'da yapılmış yazmacılık mesleği hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır.

3.1.ERKUT Ailesi

Erkut ailesinin hayatta olan ve çok küçük yaşta yazmacılık işine başlamış üçüncü kuşak yazmacısı Meral Erkut Yol ve kardeşi Ünal Erkut ile yüz yüze görüşmeler yapılmış, Trabzon'da yazmacılık yaptıkları dönem, yazmaları ve üretim teknikleri hakkında bilgi edinilmiştir.

Resim 10. ERKUT Ailesinde ikinci kuşak yazmacı Osman ERKUT [29], (N. Aydın Fotoğraf Albümü)

3.2.Trabzon'un Son Yazmacısı: Meral Erkut Yol

Erkut ailesinin üçüncü kuşak yazmacısı, 1957 doğumlu Meral Erkut Yol ile yapılan söyleşilerde Trabzon'da Yazmacılığın yakın tarihi hakkında çok önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Meral Erkut daha çocukken, babası Osman Erkut, 1962 yılında Trabzon ili Beşikdüzü ilçesi İstile Köyünde, şimdiki adı Sayfancık'ta kısa bir süre yazmacılık yapmış, daha sonra aile Trabzon'a taşınmış ve Faroz semtinde oturdukları sekiz ayrı evde çömbercilik ile geçimini sağlamaya çalışmıştır[29].

Ailenin Faroz semtinde yazmacılık yaptığı birinci ve ikinci evlerin yerlerine apartman yapıldığı için üretim alanları ile ilgili görüntü alınamamıştır.

Üçüncü ev Faroz semtinde olup, Meral Erkut İlkokul 1. ve 2. sınıfta iken aile bu evde yazmacılığa devam etmiş, Meral Erkut henüz küçük olduğu için bu evde yazma işine henüz tam anlamıyla girmemiş, kendisine basit işler yaptırılmıştır. İki katlı evin birinci katında oturan Erkut ailesi, yazmaları yağışsız havalarda evin avlusuna asmışlar, yağışlı havalarda ise evin içinde kurutma yoluna gitmişlerdir.(Resim 11-12)

Temmuz 2016'da yapılan saha araştırmasında üçüncü evin yalnız yaşayan yaşlı bir erkek tarafından kullanıldığı, evin bahçe duvarlarında Erkut ailesinin yazmacılık yaptığı dönemdeki çerek çivilerinin hala duvarda çakılı olduğu görülmüştür. Çerek, yazmacılık dilinde, yazmaları kurutmak için asılan ip veya metal tele verilen isimdir.

Resim 11-12. Erkut ailesinin Trabzon Faroz semtinde yazmacılık yaptığı üçüncü ev
(Temmuz 2016) N. Aydın Fotoğraf Albümü

Dördüncü ev de yine Faroz Semtinde olup, Meral Erkut, İlkokulu bitirdikten sonra, 13 yaşında yazmacılığa burada başlamış, kendi deyiimiyle artık tezgâh başına oturmuştur[29].

Resim 13-14. Meral Erkut ve ailesinin Trabzon Faroz semtinde yazmacılık yaptığı dördüncü ev
(Temmuz 2016) N. Aydın Fotoğraf Albümü

Resim 13- 14'te görüldüğü gibi oldukça büyük bir bahçesi olan bu tek katlı dördüncü evde, kapı önünde yazma baskısı yapıлып, denizde yıkandıktan sonra bahçede kurutulup, yine evin önündeki taşlıkta, karşılıklı oturan iki kişi tarafından katlama işlemleri yapılmıştır.(Resim 24)

Resim 15. Meral Erkut ve kardeşi dördüncü evin bahçesinde yazma baskı yaparken[29].
(N. Aydın Fotoğraf Albümü)

Resim 16. Meral Erkut dördüncü evin bahçesinde yazma baskı yaparken[29]. (N. Aydın Fotoğraf Albümü)

Osman Erkut ve ailesi, yazmacılığı iyice geliştirdiği dönemde beşinci ev olarak yine Faroz semtinde kiraladığı iki katlı bir evin birinci katında yazmacılığa devam etmiş (Resim 17), 2016 Temmuz ayında alınan görüntüde evin halen kullanılmakta olduğu tespit edilmiştir[29].

Resim 17. Beşinci ev dış görünüşü, (N. Aydın Fotoğraf Albümü, Temmuz 2016)

Resim 18. Meral Erkut'un annesi beşinci evin bahçesinde karakalem baskı yapmış ve yıkanmış yazmaları , çömberleri asarken[29]. Çömberlerin sadece dört kenarına baskı yapılmış.

(N. Aydın Fotoğraf Albümü)

Resim 19. Meral Erkut, Moloz semti Pazarkapı Mahallesindeki beşinci evin bahçesinde, baskı tezgâhında, tülbent üzerine baskı yaparken[29].

(N. Aydın Fotoğraf Albümü)

Osman Erkut ve ailesi 1972 yılında altıncı ev olarak, Pazarkapı Mahallesiinde, kemerin az üstünde, Yarımbyıklar olarak tanınan zengin bir ailenin, tam bir konak yapısındaki evinin alt katında yazmacılığa devam etmiştir. Artık 15 yaşında olan Meral Erkut, bu evde iki yıl yazmacılık yaptıklarını, ev sahipleri kirayı artırınca ev değiştirdiklerini belirtmiştir[29].

07/ 02/ 2017 tarihinde yapılan saha çalışmasında evin yıkılmış olduğu, yerinde beş katlı karkas inşaat bulunduğu görüntüsü alınmıştır (Resim 20).

Resim 20. Pazarkapı Mahallesiinde altıncı evin yerindeki karkas inşaat(Şubat 2017, N. Aydın Fotoğraf Albümü)

Aile yedinci ev olarak,1974 yılında, yine aynı mahallede, eski Çocuk Yuvasının arkasında Kalaycılar'ın evinde iki sene kalmıştır. Evin bahçesi oldukça büyük olup, yazmalar evin önündeki taşlıkta bulunan sulukta yıkanıp, bahçede kurutulmuş, kışın ise evin içinde, alt katta doğu tarafındaki büyük odada baskı ve kurutma işlemleri yapılmıştır[29].

Resim 21. Yedinci evin yandan, önden ve yazmaların asıldığı çereğ çivileri çakılmış oda içinden görünüşü (7 Şubat 2017, N. Aydın Fotoğraf Albümü)

7 Şubat 2017 tarihinde yapılan saha araştırmasında, bu semtte Kentsel Dönüşüm nedeniyle yıkım yapıldığı, ancak yedinci evin henüz yıkılmamış olduğu gözlenmiştir.

Daha sonra, 1976 yılında sekizinci ev olarak, Yenicuma Mahallesiinde, Semerciler yokuşundaki esnaflardan Akyüzler'e ait, bahçeli bir eve taşınan aile, yazma yapımını burada sürdürmüş, yazmaları yıkama işlemi, evin bahçesinde bulunan havuzda yapılmıştır. Havuz suyu, deniz suyu gibi iyotlu olmayıp, kireçli olmasına rağmen denizin oldukça uzak ve evin

deniz seviyesinden çok yüksekte olması nedeniyle çömberler, yıkama işlemi için deniz kenarına götürülmeyip, bahçedeki havuzda yıkanmıştır[29].

Meral Erkut 1976 yılında, sekizinci evde nişanlanmış, 1978 yılında ise evlenmiş ve yazmacılık işini bırakmıştır[29]. Yapılan araştırmada bu evin de yıkılmış olduğu görülmüştür.

13 yaşında yazmacılık işine başlamış, kendi deyimiyle “tezgâhın başına oturmuş” olan Meral Erkut, ailece günde yaklaşık 100- 200 adet yazma bastıklarını, bu yazmaların daha çok karakalem tekniğinde üretildiğini ifade etmiştir[29].

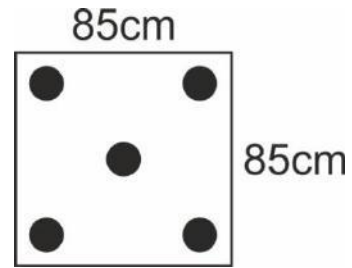
Resim 22. Meral Erkut nişanlandığı ve son olarak yazmacılık yaptıkları sekizinci evin bahçesinde annesi ile (N. Aydın Fotoğraf Albümü)

3.3.Erkut Ailesi Yazmacılığı

Yapılan söyleşide Meral Erkut, söktürme yazma yapımı için beyaz tülbentleri önce gövde boyasına bastırdıkları, tülbent her yeri aynı oranda gövde boyasını eminceye kadar boyanın içinde bekletildiği, bu sürede tülbent açık yeşil bir renk aldığı, rengi değişen tülbentleri gövde boyasının içinden çıkarıp, kuruya yakın derecede iyice sıkarak baskı masasına yaydıklarını ifade etmiştir. Tülbent üzerine baskı yapmak için ise ayrı bir yerde sönmüş kireç ve zank karışımından baskı boyası hazırladıklarını, masa üzerine serili durumdaki tülbente baskı yapmak için kalıpların desenli yüzünü bu karışıma bastırıp, kalıbı tülbent üzerine vurduklarını, bu aşındırma (kireç söktürme) tekniğinde üretilen yazmalarda yıkama işlemi sonrası zeminin siyah renk, baskı yapılmış desenin ise beyaz renk aldığını anlatmıştır. Meral Erkut, aşındırma da denilen söktürme yazmalarda daha çok Şekil 1’deki deseni kullandıklarını, sadeliği nedeniyle, bu desenin genellikle evli ve yaşlı kişiler tarafından tercih edildiğini ifade etmiştir[29].

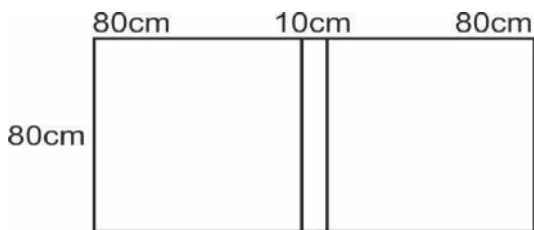

Şekil 1. Karakalem yazmalara basılan desen

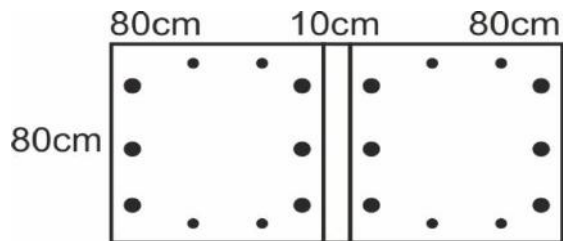

Şekil 2. Beş dal deseninin baskı yerleri

Yapılan kare tülbentlere beş dal deseni basmak için, tülbent üzerinde köşeler ve orta olmak üzere beş kez desen vurulduğu belirtilmiştir[29](Şekil 2). Ayrıca kare tülbentlere çift olarak baskı yapıldığı, çift tülbent ortasına yaklaşık 10cm aralıklı çizgi çizilerek (Şekil 3), önce orta çizgi kenarına desen vurulduğu ifade edilmiştir[29] (Şekil 4).

Şekil 3. Çift tülbent orta çizgileri ve ölçüleri

Şekil 4. Çift tülbent üzerindeki baskı yerleri

Baskı yapılan tülbentler, Faroz mahallesindeki tek katlı evlerinin bahçesinde dikenli tellere asılarak, güneşte kurutulmuş, tülbentler kuruyana kadar bahçede asılı durmuş, kuruyanlar toplanıp evin içinde tekrar asılmıştır. Isınarak boyanın ve tülbentin yanma olasılığına karşı toplanan tülbentler, üst üste yığılmadan, en az 24 saat asılı olarak bekletilmiş, ertesi gün sabah erkenden denizde yıkamaya götürülmüştür [29]. (Resim 23)

Resim 23.Meral ERKUT ve annesi tarafından Trabzon Faroz semtinde, deniz kıyısında yazmaların yıkanması.
(N. Aydın Fotoğraf Albümü), [29].

Faroz'da deniz suyuna basılan çömberler 10-15 dakika deniz suyunda bekletilmiş, yöresel söyleyişle “deniz alması” diye başında beklenilmiştir. Yıkama ile tülbentlerin desen basılmış kısmı beyaz, diğer kısımlar ise siyah renk olmuştur[29].

Karadeniz Sahil Yolu Projesiyle deniz doldurularak oluşturulan alanda inşa edilen, bugün Şahbazoğlu Köfte Salonu'nun bulunduğu yerde, kenarı kumluk olan çok güzel bir taşlıkta yıkama işlemleri yapılmış, kumların, yıkanan tülbentlere bulaşmaması için özellikle kumluk alanda yıkama yapmayıp, taşlık yerler tercih edilmiştir[29].

Trabzon'da olduğu gibi, İstanbul'da da yapılan yazmaların genellikle deniz suyu ile yıkandığı ve böylece boyanın daha iyi sabitlendiği birçok kaynakta ifade edilmektedir. Fatma Pamir Akbil, İstanbul'da belli bölgelerde gelişen yazmacılığın sebebini; “*Boyasının tespitinde bol tuzlu suya ihtiyaç gösterdiğinden İstanbul'da Yeniköy Kandilli, Üsküdar, Samatya, Yedikule gibi deniz kıyısı semtlerde atölyeleri vardır*” şeklinde yorumlar[30].

Yıkanan tülbentler torbalara koyulup, omuzda taşınarak bahçedeki dikenli tellere, birbirine değmeyecek şekilde asılarak kurutulmuş, kuruyan tülbentler toplanmış, evin kapısının önünde, yerde, karşılıklı oturan iki kişi tülbenti gergin bir şekilde tutarak ikiye katlamış, ikiye katlanmış tülbent yere serilip, elle düzeltilmiş, aynı işlem tekrarlanarak tülbentler üst üste dizilmiş, daha sonra onarlı, yirmişerli paketler yapılarak satışa sunulmuştur[29]. (Resim 24)

Resim 24. Meral Erkut'un annesi Trabzon Moloz semti, Pazarkapı Mahallesiindeki beşinci evin bahçesinde, karşısındaki kızı ile kurumuş çömberleri katlarken. [29], (N. Aydın Fotoğraf Albümü)

1970'li yıllarda kâğıt, yöresel deyişle kehatçömberler çıkmış, bu kehatçömberlerin yapımında deseni renklendirmek için mavi, kırmızı, sarı gibi renkler kullanılmış, böylece ilk renkli çömberler üretilmiştir. Ancak bu iş zahmetli olduğu için yaklaşık bir yıl kadar yapılmış, daha sonra bırakılmıştır. Bu tülbentler kâğıt içinde saklanıp, satışa sunulduğu için Trabzon yöresinde, daha çok kırsal kesimde kehatçömber olarak isimlendirilmiştir[29].

Kâğıtlar 22,5 x 45cm boyutunda olup,1/16 olarak katlanan çömber, kâğıtın yarısının üstüne koyulup, diğer yarısı çömber üstüne katlanarak 22,5x 22,5cm boyutunda katlanmış kâğıt arasında satışa sunulmuştur. Paketlenen çömberler çoğunlukla at arabasına konularak, bazen de bugün Numune Hastanesi dolmuş durağında bulunan uzun kuyruklu Şavrole taksi ile Canoğlu Ticarete getirilmiş, çömberlerin satışı Canoğlu Ticaret tarafından yapılmıştır[29].

Meral Erkut, ailesi ile birlikte yazmacılık yaptığı gençlik yıllarında gövde ve baskı boyalarını da hazırlamış, boyaları el ile karıştırdığı için kolları dirseğe kadar siyah renkte boyanmış, siyah boya ayrıca tırnak aralarına da girdiği için o eller ile bir yere gitmeye utandığı, düğüne, derneğe, gezmeye hiçbir yere gitmediklerini belirtmiştir[29].

3.4. Erkut Ailesi Yazma Kalıpları

Trabzon'da yazmacılık konusunda yapılan araştırma sırasında Erkut ailesinin küçük oğlu Ünal ERKUT'un koruduğu on adet yazma kalıbına ulaşılmış, bu kalıpların görüntüleri alınmış, teknik özellikleri belirlenmiş, çizimleri yapılarak tekrar sahibine teslim edilmiştir. Bu kalıpların anne ve babasından kalan çok değerli emanetler olduğunu, evindeki özel bir köşede koruduğunu, müze veya herhangi bir yere bağışlamayı düşünmediğini belirtmiştir[31].

Resim 25. Kalıp 1

Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı ve teknik çizimi.

Kaynak kişi Ünal Erkut

(Mayıs 2017), N. Aydın Fotoğraf Albümü

Kalıp eni : 12cm

Kalıp boyu: 19cm

Kalıp oyuntu yüksekliği: 25mm

Kalıp toplam yüksekliği: 5cm

Resim 26. Kalıp 2

Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı ve teknik çizimi
Kaynak kişi Meral Erkut Yol

(Mayıs 2017), N. Aydın Fotoğraf Albümü

Kalıp eni : 9,5cm

Kalıp boyu: 17,2cm

Kalıp oyuntu yüksekliği: 15mm

Kalıp toplam yüksekliği: 6cm

Tutamak yüksekliği : 2cm

Resim 26'da kullanılan baskı kalıbı, Erkut ailesi tarafından üretilmiş olan namaz örtüsü 1 yapımında kullanılmıştır. (Resim 36)

Resim 27. Kalıp 3, Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı ve teknik çizimi

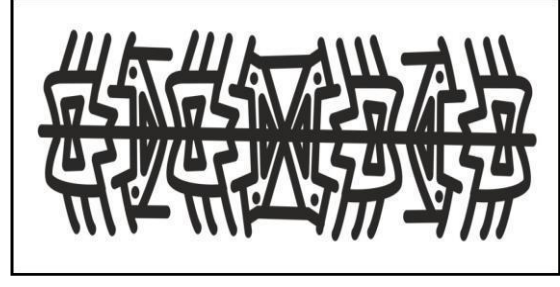
Kaynak kişi Ünal Erkut, (Mayıs 2017), N. Aydın Fotoğraf Albümü

Kalıp eni : 12,7cm

Kalıp boyu: 6cm

Kalıp oyuntu yüksekliği: 13mm

Kalıp toplam yüksekliği: 5,7cm

Resim 28. Kalıp 4, Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı kenar baskı kalıbı ve teknik çizimi
Kaynak kişi Ünal Erkut, (Mayıs 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

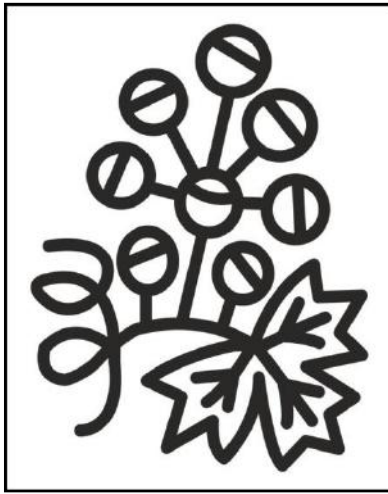
Kalıp eni : 13,5cm
Kalıp boyu : 3,2cm
Kalıp oyuntu yüksekliği:10mm
Kalıp toplam yüksekliği: 5,5cm

Erkut ailesinin en küçük çocuğu Ünal Erkut ile yapılan söyleşide, çömber (yazma) baskısı yapılırken 27 ve 28 numaralı baskı kalıplarının birlikte kullanıldığı belirtilmiştir.

Kalıp eni : 10,3cm
Kalıp boyu: 9,5cm
Kalıp oyuntu yüksekliği: 10mm
Kalıp toplam yüksekliği: 5,6cm

Resim 29. Kalıp 5, Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı üzüm motifli baskı kalıbı ve teknik çizimi
Kaynak kişi Ünal Erkut, (Mayıs 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

Kalıp eni : 5,3cm
Kalıp boyu: 6,7cm
Kalıp oyuntu yüksekliği: 8mm
Kalıp toplam yüksekliği: 6,3cm

Resim 30. Kalıp 6, Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı üzüm motifli baskı kalıbı ve teknik çizimi
Kaynak kişi Ünal Erkut, (Mayıs 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

Resim 31. Kalıp 7, Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı- Kenar deseni 1 detay
Kaynak kişi Ünal Erkut, (Mayıs 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

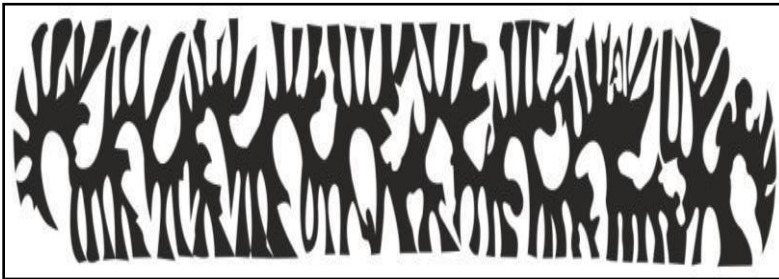

Kalıp eni : 20,3cm
Kalıp boyu: 3cm
Kalıp oyuntu yüksekliği:7mm
Kalıp toplam yüksekliği:6,7cm

Resim 31a. Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı- Kenar deseni 1 teknik çizim ve özellikleri

Resim 32. Kalıp 8, Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı- Kenar deseni 2 detay
Kaynak kişi Ünal Erkut, (Mayıs 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

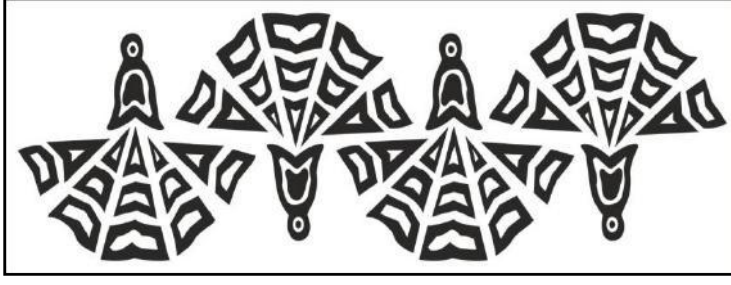

Kalıp eni : 19cm
Kalıp boyu: 2cm
Kalıp oyuntu yüksekliği:4mm
Kalıp toplam yüksekliği:6,5cm

Resim 32a. Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı: Kenar deseni 2 teknik çizim

Resim 33. Kalıp 9
Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı:
Kenar deseni 3
Kaynak kişi Ünal Erkut,
(Mayıs 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

Kalıp eni : 18,5cm

Kalıp boyu: 4,5cm

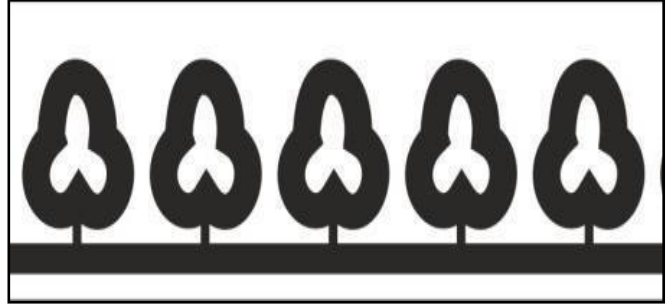
Kalıp oyuntu yüksekliği: 12mm

Kalıp toplam yüksekliği: 5,8cm

Resim 33a. Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı: Kenar deseni 3 teknik çizim

Resim 34. Kalıp 10, Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı: Kenar Deseni 4
Kaynak kişi Ünal Erkut, (Mayıs 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

Resim 34a. Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı: Kenar Deseni 4 Detay ve teknik çizim

Kalıp eni 18cm, boy 1.8cm, kalıp oyuntu yüksekliği 12mm, kalıp toplam yüksekliği 5.8cm

Resim 35. Kalıp 1, Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı: Kenar deseni 5
Kaynak kişi Ünal Erkut, (Mayıs 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

Resim 35a. Erkut ailesinin yazma yapımında kullandığı baskı kalıbı: Kenar deseni 5 teknik çizim

Kalıp eni 20.3cm, boy 1.6cm, kalıp oyuntu yüksekliği 10mm, kalıp toplam yüksekliği 6.5cm.

Erkut ailesinin yazmacılık yapımında kullandığı ancak, bugün ellerinde kalan onbir baskı kalıbının yapımında, kurutulmuş ıhlamur ağacından kesilmiş damarsız blokların kullanıldığı, bloklar fırınlandıktan sonra kalıp oyma işleminin yapıldığı belirtilmiştir[31].

Erkut ailesinin yazmacılık yaptığı döneme ait fotoğraflar, bir adet baskı kalıbı, bir adet bohça ve iki adet yaşmak, Meral Erkut YOL tarafından Bölümümüz Giysi Müzesine bağışlanarak Trabzon'da yapılan yazmacılık konusundaki çalışmaya çok önemli katkı sağlamıştır.

3.5. Erkut Ailesi Çömberleri

Resim 36 ve 37'de Erkut ailesinin çömbercilik yaptığı döneme ait, namaz başörtüsü olarak kullanılan yaşmak örnekleri yer almaktadır.

3.5.1. Namaz Örtüsü 1

Resim 36. Namaz Örtüsü 1,
Baskı deseni detay ve
Namaz Örtüsü 1 Baskı
Kalıbı[29].

(Ocak 2015) N. Aydın
Fotoğraf Albümü

3.5.1.1. Namaz örtüsü 1 Teknik Özellikler

Kumaş eni 76cm, boy 138.5cm, bitmiş boy 136.5cm, % 100 pamuklu, bezayağı dokuma, beyaz tülbent, iki kısa kenar 7mm genişliğinde, kapalı teknikte katlanıp, makine dikişi ile temizlenmiş, namaz başörtüsünün dört kenarına baskı yapılmış, örtü hiç kullanılmamış ve yıkanmamış, kısa kenarlardan birine dört, diğerine üç kalıp, uzun kenarlardan birine yedi, diğerine altı tam, bir yarım kalıp vurulmuş, baskı rengi kırmızı.

3.5.1.2. Namaz Örtüsü 1 Baskısında Kullanılan Kalıp Teknik Özellikleri

Kalıp eni 9.2cm, boy 17cm, kalıp oyuntu yüksekliği 11mm, kalıp toplam yüksekliği 5.6cm

3.5.2. Namaz Örtüsü 2

Resim 37. Namaz Örtüsü 2 ve Baskı Detay, (Ocak 2015) N. Aydın Fotoğraf Albümü,[29].

3.5.2.1. Namaz Örtüsü 2 Teknik Özellikleri

Kumaş eni 92cm, boy 142cm, bitmiş boy 138cm, % 100 pamuklu, bezayağı dokuma, beyaz tül bent.

İki kısa kenar 9mm genişliğinde katlanıp, kapalı, makine dikişi ile temizlenmiş, namaz başörtüsü dört kenarı baskı yapılmıştır.

Baskı kalıbı uzunluğu 21.5cm, baskı kalıbı genişliği 7.6cm (en geniş kısım), kısa kenarlardan birine üç, diğerine üç tam bir yarım, uzun kenarlardan birine beş tam bir yarım, diğerine beş tam, bir yarım kalıp vurulmuş, baskı rengi kırmızı.

3.5.3. Bohça

Resim 38. Erkut ailesinin yazmacılık yaptığı döneme ait üzüm deseni baskılı karakalem bohça[29], bohça baskı kalıbı[31] ve teknik çizimi, (Mayıs 2017), N. Aydın Fotoğraf Albümü

3.5.3.1. Bohça Teknik Özellikleri

% 100 Pamuklu, bezayağı dokuma, beyaz patiska üzerine baskı yapılmış.

Bitmiş en 85.5cm, bitmiş boy 91.5cm, bitmiş kenar kıvrırma genişliği 2.4cm, dört kenara piko makinesinde beyaz iplik ile piko çekilmiş, dört köşede 45° açıyla köşe çalışması yapılmış, bir köşeye üzüm motifli kalıp ile baskı yapılmıştır.

Baskı kalıbı uzunluğu 6.2cm, baskı kalıbı genişliği 4.7cm(en geniş kısım), köşeye dıştan içe doğru üç, üç, bir olmak üzere toplam yedi kalıp vurulmuş, baskı rengi siyah.

4. MANZAK AİLESİ

Yapılan araştırmada, Trabzon'da yazmacılık yapmış Manzak ailesinden üçüncü kuşak Ali Manzak'a ulaşılmıştır. Ali Manzak bugün Kemeraltı'nda esnafılık yapan Manzaklar Manifatura'nın sahibidir. Dedesi Hafız Ali Manzak'ın 1951 yılında vefat ettiğini, ardından babası Mehmet Manzak ve annesi Havva Manzak'ın yazmacılığı devam ettirdiğini anlatmıştır. Torun Ali Manzak ta 7 yaşından 10 yaşına kadar Farez'da deniz kenarında annesiyle, Pazar günleri de babasıyla birlikte yazma yıkadıklarını anlatmıştır[32].

Resim 39. Manzak ailesi 1. Kuşak Yazmacı Hafız Ali MANZAK [33], (Ocak 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

Manzak ailesinden üçüncü kuşak Ali Manzak, yapılan yazmaları Semerciler Yokuşu'nda, 27 nolu dükkânda sattıklarını, bu dükkânın bugün Akyüzler Züccaciye'nin sağ tarafındaki dükkân olduğunu belirtmiştir. Yapılan yazmaların müşterileri ise genellikle Trabzon kazaları ile Bayburt, Gümüşhane, Rize, Görele, Tirebolu ve Espiye'den gelen esnaflar olduğunu belirtmiştir[32].

Ali Manzak, yazmaları oturdukları evde yaptıklarını, bu evin eski adı Yalı Mahallesi, şimdiki adıyla Faroz Mahallesi'nde olduğu, ancak evin 1965 yılında satıldığı, yazma yapımında kullanılan malzeme ve yazma satışı ile ilgili kayıt, defter, not vs. ellerinde hiçbir şey bulunmadığını belirtmiş ancak o dönemde halalarının da yazmacılık yaptığını ve halalarının hayatta olduğunu söylemiştir[32].

Ali Manzak'tan halalarının iletişim bilgileri alınmış ve iki halası ile 08/ 01/ 2017 tarihinde, Trabzon ili Beşikdüzü ilçesi Sayfancık köyünde söyleşi yapılarak, kendilerinden yazma yaptıkları dönem ile ilgili bilgi alınmıştır.

Halalarından biri, 1928 Doğumlu, nüfusta Fabiş, aile arasında Habibe Manzak, diğeri ise 1934 doğumlu, nüfusta Emine, aile arasında Havva Manzak'tır. Trabzon'da Yalı Mahallesi, şimdiki Faroz Mahallesinde oturmuşlar, bu mahallede iki kız kardeş olarak çömber yaptıkları için "Çömberci Kızlar", deniz kenarında çömberleri yıkamaya giderken çizme giydikleri için "Çizmeli Kızlar" veya "Deniz Kızları" olarak isimlendirilmişlerdir[33].

Habibe (Fabiş) Manzak, 2020 yılı itibarıyla bugün 91 yaşında. 20 yaşındayken aile arasında, arazi anlaşmazlığı nedeniyle gelişen husumet yüzünden, anne, baba ve kardeşleriyle Beşikdüzü'ndeki köylerinden Trabzon'a taşındıklarını, Sotka Mahallesi'nde sahil yolunun üstünde, kiralık bir evde oturduklarını anlatmıştır[33].

4.1. Manzak Ailesi Yazmacılığı / Çömberciliği

Fabiş ve Havva Manzak, babaları Hafız Ali Manzak'ın 1940'lı yıllarda İstanbul'da yazmacılığı öğrendiği ustadan baskı kalıplarını ödünç almak istediği, vermeyince babalarının kalıbı incelemek üzere gizlice aldığı, deseni kopyalayıp, oyma özelliğini inceledikten sonra kalıbı aldığı yere koyduğunu ve yazmacılık yaptıkları sürede de hep babalarının hazırladığını kalıplarla baskı yaptıklarını belirtmişlerdir[33-34].

Babaları Hafız Ali MANZAK,1940'lı yıllarda yazmacılığı öğrenmek üzere gittiği İstanbul'dan Trabzon'a döndüğünde baskı denemesi yapmak istemiş, kalıbı kireç kaymağına batırıp, tülbent üzerine basmış, tülbent yıkandığında baskı yapılan desen kırmızı renk almış. Köyün en zengini Hacı Veysel Efendinin kızı olan eşi Hanife Hanım “*bir de beyaza (kirece) batır kalıbı*” demiş. Bu denemede başarılı olmuş, bundan sonra yazmacılığı bir meslek olarak Trabzon ili Beşikdüzü ilçesi Sayfancık köyünde eşi ve çocukları ile yapmaya başlamıştır [33-34]. Yıkandığında kırmızı renk alan yazmalar resim 36 ve 37'de yer almaktadır.

Daha sonra aile arasındaki arazi anlaşmazlığı nedeniyle çıkan çatışmada iki oğlu hapse girince Hafız Ali Manzak ailesiyle birlikte Trabzon'a göçmüş, yazmacılığa orada devam etmiştir[33]. Semerciler yokuşunda, şimdiki Akyüz'ler Züccaciye'ye bitişik dükkân Hafız Ali Manzak'ın ilk dükkânı olmuş, kızları Fabişi ve Havva Manzak'ın evlerinde yaptıkları yazmalar bu dükkânda satışa sunulmuştur[33].

Hafız Ali Manzak, dükkân önünde taburesine oturup, gözlüklerini takarak, gün boyu baskı kalıplarını oymuştur. Baskı kalıbı yapmak için önce ıhlamur ağacından enine olacak şekilde bloklar kesmiş, bu bloklara önce kabaca kare veya dikdörtgen gibi şekil vermiş, balmumunu eritmiş, ahşap blokları eritilmiş balmumu içinde bekleterek yumuşatmış, daha sonra bu blokları kurumaya bırakmıştır. Önce, kâğıda çizdiği desenleri, kuruyan ahşap bloklar üzerine geçirmiş, farklı şekildeki bir sürü eğri bıçaklarla ahşap blokları oyarak baskı kalıplarını oluşturmuştur. Kalıpları tutmak için üstüne tokmak takmış, ayrıca kalıplar yarılmasın diye de çita çakmış, kızları bu kalıpları kullanarak çömberlere baskı yapmıştır. Geniş kalıplar ile baskı yaparken, kalıp üstünde dört köşeye ve ortaya, yumruk haline getirilmiş elin arkasıyla vurularak desen kumaşa aktarılmıştır[33].

Hafız Ali Manzak felç olup 22 Nisan 1951 yılında, 56 yaşında vefat edince geride kalan iki kızı yazmacılık işini devam ettirmiş, kızlar evlenip evden ayrılınca kadar evin geçimi bu iki kız kardeşin yaptığı yazmalarla sağlanmış[33,34]. Habibe (Fabişi) Manzak çömbercilik işine el atıp bu işi üstlenmiş, 27 yaşında evlenene kadar yazmacılık yaparak evin geçimini, iflas eden babasının borçlarını ve hapse giren kardeşlerinin günlük yemek ihtiyacı gibi tüm giderleri yazmacılıktan elde ettikleri gelire karşılamışlardır. Ailenin yazmacılıktan para kazandığını öğrenen akrabalar, bu kardeşlerden yazmacılığı öğrenmek istemişler, ancak öğrenenlerden ticari olarak bu işi sürdüren olmamıştır[33].

Fabişi ve Havva Manzak kardeşler yazma yaptıkları dönemde büyük bir evde oturduklarını, evin ortasında büyük, geniş bir oda olduğunu, bu odada baskı için iki masa ve boya bidonlarının bulunduğunu belirterek, “*ojemiz siyahtı, gerçi şimdi siyah oje moda oldu*” diye espiri yapıp, ardından “*ancak biz ellerimiz, turnak aralarımız hep boya olduğu için hiçbir yere gidemez, utanırdık, dua ederken ellerimizi kaldırdığımızda simsiyahlığı görecek diye hiçbir mevlüte de gidemezdik*” diye o günkü ruh hallerini açıklamışlardır[33].

Yazma yapımında boya hazırlama, baskı, yıkama, kurutma, katlama, paketleme gibi tüm aşamalarda çalıştığını anlatan Habibe (Fabişi) Manzak, siyah çömber, beyaz karakalem ve kehatçömber yaptıklarını, günde 100 adet kara çömber, 200 adet karakalem çömber, 20-30 tane de kehatçömber yaptıklarını, kehatçömberde her rengi ayrı bastıkları için çok işi olduğunu, bu yüzden az sayıda basabildiklerini belirtmiştir[33].

Fabişi Manzak, boya hazırlamada bir ölçek küpü kullandıklarını, bu küpün 6-7 litre su aldığını, suya 200gr göztaş, 250gr potes (potasyum klorat) ve 650gr analin kattıklarını belirtmiştir. Göztaş ve kendi deyimiyle potes yani potasyum kloratı küpün içindeki su kaynar durumdayken katıp, içine el girecek kadar soğuyunca da analin katıp, iyice karıştırarak boyayı kullanıma hazır hale getirdiklerini, hazırlanan karışımı el taşı gibi bir leğene aktarıp, bu

leğende beyaz tülbentleri önce hiç kuru yeri kalmayacak şekilde ıslatıp, bir süre sonra leğenden çıkarıp iyice sıktıklarını, daha sonra da çırparak tülbenti açtıklarını ve üstü keçe serilmiş masaya yaydıklarını, gövde boyasında ıslatılarak açık yeşil renk almış tülbent kurumadan, kalıplar ile tülbent kenarlarına baskı yapıldığı, baskıda kireç söktürme boya kullanıldığı belirtilmiştir[33].

Baskı yapılan yazmalar birbirine değmeyecek şekilde, güneşli havada, elektrik direğine çekilen iplere, kışın ise odaya gerilen iplere asılarak kurutulmuştur. Odanın ortasına içi köz dolu mangal koyulup, mangaldan yayılan ısı ile alt kısmı kuruyan çömberler alt üst yapılarak çevrilmiş, kurutma hızlandırılmıştır. Kurudukça renkleri koyulaşp, nefli yeşil renk alan çömberler bir gün sonra da deniz kenarında yıkanmıştır. Denizden döndüğünde çömberler gölgede kurutulup, katlanarak satış için manifaturacılara gönderilmiştir. Ancak renkli baskı yapılacak çömberler denizden döndüğünde bir kez de çeşme suyu ile yıkanmıştır. Bunun sebebinin deniz suyunun renklendirmede sorun çıkardığı olarak belirtilmiştir[33].

Hafız Ali Manzak'ın iki kızı Fabiş ve Havva Manzak, Trabzon esnafı Ahmet Ali Murtezaoğlu'na, ayrıca Kemeraltı esnafından Hızırlar, daha aşağıda Ferhat Çavuş (KTÜ Tıp Fakültesi Kardiyoloji Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Cihan Örem'in dedesi (annesinin babası) ve Reşit Çavuş'a da çömber yapmışlardır. Baskı yaparken çömber kenarlarında kalıp kayması yapmadığı ve hatasız baskı yaptığı için, Ahmet Ali Murtezaoğlu hep Fabiş Manzak'ın baskı yaptığı çömberleri tercih etmiştir[33].

Baskı yapılacak çömberler için tülbent ve astar diye tanımlanan kumaşlar kullanılmış, bu kumaşları top halinde, çömber yaptıracak manifaturacılar at arabaları ile getirip Manzaklar'ın evine bırakmış, hangi boyda çömber veya yaşmak istiyorlarsa onu belirtip, baskısı biten çömber veya yaşmaklar katlanıp paketlenen sonra yine at arabaları ile gelinip alınmıştır[33-34].

4.2. Manzak Ailesi Yazmaları / Çömberleri

Büyük dallı veya beş dallı çömber: 100 x 100cm boyunda, mermerşahiden yapılmıştır.

Kara, hürriyet kenarlı çömber : 80-85 cm boyunda, ince astardan yapılmış, hürriyet kenar deseni basılmıştır.

Resim 40. Kara Hürriyet Kenarlı Çömber (N. Aydın Yazma Arşivi)

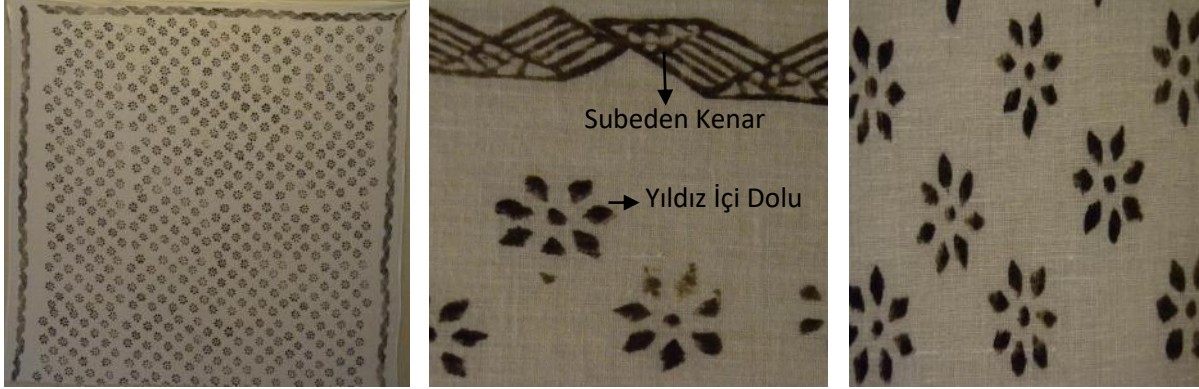
Eşarp: 80 x 80cm boyda ve içi dolu olarak desenlenmiştir. Zemin siyah, dallar beyazdır. Baba Hafız Ali Manzak'ın yaptığı ufakık, çiçek desenli kalıplar ile baskısı yapılmıştır.

Avrupa yaşmak: Hint yaşmağından yapılmış kehat çömberlerdir. Her desen basılmıştır.

Namaz bezi: 135cm boyda x 80cm ende, astardan yapılp, yeri beyaz, damlaları siyahtır[35].

4.3.Fabiş ve Havva Manzak Yazmalarından/ Çömberlerinden Elde Kalan Son Örnekler

4.3.1.Subeden Kenar, Yıldız İçi Dolu Desenli Yaşamak

Resim 41. Subeden Kenar, Yıldız İçi Dolu Desenli Yaşamak ve Desen Detay[34]
(Mayıs 2017) N. Aydın Arşivi ve Fotoğraf Albümü

4.3.1.1. Subeden Kenar, Yıldız İçi Dolu Desenli Yaşamak Teknik Özellikler (Resim 41)

Yaşamak eni 92cm, yaşamak boyu 88cm, kullanılan kumaş % 100 pamuklu, bezayağı dokuma, beyaz tülbent, yaşamak dört kenarı ve içi baskılı, kenar baskı desen adı Subeden, iç baskı desen adı Yıldız, İçi Dolu, kenar baskı kalıbı uzunluğu 20cm, kenar baskı kalıbı genişliği 17mm, yıldız baskı kalıbı boyutu 2,2 x 2cm, karakalem baskı, baskı rengi siyah, hiç kullanılmamış, 2020 yılı itibarıyla yaklaşık 68 yıllık, baskı yapan kişi Fabiş MANZAK

4.3.2.Masa Örtüsü:

Resim 42.Masa Örtüsü ve Detay[34], (Mayıs 2017) N. Aydın Arşivi ve Fotoğraf Albümü

4.3.2.1. Masa Örtüsü Teknik Özellikleri (Resim 42)

Masa örtüsü eni 93cm, bitmiş boy 92cm, iki kısa kenar 6mm genişliğinde, kapalı teknikte katlanıp, makine dikişi ile temizlenmiş, % 100 pamuklu, bezayağı dokuma, beyaz tülbent, göbek deseni ve karanfil deseni olmak üzere baskıda iki farklı kalıp kullanılmış, her iki kalıp Hafız Ali MANZAK tarafından yapılmış, göbek etrafına basılan desen adı Karanfil, göbek deseni çapı 23.8cm, karanfil deseni baskı kalıbı genişliği 5.9cm, karanfil deseni baskı kalıbı uzunluğu 6.7cm, karakalem baskı, baskı rengi siyah, kullanılmış, baskı renginde herhangi bir solma söz konusu değil, 2020 yılı itibarıyla yaklaşık 63 yıllık, baskı yapan kişi Havva MANZAK.

4.3.3. Çiçekli Namaz Bezi

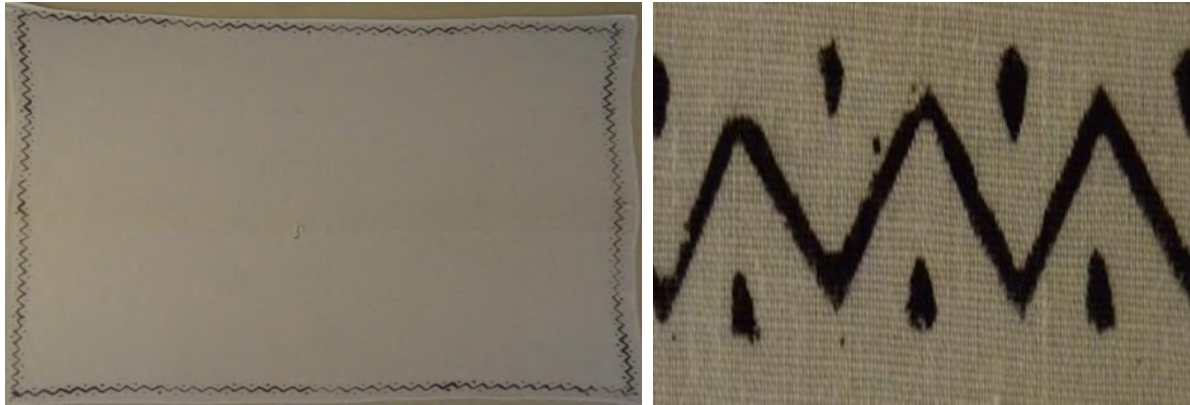

Resim 43. Çiçekli Namaz Bezi, Baskı ve Desen Detay[34], (Mayıs 2017) N. Aydın Arşivi ve Fotoğraf Albümü

4.3.3.1. Çiçekli Namaz Bezi Teknik Özellikler (Resim 43)

Çiçekli namaz bezi eni 90cm, bitmiş boy 132cm, desen adı Karanfil, kullanılan kumaş % 100 pamuklu, bezayağı dokuma, beyaz tülbent, elvan baskı, elvan baskıda siyah, kırmızı, sarı ve yeşil renk kalıbı olmak üzere toplam dört ayrı kalıp kullanılmış, karanfil deseni baskı kalıbı genişliği 6cm, karanfil deseni baskı kalıbı uzunluğu 5,5cm, iki kısa kenar ve alın kısmı baskılı, iki kısa kenara ayrı ayrı beş kalıp vurulmuş, alın kısmına beş sıra halinde toplam 15 kalıp vurulmuş, kenardan içe doğru birinci sıraya beş, ikinci sıraya dört, üçüncü sıraya üç, dördüncü sıraya iki, beşinci sıraya bir kalıp vurulmuş, iki kısa kenar 6mm genişliğinde, kapalı teknikte katlanıp, makine dikişi ile temizlenmiş, hiç kullanılmamış, 2020 yılı itibarıyla yaklaşık 76 yıllık, baskı yapan kişi Fabiş MANZAK

4.3.4. Subeden Kenar Yaşmak

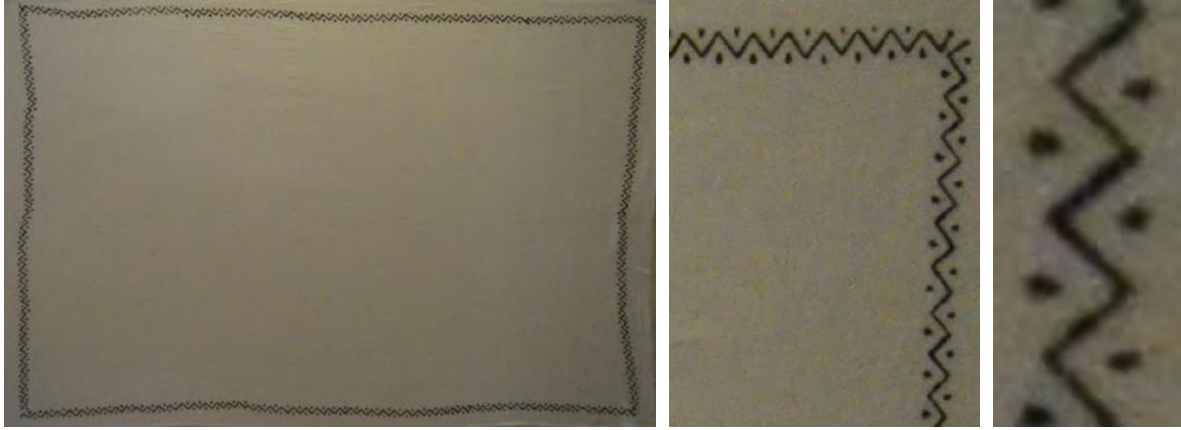

Resim 44. Subeden Kenar Yaşmak ve Desen Detay[33], (Mayıs 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

4.3.4.1. Subeden Kenar Yaşmak Teknik Özellikleri (Resim 44)

Subeden kenar yaşmak eni 95cm, bitmiş boy 85cm, desen adı Subeden Kenar, kullanılan kumaş % 100 Pamuklu, bezayağı dokuma, beyaz tülbent, Karakalem baskı, baskıda bir kalıp kullanılmış, baskı kalıbı genişliği 2cm, yaşmak dört kenarı baskılı, dört kenara aralıksız dörder kalıp vurulmuş, iki kesik kenar 8mm genişliğinde, kapalı teknikte katlanıp, makine dikişi ile temizlenmiş, kullanılmış, ancak baskı renginde bir bozulma olmamış, ancak kullanım nedeniyle yaşmak ortasında bir yırtık oluşmuştur. 2020 yılı itibarıyla yaklaşık 73 yıllık, baskı yapan kişi Fabiş MANZAK

4.2.5. Subeden Kenar Namaz Bezi

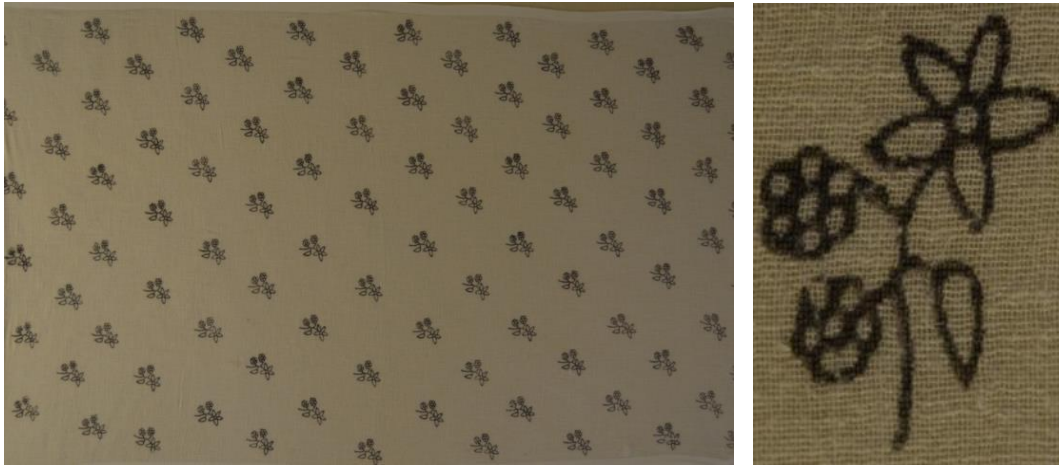

Resim 45.Subeden Kenar Namaz Bezi ve Desen Detay[33], (Mayıs 2017) N. Aydın Arşivi ve Fotoğraf Albümü

4.3.5.1. Subeden Kenar Namaz Bezi Teknik Özellikleri (Resim 45)

En 88cm, bitmiş boy 115cm, desen adı Subeden Kenar, kullanılan kumaş % 100 Pamuklu, bezayağı dokuma, beyaz tülbent, karakalem baskı, baskıda bir kalıp kullanılmış, baskı kalıbı genişliği 2cm, namaz bezi dört kenarı baskılı, iki kısa kenara aralıksız dörder kalıp vurulmuş, iki uzun kenara aralıksız 5.5 kalıp vurulmuş, iki kısa kenar makineye çekilmemiş, hiç kullanılmamış, 2020 yılı itibarıyla yaklaşık 73 yıllık, baskı yapan kişi Fabiș MANZAK

4.3.6. İçi Dolu Namaz Bezi

Resim 46.İçi Dolu Namaz Bezi ve Desen Detay[33], (Mayıs 2017) N. Aydın Arşivi ve Fotoğraf Albümü

4.3.6.1. İçi Dolu Namaz Bezi Teknik Özellikleri (Resim 46)

Namaz bezi içi baskılı, aralıklı olarak toplam 93 kalıp vurulmuş, en 73cm, bitmiş boy 129cm, desen adı İçi Dolu, kullanılan kumaş % 100 Pamuklu, bezayağı dokuma, beyaz tülbent, karakalem baskı, baskıda bir kalıp kullanılmış, baskı kalıbı genişliği 4.7cm, baskı kalıbı uzunluğu 4.7cm, iki kısa kenar 7mm genişliğinde, kapalı teknikte katlanıp, makine dikişi ile temizlenmiş, hiç kullanılmamış, 2020 yılı itibarıyla yaklaşık 73 yıllık, baskı yapan kişi Fabiș MANZAK.

Fabiș ve Havva Manzak kardeşler o dönemde kâğıt, yöresel söyleyişle kehatçömber de yapmışlardır[33].

Yapımı oldukça zor olan, kehatçömberler için çeşitli renklerde ayrı kalıp kullanılmış, çömbere önce siyah karakalem vurulmuş, sonra sarı renk, yeşil renk, en sonra da kırmızı rengin kalıbı vurulmuştur. Kırmızı yerine mor renk vurularak ta kâğıtçömber yapılmıştır[33].

Ayrıca, Fabiș ve Havva Manzak kardeşler çömberden başka, yorgancılara yorgan göbeği de basmışlardır. Eni 1metre, boyu 2metre olan iki kumaş, 2 metrelik boy kısmından, makinede dikilerek birleştirilmiş, bu kumaşın üstü tamamen dolacak şekilde baskı yapılmıştır. Yorgan yüzü yapımında Sümerbank hassesi (patiskası) kullanılmış, bu patiskalarda zemin rengi olarak genellikle sarı, yeşil, pembe ve eflatun renkleri kullanılmıştır[33].

Yorgan yüzü yapımında önce karakalem baskı yapıp, sonra renk vurulmuş, vurulan renklerin yeşil, sarı ve kırmızı olduğu belirtilmiştir[33].

Fabiș Manzak “*düğün bilmedik, bayram bilmedik, hep çömber yaptık*” diyerek gençlik dönemlerini özetlemiştir[33].

Resim 47. Havva (Emine) Manzak

Resim 48. Fabiș (Habibe) Manzak

(Ocak 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü[36].

Yapılan söyleşide Fabiș ve Havva Manzak, büyük bir tahta sandık dolusu baskı kalıpları olduğunu, 1965 yılında Faroz'daki ev satılınca kalıpların kaybolduğunu ya da yakıldığını üzümlere ifade etmişlerdir. Havva Manzak babasının el emeği olan kalıplardan üç tanesini hatıra olarak bu güne kadar evinde sakladığını belirtmiş ve Trabzon'da Yazmacılık ile ilgili yapılan bu çalışma nedeniyle, kalıpları araştırmacıya bağışlamıştır. Ayrıca yazmacılık yaptıkları döneme ait ellerinde hatıra olarak sakladıkları üç çömber ve bir masa örtüsünü de bağışlayarak Trabzon'da yazmacılık konusunda verdikleri bilgilerle birlikte, tarihe bir iz bırakmışlardır.

4.4. Manzak Ailesi Yazma Kalıpları

Manzak ailesinin yazmacılık yaptığı dönemde kullandığı üç adet yazma kalıbı incelenmiş, özellikleri belirlenmiş ve teknik çizimleri yapılmıştır.

1. Çömber için kenar- köşe kalıbı (Resim 49)
2. Bohça köşesi kalıbı (Resim 50)
3. Yazma ve yorgan için beş dal desen kalıbı (Resim 51)

4.4.1.Çömber İçin Kenar- Köşe Kalıbı

Resim 49. Çömber (yazma) için kenar – köşe kalıbı[34] ve teknik çizimi (Mayıs 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

4.4.1.1. Kenar- Köşe Kalıbı Teknik Özellikleri (Resim 49)

Kalıp eni 9.5cm, kalıp boyu 16cm, oyuntu yüksekliği 10mm, kalıp toplam yüksekliği 6cm

4.4.2. Bohça Köşesi Kalıbı

Resim 50. Bohça köşesi kalıbı[34] ve teknik çizimi (Mayıs 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

4.4.2.1.Bohça Köşesi Kalıbı Teknik Özellikleri (Resim 50)

Kalıp eni 22cm, kalıp boyu 24cm, oyuntu yüksekliği 12mm, kalıp toplam yüksekliği 6cm, tutamak çivi, çivi yüksekliği 3cm

4.4.3. Yazma ve Yorgan İçin Beşdal Desen Kalıbı

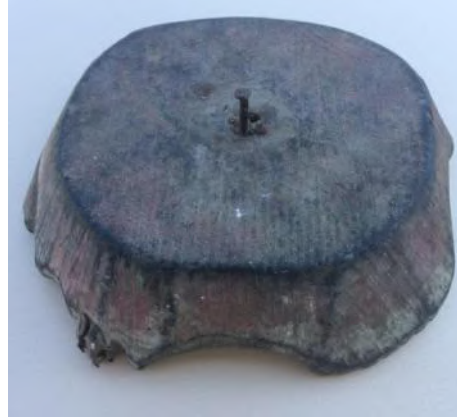
Resim 51. Yazma ve yorgan için beş dal desen kalıbı[34] ve teknik çizimi
(Mayıs 2017) N. AydınFotoğraf Albümü

4.4.3.1. Yazma ve Yorgan İçin Beşdal Deseni Baskı Kalıbı Teknik Özellikleri (Resim 51)

Kalıp eni 24cm, kalıp boyu 23.5cm, oyuntu yüksekliği 13mm, kalıp toplam yüksekliği 7.5cm, tutamak kalıba çakılmış 16cm x 5cm boyutunda iki çita, tutamak yüksekliği 1cm

Resim 52. Beş dal desen kalıbı arka yüzü

Resim 53. Bohça deseni kalıbı arka yüzü

Resim 49-50-51’de yer alan yazma baskı kalıpları, fırınlanmış ıhlamur ağacı kullanılarak Hafız Ali Manzak tarafından oyulmuş kalıplardır.[37]

5. KARABAKOĞULLARI AİLESİ

Trabzon İli, Akçaabat İlçesi, Dürbünar Mahallesi’nde yaşamış olan Karabakoğulları ailesinden “Çömberciler “ diye bilinen ailede Mustafa Sayın tarafından üretilmiş yazmalara da ulaşılmıştır. Resim 54’de görülen yazma, en az 100 yıllık olup, Mustafa Sayın’ın akrabası olan Remzi Sayın’ın halası Münire Sayın’a aittir. Münire Sayın yaşıyor olsaydı 2020 itibarıyla 126 yaşında olacaktı. Resim 54’deki Elvan Yazma Trabzon Akçaabat’ta üretilmiş olup, kenar, orta ve iç motif olmak üzere üç kalıp kullanılmıştır. Karakalem tekniği ile dış kontür olarak basılan kalıpların desen içleri ve gövde daha sonra fırça ile renklendirilmiştir[38]. Resim 55’de yer alan mavi yazma ise Tokat’ın eski yazmalarından “purket” yazmalarla benzerlik göstermektedir. Purket motifinde kullanılan yapraklı çiçek deseni karşılıklı iki kenara dörder, diğer iki kenara ikişer motif vurulup, ortası boş bırakılmaktadır[39].

Resim 54

Resim 55

Resim 55 a

Resim 54- 55. Trabzon Akçaabat'ta basılmış elvan çömberler ve desen detay

Bu yazmalar Karadeniz Teknik Üniversitesi Trabzon Meslek Yüksekokulu Tekstil, Giyim, Ayakkabı ve Deri Bölümü Giysi Müzesine, Akçaabat Halk Eğitim Merkezi Emekli Usta Öğretici Zehra Sayın İÇÖZ tarafından bağışlanmıştır[40].

5. NALBANT AİLESİ/ ÇÖMBERCİ SEHER

Semerciler yokuşunun başında Bahar Kundura'nın sahibi Halil İbrahim Nalbant ile 02/12/2016 tarihinde yapılan söyleşide, babaannesinin Trabzon'da Çömberci Seher olarak tanındığını söylemiştir. Halil İbrahim Nalbant, dedesinin İstiklal Savaşı'nda, Pasinler'de şehit düştüğünü, babaannesinin de muhacirlikten döndükten sonra, en büyüğü 12, en küçüğü 2 yaşında yetim kalan beş çocuğunu yazmacılık yaparak büyüttüğünü anlatmıştır[41].

Babaanne Seher Hanım Yenicuma mahallesinde oturduğu evde yazma yapıp, yazmaları Cephaneliğin altındaki dereye yıkayarak, daha sonra kurutup, katlayıp, paketleyip satış için Yakup Reisoğlu'na getirmiştir. Trabzon'daki diğer esnaflar da Seher Nalbant'tan yazma almak istemiş, ancak o sadece Yakup Efendiye yazmalarını vermiştir. Ağırlıklı olarak Gümüşhane, Bayburt, Kelkit civarına yazma satışı yapılmıştır[41]. Yapılan yazmalarda genellikle dört kenara desen basılıp, içi boş bırakılmıştır.

Halil İbrahim Nalbant, 1960'lı yıllarda Trabzon'da yazmacılık yapan esnafların Yakup Reisoğlu, Ahmet Ali Murtezaoğlu, Ziya Erçin ve İhsan Babayoğurt olduğunu, Ahmet Ali Murtezaoğlu'nun Kemer kaya'daki atölyesinde mantardan yaptığı baskı kalıpları ile yazma bastığını, ayrıca İhsan Babayoğurt'un kalıp yapımını 1960'lı yıllarda bizzat gördüğünü belirtmiştir[41]. Trabzon'da yazmacılık yapan esnaflardan Yakup Reisoğlu, Ahmet Ali Murtezaoğlu, İhsan Babayoğurt ve Ahmet Ali Murtezaoğlu'nun ailelerine tanıyanlar aracılığıyla ulaşılarak yazmacılık yaptıkları dönem ile ilgili bilgi edinilmeye çalışılmış, ancak herhangi bir bilgi ve ürüne ulaşılamamıştır.

6. ERÇİN AİLESİ

Erçin ailesi yazmacılığı ile ilgili olarak yapılan araştırmada Mehmet efendinin kızının kızı emekli Türkçe öğretmeni Şengül Bayram'a ulaşılmış, Şengül Bayram aracılığı ile Ziya Erçin'in oğlu Mesut Erçin ile 04 Aralık 2018 tarihinde yapılan telefon görüşmesi sonucu ailenin Beşikdüzü ilçesi, Zemberek köyünde yaptığı çömbercilik hakkında bilgi edinilmiştir.

Mehmet Efendi 1896 yılında Trabzon ili, Beşikdüzü ilçesi, Zemberek köyünde dünyaya gelmiştir. Beşikdüzü eşrafından Cinalioğlu ailesine mensup Mehmet Efendi, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte yapılan devrimler sonrasında Erçin soyadını almıştır.

Ticaretle uğraşan Mehmet Erçin efendi, gittiği yörelerde görmüş olduğu çömber baskıcılığını

1950li yılların başında, Zemberek köyünde, yaşadığı evinin bir odasını bu işe tahsis ederek çömber üretimine başlamıştır. Ailesinden iki oğlu ve iki kızından başka, köyden de dört çalışanla birlikte sekiz kişi ile başlayan üretim, zaman zaman oniki kişinin istihdamına kadar ulaşmıştır.

İmalat tamamen emek yoğun olup tüm aşamalarında insan gücü kullanılmıştır. İmalatta çok fazla su kullanılması gerektiğinden ilk zamanlarda üretilen çömberler köyün deresinde (Kurbağalıdere) yıkanmış, ancak boyar madde olarak kullanılan kimyasallar nedeniyle derede balık ölümleri görülünce dereden vazgeçilerek, yıkama işlemi denizde yapılmaya başlanmıştır. Yazmaları yıkamak üzere dere veya deniz kenarına taşıma işlerinde atlar kullanılmıştır. Yıkanan çömberler ağırlaştığından deniz kenarında kayalara ve kumsala serilerek kurutulmuştur.

Üretilen çömberler, önceleri bizzat Mehmet Erçin efendi tarafından Rize'den Ordu'ya kadar pazarlanmıştır. Mehmet efendinin 1926 yılında Beşikdüzü İlçesi Zemberek Köyünde dünyaya gelen oğlu Ziya Erçin, aile çömber yapımına başladığı yıllardan itibaren üretimin içinde olmuş, çömber baskısı yapmış, çömberleri babası Mehmet efendi gibi önce yöresel pazarlarda, daha sonra da Trabzon'da açmış olduğu dükkânında pazarlamış ve satış yapmıştır.

Bu süreç 1959 yılında sosyolojik ve ailesel nedenlerle sona ermiştir. Mehmet efendi Zemberek köyünde tarım ve hayvancılık yapmaya başlamış, 1973 yılında vefat etmiştir. Ziya Erçin ise Trabzon'daki dükkânında geleneksel ürünler yanında İstanbul'dan da almış olduğu ürünlerin ticaretini 1978 yılına kadar sürdürmüş, 1989 yılında vefat etmiştir.

Çömber baskısında kullanılan kalıplar özellikle ıhlamur ağacından yapılmıştır. Çünkü ıhlamur ağacı hem hafif hem de işlenmesi kolaydır. Kalıp yapılacak ağaç gövdesi kök kısmına yakın yeri hariç, yaklaşık 10cm genişlikte enine, yuvarlak bloklar şeklinde kesilmiş, dallı, budaklı, çatlak kısımlar kalıp yapımında kullanılmayıp sağlam bloklar baskı kalıbı yapımında kullanılmıştır. Enine kesilmiş ahşap blok üzerine sabit kalemlerle çizilen desenler keskin bıçak ve falçatılarla kesilerek desenin dışındaki kısımlar yaklaşık 1- 1.5cm derinliğinde oyularak çıkarılmış, kalan desen veya figür, baskı için kullanılmıştır[42].

Ağaç, enine kesit olarak kullanıldığı için desen ve figürler son derece dayanıklı olmakta, kırılma ve aşınma olmamaktadır. Kalıplar, baskı yapılacak ürünün boyutlarına uygun büyüklükte yapılmaktadır. Örneğin 80 cm' lik kare çömberler için 20cm, 10cm veya 8cm'lik kalıplar yapılmakta, ancak seri üretim için büyük kalıplar tercih edilmektedir. Kalıpcılık ürünlerin kalitesi için son derece önem arz etmektedir. Gerek kalıp yapımı, gerekse de kalıp kullanılarak baskı yapılması maharetli eller istemektedir. Erçin ailesinin bu ev içi işletmesi, bir yıllık sürede, gerek ev halkından, gerekse Zemberek köyünde çömber baskıcılığında usta eller yetiştirmiştir.

Erçin ailesi çömber yapım sürecinde, değirmi çömber, kare çömber ve namaz başörtüleri üzerine baskı yapmıştır. Namaz başörtüsü, boyu eninin 1,5 katı ile 2 katı arasında değişen çömberdir.

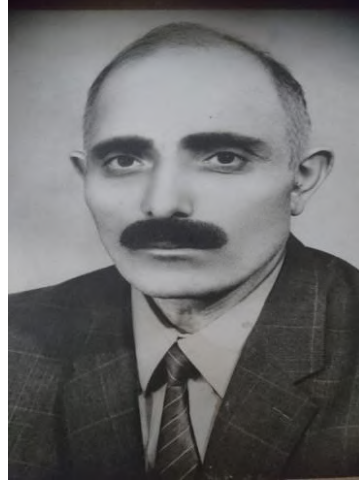
Tülbentler 50-60 m'lik toplar halinde satın alınır, uygun büyüklüklerde yırtılarak ayrılır. Çünkü pamuktan imal edilmiş olan tülbentlerin makasla düzgün şekilde kesilmesi ve kesilen yerlerde iplik atmaması son derece zor, neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle tülbentin bir kenarına, gerekli uzunluklarda, makasla, küçük çentikler açıldıktan sonra yırtma işlemi gerçekleştirilir. Bu beceri gerektiren, ancak hatasız üretim için gerekli bir işlemdir[42].

Kaynak kişiler Şengül Bayram ve Mesut Erçin, ailenin çömbercilik yaptıkları döneme ait bir çok baskı kalıpları olduğunu, ancak ellerinde ne baskı kalıbı ne de baskı yapılmış herhangi bir çömber olmadığını, ayrıca ellerinde dönemi yansıtan fotoğraf gibi görseller de olmadığını üzüldüklerini belirtmişlerdir.

Şengül Bayram, çocukluklarında dedesinin evinde bir sandık dolusu baskı kalıbı olduğu, göreve başladıktan sonra baskı kalıpları arasından beğendiği en güzellerini seçerek aldığını, 1972- 73 öğretim yılında Trabzon'a bağlı eski adı Kilat olan Yeşilbük köyünde öğretmen olarak göreve başladığını belirtmiş, görev yaptığı sürede özel gün ve haftalarda özdeyiş ve atasözlerini divit uçla karton kâğıtlara yazıp, yazı etrafını da dedesi Mehmet Efendinin yazma baskıda kullandığı değişik desenli kalıplarla baskı yaparak süslediklerini, hazırladıkları kartonları da sınıflara ve okul duvarlarına astıklarını ifade etmiştir[43].

Resim 56. Mehmet Efendi [42]
(Aralık 2018) N. AydınFotoğraf Albümü

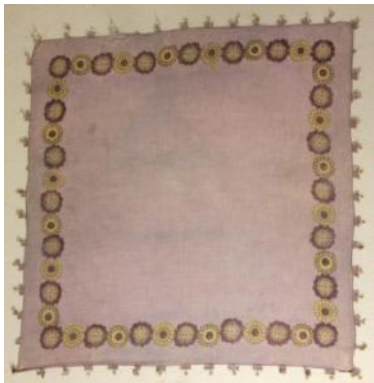
Resim 57. Ziya Erçin[42]

7. ÇÖMBERCİ OSMAN BAYRAKTAR

Yapılan araştırmada Trabzon Erdoğdu mahallesinde, bahçeli bir evde oturan Osman Bayraktar adında bir çömberci olduğu ve bu çömberci tarafından yapılmış iki çömbere ulaşılmış, 2017 tarihi itibarıyla 85 yaşında olan Melahat Yavuz'a ait bu çömberlerin 65 yıllık olduğu bilgisi edinilmiştir[44].

Çömberlerin sahibinden edilen bilgiye göre Osman Bayraktar çömberleri evinde yapıp, Trabzon Kemeraltı esnafından Çömberci Yakup Efendiye satarmış. Çömberlerin sahibi Melahat Yavuz her iki çömberi Yakup efendiden satın almış ve kenarlarındaki iğne oyalarını ibrişim iplikle kendisi yapmıştır[44]. Osman Bayraktar'ın çömberciliği ve yaşamı ile ilgili bilgi edinilememiş, çömberlerin görüntüleri alınmıştır (Resim 58- 59)

Melahat Yavuz'a ait her iki çömberde elvan baskı yapıldığı, zeminlerin renkli olduğu görülmüştür. Baskılar kenar kısımlara yapılmış, çömberlerden pembe olanında dairesel görüntülü çiçek kalıbı yan yana basılmış, mavi çömberde ise kenarlara üçer kalıp basılmıştır.

Resim 58.
Çömber 1
genel
görünüm,
baskı deseni
ve kenar oya
detay[44].
(Ekim 2017)
N. Aydın
Fotoğraf
Albümü

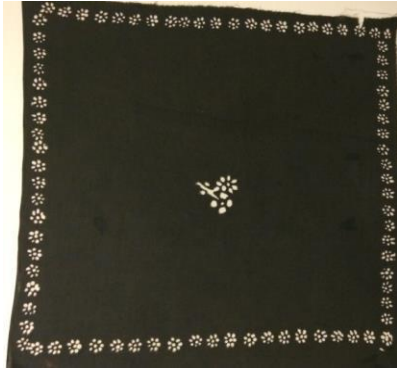
Resim59. Çömber 2 genel görünüm, baskı deseni ve kenar oya detay[44].
(Ekim 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

7. SANDIKLARDAKİ TRABZON ÇÖMBERLERİ VE BASKI DESENLERİ

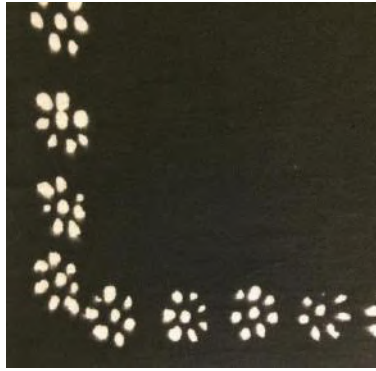
7.1. Havva Özgül Çömberleri

Havva Özgül 2020 tarihi itibarıyla 73 yaşında, Trabzon Şalpazarlı. Çömberleri 55 yıllık olup Şalpazarı'ndan satın alınmış ve çok az kullanılmış, renk ve baskılarında hiçbir değişim olmadığı görülmüştür. 28 Eylül 2017 tarihinde yörede yapılan araştırma ile Havva Özgül'ün özenle koruduğu bu çömberlerin görüntüleri alınmış, teknik özellikleri belirlenmiştir.

Yörede kara çömber olarak isimlendirilen bu yazmalar Trabzon'da basılmış olup, Şalpazarı'nda kadınlar arasında çömber desenleri “pisik çavunu” (kedinin ayak izi) veya “dallı” olarak isimlendirilmektedir[45]. Çömberler söktürme tekniğiyle yapılmıştır. Baskıda çömber içi boş bırakılmıştır. Yörede içi boş, baskı yapılmamış çömberler daha çok tercih edilmiştir.

Resim60. Tablalık çömber[46]

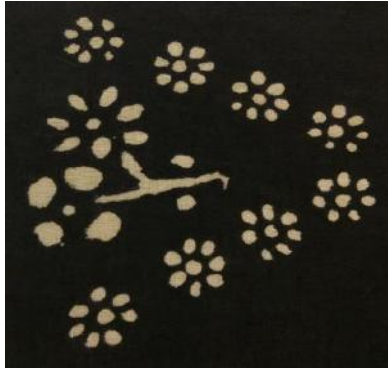
Resim 61. Kenar deseni

Resim62. Göbek deseni

Resim 63. Başa bağlanan ikinci çömber[46]

Resim 64. Kenar deseni

Resim65. Göbek deseni

Resim 73-78 (Eylül 2017) N. AydınFotoğraf Albümü

Resim 66. Her iki çömberin (yazmanın) Şalpazarı yöresinde kullanılış şekli [47].

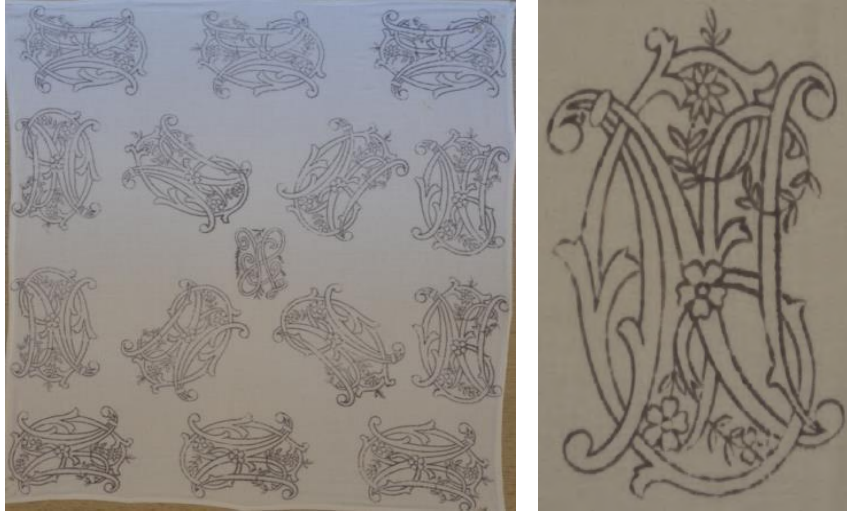
Birinci yazma üçgen katlanıp, kat yerinden köşeye doğru 7-8 cm kalınlıkta katlanarak, desen önde görünecek şekilde altına bağlanır, çömber uçları arkada düğümlenir. Bu çömber yörede tablalık olarak isimlendirilmektedir[48].

İkinci yazma ise üçgen katlanarak tablalığın üstünden, tabla alın kısmından görünecek şekilde başa bağlanmaktadır. Yazma uçları boynun arkasında veya başın üstünde düğümlenmektedir. Gençler genellikle boyun arkasında, yaşlılar ise baş üstünde bağlamayı tercih etmektedir[48].

7.2. Seçkin Erdemli Yazmaları

Neriman ve Mehmet Nazif Karluk çiftinin 1941 yılında, Trabzon'da dünyaya gelen kızları Seçkin Erdemli ile 21/ 11/ 2018 tarihinde söyleşi yapılmış, söyleşide Seçkin Erdemli annesine ait iki adet yazma baskı bohça ve bir adet namaz başörtüsünü aile yadigârı olarak sandığında muhafaza ettiğini anlatmış, bembeyaz, sakız kokan, ütülü, özenle katlanmış bohçalar içinde muhafaza edilen bu ürünler fotoğraflanıp, teknik özellikleri belirlenmek üzere incelenmiştir.

7.2.1. Karakalem Yazma Bohça

Resim 67. Seçkin Erdemli arşivindeki Karakalem Yazma Baskılı Bohça genel görünüm, baskı deseni detay[49].
(Kasım 2018) N. Aydın Fotoğraf Albümü

7.2.1.1.Karakalem Baskı Bohça Teknik Özellikleri

Bitmiş En : 81cm

Bitmiş Boy: 90cm

Kullanılan Kumaş: % 100 Pamuklu, bezayağı dokuma, beyaz tülbent

Karakalem baskı

Baskı kalıbı uzunluğu 22cm

Baskı kalıbı genişliği 14.5cm.

Bohça sahibi Neriman (Ergören) Karluk. Neriman Ergören, isminin baş harfleri marka yapıp, büyük ve küçük olmak üzere iki adet ahşap baskı kalıbı hazırlanmış. Büyük kalıp ile bohça üzerine 14 adet, küçük kalıp ile bir adet baskı yapılmış. Bohçanın arka kısmı beyaz renk pamuklu kumaş ile astarlanmış, baskı yapılmış ön yüzdeki kumaş arka yüzdeki astar üzerine katlanarak, pay içe kıvrılmış ve dörtkenara makine çekilmiştir. 2020 itibarıyla yaklaşık 92 yıllık bohça.

7.2.2. Elvan Yazma Bohça

Bohça sahibi Neriman (Ergören) Karluk. Sandığa kaldırılacak eşyaları sarmak amacıyla annesi tarafından çeyiz olarak yaptırılmış, yapım yeri Trabzon Faroz semti. Elvan yazma için büyük ve küçük olmak üzere iki kalıp kullanılmış. Büyük kalıp ile bohça üzerine onüç adet, küçük kalıp ile sekiz adet baskı yapılmıştır. Büyük kalıpta saksı formu kullanılmış, saksı içinde karanfil ve yapraklardan oluşan buket, küçük kalıpta ise çiçek buketi kullanılmış, desen kontürü kahverenginde, saksı ve bukette yer alan çiçek ve yapraklar ise lacivertimsi mavi renk ile renklendirilmiştir. 2020 itibarıyla yaklaşık 92 yıllık bohça kullanılmış, ancak baskı renginde bir bozulma olmadığı gözlenmiştir.

Resim 68. Seçkin Erdemli arşivindeki elvan baskı yapılmış bohça genel görünüm, baskı deseni detay[49].
(Kasım 2018) N. Aydın Fotoğraf Albümü

7.2.2.1. Elvan Baskı Bohça Teknik Özellikleri

Bohça bitmiş eni 84cm, bitmiş boy 92cm, kullanılan kumaş % 100 pamuklu, bezayağı dokuma, beyaz tülbent, bohça kalemişi teknikte yapılmış, büyük desen uzunluğu 24cm, küçük desen uzunluğu 9.5cm.

7.2.3. Karakalem Yazma Namaz Başörtüsü

7.2.2.3. Karakalem Yazma Namaz Başörtüsü Teknik Özellikleri

Bitmiş En : 73cm

Bitmiş Boy: 132cm

Kullanılan Kumaş: % 100 Pamuklu, bezayağı dokuma, beyaz tülbent

Karakalem baskı

Baskı kalıbı uzunluğu 9cm

Baskı kalıbı genişliği 3cm

Örtünün kısa kenarı 3cm, uzun kenarı, 2.5cm genişliğinde daha sıkı dokunmuş

Namaz başörtüsünün dört kenarına baskı yapılmış

Resim 69. Seçkin Erdemli arşivindeki Karakalem tekniği ile bezenmiş namaz başörtüsü genel görünüm, baskı deseni detay[48]. (Kasım 2018) N. Aydın Fotoğraf Albümü

Namaz başörtüsü, Seçkin Erdemli'nin annesi Neriman (Ergören) Karluk'a ait. Trabzon'un Faroz semtinde baskı yapılmış, yaklaşık 90 (doksan) yıllık bir örtü. Namaz başörtüsünün kesik olan iki kısa kenarı elde kıvrılarak, iğne ile incecik zürafa yapılmış, zürafada iplik olarak pamuk ipliği kullanılmış. Ürün bütünlüğü bozulmamış, hiçbir yırtık ve bozulma, baskı renginde açılma, kenar oyasında kopmalar oluşmamıştır.

8. SERİGRAFI TEKNİĞİYLE YAZMA (ÇÖMBER) BASKISI YAPAN AİLELER

8.1. Bankoğlu Ailesi

Yapılan araştırmada Trabzon Değirmendere semtinde serigrafi tekniği ile 1990 'lı yıllara kadar yazma baskı yapıldığı, yazma baskı yapan kişinin Vakfıkebir kökenli Köksal Bankoğlu olduğu belirtilmektedir[50]. 2018 yılında Trabzon esnaflarından Köksal Bankoğlu'nun oğlu Selim Bankoğlu'na ulaşılmış, verdiği bilgide yazmaları **SKY markasıyla**, "**Seçkin Karadeniz Yazmaları**" adıyla ürettikleri, yazmaları Trabzon'da satışa sundukları gibi Tokat ve İstanbul'a da gönderdikleri ancak işi yürütemeyip, atölyeyi 1990'lı yıllarda kapattıkları açıklanmıştır[51].

28/ 02/ 2019 tarihinde, 01/ 09/ 1961 Trabzon doğumlu Köksal Bankoğlu'na ulaşılarak söyleşi yapılmış, söyleşide Köksal Bankoğlu SKY markasıyla, serigrafi yazma baskı yaptıkları atölyenin Değirmendere'de Arafilboyu, Esentepe Mahallesi'nde olduğunu, atölyede 20 kişi çalıştıklarını belirtmiş, beş yıl boyunca yazma baskı yaptıkları, genellikle çiçek deseni bastıkları yazmaları İstanbul, Trabzon, Tokat, Samsun, Uşak ve Rize'deki manifatura ve tuhafiyecilere pazarladıklarını, ancak eleman sıkıntısı ve talepleri karşılayamama gerekçesi ile 1998 yılında serigrafi yazma baskı yaptıkları atölyeyi kapattıklarını ifade etmiştir[52].

SKY, Seçkin El Boyama markasıyla ve serigrafi tekniğiyle Trabzon'da üretilmiş yazmalardan olan resim 70'deki yazma, yaklaşık 20 yıllık olup, Yeşim (Taşlı) Şen tarafından 16 yaşındayken, kendi harçlığı ile Çömlekçi'deki bir tuhafiyeden satın alınmıştır[53]. Baskıda pamuklu tülbent kullanılmış ve dört kenara desen basılmıştır. Siyah kontürlü desen içinde koyu ve açık pembe, yeşil ve sarı renk olmak üzere dört renk kullanılmıştır.

Resim 70. Trabzon'da serigrafî tekniği ile basılmış yazma markası, desen detay ve genel görünüm[53].
(Ekim 2017) N. Aydın Fotoğraf Albümü

Resim 71. Trabzon'da serigrafî tekniği ile basılmış yazma markası, desen detay ve genel görünüm[54].
(Şubat 2019), N. Aydın Fotoğraf Albümü

SKY, Seçkin El Boyama markasıyla ve serigrafî tekniğiyle Trabzon'da üretilmiş yazmalardan olan resim 71'deki ikinci yazma, Meva Öztürk'e ait olup, yaklaşık 40 yıl önce alındığı belirtilmiştir[54]. Baskıda pamuklu tülbenet kullanılmış ve dört kenara desen basılmıştır. Siyah kontürlü desen içinde pembe, koyu yeşil, açık sarı ve koyu sarı olmak üzere dört renk kullanılmış, yazmanın dört kenarına baskıda kullanılmış renklerle tığ oyası yapılmıştır.

SONUÇ

Anadolu, tarihi İpek Yolu üzerinde olması nedeniyle, göçler ve daha pek çok etkenle geleneksel sanatlar bakımından çok zengin ve köklü bir geçmişe sahiptir. Kültürel etkileşim sonucu her yöresinde benzer veya farklı çok değerli geleneksel sanat öğeleri mevcut olup, bunların bir miras olarak korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması gerekmektedir.

Kültürel kimliğimizin bir parçası olan pek çok geleneksel sanatımızın, çağın teknolojisine yenilerek yok olması ve kaybolma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu günümüzde, bu mesleklerin yaşatılması için devletin politikalar geliştirmesi, bu ürünler ile ilgili coğrafi işaretlerin belirlenip, patentlerinin alınması gerekmektedir. Aksi takdirde binlerce yıldır yaşamımızın her alanında yokluk karşısında ihtiyacı karşılamak için bir çözüm olarak geliştirilmiş kırkyamamıza, bugün nasıl "patchwork" denilmekte ise, diğer kaybettiğimiz sanatları da yarın başka isimlerle telaffuz edebileceğimiz unutulmamalıdır.

Geleneksel sanatlar üzerinde çalışan bilim insanı, uzman, sanatçı ve ustaların sosyokültürel değişimleri yakından takip ederek, toplumun beğenisi ve talepleri doğrultusunda üretim koşullarını, üretim tekniklerini yeniden ele alarak değerlendirmesi, varılan sonuçlar ışığında sorumlu kişi ve kurumları etkilemesi, sorunun çözümüne katkı sağlayacaktır.

Anadolu’da kaybolmaya yüz tutmuş, Trabzon’da unutulmuş mesleklerden olan yazmacılığın Trabzon ile ilgili geçmişinin araştırılarak ortaya çıkarılması, bu sanatın yaşatılması ve çağın ihtiyaçları doğrultusunda, özünü kaybetmeden, yeni tasarımlarla gelecek kuşaklara aktarılmasında bu çalışmanın yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

Yapılan araştırmada Trabzon’da yazmacılığın 1800’lü yıllardan beri yapıldığı, yazmacılığın teknik ve malzeme açısından Anadolu’da diğer bölgelerden farklı olmadığı, aynı malzeme ve aynı teknikler kullanılarak üretim yapıldığı, farklılık olarak sadece Manzak’ların baskı boyası hazırlamada kaynar su kullandıkları, bu farklılığın yazma baskılarında bir olumsuzluğa yol açmadığı o dönem yapılmış yazmalar incelendiğinde ortaya çıkarılmıştır.

Trabzon Ticaret Odası kaynaklarında da belirtildiği gibi büyük çoğunluğu tezgâh tarzı üretim araçlarıyla çalışan ve daha çok zanaat olarak nitelendirilebilecek aile işletmelerinde yazmacılık yapıldığı, yazmacılıktaki baskı, yıkama ve kurutma işlemleri için hep bahçeli, taşlıklı ve denize yakın evlerin tercih edilmiş olduğu, sonucuna varılmıştır.

Bu çalışma ile Trabzon’da bu mesleği icra eden ve hayatta olan yazmacılara ulaşılmış, verdikleri bilgiler kayıt altına alınmış, kalıp ve yazma örneklerinin görüntüleri alınmış, bağışlanan ürünler de Trabzon kent belleği için kayıt altına alınmıştır.

Geleneksel sanatlardan Yazmacılığın yaşatılması için;

Geleneksel tekstil baskı sanatlarından olan yazmacılık, üniversitelerin ilgili bölümlerinde programlara eklenip, ders olarak okutularak, gelecek kuşaklara aktarılabilir.

Trabzon’un turizmine katkı sağlaması açısından özellikle Trabzon Kenarı motifi kullanılarak hediyelik eşyalar üretilebilir.

Bu konuda eğitim programı hazırlanarak yazmacılık meslek elemanı yetiştirilebilir.

Yazmacılık konusunda düzenlenecek fuar, çalıştay ve festivallerle ulusal ve uluslararası tanıtımı sağlanabilir.

Yazmacılık konusunda özgün çalışmaları olan dünya çapındaki Trabzon’lu ressam Bedri Rahmi Eyüboğlu adına, her yıl geleneksel yazmacılık çalıştay veya festivali düzenlenebilir.

Erkut ailesinin Faroz semtinde yazmacılık yaptığı evlerden halen yıkılmamış bir tanesi yaşayan “YAZMACILIK MÜZESİ” ne dönüştürülebilir.

Tarihi çok eskilere dayanan Trabzon ilinde Kent belleği için, tarihe ışık tutacak müzelere acilen ihtiyaç duyulmaktadır. Bu müzeler araştırmacılara, gelecek kuşaklara ışık tutacak önemli bir kültür merkezleri olacağı gibi, şehir turizmine önemli katkı sağlayacaktır

KAYNAKLAR

[1] <http://www.megep.gov.tr>,

[2] YILMAZ, G., (2015), 18 ve 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nda Yerel Tekstil Üretiminden Sanayileşmeye Geçiş, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Ana Sanat Dalı, s 4,

[3-5-7-8-9-15-17-18] DEMİRCİ, M. Sırrı, (2016) Elvan Yazmalar Diyarı Tokat (2. Baskı) Can Ofset Matbaacılık, s.38, 42,

[4] <http://www.megep.gov.tr>, (yazmacılık)

[6] <http://www.megep.gov.tr>,

[10] KAYA, R. , (1988)Türk Yazmacılık Sanatı(2.Baskı) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

- [11] ÜÇÖK, Y. , (1987)Tablo Değerinde Yazmalar. Cumhuriyet Dergisi, S.76, s.31.
- [12] KAYA, R., earsiv.sehir.edu.tr
- [13] YILMAZ, G., (2015), 18 ve 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerel Tekstil Üretiminden Sanayileşmeye Geçiş, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Ana Sanat Dalı, s. 10,
- [14] DEMİRTAŞ, I. , (2015), Arkeoloji Dergisi, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları s. 36
- [16] <http://www.yumurtalıekmek.com> (Yazmacılık nedir ?)
- [19-20] <https://www.google.com.tr/search?q=mevlana+müzesi+tılsımlı+gömlükleri>
- [21] TEZEL, Z. ,(2009)Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:25, s.28.
- [22-35-37] AYDIN, N., (2017). *Trabzon'da Yazmacılık*, Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu Trabzon. s.73.
- [23-38-40] FIÇICIOĞLU, A. , AYDIN, N. , (2016) Uluslararası Kültür, Sanat, Folklor Kongresi/ Sanat Etkinlikleri, Rostov-Na-Don/Rusya, Anka Basım Yayın Ltd.Şti. , s.313-320
- [24-25-26] ÖKSÜZ, H. İNAN K. USTA V. (2009)Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884-1950,Trabzon, İber Matbbacılık, s. 126, 144, 149
- [27-28] SÜMERKAN, M. Reşat (1998) Trabzon Yöresi Geleneksel El Sanatları (1. Baskı) Eser Ofset Mat. Yay. San. Tic. Ltd. Şti. , s.135-136-137
- [30] AKBİL, F.P. ,(1970)Türk El Sanatlarından Örnekler, İstanbul, Akademi Yayınları, s.
- [36] AYDIN, N., (2017), Trabzon'da Son Yazmacı Aileler ve Yazmacılığın Yaşatılmasında Örnek Bir Model: Karadeniz Teknik Üniversitesi Yazma Baskı Atölyesi, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, 23. Sayı, s. 235
- [39] TÜRKER, K. , (1996) Ağaç Baskı Tokat Yazmaları, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, s.10
- [45-47] GÜLAY, A. , (2001) Ağasar Çepni Kültürü, Geyikli, Folklor, İnceleme, Araştırma, Ayyıldız Matbaacılık Ltd. Şti., s.190,
- [50] SÜMERKAN, M. Reşat (Eylül-2008) Trabzon Yöresi Geleneksel El Sanatları (Serander'den 1. Baskı), s.146

KAYNAK KİŞİLER

- [29] Meral ERKUT YOL (Osman ERKUT'un kızı)
- [31] Ünal ERKUT(Osman ERKUT'un oğlu)
- [32] Ali MANZAK (Hafız Ali Manzak'ın torunu)
- [33] FabiŞ MANZAK (Hafız Ali Manzak'ın büyük kızı)
- [34] Havva MANZAK (Hafız Ali Manzak'ın küçük kızı)
- [41] Halil İbrahim NALBANT (Çömberci Seher'in torunu, esnaf, Bahar Kundura'nın sahibi)
- [42] Mesut ERÇİN (Ziya Erçin'in oğlu)
- [43] Şengül BAYRAM (1953, Vakfikebir doğumlu, emekli Türkçe öğretmeni, Ziya Erçin'in yeğeni)
- [44] Melek DEMİR (Melahat Yavuz'un yeğeni, Trabzon'da yaşıyor)
- [46] Havva ÖZGÜL(2017 itibarıyla 70 Yaşında, Şalpazarlı, Trabzon'da yaşıyor)
- [48] Hanife GÜLAY (2017 itibarıyla 46 Yaşında, Şalpazarlı, Trabzon'da yaşıyor, Ağasar Gelini Giydiricisi)
- [49] Seçkin ERDEMLİ(1941 Trabzon doğumlu, Trabzon' da yaşıyor)
- [51] Selim BANKOĞLU(Köksal Bankoğlu'nun oğlu)
- [52] Köksal BANKOĞLU(Trabzon'da ilk serigrafı yazma baskı yapan kişi)
- [53] Yeşim ŞEN (1972 Trabzon doğumlu)
- [54] Ayşenur ÖZTÜRK (1987 Yılı, Muş doğumlu, Meva Öztürk'ün yeğeni)

AHŞAP BASKILARDA TARİHİ TRABZON MİMARİ DOKULARINDAN İZLER

Nazmiye AYDIN
Karadeniz Teknik Üniversitesi

Nermin SARAL
Karadeniz Teknik Üniversitesi

ÖZET

Tarihi M.Ö. II. bin yıllara uzanan Trabzon, Anadolu'nun en eski liman kentlerinden biridir. Çok eski bir tarih ve kültüre sahip olması, Trabzon'u Türkiye'nin önemli şehirlerinden biri haline getirmiştir. Renkli ve eski tarihi, canlı bir ekonomiye dayanan gelişmiş sosyal yapısı şehirde geçmişten günümüze büyük bir kültür birikiminin oluşmasına yol açmıştır.

Türlü hammaddelerin özelliğini, çeşitli kültürlerin teknik becerilerini ve üsluplarını taşıyan sanat eserleri kuşkusuz Trabzonlu zanaatkârlara örnek oluşturmuş, zanaatkârlar sınıfı her türlü hammaddeyi işleyip özgün sanat eserleri ortaya çıkaracak ustalık düzeyine ulaşmış, ihtiyaç olan her türlü ürünü ürettikleri gibi, günümüzde hala ayakta olan özgün mimari eserler ortaya koymuştur. Trabzon şehir merkezi ve ilçelerindeki tarihi camiler bu eserler arasında olup mimarisi, ahşap ve taş dokuları, bezemeleri birer şaheser niteliğindedir.

Bu çalışmada, geleneksel tekstil baskı sanatlarından olan yazma baskıcılığında, kadim bir medeniyetin mabedi, sevgi ve sabır abidesi Trabzon tarihi camilerinin ahşap dokuları esin kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Yapılan alan çalışması ile Of Bölümlü Mithatpaşa Camii, Köprübaşı Beşkoy Yılmazlar Camii, Dernekpazarı Güney Kondu Camii ve Çaykara Taşkiran Camii'lerinde inceleme yapılmış, ahşap dokular görüntülenmiş, seçilen dokulardan ahşap baskı kalıpları hazırlanmıştır. Geçmişte Trabzon'da yapılan, ancak günümüzde unutulmuş zanaatlardan "Yazmacılık" zanaatını canlandırmak, yaşatmak amacıyla Karakalem yazma baskı tekniğinde çeşitli ürünler üzerine ahşap kalıp ile "Trabzon Mimarısından İzler" temalı baskı yapılarak koleksiyon oluşturulmuş, kültürel değerlerin önemine ve sürdürülebilirliğine vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, tarihi camiler, ahşap dokular, baskı kalıbı, yazma baskı, tasarım ürünler

TRACES OF HISTORICAL TRABZON ARCHITECTURAL TEXTURES IN WOODEN PRINTINGS

ABSTRACT

History BC II. Dating back to a thousand years, Trabzon is one of the oldest port cities of Anatolia. Have a very old history and culture, has become one of the most important city of Trabzon in Turkey. The developed socia lstructure, which is based on a colorful and old history and a vibrant economy, has led to the formation of a great cultural accumulation in the city from past to present.

The works of art that bear the characteristics of various raw materials, the technical skills and styles of various cultures have undoubtedly set an example for Trabzon artisans, the craftsmen class has achieved the level of mastery that will produce all kinds of raw materials and create original works of art, as they produce all kinds of products that are still in need, the original architecture still alive today has revealed works. Historical mosques in Trabzon city center and its districts are among these works, and their architecture, wood and Stone textures and decorations are master pieces.

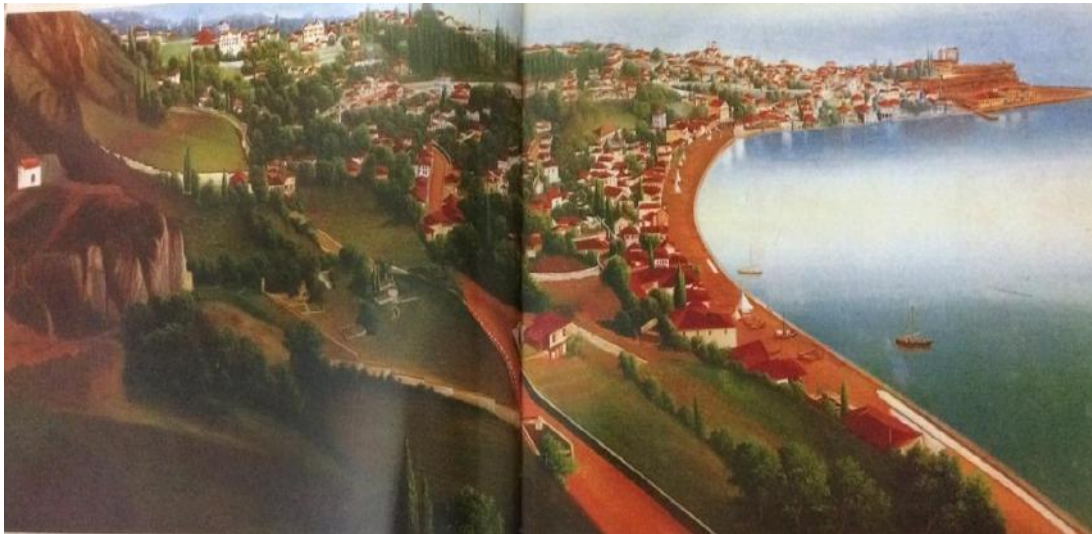
In this study, the wooden textures of the historical mosques of Trabzon were inspired as the shrine of the ancient civilization, the monument of love and patience, in wooden printing, which is one of the traditional textile printing arts. With the field study, an investigation was made in Of Bölümlü Mithatpaşa Mosque, Köprübaşı Beşkøy Yılmazlar Mosque, Dernekpazarı South Kondu Mosque and Çaykara Taşkiran Mosque, wooden textures were displayed, and wooden printing patterns were prepared from the selected textures. In order to revive and keep the "Yazmacılık" craft of the crafts that were made in Trabzon in the past but are forgotten today, a collection was created by printing on wooden products with the theme "Traces from Trabzon Architecture" on various products, and the importance and sustainability of cultural values were emphasized.

Keywords: *Trabzon, historical mosques, wood textures, printing pattern, wooden printing, design products*

1. TRABZON

Çok eski bir tarih ve kültüre sahip olan, dünyanın en güzel doğası üzerinde kurulu Trabzon, tarihin ilk yıllarından bu yana ülkemizin ve bölgenin önemli şehirlerinden biri olmuştur[1].

Ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi, 17. Yüzyıl ortalarında yaptığı ziyarette Trabzon'u "Karadeniz'in doğusunda, körfez gibi bir denizin üzerinde kurulmuş, İrem başına benzer, süslü bir şehir" olarak tasvir etmiştir[2].

Resim1. Evliya Çelebi'nin 17. yy Trabzon tasviri -Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884- 1950, s.30-31

Eski ve renkli tarihi, canlı bir ekonomiye dayanan gelişmiş sosyal yapısı, şehirde geçmişten günümüze kadar büyük bir kültür birikiminin oluşmasına yol açmıştır. Bu kültür, geçmişte İstanbul ile her anlamda bütünleşmiş bir kültür olmuştur. Edebiyat, şiir, resim, tiyatro gibi çeşitli sanat faaliyetleri ve folklorik değerler bu gür kaynaktan yüzyıllar boyu esinlenerek önemli bir sanat ve kültür hayatının doğmasına neden olmuştur[3].

Yüzyıllardır çevre, bölge ve ülkelere ekonomik olarak açık olmanın avantajını kullanmış olan Trabzon kenti, İpek Yolu aracılığı ile Çin'e kadar uzanan bir ürün çeşitliliği ile tanışmış ve bu ürünlere liman kapısı olmuştur. Bu ilişkiler, Trabzon pazarında çok farklı ülkelerin ürünlerini bulma olanağı sağlamıştır. Çeşitli kültürlerin teknik becerilerini ve üsluplarını taşıyan bu el sanatları kuşkusuz Trabzon'lu zanaatkârlara da örnek oluşturmuştur. Bu nedenle zanaatkârlar sınıfı çeşitli hammaddelerin özelliğini tanıyarak, her türlü hammaddeyi işleyecek ve türlü el sanatını üretebilecek ustalık düzeyine ulaşmıştır[4].

Tarih boyunca Anadolu'nun en mahir ustalarının yetiştiği Trabzon'da bu kültürel etkileşim sonucu, dokumacılık, dericilik, ayakkabıcılık, ağaç işleri, madencilik, taş işçiliği gibi pek çok alanda, çok değerli el sanatı ürünler, mimari eserler ortaya çıkmış ve yöre halkının ihtiyacı karşılanmıştır[5].

Günümüzde Trabzon ilçe ve köylerinde ahşap ve taş işçiliğinin şaheserleri arasında sayılabilecek pek çok tescilli mimari eser bulunmakta, bu eserler tasarımcı ve araştırmacılara esin kaynağı olmaktadır.

Bu çalışmada, kadim bir medeniyetin mabedi, sevgi ve sabır abidesi Trabzon tarihi camilerinin ahşap dokuları, geleneksel tekstil baskı sanatlarından olan yazma baskıcılığı için esin kaynağı olarak değerlendirilmiştir. Yapılan alan çalışması ile Of Bölümlü Mithatpaşa Camii, Köprübaşı Beşköy Yılmazlar Camii, Dernekpazarı Güney Kondu Camii ve Çaykara Taşkiran Camii'lerinin ahşap dokuları görüntülenmiş, seçilen ahşap dokulardan, ahşap baskı kalıpları hazırlanmıştır.

Geçmişte Trabzon'da yapılan, ancak günümüzde unutulmuş zanaatlardan "Yazmacılık" sanatını canlandırmak, yaşatmak amacıyla Karakalem yazma baskı tekniğinde çeşitli ürünler üzerine ahşap kalıp ile "Trabzon Mimarisinden İzler" temalı baskı yapılarak koleksiyon oluşturulmuş, kültürel değerlerin önemine ve sürdürülebilirliğine vurgu yapılmıştır.

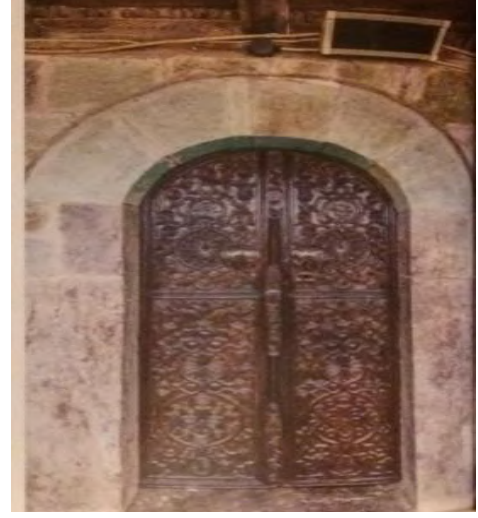
2. ESİN KAYNAĞI TARİHİ CAMİLER

2.1. Of, Bölümlü Mithatpaşa Camii

Camii, giriş kapısı üstünde yer alan kitabesine göre 1816 yılında yapılmıştır. Harim ve son cemaat yerinden meydana gelmiş, kırma çatılı bir yapıdır. Mahvile kadar taş, üzeri ahşap çanti olarak inşa edilmiş caminin güneydoğusundaki medrese yıkılmıştır[6].

Ahşaptan yapılmış giriş kapısı iki kanatlı olup kenarı kesme taş ile çevrilidir. Kapının her iki kanatının üzeri bitkisel motifler ile bezenmiştir. Bezemeler elde, ahşap oyma tekniği ile oluşturulmuştur. Kapı kitabesinde Sait Usta'ismi okunmakta, taş mihrabın alınlığında kitabeler ve selvi motifleri yer almaktadır. Minber, ahşaptan yapılmış olup, üzeri elde oyma tekniği ile bezenmiştir. Ahşap minber aynalıklarında sekizgenler içinde kare motifleri, batı

tarafında dört kollu yıldızlar kullanılmıştır. Mahvil köşkü korkuluk ve kolonları ahşap olup, korkuluklarda rozetli, şerit, dalgalı hatlara sahip bordürler ile süsleme yapılmıştır. Ahşaptan yapılmış tavanın kare göbeği sekizgen ve dairesel motifler ile süslenmiştir.

Resim 2. Mithat Paşa Camii Giriş Cephesi ve Kapı[7]

Resim 3. Mithat Paşa Camii Tavan göbeği[8]

Resim 4. Mithat Paşa Camii Mahvil Köşkü Korkulukları[9]

2.2. Köprübaşı Beşkøy Yılmazlar Camii

Köyün girişinde, yüksek bir sırt üzerinde, bir şaheser olarak ayakta duran Köprübaşı Beşkøy Yılmazlar Camii, kitabesinde yer alan bilgiye göre 1554 tarihinde inşa edilmiştir. Medresesi de olan camiinin medresesi zaman içinde yıkılmıştır.

Dikdörtgen plânlı camiye doğu cephesinin kuzey köşesinden girilir. L şeklinde bir mahvili vardır. 1953 yılında yapılan onarımda camii genişletilerek bugünkü şeklini almıştır[10].

Ceviz ağacından yapılmış ahşap direkler üzerine inşa edilmiş camii iki katlıdır. Zengin bir ahşap işçiliği, ahşap oyma sanatı ve bezemelere sahip renkli camiinin taç kapısı çift kanatlı olup, taç kapı ve kanatlarının tüm yüzeyine simetrik olarak bitkisel motifler oyulmuştur. Mihrap, yapılan onarımda yenilenmiştir. Yenilenen mihrap üzerinde yine aynı zenginlikte ahşap işçiliği görülmektedir. Ahşap oyma tekniği ile yapılmış Mahvil köşkü korkuluklarının her sırası farklı bir desende oyulmuş ve rengârenk boyanarak süslenmiştir. Tahta ile kaplanmış tavanın göbek kısmı yine tahta ile kademeli olarak kaplanmış, tavanın tüm yüzeyi özgün kalem işi bezemeler ile süslenmiştir. Bezemelerde bitkisel motifler kullanılmıştır.

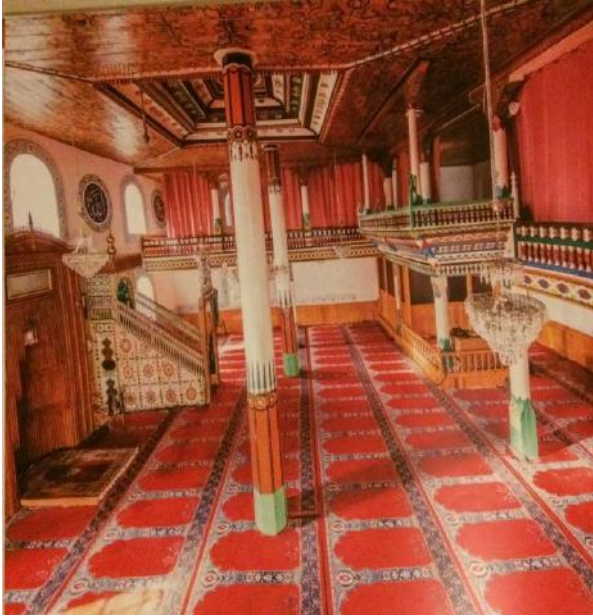
Yerinden kaldırılan ahşap oymalı vaaz kürsüsü oyma ve bezemelerinde bitkisel motifler kullanılmış, ahşap oymalar renklendirilmiştir.

Resim 5. Köprübaşı Beşkøy Yılmazlar Camii Dış Görünüş [11]

Resim 6. Camii Kitabesi [12]

Resim 7. Köprübaşı Beşkøy Yılmazlar Camii İç Görünüş ve Kapı [13]

2.3. Dernekpazarı Güney Kondu Camii

Camii, kitabesinde yer alan bilgiye göre 1819 yılında yapılmıştır. Eğimli bir arazide inşa edilmiş iki katlı caminin zemin katı taştan yapılmış ve eskiden medrese olarak kullanılmıştır. İkinci kat ahşap çamtu tekniğiyle yapılmış, camii olarak kullanılmıştır.

Camiiye konumundan dolayı batıdaki revak şeklindeki hayat kısmından girilmektedir. Hayat kısmının üzerine hoca odası yapılmıştır. Tamamen ahşap malzeme ile inşa edilmiş ikinci kattaki camii iç süslemeleri ahşap oyma tekniği ile yapılmıştır. Ahşap oyma kapı, ahşap kafesli pencereler, mihrap, minber ve mahvil köşkünde üstün bir ahşap oyma işçiliği görülmektedir. Minberin aynalığı üzerinde dikdörtgen panolar içersinde ahşap üzerine oyma tekniği ile mührü Süleyman, stilize vazoda çiçekler ve ayyıldız motifleri ile süsleme yapılmıştır. Mihrabın kenar bordürü vazoda çiçekler, lâleler ve iri hayat ağacı motifleri ile süslenmiş, sol köşesindeki ahşap kürsü 1862 yılında Köprülüzade İbrahim Bey tarafından yaptırılmıştır[14].

Resim 8. Dernekpazarı Güney Kondu Camii Dış ve İç Görünüşü[15]

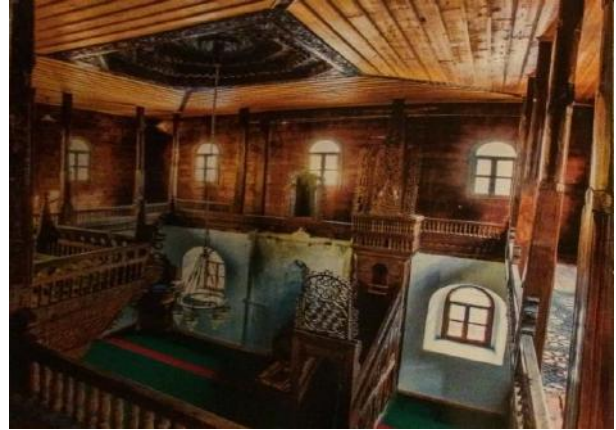
2.4. Çaykara Taşkiran Camii

Camii, kitabesine göre 1897 yılında yapılmış, vadi içersinde eğimli bir arazide inşa edilmiştir. Camide yer darlığından dolayı hayat kısmı ve son cemaat yeri yoktur. Mahvil katına kadar düzgün yontu taş, üst katı ise çamtı tekniğinde yapılmış, geniş saçaklı, kırma çatılı bir yapıdır.

Kuzeybatı köşedeki kapı ile harime girilmektedir. Ahşap süslemeli camiler içersinde önemli bir örnek olan camiinin ahşap kapı kanatları mührü Süleyman, vazoda çiçekler, üzüm salkımı motifleri ile süslenmiştir. Ahşap mahvilin köşk kısmı ve korkuluk ön yüzü ahşap oyma tekniği ile süslenmiştir. Ceviz ağacından yapılmış minberin bir yüzünde gemi dümeni şeklinde şemse, diğer aynalığında rozetler ve kemerli panolar içinde eşkenar dörtgen motifleri ile ahşap oyma tekniği ile tüm yüzeyde süsleme yapılmıştır. Camii tavanı yenilenmiş, sekizgen bordürlü ahşap oyma tavan göbeği özgün şekildedir[16].

Resim 9. Çaykara Taşkiran Camii Dış görünüşü[17]

Resim 10. Çaykara Taşkiran Camii İç görünüşü [18]

3. ESİN KAYNAKLARINDAN KULLANILAN MOTİFLER VE BASKI KALIPLARI

Baskı kalıbı hazırlamak için esin kaynaklarından seçilmiş ahşap dokular fotoğraflanmış, fotoğraflar bilgisayara aktarılmış ve çıktıları alınmıştır. Çıktısı alınmış ahşap doku fotoğraflarındaki desenler yumuşak uçlu kurşun kalem ile eskiz kâğıdına çizilmiş, eskiz kâğıdına çizilmiş desenler, fırınlanmış ıhlamur ağacından 10cm genişliğinde, enine kesilmiş ahşap blokların zımpara ile düzeltilmiş yüzeyine geçirilmiştir. Ahşap bloklar üzerine geçirilen desene boyut vermek için herhangi bir renkte, kalın uçlu tahta kalem kullanılarak desenin tüm çizgileri genişletilerek renklendirilmiş, ahşap blok oyma işlemine hazır hale getirilmiştir. Ahşap bloklar çeşitli oyma aletleri kullanılarak elde oyulmuş, tutamakları yapılarak baskıya hazır hale getirilmiştir.

Resim11. Ahşap Kalıp Oyma İşleminde Kullanılan Aletler ve Ihlamur Blok(N. Aydın foto albümü, Mart 2020)

3.1. Bölümlü Mithatpaşa Camii, Of

1816 yılında inşa edilmiş olan Of Bölümlü Mithatpaşa Camii'nin Mahvil Köşkü korkuluğu ve kolonları üzerindeki beş ahşap doku, yazma baskı kalıbı hazırlamak için esin kaynağı olarak kullanılmıştır. Baskı kalıpları ile bir elbise ve bir masa örtüsü üzerine karakalem baskı yapmıştır.

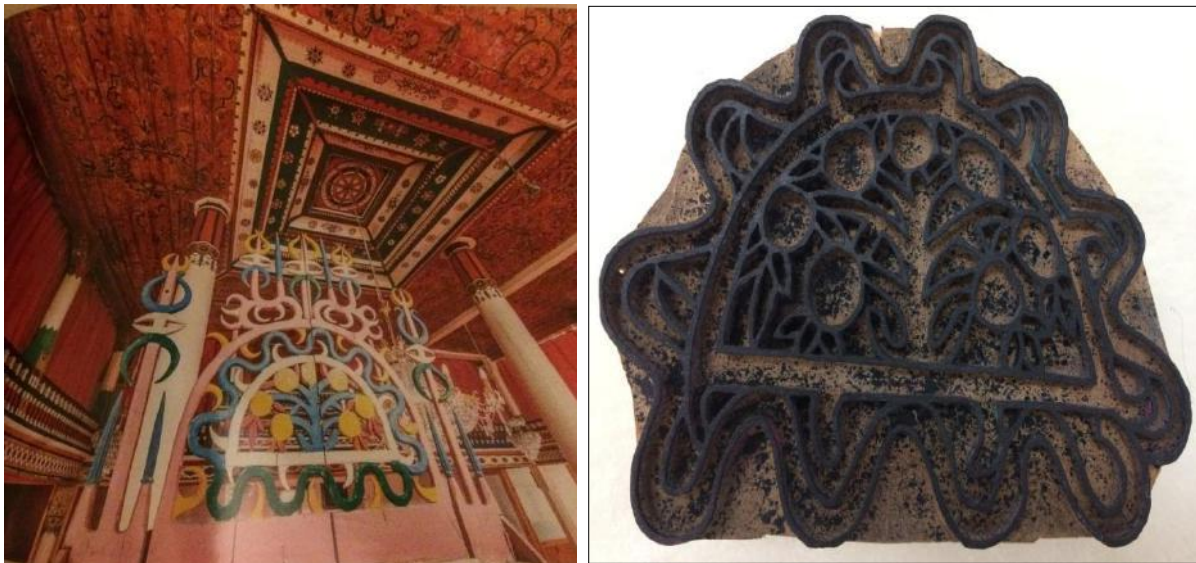
Resim12. Of, Bölümlü Mithatpaşa Camii Mahvil Köşkü Korkulukve Kolonlarındaki Ahşap Dokular

Resim13.14.15.16. Of, Bölümlü Mithatpaşa Camii Mahvil Köşkü Korkulukve Kolonlarından Seçilen Ahşap Dokular ve Hazırlanan Baskı Kalıpları (Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

3.2. Köprübaşı Beşkøy Yılmazlar Camii

1554 yılında inşa edilmiş Köprübaşı Beşkøy Yılmazlar Camii'nin minber tacı üzerindeki bir ahşap doku, yazma baskı kalıbı hazırlamak için esin kaynağı olarak kullanılmıştır. Baskı kalıbı ile bir şalvar üzerine cep görüntüsünde, karakalem baskı yapılmıştır.

Resim17.18. Köprübaşı Beşkøy Yılmazlar Camii Minber Tacı Üzerinde Seçilen Ahşap Doku ve Hazırlanan Baskı Kalıbı (Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

3.3. Dernekpazarı Güney Kondu Camii

1819 yılında inşa edilmiş Dernekpazarı Güney Kondu Camii'nin Mahvil köşkü korkuluğundaki üç ahşap doku yazma baskı kalıbı hazırlamak için esin kaynağı olarak kullanılmıştır. Baskı kalıpları ile şal ve masa örtüsü üzerine karakalem baskı yapılmıştır.

Resim19. Dernekpazarı Güney Kondu Camii Mahvil Köşkü Korkuluğundan Seçilen Ahşap Dokular ve Hazırlanan Baskı Kalıpları (Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

Resim 20.21.22. Dernekpazarı Güney Kondu Camii Mahvil Köşkü Korkuluğundan Seçilen Ahşap Dokular ve Hazırlanan Baskı Kalıpları (Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

3.4. Çaykara Taşkiran Camii

1897 yılında inşa edilmiş Çaykara Taşkiran Camii minberindeki bir ahşap doku yazma baskı kalıbı hazırlamak için esin kaynağı olarak kullanılmıştır. Baskı kalıbı ile masa örtüsü üzerine karakalem baskı yapılmıştır.

Resim 23.24.

Çaykara Taşkiran
Camii
Minberinden
Seçilen Ahşap
Doku ve
Hazırlanan Baskı
Kalıbı

(Mart 2020, N.
Aydın fotoğraf
albümü)

4. YAZMACILIK

Geleneksel tekstil baskı sanatlarının en önemlilerinden biri olan yazmacılık, tekstil yüzeyine elle çizilerek veya ahşap kalıplarla basılarak uygulanan bir kumaş desenleme tekniğidir[19].

Yazmacılık sanatında fırça, tahta kalıp ve boya kullanılarak, çizmek veya basmak suretiyle, genellikle pamuklu kumaş üzerine desenlendirme yapıldığı bilinmektedir[20].

Ahşap kalıp kullanılarak baskı yapma tekniğinin ilk olarak nerede kullanıldığına dair kesin bir bilgi olmamakla birlikte Çin’de ahşap kalıplarla mühür basıldığı, Mezopotamya’da ise tahta kalıpla kil üzerine baskı yapıldığı, bilinmektedir[21].

Orta Asya’da yaşayan Türk kavimleri M.Ö. 1000- M.S. 100 yılları arasında kumaş desenlemede av ve avcılık kültürünü yansıtan hayvan figürleri kullanmışlardır. Yunan tarihçisi Herodot yazılarında “*Hazar Denizi çevresinde yaşayan toplulukların bitkilerden elde ettikleri boyalar ile kumaş üzerine hayvan figürleri çizerek giysileri süslediklerini*” yazmaktadır[22].

Anadolu’da yazmacılığın ne zaman ortaya çıktığı konusunda kesin bilgiler olmamasına rağmen bu sanatın arkeolojik kazılar sonucunda M.Ö 7000’li yıllarda Hititler döneminde başladığı düşünülmektedir. Hititlere ait pişmiş kilden çok sayıda mühür damgalarının bitkisel boyalar kullanılarak basılması yazmacılığın bu dönemde başladığını göstermektedir[23].

Tarihin her döneminde Anadolu sanatın, kültür ve uygarlığın doğudan batıya geçişinde önemli bir köprü görevi görmüştür. M. Ö. III. ve II. binyıllar boyunca Anadolu’da yaşayan

kavimler bu yörede Anadolu Medeniyetini kurmuş, bu nedenle Orta Anadolu bölgesi medeniyetin, kültür ve sanatın gelişiminde merkez olmuştur. M.S. 1100'lerden başlayarak Anadolu'ya yerleşen Türk kolonileriyle daha önce de bilinen bu baskı tekniğinin, değişik boya ve tekniklerle geliştirilerek devam ettiği görülmüştür. Yaklaşık 600 yıllık geçmişi olan Tokat Yazmacılığında motif ve desenlerin ilginçliği bu yöreyi yazmacılık ile uğraşanların merkezi durumuna getirmiştir[24].

Yazmacılık bir süre sadece Tokat ilinde yapılmış, zamanla bu sanat farklı illere de yayılarak Amasya, Bartın, Gaziantep, Diyarbakır, Hatay, İstanbul, Kastamonu, Yozgat, Trabzon ve Zile yazmacılık sanatının uygulandığı başlıca merkezler olmuştur[25].

Çok zengin kültürümüz içinde özel bir yere sahip olan yazmacılık, geleneksel giyim kuşamın bir parçası olarak Anadolu'da her dönem, belli merkezlerde, yazma ustaları tarafından üretilmiştir. Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde devam eden bu sanat, en güzel örneklerini XVI, XVII ve XVIII. yüzyıllarda İstanbul Yazmacılığı ile vermiştir. Döneme ait kalem işi yazmalar bir tablo niteliğinde olup, günümüzde bu yazmalara özel koleksiyonlarda ve müzelerde rastlanmaktadır.

Kumaş üzerine elle çizilerek veya ahşap kalıp basılarak üretilen yazmaları çoğunlukla kadınlar günlük yaşamda geleneksel baş bağlamada kullanmışlardır. Ayrıca geçmişte yorgan yüzü, seccade, bohça, sofrası, masa örtüsü, yastık yüzü, yas mendili, sedir örtüsü, peşkir, yağlık, gömlek ve kavuk örtüsü olarak ta kullanılmıştır.

Günümüzde yazmacılık sanatını yaşatmak için ürün yelpazesi genişlemiş, geçmişte ihtiyaç duyulan ürünler dışında yaşamın her alanında kullanılacak tasarım ürünler üretilmektedir.

Bu ürünler arasında giysi olarak elbise, bluz, etek, kaftan, ceket, manto, yelek, mutfak önlüğü, şal, ev tekstili olarak yastık yüzü, masa örtüsü, yatak örtüsü, aksesuar olarak cüzdan, portföy, bez torba gibi özgün tasarımlı ürünler özellikle ve turistik merkezlerde talep görmektedir.

Özgün tasarımların ilgi görmesi ve talep edilmesi nedeniyle bu çalışmada geçmişte Trabzon'da yapılan, ancak günümüzde unutulmuş zanaatlardan "Yazmacılık" zanaatını canlandırmak, yaşatmak amaçlanmış, Karakalem yazma baskı tekniğinde çeşitli ürünler üzerine ahşap kalıp ile "Trabzon Mimarısından İzler" temalı baskı yapılarak koleksiyon oluşturulmuş, kültürel değerlerin önemine ve sürdürülebilirliğine vurgu yapılmıştır

4.1. Ahşap Kalıpla Baskı Yapılmış Tasarım Ürünler

İnsanların gereksinimlerini karşılamayı amaçlayan görünüm, işlev gibi her yönden yüksek düzeyde, yarı karmaşık, yenilikçi, yarı disiplinli olguya tasarım denilmekte, genellikle bir çalışma için geçerli olan şema ve planların hazırlanma süreci olarak tanımlanmakta, yaratıcı sürecin ta kendisi olmaktadır[26].

Tasarım yapabilmek için ana fikre, temaya, plan ve denetime, geliştirme çalışmalarına gereksinim vardır[27].

Tasarım, kültürlerin bir parçası olup, bir düşünce biçimi ve bir hayat görüşünün sonucu olarak ortaya çıkar. 1998 yılında İsveç hükümeti "Geleceğin Biçimleri" adıyla bir kanun çıkarmış, bu kanunla nesnelere insan ihtiyaçlarına uygun bir tasarım anlayışıyla yapılmasını teşvik etmeyi amaçlanmıştır. İsveç hükümeti, kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte "tasarım bir zorunluluk" propagandası yapmış "herkes için tasarım" hükümetin desteklediği bir felsefe

olmuş, tasarım ürünler İtalya ve İskandinav ülkelerinde günlük hayatın içinde, sokaktaki insanların oturdukları banklarda hayat bulmuştur. Endüstriyel tasarımın öncülerinden Henry Dreyfuss, “Ürünle insan arasındaki temas noktası bir memnuniyetsizlik kaynağı ise tasarımcı başarısızdır. Ne zaman ki ürünle ilişki kurduklarında insanlar daha güvenli, daha rahat, daha verimli ve daha mutlu oluyorsa işte o zaman tasarımcı başarılı olmuştur” der [28].

“Trabzon Mimarisinden İzler” temalı koleksiyonda yer alan tasarım ürünlerden dört adedi çalışmanın örneğini oluşturmuştur. Tasarım ürünler masa örtüsü, şal, şalvar ve elbise olup, kullanılan baskı desenleri ve kullanılan teknikler ile geleneksel yazma baskıcılığında farkındalık oluşturarak sürdürülebilirliği amaçlanmıştır.

4.1.1. Masaörtüsü

Baskı için 150x 150cm boyutunda, pamuklu ve polyester karışımı kumaş kullanılmıştır. Kumaş rengi kumaşın orijinal rengidir.

Karakalem tekniğinde baskı yapılmıştır. Esin kaynağı olarak seçilmiş dört caminin seçilmiş ahşap dokularından hazırlanmış yedi adet baskı kalıbı kullanılmıştır.

Resim 25.26.27. 28.29. 30. Masa Örtüsü Baskısında Kullanılan Altı Ahşap Kalıp
(Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

Resim 31. 32. Masa Örtüsü Baskısında Kullanılan Yedinci Ahşap Kalıp ve Baskı Yapılmış Masa Örtüsü (Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

4.1.2. Şal

Şal yapımı için 63 x 188cm boyutunda hazır alınmış, bej renkli viskon kumaş kullanılmıştır. Şal kumaş yüzeyinde ekoprint tekniği ile farklı bir renk elde edilmiştir. Ekoprint işleminde şal kumaşa paslandırılmış demir parçaları rastgele şekilde sarılarak bağlanmış ve kazan içinde tuzlu ve sirkeli suda bir saat kaynatılmıştır. Kazandaki su soğuyunca paslı demir parçaları sarılı kumaş kazandan alınmış, süzgeç üzerine koyulmuş, ipleri açılmadan iki gün bekletilmiştir. İki gün sonra kumaşa bağlı ipler dikkatli bir şekilde sökülerek açılmış, doğal boyanmış, batik kumaş elde edilmiştir.

Şal kumaşı ütülenerak baskıya hazır hale getirilmiş, şal baskısında kalıp- kalem tekniği kullanılmıştır. Şalın iki kısa kenarına Dernekpazarı Güney Kondu Camii'nin Mahvil köşkü korkuluğundaki üç ahşap dokudan esinlenilerek hazırlanan baskı kalıpları ile baskı yapılmış, baskı yapılan bezemelerin içi yazmacılıkta kalem olarak tanımlanan fırça ile boyanmıştır. Boyamada Tirebolu IL-CA firmasının, fındikkabuğundan elde ettiği doğal kahverengi boya kullanılmıştır.

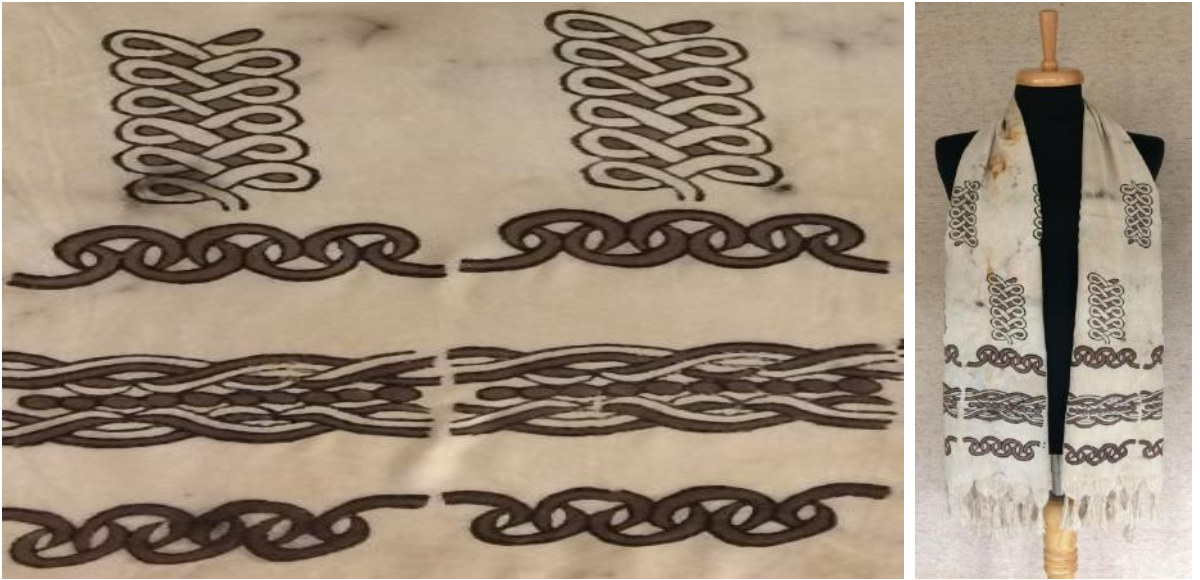
Resim 33. 34. Şal Baskısında Kullanılan İki Ahşap Kalıp(Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

Resim 35. Şal Baskısında Kullanılan Üçüncü Ahşap Kalıp(Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

Resim 36. Baskı Yapılmış Şal Genel Görünüm(Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

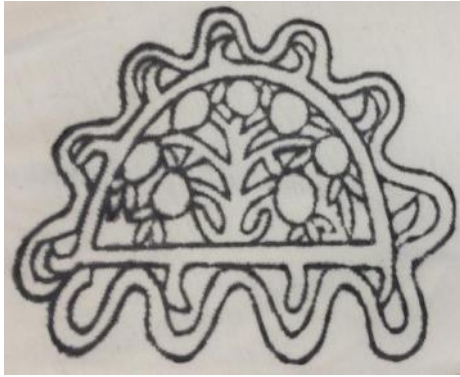

Resim 37. 38. Baskı Detay ve Şalın Kullanım Görüntüsü (Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

4.1.3. Şalvar

Şalvar, kırsal kesimde yaşayan kadın ve erkeğin günlük kıyafetlerinden olup, günümüzde özellikle yaz aylarında kullanım rahatlığı nedeniyle kentli kadın ve gençler arasında tercih edilen giysilerden olmuştur. Anadolu'da çok farklı modelleri bulunmaktadır. Çalışmada Adana kadın şalvar modeli örnek alınmıştır.

Tasarım ürün olarak hazırlanan şalvar yapımında, halk arasında penye olarak bilinen, beyaz renkte örgü yüzey kullanılmıştır. Şalvar ön yan dikişindeki cep ağzına paralel şekilde, ahşap kalıp ile karakalem tekniğinde baskı yapılmıştır. Baskıda Köprübaşı Beşköy Yılmazlar Camii minber tacı üzerindeki bir ahşap dokudan esinlenilerek hazırlanmış baskı kalıbı kullanılmıştır.

Resim 39. 40.41.

Şalvar baskısında kullanılan ahşap kalıp, baskı detay, şalvar genel görünüş

(Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

4.1.4. Elbise

Libâs'ın çoğulu, giysi[29]olarak tanımlanan ve bir kadın giysisi olan elbise, günlük ve özel yaşamda, iş hayatında her yaş grubundaki kadınlar tarafından oldukça yoğun olarak kullanılmaktadır.

Tasarım ürün olarak hazırlanan elbise yapımında, halk arasında kara astar veya kaput bezi olarak bilinen atkı ve çözüğü 100 / 100 pamuklu amerikan kumaş kullanılmıştır. Eni 72cm, boyu 210cm olan elbise kumaşı katlama batık tekniğinde, ceviz kabuğundan elde edilmiş doğal boya ile boyanmıştır. Boyayı sabitlemek için boyar maddenin içine tuz ve sirke koyulmuştur.

Elbise yapımında kullanılacak Amerikan kumaş ceviz kabuğundan elde edilmiş boyar maddenin içine koyulmadan önce deterjan kullanmadan, çamaşır makinesinde kısa programda yıkanmış, apresinden arındırılmıştır. Kurutulmadan, ıslak haldeyken, eşit genişlikte olacak şekilde enine ve boyuna katlanmış, 15cm² lik bir büyüklüğe getirilmiş, doğal bir iplikle, şekil değiştirilmeden sıkıca bağlanmış, ceviz kabuğundan elde edilmiş boyar madde içinde bir saat kaynatılmıştır. Kaynama sonrası bağlı kumaş kazandan çıkarılmış, soğumaya bırakılmış, bir gün sonra bağlanan iplikler sökülümüş, kumaş katları açıldığında geniş çizgili bir kumaş görüntüsü elde edilmiştir.

Katlama batık tekniği ile yüzeyi renklendirilen kumaştan geçmişte yörede kırsal kesimde yaşayan kadınların giydiği iç gömlek modelinden esinlenerek günlük yaşamda kullanılacak elbise yapılmıştır. Elbisenin etek boyu ve kol çevresinde kalıp- kalem tekniğinde baskı yapılmıştır. Baskıda Of Bölümlü Mithatpaşa Camii'nin Mahvil Köşkü korkuluğu ve kolonları

üzerindeki ahşap dokulardan esinlenilerek hazırlanmış dört baskı kalıbı kullanılmıştır. Etek boyu, kol çevresi ve yaka açıklık kenarına baskı yapılmış, yapılan baskı içlerine fırça ile renklendirme yapılmıştır. Elbise dikişi tamamlandıktan sonra yaka çevresi, kol ağzı ve etek boyu tığ ile oyalanarak süslenmiştir.

Resim 42.43.44.45. Elbise Baskısında Kullanılan Ahşap Kalıplar (Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

Resim 46. 47.48. Elbise Ön-Arka Genel Görünüş ve Yaka Baskı Detay, (Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

Resim 49. 50.51. Elbise Etek Boyu, Kol Baskı Detay, (Mart 2020, N. Aydın fotoğraf albümü)

SONUÇ

Bu çalışmada, Trabzon iline bağlı Of, Köprübaşı, Dernekpazarı ve Çaykara ilçelerinde yöreye özgü ahşap mimarinin önemli örnekleri arasında bulunan ve günümüzde hala kullanılmakta olan tarihi ahşap camiler araştırılmış, camiler ile ilgili yapısal ve biçimsel bilgiler verilmiş, çalışma fotoğraflar ile desteklenmiştir.

Yöreye özgü kültürü yansıtan bu mabetlerin mimari yapılarının özelliğini kaybetmeden korunması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla günümüz yaşantısında çeşitli tasarımlarda kullanılabilirliğinin sağlanması ve aynı zamanda tanıtılması önem taşımaktadır.

Bu amaçla geleneksel tekstil baskı sanatlarından olan yazmacılığı da yaşatmak üzere hazırlanan kalıplarda yöreye özgü, kimlikli bu tarihi yapılardaki ahşap dokular kullanılmış, tasarım ürünler üzerine özgün baskılar yapılarak günlük yaşamda, giysi ve ev tekstili desenlemede kullanılmış, tıpkı yapılar gibi desen bağlamında kimliği olan tasarım ürünler üretilmiştir.

Günümüzde özgün eser ve ürünlere olan ilginin artması nedeniyle bu tür ürünler ilgi görmekte ve aranmaktadır. Bu bağlamda farklı disiplinlerle paralel çalışılabilmesi için gerekli olanakların sağlanması, kültürel değerlerin geleceğe aktarılması için çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Moda ve tekstil tasarımcıları, mimarlar bilgilerini, sezgilerini, sistematiklerini, bilimsel, sanatsal ve estetik yaklaşımlarını birbiriyle paylaşıp, alanlarında yenilikler yaratarak kimlikli, özgün, aranan, sürdürülebilir, doğa dostu ürün üretimine katkı sağlayabilirler.

KAYNAKÇA

- [1], [3] Nazmiye AYDIN, Yazmalardaki EL İzleri, 2. Baskı, KTÜ Yayını, 2019, s.6
- [2] ÖKSÜZ, H. İNAN K. USTA V. (2009)Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884-1950,Trabzon, s. 20,
- [4] KANSIZ, İ. , CANALIOĞLU, M. Volkan, USTA, V. , Trabzon, (Gözden Geçirilmiş 2. Baskı), Cem Ofset, s. 274
- [5] ÖKSÜZ, H. İNAN K. USTA V. (2009)Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1884-1950,Trabzon, s. 73
- [6], [10], [14], [16] Atilla Alp Bölükbaşı, Trabzon Camileri, Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2017, s. 117, 105, 83, 65
- [7] Hasan Aydın, Sevgen Perker, Trabzon'dan Ahşap Bir Cami Örneği: Of – Bölümlü Mithat Paşa Camii, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, March 2017, s. 462
- [8] Atilla Alp Bölükbaşı, Trabzon Camileri, Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2017, s.119

[9] Hasan Aydın , Sevgen Perker, Trabzon'dan Ahşap Bir Cami Örneği: Of – Bölümlü Mithat Paşa Camii, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, March 2017, s. 468

[11],[12]]<https://www.google.com/search?q=k%C3%B6pr%C3%BCba%C5%9F%C4%B1+be%C5%9Fk%C3%B6y+y%C4%B1lmazlar+camii&tbm=isch&source>, erişim 03/03/ 2020

[13] Atilla Alp Bölükbaşı, Trabzon Camileri, Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2017, s.104,109

[15] Atilla Alp Bölükbaşı, Trabzon Camileri, Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2017, s. 83, 84, 87

[17] <https://www.flickr.com/photos/sinandogan/4800201292/in/photostream/lightbox/>, erişim 03/03/ 2020

[18]Atilla Alp Bölükbaşı, Trabzon Camileri, Trabzon Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2017, s.64,66

[19] <http://www.megep.gov.tr>,

[20] YILMAZ, G., (2015), 18 ve 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Yerel Tekstil Üretiminden Sanayileşmeye Geçiş, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Ana Sanat Dalı, s 4,

[21] Nazmiye AYDIN, Yazmalardaki EL İzleri, 2. Baskı, KTÜ Yayını, 2019, s.10

[22] <http://www.megep.gov.tr>,

[23] ÜÇÖK, Y. , (1987)Tablo Değerinde Yazmalar. Cumhuriyet Dergisi, S.76, s.31.

[24] DEMİRCİ, M. Sırrı.(2016) Elvan Yazmalar Diyarı TOKAT (2. Baskı).Tokat: Can Ofset Matbaacılık, s. 42,

[25] <http://www.yumurtalıekmek.com> (Yazmacılık nedir ?)

[26]. Aydın, N., Saral, N., Nisan 2017, Giysi Tasarımı ve Üç El Sanatı “ Kanaviçe, Kaytan, Oya”, Uluslar arası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, (1. Basım) Trabzon, KTÜ Yayınları, s. 475

[27]. Tansoy, Y., Vural, T., Ağaç, S., (1994), “Özgün Giysi Tasarımında Temel İşlemler ve Bir Örnek Çalışma”, *Tekstil Konfeksiyon Dergisi*, Sayı 1, s. 72.

[28] <https://www.temelaksoy.com/tasarim-bir-dunya-gorusu-bir-durustur/> (3 Ekim 2011)

[29] Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük 1 A-J Yeni Baskı, Milliyet Yayını, İstanbul 1992, s. 448

ORKESTRA/ODA MÜZİĞİ DERSİ İLE BİREYSEL ÇALGI DERSİ ARASINDAKİ İLŞKİLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr.Üyesi Zeynep Deniz UYAN
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Çalgı eğitimi müzik eğitiminin en önemli boyutlarından biri olmakla beraber toplu çalma da bu eğitimin vazgeçilmez ve tamamlayıcı unsurlarındandır. Öğrenci çalgısında teknik açıdan belirli bir düzeye geldikten sonra mutlaka diğer çalgılarla bir arada çalarak çok sesli müzik deneyimini yaşamalıdır. Toplu çalma öğrencinin ritm, entonasyon ve müzikalite gibi birçok açıdan gelişmesini sağlar. Müzik öğretmeni adayları için orkestra ve oda müziği dersleri ilerideki meslek hayatlarında büyük önem taşımaktadır. Çalıştığı kurumlarda çalgı grupları oluşturma, konserler düzenleme becerileri ile öğrencilerine ve müzik eğitimine önemli katkılarda bulunacaktır. Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında yürütülmekte olan Bireysel Çalgı Eğitimi ve Orkestra/Oda Müziği dersleri birbirini destekleyici ve bütünlüleyici derslerdir. Bu araştırmanın amacı, Orkestra/Oda Müziği dersi ile Bireysel Çalgı dersi arasındaki ilişkilerin öğrenci görüşleri açısından incelenerek çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesidir. Araştırma, Orkestra/Oda Müziği dersleri ile Bireysel Çalgı derslerinin işlenişleri, gerekliliği ve müzik eğitimine katkılarının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Bu araştırma durum tespitine yönelik tarama modelinde olup öğrenci görüşlerine ilişkin veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Araştırmanın evrenini Eğitim Fakülteleri Müzik Öğretmenliği Anabilim dalında öğrenim gören 3. ve 4. sınıf öğrencileri, çalışma grubunu ise Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi ve Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olan 3. ve 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır (n=102). Araştırmada veri toplama aracı olarak beşli derecelendirmeli likert tipi anket kullanılmıştır. Kişisel bilgiler ve öğrenci görüşleri olarak iki bölümden oluşan anket hazırlanırken alan uzmanlarının görüşlerine başvurulmuş ve önceden bir grup öğrenciye uygulanmıştır (n=30). Alınan dönütler sonucunda ankete son şekli verilmiştir. 4'ü kişisel bilgiler, 16'sı öğrenci görüşleri olmak üzere toplam 20 maddeden oluşan anket 102 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulanan anket sonucunda elde edilen verilerin çözümlenmesinde betimsel istatistikten yararlanılarak anket yoluyla elde edilen veriler, aritmetik ortalama ve yüzde hesaplamaları ile analiz edilmiştir. Anket analizi sonucunda, öğrencilerin, lisans derecelerine, bireysel çalgılarına, dersi alış durumlarına (Orkestra veya Oda Müziği) ve çalgı gruplarına göre küçük değişiklikler göstermekle beraber, genel ortalama puanlarına bakıldığında Orkestra/Oda Müziği dersinin Bireysel Çalgı dersine olumlu etkiler yaptığı görüşünde oldukları belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Orkestra/Oda Müziği Dersi, Bireysel Çalgı Dersi, Müzik Eğitimi

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIPS BETWEEN
ORCHESTRA/CHAMBER MUSIC LESSON AND INDIVIDUAL INSTRUMENT
LESSON

Z. Deniz UYAN

Tokat Gaziosmanpaşa University

Instrument education is one of the most important branches of music education, and collective playing is an indispensable and complementary element of this education. After the students reach a certain level in technical terms in their instrument, they should definitely play with other instruments and have a polyphonic music experience. Collective playing enables the students to develop in many aspects such as rhythm, intonation and musicality. Orchestra and chamber music lessons are very important for music teacher candidates on their future career. They will make important contributions to their students and music education with their skills of creating instrument groups and organizing concerts in the institutions they work. Individual Instrument Education and Orchestra/Chamber Music lessons, which are carried out in the Education Faculty Music Education Departments, supports and completes each other. The aim of this research is to examine the relationships between Orchestra/Chamber Music and Individual Instrument lessons in terms of student opinions and evaluate them in terms of various variables. This research is important in terms of identifying, the processing necessity and benefiting music education of Orchestra/Chamber Music and Individual Instrument lessons. This research is in the scanning model for due diligence and data on student views were obtained by using questionnaire technique. The universe of the research is 3rd and 4th grade students studying in the Faculty of Education, Music Teaching Department, and the study group is 3rd and 4th grade students studying in Tokat Gaziosmanpaşa University and Niğde Ömer Halisdemir University. (n=102). Five-point Likert type was used as data collection tool in the study. While preparing a questionnaire consisting of two parts as personal information and student opinions, field experts' opinions were consulted and applied to a group of students beforehand (n = 30). As a result of the feedback received, the survey was finalized. A questionnaire consisting of 20 items, 4 of which are personal information and 16 of which are student opinions, was applied to 102 students. In the analysis of the data obtained as a result of the applied questionnaire, the data obtained through the questionnaire was analyzed with the arithmetic mean and percentage calculations. As a result of the questionnaire analysis, it was determined that the students, although they show minor changes according to their undergraduate degrees, individual instruments, lesson taking status (Orchestra or Chamber Music) and instrument groups, consider that Orchestra/Chamber Music has a positive effect on the Individual Instrument lesson according to the general mean points.

Key Words: Orchestra/Chamber Music Lesson, Individual Instrument Lesson, Music Education.

ORKESTRA/ODA MÜZİĞİ DERSİ İLE BİREYSEL ÇALGI DERSİ ARASINDAKİ
İLŞKİLERİNİN İNCELENMESİ

GİRİŞ

Çalgı eğitimi müzik eğitiminin en önemli boyutlarından biri olmakla beraber, toplu çalma da bu eğitimin vazgeçilmez ve tamamlayıcı unsurlarındandır. Öğrenci çalgısında teknik açıdan belirli bir düzeye geldikten sonra mutlaka diğer çalgılarla bir arada çalarak çok sesli müzik deneyimini yaşmalıdır. Toplu çalma öğrencinin ritm, entonasyon ve müzikalite gibi birçok açıdan gelişmesini sağlar.

Müzik öğretmeni adayları bireysel çalgı eğitiminde kazandıkları davranışları toplu çalgı eğitiminde geliştirmekte, dönüştürmekte ve iletmektedir (Akyürek, 2018). Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında yürütülmekte olan Orkestra/ Oda Müziği ve Bireysel Çalgı Eğitimi dersleri çalgı kullanımı açısından birbirlerini tamamlayıcı derslerdir. Çalgısında belirli bir seviyeye gelen öğrenci diğer çalgılarla birlikte müzik yaparak teknik ve müzikal becerilerini geliştirmeye müsaittir. Ayrıca Orkestra/Oda müziği dersi öğrencilerin müzik zevkinin gelişimine katkıda bulunarak eğitim müziği örneklerini, ulusal ve evrensel müzik eserlerini tanımalarına da katkıda bulunmaktadır (Öz, 2001).

Müzik öğretmeni adayları için orkestra ve oda müziği dersleri ileride ki meslek hayatlarında büyük önem taşımaktadır. Eğitim verdiği kurumlarda çalgı grupları oluşturup çalıştırma, konserler düzenleme becerileri ile öğrencilerine ve müzik eğitimine önemli katkılarda bulunacaktır. Türkiye’ de müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda çalgı eğitiminin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bireylere estetik beğeni ve müzikal anlayış kazandırması amaçlanan çalgı eğitimi bilişsel, duyuşsal ve davranışsal açılardan bireyi geliştirirken, toplu çalgı eğitimi olan Orkestra/Oda Müziği dersi de müziksel gelişimlerinin yanı sıra sosyal gelişimlerine de katkı sağlamaktadır.

Bireysel Çalgı Eğitimi dersi 8 dönem boyunca haftada 1 saat, Orkestra/ Oda Müziği dersi ise 5, 6, 7 ve 8. dönemlerde haftada 3 saat olarak yürütülmektedir. Ders yoğunluğu açısından bakılınca orkestra oda müziği dersinin bireysel çalgı dersini destekleyici ve bütünlüyci olduğu görülmektedir.

Orkestra: Genel anlamıyla ‘yaylı, üflemeli ve vurmali çalgılar topluluğu’ dur. Orkestra, evrensel müzikte kullanılan çalgı çeşitlerinin tümüne, ya da belli bir bölümüne belirli oranlarda yer veren bir çalgı topluluğudur. En kalabalık orkestra topluluğu ‘Senfoni Orkestrası’dır. Müzikli dramlara (opera) eşlik eden orkestra ‘Opera Orkestrası’, az sayıda yaylı çalgının oluşturduğu ve bazen üflemeli çalgıların da yer aldığı küçük orkestra ise ‘Oda Orkestrası’ olarak adlandırılır.

Oda Müziği: Genel anlamıyla ‘Az sayıda müzikçiden oluşan küçük topluluklar için yazılmış, din dışı müzik türü’ dür. Günümüzde çeşitli çalgılar için yazılmış üçlü, dördü, beşli ve altılılar, bir veya daha fazla çalgı için bestelenmiş sonatlar, solo ya da eşlikli aryalar, küçük orkestralar için yazılmış eserler oda müziği kapsamına girmektedir (Sözer, 1996).

Orkestra/Oda Müziği dersi okullardaki öğrenci ve dersi yürütebilecek öğretim elemanı sayısı, öğrencilerin çalgı dağılımı ve çalgı türlerine bağlı olarak orkestra ve oda müziği olarak iki ayrı şekilde yürütülebilmektedir.

Orkestra-Oda Müziği ders içerikleri:

Orkestra - Oda Müziği 1: Türk ve Batı Müziği gruplarında Orkestra ve Oda müziği yerleşimi ve çalışma disiplini, grup içi görev dağılımları; orkestra ve oda müziğinin çalgı çeşitlenmesi ve oturma planlarının tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve değişimi; orkestrada yer alan çalgılar ve çalgıların orkestradaki görev ve ses renkleri; Türk ve dünya müziklerinden alınan örnek eserleri, ses özelliklerine ve düzeylerine uygun olarak çalma; eserlerin zor bölümlerini birlikte çalışarak, eserleri daha iyi seslendirme ve kendini geliştirme; Türk Müziği, popüler müzik ve evrensel müzik türlerinde orkestra dağıtma ve oluşturulan bu dağıtma çalma; müzik yoluyla anlama, anlatma, dinleme, yaratma gücünü geliştirme; Türk Müziği ve Klasik Müzik arasındaki fark ve benzerlikleri anlama; Türk müziğinin dünya müziği içindeki yeri.

Orkestra - Oda Müziği 2: Orkestra ve oda müziği çalışmalarında parti dinleyebilme, takip edebilme; orkestra üyesi ve şef uyumu ve disiplini; orkestra ile ilgili, Türk Müziği, popüler müzik ve evrensel müzik türlerinde edindiği dağıtma seslendirme ve konser etkinlikleri düzenleme; müziksel duyarlılık, düşünme, yorumlama ve yaratma becerileri; ülkemizi ulusal ve uluslar arası müzik etkinliklerinde grupla temsil etme, müzik yoluyla millî birlik ve beraberlik bilincini geliştirme; yakın çevresindeki müzik etkinliklerini izleme alışkanlığı kazanma.

Orkestra - Oda Müziği 3: Ülkemizde ve dünyada çeşitli müzik türlerindeki oda müziği ve orkestralar; konser etkinliği ve/veya oda müziği etkinliği hazırlama/düzenleme ve uygulama çalışmaları; repertuar oluşturma ve prova disiplini; ülkemizi ulusal ve uluslar arası müzik etkinliklerinde grupla temsil etme, müzik yoluyla milli birlik ve beraberlik bilincini geliştirme; etkinliklerde Türk ve dünya müziklerinden örnekleri sunabilme, birlikte müziği paylaşma becerisi kazanma.

Orkestra - Oda Müziği 4: Orkestra ve oda müziği yönetimi üzerine tarihsel süreç içerisinde geçmişten günümüze yaşanan değişimler, gelişmeler; partitür okuma ve takip edebilme; orkestra oda müziği yönetimi konusunda temel olarak sağ el ve sol el kullanımı ve özellikleri; şef ve orkestra uyumu ve disiplini.

Orkestra ve oda müziği bir araya gelip kendi çalgıları ile hep birlikte müzik yapan örgütlenmiş insanlar topluluğudur. Bu örgütlenmiş insan topluluğunun bir araya gelerek sanat icra edebilmesi, kişilerin belli eğitim basamaklarından geçmesini gerektirmektedir. Orkestra/Oda müziği dersi öğrencilerin, bireysel çalgı derslerinde edindikleri bilgi ve tecrübelerden faydalanarak birlikte uyum içinde çalma becerilerini geliştirecekleri önemli bir derstir. Bu derste öğrenciler bireysel yeteneklerini ve birikimlerini sergileyebilecekleri ortamı bularak toplu müzik yapma sırasında ders içi disiplini kavrarlar. Birlikte müzik yapmak orkestra/oda müziği dersinin en önemli unsurudur. Öğrenciler, oda müziği dersinde birlikte çalmanın verdiği sorumluluk ile çalışma disiplinini, toplu hareket edebilme ve sosyal iletişim becerilerini de kazanmış olurlar (Soytok, 2017).

Oda müziği ve orkestra çalışmalarında, müziğin toplu şekilde ifadesi ön planda olduğu için en önemli konular entonasyon ve ritimsel uyumdur. Bireysel olarak doğru entonasyon ve doğru ritimle çalma sağlandığında Orkestra/Oda Müziği dersinde daha verimli çalışmalar yapılarak daha iyi sonuçlar edilmektedir. Bireysel çalgı derslerinde eşliksiz ve tek çalındığı için bu konular öğrencilerin gözünden kaçabilmektedir. Orkestra/Oda Müziği dersleri öğrencilerin bu konulardaki eksikliklerini fark ederek gidermeye çalışması, bireysel çalgı dersleri için de faydalı olacaktır. Ayrıca öğrenci birlikte çaldığında teknik ve müzikal açılardan arkadaşlarıyla kendini kıyaslama fırsatı bulacak ve bireysel çalgısına daha çok yoğunlaşarak eksikliklerini tamamlamaya çalışacaktır. Bireysel çalgı derslerinin çalgıda yeterlilik açısından OOM derslerine öğrenciyi hazırlamasının yanı sıra, Orkestra/Oda Müziği derslerinin de, öğrencileri

eksikliklerini fark edip daha çok çalışmaya güdüleyerek bireysel çalgı eğitimine katkıda bulunduğu düşünülebilir. Akyürek (2018) çalışmasında, öğrencilerin orkestra etkinliklerinde görev almasının bireysel çalgı gelişimlerine ve müzikal birikimlerine olumlu etki ettiği, Austin ve Berg (2006) araştırmalarında orkestrada çalan öğrencilerin bireysel çalgı çalışma motivasyonlarının daha yüksek olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.

Amaç:

Bu araştırmanın amacı Orkestra/Oda Müziği dersi ile Bireysel Çalgı Eğitimi dersi arasındaki ilişkilerin öğrenci görüşleri açısından incelenerek çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesidir.

Önem:

Orkestra/Oda Müziği derslerinin Bireysel Çalgı Eğitimi dersleri ile olan ilişkisi incelenerek Orkestra/Oda Müziği dersleri ile Bireysel Çalgı Eğitimi derslerinin işlenişleri, gerekliliği ve müzik eğitimine katkısının belirlenmesi açısından önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada durum tespitine yönelik tarama modelinde olup öğrenci görüşlerine ilişkin veriler anket tekniği ile elde edilmiştir. Araştırma genel tarama modelindedir. Genel tarama modeli; "Çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir" (Karasar, 2007).

Çalışma Grubu:

Araştırmanın evrenini Eğitim Fakülteleri Müzik Öğretmenliği Anabilim Dallarında öğrenim gören 3. ve 4. sınıf öğrencileri, çalışma grubunu ise Tokat Gaziosmanpaşa ve Niğde Ömer Halisdemir Üniversite'leri Eğitim Fakülteleri Müzik Öğretmenliği Anabilim Dallarında öğrenim görmekte olan 3. ve 4. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.(n=102)

Veri Toplama Araçları:

Araştırmada veri toplama aracı olarak beşli derecelendirmeli likert tipi anket kullanılmıştır. Anket soruları Orkestra/Oda Müziği dersinin öğrenci görüşlerine dayalı olarak Bireysel Çalgı Eğitimi dersine etkilerini ölçmeye yönelik hazırlanmıştır. Kişisel bilgiler ve öğrenci görüşleri olarak iki bölümden oluşan anket hazırlanırken alan uzmanlarının görüşlerine başvurulmuş ve önceden bir grup öğrenciye uygulanmıştır (n=30). Alınan dönütler sonucunda ankete son şekli verilmiştir. 4'ü kişisel bilgiler, 16'sı öğrenci görüşleri olmak üzere toplam 20 maddeden oluşan anket 102 öğrenciye uygulanmıştır.

Verilerin Analizi:

Uygulanan anket sonucunda elde edilen nicel verilerin çözümlenmesinde betimsel istatistikten yararlanılarak anket yoluyla elde edilen veriler, aritmetik ortalama ve yüzde hesaplamaları ile analiz edilmiştir. Ankette bulunan likert tipi sorular 1=Hiç Katılmıyorum, 2= Katılmıyorum 3=Kararsızım, 4=Katılıyorum ve 5=Tamamen Katılıyorum şeklinde puanlanmıştır. Olumsuz ifade içeren sorularda puanlama tersten yapılmıştır. Anketten alınabilecek en yüksek puan 80'dir.

BULGULAR

Bu bölümde, anket sorularından elde edilen veriler, araştırmanın amacı çerçevesinde gerekli analizler ve hesaplamalar yapıldıktan sonra tablolaştırılarak açıklanmıştır.

1. Öğrencilerin lisans dereceleri, bireysel çalgıları ve dersi alış durumlarına göre dağılımları.

Tablo1. Lisans derecesi dağılımları.

Lisans Derecesi	Yüzde (%)
3. sınıf	49
4. sınıf	51
Toplam	100

Ankete katılan öğrencilerin lisans derecelerine göre dağılımları eşit sayılabilecek kadar yakındır.

Tablo 2. Bireysel çalgı dağılımları.

Bireysel Çalgı	Yüzde %
Keman	28
Flüt	21
Gitar	14
Bağlama	12
Viyola	9
Viyolonsel	6
Şan	5
Ut	3
Kanun	1
Klarnet	1
Toplam	100

Çalışma grubunun bireysel çalgılarının en büyük yüzdelerini keman ve flüt oluştururken, sırasıyla gitar, bağlama, viyola ve viyolonsel onları takip etmektedir. Ut, kanun ve klarnet ise oldukça düşük yüzdelerle sahiptir.

Tablo 3. Öğrencilerin dersi alış durumları

Ders	Yüzde %
Orkestra	44
Oda Müziği	56
Toplam	100

Dersi, Oda Müziği ve Orkestra olarak alan öğrencilerin yüzdeleri de birbirine oldukça yakındır.

2. Öğrencilerin çeşitli değişkenlere göre anketten aldıkları puan ortalamaları.

Tablo 4. Öğrencilerin lisans derecelerine göre puan ortalamaları.

Lisans derecesi	Puan Ortalaması
3. sınıf	69.66
4. sınıf	69.28

Öğrencilerin anketten aldıkları ortalama puanlara bakıldığında lisans derecesine göre önemli bir fark olmadığı görülmektedir. Her iki sınıfın puanları da yüksektir.

Tablo 5. Öğrencilerin dersi alış şekillerine göre puan ortalamaları.

Ders	Puan Ortalaması
Orkestra	70.86
Oda Müziği	68.23

Oda Müziği öğrencilerinin puan ortalaması daha yüksek olsa da puanların birbirine çok yakın olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Öğrencilerin yer aldıkları çalgı gruplarına göre puan ortalaması. (Oda Müziği Dersi alanlar için)

Çalgı Grubu	Puan Ortalaması
Duo	65.93
Trio	67
Quartet	69.22
Duo ve trio	68.5
Duo, trio ve quartet	71.55

Yer aldıkları çalgı gruplarına göre, öğrencilerin gruptaki kişi sayısının artışına bağlı olarak puanları da artmaktadır. Ayrıca farklı gruplarda çalan öğrencilerin grup çeşitliliğine bağlı olarak daha yüksek puanlar aldığı da görülmektedir.

Tablo 7. Öğrencilerin bireysel çalgılarına göre puan ortalaması.

Bireysel Çalgı	Puan Ortalaması
Flüt	68.27
Gitar	69.64
Keman	71.10
Viyola	69.22
Viyolonsel	65.33
Şan	69.25
Bağlama	68.2
Ut	71.66
Kanun (1 öğrenci)	80
Klarnet (1 öğrenci)	64
Genel	71.66

Ut, kanun ve klarnet çalgılarının frekansı (grup içindeki kişi sayısı) çok düşüktür. Diğer çalgılara bakıldığında en yüksek puan ortalaması 71,66 ile kemanda görülmektedir. Flüt, gitar viyola, şan ve bağlamanın puan ortalamaları ise birbirine çok yakındır. En düşük ortalama puan ise viyolonselde görülmektedir.

SONUÇLAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin lisans derecesi ve dersi alış durumu (orkestra veya oda müziği) açısından yüzdeleri birbirine eşit denilecek kadar yakındır. Bu durum grubun homojenliği sonuçların güvenilirliği açısından olumludur. Bireysel çalgı dağılımına baktığımızda ise keman ve flüt çalgıları ağırlıktadır.

Anketten alınan puanlar lisans derecesi ve dersi alış durumuna göre büyük farklar göstermemekle beraber oldukça yüksektir. Yer aldıkları çalgı gruplarına göre, öğrencilerin gruptaki kişi sayısının artışına bağlı olarak puanlarının da arttığı, ayrıca farklı gruplarda çalan öğrencilerin grup çeşitliliğine bağlı olarak daha yüksek puanlar aldığı da görülmektedir. Ut, kanun ve klarnet çalgılarının frekansı (grup içindeki kişi sayısı) çok düşüktür. Diğer çalgılara bakıldığında ise en yüksek puan ortalaması 71,10 ile kemanda görülmektedir. Flüt, gitar viyola, şan ve bağlamanın puan ortalamaları ise birbirine çok yakındır. En düşük ortalama puan ise viyolonselde görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin genel puan ortalaması 71.66'dır. Anketten alınabilecek en yüksek puanın 80 olduğu göz önüne alındığında genel puan ortalamasının oldukça yüksek olduğu söylenebilir. Bireysel çalgılara, lisans derecesine, dersi alış durumuna ve çalgı gruplarına göre bakıldığında da puan ortalamalarının yüksek ve birbirine yakın olduğu saptanmıştır. Buna ek olarak çalgı grupları açısından incelendiğinde, öğrencilerin gruptaki kişi sayısının artışına bağlı olarak puanlarının da arttığı, ayrıca farklı gruplarda çalan öğrencilerin grup çeşitliliğine bağlı olarak daha yüksek puanlar aldığı da görülmektedir.

Bu sonuçlar ışığında öğrencilerin Orkestra/ Oda Müziği dersinin Bireysel Çalgı eğitimi dersine olumlu etkiler yaptığı görüşünde olduğu, çalgı çeşitliliği ve çalınan grup çeşitliliğinin artışına bağlı olarak olumlu etkilerinin de arttığı söylenebilir. Daha önce yapılan araştırmalarda (Öz, 2001; Şen, Şen, Kurtaslan, Aydın 2019; Varış, 2016;) mekan, araç-gereç, öğretim elemanı ve repertuar yetersizliği gibi sebeplerle Orkestra/Oda Müziği dersinde karşılaşılan sorunlara değinilmiştir.

Orkestra/Oda Müziği dersinin Bireysel Çalgı dersine yaptığı olumlu etkiler de göz önüne alınarak, bu derse gereken önemin verilmesi, öğretim elemanı, mekan ve repertuar ile ilgili sorunların çözülmesi gerekmektedir. Oda Müziği kapsamında farklı çalgı gruplarıyla çeşitlilik arttırılmalıdır. Eser seçiminde Bireysel Çalgı dersi öğretim elemanlarıyla işbirliği yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akyürek, R. (2018). Müzik eğitimcisi yetiştiren kurumlarda orkestra/oda müziği eğitimi etkinlik sürecinin incelenmesi. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(19), 65-76.

Austin, J.R. ve Berg, M.H. (2006). Exploring music practice among sixth-grade band and orchestra students. *Psychology of Music*, 34(4), 535-558.

Biber Öz, N. (2001). Müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda orkestra-oda müziği eğitiminde yaylı çalgıların yeri ve önemi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1),93-99.

Soytok, S. (2017). Müzik eğitimi anabilim dallarındaki flütlü oda müziği gruplarında karşılaşılan sorunlar. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Akademik Müzik Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 78-93.

Sözer, V. (1996). Müzik Ansiklopedik Sözlük. Akara: Remzi Kitabevi

Şen, Ç., Şen E., Kurtaslan Z., Aydın B. (2019). Müzik eğitimi anabilim dallarında orkestra/oda müziği dersi kapsamında hazırlanan konser repertuvarlarının incelenmesi. *Ekev Akademi Dergisi*, 23(79), 69-82.

Varış, Y.A. (2016). Orkestra/Oda müziği dersinin müzik öğretmeni yetiştirme sürecindeki yeri ve önemi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16 (İpekyolu Özel Sayısı), 2504-2520.

**EĞLENME VE BÜTÜNLEŞME ARACI OLARAK YAZLIK AÇIK HAVA
SİNEMALARI: SİVAS KENTİ ÖRNEĞİ**

Ahmet KUTLU
TCDD 4. BÖLGE MÜDÜRLÜĞÜ

Dr. Öğr. Üyesi Yavuz ACUNGİL
TOKAT Gaziosmanpaşa Üniversitesi

ÖZET

Sinema, yapısı itibariyle her kesimden insana hitap etmesi ve sınıfsal farklılıkları olabildiğince görmezden gelen tutumuyla yalnızca seçkinlere değil aynı zamanda sıradan insana da hitap edebilmeyi becerebilen yedinci sanattır. Sinema salonları günümüzde olduğu gibi geçmişte de halkın sosyalleşmesine zemin hazırlayan bir mekân olarak önemli bir konum teşkil etmiştir. İnsanlar sinemaya gitmek adına özenle hazırlanır, çoğunlukla ailelerini ve arkadaşlarını da yanlarına alarak sinemaya adımlarını atarlardı. Filmlerin sunmuş olduğu bazen parlak ve ışıklı, bazen de acı ve gözyaşıyla kaplı bu dünyaya kendilerini kaptırır; kâh gülerek kâh ağlayarak gerçekte kurguyu bir arada yaşarlardı. Özellikle televizyonun evlere henüz girmediği bu dönemlerde sinema toplumsal hayatın bir eğlencesi olarak görülmüştür. Sinema türlerinden birisi olan yazlık açık hava sinemalarının toplumun birbiriyle iletişim kurmasındaki, sosyalleşmesindeki ve hatta kentle bütünleşmesindeki katkıları göz ardı edilemez. Bu bakımdan yazlık açık hava sinemaları revaçta olduğu dönemde gündelik hayatta önemli bir konuma sahip olmuş ve günümüz sinema izleyicisine yabancı olan ritüelleriyle döneminin sinema seyircisinin hafızasında bambaşka bir yer edinmiştir.

Açık hava sinemaları, Anadolu'nun diğer kentlerinde olduğu gibi Sivas'ta da 1950 ile 1970'lerin sonuna dek eğlencenin ve sosyalleşmenin en önemli kurumlarından biri olarak konumlanmıştır. Eğlence hayatını sadece uzun kış ve serin yaz akşamlarında birbirini misafir etmekten ibaret gören Sivas halkı, sinemayı bir eğlence aracı olarak görmüş ve kısa sürede benimsemiştir. Çalışmada, alandaki eksikliği gidermek adına Sivas'taki yazlık açık hava sinemalarının etkili olduğu dönemdeki temsil ettiği sosyalleşme ve iletişim mekânı oluşu özellikle vurgulanmıştır.

1970'li yıllardan itibaren kentlerin nüfus olarak yoğunlaşmaya başlaması, dolayısıyla apartmanlaşmaya dayalı imar anlayışının hâkim hale gelmesi, kentlerdeki tarihi dokuların yok edilmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönüşümden kentlerin kimliklerini ve tarihsel karakterini yansıtan açık hava sinemaları da nasibini almış, yerlerini sahiplerine daha çok gelir getiren yatırımlara bırakarak tarih sahnesinden çekilmiştir.

Çalışmada belge taraması ve nitel yöntemden yararlanılmış, açık hava sinemaların etkin oldukları dönemde yaşamış tanıklarla yüz yüze mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakat gerçekleştirilen 9 kişiye referans yolu ile ulaşılmıştır. Toplumun her kesiminden insanın tercih ettiği belirtilen yazlık açık hava sinemalarının kapalı sinemalara göre göreceli olarak çok daha serbest oluşu, insanlar arasındaki iletişimin artmasında etkili olmuş ve bu durum kentle bütünleşmenin artmasında önemli etkenlerden birisi olarak sayılmıştır. Özellikle o dönemi yaşamış ve toplum tarafından yeri ev olarak tanımlanmış ev hanımlarının sosyal hayata katılmaları hususunda da yazlık açık sinemaların önemli katkılar sunduğu çalışmada gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yazlık Açık Hava Sinemaları, Sivas, Kentsel Bütünleşme

ABSTRACT

Cinema is the seventh art that is able to appeal not only to the elite but also to ordinary people with its structure that appeals to people from all walks of life and ignores class differences as much as possible. Cinema halls have been an important place as a place that prepares the ground for the socialization of the public in the past as it is today. People prepare diligently to go to the cinema, mostly taking their family and friends with them and go to the cinema. It is engrossed in this world that sometimes bright and illuminated, sometimes covered with pain and tears. They used to experience fiction and reality together. Cinema was seen as an entertainment of social life, especially in those periods when television has not yet entered the homes. The contribution of summerly open-air cinemas, one of the cinema types, in the communication, socialization and even integration of the society with one another cannot be ignored. In this respect, summerly open-air cinemas had an important position in daily life and stand in a different place with their rituals that are alien to today's cinema audience.

Summarly outdoor cinemas, as in other cities of Anatolia, have been positioned as one of the most important institutions of entertainment and socialization until the late 1950s and 1970s in Sivas. The people of Sivas, who saw the entertainment life as a guest only in long winter and cool summer evenings, saw and adopted the summarly outdoor cinema as an entertainment tool. In the study, it was especially emphasized that the summarly outdoor cinemas in Sivas represent the socialization and communication space that they represent in the effective period in order to eliminate the deficiency in the area.

Since 1970's, the cities started to concentrate as a population, so the understanding of zoning based on apartman became dominant. Along with the destruction of historical textures in the cities, summarly outdoor cinemas that reflect the identity and historical character of the cities were also affected by the transformation in the city and left their places to investments that brought more income to their owners.

In the study, document scanning and qualitative method were used, and face-to-face interviews were made with witnesses who lived in the summarly outdoor cinemas' era. People with whom interviews were conducted were reached by reference. 9 people interviewed were reached by reference. The fact that summer open-air cinemas, which are stated to be preferred by people from all walks of life, are relatively more free than closed cinemas, has been effective in increasing communication among people. This situation is regarded as one of the important factors in increasing integration with the city. It was observed in the study that summerly outdoor cinemas made significant contributions to the participation of housewives who were to identified with the house by the society during that period.

Key Words: Summerly Outdoor Cinemas, Sivas, Urban Integration

GİRİŞ

Sinema, diğer adıyla yedinci sanat, güzel sanatların geleneksel altı dalına (resim, heykel, mimari, dans, şiir ve müzik) sonradan eklenmiştir. Tabii ki diğer sanatlarda olduğu gibi bu sanatın da boy göstereceği bir mekâna ihtiyacı vardı ve zaman içinde aldığı türlü biçimlerden sonra sinema salonu dediğimiz mekân ortaya çıktı. Creton (2008: 96-97), sinema salonlarının gelişim sürecinde; film yapımının gerekli unsuru olan nitrat şeridi ve selüloz asetat bandın bir gösteriye dönüşebilmesi ve sinemanın toplum tarafından benimsenebilmesi için mutlaka bir salon ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca sinemanın gelişim sürecinde, ilk sinema filmlerinin bugünkü modern anlamdaki sinema salonlarından çok farklı mekânlarda gösterildiğini ifade etmiştir. Sinema salonları, sinema sanatının kitlelerle buluşması ve bu sayede paraya tahvil edilmesi için günümüze dek sürekli gelişim göstermiş ve insanlara evlerinin rahatlığında film

izleyebilecekleri mekân olabilmeye iddiasını daima sürdürmüştür. Akdaş (2017: 2) sinemayı Platon'un mağara alegorisine benzetirken bu hususa dikkat çekmiştir. Ona göre sinema salonları Platon'un ifade ettiği mağara ve gösterilen filmler ise gerçek dünyadan gelen gölge ve ışık oyunundan farksızdır. Bu nedenle sinema aslında dış dünya ile düş dünyasını birbirinden ayıran bir duvar konumunu işgal etmektedir. İnsanları 21.yy'da hala sinema salonlarına çekmekte olan bu düş dünyasının insana sunduğu gerçeklik olgusudur.

Günümüzde sinema artık birçok teknolojik ürünle yarış halindedir. Bu yarış, insan zihnini meşgul eden diğer rakipleriyle sinemayı daima karşı karşıya getirmektedir. Geçmişte özellikle televizyonun evlerimize henüz girmediği dönemde rakipsiz olan sinemanın bugün insanı ev ortamının rahatlığından koparmayan rakipleri (tv, internet erişimi, kablolu yayınlar, bilgisayar oyunları ve oyun konsolları vb.) "homo sapiens" in kendini eğlendirme çabasının ürünlerinden başka bir şey değildir. Sinema ise rakiplerinin aksine insanı sokağa davet etmektedir. Sinema, insanı film izlemek için dışarı çıkmak zorunda bırakan ve kendi yaşadığı hayattan sıyırmaya yarayan bir alandır (Kirel, 2005,145).

Sinemalar, bireylerin sosyal hayata karışması ve onunla bütünleşmesi, bunun yanında kişiye temelde eğlence vadetmesiyle kamusal bir iletişim mekânı olarak daima ön plana çıkmıştır. Bir yerin mekân olarak algılanabilmesi için "yer" ve "mekân" kavramlarının birbirinden kaçınılmaz biçimde ayrıldığı görülebilir. Çünkü yerin varlığı insandan bağımsızken mekânın varlığı insana bağlıdır. Bir "yer" in "mekân" olarak tanımlanabilmesi için o yerde iletişimin var olması gerekir. Yani mekânın sadece iletişimle birlikteliği halinde mekân olabileceği, bunun dışında "yer" olmaya devam edeceği söylenebilir. Sinema mekânı iletişimi mümkün kıldığı ve toplumsal bir etkinliğe zemin hazırladığı için bir "iletişim mekânı" olarak değerlendirilebilir. *"Sinema aynı zamanda "kamusal bir mekândır". Kamusal bir mekânla kast edilen, düşük bir ücret karşılığı olmasına karşın mekânın herkese açık olması, herkesin buraya girebilmesidir* (Öztürk, 2013: 13-19). Kamusal mekânın gereği olarak toplumun her kesiminin belli bir ücret karşılığında verilen hizmetten faydalanması aynı zamanda sinema salonlarında farklı tabakalardan insanların bir araya gelmesine ve sınırlı da olsa karşılıklı etkileşime zemin hazırlamıştır. Bu sayede sinemanın toplumsal bütünleşmeye olumlu bir etkide bulunduğu söylenebilir. Aynı duyguları paylaşan, izlenen filmlerde ortak sevinç ve hüznün ortamına maruz kalan insanlarda toplum olma bilincinin farklı olaylarda da aynı tepkileri vermesi beklenilebilir.

Sinema, yapısı itibariyle her kesimden insana hitap etmesi ve sınıfsal farklılıkları olabildiğince görmezden gelen tutumuyla yalnızca seçkinlere değil aynı zamanda sıradan insana da hitap edebilmeyi becerebilen bir sanattır. Hauser (1984: 420), herhangi bir sınıf ve kültür çevresine ait olmaması açısından sinemayı, demokratik bir sanat olarak niteler. Sinema birçok sanat dalının aksine toplumun tüm katmanlarına seslenebilen ve onları aynı seyir zamanı içinde bir araya getiren bir kültür ögesidir. Yapısı itibariyle toplumsal bütünleşmeye olumlu anlamda katkıda bulunan sinema sanatı farklı toplumsal katmanlardan gelen insanların aynı düş dünyasında buluşmalarına zemin hazırlamakta ve bu insanlara çok da birbirinden farklı olmadıkları mesajını vermektedir.

Sinema türlerinden birisi olan yazlık açık hava sinemaları Türk toplumunun hızla kabullendiği ve saltanatı sona erene kadar değer verdiği bir olgu olarak karşımıza çıkmıştır. Uzun kış günlerinde evden pek çıkamayan insanlar, yazın gelmesi ile birlikte kendilerini yazlık açık hava sinemalarına atar, hem diğer insanlarla sosyalleşme imkânı bulur, hem de beyazperdede sevdiği sanatçıları izleme şansına kavuşurdu. Klasik sinema yapılarından farklılık gösteren yazlık açık hava sinemaları bazen bir şenlik alanını andırır ve toplumun bütünleşmesinde etkili olurdu.

Bu çerçevede çalışmada sinemanın Türkiye'deki tarihsel sürecine değinildikten sonra araştırmanın konusunu oluşturan Sivas kentindeki sinema ve yazlık açık hava sinema deneyimine değinilecektir. O dönemi yaşamış kişilerle yapılan görüşmeler üzerinden değerlendirme yapılacaktır.

Sinemanın Türkiye'deki Serüveni

Sinemanın köklerini inceleyecek olursak yüzümüzü Batı'ya çevirmemiz gerekir. Sinema, Batı'da icadından iki yıl gibi çok kısa bir süre sonra Osmanlı Devleti'ne giriş yapmıştır. Fransız Luminere Kardeşlerin 28 Aralık 1895 yılında Paris'teki Grand Cafe'de sinematografla yaptıkları 15-20 metrelik film makaraları gösterileri, tarihte izlenen ilk film örneği olarak bilinmektedir. Ülkemiz dışında başlayan sinema dünyasındaki gelişmeler, yirminci yüzyılın başında Türk Sineması'nın doğmasına da neden olmuştur. Türkiye sinema ile ilk kez 1897'de tanıştı. Bu dönemi Bodur şu şekilde ifade etmiştir (Bodur, 1990, 203): “Yabancı uyruklu sinemacılardan, Sigmund Weinberg, Bertrand, Matalon, Cambon çeşitli yerlerde film gösterimi yaptılar. Türkiye'de ilk film yapımı 1914 yılında başladı. Birinci Dünya Savaşı sırasında başlayan yapım çalışmaları çok yavaş olmakla birlikte, 1939'dan sonra süreklileşecek film çalışmalarının temelleri atılmış oldu.” Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk yerleşik sinema, 1908 yılında, Weinberg tarafından o dönemki adıyla Pera olan İstanbul Beyoğlu'nda Pathé Sineması adıyla açılmıştır. Başta Beyoğlu/Pera olmak üzere İstanbul'da kısa sürede yerleşik sinema salonlarının sayısı artmış; İstanbul ve İzmir'den sonra taşraya doğru sinema, bilinmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Sinemanın, ülkemizdeki macerası 1940'lara doğru ivme kazanmış ve 1950 ile 1970'lerin ikinci çeyreği arasında adeta altın çağını yaşamıştır. Liman'a göre (Liman, 2014, 97) Batıda icadının hemen ardından Osmanlıya giren sinema, özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra kadın ve erkeğin birlikte gidebildiği bir kamusal alan haline dönüşmüştür. Bu süreçte yerli ve yabancı filmlerle kendisine seyirci bulmaya başlayan sinemanın 1950 sonrasında ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal gelişimine paralel olarak büyük şehirler ve taşrada yaygınlık kazandığı bilinmektedir.

Sinemanın ülkemizdeki gelişim süreci 1940'lara doğru ivme kazanmıştır. 1950 ile 1970'lerin ortalarına dek adeta Türk sinemasının en üretken dönemini yaşamıştır. Büyükşehirlerden taşranın en ücra köşelerinde yaşayan insanlara kadar geniş bir yelpazede kendine seyirci bulabilen ve film yapımcılarına, sinema salonu işletmecilerine önemli miktarda gişe hasılatları kazandıran bu dönemin filmleri sinema sektörünün dünyadaki gelişmelere paralel olarak endüstriyellemesine zemin hazırlamıştır. Sinema, Batı'da icadının ardından Osmanlı'ya girerken özellikle Cumhuriyet'in ilanından sonra kadın ve erkeğin birlikte gidebildiği bir kamusal alan haline dönüşmüştür. Bu süreçte yeni bir teknoloji olan sinemanın yerli ve yabancı filmlerle kendisine seyirci bulmaya başladığı ve 1950 sonrasında ülkenin siyasi, ekonomik ve sosyal gelişimine paralel olarak büyük şehirler ve taşrada yaygınlık kazandığı söylenebilir (Liman, 2014: 97). Cumhuriyetle beraber sinema salonlarına kentli kadının adım atması, sinema salonlarının kamusal alan olma ve cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi yönündeki işlevini sınırlı da olsa yerine getirmiştir. Ancak taşralı kadın-erkek ve çocuklara sinema salonlarının tam olarak kapılarını açması için 1960'lar ve sonrasında beklemek gerekecektir. Özellikle yazlık açık hava sinemaları, toplumsal bütünleşme ve kadının sosyal hayatta daha fazla yer alabilmesini sağlayan dönemselsel bir sinema yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'deki sinemanın serüvenini dönemselsel olarak 1950 öncesi ve 1950 sonrası olarak ikiye ayırmak mümkündür. 1950'ler sinemanın Türkiye'deki miladı olarak kabul edilebilir. Bu dönemde Yeşilçam Sineması'nın ilk örnekleri görülmeye başlamış ve yıldızlara dayalı bir sinema anlayışı Türk Sineması'nda yerini almıştır. Bu dönemsellemenin yapılmasında ülkede yaşanan kentleşme süreci de etkili olmuştur. 1950'li yıllara kadar çok yavaş artış kaydeden ülke kent nüfusu, bu tarihten sonra özellikle Marshall Yardımlarının ülkeye gelmesi ile birlikte kırsal

alanlardaki yapısal dönüşümlerden kaynaklanan çözülmenin, kentlere yönelik yoğun göçlere neden olması sonucunda çok hızlı bir artış sürecine girmiştir (Işık, 2005, 57-71). Ülkenin artan kent nüfusu beraberinde birçok sorunu getirirken (eğitim, sağlık hizmetleri, barınma, belediye hizmetleri vb.) kentin yerleşik nüfusu ile kırdan kente göç edenler arasında bütünleşme ve kentlileşme gibi sosyal sorunlar da önemli derecede toplumu etkilemiştir. Bu noktada sinema salonları, toplumun her kesiminden insanı ağırlayarak beraber eğlenebilme, sosyalleşebilme olgularını tetiklemiş ve kentsel bütünleşmeyi olumlu anlamda etkilemiştir.

Türk sineması, ne bir banka, ne bir sanayi grubu ne de devlet teşviki ve yönlendirmesiyle oluşmuştur. Sadece sinemacı ve seyirci faktörleriyle var olan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla sinema ekonomisini, ülkenin ekonomik değişimlerine koşturarak sinemacı-seyirci ilişkileri belirlemiştir. (Erkılıç, 2009: 6). Türk sinemasının bu yapısı, dönemsel olarak kimi zaman krizlerle boğuşmasına neden olmuş, kimi zaman da yapımcısından, sinemacısından, oyuncusuna ve hatta sinema önündeki işportacıya kadar birçok insana ekmek kapısı olmasına zemin hazırlamıştır. Bu nedenle ülkedeki ve özellikle Anadolu'daki sermaye değişimine ve yeni müteşebbislerin doğuşuna da yardımcı olan bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır sinema. Birkaç müteşebbisin bir araya gelerek Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gelir getiren bir yatırımı olarak ortaya çıkan sinema salonları, günümüzde bağımsız bir sektör olarak kabul edilmektedir.

1950'den itibaren belli bir sinema izleyicisi profili oluşmuş ve başta büyükşehirdekiler olmak üzere taşranın en ücra köşesindeki insanlar dahi döneminin en gösterişli eğlence aracı olarak kabul edilebilecek olan sinemanın düş dünyasına kendini kaptırmıştır. Göreceli olarak 1950-1960 arasında sakın geçiren Türk halkı sinema kültürünü benimsemiş ve artan taleple sinema salonlarının sayısı bu dönemde hızla artış göstermiştir. Kapalı sinema salonlarının yanında açık hava sinemaları da sektörde kendine yer bulmuş, daha ekonomik olması ve kapalı sinema salonlarına göre daha rahat davranma, insanların duygularını daha özgürce ifade etme imkânına sahip olması nedeniyle toplumun hemen bütün kesimlerinden ilgi görmüştür. Yazlık açık hava sinemaları ya da bahçe sinemaları sadece yaz akşamlarına özgü film izleme mekânı olmanın ötesinde toplu bir biçimde bir eyleme tanık olma, ailecek ve mahallecek bir alışkanlığa devam etmenin yaz akşamlarına özgü sosyo-kültürel mekânları olarak nitelendirilebilirler (Evren, 1996: 88). Bu durum Türk toplum yapısına kentlileşmeyi, toplumsal bütünleşmeyi ve kadının sosyal hayata daha fazla katılmasını sağlayan bir olgu olarak ele alınabilir. 1950 ve 1960'lı yıllarda sinema seyircisini aileler ve ağırlıklı olarak orta kuşak oluşturmuştur. Sinema; açık hava sinemaları, semt/mahalle sinemalarıyla yaygınlaşmış, çocuklu-kadınli ailecek gidilecek mekânlara dönüşmüştür. Toplum tarafından sinemanın tek ve geçerli eğlence kaynağı olması ve bu dönemde henüz mahalle ve mahalleli olgularının sağlam bir biçimde var oluşu bu süreci etkileyen temel unsurlar olarak sayılabilir. Bu ortamda Türk sinemasının geleneksel seyircisi oluşmuştur (Erkılıç, 2009: 10). Oluşan bu geleneksel seyirci tipi, sinema sektörünün parlak bir dönem geçirmesine ve kentlerde oluşan tabakalı kentli kimliğinin aynı potada erimesine yardımcı olmuştur.

“Herkes giderdi. Herkes giderdi yani çocuğu da zengini de köylüsü de. İnsanlar hatta köyden gelirlerdi filim izlemek içi yani. İyi hatırlıyorum yani vardı çevremizde bildiğimiz, tanıdığımız insanlar vardı.”

(Konuşmacı 6, Memur, 52)

“Hepsi giderdi genelde zengin de giderdi, fakir de ya annesinden babasından alırdı ya da bazıları boyacılık yapar, bazıları berber çırağı yapar, simit satar... O şekilde bir 3-5 kuruş temin eder ama giderdi sinemaya. Sosyal bir faaliyet olarak kendisini sinema perdelerinde geliştireyordu bazı insanlar.”

(Konuşmacı 1, 65, Emekli)

1970’li yıllarda Türkiye, dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak yoğun bir biçimde sokak hareketlerine ve terör olaylarına sahne olmuştur. Bu dönemde kentlerin sokakları kadın ve çocuklar başta olmak üzere toplumun tüm kesimi için eskisi kadar güvenli değildir. Bu ortam, sinema izleyicisini sinema salonlarından uzaklaştırırken bir yandan da televizyonun 1970’lerin başında yavaş yavaş ülkeye girişi, 1970’lerin ortasında kahvehanelerde, 1970’lerin sonunda ise evlerde yaygınlaşmasıyla sinemanın eskisi kadar rağbet görmemesine ve sinemanın seyircisini yavaş yavaş kaybetmesine yol açmıştır. Tüm bu terör ve sokak olaylarına rağmen sinema yine de televizyonun taşrada yaygınlaşmasından önce belli bir kitleyi salonlara ve yazlık açık hava sinemalarına çekmeyi başarmıştır. Ancak bu başarı çok uzun sürmemiş, önce kahvehanelere sonra da yavaş yavaş evlere girmeye başlayan televizyon, insanlarla sokağın ve sinemanın arasındaki güçlü bağı koparmıştır. Sinema dünyasında bu dönemde verilen ilk kurban ise yazlık açık hava sinemaları olmuştur.

‘‘Tamamen ne zaman kapandı mesela 68’de açıldı. 70’li, 72 yıllarında heralde televizyon çıktıktan sonra sinemaların heç bir hökmü kalmadı, herkes televizyona düştü. Onun için heralde 72-74’lerde sinema şeyi bitti yani.’’

(Konuşmacı 7, Emekli, 65)

‘‘Yazlık sinemalar 70’li yıllarda kayboldu. Fazla uzun sürmedi 10 yıl kadar bir ömrü oldu. 72-73’te bitti yazlık sinemalar. Televizyonlar çıktığı anda zaten hepsi kayboldu.’’

(Konuşmacı 3, Emekli, 62)

‘‘Yazlık sinemalar ne zaman kayboldu? Video kasetçilik başladıktan sonra. Video kasetçilik çıhınca yavaş yavaş, yavaş yavaş millet, videosunu kiralayan evinde, videosunu alan televizyonunda... Televizyon gelmişti, Almancılar video getirmeye başladı, önce televizyon geldi siyah-beyaz, paket yayın, Ankara bugün yayınlıyor bir hafta sonra Malatya’da yayınlanıyor, 10 gün sonra Ağrı’da yayınlanıyor o paket. Sinema filmi gibi dolanıyordu.’’

(Konuşmacı 4, Memur, 62)

1980’ler ve 1990’li yılların yarısı, askeri darbe sonucu özgürlük alanı tırpanlanan, sansürden geçmeyen hiçbir filmin vizyonda kendine yer bulamadığı baskı ve sansür dönemi olarak Türk sinema tarihinde yerini almıştır. Yapımcılar sansür nedeniyle can çekişen sinema sektöründeki bu açmazı, erotik film furusuyla aşmaya çalışmış, bu durum özellikle Anadolu’da oluşan sinema izleyicisi profiline büyük bir kısmının sinemalara küsmesine neden olmuştur. Sinema artık aile ile gidilen ve eğlenceli zaman geçirilen yer olmak kimliğini kaybetmiştir. 80’lerin sonu ve 90’ların ortasına kadar sinema sadece erotik filmlerle ve üniversitelerde sinema eğitimini alan yönetmenlerin çektiği deneysel sanat filmlerine sahne olmuştur. 90’ların ortasından itibaren sinema yeniden kitleleri kendine çeken ve yıllar sonra tekrar keşfedilmeyi bekleyen bir eğlence aracı olarak kendini göstermiştir.

Geçmiş Dönemlerde Sivas ve Gündelik Hayat

Sivas, Kuzey Doğu Anadolu’da kendi halinde, devlet tarafından yapılan yatırımlardan önce sessiz sedasız hayatına devam eden bir kent görünümü arz etmektedir. Cumhuriyet’in ilk yıllarında kent, Kurtuluş mücadelesinin hazırlık safhasına merkezlik yapmış ve 4 Eylül 1919’da düzenlenen Sivas Kongresi ile şehir, hayatının en hareketli günlerini yaşamıştır. Cumhuriyetin kurucu kadroları da Sivas halkının bu kadirşinaslığını, misafirperverliğini ve vatanseverliğini devlet eliyle yapılan yatırımlarla ödüllendirmiştir.

‘‘Sivas’a demiryolu gelmeden, Cer Atölyesi, Çimento fabrikası kurulmadan önce toplumsal yaşantı sessiz bir biçimde yaşanırdı. Bilhassa genç kuşak bu gidişatı değiştirmeyi, yeniliklere açılmayı akıllarının ucundan dahi geçirmezdi. Günlük nafakalarından fazlasını

çıkabilecek işler aramak yerine; sıra kahvelerinde oturur, birbirleri ile yarenlik eder, zamanlarının çoğunu da avarelikle tüketirlerdi (Üredi, 2008: 52).”

Şehirde toplumsal hayat özellikle sert geçen kış ayları boyunca zorluklarla karşılaşır ve sosyal hayat durma noktasına gelirdi.

“Bu tekdüze hayat; Recep Efendi’yle emekli subay Rahmi Bey’in, 1928 senesinde Çay Hamamı semtindeki eski bir kiliseyi tadilattan geçirerek sinemaya dönüştürmeleriyle değişmeye başladı. Koltuk yerine bir baştan bir başa uzanan tahta bankların konulduğu bu sinema 200 kişilikti. Her ne kadar sinemanın ismi resmi kayıtlarda “Asrı Sinema” olarak geçse de o senelerdeki filmler sessiz gösterildiği için halk arasında “Recebin sessiz sineması” olarak bilinirdi (Üredi, 2008: 53).”

Bu dönemde gündelik hayatın içine dahil olan sinema, Sivas’ta toplumsal eğlence anlayışında köklü değişikliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sinema ile tanışan ve onu yavaş yavaş benimseyen Sivas halkı sokağı da farklı bir gözle görmeye başlamıştır. Sivas’ta gündelik hayat uzun bir süre kendi halinde ve geleneksel ritüeller çerçevesinde sürmüştür.

“Sivas kendi halinde, komşuluk ilişkileri iyi, aileler birbirine böyle gider gelir, yardımlaşır. İşte mahallelerden sığır sürüleri çıkar, böyle sosyete değildi. Ondan sonra bir işte Atatürk Caddesi, bir İstasyon Caddesi iki caddesi vardı. Bu çevrede de [İstasyon Caddesi bölgesi] parklar artı yazlık sinemalar, kışlık sinemalar, bira salonları var idi. Seksenli yıllardan sonra, seksenli yıllardan sonra Sivas hızla değişime uğradı.”

(Konuşmacı 4, Memur, 62)

“Doğma büyüme Sivaslıyım. Sivas iptidai, ilkel bir şehir olmakla beraber evlerimiz ahşap, bahçeli... Mamur bir bahçe içersinde değildi, iptidai ve ilkeldi amma samimiyet vardı, sıcahlılı vardı, beşeri münasebetlerimiz çok iyiydi, hiçbir şey yapmacılı değildi, gomşuluh ilişkileri, beşeri münasebetler son derece güzeldi.” (Konuşmacı 9, Emekli, 63)

Sinemanın toplumsal hayatta artan değeri beraberinde Sivas halkının eğlence hayatını, toplumsal ilişkilerini değiştirmiş ve kadının günlük hayatta daha görünür hale gelmesini sağlamıştır. Eğlence hayatı sadece uzun kış ve serin yaz akşamlarında birbirine misafirlğe gitmek ve mesire yerlerine gitmek olan Sivas halkının sinemayı bir eğlence aracı olarak görmesi ve benimsemesi bazı geleneksel ve muhafazakar toplumsal kuralların esnemesine de neden olmuştur. Uzun bir süre Sivas’ta kadın çarşıya-pazara dahi tek başına çıkamayan ve yüklenmiş olduğu annelik ve ev hanımlığı misyonunun doğal ortamı olan mahallenin en önemli figürü olarak kabul edilmiştir. Sinema ile birlikte Sivas kadınları göreceli olarak daha rahat ve daha serbest bir biçimde sosyal hayata dahil olmuşlardır.

“Zaten başka gidecekleri yer yoktu ki. Mesela üç-dört tane bayan bir olurlardı, giderlerdi sinemaya veya ekseriyetle zaten ailesiyle. Ben mesela ekseriyetle ailemi alır giderdim mesela. Gotürürdüm yani.”

(Konuşmacı 7, Emekli,65)

“O dönemde kadınlar şu andaki gibi standartları yüksek değildi. Şu andaki bayanlarla o dönemdeki bayanları mukayese etmemiz şık olmaz. Standartları bu kadar yüksek değildi. Sosyallik yönünden de bu kadar güçlü ve zengin değillerdi. Değillerdi. Şunu ifade edeceğim o zamanki, o dönemdeki bayanlarla bu dönemdeki bayanları aynı kefeye koymamız o dönemdeki bayanlara haksızlık olur diye düşünüyorum.”

(Konuşmacı 5, Memur, 52)

“Sivas’ın insanı mutaassıptı, dutucuydu. Bizim annelerimiz çarşıya gittiği zaman çok mecburiyet hasıl olmazsa çarşıya çıkmazdı. Bu dediğim 60’lı yıllar. Eğer çarşıya çıkacak olsa bile en azından 7 yaşındaki bir erkek çocuğunun elinden tutar giderdi. Gadının tek başına

çarşıya gitmesi abes karşılanırdı ki yani akşam ezanından sonra kadın kesinlikle bırak çarşıyı mahallesinde bile komşudan komşuya mecburiyet hasıl olmazsa gitmezdi.”

(Konuşmacı 9, Emekli, 63)

Sivas'ta eğlence hayatı denilince akla gelen diğer etkinlikler ise yaz aylarında genelde ailecek gidilen ve mesire alanı olan Tekkeönü'nde yapılan piknikler, genelde ailecek gidilen ve döneminin mahalli ve tanınmış isimlerinin sahne aldığı Sivas Kalesi'ne yapılan gezintiler ile bunun yanında muhafazkar toplumsal yapının biraz da baskısıyla şehirden görece uzakta yer alan Paşa Fabrikası'nda alkol alan genç ve orta yaşa mensup insanların devam ettiği işret meclisleridir.

“İhramcızade İsmail Hakkı hazretleri gelir müritleriyle zikir çekerlerdi, biz de çocuğuduk yazın günlerimiz orada geçerci. Evimiz ırmağa yakın olması hasebiyle çocukluğumuz orada geçerci. Mübarekler, biz çocuğuduk acıhırdık saat 1-2 gibi kendilerine özel yemek getirirlerdi, o yemekten bize de ikram ederlerdi İsmail Hakkı hazretleri. Cennet mekân, Allah kendilerinden razı olsun. Çok muhterem insanlardı. Paşa Fabrikası o zaman şehir biraz daha uzak malum araç olmadığı için oralara genelde Sivas'ın müptezel insanları takılırdı. İçki içerler, alem yaparlardı. Sivas'ın tek mesire alanı o zamanlar Tekkeönü'ydü.”

(Konuşmacı 9, Emekli, 63)

“Bir de Kale'ye gotürseler diye yalvarırdıh bizi bir götürün de değişiklik olsun diye. Kale'de gezecece. Orda şarkı falan söyleyen kadınlar neyler oluyordu, bize bir değişiklik oluyordu yani.”

(Konuşmacı 2, Emekli, 71)

Dikey hareketliliğin pek mümkün olmadığı bu dönemlerde kentte birincil ilişkiler de sıklıkla görülmekteydi. Daha cana yakın, “biz” duygusunun hâkim olduğu bu ilişkilerin ilerleyen zamanla birlikte yerini daha mesafeli, “ben” duygusunun hâkim olduğu ikincil ilişkilere bıraktığı gözlenmiştir.

“İnsanlar neler daha cana yahındı. Şimdiki komşuluk da yapmıyorlar. Katın içindesece hastalandın, hastanede yattım hiç haberleri bile olmadı altı gün. Eskiden çok güzeldi. Birbirimizi arardık sorardık kapıdan. Napiyin heç gözükmedin hasta mısın, sağ mısın? Şimdi o yok. Çoğunda sakınlılıh vardı gece mece aramazdık, gider gelirdik. Çok yahınlılıh vardı. Şimdi hiç hiç komşuluk yok yani. Hiç beğenmiyorum şimdiki komşuluğu.”

Sivas Kentinde Eğlenme Aracı Olarak Sinema

Sivas'ta toplumun eğlence hayatına hizmet veren sinema salonları ve yazlık açık hava sinemaları genelde kentin tarihi meydanını da içinde barındıran bugünkü adı İsmet Paşa Bulvarı olan halk arasında ise daha çok İstasyon Caddesi olarak anılan mevkide bulunmaktaydı. Bu durum, zaman ilerledikçe sinemanın gelir getiren bir yatırım olduğunun kavranması ile birlikte şehir merkezinin çevresinde yer alan bazı mahallelerde de sinema salonlarının ve yazlık açık hava sinemalarının da açılmasına yol açmıştır. O döneme şahit olan katılımcılar Sivas'ta ilk kurulan sinemanın bugün yerinde şehir parkı bulunan “Tan Sineması” olduğunu belirtmişlerdir. İlk gidilen yazlık açık hava sineması ise bugün yerinde Şehitler Anıtı'nın bulunduğu Saray Bosna Parkı karşısında yer alan “Nur Sineması” olmuştur.

“Sivas'ın ilk müstakil sinema binası, 1932 senesinde Kale Camii'nin kuzey duvarına bitişik olarak inşa edildi. “Yeni Hayat Sineması” adı verilen bu bina İnönü Bulvarı'na bakardı. İki katlı olarak inşa edilen sinema; balkonlu, localı ve hususi dediğimiz ayrı ayrı bölümlerden oluşurdu. 1939'da isim değiştirerek “Tan Sineması” adını alan sinema betondan yapılmıştı.” (Üredi, 2008: 53).

“Ben 8 yaşında Nur Sineması vardı, yazlıh, tahta sandalyeli. Amcam vardı, amcamla beraber gitmişim. İlk sinemaya 8 yaşında, Nur Sineması’na gittim. Muhtemelen 64-65 seneleriydi, tahta sandalyeli. Eskiden Kanlı Bahçe diye tabir edilen şimdiki Murat Dershanesi’nin olduğu yerlerdi. Nur Sineması vardı. Yazlıh Sinema. O zaman bizim gençlik ve çocukluğumuzda Yalçın Sineması’nın arka bahçesi vardı, orda da yazlıh, yazlıhı vardı Yalçın Sineması’nın.”

(Konuşmacı 9, Emekli, 63)

“Şimdi Tan sinemasının yazlığı vardı. Hemen şeydeydi parkın orada cami var ya Kale Camisi var ya onlan duvar duvaraydı. Aşşağa Bezirci’ye giderken Yalçın Sineması vardı. Hem kışlık hem yazlığı vardı. Tan’ın da aynı öyle. Selçuk Sineması’nın yazlığı vardı. Nur Sineması vardı. Orada orduevi var ya, orduevinin o eski cezaevine çıkan yol var ya, oradaydı. Saraybosna Parkı’nın az bu taraftaydı. Nur Sineması vardı. Ondan sonra Orduevi Sineması vardı. Şimdi Paşa’nın evi var ya orduevinin orada Paşa’nın evi, o Paşa’nın evinin olduğu yerde Ordu Sineması vardı. Ondan sonra Birlik Sineması vardı. Arı Sitesi var ya, Arı Sitesi yapılmadan önce orası boş bir araziydi, orada Birlik Sineması vardı mesela. Efendim, Selçuk’u söyledim...”

(Konuşmacı 7, Emekli, 65)

Türkiye’de ve özellikle büyük şehirlerde sinemaya karşı ortaya çıkan ilgi Sivas halkınca cevap bulmakta gecikmemiştir. Dönemin Sivas halkı, sinemayı sıkıcı, tekdüze sosyal hayatlarından bir nebze olsun sıyrılabilmek için sığınacak bir liman olarak görmüştür. O dönemde özellikle her yaştan ve her kesimden insana hitap eden “Yeşilçam Sineması” Sivas’ta da sinema salonlarının hınca hınç dolmasına neden olmuş ve hatta günde tek seans olan sinema salonlarının seans sayısını artırmasına rağmen herkes istediği zaman, kolayca yer bulamamıştır.

“Tan Sineması perdelerini Sivas halkına açtığı vakit, işletmeciler tahmin edemedikleri bir izleyici kitlesiyle karşılaştılar. Akşam bir olan gösterim ikiye çıktığı gibi gündüze de bir seans eklediler. Buna rağmen bilet bulamayan pek çok sinemasever kapıdan geri dönüyordu.” (Üredi, 2008: 53).

Sinemaya gün geçtikçe artan ilgi, işletmecileri ve şehrin yöneticilerini harekete geçirmiştir. Sivas halkı için bir adet sinema artık talebi karşılamamaktadır. O dönemin kentin ileri gelenleri halktan gelen talebi karşılamak için bir dizi adım atmışlardır.

“Bir sinemanın yetersiz kaldığını gören şehir yöneticileri, 1942 senesinde Halkevi’nin konferans salonunda film gösterimine karar verdiler. Vali Konağı olarak yaptırılan bu bina 1932 senesinde Halkevi’ne dönüştürülmüştü. Halkevi Sineması’nda ilk seneler daha çok eğitici nitelikte filmler gösterilirdi. Zaman zaman biletsiz izlettirilen bu filmlere gelen 400-500 kişi 200 kişilik konferans salonunu tıklım tıklım doldururdu.” (Üredi, 2008: 53).

“İşin serbest girişimci ayağında ise şehrin önde gelen birkaç ismi, sinemayı yaptıkları esas işin yanında ilave bir iş olarak görmüşler ve ortaklık sistemiyle sinema işletmeciliğine soyunmuşlardır. Buna ilaveten büyük kamu müesseselerinin kurduğu ve işlettiği sinema salonları da bulunmaktadır. Cer Atölyesi Sinema salonu, Çimento Fabrikası Sinema salonu ve Tugay ve Orduevi sinema salonları gibi...” (Yasak, 2017: 94).

1965 yılında yapılan “Sivas İli Analitik Etütleri” adlı çalışma, o dönem Sivas’ta bulunan sinema salonları hakkında bizlere detaylı bilgiler vermektedir. Çalışmanın sonucunda sinemaya halkın yoğun ilgisi neticesinde özel teşebbüs başta olmak üzere kamu kurumları da sinemayı çalışanları ve aileleri için bir sosyal etkinlik mecrası olarak görmüş ve bünyelerine birer sinema salonu katarak hem çalışanlarına ve ailelerine, hem de halkın geri kalanına hizmet vermişlerdir.

“Sivas İl merkezinin 1965 yılındaki 105 bin civarındaki nüfusuna karşılık yazlık ve kışlık olmak üzere toplamda 9 sinema mevcut olup toplam koltuk sayısının ise 7200 civarında olması dikkat

çekicidir. Yine aynı çalışmaya göre o yıllarda Sivas'ta bulunan sinemaların adları ve koltuk kapasiteleri şu şekilde saptanmıştır: Mevcut sinemalar: 1. Yenitan Sineması 620 kişi, 2- Esen Sineması 1048 kişi, 3. Yalçın Sineması 750 kişi, 4- Omay Sineması 1000 kişi, 5- DDY Fabrikası Sineması 500 kişi, 6-Çimento Fabrikası Sineması 300 kişi, 7- Esen Sineması Yazlık 1000 kişi, 8- Nur Sineması Yazlık 1000 kişi, 9- Yenitan Sineması Yazlık 1000 kişi. Sivas sinemaları hakkında bilgi vermeye devam edecek olursak şu bilgilere değinmek gerekir: Kepenek Caddesi'nde bulunan Yalçın Sineması ise, tuhafiyecilik yapan Rüştü Yalçın ve Metin Yalçın kardeşler tarafından yaptırılmış, bilahare yıkılıp yerine apartman blokları konurulmuştur. En uzun ömürlü ve en son yıkılan sinema salonlarımızdan olan Yalçın Sineması, yüz elli koltuklu balkon, kulüp denilen yüz koltuklu orta bölüm ve beş yüz kadar da salon kısmındaki koltuğu ile toplam yedi yüzeli koltuk kapasitesine sahipti. Halkın "ecnebi" dediği daha çok yabancı filmlerin gösterildiği sinemanın, arka bahçesinde 500 kişilik yazlık kısmı da bulunmaktaydı. Yazlık bölüme kapalı salonun içerisinden geçilerek girilirdi. İstasyon Caddesi'nde Tan Sineması'ndan başka Esen ve Omay Sinemaları vardı. Sivas'ın en büyük sinemalarından Esen Sineması, Tekel binasının yanındaydı. Rüstem İzmirli, Bekir Ünal ve Ali Öktem ortaklığında 1965'te yapılan sinema salonunun koltuk kapasitesi bin kırk sekizdi. Reşit Şemsettin Sırer İlkokulu'nun bulunduğu Kanlıbahçe mevkiinde Esen Sineması'nın bin koltuklu yazlık bölümü bulunmaktaydı. Omay Sineması ise, aralarında Ali Tipici, Şükrü Günhan, Osman Karaoğlan gibi isimlerin yer aldığı on kişinin bir araya gelerek oluşturduğu başka bir girişimci grup tarafından açılmıştı. Diğerlerine göre daha biraz daha küçük olmasına rağmen 90'lı yıllarda adını verdiği apartmana yerini devrederek yıkıldı (Yasak, 2017: 95).

"Giderdik, biz ailecek giderdik ya. Biz ailecek giderdik. Onun haricindeki şöyle bir durum söz konusu benim babam demiryolcuymdu, TÜDEMSAŞ'ta işçiydi. TÜDEMSAŞ'ta da TÜDEMSAŞ'ın sinema salonu vardı. TÜDEMSAŞ'ın kendi sineması. Bir kurumun düşünebiliyor musunuz sinema salonu var. Oraya giderdik. Aile, çoluk-çocuk herkes giderdi. Giderdik yani. Evet. Bak o dönemde sınırlı olduğu halde kurumun sinema salonu var. Düşünebiliyor musunuz? Bir kamu kurumunun sinema salonu var. TÜDEMSAŞ'a inerken sol tarafta düğün salonu var, TÜDEMSAŞ düğün salonu, onun üst katında sinema salonu vardı ya. Ki ben oraya gittiğimi hatırlıyorum."

(Konuşmacı 5, Memur, 52)

Günümüz şartları ve teknolojisine nispetle çok sınırlı imkânlarla sahip olmayan bir mekân olarak karşımıza çıkan yazlık açık hava sinemaları aslında günümüz sinemalarının asla sahip olamayacağı hürriyet havasına sahip kamusal mekânlar olarak dikkat çekmektedir. "Yazlık açık hava sinemaları nasıl yerlerdi, genel yapısı nasıldı? Kimler giderdi? Nasıl bir ortam vardı? Sinemada ne tarz filmler gösterilir ve izleyenlerin tepkileri ne şekilde olurdu?" sorularına konuşmacılarımızın yanıtları şu şekildedir:

"Diyom ya bilet ücretleri 35 kuruştı, 50 kuruştı o zamanları. Mesela ucuzdu, diyorum demin de söyledim bütün herkes ailesini toplar, çoluğunu çocuğunu toplar sinemaya giderlerdi. Sinemada devamlı çekirdek yerdik zaten. Çekirdek çıtlardık devamlı. Yani o zamanları hiç kimse kimseyle bir şeyi yoktu yani. Arabalarla şey yaparlardı arhası açık pikaplar vardı. Onunla bütün şeyin afişini korlardı, sinemanın afişini mesela. Onunla teşhir ederlerdi, herkese gösterirlerdi. Bu akşam işte Nur Sineması'nda şu film, şu film oynayacak zaten devamlı çift, iki film oynatırlardı ekseriyetle. İki seans yaparlardı. Saat altı buçukta biri başlardı, saat dokuzda da biri başlardı. On buçuk, on birde de biterdi. . Hele şey film biraz güzel olsa anladın mı adam bir defa giderdi, iki defa, üççç defa gittikleri olurdu. Benim mesela çoh sinemalara üç defa gittiğim olurdu mesela. Hoşuma giderdi, severdim." (Konuşmacı 2, Emekli, 71)

"Büyük bir bahçe halinde, böyle oturacak yerler var, garşıya şey beyaz bir perde germişler... Böyle gider seyrederdik. Tahtadan sandalyeler pek eyle şimdiki gibi güzel koltuflu neyli değil. Gene de öyle severdik tek bir gitsek de tahta mahta gözümüze gözükmezdi." (Konuşmacı 7, Emekli, 65)

Sivas’ında muhafazakârlık ve cinsiyet eşitsizliği gibi olgular toplumda yaygın bir biçimde görülmektedir. Bu nedenle kadına toplum tarafından yüklenen roller olarak sıralanabilecek ev hanımlığı ve annelik kurumunun verdiği sorumluluklar kadının erkeğe göre sosyal hayata katılımını kısıtlamıştır. Yazlık açık hava sinemalarının kadınların bu dezavantajlı durumunu bir nebze olsun yumuşattığını söylemek mümkündür.

“Lükstü ya! Giderlerdi, giderlerdi, evet giderlerdi ve aileler ayrı otururdu. Bayanlar ayrı otururdu. Garışık oturmazlardı. Ha eşiyle geldiyse eşiyle birlikte otururdu. Çocuğuyla geldi çocuğuyla birlikte otururdu. Ayrı otururdu. Hani mesela fitbolda taraftar işte o anlamda değil de işte onlar ayrı bir bölümde otururdu.”

(Konuşmacı 8, Memur, 60)

“Sinemaya can atardih bir gitsek diye. Gezme olarak oraydı. Çoğu zaman gidemezdim ki ya annem bahacak çocuklarıma ben gidecem, ya ben bahacam bacımı neyimi toplayacaklar gotürecekler. Bir sefer o giderse bir sefer de ben giderdim. Çocuklar var mecbur. Sonra ayıplama diye bir şey vardı fazla gitsen millet laf ediyordu. Yani melmeket falan gezme ney ahlına gelmiyor yeter ki beni sinemaya götürsünler. Başka bir eğlence yoh, ahşama kadar çoluğunan çocuğunan pişir tişir, sil süpür anca oraya da sinemaya da gittin mi sanki zannediyom ki dünyayı bana bağışladılar. Orayı sanki bir bize büyük bir iyilik yapmışlar gibi oluyordu bize, değişiklik”.

(Konuşmacı 2, Emekli, 71)

“Tabi canım. Onlar eşiyle birlikte, o zaman renkli televizyon yok bir şey yok. Radyo bile her evde yoktu yani. Eşi ile o sinemaya gidip gelmesi ona temiz bir hava, değişik bir ortam aradığından dolayı... Orada koltuk arkadaşları bile oluyordu bayanlar arasında. Bitince tekrar görüşelim falan... Oradan reklam veriyordu şu gün şu film başlayacak diye. Orada sözleşirlerdi ki mesela pazartesi günü güzel bir filim var, pazartesi günü yine buluşalım. Öyle bir diyalog olurdu.”

(Konuşmacı 1, Emekli, 65)

Açık hava yazlık sinemalarının Sivas belleğinden silinmesinin en önemli nedenini tüm katılımcılar söz birliği etmişçesine televizyonun evlere girişi olarak belirtmişlerdir. Bunun yanında özellikle 70’lerden itibaren terör olayları ve sokak hareketleri de ailecek gidilen açık hava yazlık sinemalarından insanların soğumasında önemli bir faktör olarak ön plana çıkmıştır. Ayrıca mahalle olgusunun değişimi, dikey mimariye doğru giden şehir yapılanması, konut ihtiyacının artması (kalabalık aile-çekirdek aile dönüşümü), köyden kente göçün artması sonucu ortaya çıkan sağlıksız ve çarpık kentleşmenin artışının zemin hazırladığı arsa rantı yazlık sinemaların faaliyet gösterdiği boş arsaların yazlık sinemaların geliri düştükçe farklı amaçlarla kullanılmasına neden olmuştur. 1950’li yılları milat olarak kabul ettiğimiz ve 1970’li yıllardan itibaren bağımsız ve spekülatif bir zenginleşme aracına dönüşen kentlerdeki nüfus yoğunlaşması, bununla birlikte yatay mimariden dikey mimari anlayışına geçilmesinin sembolü apartmanlaşmaya dayalı imar anlayışı, kentlerin tarihi dokularının yok edilmesi ile şehirlerin kentsel kimliği ve tarihsel karakterini yitirmelerine neden olmuştur (Ekinci, 2007: 31-45). Toplumsal hayatın eğlence ve kültür mekânları olarak nitelendirebileceğimiz sinemalar, kentleşme ve kentlileşme sorunlarının birer yansıması olarak çeşitli nedenlerle kendi içinde karşılaştığı krizlere boyun eğmiştir. Bu sorunlar sinema salonu veya yazlık açık hava sinemalarının yer aldığı bahçelerin sahiplerini çok daha karlı yatırımlara yöneltmiştir. Zaman içinde sinema salonu ve bahçeleri yerlerini iş hanlarına ve apartmanlara bırakmıştır (Bodur, 1990: 204).

Kentte yaşanan bu değişim toplumsal alanda da bazı kopuşlara yol açmıştır. Samimi, sıcak ve içten ilişkilerin görüldüğü sıcak mahalle ortamları yerini daha resmi, çıkara dayalı ilişkilere bırakmış, artık yazlık açık hava sinemalarında bir arada yaşanan eğlence ve bütünleşme zamanlarının izleri hızla yok olmuştur. Toplum hafızasında hala diri tutulan o yıllara ait

bütünleştirici anılar, görüşülen kişilerce özlemle yâd edilmiş ve sıklıkla ifade edilmiştir. Katılımcıların o yıllara dair özlemini çektiği olgular yakın akrabalık, komşuluk, arkadaşlık ilişkileri ve mahalle kültürü olarak sıralanmıştır.

“Yoh talep etmezdi. Hiç de yani çocuhtuk çünkü sevindirirlerdi yani eyle herkes yani al parasıyla diye bir şey yohturdu işte yani. Gomşumuzun herhangi bir işi olduğu zaman giderdik yapardık. Garşı gomşumuz işte mahallede çocuk bulamadığı zaman para verirdi “Oğlum get şurdan bana bir ekmek al, gel” derdi, seve seve gider gelirdik yani veya suyunu. Bir komürü gelirdi eskiden beyle doğalgaz mı moğalgazlı değildi, galoriferli ev yoğudu. Herkesin sobalıydı, komürü, odunu geldiği zaman mahallenin çocuğu hep beraber taşırdık evine. Yani kimseden para edilmezdi eyle ya. Gonlünden gopardıp çocuklar yoruldu deye çıhardır verirlerdi harçlıh.”
(Konuşmacı 6, Memur, 52)

“O yıllar özlenmez mi ya! O yıllar özlenmez mi! Ben geçtiğimiz her yılı özlüyorum. O yıllar şartlarımız, imkânlarımız çok daha zordu ama çok daha mutluyduk. Şu anda o yıllara göre imkânlarımıza baktığın zaman çok daha şeylerin sahibiyiz, elimizdeki imkânlar çok daha fazla ama o kadar mutlu değiliz. İnsanlar bir takım şeyleri çok kolay elde edince onun hazını alamıyor. Zor elde edilen şeyin keyfi fazla oluyor. O yüzden o yıllar çok daha güzeldi. Çok daha mutluyduk.”
(Konuşmacı 5, Memur, 52)

İnsanların evlerinden çıkması için geçerli bir sebep olarak karşımıza çıkan sinema olgusu da anlayışın değişmesi gibi değişim geçirmiş, insanların önceden bir araya gelerek kaynaştığı bütünleştirici mekânlar olma özelliğinden uzaklaşmıştır. Sinema artık hobi olarak kişisel olarak gidilen ve mümkün olduğu kadar başkaları ile temas etmeden, toplumsal iletişime geçmeden film izlenen mekânlar haline gelmiştir.

SONUÇ

Türkiye’de ve Sivas’ta sinemalara ve açık hava sinemalarına duyulan ilginin etrafında oluşan sinerji özellikle 1950-1980 döneminde Türk Sinemasının altın çağını yaşamasına neden olmuştur. Sinema sayesinde ülkenin en ücra noktalarında bile insanlar gündelik hayatın tekdüzeliğinden, sıkıcılığın bunaldıklarında bir yerde kendilerini bekleyen bir sinemanın varlığından daima hoşnut olmuşlar ve toplumsallaşma, yeni dünyalar keşfetme ve toplumun bütün kesimleriyle iletişim kurabilme imkânı sağlamışlardır.

Kentsel bütünleşme ve kadının toplumda daha görünür hale gelmesinde özellikle yazlık açık hava sinemalarının önemli katkısı olduğu söylenebilir. 1960’lara kadar mahallenin sınırlarından dışarı bağımsız bir biçimde kolay kolay adımını atamayan Sivas kadını, özellikle 1960’lar ve 1970’lerde kimi zaman eşleri ve çocuklarıyla, kimi zaman da komşularıyla düzenli bir biçimde sinemanın yolunu tutmuştur. Hem sinema öncesi özellikle komşularla yapılan sinemaya hazırlık evresi hem de sinemada hiç tanımadığı insanlarla iletişim halinde olan bir kimlik sergilemesi Sivas kadınının sosyalleşmesine ve çarşı-pazarda daha fazla görünür hale gelmesine neden olmuştur. Yazlık açık hava sinema alanları, kamusal alan niteliğinde olup her yaştan, kadın-erkek toplumun bütün kesimlerine hitap etmesiyle ve kapalı sinema salonlarına nispeten daha fazla özgürlük vadedmesiyle kentsel bütünleşmeye hizmet eden bir yapının adı olmuştur. Bunun oluşmasında sıcak samimi bir ortamda gerçekleşen film gösterimleri, toplumun tüm kesimlerinin birbiriyle daha yakından ve daha informal bir biçimde temas etmesine imkân tanımıştır. Toplumun her kesiminden insanın açık hava yazlık sinemalarını tercih etmeleri ve yazlık sinemaların kapalı sinemalara göre göreceli olarak çok daha serbest oluşu, insanlar arasındaki iletişimin artmasında etkili olmuştur. Bu durum kentlileşmenin önündeki en büyük zorluklardan biri olan göç edenlerle yerli halk arasında kurulması gerekli olan sosyal bağın ve kültürel alışverişin kuvvetlenmesinde etkili olmuştur. Birbirini daha

yakından gözlemlene ve tanıma imkânı bulan bu insanlar önyargılarından sıyrılarak aynı düş dünyasını paylaşma imkânı veren sinemayı birlikte deneyimleme şansını yakalamışlardır.

Özellikle birçok Anadolu şehrinde olduğu gibi Sivas'ta da yazlık açık hava sinemaları insanlar tarafından daha ucuz ve daha serbest mekânlar oldukları için tercih edilmiştir. Zamanla gelişen teknoloji ve rant ekonomisinin dayatmış olduğu daha fazla gelir getirebilecek yatırım yapma isteği nedeniyle yazlık sinemalar hemen hemen tamamen kaybolmuştur. Gelişen teknoloji aynı zamanda kapalı sinema salonlarının da ticari hacimlerinin daralmasına neden olmuştur. Sinemalar bugün insanları sokağa davet eden ve kaynaştıran mekân olma olgusunun çok uzağında bir yerde konumlanmış durumdadır.

KAYNAKÇA

Akdaş, C (2017). Kentte Sinema Salonlarının Evrimi: İzmit Örneği. *Journal of Social and Humanities Sciences Research* 4(14): 2

Bodur, F (1990). Eskişehir Sinemalarının Dünü ve Bugünü. *Kurgu Dergisi*. (8): 203-221

Evren, B Mahallecek Gidilen Sinemalar. Kişisel Arşivlerde İstanbul Belleği. Taha Toros Arşivi

Creton, L (2008). *Kentte Sinema Salonlarının Statüsü: Fransız Kent Modeli*. Der. Mehmet Öztürk. Sinematografik Kentler İstanbul: Agora Kitaplığı.

Ekinci, O (2007). Kültürel Miras, İmar ve Belediyelerimiz. *Kent ve Planlama* içinde (drl.) Ayşegül Mengi. Ankara: İmge Yayınları

Erkılıç H (2009). Düş Şatolarından Çoklu Salonlarına Değişen Seyir Kültürü ve Sinema. *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*. 27: 2-10

Gökmen E ,Gür H (2017). Yazlık Açık Hava Sinemaları: Sinema Mekanlarının Sosyal Bir Alan Olarak İşlevleri. *Erciyes İletişim Dergisi*. 5(2): 2-18

Hauser, A (1984). *Sanatın Toplumsal Tarihi*. Çev. Yıldız Gölönü. İstanbul: Engin Yayınları

Işık, Ş (2005). Türkiye'de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*. (14): 57-71

Liman, A S (2014). Gaziantep'te Sinema, Seyir ve Seyirci (1923-1980). *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*. 2(47): 97-124.

Kırel, S (2005). *Yeşilçam Öyküsü Sineması*. İstanbul: Babil.

Öztürk, S (2012). *Mekan ve İktidar*. Ankara: Phoenix Yayınları.

Öztürk, S (2013). Türkiye'de Sinema Mekânlarını Sözlü Tarih Üzerinden Anlamak. *Millî Folklor Dergisi*. 25(98): 19

Üredi, K (2008). Hayat Ağacı Dergisi. (10): 53-54

Yasak, İ (2017). *Şehir Defteri*. İstanbul: Sivas Belediyesi Yayınları

KAYNAK KİŞİLER

5.İKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

	Görüşülen Kişi	Cinsiyeti	Mesleği	Yaşı
Konuşmacı 1	T. K.	Erkek	Emekli	65
Konuşmacı 2	S. Y.	Kadın	Emekli	71
Konuşmacı 3	O. Y.	Erkek	Emekli	62
Konuşmacı 4	M. I.	Erkek	Memur	62
Konuşmacı 5	K. A.	Erkek	Memur	52
Konuşmacı 6	İ. K.	Erkek	Memur	52
Konuşmacı 7	C. G.	Erkek	Emekli	65
Konuşmacı 8	H. K.	Erkek	Memur	60
Konuşmacı 9	İ. G.	Erkek	Emekli	63

5.İKSAD
INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

**TOKAT YAZMA DESENLERİNİN İZMİR'DE (20. YÜZYILIN BAŞINDA) ÖZEL
BİR KOLEKSİYONDA BULUNAN BAZI YAZMA DESENLERİ İLE
KARŞILAŞTIRILMASI**

Doç. Esra KAVCI ÖZDEMİR
Dokuz Eylül Üniversitesi

ÖZET

Halk sanatı olarak gelişmiş olan baskıcılık, kumaş boyama ve desenlendirme işi olarak bilinmektedir. Geçmişte Anadolu'da kadınların sıkça kullandığı ve genç kızların çeyizlerinde çokça karşılaştığımız bu ürünler, bölgeden bölgeye, hatta ilden ilden farklılık göstermiş olup yazma, çember, yemeni, yağlık, tülbent gibi isimlerle de adlandırılmıştır. Osmanlı döneminde özellikle Kastamonu, Tokat, Trabzon, Gaziantep, Diyarbakır, Elazığ, Bursa ve İstanbul'da (Bağlarbaşı, Kandilli, Kumkapı, Üsküdar, Yeniköy) el baskıcılığının yapıldığı önemli merkezler olarak dikkat çekmektedir.

Anadolu'da ticaret yollarının kesiştiği merkezlerden biri konumundaki Tokat'da 19. yüzyılda sürdürülen ticari faaliyetlerde ve özellikle dokuma, baskı ve boyamacılık gibi iş kollarında gayrimüslimlerin çalıştıkları bilinmektedir. Aynı şekilde İzmir'de de el baskıcılığının geçmişinin gayrimüslimlere ve daha çok Ermeni ustalara dayandığı bilinmektedir. Bu işi yapan kişiler Anadolu insanının günlük yaşamında ihtiyacı olan tekstil ürünlerini boyayarak üzerine çeşitli desenleri ahşap kalıplarla basıp üretim yapmışlar, gelen siparişler ile geçimlerini sağlamışlardır.

Bildiride Tokat yazma desenleri ile İzmir'in Basmane semtinde, 20. yüzyılın başında bir atölyede kullanılmış olan bazı yazma desenlerinin tanıtımı ve karşılaştırması yapılacaktır. Karşılaştırmada iki farklı bölgedeki yazma desenleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar üzerinde durulacak, el baskıcılığının günümüzdeki durumu üzerinde bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kalıp baskı, yazma, İzmir, Tokat

**THE COMPARISON OF TOKAT SCARF PATTERNS WITH SOME OTHERS
EXISTING IN A PRIVATE COLLECTION IN IZMIR, AT THE TURN OF THE 20TH
CENTURY**

ABSTRACT

Cloth (Fabric) Printing, developed as folk art, is known as fabric dyeing and fabric design. These products which were often used by women in Anatolia in the past, and took place in young women's trousseau differed from region to region, even city to city, and were named differently, such as scarf, printed kerchief, coloured cotton kerchief, large napkin or hankiechief and thin cotton cloth. In the Ottoman period, hand printing centers where Kastamonu Tokat, Trabzon, Gaziantep, Diyarbakır, Elazığ, Bursa ve İstanbul'da (Bağlarbaşı, Kandilli, Kumkapı, Üsküdar, Yeniköy)

5.İKSAD

INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

It's known that Tokat was one of the junctionso of trade routes in Anatolia. In the 19th century, in commercial activities And in some business affairs such as fabric weaving, printing and dyeing, non-Müslim people were employed . In the same way, it's known that the past of hand printing depended on on-Muslims and mostly Armenian masters. These people dyed fabric products Anatolian people needed in daily life, and they also printed some patterns on these products using wood moulds, And they lived on the orders for these products.

In this paper, Tokat scarf patterns will be introduced And compared with some scarf patterns used in an atelier in Basmane, İzmir at the turn of the 20th century. In the comparison, the similarities And differences of the products in two cities will be mentioned, And today's condition of hand prnting will be assessed.

Key Words: Block printing, scarf, Izmir, Tokat

GİRİŞ

Kumaş üzerini boyamak ve kumaşı desenlendirmek olarak bildiğimiz yazmacılık (baskıcılık) geleneksel halk sanatı örneklerimizdendir. Eskiden özellikle Anadolu kadınlarının, genç kızların çeyizlerinde çok sayıda karşılaştığımız yazmalar farklı bölgelerde ve illerde çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Tülbent, yağlık, çember ve yemeni ismi ile karşımıza çıkan Türk yazmalarının bilinen en eski örnekleri Beylikler dönemine aittir. Osmanlı döneminde ise Anadolu'da merkez Tokat, Kastamonu, Trabzon, Gaziantep, Diyarbakır, Elazığ, Bursa özellikle 18. yüzyılda İstanbul (Bağlarbaşı, Kandilli, Kumkapı, Üsküdar, Yeniköy) el baskıcılığının yapıldığı önemli iller olarak dikkati çekmektedir (SİPAHIOĞLU- KAVCI ÖZDEMİR 2012).

Kumaş üzerine fırça yardımı ile ya da tahta kalıpların kumaş yüzeyine basılarak desenin aktarılması yöntemi ile elde edilen bu kumaşlar, ülkemizde yüzyıllar boyunca üretimi sürdürülen el sanatlarımızdan olmuştur. Bu konudaki yazılı kaynaklar ve arkeolojik çalışmalar, yazmacılığın bir baskı tekniği olması nedeniyle bizi tarih öncesi çağlara kadar götürmektedir.¹

Tokat Anadolu'da ticaret yolları üzerinde bulunması nedeniyle çeşitli göç hareketleri ve uygarlıkların bırakmış oldukları etkiler sonucu farklı üretim alanlarında faaliyetlerin yapıldığı bir şehir olma özelliğine sahiptir. Özellikle 16. ve 17. yüzyıl için Tokat yazmacılığında en parlak dönem diyebiliriz.. 19.yüzyılda Tokat şehrindeki ticaret ve bazı sanatların üretiminde (dokuma, basma, boyamav.b) gayrimüslimler aktif rol oynarken, bu durum 20. yüzyılda da devam etmiştir (SEVİNÇ-ARDAHANLI 2017).

Tokat'da yazmacılık tarihinin yaklaşık 600 yıllık bir geçmişe sahip olduğu belgelerden anlaşılmaktadır. Günümüzde çeşitli nedenlerle üretimi azalmış olan yazmacılık işi yaklaşık 40

¹ Batı Anadolu'da yazmacılık (baskıcılık) konusundaki en eski bilgi İ.Ö. 850 yıllarında yaşadığı varsayılan Homeros dönemine ait kaynaklarda "bez basma atölyesi" ve "basmacı" sözünden anlaşılmaktadır. Özellikle Büyük İskender'in doğu seferinden sonra (İ.Ö. 320) çeşitli konularda yazılmış tarih kitaplarında Yunanistan'da süslü kumaşların çok beğenildiği, Roma ve daha sonra Bizans döneminde Batı Anadolu'nun tekstil sanatları merkezi olduğu da anlatılmaktadır. Bizans döneminde sanat ve ticaret İstanbul'a kaymakla birlikte, Batı Anadolu ticaret ve sanat yaşamını batı ile olan ilişkilerini sürdüren bir merkez olduğu anlaşılmaktadır (SÜRÜR 1980).

5.İKSAD

INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

yıl öncesine kadar şehirdeki 5 büyük handa yapılırken, her geçen zaman içinde bu sayı sadece bir handa üretime kadar düşmüştür (Somut Olmayan Kültürel Miras 2017). Tokat Şehir Müzesi Müdürü Hasan Erdem'den aldığım bilgiye göre yazmacılar sitesinde yaklaşık 20 civarındaki yazma atölyelerinden 3 ya da 4 adedi klasik yazma baskı işi (havuzlarda kumaşları yıkama, söktürme işi) yapıyormuş. Diğer atölyeler serigrafı tekniği ile seri üretim yapan atölyelermiş. Ancak 2020 yılının ocak ayında çıkan yangın sonrasında sitedeki atölyeler büyük hasar görmüş ve pek çok ahşap yazma kalıpları yanmış. Şuanda sitede bakım ve onarım çalışmaları sürerken baskı üretimi de yeniden başlamış.

Tokat'da “karakalem” ve “elvan” olmak üzere 2 tip yazma baskısı yapılmakta olup, renkli yazmalara elvan, siyah-beyaz yazmalara da karakalem adı verilmiştir. (foto 1-2-3) Desen ve kompozisyonlarda bölgenin karakteristik özelliklerine uygun motifler ustalar tarafından tahta kalıplara oyulmuş ve kumaş üzerine aktarılmıştır. Özellikle elma, üzüm, kiraz ve çiçek motif kalıpları daha çok görülmektedir. Anadolu'daki yazmacılığın merkezi konumunda olan Tokat'da üretilen yazmalarda çoğunlukla koyu renkler hakimdir. Kırmızının koyu tonları; bordo, patlıcan moru, koyu kahverengi gibi ayrıca siyah ve kırmızı renkli yazma örnekleri daha çok karşımıza çıkmaktadır. Kendine özgü desenlerle yapılan baskıların dışında Tokat'a ait olmayan yabancı motifler de yazmalarda kullanılmaktadır. Bu tip baskı kalıplarının ustalar tarafından kullanıma başlaması 1960'dan sonra görülmeye başlamıştır. Bunun sebebi de o yıllarda sipariş üzerine İstanbul gibi başka şehirlere fason üretim yapmalarıdır. Hatta bu desen kalıpları Tokat desenleri kadar yaygın olarak bölgede kullanılmaktadır (TÜRKER 1992).² (foto 4-16)

İzmir yazmacılık konusunda özellikle 1890-1920 yılları arasında oldukça parlak bir dönem yaşamıştır. 19. Yüzyıl sonlarında İzmir'de bilinen sanayi kuruluşlarının en eskisi kadınların başlarını örtmek için kullandıkları, ege de çember denilen baskılı kumaşlar üreten ve bulunduğu semte adını veren “Basmahane” imalathanesi olmuştur. Yine aynı kaynakta 1892 yılında şehirdeki önemli sanayi kollarından biri kadınların kullandığı “yemeni” ve “kalemkar” denilen kumaş parçalarının üretimidir. İzmir'de 10 fabrikanın yılda yüzbin civarında baskılı parça kumaş ürettiği belgelerden anlaşılmaktadır. Bu tarihlerde kurulmuş olan 18 basma fabrikası saraya ödenen verginin ağırlığı nedeni ile 1851 yılına kadar dayanabilmiş ve 16 basma fabrikası kapanmış, kalan 2 fabrikanın yöneticileri de saraydan ağır verginin yarısının affedilmesi isteğinde bulunmuşlardır. Ancak bu istekleri saray tarafından kabul edilmemiştir (BEYRU 1973).

Ege Bölgesi el baskıcılığı Anadolu'daki diğer baskı merkezleri kadar önemli olmasa da, kaynaklardan alınan bilgilere göre Basmane ve çevresinde İzmir'in işgal yıllarında 40 civarında olan baskı atölyelerinin tamamının Ermenilerin elinde olduğu görülmektedir BAYKARA (1974). İzmir ve çevresinde Ermenilerin önemli bir bölümünün boyacı (basmacı) olarak çalıştıkları, Anadolu'ya yerleşmelerinden sonra özellikle Batı Anadolu'nun ticaret merkezi olan İzmir'de her türlü dokuma bez, bunlara ilişkin toptan ve parça kumaş satışı yapmış oldukları görülmektedir.

Ancak İzmir'in kurtuluşundan sonra (09 Eylül 1922) burada yaşayan Rumlar gibi Ermeniler de şehri terk etmek zorunda kalınca bu süreçte el baskıcılığı olumsuz etkilenmiş hatta bitme noktasına gelmiştir. İzmir'de çirak olarak Ermenilerin yanında çalışmış olan kişiler el baskıcılığı işini Ermeni ustalarından kalan atölyelerde onlardan sonra sürdürmüşlerdir. Cumhuriyet döneminde Balkanlar'dan İzmir'e göç edip yerleşmiş birkaç baskı ustasının,

² Tokat a özgü yazma desenleri: Tokat içi dolusu, Tokat beşlisi, Tokat üzümlüsü, Tokat elmalısı, Tokat yarım elmalısı, Tokat kirazlısı, Tokat içi boş (Kayseri kenar), Purket (Plaka), Kaşık sapı, Kaynana kuyruğu, Asma yaprağı, Ev işi, Trabzon kenar (TÜRKER 1992).

5.İKSAD

INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

özellikle Türkiye'nin endüstrileşme dönemine kadar bu işi sürdürdükleri bilinmektedir. Üretimin makineleşmesi sonucu 1980'li yıllarda bu işi yapan sadece birkaç usta kalmıştır SÜRÜR (1980). Bu ustalardan birisi de 1905 doğumlu Ahmet Hepdoğru'dur. (foto 17) Usta İzmir'in Basmane semtindeki atölyesinde 1978 yılına kadar el baskıcılığı işini aktif olarak sürdürmüş ve 1985 yılında da vefat etmiştir. Ahmet Hepdoğru'nun oğlu tarafından fakültemiz Geleneksel Türk Sanatları Bölümü'ne bağışlanan, atölyesinde kullanmış olduğu bazı ahşap kalıpların bir kısmı mübadele zamanı (1912) Selanik'den İzmir'e geldiklerinde yanlarında getirdikleri kalıplardır. (foto 18) İzmir'deki atölyelerinde Ermeni ustalarından kalan, onların da kullanmış olduğu kalıplar ile kendi yapmış oldukları kalıpların (169'u çiçek motifli, 96'sı kenar bordür kalıpları) bir kısmı elimizde bulunmaktadır. Bu özel koleksiyonun el baskıcılığı tarihimiz açısından önemli örnekler olma özelliği taşıdıklarını söylemek mümkündür ÖZTÜRK-KAVCI ÖZDEMİR 2017).

Tokat ve İzmir'deki yazmacılık hakkında kısa bir açıklamadan sonra bu iki şehirde kullanılmış olan bazı benzer kalıp örneklerini ele alacak olursak, (foto 19) örneklerde de görüldüğü üzere birebir aynı kalıp örnekleri olduğu gibi birbirine benzeyen düzenlemede kalıp örnekleri de mevcuttur. Bunun sebebi olarak her iki şehirde de sipariş üzerine üretimlerin yapılmış olması, Ermeni ustaların bu işi meslek olarak yapması söylenebilir. (foto 20-26) Tespit edilen kalıp örneklerini inceleyecek olursak bir çiçek motifinin tekrarından oluşan zemin desenlendirmek için kullanılan kalıplar, farklı çiçek motiflerinin bir arada aynı kalıp içerisinde kullanılması ile gerçekleştirilen kalıplar, bordürde kullanılmak üzere hazırlanmış tek bir motiften oluşan kalıplar, yine bordürde kullanılmak üzere kalıp içerisinde tekrar eden sistematik bir düzendeki kalıplar dikkati çekmektedir. Bütün bu kalıpların dışında buket şeklindeki tek dal ve çift dal çıkışlı motiflerden oluşan kalıplar, bitkisel motiflerin dışında geometrik motifli kalıpların da kullanıldığı örnekler mevcuttur. (foto 27-32) Farklı kültürlerin Anadolu coğrafyasında bir arada yaşamış olması, zaman içerisinde buldukları bölgenin kültüründen de etkilenerek yeniden şekillenmesi örnek baskı kalıplarında da karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yüzyıllar boyunca toplumların geleneksel değerlerini, duygu ve düşüncelerini yansıttıkları başörtüsü dışında yorgan yüzü, peşkir, seccade, mendil ve namaz örtüsü olarak da karşımıza çıkan yazmaların (OMUR O 2004), diğer adıyla baskılı kumaşların günümüzde üretimi az olsa da sürmektedir. Ancak gelişen üretim teknolojisinin karşısında el emeği ile üretilen bu kumaşların talepleri karşılması ve üretim maliyetinin artması sonucu her geçen gün üretimi giderek azalmakta, günümüzde özellikle Kastamonu ve Tokat da el baskısı üretimleri diğer illerimize göre daha çok yapılmaktadır. Diğer baskı merkezlerimizin çoğunda el baskı üretimi neredeyse yok denecek kadar az ya da tamamen ortadan kalkmıştır. Bugün İzmir'de Üsküp ve Selanik'ten gelen ustaların yanı sıra atölyelerini kapatmış ve ellerindeki kalıpları antikacılar satmış sadece birkaç usta kalmıştır. Günümüzde artık onlar da üretim yapmamaktadır.

Ancak teknoloji ve değişen beğeniler doğrultusunda diğer pek çok el sanatlarımızda olduğu gibi bu el sanatımıza olan ilgi de eski yıllara oranla gittikçe azalmıştır. Yazma ustalarının yanlarında çalıştıracak çırak bulamamaları, harcadıkları emeğin karşılığında yeterli para kazanamamaları, yazmacılıkta kullanılan boyaların ve malzemelerin bazılarının piyasada bulunamaması gibi nedenler ile birçok atölye birer birer kapanmıştır (UYGUR-OKCA KOYUNCU-ÖZ 2017). El baskısı yazmacılığın yok olmaya başladığı bu dönemde, daha kısa sürede daha çok üretmeye olanak sağlayan serigrafik tekniği kullanılmaya başlayınca yazmacılık üretiminde önemli bir değişim yaşanmıştır. Bu baskıların daha çok hediye amaçlı

5.İKSAD

INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

masa örtüsü, yazlık elbise ve fular gibi farklı amaçlar için kullanımını karşımıza çıkarmaktadır. Bu teknik ile üretim yapan atölyelerin artması, seri üretimi beraberinde getirdiği gibi el emeğine dayalı üretimin azalmasına hatta yok olmasına da neden olmuştur.

Geleneksel sanat dallarımızın günümüzde giderek azalmasına karşın çok az sayıda kalan ustalarımız da mesleklerini devam ettirmeye çalışmaktadır. Bu kişilerin sanatlarını sürdürmeleri için mutlaka desteklenmeleri gerekmektedir. Gerek üretim, gerek ürün satışı, gerekse tanıtım açısından desteğin devlet kuruluşları, dernekler, belediyeler ve özel kuruluşlar tarafından sağlanması çok önemlidir. Özel kurslar, halkeğitim kursları, üretim projeleri ile bu mesleğe ilginin artması, özellikle gençlerimizin öğrenmesi ve ev ekonomilerine destek olabilmeleri sağlanmalıdır. Geleneksel özelliklerini bozmadan klasik üretim tekniklerinin öğretilmesi, günümüze daha uygun farklı kullanım amacıyla yeni üretimlerin yapılması ve bu el sanatımızın unutulmaması bize düşen görev olmalıdır.

KAYNAKLAR

AYDIN Ö (2006) *Antalya'lı Bir Koleksiyonerin Yazma Kalıp Örnekleri*, Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu, Bildiriler Cilt 2, 483-488.

BAYKARA T (1974) *İzmir Şehri ve Tarihi*, Ege Üniversitesi Yayını, İzmir 99 s

BEYRU R (1973) 18. ve 19. Yüzyıllarda İzmir. Ege Üniversitesi Yayını, İzmir 48-49.

KAVCI ÖZDEMİR E, ÖZTÜRK B: “*Selanik’den İzmir’e Göç Eden Baskı Ustası Ahmet Hepdoğru ve Baskı Kalıp Koleksiyonu*”, GÖÇ II. Uluslararası Sanat Ve Tasarım Kongresi Sözlü ve Poster Bildiri Kitabı, 19-22 Ekim 2016 İzmir, 131-137.

KAYA R (1974) *Türk Yazmacılık Sanatı*, İş Bankası Kültür Yayınları No. 41, İstanbul, 119 s

OMUR O (2004) *Üsküdar’da Yazmacılık, Üsküdar, Kuzguncuk, Çengelköy, Beylerbeyi, Kandilli, Vaniköy Çizgi İşi ve Kalıp İşi Yazmaları*, II.Üsküdar Sempozyumu Bildiriler II.Cilt, İstanbul, 436-444.

ÖZTÜRK B, KAVCI ÖZDEMİR E (2017) *İzmir’de El Baskıcılığının Tarihsel Gelişimi ve Örnek Bir Baskı Atölyesi Kalıp Koleksiyonu*, Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu Yazmalardaki El İzleri Bildiriler, Akçaabat/Trabzon, 23-29.

SARIKAYA HÜNEREL Z, UYSAL S (2013) *Ağaç Baskı Tekniği ile Yapılan Tokat Yöresi Yazmaları Kullanılarak Oluşturulan Kadın Giysi Tasarımları* Tokat Sempozyumu Bildiriler 1.Cilt, 471-479.

SEVİNÇ B, ARDAHANLI E: *Geçmişten Günümüze Kalıp Baskı (Yazmacılık) Sanatı, Yaşayan Ustalar (Tokat Örneği)*, Uluslararası Geleneksel Sanatlar Sempozyumu Yazmalardaki El İzleri Bildiriler, Akçaabat/Trabzon, 64-71.

SİPAHIOĞLU O, KAVCI ÖZDEMİR E (2012) *Ev-Atölye Sistemi İçerisinde Geleneksel Yazma Baskıcılığının Üretimine Mardin ve İzmir’den Birer Örnek*. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Dergisi, 21: 75-85.

Somut Olmayan Kültürel Miras TOKAT (2017) T.C.Tokat Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü143.

SÜRÜR A (1990) *İzmir’in Baskılı Çemberleri*. Türkiyemiz Dergisi, 32: 1-8.

5.İKSAD
INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

TÜRKER K (1974) *Ağaç Baskı Tokat Yazmaları*, İş bankası Kültür Yayınları. 347 İstanbul, 96 s

TÜRKER K (1992) Tokat Yazmalarında Renk ve Desen Araştırması. Tokat Kültür Araştırma Dergisi, 5-6: 10-14.

UYGUR H, OKCA KOYUNCU A, ÖZ D (2017) Bir Kültürün Son Temsilcisi: Mıksiye (Muşsiye) Nasra Şimmeshindi, Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 5. Cilt, 11: 221-241.

Fotoğraflar:

Foto:1 Kalem yazma

Foto:2 Kalıp-kalem yazma

Foto:3 Kalıpla Yazma

Foto:4 Tokat Üzümlüsü

5.İKSAD
INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

Foto:5 Asma Yaprığı

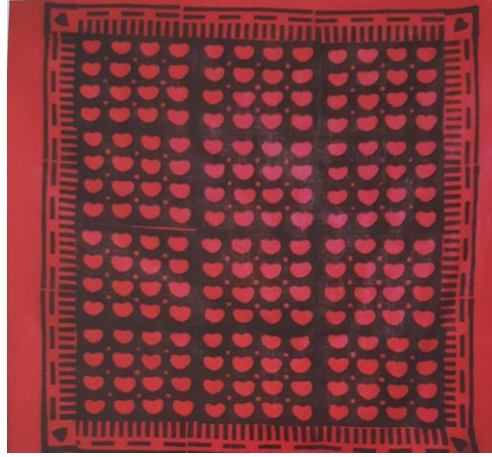

Foto: 6 Tokat Elmalısı

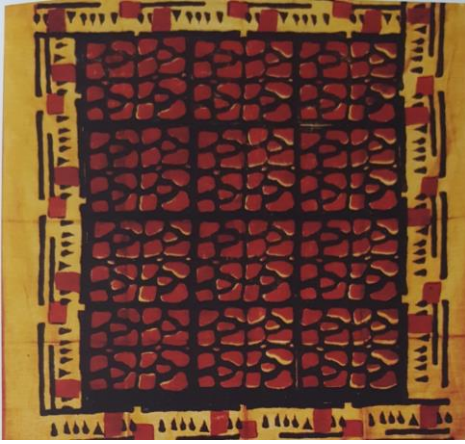

Foto:7 Tokat Yarım Elmalısı

Foto:8 Tokat Kirazlısı

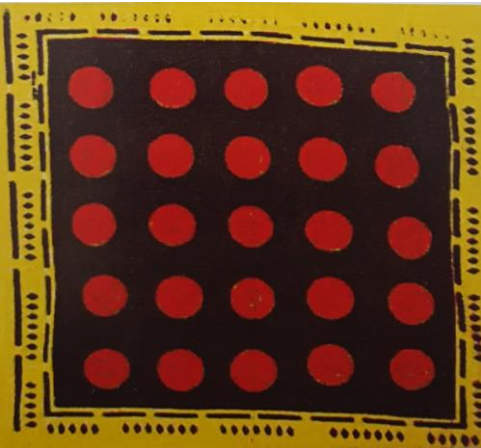

Foto:9 Aynalı Yazma

Foto:10 Tokat Beşlisi

5.İKSAD
INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

Foto:11 Çengelköy Yazma

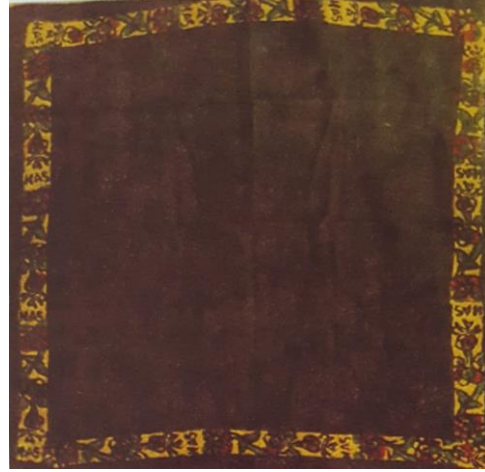

Foto:12 Trabzon Kenar

Foto:13 Fulyalı Yazma

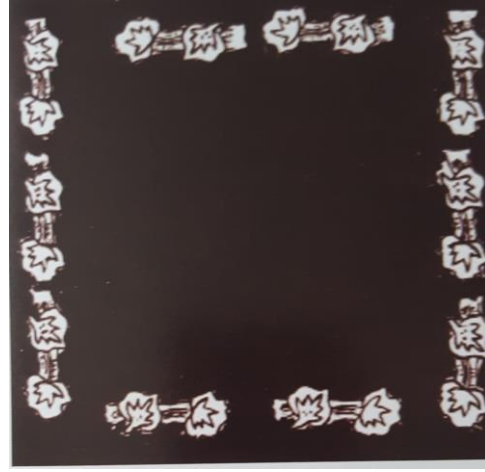

Foto:14 Kaynana Kuyruğu

Foto:15 Purket Yazma

Foto:16 Sinekli Hamamiye

5.İKSAD
INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

Foto:17 Ahmet Hepdoğru

Foto:18 Kalıplar

Foto:19 İzmir

Tokat

Foto:20 İzmir

Tokat

5.İKSAD
INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

Foto:21 İzmir

Tokat

Foto:22İzmir

Tokat

Foto:23İzmir

Tokat

5.İKSAD
INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

Foto:24 İzmir

Tokat

Foto:25 İzmir Tokat

Foto:26 İzmir Tokat

Foto:27 İzmir

Tokat

5.İKSAD
INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

Foto:27 İzmir

Tokat

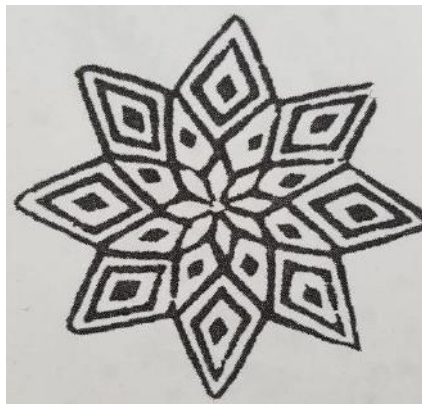
Foto:28 İzmir

Tokat

Foto:29 İzmir

Tokat

5.İKSAD
INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

Foto:30 İzmir Tokat

Foto:31 İzmir Tokat

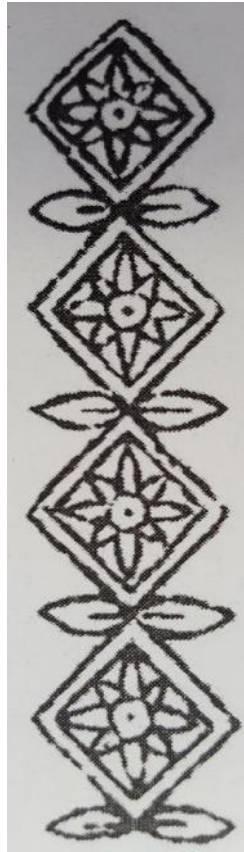

Foto:31 İzmir Tokat

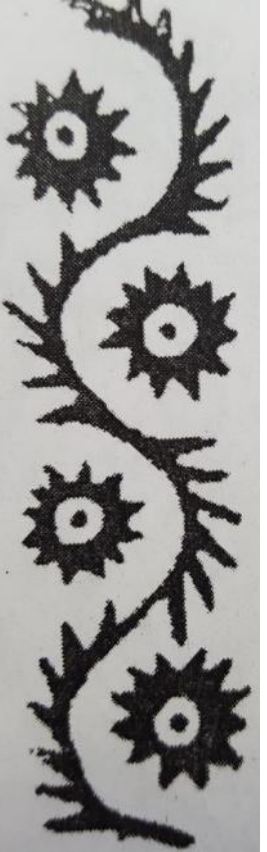
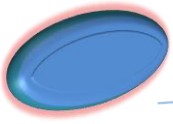

Foto:32 İzmir Tokat

KALKINMANIN DİNAMİKLERİ VE SOSYAL SERMAYENİN ROLÜ

Prof. Dr. İlhan EROĞLU
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Öğr. Gör. Nalan KANGAL
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Almus MYO

ÖZET

Literatürde ülkelerin temel ekonomik sorunları arasında tam istihdam, kaynakların etkin kullanımı ile ekonomik büyüme ve kalkınma sorunu vardır. Kalkınma bir ülkenin ekonomik büyümeye ile birlikte ulaşmak istediği bir hedeftir. Güven unsuru ve ilişkiler çerçevesinde toplumun birlikte iş yapma becerisi olarak tanımlanan sosyal sermaye ile ekonomik kalkınmanın sağlanabilir. Bir ekonomide güven seviyesi ne kadar yüksekse o oranda sosyal sermaye miktarı mevcuttur. Sosyal sermayenin asimetrik bilginin azalması, işlem maliyetlerinin düşmesi, güven, bilgi paylaşımı, rekabet gücünün kazanılması, siyasal hayata ve toplumsal organizasyonlara katılım oranının yükselmesiyle ve gelir dağılımının düzeltilmesi, ekonomik büyümenin hızlanması gibi konularda kalkınmaya pozitif katkı yaptığı görülmektedir.

Bu çalışmada bir grup ülkenin sahip olduğu güven düzeyleri ile kişi başına düşen gelir miktarları ve İnsani Kalkınma Endeksi oranları karşılaştırılmış ve sosyal sermayenin kalkınmanın dinamiklerinden birisi olduğu sonucuna varılmıştır.

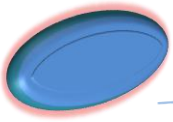
Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Sosyal Sermaye, Güven

ABSTRACT

In the literature, the main economic problems of countries include full employment, efficient use of resources, and economic growth and development. Development is a target that a country wants to achieve with economic growth. Economic development can be achieved through social capital, which is defined as the ability of the society to work together within the framework of trust and relationships. The higher the level of confidence in an economy, the greater the amount of social capital. It is seen that social capital positively contributes to the development of issues such as decreasing asymmetric information, decreasing transaction costs, trust, sharing information, gaining competitiveness, increasing the participation rate to political life and social organizations and improving income distribution, and accelerating economic growth.

In this study, the confidence levels of a group of countries, per capita income and Human Development Index rates were compared and it was concluded that social capital is one of the dynamics of development.

Keywords: Development, Social Capital, Trust

GİRİŞ

1940'lı yıllara kadar özellikle Sanayi Devrimi'nden sonra sömürgeci devletler ucuz hammadde ve işgücü temin ettikleri bölgeler sayesinde ekonomik olarak büyümeyi sağlamışlardır. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran sonrasında hükümetler bütün vatandaşlarının sosyal refahına katkıda bulunmayı başaramamıştır. Bütün bunlara ek olarak II. Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisiyle iyice belirginleşen yoksulluk ve güçsüzlük durumu ekonomik kalkınma için bir kırılma noktası olarak görülmektedir. Ekonomik kalkınma için öngörülen ve uygulanan kavramların bir kısmı anlamını yitirmiş bir kısmı da değişime uğramıştır. Sosyal ve ekonomik kalkınma hükümetlerin görevi haline gelmiş ve sömürgeci devletlerin bağlarının kopmasıyla sanayileşmiş ülkeler dikkatlerinin gelişmekte olan ülkelere yoğunlaştırmalarına yol açmıştır (Harris, 2011). Backhouse (1991), değişim geçiren ekonomik kalkınma anlayışıyla, diğerlerine göre daha az gelişmiş veya gelişmemiş ülkelerin de gelişeceği iddiasında bulunmuştur (Backhouse, 1991; Aktaran: Harris, 2011)

Ekonomik kalkınma; bir ülkenin üretim ve gelir artışını takiben; ekonomik, sosyal, kültürel ve politik açıdan pozitif ivme kazanmasıdır. Ekonomik kalkınma ile gelişmekte olan ülkelerde yoksulluğun azaltılarak uzun dönemde söz konusu ülkelerin gelişmiş ülkelerin sahip olduğu refah seviyesine ulaşmaları için izlenecek yol haritası oluşturulmaya çalışılır. Başlangıçta tarımsal üretime dayalı üretim ve dış ticaret politikaları ile sanayileşme aşamasına geçilmesi sağlanmaya çalışılır. Bu aşamadan sonra ise okur-yazarlık oranının artırılması, sağlık ve barınma olanaklarının iyileştirilmesi, AR-GE faaliyetlerine GSMH'dan ayrılan payın artırılması, sosyal ve kültürel anlamda yapılacak olan yeni oluşumlar gibi konular ile de sosyal ve kültürel yönden de ekonomik kalkınma desteklenmiş olacaktır. Başlangıçta hedeflenen ekonomik kalkınmaya ulaşılmasıyla sosyal kalkınma için zeminin oluşturulmaktadır.

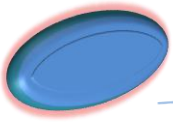
Ekonomistler, sosyologlar ve politika yapımcılar ortak fikir etrafında toplanarak artan dünya nüfusuna sürekli mal ve hizmet sağlanmasını ve bununla birlikte insanca yaşama standardını iyileştirmeyi amaçlamışlardır. Birleşmiş Milletler, IMF ve özellikle Dünya Bankası istenilen bu hedefe ulaşmayı kolaylaştırmak misyonu ile kurulmuştur.

Kalkınma ile, özellikle yoksullar için beslenme, sağlık, eğitim ve istihdam imkânlarının sağlanması hedeflenir. Bu hedeflere ulaşmak için kullanılan üretim faktörleri ve sermaye yapılarının zamanla değişime uğradığı görülmüştür. Başlangıçta önemli olan fiziksel sermayenin zamanla tek başına yeterli olmadığı görülmüştür. Değişen koşullar çerçevesinde fiziksel sermayeye bireyin bilgi birikimi ve becerisinden oluşan beşeri sermaye de eklenmiştir. Global dünyada her türlü sosyal değer ve ilişkinin ekonomik alanda sağlamış olduğu pozitif etki olarak literatürde kendisine yer edinen sosyal sermaye ekonomik aktörler arasında güven bazlı olarak açığa çıkan pozitif katkı ile ilişki ve bağlantıları güçlendirici etki yapmaktadır. Bu vesile ile sosyal sermaye üretim faktörleri arasında kendisine önemli bir yer edinmeyi başarmıştır.

Çalışmada öncelikle ekonomik kalkınmanın belirleyicileri hakkında teorik bilgi verilecektir. Bunu takiben diğer sermaye türlerini destekleyici ve etkisini artırıcı etkiye sahip olan sosyal sermayenin teorik boyutuna yer verilerek, ekonomik kalkınma hedefi için ortaya koyacağı pozitif katkıların açıklanması hedeflenmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde inceleme sonucunda ulaşılan bulgulara ve önerilere yer verilecektir.

1. Kalkınmanın Belirleyicileri: Ekonomik Faktörler

Ekonomik kalkınmanın belirleyicileri arasında ekonomik faktörlere ek olarak siyasal ve yönetsel faktörler, hukuksal ve kurumsal faktörler, sosyo-kültürel faktörler yer almaktadır. Sıralanan faktörler arasında ekonomik faktörlerin ağırlığı daha fazladır. Bunun sebebi ise

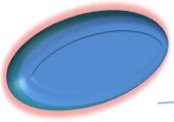

ülkelerin sahip oldukları ekonomik faktörlerin kalkınma sürecinde önemli ölçüde etkili olmasının yanı sıra diğer faktörlerinde gelişimi için katkı yapmasıdır. Kalkınmanın belirleyicileri doğal kaynaklar, yatırım ve sermaye birikimi, dış ticaret, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknoloji, altyapı, finansal gelişme, ekonomik büyüme, vergi, gelir dağılımıdır.

Doğal kaynaklar; doğal yöntemler ile oluşan ve ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan kaynaklar olarak bilinir. Bu kaynaklar insanlar tarafından üretime sokulur ve bu kaynakların verimli kullanılmasıyla, ekonomik kalkınmanın temelleri atılmış olunur. GSMH içindeki yatırım miktarı sermaye miktarını belirlemektedir. Tasarruflar sermaye birikimini artırıcı etkiye sahip bir iktisadi karardır. Artan sermaye birikimi, yatırımlara dönüşmesi sonucunda istihdam yaratıcı etkiye dönüşmekte ve zincirleme etki olarak, milli geliri artırıcı etkisiyle ekonomik kalkınmaya yol açmaktadır. Küreselleşen dünyada gelişen dış ticaret işlemleri ile ülkeler yapmış oldukları ihracat sayesinde önemli gelirler elde etmiş, üretimde kullanabildikleri ara mallarını ithal etmek suretiyle, üretim kapasitelerini artırarak ekonomik olarak avantajlı hale gelmişlerdir. Ülkelerin yatırım stokunu etkileyen önemli gelişmelerden birisi de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının seyridir. Doğrudan yabancı sermaye miktarının artması ile yatırımın yapıldığı ülkenin sabit yatırım stoku artmakta bu durum ekonomik kalkınma açısından ülkeye pozitif bir katkı sunmaktadır. Teknolojinin ekonomi üzerindeki etkisi üretim yöntemine yaptığı katkı şeklinde açığa çıkmaktadır. Teknolojik gelişmeler, yoğun üretim noktasında sağlanan avantajla, üretim miktarının artmasına olumlu katkılar sunacaktır. Öte yandan enerji, ulaşım, haberleşme, kanalizasyon vb hizmetlerden oluşan altyapının oluşturulması özel sektörün yatırımlarını desteklemekte ve ekonomik kalkınmaya pozitif katkı sağlanmaktadır. Bunu yanında, kalkınmaya olumlu katkı yapan bir diğer durumda ülkelerin finansal piyasalarda kullandıkları araçların çeşitliliği ve yaygınlığıdır. Bu bağlamda, finansal piyasaların gelişmesiyle sermaye ihtiyacı içinde olan yatırımcıların yatırım projeleri finansa edilmek suretiyle yatırımların hem nicelik hem de nitelik yönü artmakta bu durumdan ekonomik kalkına çabaları olumlu etkilenmektedir. Zira Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) da yaşanan artış olarak bilinen ekonomik büyüme, ekonomik kalkınmanın temel şartını oluşturur. Ekonomik kalkınma büyüme neticesinde oluşan milli gelir artışının toplum tabanına yayılarak refah seviyesinin artmasıdır. Bu nedenledir ki ekonomik büyümenin ekonomik kalkınmayı pozitif etkilemesi kaçınılmaz bir gerçekliktir. Ekonominin kalkınması adına maliye politikası uygulamalarından olan verginin önemli bir işlevi vardır. Kamu yatırım harcamalarının finansmanı ve tasarruf oranlarının artırılması için teşvik edici olarak kullanılması gibi özelliklere sahip olan vergi uygulaması ile ekonomik kalkınmanın finansmanı sağlanmaktadır. Ekonomik kalkınmanın son belirleyicisi olan gelir dağılımı; belirli bir dönemde ülkede elde edilen gelirin bireyler, gruplar ve üretim faktörleri arasındaki paylaşım olarak ifade edilir. Ekonomik kalkınma ile gelir dağılımı arasında çift taraflı bir etkileşim söz konusudur. Gelir dağılımının adaletli olması sonucunda toplumun refah seviyesi artmaktadır veya ekonomik kalkınma ile birlikte gelir adaletsizliğinin azalması sağlanır (Şaşmaz ve Yayla, 2018: 253-263, Aktan ve Vural, 2002: 1-3, Berber, 2006: 345).

2. Sosyal Sermaye'nin Teorik Alt Yapısı ve Gelişimi

Sosyal sermaye, toplumun sahip olduğu güven seviyesi ile iktisadi bir değer olan sermaye kelimelerinin birleşmesiyle oluşan yeni bir kavramdır (KOSGEB, 2005: 4). Bu kavram, özellikle iktisadi kalkınma literatüründe sıkça yer almış ve günümüzde iktisadi kalkınma sürecinde önemli bir rol üstlenmiştir (Çetin, 2006:1). Bu bağlamda, iktisadi kalkınma için toplumun genelinde; eğitim ve güven faktörlerinin önemi daha iyi anlaşılabilir.

sosyal sermaye referans bir kavram haline gelmiştir (Karagül, 2012: 3). Bir toplumu oluşturan bireylerin ortaklaşa hareket edebilmeleri sosyal sermayeye duyulan ihtiyacı daha belirgin hale getirmektedir. Bu noktada, ortak hedefe ulaşabilmek için birlikte çalışma yetisi ve işbirliğine yatkınlık gibi kriterler sosyal sermaye kavramı hakkında bize bazı ipuçları vermektedir (Özcan, 2011: 6). Sosyal sermayeyi güven unsuru ve ilişkiler çerçevesinde toplumun birlikte iş yapma becerisi olarak tanımlamak mümkündür (Tüysüz, 2011: 23).

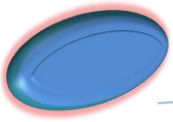
Amerikalı toplum bilimci James Coleman, bireylerin sosyal sermaye ile kendi çıkarları için rekabet halinde olacakları zamanda dahi işbirliğine gittiklerini açıklarken sosyal sermaye kavramını ekonomiyi ve sosyolojiyi kullanarak disiplinler arası bir seviyeye taşımıştır (Field, 2008: 28-30). Coleman'a göre; sosyal sermayenin üretken olduğu ve yokluğunda önemli aşamalara ulaşılmasının mümkün olmayacağı vurgulanmıştır. Zira sosyal sermaye sayesinde sağlanan kuvvetli ve sürekli insani ilişkilerin, etkin beşeri işlemleri kolaylaştırdığını ve toplumsal kurumların kalitesini artırdığı ileri sürülmüştür (Coleman, 1988:98). Sosyal sermaye üzerinde araştırmalar yapan Putnam sosyal sermaye ile ilgili olarak; bireyselliği konu alan "ben" ifadesini kolektifliği anlatan "biz"e dönüştürmek suretiyle üretkenliği pozitif etkilemeyi amaçlamıştır (Aydemir, 2011: 67). Fukuyama ise; sosyal sermayeyi toplumun sahip olduğu güven seviyesi ile ortaya çıkan bir yetenek olarak görmüştür (Fukuyama, 2005: 42). Fukuyama teorisinde, toplumların, ekonomik hayatın gerektirdiği koşulları yerine getirirken, yasal düzenlemeleri, sosyal sermayeyi ve güven seviyesini birleştirerek işlem maliyetinin düşmesine katkı sağlayacağına vurgu yapmıştır (Özdemir, 2007: 17; Tüysüz, 2011: 16).

Sosyal sermayenin gelişiminde uluslararası örgütlerin inkar edilemez katkıları olmuştur. Dünya bankası ve OECD gibi kuruluşlar sosyal sermayeyi oluşturulacak kalkınma politikalarının bir aracı olarak görmüşlerdir (Eşki, 2009:23). Buna göre, Dünya Bankası sosyal sermayeyi; bireyler arası ilişkileri, güveni ve bireylerin sahip olduğu yurttaşlık bilincini ve kuralları kapsadığını ifade ederken (World Bank, 1998:1) OECD sosyal sermayeyi ve beşeri sermayeyi birbirini tamamlayan unsurlar olarak tanımlamaktadır (Field, 2008:12).

Fiziki sermaye yanında beşeri sermayenin kalkınmayı açıklamada yeterli olacağı beklentisi hiç de tatmin edici olmamış ve yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, 1990'lı yıllar iktisat literatüründe sermaye kavramına yeni anlamlar katmış ve üretimi, ekonomik kalkınmayı ve büyümeyi etkileyen sosyal sermaye olgusu gündeme gelmiştir (Field, 2008: 72). Başlangıçta bireylerin "neye sahip" olduğu fiziksel sermayeyi açıklamaya yönelik bir soru olmuştur ancak zamanla yetersiz hale gelmiştir. Daha sonra bireyin "neyi bildiği" sorusunun karşılığı olan beşeri sermaye gündeme gelmiştir. Artık günümüzde bireyin "kimi tanıdığı" sorusunun karşılığı olan sosyal sermaye kavramı geçerlilik kazanmıştır.

Kullandıkça azalmayan aksine etki alanının genişleten sosyal sermaye, fiziksel ve beşeri sermayenin yatırım karlılığını artırma etkisine sahiptir (Paşamehmetoğlu, 2010:4, Erselcan, 2009:249, KOSGEB, 2005:14). Bu özelliği ile sosyal sermaye ekonomik kalkınmayı destekleyen özelliğe sahiptir. Kalkınmanın başlangıç evresinde oluşturulacak sosyal sermaye düzeyi istenilen oranda beşeri sermaye birikimi ile desteklendiğinde fiziki ve finansal sermayeye ulaşım çok daha kolay olacaktır (Karagül, 2012: 135).). Fiziksel ve beşeri sermayenin etki alanının genişlemesine yardımcı olan yüksek sosyal sermaye stoğuna sahip ülkelerde bireysellikten kolektif yapıya geçiş hızlanacak ve iktisadi hedeflere ulaşmak daha az maliyetli olacaktır. Böylece bireyler, şirketler ve hatta kurumlar başarılarını artırırken aynı zamanda da ekonomik kalkınmaya yol açacaktır (Çalışkan, 2010:12; Ergin, 2007:9).

Dünya Bankası tarafından ekonomik büyüme ve kalkınma denklemindeki "kayıp halka" olarak tanımlanan sosyal sermaye; birçok kaynağı varken istenilen seviyede ilerleme kaydedememiş ülkeler ile kalkınma için uygun şartlara sahip olmamasına rağmen gelişmiş

lkeler arasında yer alan ülkelerin kalkınma seviyelerinin açıklayabilme özelliğine sahiptir (Kangal, 2013: 74).

Ekonomik ve sosyal aktivitelerin etkinliği açısından tamamlayıcı bir faktör olan sosyal sermayenin varlığı pozitif yönde katkı yaparken eksikliği söz konusu olduğunda ise negatif yönlü bir etki yapması kaçınılmazdır (Karagl, 2012: 135). Güvene bağlı olarak, sosyal sermayenin ekonomik kalkınmaya yaptığı katkılar Şöyle sıralanabilir (alıŐkan, 2010: 26, Karagl, 2012:124, Karagl ve Masca, 2005:40-41, Kangal, 2013:81):

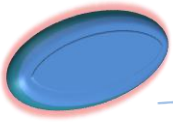
- Güven düzeyinin artmasına bağlı olarak işlem maliyetinin azalması
- Güven unsuruna dayalı olarak ekonomi politikalarının daha etkin uygulanması
- Yoksullukla mücadele konusunda daha duyarlı bireyler, toplumlar ve hükümetler
- Bilgi paylaşımı ile birlikte üretim arttırılması ve maliyetlerin azaltılması
- Kolektif olarak hareket edilmesi sonucunda bireysel olarak ulaŐılabilecek hedeflere toplum olarak ulaŐılması
- Karşılaşılan olası bir krizden çabuk ıkma
- Yönetim girdilerinin ve sözleŐmelerden doğan ihlaller sayısında ki düŐme
- İŞletme leğinin optimal düzeye ulaşması
- Kredi faizlerinin düşmesi
- Gelir dağılımının düzeltilmesi
- Ekonomik büyümenin hızlanması
- İstihdamda prodüktivitenin artması
- Yatırımların kalitesinin artması vb.

Sosyal sermayenin sosyal açıdan topluma yaptığı pozitif katkılar ise Şöyledir:

- Eğitimde baŐarının artması
- Sosyal duyarlılık ve siyasal katılımlarla yönetiŐimin gelişmesi
- Güvene dayalı ilişkiler ile toplumsal sorunların daha hızlı çözüme ulaşmasına
- Suç oranının azalması vb.

Putnam 2000'li yıllarda sosyal sermayenin önemli bir unsuru olan güven seviyesine vurgu yaparak, güvenin yüksek olduğu toplumlarda ekonomik performansın daha iyi durumda olacağını ileri sürmüştür. Zira güven, ekonomik ve sosyal işlemleri kolaylaŐtırmakta, işlem maliyetlerini düŐürerek gereksiz zaman israfının önüne geçmektedir (Field, 2008:71-89, Eroğlu ve Kangal, 2016:60). Zak ve Knack'ın 47 ülke üzerinde yaptıkları çalışmalarında sosyal açıdan iyi göstergelere sahip olan ülkelerin aynı zamanda refah içinde olmalarını güven faktörüne bađlamıŐlardır (Zak ve Knack, 2001:318).

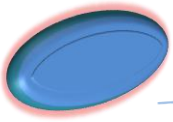
Tablo 1: Ülkelerin Güven Düzeyleri ve Kalkınma Göstergeleri (2014)

Ülke	Güven Düzeyi*	Kişi Başına Gelir	İnsani Kalkınma Endeksi ***
Hollanda	66,1	52,248	0,915
İsveç	60,1	57,556	0,898
Finlandiya	58,9	50,450	0,879
İsviçre	53,9	53,762	0,917
Kanada	42,8	50,577	0,902
Almanya	36,8	47,200	0,911
Japonya	35,9	37,539	0,890
A.B.D	34,8	54,450	0,914
İngiltere	30,5	44,141	0,892
İtalya	29,2	35,511	0,872
Rusya	27,8	14,316	0,778
Güney Afrika	23,3	6,3540	0,658
Meksika	19,2	10,836	0,756
İspanya	19,0	30,113	0,869
Polonya	19,0	14,329	0,834
Fransa	18,8	45,383	0,884
Arjantin	17,6	12,777	0,808
Şili	12,4	14,911	0,822
Türkiye	11,6	10,518	0,759
Brezilya	7,1	11,067	0,744

Not: (*Dünya Değerler Araştırması, **Dünya Bankası: Dünya Kalkınma Göstergeleri, ***UNDP)
Kaynak: (Özaltaş Serçek ve Serçek, 2015: 803).

Tablo 1’de gelişmiş ve gelişmekte olan 20 ülke için 2014 yılına ait sosyal sermaye ve ekonomik kalkınma göstergeleri sıralanmıştır. Sosyal sermaye göstergesi olarak güven oranı, kalkınma göstergeleri olarak ise satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen gelir ve insani kalkınma endeksinden –ki ortalama yaşam süresi, yetişkinlerdeki okur-yazarlık oranı, okullaşma oranı ve kişi başına düşen GSYİH değerlerinden oluşur- yararlanılmıştır. Tablo 1’de görüldüğü gibi güven düzeyi yüksek olan ülkeler aynı zamanda yüksek insani kalkınma ve yüksek kişi başına gelir düzeylerine sahiptir. Beşeri kalkınma endeksi ve güven düzeyleri en yüksek olan ülkeler; Hollanda, İsveç ve Finlandiya iken Şili, Türkiye ve Brezilya’nın güven düzeyi, beşeri kalkınma endeksi ve kişi başına geliri tabloda bulunan diğer ülkelerin çok çok altında olması dikkat çekmektedir. Tablo 1’ de yer alan ülkelerin güven ortalaması % 31,24 iken Türkiye’nin sahip olduğu güven düzeyi % 11,6 ile ortalamanın çok çok altında kalmıştır. Bu ise Türkiye’nin sahip olduğu sosyal sermaye düzeyinin henüz istenilen boyutta olmadığına işaret etmektedir.

SONUÇ

İktisadi kalkınma; ülkelerin kişi başına düşen gelirin artması, yoksulluk, işsizlik ve gelir adaletsizliğinin giderilmesi gibi nicel olarak ekonomik boyutun gelişmesinin yanı sıra aynı zamanda sosyal, kültürel ve ulusal kurumlar açısından da yaşanan olumlu yapısal değişimlerin toplamı olarak ifade edilebilir. Ülkelerin sahip oldukları ekonomik faktörler kalkınma sürecinde önemlidir ve diğer faktörlerinde gelişimi için katkı yapmaktadır. Kalkınmanın belirleyicileri doğal kaynaklar, yatırım ve sermaye birikimi, dış ticaret, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, teknoloji, altyapı, finansal gelişme, ekonomik büyüme, vergi, gelir dağılımıdır. Söz konusu belirleyiciler ekonomik kalkınmaya pozitif katkı yapmaktadır.

Bu çalışma yukarıda sayılan kalkınmanın belirleyicileri arasına sosyal sermaye de girebilir mi? eğer bu mümkünse sosyal sermayenin kalkınmada nasıl bir rol üstleneceği sorgulamasına cevap aramayı amaçlamaktadır.

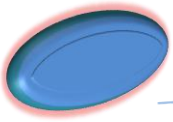
Sosyal sermayeyi, ortak hedefe ulaşabilmek için birlikte çalışma yetisi ve işbirliğine yatkınlık gibi kriterlere bağlı olarak, güven unsuru ve ilişkiler çerçevesinde toplumun birlikte iş yapma becerisi olarak tanımlamak mümkündür. Sosyal sermaye stoğu yüksek olan ülkelerde, sosyal sermayenin sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik hayata artı değer kattığı görülmektedir. Özellikle işlem maliyetlerini azaltılması, güvene dayalı olarak ekonomi politikalarının daha etkin uygulanabilmesi, yoksulluk, yolsuzluk, iktisadi krizler, demokrasi, bilgi, iş gücü piyasaları, yatırım gibi konular üzerinden ülke refahına pozitif katkı yaptığı gözlenmektedir.

Yapılan araştırmalar, her biri sosyal sermayenin bir unsuru olan eğitim harcamaları, eğitim sanat ve kültür topluluklarına katılım ve yerel siyasal faaliyetlere katılım oranlarının artmasına paralel olarak ülkelerin güven düzeyinin de artmakta olduğunu göstermiş, bu bağlamda kalkınma düzeylerini gösteren Kişi Başına Gelir ve İnsani Kalkınma Endeksi ile sosyal sermaye stokunun aynı yönlü hareket ettiğini ortaya koymuştur.

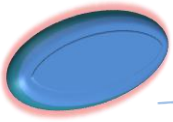
Yapılan çalışmanın sonucunda; güven düzeyi yüksek olan ülkeler aynı zamanda yüksek insani kalkınma ve yüksek kişi başına gelir düzeylerine sahip olduğu çıkarımından hareketle, ekonomik ve toplumsal düzlemde sağlamış olduğu yararlar ve sermaye içindeki yeri itibari ile ekonomik kalkınmanın finansmanında sosyal sermayenin yeni bir dinamizm yaratacağı kanaate ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

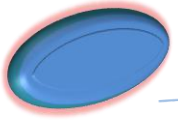
- **AKTAN C C, VURAL İ Y** (2002) Gelir Dağılımında Adalet(siz)lik Ve Gelir Eşit(siz)liği: Terminoloji, Temel Kavramlar Ve Ölçüm Yöntemleri, Coşkun Can Aktan (Ed), Yoksullukla Mücadele Stratejileri (s. 19-38), Hak-iş Konfederasyonu Yayınları, Ankara
- **AYDEMİR M A** (2011) Sosyal Sermaye- Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Araştırması, Çizgi Kitabevi, Konya
- **BERBER M** (2006) İktisadi Büyüme ve Kalkınma, 3. Baskı, Derya Kitabevi, Trabzon
- **COLEMAN J** (1988) SocialCapital in theCreation of Human Capital, *TheAmericanJournal of Sociology*, Sayı:94, Sayfa: 95-120.

- **ÇALIŞKAN D** (2010) Yenilikçi Oluşumlarda Sosyal Sermayenin Rolü ve Burdur İli Üzerine Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
 - **ÇETİN M** (2006) Endüstriyel Bölgelerde Sosyal Sermaye ve Güven: Üçüncü İtalya Örneği, *Ege Akademik Bakış*, Sayı: 6 (1) , Sayfa:74-86.
 - **ERGİN R A** (2007) Sosyal Sermayenin Yöneticiler Bağlamında Ölçülmesine Yönelik Konya Sanayisinde Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya.
 - **EROĞLU İ , KANGAL N** (2016) Can Social Capital Be the New Dynamics of Economic Development, *Annales. Ethics in Economic Life*, Sayı: 19(4), Sayfa: 51-64
 - **ERSELCAN F** (2009), Disiplinler Arası Ortak Bir Çalışma Alanı Olarak Sosyal Sermaye, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı: 35 (2), Sayfa: 248-256.
 - **EŞKİ H** (2009) Sosyal Sermaye- Önemi, Üretimi ve Ölçümü-Üzerine Bir Alan Araştırması, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
 - **FIELD J** (2008) Sosyal Sermaye. (Çeviren: Bahar Bilgen ve Bayram Şen), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2. Baskı
 - **FUKUYAMA F** (2005) Güven, Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
 - **HARRİS J M** (2011) Sürdürülebilir Kalkınmanın Temel Prensipleri, *Hacettepe Üniversitesi Sosyolojik Araştırmalar E-Dergisi*, Çev: Emine Özmete
- <http://www.sdergi.hacettepe.edu.tr/?page=makaleler> (Erişim Tarihi: 28.02.2020)
- **KANGAL N** (2013) Sosyal Sermaye Teorileri ve Sosyal Sermaye Kalkınma İlişkisi: Türkiye Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
 - **KARAGÜL M, MASCA M** (2005), Sosyal Sermaye Üzerine Bir İnceleme. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, Sayfa: 37-52.
 - **KARAGÜL M** (2012) Sosyal Sermaye: Kapitalizmin Kör Noktası, Nobel Yayınları, 1. Baskı, Ankara.
 - **KOSGEB** (2005) Ekonomik Kalkınmada Sosyal Sermayenin Rolü. Ekonomik ve Stratejik Araştırmalar Merkez Müdürlüğü. Mart, Ankara.
 - **ÖZCAN B** (2011) Sosyal Sermaye ve Ekonomik Kalkınma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
 - **ÖZDEMİR A** (2007) Sosyal Ağ Özellikleri Bakış Açısıyla Sosyal Sermaye ve Bilgi Yaratma İlişkisi: Akademisyenler Üzerinde Yapılan Bir Alan Araştırması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir
 - **ÖZELTAŞ SERÇEK G, SERÇEK S** (2015) Sürdürülebilir Kalkınmaya Yeni Yaklaşımlar: Sosyal Sermayenin ve Yerel Halkın Artan Rolü. A. DİKEN (Editör). Uluslararası 1. Uygulamalı Bilimler Kongresi: Sosyal Sermaye Sempozyumu: 23-24 Ekim-Konya: Bildiriler (s. 798-806). Konya: Erman Ofset.

- **PAŞAMEHMETOĞLU A** (2010) Kültürel Değerlerde Farklılar Farklılaşmanın Sosyal Sermayeye Etkileri: Ankara Mobilyacılar Sitesi (Siteler) ve Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi (OSTİM) Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- **ŞAŞMAZ M Ü, Yayla Y E** (2018), Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler, *International Journal of Public Finance*, Sayı: 3(2)
- **TÜYSÜZ N** (2011) Sosyal Sermayenin Ekonomik Gelişme Açısından Önemi ve Sosyal Sermaye Endeksinin Hesaplanması.(Uzmanlık Tezi). Ankara: Kalkınma Bakanlığı Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü
- **WORLD BANK** (1998). The Initiative on Defining, Mentoring and Measuring Social Capital: Overview and Program Description, Social Capital Initiative Working Paper, vol: 1, pp: 1-33
- **ZAK P J, KNACK S** (2001), Trust and Growth. *The Economic Journal*, Vol. 111, No. 470, pp: 295-321

COVID-19 (CORONAVİRÜS) SALGININ KÜRESEL EKONOMİ ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. İlhan EROĞLU
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Öğr. Gör. Fatih YETER
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Pazar MYO

ÖZET

Covid-19 salgının çıkış noktası olan Çin Halk Cumhuriyeti, Dünya ekonomisine yön veren başat ekonomilerden biri olmaktadır. Söz konusu bu durum küresel ekonomide dalgalanmaların ne kadar ciddi boyuta ulaştığı noktasında belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu itibarla salgının üstel (exponential) yayılma hızı dikkate alındığında tüm dünya üzerindeki salgının görülme oranı gün geçtikçe artmakta ve toplumsal ve ekonomik belirsizlikleri ve riskleri artırmaktadır. Yaşanan salgının ülke ekonomilerinin kendi iç sistemlerindeki aksaklıklar ile üretim süreçlerini sekteye üretirken, salgın üzerindeki belirsizliklerin artması başta küresel ticaret, turizm ve taşımacılık gibi faaliyetler yoluyla sistemik bir krize yol açması tehlikesini barındırmaktadır. Bu çalışma da salgının yayılma hızına bağlı olarak oluşan iktisadi riskler çerçevesinde küresel ekonomi üzerindeki durgunluğun şekli ve uzunluğuna ilişkin senaryolar ve parasal-mali tedbirlerin etkinliği sorgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Küresel Ekonomi, Para Politikası ve Maliye Politikası

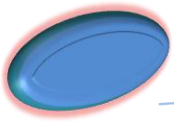
ABSTRACT

The People's Republic of China, which is the starting point of the Covid -19 epidemic, is one of the dominant economies that steer the world economy. This situation appears as a determining factor in the extent of the cycles in the global economy. In this respect, considering the exponential rate of the epidemic, the incidence of the epidemic around the world increases day by day and increases social and economic uncertainties and risks. While the outbreak is producing disruptions in the internal economies of the country's economies and production processes, the increase in the uncertainty over the epidemic poses the risk of a systemic crisis, primarily through activities such as global trade, tourism and transportation. In this study, the scenarios and effectiveness of monetary-fiscal measures and the effectiveness of monetary and fiscal measures regarding the shape and length of the recession on the global economy within the framework of the economic risks arising from the pace of the outbreak.

Keywords: Covid-19, Global economy, Monetary Policy and Fiscal Policy

GİRİŞ

Dünya tarihi içerisinde salgınların etkileşim hızına bakıldığında küreselleşmenin diğer yüzü olan olumsuz yanlarına ait acı bir örneği olan Covid-19 virüsünün neden olduğu küresel salgın uzun süre tartışmaların odağında olacağı görülmektedir. Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde bir semt pazarında patlak veren salgın yaklaşık üç ay gibi bir süre de WHO (Dünya Sağlık Örgütü) tarafından pandemi -küresel boyuta ulaşan salgın olarak- ilan edilmesi halk sağlığı yanında birçok ülkede toplumsal refahı ve ekonomileri de tehdit etmektedir. Bir taraftan hükümetler ve uluslararası iktisadi ve toplumsal kuruluşlar salgının yayılma hızını kontrol altına almaya çalışırken, diğer taraftan ülke ekonomileri üzerindeki etkilerinin daha ağır

tahribatlara yol açmasını engellemek için bir dizi parasal tedbirler aldığı görülmektedir. Ne var ki sorun parasal tedbirler ile kolayca çözülebilecek bir sorun olmadığı gibi toplumsal panik ve korku da aynı Covid-19 salgını gibi küresel ekonomiyi de etkisi altına alarak olağan üstü koşulların oluşmasını neden olmaktadır.

Bu çalışmada öncelikle Covid-19 salgının küresel ekonomi üzerindeki beklentileri kötüleştirilmesi üzerine 2020 projeksiyonunda büyüme tahminleri ele alınacak ve ardından salgının arz-talep döngüsü içerisindeki olumsuz etkileri ile parasal ve mali tedbirlerin etkinliği sorgulanacaktır. Daha sonra küresel ekonomide olası durgunluğun büyüklüğü ve süresi üzerinde senaryolar ele alınacaktır. Son olarak sonuç ve değerlendirme kısmına yer verilecektir.

COVID-19 SALGININ KÜRESEL EKONOMİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

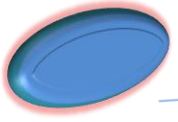
Çin'in Wuhan kentinde Aralık 2019'da başlayan Covid-19 salgını önce Çin sonrasında bazı Uzak Doğu ülkelerinde yayılmaya başlaması ve daha sonra Avrupa'daki yayılma hızı salgının küresel boyutta ilerleyişinin ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir. Küresel salgının başta halk sağlığı, sosyal ve politik sorunları kısa ve uzun vadede ortaya çıkaracak olmasının yanında diğer taraftan küresel ekonomiyi olumsuz şekilde etkilemesi ve beklentilerin kötüleştirilmesine de neden olmaktadır. Doğası gereği salgına benzer yapıdaki iktisadi krizlerin yayılma kanalı, finansal piyasalardan reel piyasalara ya da reel piyasalardan finansal piyasalara doğru gerçekleşmektedir. Covid-19 salgının küresel ekonomide reel piyasalardan finansal piyasalara doğru etki mekanizması ile gerçekleştiği ve buna ilave olarak gerek iktisadi karar alıcılarda gerekse politika yapıcılarında beklentilerin ani şekilde kötüleştiği görülmektedir. Tüm bu olanlar çerçevesinde salgının küresel ekonomiye etkisi reel piyasalar üzerinde neredeyse eş anlı olarak toplam arz ve toplam talep üzerinden ortaya çıktığı görülmektedir. Yaşanan gelişmeler salgın öncesi küresel ekonominin durgunluk sürecinden çıkamadığı göz önüne alınırsa üretim ve tedarik zincirlerindeki aksamaların oluşması ve talep yönetiminin de tüketim ve yatırım harcamalarını olumsuz etkilemesi arz-talep şokunun birlikte yaşandığını göstermektedir (Yeldan, 2020). Salgının toplumsal panik etkisi de, salgın gibi hareket ederek iktisadi boyutunda da panik ve korkunun yerleşmesiyle, sistemik risklerin ortaya çıkmasına, daha büyük kriz ve bunalıma dönüşme ihtimaline kapı aralamaktadır.

Tablo 1 OECD Seçilmiş Ülke ve Ülke Gruplarının Reel GSYH yıllık Büyüme Oranları Tahminleri (2 Mart 2020)

	2019	2020		2021	
	Gerçekleşme	Tahmin	Revize Tahmin Farkı	Tahmin	Revize Tahmin Farkı
Dünya	2,9	2,4	-0,5	3,3	0,3
G20	3,1	2,7	-0,5	3,5	0,2
ABD	2,3	1,9	-0,1	2,1	0,1
Euro Bölgesi	1,2	0,8	-0,3	1,2	0,0
Çin	6,1	4,9	-0,8	6,4	0,9
Japonya	0,7	0,2	-0,4	0,4	0,0

Kaynak: (OECD, 2020)

Yukarıdaki Tablo 1 OECD'nin "*Coronavirus: The World economy at risk*" adlı ve 2 Mart 2020 tarihli raporundan derlenmiştir. Söz konusu raporun yayınlanma tarihi itibarıyla salgının mevcut koşulları içerisinde ülke ve ülke gruplarının reel GSYH büyüme oranındaki büyüme

tahminleri ve Kasım 2019 OECD raporuna göre 2020 yılı büyüme tahminleri aşağı doğru revize edilmiştir. OECD'ye göre Dünya ekonomisinde 2019 yılında %2,9 büyüme oranı gerçekleşirken, 2019 yılında küresel ekonomik koşulların ABD-Çin tarifeler ve ticaret savaşları sonrasında ve yeni ticaret anlaşmaları çerçevesinde tekrar toparlanma eğilimi gösterdiği görülmektedir. Ancak Aralık 2019 yılında Çin'de patlak veren salgının 2020 büyüme tahminlerini bütün ülke ve ülke gruplarında aşağı doğru revize edilmesine yol açmış, 2020 yılı için tahminler dünya ekonomisi için resesyon eşik büyüme oranı olan %2,5 oranının altında %2,4 olarak belirlenmiştir. Söz konusu bu durum Dünya ekonomisi için OECD bünyesindeki iktisatçıların büyüme oranlarının tahmin edildiği verilerin 28 Şubat 2020 tarihi itibarıyla yapıldığı göz önüne alındığında salgının yayılma hızının üstel (exponential) artış hızı ile tüm dünyaya yayılması sonrasında karantina sokağa çıkma yasağı gibi salgına yönelik alınan önlem ve tedbirlerin iktisadi aktivitenin daha da yavaşlamasına neden olacaktır (Tablo 1). Bu durumda 2020 yılı için OECD büyüme projeksiyonu içerisinde dahi Dünya ekonomisinde resesyon kaçınılmaz gözükmektedir. Diğer taraftan diğer uluslararası ekonomik kuruluşlar da (UNCTAD, IMF) dünya ekonomisi büyüme tahminlerini yüzde 0,5 – 1,0 arasında aşağı çekmiş olmaları farklı kanallarda Dünya ekonomisinin 2020 yılı içerisinde durgunluğa gireceği tahminini teyit etmektedir (Yeldan 2020).

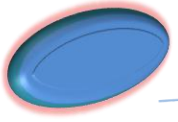
COVID-19 SALGINI KÜRESEL FİNANS KRİZİN ÜÇÜNCÜ AŞAMASI MI?

Küresel Krizin üzerinden on yıldan fazla bir süre geçmiş olmasına karşılık, küresel kriz daha sistematik bir kriz sürecinin başlangıcı olarak görülmektedir. Küresel kriz ABD'de Mortgage krizi (2007-08) şeklinde bir salgın hastalık gibi Avrupa'ya ve oradan Gelişmekte Olan Ülkelere (GOÜ) yayılmış küresel bir kriz görünümü almıştır. Söz konusu Mortgage Krizi daha büyük sistematik bir krizin parçası olarak bu krizin *birinci aşamasını* oluşturmaktadır. Birinci aşamayı takip eden Avrupa Borç Krizi (2010-11) başta Yunanistan, İrlanda, İspanya gibi Euro bölgesi ülkelerden çıkan borç sorununun kaynaklık ettiği kriz sistematik krizin *ikinci aşamasını* oluşturmaktadır. Krizin birinci ve ikinci aşamadaki etkilerini hisseden başta Çin, Hindistan, Brezilya, Rusya, Meksika, G. Afrika ve Türkiye gibi GOÜ'ler görece GÜ'lerden daha hızlı kriz koşullarından çıkmayı başarmışlardır. Söz konusu kriz koşullarından çıkışta GÜ'lerde uygulanan uzun süre gevşek para politikası uygulamaları etkili olmasına rağmen bu politikalar ülkelerdeki mevcut yapısal sorunları çözme eğiliminden çok, krizlerin ötelenmesine ve dönüştürülmesine neden olmuştur. Ancak krizin üçüncü aşaması GOÜ ekonomileri içerisinde –özellikle Çin Halk Cumhuriyetinde- büyüme ve gelir meydana getirme kapasitelerindeki düşüşler sonrasında bu ülkelerdeki mevcut iktisadi sorunların tekrar gün yüzüne çıkmasına ve GOÜ'lerden gelişmiş ülkelere doğru yeni bir krizin yayılması senaryosu da sistematik krizin *üçüncü aşamasını* oluşturmaktadır (Eğilmez,2011).

Tablo 1 Sistematik Küresel Krizin Oluşum Süreci

1. Aşama	2. Aşama	3. Aşama
ABD – Mortgage Krizi	AB – Borç Krizi	Çin – Covid-19 Salgını
2007 -2008	2010 -2011	2020 - ?

Covid-19 salgınından önce de başta yine Çin Halk Cumhuriyeti olmak üzere GOÜ grubu üzerinden krizin üçüncü aşamasının meydana gelme emareleri olarak bir takım küresel ekonomik risklerin oluştuğu görülmekteydi. Bu riskler ABD'de Trump hükümeti ile dış ticarete yeni korumacılık politikaları kısa vade de ABD ekonomisi lehine görülse de bu durum uzun vade de küresel ekonomiyi tehdit etmektedir. Küresel dış ticaret hacmindeki daralma ve Dünya ekonomisinin büyüme hızındaki düşüş krizin üçüncü aşamasının gelmekte olduğunu

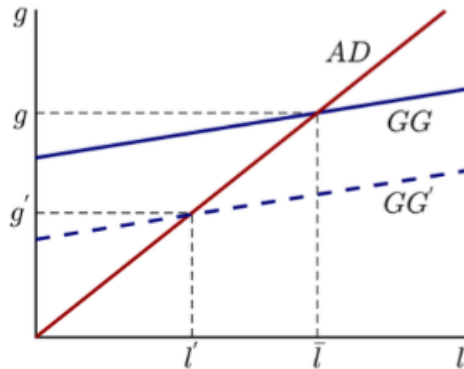
göstermekteydi. Ancak merkez üssü Çin olan Covid-19 salgını başta Çin olmak üzere tüm ülkelerde etkisinin günden güne ciddi bir şekilde arttığı görülmektedir (Eğilmez, 2020).

COVID-19 VİRÜSÜ VE 2020 YILINDA KÜRESEL EKONOMİDE BEKLENTİLER

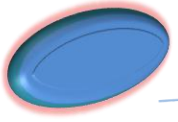
Hiç kuşkusuz Covid-19 salgınının küresel iktisadi beklentileri kötüleştirilmesi, salgının hızını kontrol altına almak ya da azaltmak için ülke yönetimleri tarafında alınan sınır kapamaları, karantinalar, sokağa çıkma yasağı, birçok sektörde (turizm, ulaşım vb.) tatil ve iş kesintileri gibi önlemler toplam çıktı üzerindeki aşağı yönlü baskıyı artırmıştır. Bunun bir yansıması da yaşanan korku, panik ve olağanüstü durumlarda tüketim davranışlarının değişmesine bağlı olarak toplam talepte yaşanmış ve bu durum talepte ani düşüşlere yol açmıştır. Küresel tedarik zincirinde aksamalar ve ithal mal ve hizmet talebindeki düşüşler gibi birçok zincirleme reaksiyon reel piyasalar üzerinde krizin daha da derinleşmesine yol açmaktadır. Öte yandan, krizin diğer ana taşıyıcısı olan finansal piyasalar da yaşanan korku, panik ve beklentilerin kötüleşmesine bağlı olarak bu piyasada yer alan yatırımcıların risk alma iştahı azalırken riskten korunma yöntemi olarak daha güvenli menkul değerlere yönelmiş ve hisse senedi piyasalarında keskin düşüşlerin yanı sıra ABD on yıllık tahvil talepleri artarak faiz oranlarında rekor düşük seviyeler görülmüştür. Tüm bu yaşananlar emtia piyasasında fiyatların düşmesine neden olurken iş ve tüketici güven endeksindeki azalışı beraberinde getirmiştir (OECD, 2020). Covid-19 salgınının yayılma hızına bakıldığında dünya halk sağlığının ciddi biçimde etkileneceği görülmektedir. Alınan zorunlu tedbirlerin yanında Covid-19 salgınının kapitalist toplumsal yaşamın önemli bir parçası olan üretim, alım-satım, lojistik ve tedarik zinciri gibi iktisadi süreçleri de etkisi altına aldığı ve bu süreçlerin aktivitesinin ya azaldığı ya da tamamen kesildiği görülmektedir.

Genel uzlaşma virüsün etkisinin küresel tedarik zincirlerinin kapanmasına fabrikaların durdurulmasına ve bir arz şokunun kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Genel uzlaşmanın olmadığı konu ise arz şokunun ne kadar derin ve kalıcı olacağı ve toplam talebin nasıl etkileneceği ya da para ve maliye politikasının ne şekilde olması gerektiği gibi konulardır. Kimi uzmanlar virüsün etkilerinin küresel ekonomiye etkilerinin hangi boyut ve sürede olacağına ilişkin anlatıların kriz sürecinin dışında tanımlanması gerektiği konusunda düşüncelere karşı sav olarak virüsün yayılma hızına bağlı olarak farklı senaryolar üzerinde küresel ekonomiye etkilerini tahmin edilebilmektedir. Fornaro ve Wolf (2020) salgının neden olduğu arz şoklarının ciddi ve kalıcı olacağı kötümser senaryo üzerinden durmaktadır. Bu bağlamda yazarlar salgına bağlı olarak yaşanan toplam arz şokunun talebin çökmesine ve ardından kendi kendine kötümserliğini besleyen arz-talep döngüsüne yol açabileceğine işaret etmektedirler.

Şekil 1 Kendi Kendini Besleyen Kötümser Arz – Talep Döngüsü

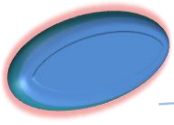
(Kaynak: Fornaro ve Wolf, 2020)

Yukarıdaki şekilde Yeni Keynesyen modelin soyutlaştırılmış ve basitleştirilmiş bir modeli olarak toplam talebin (AD) belirleyicileri istihdam ve çıktı olarak görülmektedir. Buna karşılık toplam talep ile verimlilik artışı arasında bağlantı da bulunmaktadır. Toplam talebin artışı (*azalışı*) verimliliğin (g) artışına (*azalışına*) bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bunun nedeni daha hızlı verimlilik artışı işçilerin gelecekte gelir artışı beklentisi sonrasında cari dönemde daha fazla harcama yapmalarına neden olacaktır. Şekil 1’de görüleceği üzere GG verimlilik eğrisinin dışsal Covid-19 salgını nedeniyle kalıcı olarak düşerek GG' şeklini aldığı görülmektedir. Üretkenlikteki düşüş istemsiz bir işsizliği ortaya çıkarırken, ilk arz şoku ile beraber kendi kendini besleyen kötümser arz-talep döngüsünü de beraberinde getirecektir. Birincisi toplam arz şoku toplam talebi de etkileyerek onu baskı altına alacaktır. İkincisi toplam talepteki düşüş firmaların yatırımlarını azaltarak üretkenlik artışında içsel bir düşüşü meydana getirerek yeniden arz şokunu meydana getirecektir. Verimlilikteki daha fazla düşüş, toplam talebin daha fazla azalmasına yol açacaktır. Bu model çerçevesinde kısır arz-talep döngüsü meydana gelecektir (Şekil 1). Fornaro ve Wolf (2020)’ye göre toplam arzın belirleyicileri olan içsel değişkenlerin dışında dışsal bir arz şoku neredeyse eşanlı bir toplam talebin de daralmasına yol açmaktadır. Ancak para politikası üzerinden meydana getirilecek likidite kolaylıklarının talep ve istihdam üzerinden çarpan etkisi ile toplam talebi artıracak ve böylesine kısır bir döngüyü kırabileceği ileri sürülmektedir.

Fornaro ve Wolf (2020)’de para politikası üzerinden arz-talep döngüsünün kırılması üzerindeki basit model gerçekteki bazı kısıtlar yüzünden işlemesi oldukça zor gözükmemektedir. Ghosh’a (2020) göre ise Covid-19 için alınan sağlık tedbirleri ile salgın kontrol altına alınması ve uygulanan ekonomi politikaları sonrasında tedarik zincirinin tekrar çalışması ve en azından fabrikaların yeniden işlerlik kazanması, gelir akışının tekrar işlemesi sorunları çözmek için yeterli olmayacaktır. Küresel ekonomi üzerindeki sistemik riskin biriktiği finansal kırılganlığın belirleyicisi konumundaki borç krizi nedeniyle ya da finansal kriz ile işler raydan çıkabilir. 2008 Küresel Finans Krizi sonrası gerek GÜ gerek GOÜ’lerde genişletici para politikası sonucunda “örtülü borçlanma” seviyesinin geniş kapsamlı bir istikrarsızlığı tetikleyebilecek büyüklüktedir. Görünürde ekonomi üzerinde tetikleyici dışsal bir şok aracı olan Covid-19 salgını küresel ekonomi üzerinde çokta uzak olmayan sistemik risklerin gerçekleşme ihtimalini daha da artırmıştır. Bu itibarla parasal aktarım kanallarının finansal kırılganlık ve borç deflasyonu altında işlerliğinin olması mümkün görülmemektedir (Ghosh, 2020).

Ghosh (2020)’un bahsettiği para politikasının manevra alanındaki kısıtlar bir tarafa önümüzde ciddi ve küresel bir sorun olarak salgının ve onun ortaya çıkardığı sorunları çözme noktasında koşullar parasal manevralara imkân verse dahi işe yaramayacağı açıktır. FED, ECB, BoE ya da BOJ gibi gelişmiş ülke merkez bankaları ya da diğer merkez bankalarının yapacağı parasal müdahaleler salgının enfekte olduğu toplumlardaki tedarik zincirlerini tekrar oluşturması ya da kapanan fabrikaları tekrar işler hale getirmesi beklenemez. Bu itibarla parasal gevşemenin iktisadi aktiviteyi tekrar hızlandırması gibi bir beklenti maliye politikası içinde geçerli olmayacaktır. Mali kolaylıklar, vergi oranlarının düşürülmesi firmaların salgın riski altında çalışanlarını yeniden üretken hale getirerek üretime yeniden başlanmasını da sağlamayacaktır. Bunların dışında para politikasına göre maliye politikasının ileriye dönük beklentilerin yeniden düzelmesine imkân tanıyacak şekilde vergi ödemelerini erteleme, diğer harcamaları artırmak gibi mali kararlar iktisadi aktiviteyi tümünden işler hale getirme konusunda başarılı olmasa da, salgının yayılma ölçeği ve hızına bağlı olarak, konjonktürün tersine dönme ihtimali içinde zaman kazandıracak tedbirler olarak görülmesi gerekmektedir (Eichengreen, 2020). Krizin kaynağının iktisadi değişkenler üzerinden olmadığı açıkken bu durumda salt para ve maliye politikaları üzerinden krizin çözümünü de aramak doğru görülmemektedir. Gerekli olan toplum üzerindeki korku ve panik havasını dağıtarak halkın güvenini kazanabilecek ve süreci şeffaf, doğru ve sükûnetle yönetebilecek etkin yönetim ve uluslararası işbirliği politik yönetişimdir.

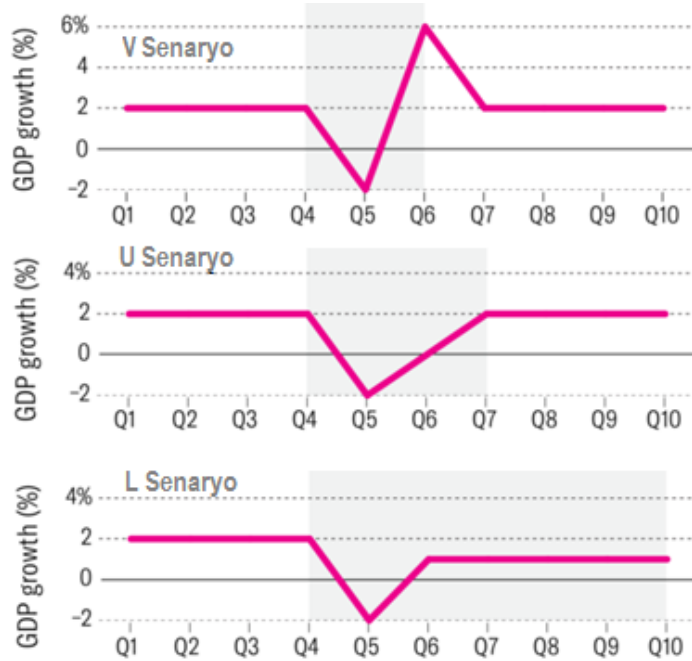
Bu itibar ile siyasi liderlerin uluslararası kuruluşların arasındaki işbirliği ile Covid-19 virüsünün pandemik etkisinin ortadan kaldırılmasına yönelik halk sağlığını iyileştirici, koruyucu tedbirlerin süratle alınması, iktisadi araçlar dışında en etkili politika düzlemi olarak görülmektedir.

Szlezak vd. (2020)'ye göre Covid-19 salgının meydana getirdiği küresel ölçekteki ekonomik çöküş için önemli bir potansiyel riski taşıdığı görülmekte ve ekonomik durgunluk üç kategori içerisinde incelenmektedir. Buna göre;

- *Reel durgunluk*; savaş, afet ya da diğer ciddi dışsal olumsuzlukların sonucunda ortaya çıkan ciddi arz ve talep şoklarıdır. Bu şoklar reel ekonomiyi daraltabilir. Covid-19 salgınına dışsal bir olumsuzluk olarak nitelersek bu durum durgunluk tanımına uymakla birlikte diğer değişkenler açısından geniş tanımlı bir bakış açısı vermemektedir.
- *Politika durgunluğu*; para politikasının gereğinden fazla sıkı olması iktisadi büyümeyi baskılayacaktır. Bu durgunluk modeli başta FED ve ECB olmak üzere gevşek bir para politikası yürütürken böylesi bir durgunluk riski hali hazırda bulunmamaktadır.
- *Finansal kriz*: Finansal araçlardan ve hızlı parasal gevşemeden kaynaklı finansal dengesizliklerin reel ekonomiye etki etmeden uzun süre finansal balonları şişirmesi finansal risklerin krize dönüşmesini sağlayabilir.

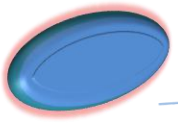
Söz konusu bu üç durgunluk türü içerisinde politika yapıcılarının tarihi ve ölümcül bir hata yapmayacaklarını varsayarsak Covid-19 salgını üzerinde olası senaryolardan reel durgunluk, finansal kriz ya da sistemik krize (reel-finansal durgunluk) yol açabilecektir.

Şekil 2 Ekonomik Durgunluk Üzerine: 3 Senaryo

Kaynak: (Szlezak vd., 2020)

Covid-19 salgının ekonomik durgunluğa neden olacağı tezi üzerindeki varsayım üzerinden Szlezak vd. (2020)'ye göre V-U-L şeklinde üç geniş senaryo bulunmaktadır:

- *V senaryosu*: klasik reel ekonomik şoku olmakta, büyüme belirli bir süre sonra eski haline gelmekte hatta şoku tamamen absorbe edebilir. V senaryosu durgunluğun içerisindeki “en iyimser senaryo” olmaktadır. Salgının kısa sürede kontrol altına alınmasına ve iktisadi yapıda yapısal tahribat bırakmadığı varsayımı altında bu senaryo işleyebilir.
- *U senaryosu*: V senaryosuna göre biraz daha kötümser bir senaryodur. Salgın ile şok meydana gelirken salgının etkileri reel ya da finansal piyasalar üzerinde kalıcı bir hasar bırakabilir. Bu senaryonun işlemesi için Covid-19’un halk sağlığı üzerindeki etkisi ve beklentileri daha da kötüleştirme potansiyeline göre bu senaryo potansiyel dâhilindedir.
- *L senaryosu*: L senaryosu üç senaryo içerisindeki en kötü senaryodur. Covid-19 salgının tahribat gücü modern tarihsel örneklerine göre (SARS 2002 gibi) daha fazla olması halinde toplam arz üzerindeki; işgücü piyasası, sermaye oluşumu, üretkenlik işlevi gibi faktörler üzerinde kalıcı hasarların meydana gelmesi ekonomik durgunluğunda daha uzun süre devam ederek bunalıma dönüşme ihtimali potansiyel risk senaryoları arasında yer almaktadır. Tarihsel süreç Covid-19 salgının durumuna göre küresel ekonomik durgunluğun hangi senaryoya doğru evrileceğini gösterecektir.

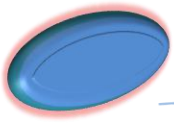
SONUÇ

Covid-19 küresel salgının hiç kuşkusuz ekonomiler üzerindeki etkisi daha uzun süre tartışma ve araştırma konusu olacaktır. Bu konudaki Türkçe literatürdeki öncü bir çalışma olarak bu çalışmanın yazıldığı tarih Mart 2019 dikkate alındığında küresel ekonomi üzerinde olumsuz etkilerinin en önemli belirleyicinin iki kategoride değerlendirilmesi gerektiği saptanmıştır. *Birincisi* devam etmekte olan salgının hangi düzeyde kontrol altına alınacağı iktisadi durgunluğu belirleyecektir. Bu yönüyle sorunun kaynağı olmayan iktisadi değişkenler üzerinden sorunu çözümlenmeye çalışmak, başka bir deyişle para ve maliye politikası ile müdahalede bulunmak etkin bir politika izlendiği anlamına gelmemektedir. Bu itibarla sorunun kaynağı olan Covid-19 salgınının kontrol altına alınmasına yönelik iktisadi olmayan araçlar ile yapılacak tedbirler ve politikalar söz konusu bu konjonktürde en etkin iktisat politikası olarak görülmektedir.

İkincisi toplumsal ve ekonomik koşulların yönetilmesi ve iyileştirilmesi konusunda politik düzlemdeki uluslararası işbirliğinin giderek önem kazanması ve etkin bir yönetim liderliğinin korku ve panik toplumlarından iyimser beklentileri yeniden tesis eden güven ve huzur toplumlarının tesis edilmesinde önemli bir rol oynayacaktır.

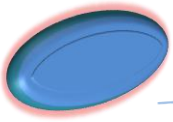
KAYNAKLAR

- Eğilmez, Mahfi (2011). Krizin Üçüncü Aşaması. <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/mahfi-egilmez/krizin-ucuncu-asamasi-1064748/> (11.03.2020).
- Eğilmez, Mahfi (2020). Küresel Krizin Üçüncü Aşaması ve Türkiye Ekonomisine Olası Etkileri. <http://www.mahfiegilmez.com/2020/03/kuresel-krizin-ucuncu-asamas-ve-turkiye.html> (11.03.2020).
- Eichengreen, Barry (2020). Coronamics 101. <https://www.project-syndicate.org/commentary/limits-macroeconomic-tools-coronavirus-pandemic-by-barry-eichengreen-2020-03> (09.03.2020).

5. İKSAD INTERNATIONAL CONGRESS ON SOCIAL SCINECES

- Fornora, Luca and Wolf, Martin (2020). Coronavirus and macroeconomic policy. <https://voxeu.org/article/coronavirus-and-macroeconomic-policy> (10.03.2020).
- OECD (2020). Coronavirus: The World economy at risk. <http://www.oecd.org/berlin/publikationen/Interim-Economic-Assessment-2-March-2020.pdf> (06.03.2020).
- Ghosh, Jayati (2020). The COVID-19 Debt Deluge <https://www.project-syndicate.org/commentary/coronavirus-debt-crisis-by-jayati-ghosh-2020-03> (16.03.2020).
- Szlezak, Philipp Carlsson, Reeves, Martin and Swartz, Paul (2020). What Coronavirus Could Mean for the Global Economy. <https://hbr.org/2020/03/what-coronavirus-could-mean-for-the-global-economy?ab=hero-main-text> (06.03.2020).
- Yeldan, Erinç (2020). FED, yel değirmenlerine karşı. <http://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/erinc-yeldan/fed-yel-degirmenlerine-karsi-1726368> (12.03.2020)

ADLIYE ÇALIŞANLARININ ÖRGÜT KÜLTÜRÜNE İLİŞKİN ALGILARI: BURSA ADLİYESİ ÖRNEĞİ

Nilüfer RÜZGAR

Ast. Prof. Dr., Bursa Technical University

ÖZET

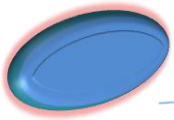
Örgüt, iki ya da daha fazla kişinin bilinçli bir şekilde bir araya gelerek belirli bir amaca ulaşmak için belirli görevleri paylaştıkları sosyal varlıklar olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan kültür, toplum tarafından benimsenerek kabul edilen düşüncelerin, değerlerin, inançların, mitlerin, kahramanların ve davranışların toplamı olarak ifade edilmektedir. Bir örgütün iç çevresini oluşturan en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilen örgüt kültürü ise, örgütün bütünsel başarısına katkıda bulunan “soyut” bir varlık olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda, örgütlerin hem iç hem de dış çevrelerinde yaşanan hızlı değişimler, örgütlerin sahip olduğu kültürü de hızlı bir biçimde etkilemektedir. Hızlı değişimlerin kaçınılmaz ve bu değişimlere ayak uydurmanın zaruri olduğu günümüz global dünyasında, müşterilerin, tedarikçilerin, devletin ve örgütün hem etkilediği hem de etkilendiği tüm tarafların beklentileri bulunmaktadır. Dolayısıyla, özel sektör örgütleri için etkililik ve inovasyon vasıtasıyla rekabet avantajı elde etmek, devlet sektörü örgütleri için de katma değer yaratarak kamu hizmetlerini en üst düzeye çıkararak kamuya kaliteli hizmet sunmak, hayati önem teşkil etmektedir. Bu da ancak, hem etkili hem de örgütün tüm üyeleri tarafından algılanıp benimsenmiş bir örgüt kültürü vasıtasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Güçlü bir örgüt kültürü, çalışanların bağlılık duygusunu da güçlendireceği gibi çalışanların bireysel amaçlarını örgütün bütünsel amaçlarıyla birleştirmelerini de sağlamaktadır. Buradan yola çıkarak bu çalışmanın amacı, bir devlet kurumu olan Bursa Adliyesi çalışanlarının örgüt kültürü algılarını ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında Bursa Adliyesinde çalışan memurlar ana kütle olarak ele alınmış ve iki ölçekten oluşan bir anket uygulaması yapılmıştır. Anket formunda yer alan ölçeklerden ilki, katılımcıların demografik özelliklerini ölçmeyi amaçlayan ve bu bağlamda demografik sorulardan oluşan bir ölçektir. Diğer ölçek ise Denison tarafından geliştirilmiş olan “Örgüt Kültürü Ölçeği”dir. Toplam 100 adet anket, elden ve elektronik posta yoluyla çalışanlara ulaştırılmış olup 63 katılımcıdan dönüş alınmıştır. Elde edilen veriler SPSS 20.0 paket programıyla analiz edilmiştir. Verilerden elde edilen sonuçlara göre katılımcıların demografik nitelikleri ile Uyum, Tutarlılık, Katılım ve Vizyon Kültürü boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Kültürü; Denison Modeli; Adliyeler

ORGANIZATIONAL CULTURE PERCEPTIONS OF EMPLOYEES THAT WORK IN COURT HOUSES: A RESEARCH IN BURSA COURT HOUSE

ABSTRACT

Organization is defined as social beings, in which two or more people come together consciously and share duties in order to achieve specific aims. Culture, on the other hand, is the sum of the thoughts, values, beliefs, myths, heroes and behaviours that are accepted by the society. Organizational culture, in this context, which is one of the most important factors of internal environment of an organization, is an “abstract being” that contributes to the success of the organization. The rapid changes in both internal and external environments of an organization, affect the organizational culture as well. In today’s global world, in which rapid

changes are inevitable, the customers, suppliers, government and other parties have constant expectations from the organizations. Therefore, it is compulsory for private sector organizations to gain competitive advantage by supplying effectiveness and innovations, and it is compulsory for state sector organizations to increase the public service to the top by creating additional value; which can be achieved by creating a strong organizational culture. A strong organizational culture contributes to the commitment of the employees and thus, the individual aims of the employees integrate with the organizational aims. The purpose of this study, is to examine the organizational culture perception of employees in Bursa Court House, which is a state sector organization. In the scope of the research, the civil servants are taken as population and a survey form that consists two scales is used as measurement device. The former scale is of demographical questions and the latter is Organizational Culture Scale, that is based on the model developed by Denison. 100 surveys are delivered and 63 responds are received. The data gathered is analysed by SPSS 20.0 package programme. According to the results there are statistically significant relationships between Harmony, Consistency, Participation and Vision Culture dimensions and participants' demographical qualities.

Keywords: Organizational Culture, Denison Model, Court Houses

1. INTRODUCTION

Organizational culture, acts as a pioneer in terms of several processes and themes such as continuing the organizational traditions, leadership styles and innovations. This pioneership starts with organizational communication, which is both a reality and a process (Reilly and Di Angelo, 1990). Peters and Waterman (1987), emphasises that one of the main qualifications of perfect organizations is the sovereignty of the culture, that creates strong ties among employees. Therefore, the effectiveness and importance of the structure of the organizational culture, in terms of creating and sustaining organizational commitment, can easily be comprehended. According to the research of Deci, Olafsen and Ryan (2017), sustainable commitment can only be assured by creating the conditions that will strengthen the natural instincts. This is to say that, employees should believe that their organization is worth to be committed and this belief can only be assured by creating a strong culture.

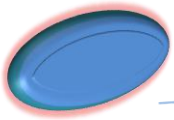
Court Houses are state sector organizations. Because of the nature of the jobs that are performed, which consists the paper work of law suits, the employees are likely to feel unhappy and exhausted. In this sense, a strong organizational culture constitutes great importance in terms of creating strong ties between the employees and the organization, in order to assure commitment. Therefore, the aim of this study is to examine the organizational culture perception of employees that work in court houses, in terms of 4 dimensioned Denison model, known as *harmony culture*, *vision culture*, *participation culture* and *consistency culture*.

2. THE CONCEPT OF ORGANIZATION

In management literature, organization is defined as social beings, in which two or more people come together consciously and share duties in order to achieve specific aims (Kaya, 2008). It is an agreement among people that includes performance in order to common aims and values (Malinowski, 1990). According to Koçel, organizations are for “*organizing*” the relationships between “work and work”, “work and human” and “human and human” (Koçel, 2003).

To sum up, the people in an organization act for a specific target, a common aim. In this sense, each organization can have different targets and each organization can have different and specific qualifications.

3. THE CONCEPT OF CULTURE

Culture is a Latin word which means “embroidering the pure nature with the help of human mind” (İpşiroğlu, 1991). Culture, as a term, is the sum of the thoughts, values and behaviour that are accepted by the society, which emerge from the frame that is structured by anthropology in order to understand the societies (Karslı, 2016). It is the knowledge systems, comprehension standards, believes, language, symbols and behaviours that integrate people to the environment they live in (Yakut, 2012). It is the life style of a group of people that is accepted and adopted without hesitation and that is transferred to other generations by communication and imitation (Hall, 1976). From the point of view of social sciences culture, it is a technical term and it is defined as an umbrella concept that consists knowledge, believes and traditions. In Turkey, culture is defined systematically by Ziya Gökalp, for the first time. According to Gökalp, culture is a national concept and it is the art, religious traditions and routines that belong to a society (Şimşek, Akgemici and Çelik, 2001).

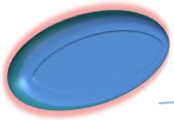
4. THE CONCEPT OF ORGANIZATIONAL CULTURE

Reichers and Schneider (1990), propose that in scientific researches the development process of a concept consists of 3 steps: *Introduction and embroidment, appreciation and proliferation, integration and resolution*. The first step, namely *introduction and embroidment*, accrues when a concept is put forward or borrowed from another field of study. In this step it is generally tried to legitimize the concept that is borrowed. The second step, namely *appreciation and proliferation*, deals with the criticisms towards the concept. The criticisms are generally directed to the definition of the concept and shed light on to the ambiguous points of empirical researches. The researchers in this step, try to explain the contradictory findings and propose harmonious variables (Danışman, 2003). They also propose data about the uniqueness of the concept. In the last step, namely integration and resolution, the conflicts about the concept start to lessen and one or more than one definitions of the concept are accepted. Thus, the determiners and the results of the concept are comprehended in a general frame and the conditions can be determined (Reichers and Schneider, 1990).

When “organizational culture concept” is examined in this conceptual frame, it can easily be understood that the concept is started to be used in the end of 1970’s, embroidered in 1980’s, appreciated and proliferated in the end of 1980’s and since the beginning of 1990’s, it has been trying to reach to the last stage, which is integration and resolution. The reason of this, although there is tendency towards a decrease in conflicts, they are still continuing. In addition, although there are some definitions which are cited by the researchers, there is not a generally accepted definition. The last reason is the fact that although there is an effort to define the determiners and results of the concept, these efforts are not taken seriously by researchers who adopt different approaches (Danışman, 2003).

Organizational culture is a system of fundamental assumptions that was invented, discovered by a particular group, or developed in solving problems of external cohesion and internal integration, validated and therefore advised to new members as thinking, feeling and acting against these problems (Bitsani, 2013; Cameron and Quinn, 2006; Köse, Tetik and Ercan 2001, Yalçınsoy, 2019).

According to Schwartz and Stanley (1981), organizational culture is the set of beliefs and expectations shared by the members of the organization that provide the formation of norms that significantly shape the behavior of groups and individuals in the organization. Schein (1992) describes organizational culture as; “The basic assumptions that a group has developed in the learning process to solve the problems of internal integration and external adaptation, which are effective in solving problems, and thus enable the new participants to perceive, think and feel correctly about the problems”. Hofstede (1991) describes the organizational culture as; “a collective thinking program that differentiates the members of one organization from the

others". When people join an organization, they bring together what they have learned, their beliefs and values. These values and beliefs are not enough for individuals to succeed in the organization. At the same time, individuals need to learn the culture of the organization. Each organization develops a set of implicit rules, agreements and assumptions. Newcomers cannot be fully part of the organization until they learn these rules (Tütüncü and Akgündüz, 2012).

Researchers and theoreticians such as Pettigrew, Hofstede, Schein, Schneider, Beach, Miles and Snow, Pheysey, Cameron, Quinn, Handy and Denison have conducted studies on organizational culture (Yaman and Ruçlar, 2014). In this study, Denison model is used.

5. DENISON'S ORGANIZATIONAL CULTURE MODEL

Denison Model, is a product of over 25 years of researches that are conducted by Dr. Deniel Denison, former professor at University of Michigan Business School and present professor at Institutional Institute of Management Development-IMD, Lousan, Switzerland. In these researches Denison aimed at examining the relationship between organizational culture and return on investment, increase in sales, quality, innovations and employee satisfaction.

Professor Denison, in his work "Organizational Culture and Effectiveness" suggested that there should be harmony among strategy, culture and environment and he categorized organizational culture into 4 dimensions according to strategical focus criteria. These 4 dimensions are named as *harmony*, *participation*, *consistency* and *vision* cultures. *Harmony culture*, is defined as the managing the strategies towards customer demands and external environment's requirements. In this sense, it is compulsory for organizations to develop new beliefs and rules, in addition to using the entire capacity. *Participation culture*, deals with the sudden changes emerges from external environment and from new members of the organization. In this sense, the necessary ways to assure high performance is the main subject that is focused on. *Consistency culture* emphasizes intrinsic balances and a closed environment. It also supports a methodical approach in terms of necessary tasks. *Vision culture*, on the other hand, emphasizes that it is compulsory to keep up with the rapid changes especially in the organizations that serve external environment. In addition, having a clear vision and mission is very important in order to achieve the organizational aims. This dimension is also important when organizational culture is a shared image of the organization (Daft, 1997).

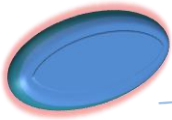
6. THE AIM OF THE RESEARCH

The aim of this research, is to examine the organizational culture perception of court houses employees, in terms of Denison Model. In this sense, 63 employees of Bursa Court House are taken as population. Because of the fact that court houses are state sector organizations, the following research questions are aimed to be answered:

1. Are the employees/civil servants of court houses perceive organizational culture as harmony culture?
2. Are the employees/civil servants of court houses perceive organizational culture as participation culture?
3. Are the employees/civil servants of court houses perceive organizational culture as consistency culture?
4. Are the employees/civil servants of court houses perceive organizational culture as vision culture?

7. THE IMPORTANCE OF THE RESEARCH

In literature, there is a big number of researches that examines organizational culture perceptions of employees. In addition to this, there is a also a great number of researches that

examines Denison’s Organizational Culture Model. On the other hand, there is almost no researches that examines the organizational culture perceptions of court house employees in terms of Denison’s Organizational Culture Model. In this sense, it is expected that this research will contribute to the literature and shed light on the subject, which will guide researchers. The fact that court houses are state sector organizations, can shape the personnel policies of state sector organizations as well.

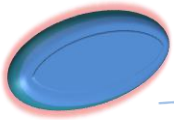
8. METHODOLOGY

In the scope of the research, a survey form that consists two scales, is structured. The former scale is demographical questions scale. The latter one is Denison’s 4 dimensioned Organizational Culture Scale. A total of 100 employees are reached and a total of 63 responses are received. The data gathered by the surveys is analysed by SPSS Package Programme. Mann Whitney-U Test is used for binary comparisons and Kruskal Wallis H Test is used for multiple comparisons.

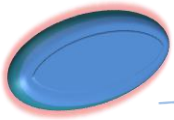
8.1.Findings

Table 1: Descriptive statistics of organizational culture scale

	Totally	Disagree	Neutral	Agree	Totally agree	Mean	Standard
1.All employees are aware of the relationship between their individual aims and organizational aims.	6	19	35	3	0	2,55	,73
2.The capacity of employees in terms of work performance, develop day by day	5	13	28	11	6	3,00	1,04
3.Most of the employees adopt the job they perform	4	8	42	9	0	2,88	,72
4.Team work is fundamental in all organizational activities.	0	9	18	20	16	3,68	1,01
5.There is adequate knowledge sharing among the employees.	5	13	24	14	7	3,07	1,09
6.In order to increase the employees’ competencies, every possibility is taken into consideration	6	21	9	24	3	2,95	1,14
7.There is no collaboration among different units	3	23	10	24	3	3,01	1,07
8.In the process of job planning, all employees are included to some extent.	3	11	12	30	7	3,42	1,05
9.The employees have the authority to design their own job plans.	0	0	0	42	21	4,33	,47

10. There is strong corporate culture in the organization.	8	16	18	21	0	2,82	1,04
11. The projects that are run by different units of the organization are coordinated easily .	6	21	27	9	0	2,61	,85
12. We have a values system that directs our job performing methods.	0	12	45	5	1	2,92	,57
13. When a conflict arises in terms of job activities, each employee tries to find a solution.	9	9	18	24	3	3,04	1,14
14. Employees, although they work in different units, share a common point of view in the frame of job activities.	2	28	21	12	0	2,68	,81
15. There are no ethical values that direct employees' behaviours.	2	8	44	9	0	2,95	,63
16. Even in problematic issues, a consensus can be achieved easily.	6	21	9	23	4	2,96	1,16
17. Managers do what they promise to do.	5	13	17	28	0	3,07	,98
18. Working with an employee from another unit is exactly like working with an employee from a different organization.	6	12	18	18	9	3,19	1,18
19. The developments and innovations in our job field are followed and applied by management.	0	0	45	15	3	3,33	,56
20. Employees' effort to learn new things related to the job is an important aim.	0	0	0	49	14	4,22	,41
21. All employees try to understand the requirements of the clients.	0	9	9	33	12	3,76	,92
22. The management develops new strategies related to the rivals' activities and the changes in the business environment.	9	3	29	19	3	3,06	1,06
23. The requirements of the clients can cause changes in job activities.	0	1	49	7	6	3,28	,65
24. The job performance methods are flexible and open to changes.	1	20	21	11	10	3,14	1,09

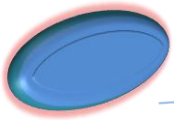

25.Innovation and taking risks are required and rewarded by the management.	12	15	2 4	9	3	2,6 1	1,0 9
26.The failures are accepted as opportunities for learning and development.	11	25	1 8	6	3	2,4 4	1,0 4
27.The requirements of the clients are not taken into consideration in our job activities.	3	5	4 5	0	0	2,6 6	,56
28.Employees know what to do in order to achieve success for the organization in the long term.	3	9	1 5	32	4	3,3 9	,97
29.We have a clear mission that directs the job performing of the employees.	6	12	3 6	8	1	2,7 7	,85
30.Short term job requirements can be fulfilled without making any sacrifices from our vision.	1	17	4 5	0	0	2,6 9	,49
31.We have a long term job programme and a development plan.	0	18	2 7	12	6	3,0 9	,92
32.Managers act towards the core aims of the organization.	1	2	4 7	9	4	3,2 0	,67
33.Managers have a long term point of view.	0	9	2 7	24	3	3,3 3	,78
34.Employees are from sharing the organizational vision that is defined towards future.	1	26	2 7	6	3	2,7 4	,84
35.There is not a strategic job plan that is defined towards the future of the organization.	0	10	4 4	9	0	2,9 8	,55
36.There is a complete harmony and consensus among employees in terms of organizational aims.	3	15	3 3	11	1	2,8 7	,81

According to the descriptive statistics results of Leadership Styles Scale, the most important item for the participants is “The employees have the authority to design their own job plans” with a mean of 4,33. The second important item is “Employees’ effort to learn new things related to the job is an important aim” with a mean of 4,22. The third ones are, “All employees try to understand the requirements of the clients” with a mean of 3,76. On the other hand, the least important item according to the participants is “The failures are accepted as opportunities for learning and development”, with a mean of 2,44.

In order to apply descriptive factor analysis, KMO test is applied and the result has been found as ,736. Therefore, a factor analysis has been applied and according to the results the items gather under 4 dimensions, in accordance with the original scale.

Table 2: Dimensions

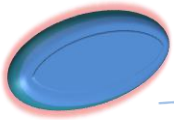
Dimensions	Items	Explained Variance
Harmony Culture	8, 16, 25, 33	28,20
Consistency Culture	10, 13, 14, 30	21,94
Participation Culture	2, 3, 15, 28	21,94
Vision Culture	17, 29, 36	16,09
Total		88,18

These dimensions are categorised as “Harmony Culture”, “Consistency Culture”, “Participation Culture” and “Vision Culture”. Harmony Culture dimension has a variance of 28,20, Consistency Culture dimension has a variance of 21,94, Participation Culture dimension has a variance of 21,94 and Vision Culture dimension has a variance of 24,97. The items that do not gather under any dimension, are excluded from the analysis.

Mann-Whitney U and Kruskal-Wallis tests are applied in order to analyse if there are any differences among the answers of the participants related to these dimensions.

Table 3: Statistical test results of the differences related to the socio-demographical qualities of the participants

Variable	Dimension	Test	Test Statistics	P
Gender	Harmony Culture	Mann-Whitney U	-1,677	,093
	Consistency Culture		-3,476	,001
	Participation Culture		-4,102	,000
	Vision Culture		-2,706	,007
Marital Status	Harmony Culture	Mann-Whitney U	-2,376	,017
	Consistency Culture		-,719	,472
	Participation Culture		-,2830	,005
	Vision Culture		-4,720	,000
Age	Harmony Culture	Kruskal-Wallis	,362	,834
	Consistency Culture		1,246	,536
	Participation Culture		2,319	,314
	Vision Culture		29,689	,000

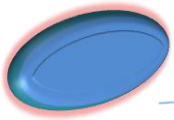
	Participation Culture Vision Culture			
Income	Harmony Culture	Kruskal-Wallis	1,938	,164
	Consistency Culture		10,462	,001
	Participation Culture		,130	,718
	Vision Culture		2,799	,094

According to the results of non-parametric Mann-Whitney U test, which is applied in order to analyse if there are any differences among the answers of the participants related to the dimensions of the scale in terms of their gender, there are differences in Consistency, Participation and Vision Cultures, which means there is statistically significant relationship between gender and of the participants and their perception about Consistency, Participation and Vision Cultures in their organization. It has been observed that this difference stems from women participants. On the other hand, there is no statistically significant relationship between the gender of the participants and their perception about Harmony Culture in their organization.

According to the results of non-parametric Mann-Whitney U test, which is applied in order to analyse if there are any differences among the answers of the participants related to the dimensions of the scale in terms of their marital status, there are differences in Harmony, Participation and Vision Cultures, which means there is statistically significant relationship between marital status and of the participants and their perception about Harmony, Participation and Vision Cultures in their organization. It has been observed that this difference stems from single participants for Harmony Culture and married participants for Vision and Participation Cultures. On the other hand, there is no statistically significant relationship between the marital status of the participants and their perception about Participation and Consistency Cultures in their organization.

According to the results of non-parametric Kruskal-Wallis test, which is applied in order to analyse if there are any differences among the answers of the participants related to the dimensions of the scale in terms of their age, there are no differences in Harmony, Consistency and Participation Cultures, which means that there is no statistically significant relationship between the age of the participants and their perception about Harmony, Consistency and Participation Culture in their organization. On the other hand, it has been found out that there is a difference in terms of age of the participants and their perception about Vision Culture in their organization and it has been observed that this difference stems from 40-49 age group.

According to the results of non-parametric Kruskal-Wallis test, which is applied in order to analyse if there are any differences among the answers of the participants related to the dimensions of the scale in terms of their income, there are no differences in Participation, Harmony and Vision Cultures, which means that there is no statistically significant relationship between income status of the participants and their perception about Participation, Harmony and Vision Cultures in their organization. On the other hand, it has been found out that there is a difference in terms of income status of the participants and their perception about Consistency Culture in their organization and it has been observed that this difference stems from the participants of 2501-3500 income group.

9. DISCUSSION AND CONCLUSION

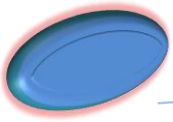
As it is afore mentioned, the constant change in both internal and external environments of an organization, affects the organizational culture as well, in terms of the high demand for innovations and value. A strong organizational culture contributes to the commitment of the employees and thus, the individual aims of the employees integrate with the organizational aims. Especially for state sector organizations, creating a strong organizational culture constitutes great importance in order to satisfy and motivate employees and thus, these organizations can create value in order to serve the society.

In the scope of this research, the organizational culture perception of court house employees are examined. According to the findings there is statistically significant relationship between gender of the participants and their perception about Consistency, Participation and Vision Cultures in their organization and this significant relationship stems from women participants. Here it can be concluded that women employees, when it is kept in mind that the organization is a state party, are more interested in consistent organizations that allows participation in decision making process and that have clear visions. In addition, it can also be concluded that women participants are happy in terms of the organizational culture. Furthermore, there is statistically significant relationship between marital status of the participants and their perception about Harmony, Participation and Vision Cultures in their organization and this significant relationship stems from single participants for Harmony Culture and married participants for Vision and Participation Cultures. Therefore it can be concluded that single participants, regardless from gender, are more interested in a work place that provides harmony and peace, which are generally needed by single people. On the other hand, married participants are more interested in working in an organization that has a clear vision and that provides taking place in decision making process; because of the fact that they are more focused on achieving organizational aims rather than just being in harmony. Moreover, there is a difference in terms of age of the participants and their perception about Vision Culture in their organization and this significant relationship stems from 40-49 age group. Here it can be concluded that 40-49 age group are more consistent with their careers and more focused on both their individual goals and organizational goals; therefore they are interested in working in an organization that has a clear vision in order to frame their paths to achieve the desired goals. Lastly, it has been found out that there is a difference in terms of income status of the participants and their perception about Consistency Culture in their organization and it has been observed that this difference stems from the participants of 2501-3500 income group. The fact that the incomes are not that high, but seem to be enough to afford a living, may make the employees to feel that their organization is consistent with the salaries.

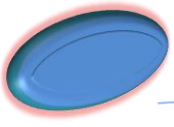
For future researches, it would be contributive for the literature to make more comprehensive researches in terms of both in other court houses in Turkey, to draw a general frame of the country, and in other state organizations, to examine the differences between state and private organizations.

REFERENCES

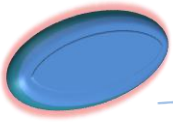
- Bitsani, E. (2013). Theoretical Approaches to the Organizational Culture and the Organizational Climate: Exploratory Research Examples and Best Policies in Health Care Services. *Journal of Human Resource Management*. 1(4). 48–58.
- Cameron, K. S. and Quinn, R. E. (2006). *Diagnosing and Changing Organizational Culture* (Revised Edition.). United States of America: Jossey-Bass.

- Daft, R. *Management*. (1997). Dryden Press.
- Danışman, A (2003). Örgüt Kültürü Çalışmalarında Yöntem Tartışması: Niteliksel-Niceliksel Yöntem İkileminde Niceliksel Ölçümler ve Bir Ölçek Önerisi. *Yönetim Araştırmaları Dergisi*. 3(2). 91-124.
- Deci, E.L., Olafsen, A.H. and Ryan, R. M. (2017). Self-Determination Theory in Work Organizations: The State of A Science. *Annual Review of Organizational Psychology. Organ. Behav.* 4. 19-43
- Hall, E.T. (1976). *Beyond Culture*, New York: Doubleday.
- Hofstede, G. (1991). *Cultures and Organizations-Software of the Mind*. New York: The McGraw-Hill Companies.
- İpşiroğlu, N. (1991). *Çağdaş Kültürümüz: Olgular-Sorunlar*. ÇYDD Yayını, No: 2. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Karlı, Ö. (2016). Ernst Cassirer’de Kültürün Anlamı. *JOMELIPS*, 1(2). pp.38-59.
- Kaya, A. (2008). Kamu ve Özel Sektör Kuruluşlarının Örgütsel Kültürünün Analizi ve Kurum Kültürünün Çalışanların Örgütsel Bağlılığına Etkisi: Görgül Bir Araştırma. *Maliye Dergisi Sayı 155*.
- Koçel, T. (2003), *İşletme Yöneticiliği*. Arıkan Yayınevi: İstanbul.
- Köse, S., Tetik, S., and Ercan, C. (2001). Örgüt Kültürünü Oluşturan Faktörler. *Celal Bayar Üniversitesi. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*. 7(1). 219-242.
- Malinowski, B. (1990). *İnsan Ve Kültür*. (Çev. F. Gümüş). Ankara: V Yayınları
- Peters, T.J. and Waterman, R.H. (1987). *Yönetme ve Yükselme Sanatı: “Mükemmeli Arayış”*, (Çev. Selami S.) İstanbul: Altın Kitaplar.
- Reilly, B. J., and Di Angelo, J. A. (1990). Communication: A Cultural System of Meaning and value. *Human Relations*, 43(2), 129-140. <http://dx.doi.org/10.1177/001872679004300203>
- Reichers, A. E. and Schneider, B. (1990). *Climate and Culture: An Evolution of Constructs*. In B. Schneider (Ed.), *Organizational Climate and Culture* (pp. 5-39). San Francisco: Jossey-Bass.
- Schein, E.H. (1992). *Organizational Culture and Leadership*. 2. Ed., San Fransisco: Jossey Bass Publishers.
- Schwartz, H. and Stanley M. D. (1981). Matching Corporate Culture and Business Strategy. *Organizational Dynamics*. 10 (1): 30-48.
- Şimşek, M. Ş., Akgemici, T. and Çelik, A. (2001). *Davranış Bilimlerine Giriş ve Örgütsel Davranış*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tütüncü, Ö. and Akgündüz, Y. (2019). Seyahat Acentelerinde Örgüt Kültürü ve Liderlik Arasındaki İlişki: Kuşadası Bölgesinde Bir Araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*. 23(1). 59-72
- Yalçınsoy, A. (2019). Örgüt Kültürü ve Örgüt İkliminin Örgütsel Sessizlik Üzerindeki Etkisinin Analizi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(2) 67-77.

- Yaman, E. and Ruçlar, K. (2014). Örgüt Kültürünün Yordayıcısı Olarak Üniversitelerde Örgütsel Sessizlik. *Journal of Higher Education & Science*. 4(1), 36–50.
- Yakut, H. (2012). Örgütsel Davranışta Kültürler Arası Etik Çalışmaları Üzerine Bir Eleştiri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15.

**TOKAT SERAMİKLERİ ÜRETİMİNDE SON USTALARDAN;
LÜTFÜ BİZ**

Öğr. Gör. Hadiye GÜVENATEŞ KILIÇ
Dokuz Eylül Üniversitesi,

ÖZET

Seramik üretimi, Anadolu’da bir el sanatı olarak gerek saray için, gerekse halkın sanatı olarak geniş bir etki alanına sahip olmuştur. Saray için üretim yapan İznik seramikçiliğinin dışında, halk sanatı olarak tanımlayacağımız, bağımsız ve halkın kendi ihtiyaçlarını karşılayan genelde işlevsel olan seramikler de üretilmiştir. Geçmişten günümüze kadar üretimini sürdüren İznik’ten başka Kütahya, Çanakkale, Diyarbakır gibi, Tokat’ta özgün seramik merkezlerinden biri olmuştur.

Seramik üretimi yapan her bölgenin kendine has form, motif, kompozisyon, renk karakterleri bulunmaktadır. Seramik Sanatı ile geleneksel halk çömlekçiliği arasında özel bir yere sahip olan Tokat Seramikleri de bezemeleri, form yapısı ve sır kalitesi ile onu çömlekten ayırarak özel bir konuma getirmekte, halk sanatının çeşitliliğini, karakterini ve yaratma heyecanını göstermektedir.

Bir zamanlar kendine özgü biçim, kompozisyon ve renk anlayışında üretilen Tokat Seramikleri, oldukça sade olan üretimlerin yanı sıra, formlarındaki yaratıcılık ve yüzey dekorlarında kullanılan motifler yönünden oldukça zengin örneklerle de sahipti.

Biçim, renk, motif özellikleri ile farklılık yaratan Tokat seramikleri hem görsel, hem de işlevsel olarak geniş bir yelpazeye sahip, yüzlerce yıldır etkisini yitirmemiştir. Ancak geçmişte oldukça özgün üretimlerin olduğu Tokat seramikleri son yıllarda deneysel üretimlerin dışında hemen hemen yapılmadığı görülmektedir. Genelde babadan oğula geçen ustalık serüvenine oğulların rağbet etmemesi neticesinde bu işi sürdüren şu an sadece bir kişinin olduğu bilmekteyiz. Bu nedenle geçmişteki üretimlerin nasıl yapıldığı ile ilgili bilgiler oldukça kısıtlıdır.

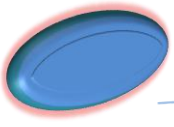
Üretimin içinde olan ve en son temsilci olarak görüştüğüm çömlekçi ustası Lütfü Biz ile 2005 yılında yaptığımız söyleşide Tokat Seramiklerinin 1928–2005 yılları arası üretimleri, sosyal, coğrafi ve ekonomik boyutları hakkında birçok kıymetli bilgi vermiştir. Lütfü Biz ile yapılan söyleşinin yer aldığı bu bildiride, Tokat’ın özellikle Cumhuriyet sonrası seramik üretimini analiz etmesi bakımından, gelecek olan araştırmalara katkı sağlayacağı inancındayız.

Anahtar Kelimeler: Tokat, Seramik, Çömlekçi, Lütfü Biz

GİRİŞ

Seramik, temelinde ateş ve toprağın bulunduğu maddelerin özüne dayanan, toplumlarda ateşin bulunmasından sonra tesadüfen ya da gereksinim sonucunda ortaya çıkmış, önceleri işlevsel, sonraları da görsel olarak yapılan tüm toplumların en eski kültür ve sanat uğraşlarından biridir.

Çok geniş bir uygulama sahası bulan seramik sanatı binlerce yıldır artan bir gelişmeye paralel olarak devamlı ilerlemektedir. İlkel dönem çömleklerinden, günümüzde uzay çağı teknolojilerine kadar uzanan geniş bir yelpazeye sahiptir.

Seramik kap-kacak kullanımının gerekli olduğu tüm toplumlarda vazgeçilmezdir. Geniş bir coğrafyada, geniş bir uygulama alanına sahip olan seramik, Anadolu'nun hemen her bölgesinde el sanatı olarak üretiminin yapıldığı söylenebilir.

Bir ulusun kültürel kişiliğinin en canlı ve anlamlı belgeleri el sanatlarıdır. Onlara ilk çağlardan, günümüze kadar geçen süre boyunca estetik ve ekonomik amaçların dışında, toplumun duyarlılığını, kültürel birikimlerini, dinsel inançlarını, toplum içi ilişkilerini ve güncel yaşamlarını yansıtan objeler halinde bakılabilir.

Anadolu'da bir el sanatı olarak seramik üretimi, gerek saray için, gerekse halkın sanatı olarak geniş bir etki alanına sahip olmuştur. Saray için üretim yapan İznik seramikçiliğinin dışında, halk sanatı olarak, bağımsız ve halkın kendi ihtiyaçlarını karşılayan genelde işlevsel olan seramikler de üretilmiştir. Geçmişten günümüze kadar üretimini sürdüren Kütahya, Çanakkale, Diyarbakır gibi, Tokat'ta özgün seramik merkezlerinden biri olmuştur.

TOKAT SERAMİKLERİ

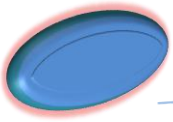
Kendine özgü biçim, kompozisyon ve renk anlayışında üretilen Tokat Seramikleri, oldukça sade olan üretimlerin yanı sıra, formlarındaki yaratıcılık ve yüzey dekorlarında kullanılan motifler yönünden oldukça zengin örneklerle de sahiptir. Ayrıca kullanılan astar ve sırlarda belirgin bir kalitenin olması dikkat çekicidir.

Biçim, renk, motif özellikleri ile farklılık yaratan Tokat seramiklerine bu anlamda bakıldığında, hem görsel, hem de işlevsel olarak geniş bir yelpazeye sahip, yüzlerce yıldır güncelliğini yitirmemiş bir halk el sanatıdır denilebilir.

Tokat Seramiklerinin form yapıları ve kullanıldığı yerlere bakıldığında, Tokat'ın yüzyıllar boyunca sahip olduğu maddi-manevi kültür varlıklarının izini görmek mümkündür. Halkın sosyal ve kültürel refah düzeyi, ev yaşantısı, tüketimde nelere ağırlık verdikleri, hangi gıdaları sakladıkları, ne depo ettikleri ve kullandıkları eşyaların ne tipte oldukları ve hangi şekilde formları tercih ettikleri gibi daha birçok konuda bilgi sahibi olunmaktadır.

Halkın kullandığı form yapılarına bakıldığında bunların çok çeşitli olduğunu görmekteyiz. Kullanım alanına göre üretilen formlardan kapaklı – kapaksız saklama kapları, testi ve küpler, kâseler en başta gelmektedir. Çoğunlukla kullanıma yönelik olarak üretilen bu seramikler, sadece kap kacak olarak değil, yaşanan mekânın hemen her yerinde bulunmaktadır. Çatısında kiremidi, bacası, inançlarında; alemi, Bektaşî teslim taşı, duvarında tuğla, içeceği su için testi, büyük sofalarda yer döşemesi, elinde piposu(lüle), mutfağında kap-kaçak, sofrasında tabağı, çorba kasesi, sürahisi, bardağı, yayığı, bahçesinde saksısı, vazosu, ambarında hububat ve su deposu, elinde yağdanlığı, şamdanı, hediyelik eşyası. Kısaca seramik Tokatlı insanların yaşamları ile hep iç içe olmuştur.

Tarım sektörüne yönelik yapılan üretimler büyük yer kaplar. Bunlar zahire küpleri, evlerde kullanılan çok kulplu orta ve küçük boy sırlı küplerdir. Genelde besinleri saklama amaçlı üretilen bu seramikler, Tokat yöresinin üretim ve beslenme alışkanlıkları hakkında da bilgi vermektedir. Özellikle yörenin üzüm ve şarapçılığı ünlüdür. Üzümde elde edilen sirke, şarap için testiler ve şarap kadehleri üretilmiş, üzüm pekmezi ve yaprak salamurası için küpler yapılmıştır.

Hayvancılığın yaygın olduğu bölgede süttten elde edilen peynir, tereyağı, çökelek, yoğurt ve ayran kapları bulunmaktadır. Arıcılığın ayrı bir yer kapladığı Tokat'ta, bal küplerine çok yerde rastlanmaktadır.

Zirai üretim olarak sebze, meyve ve bakliyat üretiminin yapıldığı bu bölgede turşu küpleri, büyük bakliyat küpleri halen evlerde kullanılmaktadır. Ayrıca tütün üretiminin geniş yer kapladığı Tokat'ta, tütün saklama ve dinlendirme amaçlı küpler üretilmiştir.

Üretim olarak Tokat'ta büyük yer kaplayan tekstil boyacılığı, yazmacılık, dericilik, bakırcılık ve altın işlemeciliğinde kullanılmak üzere büyük küpler, seramik potalar; boya ve asit kapları olarak yapılmış ve kullanılmıştır.

Kaynaklar genel olarak Tokat'ta seramik üretimini 18.yy-20.yy ile sınırlandırmaktadır. Bu durum 17.yy sonlarına doğru İran'dan sürgün edilen Ermeni halkı ve Ermeni ustaların varlığı ile birdenbire ortaya çıkmış bir seramikçilik olarak hissettirmektedir. Ermeni ustaların varlığı elbette yadsınamaz bir gerçektir. Fakat Tokat'ta seramiğin üretimini yalnızca Ermeni sanatına ve bu tarihlere bağlamanın yanlış olduğu kanaatindeyiz. Yapılan araştırmalarda, Tokat Seramikçiliğinin yalnızca 18.yy-20.yy ile sınırlı olmayıp, kazılardan elde edilen arkeolojik buluntular sayesinde bu topraklarda yaklaşık 6000 yıllık bir seramik serüvenin olduğu görülmektedir.

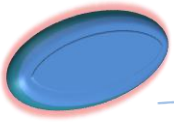
Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarında kapitülasyonların ezici baskısı ve yabancı kökenli malların iç pazarlara girmesiyle rekabete dayanamayan yerli imalat giderek azalmıştır. İmparatorluk döneminde kurulmuş olan Ehl-i Hiref, Lonca, Ahilik Birliği, Gedik(vergi) gibi esnaf kurum ve sistemleri, giderek etkisini yitirmiş, 19. yüz yıldan itibaren tamamen ortadan kalkmışlardır. Aynı şekilde Osmanlı Döneminde Tapu Tahrir, Tereke, Hüccet, Vakfiyeler, Salyane, Şer'iyeye Sicil Defterleri gibi, yazılı belgelerin de artık kullanılmaması sonucu, Osmanlının son dönemleri ile ilgili belge-bilgi eksikliği görülmektedir.

Osmanlı Döneminde Tokat'ta, 18.yüzyıl 19.yüzyıl başı seramik üretimi ile ilgili az sayıda belge mevcut olmasına rağmen, yakın bir geçmiş olduğundan seramik örnekleri ile günümüze kadar gelebilmiş, hatta az sayıda da olsa yaşayan kaynak kişilerin olduğu ve hala etkileri devam etmekte olan bir dönemdir. Bu kaynak kişilerden biri olan Lütfü Biz sağlığında görüşme yapabildiğim son seramik ve çömlekçi ustalarından biridir.

LÜTFÜ BİZ VE SERAMİK YAŞAMI

Foto: 1 Lütfü Biz (1928 – 2006)

2005 yılında Tokat'ta bulunduğum bir zaman diliminde akrabamız olan eski bir seramikçi ustası Lütfü Biz 'in hasta olduğunu duydum ve ziyaret ettim. Bu ziyaret esnasında Lütfü Biz ile bir söyleşi düzenledim. Yaşlı ve son çömlekçilerden biri olmasını da göz önüne alarak tüm söylediklerini kaydettim.

Bu kayıtlar vefatından sonra da Lütfü Biz 'in aile fertlerinden aldığım diğer bilgi ve görsellerle beraber seramik yaşamı ve Tokat Seramikçiliğine katkıları yazıya dökülmüştür.

‘‘Avanos’tan, 1930 yılında Tokat- Zile’ye gelen Ermeni çömlekçi ustası Ohannis, Zile’de kurduğu atölyede, son dönem Tokat çömlekçiliğinde önemli bir yere sahip olan, Lütfü Biz, Faik Biz, Fikri Biz ve Hasan Biz kardeşleri yetiştirmiştir. Çocuk yaşlarda bir süre ustaları ile birlikte çalışan Biz kardeşler, vefat eden ustalarının yerine geçip, çömlekçiliği aile mesleği olarak sürdürmüşlerdir. Biz kardeşlerden daha sonraları çömlekçiliği bırakanlar olmuşsa da, 1945 yıllarında on yedi yaşında iken tam olarak bu mesleğe atılan büyük kardeş Lütfü Biz, 1985 yıllarına kadar uzunca bir süre devam etmiştir. (Bkz. Foto:2, Foto: 3, Foto: 4 Fotoğraflar (kızı) Selma Biz.

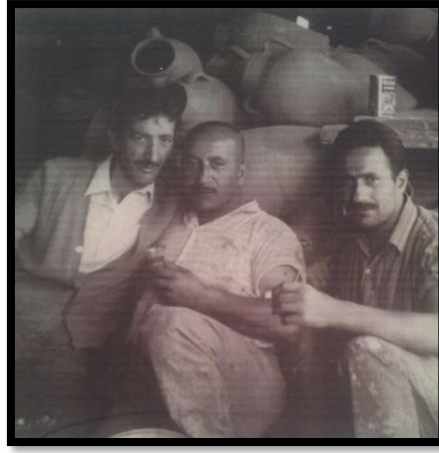

Foto: 2 Lütfü Biz Atölyesi

(Soldan sağa) Hüseyin Kavut(halaoğlu), Lütfü Biz(ortada), kardeşi Fikri Biz

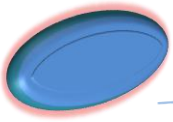

Foto: 3 Fikri Biz, Hasan Biz kardeşler

Foto: 4 Lütfü Biz Atölyesinin Bahçesinde

Atölyeler ve Ustalar

Atölye ortamından söz eden Lütfü Biz, "atölyemizde 6 tezgâha karşılık, 6 usta ve 6 çamur yoğuran kalfa vardı. Kadınların da çalıştığı atölyelerde kadınlar dekor, boyama, rötuş, fırın yükleme ve boşaltma işlerini yaparlardı. 1930 – 1970 yılları arasında 10 kadar atölyenin bulunduğunu belirten Lütfü Biz, gençlerin bu mesleğe rağbet etmemesinden dem vurarak, çömlekçiliğin artık ne yazık ki, yapılmadığını" söyledi.

Usta adları sorulduğunda, soy isimlerini bilmediğini, ama Küpçü Mahmut, Küpçü Hasan, Küpçü Hacı adları ile anıldığını ayrıca Ermeni ustaların da olduğunu, fakat onların isimlerini hatırlamadığı söyledi. Henüz 10 yaşlarında iken tanıdığı, dekorlu fincan bile yapabilen, kendisini oldukça yetenekli bulduğu Sivaslı bir ustadan, Binnur Sivas'tan büyük bir hayranlık ve övgüyle bahsetti. Atölyelerde bir süre çalışan Binnur Sivas'ın daha sonraları Kütahya'ya gittiğini ve mesleğini orada sürdürdüğünü anlattı.

Seramik İçin Kullanılan Toprak Yapısı ve Yeri

Tokat ve çevresi akarsuların bol olduğu bir yerdir. Bu akarsuların getirdiği alüvyonlu topraklar yüzyıllardan beri birikerek, seramik için gerekli hammaddenin oluşumunu sağlamıştır.

Çömlekçilerin 1920'li yıllardan günümüze kadar Tokat-Gezirlik Bölgesinde çalışmalarına uzunca bir süre devam ettikleri bilinmektedir. Bu bölge Yeşilirmak'ın yakınında olması dolayısıyla, alüvyonlu toprağın bolca bulunduğu bir bölgedir. Gezirlik bölgesi seramik çamurunun en bol olduğu bir yer iken, bugün yerleşim bölgesine dönüşmüş, bu dönüşüm sonucu olarak da seramik atölyeleri yıkılıp, yerine konut yapılmıştır.

Lütfü Biz 'in anlattıklarına devam edecek olursak; Çömlekçi toprağını Tokat'ın Gezirlik Bölgesinden sağladıklarını, bazen de toprak yapısı olarak uygunluğu onaylanan bazı tarlaların satın alınarak toprağını kullandıklarını söyledi. Atölyelerini seramik toprağına yakınlığı nedeniyle Gezirlik'te kurduklarını belirtti.

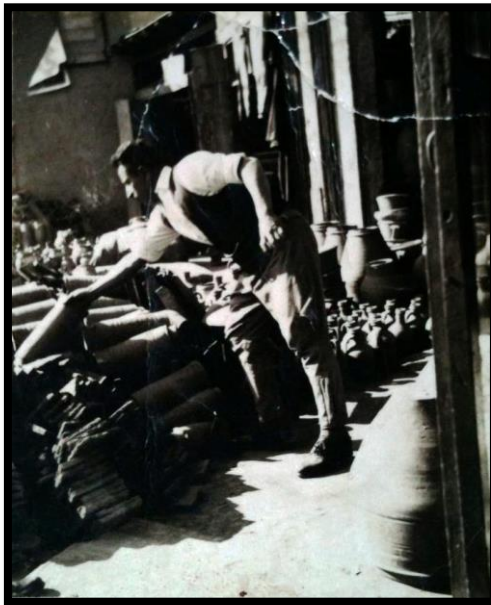
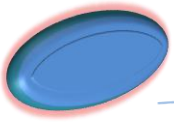

Foto: 5 Lütfü Biz Gezirlik'te Atölyede Çalışırken

Buralardan sağlanan topraklar önce döverek ufalttıklarını ve sonra eleyerek, havuzlarda ıslattıklarını, dinlendirildikten sonra ayakları ile yoğurup, hazır hale getirdiklerini anlattı.

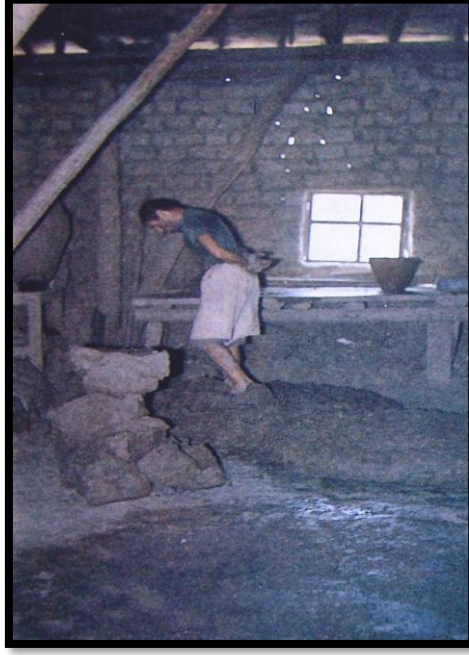

Foto: 6 Tokat'ta Bir Atölye. Çamurun Ayakla Çiğnenmesi, 1980- (Güner, 1988: 87).

Üretimlerin daha çok saklama kapları, küp, testi, saksı, bardak ve büz olduğunu, kullanılan toprağın tarla toprağı olduğu için, şoka dayanmadığını ve güvece uygun olmadığını belirtti.

“Bir zamanlar makineler yoktu, beş tezgâh vardı ve her tezgâh başına üç kişi yardımcı oluyordu. Bunlardan biri çamuru ayakları ile çiğniyor (Foto: 6), diğeri çamuru çarkta çekilecek kıvama getirerek ustaya hazırlıyor, üçüncü kişi ise ortacı denilen ve yapılan işleri kaldıran kişilerdi. Yani sonuç itibarı ile bir atölyede beş usta, 15 yardımcı elemanla toplamda 20 kişi çalıştırıyorduk” dedi.

Cumhuriyet dönemine ait belge olarak kabul edilen, 1940'lı yılları yansıtan bir diğeri fotoğrafta, kılık kıyafet farklılıklarından işletme sahibi, çalışanların konumu gibi bilgilerin yanı sıra, seramik formların hangi işlemde geçtiği ve bu işlemi kimlerin yaptığı anlaşılmaktadır.

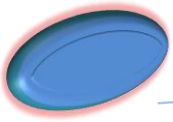

Foto: 7 Tokat'ta Bir Seramik İşletmesi - 1940, (Foto Kaynak: Hasan Erdem)

Fotoğraftan anlaşıldığı kadarıyla; atölyenin bahçe kısmında, en arkada pişmiş künkler, önde astarlanıp pişmiş seramikler akıtma yöntemi ile sırlanmaktadır. Ortada kulağı çeken usta veya işletme sahibi, kulağı çekilen kalfa, yerde çömelerek iş yapanların çırak olduğu ve sırlama yaptıkları tahmin edilmektedir.

Çark Yapısı

Anadolu'da en fazla ve uzun süreli olarak ayakla çevrilen çarklar kullanılmış olsa da, Tokat'ta bir zamanlar daha farklı bir çark tipi kullanılmıştır.

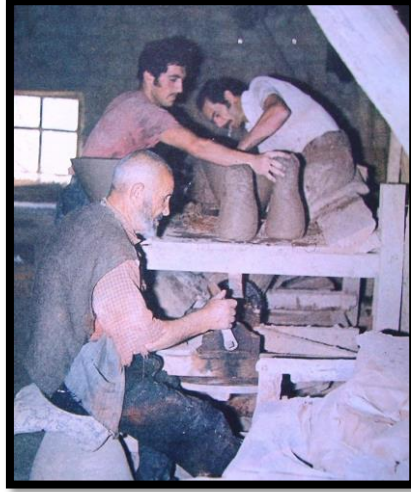

Foto.: 8 Tokat'ta bir çömlekçi atölyesi. Çarkı çeviren, gözleri görmeyen aynı zamanda halk ozanı olan Kör Sali, (Kaynak: Güner, 1988: 87).

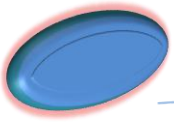
Bu çark tipinde çamuru şekillendiren ve çarkın bağlı olduğu mili kol yardımı ile çeviren başka bir kişiye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ilginç çark tipinde iki kişinin organize bir şekilde hareket etmesi gerekir. Bugün bu çark tipinden bir adet fotoğraf dışında örnek bulunmamaktadır (Foto:7).*

Eski çalışanlardan bahsedildiğinde, el ile çevrilen tezgâhların kullanıldığı dönemlerde "Kör Sali" diye anılan ve tezgâh kolunu çeviren bir kişiden bahsediyor ustamız.

Tokat'ta bir zamanlar kadın erkek düğünleri ayrı olurdu. Kadınlar düğününde yalnızca kadınlar müzik aletlerini çalar, aynı zaman da müzisyenlik yapardı. Çalgıcılık yapması, şarkılar söylemesi için kadın düğünlerinde yalnızca bir erkek kişiye izin verilmişti. Bu kişi görme engelli "Kör Sali" idi. Burada çömlekçi tezgâhını elle çevirenin de aynı kişi olduğu tespit edilmiştir. Buradan anladığımıza göre Kör Sali, hem düğünlerde çalgıcılık yapıyor hem de çömlekçi atölyesinde yardımcı eleman olarak çalışıyormuş. Bu arada atölyede çalışırken bir yandan da çalışanlara müzik ziyafeti çekermiş.

Sır Yapısı

Sırsız ürünlerin yanı sıra, daha çok sırlı ürünlere ağırlığın verildiği Tokat seramiklerinde, Lütfü Biz 'in anlattığı kadarıyla sır hazırlamada geleneksel yöntemler şöyledir; mürdesenk suda eritilir, çakmaktaşı öğütülerek, bakırcılardan alınan bakır tuvali veya demircilerden alınan demir tuvali dövülüp bu sırın içine katılır. Koyu ayran kıvamında hazırlanan renkli sırlar astarlı

pişirimi yapılmış formların üzerine sürülür. İki defa pişirilmek suretiyle elde edilen Tokat seramiklerinin renginin güzelliğini buradan aldığını söylemektedir ustamız.

Tokatlı seramikçilerin, çömlek üretiminde sırlı seramiğe yönelme nedenleri, seramiğin toplumda günlük yaşamda kullanma, ürün saklama gibi geleneğin olmasındandır.

Sırlı seramik yapımı konusunda oksit ve türevlerine duydukları ihtiyacı kendi yörelerinden sağladıklarını, yer altı kaynaklarının bol olması nedeniyle çömlekçilerin bu konuda sıkıntılarının olmadığı bilinmektedir.

Tokat, seramik ve başka sanayilerde kullanılan zengin maden yataklarına sahip bir bölgedir. Bunların başında ülke üretimi açısından da önemli olan yüksek kalitede ve az kurşunoksitli antimuan ve bentonit yatakları gelmektedir. Manganez, demir, bakır, krom, kurşunun da çıkarıldığı bu bölge, mermer ve oniks yatakları açısından da oldukça zengin bir rezerve sahiptir. Tokat Seramiklerinin renklendirilmesinde kullanılan demir, bakır, manganez, krom ve kurşunun rahatlıkla sağlandığı bir bölgedir. Genellikle emaye, sır ve çamurlarda plastiklik için kullanılan bentonit, Tokat'ta bolca çıkarılan önemli bir hammaddedir.

Tokatlı çömlekçiler kullandıkları renklerde yeşil ve tonlarını, bakıroksit veya aynı işlevi gören, daha ucuz fakat kaliteyi biraz düşüren, bakırcılığın çok gelişmiş olduğu yörenin bakır işlemesinden kalan, bakır tuvalini kullanmışlardır.

*Bu fotoğraf GÜNGÖR GÜNER'in 1988'de Anadolu'yu karış karış gezerek oluşturduğu doktora çalışmasıdır. Bugün kitap halinde ele aldığımız "Anadolu'da Yaşamakta Olan İlkel Çömlekçilik" adlı kitap GÜNGÖR GÜNER'in araştırmaları esnasında Tokat'ı gezerken görüntülediği bir fotoğraftır ve bizim için çok kıymetlidir. Bu yayından alınan fotoğraf ve bizim bilgilerimizle birleştirilerek bahsi geçen çarkı çeviren ozan hakkında daha çok bilgiye yer verilmiştir.

Aynı şekilde demiroksiti ya saf demiroksit olarak veya demircilerin demir işlemesinden kalan demir tozunu, yani demir tuvalini kullanmışlar, sarı ve kahve renkli sırlarını demiroksitten sağlamışlardır.

Bakırcılık, demircilik ve seramikçilik, bu zanaatlar birbirine her zaman ihtiyacı olmuş ve birbirini her zaman desteklemişlerdir. Sözelimi; Bakır işlemeciliğinde bakırın eritilmesinde seramik potalar kullanılmış, seramik için gerekli olan oksitler de bakırcılardan sağlanmıştır.

Günümüzde çömlekçiler kurşunoksiti, eski akülerin içerisinde bulunan ve ismine "akü toprağı" dedikleri içeriğinde kurşunoksit bulunan maddeden elde ettiklerini belirttiler. Çömlekçi ustalarından aldığımız bilgilere göre kurşunoksite ilaveten, sırn içerisine bir miktar kil ve yörede bulunan kurtbahar, gülbahar veya çakmaktaşı da dedikleri bir cins parlak taşı öğüterek kattıklarını söylemişlerdi. (Kaynak Kişi: Bugün çömlekçilik yapan ustalardan Kazım Çömlekçioğlu). Bahsi geçen bu taşın kuvars olduğunu tahmin etmekteyiz.

Lütfü Biz, formların işlevlerine göre farklı işlemlerden geçirildiğini anlattı. Sırlı olarak yapılan formların dışında, sırsız olarak yapılan formlarda su geçirgenliğini en aza indirmek için yaptıkları işlemlerden bahsetti. Seramik kabın içine konulup saklanacak gıdanın türüne göre formların içini, ya karasakız denilen petrolden elde edilen zift ile veya balmumu ile kaplama yapıyorlardı. Karasakızı Sivas, Karabük ve Kütahya'dan getirttiklerini belirtti. Karasakızlı küpler sulu saklanan turşu ve asma yaprağı gibi tuzlu ve asitli olan gıdaların saklanmasında kullanılıyor. Böylelikle asit ve tuz küpe zarar vermiyor. Küp uzun süre kullanılabilir.

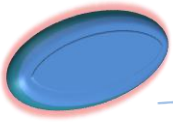

Foto: 9 İçi Karasakızlı Küp (Kaynak: Fatma Güvenateş, Hadiye Kılıç Koleksiyonu)

Bir diğer uygulama ise özellikle peynir ve çökelek için küplerin içi balmumu ile kaplama yapılıyor. Neden iki farklı uygulama yaptıklarını sorunca, peynir ve çökelek karasakızlı küp de olmaz, çünkü peynir ve çökeleğin tadını değiştirir, acı bir tada neden olur, turşu ve yaprakta bu acılık hissedilmez dedi.

Her iki uygulamada da teneke varillerde eritilen zift veya balmumu formlara uygulanırken, formlar fırından sıcakken çıkarılıp, işlem hemen yapılırdı.

Küpeşte denilen, küpün küçüğü olan formların içleri sırlı ya da sırsız fakat dışı mutlaka sırlıdır. Bunlar bal, pekmez, yağ konulmak için kullanılırdı.

Testi formları ki bunlar su koymak ve yörede yaygın olarak içilen şarap için kullanılırdı. Bunların içlerine hiçbir uygulama yapılmaz, sadece dış yüzeylerine dekor yapılır ve sırlanırdı.

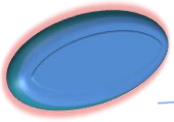
Astar Yapısı

Günümüzde Tokat Seramiklerinde astar olarak kullanılan toprak, Tokat'ın Karayatak Bölgesi dağ eteklerinden elde edilmektedir. Doğal görünümü gri- mavi renkte olan ve yöresel adı 'Mavi Toprak' diye adlandırılan, yumuşak kayaç halinde ve ele alındığında bulaşabilen, ezildiğinde kolayca pudra haline gelebilen, kütlesi ağır bir topraktır.

Foto: 10 Mavi Toprak

Kayaç halinde olan astar toprağı, önce fiziksel temizliği yapılarak yabancı maddelerinden ayrılır. Sonra küçük parçalara ayrılarak, su içerisinde bir süre bekletilerek erimesi sağlanır ve ezilir. İnce elekten süzülüp kıvamı ayarlanır ve kullanılır.

Doğal görüntüsü gri- mavi olan toprak sulandırıldığında koyu gri renk alır. Astar içerisinde organik maddelerin varlığından dolayı, pişirim öncesi koyu gri olan renk, pişirim sonrası krem rengini almaktadır. Yanan organiklerden sonra geriye kalan inorganik maddelerin krem rengini aldığı düşünülmektedir.

Lütfü Biz kendi yaptığı seramiklerden, astarlı ve sırlı olarak yalnızca bir tane örneğin kaldığını, üzülenek gösterebiliyor.

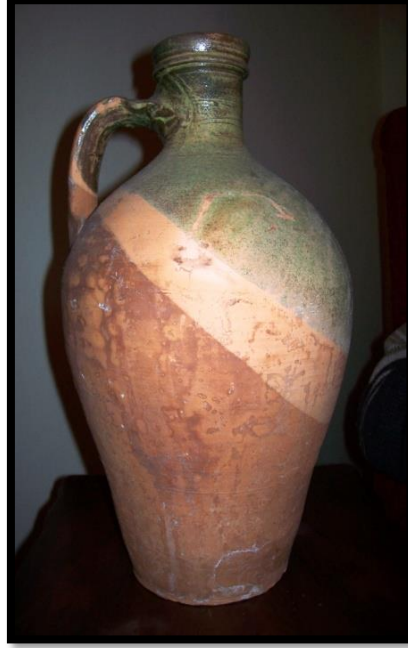

Foto: 11 Lütfü Biz'in Evinde Bulunan Kendi Yaptığı Tokat Seramiği, (Foto: Hadiye Kılıç)

Fırın Yapısı

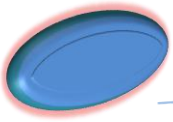
Tokat Seramiklerinin pişiriminde kullanılan geleneksel fırın yapısına örnek oluşturacak bir fırın şu an mevcut değildir.

1940 -1980 yıllarına tanıklık eden Lütfü Biz'in anlattıklarına göre; ‘‘Fırınlar saman karışımı kerpiçten yapılırdı. Bu nedenle çabuk yıpranır ve her sene yenilemek zorunda kalırdık. Herkes fırını kendi yapardı. Fırınlar dikdörtgen şeklinde ve iki adet ateşleme yeri vardı. Her ikisi aynı anda ateşlenirdi. Yakıt olarak odun ve talaş kullanılır, 6 saat odun yakıldıktan sonra 4 saat talaşla güçlü bir yanma sağlanır, kor haline gelen ürünleri ve bacadan çıkan alevi gördükten sonra pişirimi sonlandırırđık’’ şeklinde ifade etmiştir.

Pazar ve Satış

Satış ve pazar konusunda, şehir içinde her atölyenin satış dükkânı olurdu, oradan hem toptan bağlantılar kurulur hem de perakende satışlar yapılırdı. Şehir içi ve yakın il ve ilçelere satışı yapılan ürünlerin alıcısı oldu. Ta ki yeni modalar çıkana kadar diyor Lütfü Biz. Son söz olarak, nedir o modalar diye sorduğumda, **Noramın** diyor.

1940'lı yıllara tanıklık etmiş yörede yaşayan aynı zamanda ablam olan Zekiye Topcugil'in anlattıklarına göre; ‘‘Bu dönemlerde çömlekçiler gezici olarak da çalışırlardı. Çoğunlukla merkez sayılabilecek büyük bir köyde konuşlanıp diğer yakın ve küçük köylerden gelenlerin de ihtiyaçlarına cevap verirlerdi. Geldikleri merkez köyde uygun bir yer bulup, fırınlarını örür ve üretime başlarlardı. Çömlek yapımı için gerekli toprak hemen her bölgede uygun olduğundan

çamur sorunları olmazdı. Aileleriyle gelen çömlekçiler birkaç ay bu bölgede kalır sonra da başka köylere giderlerdi.” demektedir. Pazarlama için pişmiş seramiği bir yerden bir yere götürmek hem zahmetli hem de kırılabilir olması nedeniyle satış için çömlekleri götürme yerine, atölyeyi gittikleri yere kurmak daha pratik bir uygulama olarak görülmüştür. Buradan da anlaşıldığı üzere çömlekçilik gezici bir iş kolu olarak bu bölgede hizmet vermiştir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sürekli değişen dünya düzeninde, kültür tarihimizi bilmek, öğrenmek ve gerekli önemi göstermek, kültürümüzün devamlılığı ve korunması açısından önemlidir. Yaşadığımız çevre ve değerleri konusunu bilmek, bilinmeyenleri araştırmak, toplanan bilgileri analiz etmek ve onları tekrardan bilgi dünyasına aktararak evrensel dünya görüşüne sunmak, bilim ve insanlığın en temel amaçlarından biridir.

Bir toplumun tarihsel süreç içinde ürettiği ve kuşaktan kuşağa aktardığı her türlü maddi ve manevi özelliklerin bütününe kültür denilmesinin en önemli tarafı, kültürün bir toplumun kimliğini oluşturması, onu diğer toplumlardan farklı kılmasıdır.

Kültürel değişimin izlenmesi, bir toplumun şeceresinin çıkartılmasında oldukça önemlidir. Özellikle maddi kültür bırakıtları, o toplumun manevi kültürünü de yansıtmakta ve bizlere bilgiler vermektedir. Bu açıdan bakıldığında müze ve ören yerleri, kazı alanları arkeolojik ve etimolojik bulgular kadar kaynak kişiler de bir toplumun tarih belleğinin açıklanmasında çok önemli görevler üstlenmektedirler. Bildirimizde belirtmek istenilen asıl konu budur. Bilhassa bir konuda etkinliği olan ve önemini bildiğimiz kişilerin bilgi, görgü ve yaşamışlıklarının vermiş olduğu bilgelikten faydalanmak gereklidir. Onları gelecek nesillere taşımak bizlerin en önemli görevlerinden biridir.

Sonuç olarak, 2005 yılında söyletiğimiz Tokat'ta yaşamış, mesleğini sürdürmüş, son seramik ustalarından biri olan Lütfü Biz, 2006 yılında yani söyleşimizden altı ay sonra vefat etmiştir. Deneyimleri ve anlattıkları kaydedilmiş olması neticesinde, bilgi ve görgülerini gelecek nesillere aktarmak görevini yerine getirmiştir.

KAYNAKLAR

GÜNER, Güngör: (1988). Anadolu'da Yaşamakta Olan İlkel Çömlekçilik, Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Seramik Anasanat Dalı, İstanbul: Ak Yayınları.

Kılıç, Hadiye: (2016).“Tokat İlinin Seramik Üretim Kronolojisi ve Tokat Seramiklerinde Örnek Üretimler”, İzmir –, Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk El Sanatları Anasanat Dalı, Sanatta Yeterlik Tezi, SS.194, s.89-102.

KAYNAK KİŞİLER

Lütfü Biz
Selma Biz
Fatma Güvenateş
Zekiye Topcugil
Hasan Erdem
Kazım Çömlekçioğlu